HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

8. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

AKŞAM NAMAZI

YATSI NAMAZI

CEHRÎ OKUMA

TA'DÎL-İ ERKÂN

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

RÜKÛ VE SUCÛDUN ŞEKLİ

SECDE ÂZÂLARI

KUNÛT

TEŞEHHÜD

CULÛS (KÂ'DE) - OTURMA

SELÂM

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

NAMAZIN UZUNLUGU VE KISALIGI HAKKINDA

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

SECDELER ÜZERİNE FASIL

SEHİV SECDESİ

TİLÂVET SECDESİ

ŞÜKÜR SECDESİ

★

ALTINCI BÂB: CEMAAT NAMAZI

YEDİNCİ BÂB: CUMA NAMAZI

SEKİZİNCİ BÂB: YOLCU NAMAZI

★

İKİNCİ KISIM: NAFİLE NAMAZLAR

BİRİNCİ BÂB: VAKTE MAKRUN OLAN NAFİLELER

İKİNCİ BÂB: SEBEPERE MAKRUN OLAN NAFİLELER

AKŞAM NAMAZI

2555 ١- عن مروان بن الحكم قال: [قَالَ لِي زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَالَكَ تَقْرَأُ فِي المَغْرِبِ بِقِصَارِ المُفَصَّلِ، وَقَدْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ بِطُولَى الطُّولَيَيْنِ]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

وزاد أبو داود. قلت: «وَمَا طُولَى الطُّولَيَيْنِ؟ قَالَ: الأَعْرَافُ والأُخْرَى الأَنْعَامُ». والله أعلم.

1. (2555)- *Mervân İbnu'l-Hakem* anlatıyor: "Bana Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) dedi ki: "Sen niye akşam namazında (kısâru'l-mufassal denilen) kısa sûrelerden okuyorsun? Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Tûlâ't-Tûleyeyn'i okuduğunu işittim." [Buhârî, Ezân 98; Ebû Dâvud, Salât 132, (812); Nesâî, İftitah 67, (2, 169, 170).]

Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyade var: "...Dedim ki: Tûlâ't-Tûleyeyn nedir? Bana *"el-A'râf"*, öbürü de *"el-En'âm"* diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kısâru'l-mufassal "kısa olan mufassal sûreler" demektir. Mufassal sûreler hangileridir? hususunda ihtilaf edilmiştir. Gerçi sonuncu mufassal'ın Nâs sûresi olduğunda ihtilaf edilmez. İhtilaf hangi sûreden itibaren mufassaldır sorusunu cevabında düğümlenir: *Saffât, Câsiye, Kıtâl, Feth, Hucurât, Kâf, Saff, Tebâreke, Sebbehâ* ve son olarak da *Duhâ* suresinin mufassalların ilki olduğu ileri sürülmüştür. Râcih görüşe göre ilk mufassal *Hucurât*'tır. Cumhur Lem yekün'ü kabul eder. Bu sûrelere mufassal denmesi, besmele ile sık sık aralarının ayrılmış olmasına binaendir. Tıvâl'a gelince bunlar *Hucurât*'tan *Bürûc*'a kadar olanlardır. *Bürûc*'tan Lem yekün'e kadar olanlar da vasat'tır.

2-Tûla't-Tûleyeyn en uzun iki sûrenin en uzunu demektir[1] Bu en uzun iki sureden maksad nedir?

İbnu Hacer, bu tâbir üzerine ulema arasında cereyan eden ihtilafları kaydeder. Buna göre elif-lâm-mîm-sâd; *el-A'râf; el-Mâide, el-A'râf; el-Enâm, el-A'râf; el-Bakara, el-A'râf.* İbnu Hacer, iki en uzundan en uzun tabiriyle A'râf'ın kastedildiği hususunda ittifak hâsıl olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'de en uzun surenin Bakara olmasına rağmen A'râf'ta ittifak hâsıl olması meselesini açıklama sadedinde İbnu Battâl'ın şu izahını kaydeder: 'Bakara yedi uzunun (es-Seb"ut-tıvâl) en uzunudur. Eğer (râvi Zeyd İbnu Sâbit) bunu kasdetseydi uzunların en uzunu (tula't-Tıvâl) derdi. Onu kasdetmemiş olması *A'râf*ı kastettiğine delâlet eder, çünkü o Bakara'dan sonra sûrelerin en uzunudur." Bu yorum Nisâ sûresi, A'raf'tan daha uzun denilerek tenkid edilmiştir, ancak bu tenkid maksada muvafık bir tenkid değildir, zîra (Zeyd İbnu Sâbit) âyet sayısına itibar etmiştir. *A'râf* sûresinin âyet sayısı, *Nisâ* sûresinin ve yedi uzuna giren Bakara'dan sonraki sûrelerin âyet sayısından daha fazladır. Tenkidci ise, sûrelerdeki kelime sayısını esas almıştır, zîra *Nisâ* sûresinin kelimeleri A'râf'ın kelimelerinden yüz kelime fazladır."

3- *İbnu'l-Münîr*, bu hadise dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nadiren de olsa akşam namazında uzun sûre okuduğunu istidlal eder.

4-Yine bu hadisle istidlal edilerek akşam vaktinin uzadığına ve akşam namazında kısa olmayan sûrelerin okunmasının da müstehab olduğuna hükmedilmiştir.

2556 ٢- وعن أم الفضل رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا؛ ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللّٰهُ]. أخرجه الستة.

2. (2556)- *Ümmü'l-Fadl* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın akşam namazında ve'l-mürselâti urfen suresini okuduğunu işittim. Bundan sonra artık bize, ruhu kabzedilinceye kadar hiç namaz kıldırmadı." [Buhârî, Ezân 98, Megâzi 83; Müslim, Salât 173, (462); Muvatta, Salât 24, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât 132, (810); Tirmizî, Salât 230, (308); Nesâî, İftitah 64, (2, 168).]

1- Arapçada أَطْوَل en uzun demektir (ism-i tafdil). Bunun cem'i أَطَاوِل (etâvil)'dir. طُولَى (tûlâ) yine etval gibi ismi tafdildir, müennestir, en büyük mânasındadır. Buradan طُوَل (tuval) cem'i gelir, en büyükler demektir.

AÇIKLAMA:

1- Burada Ümmü'l-Fadl diye künyesi ile zikredilen râviye kadın İbnu Abbâs'ın annesidir (radıyallâhu anhüm). İsmi Lübâbe Bintu'l-Hâris el-Hilâliyye'dir. Hz. Hatice validemizden sonra ilk müslüman olan kadın olduğu söylenir (radıyallâhu anhümâ). Ne var ki, Saîd İbnu Zeyd'in muhterem zevceleri -ki Hz. Ömer'in kız kardeşidir- Fâtıma Bintul-Hattâb'ın ikinci sırada yer alması daha sahihtir.

2- Bu rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından önce kıldırdığı son namazın akşam namazı olduğunu haber vermektedir. Halbuki *Hz. Âişe*'den gelen bir rivâyette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbına kıldırdığı en son namazın öğle namazı olduğu" ifade edilir. *İbnu Hacer,* delillere dayanarak, *Hz. Âişe* hadisi'nin Mescid'de kıldırılan son namazı Ümmü'l-Fadl hadisinin de evde kıldırılan son namazı kasdettiğini belirterek iki rivâyeti te'lif eder.

2557 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: صَلَّى الْمَغْرِبَ بِسُورَةِ الأَعْرَافِ، فَرَّقَهَا فِي رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه النسائي.

3. (2557)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, A'râf sûresiyle akşamı kıldırdı. Sûreyi ikiye bölerek her iki rek'atte bir parçasını okudu." [Nesâî, İftitah 67, (2, 170).]

2558 ٤- وعن جُبير بن مُطعم رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

4. (2558)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı akşam namazında et-Tûr sûresini okurken işittim." [Buharî, Ezân 99, Cihad 172, Megâzi 11, Tefsir, Tûr 1; Müslim, Salât 174, (463); Muvatta, Salât 23, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât 132, (811); Nesâî İftitah 65, (2, 169).]

2559 ٥- وعن أبي عثمان النَّهْدِي قال: [صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ مَسْعُودٍ الْمَغْرِبَ فَقَرَأَ: قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (2559)- *Ebû Osmân en-Nehdî* anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın arkasında akşam namazı kılmıştım. Namazda Kulhüvallahü ahad'i okudu." [Ebû Dâvud, Salât 133, (815).]

2560 ٦- وعن عبدالله بن عُتبة بن مسعود: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَرَأَ فِي صَلاةِ الْمَغْرِبِ بِحم

الدُّخَانَ]. أخرجه النسائي.

6. (2560)- *Abdullah İbnu Utbe İbni Mes'ûd* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam namazında Hâ-mîm-ed-Duhân sûresini okudu." [Nesâî, İftitah 66, (2, 169).]

2561 ٧- وعن أبي عبدالله الصُّنابحي قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي خِلاَفَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَصَلَّيْتُ وَرَاءَهُ الْمَغْرِبَ فَقَرَأَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُوَلَيَيْنِ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ مِنْ قِصَارِ الْمُفَصَّلِ؛ ثُمَّ قَامَ فِي الثَّالِثَةِ فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتَّى إِنَّ ثِيَابِي لَتَكَادُ أَنْ تَمَسَّ ثِيَابَهُ. فَسَمِعْتُهُ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَبِهَـــذِهِ الآيَةِ: رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ]. أخرجه مالك.

7. (2561)- *Ebû Abdillah es-Sunâbihî* anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında Medîne'ye geldim, arkasında akşam namazını kıldım. İlk iki rek'atinde Fatiha ile (kısâru'l-mufassal denen) kısa sûrelerden birer sûre okudu. Sonra üçüncü rek'ate kalktı. Ben (ne okuyacağını işitmek için) hemen kendisine -elbisem elbisesine değecek kadar- yaklaştım. **Fatiha** ve beraberinde *"Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke ente'l-Vehhâb. (Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet lutfet, sen çok lutfedenlerdensin)"* âyetini okuduğunu işittim." [Muvatta, Salât 25, (1, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Burada üçüncü rek'atte Fatiha'dan sonra âyet kırâati mevzubahistir. *Ebû'l-Velîd el-Bâcî* bunu bir nev'i kunût ve duâ olarak değerlendirir ve bazı âlimlerin, bunu akşam namazında -ve hatta bütün namazlarda- tecviz ederken diğer bazılarının tamamen reddettiklerini söyler.

2- Buraya kadar kaydedilen rivâyetler, akşam namazında illâ da şu şu sûreler okunacak diye bir sınır olmadığını göstermektedir. *Resûlullah*'tan kısa sûrelerin okunmasına dair tavsiyeler var ise de cemaatin durumuna hamledilmiştir. Gerek Resûlullah ve gerekse Ashâb ve diğer selef büyüklerinden, akşam namazında uzun sûrelerin de okunduğuna dair rivâyetler gelmiştir.

YATSI NAMAZI

2562 ١- عن بُرَيدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقْرأُ في العِشَاءِ الآخِرَةِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ونَحْوِهَا مِنَ السُّوَرِ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

1. (2562)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsı namazında Veşşemsi ve duhâhâ ve benzeri sûreleri okurdu." [Tirmizî, Salât 231, (309); Nesâî, İftitah 71, (2, 173).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetten Resûlullah'ın yatsı namazında fazla uzun sûrelerden okumayıp, uzunlukça *Veşşemsi ve duhâhâ*'ya benzeyen sûreleri okuduğu anlaşılmaktadır. Sahiheyn'de gelen bir riyavet yatsının uzatılmaması için bazı uyarılarda bulunduğunu da göstermektedir: *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh)'ın yatsı namazında uzun sûre okuduğunu işitince çağırıp şunu söyler:

أَتُرِيدُ أَنْ تَكُونَ يَا مُعَاذُ فَتَّانًا إِذَا أَمَمْتَ النَّاسَ فَاقْرَأْ بِالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى

"Ey Muâz, fitne mi çıkarmak istiyorsun! Halka imam olunca Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Ve Sebbih isme Rabbike'l-A'lâyı, Velleyli izâ yağşâ'yı oku!"

Şu halde bu rivâyet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıda bu ve benzeri sûreleri okuduğunu ifade etmektedir.

2563 ٢- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: كَانَ في سَفَرٍ فَصَلَّى الْعِشَاءَ الآخِرَةَ فَقَرَأَ في إِحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ]. أخرجه الستة.

وزاد الشيخان: [فَمَا سَمِعْتُ أَحَداً أَحْسَنَ صَوْتاً أَوْ قِرَاءَةً مِنْهُ ﷺ].

2. (2563)- *el-Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir yolculuk sırasında yatsıyı kılmıştı. İki rek'atin birinde Vettîni ve'z-Zeytûni'yi okudu." [Buhârî, Ezân 100, 102, Tefsîr, Vettîn 1, Tevhîd 52; Müslim, Salât 175, (464); Muvatta, Salât 27, (1, 79-80); Ebû Dâvud, Salât 275, (1221); Tirmizî, Salât 231, (310); Nesâî, İftitah 72, (2, 173).]

Sahiheyn'de şu ziyade yer alır: "Sesce ve kırâatçe O'ndan daha güzel kimseye rastlamadım."

2564 ٣- وعن نافع: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهما: كَانَ إِذَا صَلَّى وَحْدَهُ يَقْرَأُ فِي الأَرْبَعِ جَمِيعاً فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِأُمِّ الْقُرآنِ. وَسُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ. وَكَانَ يَقْرَأُ أَحْيَاناً السُّورَتَيْنِ وَالثَّلاثَ فِي الرَّكْعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنْ صَلاَةِ الْفَرِيضَةِ].

3. (2564)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) tek başına namaz kılınca dört rek'atin her birinde Fatiha'yı ve Kur'ân'dan bir sûreyi okurdu. Bazan da farz namazın bir rek'atinde iki ve üç sûre birden okurdu. Akşam namazının iki rek'atinde aynı şekilde Fatiha ve birer sûre okurdu." [Muvatta, Salât 26, (1, 79).]

2565 ٤- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [مَامِنَ الْمُفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَلاَ كَبِيرَةٌ إِلاَّ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَؤُمُّ بِهَا النَّاسِ فِي الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ] أخرجهما مالك.

4. (2565)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: "Mufassal sûrelerden -uzunu olsun, kısası olsun- hiçbiri yoktur ki, ben onu Resûlullah'ın namaz kıldırırken okuduğunu işitmemiş olayım." [Ebû Dâvud, Salât 133, (814). Bu rivâyet Muvatta'da mevcut değildir.]

2566 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْها: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ: بَعَثَ رَجُلاً عَلَى سَرِيَّةٍ وَكَانَ يَقْرَأُ لأَصْحَابِهِ فِي صَلاَتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ. فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: سَلُوهُ؛ لأَيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذَلِكَ؟ فَسَأَلُوهُ. فَقَالَ: لأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمنِ، فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَقْرَأَ بِهَا: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَخْبِرُوهُ أَنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (2566)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* askerî bir birliğin başına bir adamı komutan yapmıştı. Bu zât arkadaşlarına namaz kıldırırken, her seferinde kırâatını *kul*

hüvallahu ahad ile tamamlıyordu. Döndükleri zaman durumu Hz. Peygamber'e söylediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" buyurdu. Dediği gibi kendisine sorulmuştu.

"Çünkü O, Rahmân'ın sıfatıdır, ben onu okumayı seviyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona bildirin, Allah onu seviyor!" müjdesini verdi." [Buhârî, Ezân 106, Tevhîd 1; Müslim, Salât 263, (813); Nesâî, İftitah, 69, (2, 171).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste birkaç mes'ele dikkatimizi çekmektedir:

★ Namazda zamm-ı sûre makamında iki ve daha fazla sûrenin okunması. Rivâyette bu husus açıktır. Zîra komutan normal kırâatini yapınca en sonda İhlas suresini her rek'atte okumaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler İbnu Abbâs ve Enes (radıyallâhu anhüm)'den yapılmıştır. 2564 numaralı Nâfî hadisi de bunu te'yid eder. Buhârî'de gelen Enes hadisi, sadedinde olduğumuz hadisin bir farklı rivâyeti olabileceği gibi, ayrı bir vak'a da olabilir, hatta bu ihtimal daha kuvvetli. [2] Şöyle der: "Ensar'dan bir zat, Kuba mescidinde onlara imamlık yapıyordu. Namazın her rekatinde okuduğu sûreyi *kulhüvallahu ahad*'i okuyarak başlatıyor, namazdan çıkıncaya kadar böyle yapıyor, asıl sûreyi ondan sonra okuyordu.

Arkadaşları bu durumu kendisine açarak:

"Sen namazı İhlas sûresiyle başlatıyor, sonra da onu yeterli bulmayıp bir başka sûre ilave ediyorsun. Ya sadece onu oku veya onu terket, bir başka sure oku (aynı rek'atte ikisini birden okuma)!" dediler. İmam onlara:

"Ben onu terketmem. Bu şekilde imamlık yapmamı dilerseniz yaparım, bundan hoşlanmıyorsanız ben imamlığı terkederim" dedi. Cemaat onu aralarında en fazîletli kimse biliyorlardı, başkasının imamlık yapmasına gönülleri râzı olmadı. Resûlullah (aleyhisallâtu vesselâm) kendilerine uğrayınca durumu açtılar. Bunun üzerine (imamı çağırarak):

"Ey falan! Arkadaşlarının söylediklerini niye yapmıyorsun! Her rek'atte bu sûreyi okumaya seni sevkeden sebep nedir?" diye sordu. Adam:

"Ben onu seviyorum!" cevabını verince, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

2– *İbn-i Hacer,* Rivâyetler arasında farklılıkları da nazâr-ı dikkate alarak bunların iki ayrı şahıs olduğuna hükmeder: Biri İhlas'ı başta okurken diğeri sonda okumaktadır, biri cennetle müjdelenirken diğeri Allah'ın sevgisiyle... gibi.

"Ona olan sevgin seni cennete sokacaktır!" müjdesini verdi."

Bu zâtın *Külsum İbnu'l-Hidam* olduğu belirtilir. Şu halde bu rivâyet, bir rek'atte iki ayrı sûrenin, zamm-ı sûre makamında okunacağını te'yid etmektedir. Ve buna delâlet eden rivâyetler birden fazladır.

★ Bu rivâyette dikkat çeken ikinci bir husus, namazın bütün rek'atlerinde aynı sûrenin tekrarı'dır.

★ Bir diğer mesele: Namazda okunan sûreler arasında Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibin dışına çıkmak. Görüldüğü üzere İhlas sûresi her rek'atte sonda (veya başta) okunmak suretiyle Kur'ân'daki tertibe okumada riâyet edilmemiş olmaktadır. Bunun rivâyette başka örnekleri de gelmiştir. İbnu Hacer onlara dikkat çeker. Fukaha, Kur'ân'daki sûre tertibinin tevkifî olmayıp ıstılahî olduğuna, yani vahye müstenid olmayıp, Ashâbın ictihadına binaen olduğuna dikkat çekerek bu tertibin kırâatle bozulmasını büyütmezler. Sözgelimi Şâfiîler ve Mâlikîler, sıranın bozulmasını sadece evlâ olana muhalif bulurlar. Hanefîler ve Hanbelîler ise mekruh addederler.

2567 ٦– وعن شقيق بن سلمة قال: [جاء رَجُلٌ إلى ابْنِ مَسْعودٍ فقَالَ: إنِّي أقْرَأُ المُفَصَّلَ في رَكْعَةٍ. فقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أهَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ، ونَثْرًا كَنَثْرِ الدَّقَلِ؟ لَكِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ النَّظَائِرَ السُّورَتَيْنِ رَكْعَةً: الرَّحمنَ والنَّجْمَ في رَكْعَةٍ. واقْتَرَبَتْ والحَاقَّةَ في رَكْعَةٍ، والطُّورَ والذَّارِيَاتِ في رَكْعَةٍ، وإذَا وَقَعَتْ ونُونَ في رَكْعَةٍ، وسَأَلَ سَائِلٌ والنَّازِعَاتِ في رَكْعَةٍ، وويْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ وعَبَسَ في رَكْعَةٍ، والمُدَّثِّرَ والمُزَّمِّلَ في رَكْعَةٍ، وهَلْ أتَى ولَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ القِيَامَةِ في رَكْعَةٍ. وعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ والمُرْسَلَاتِ في رَكْعَةٍ، والدُّخَانَ وإذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ في رَكْعَةٍ]. أخرجه الخمسة.

وهذا لفظ أبي داود، وقال هذا تأليف ابن مسعود، وذكره عن علقمة والأسود ولم يذكر الباقون السُّور.

والمراد « بالهَذِّ » سرعة القراءة والعجلة فيها.

« الدقل » رديء التمر فلا يجتمع ليُبسه ورداءته.

و« النَّظَائِرُ » جمع نَظِيرة وهي: المثل والشبه.

6. (2567)- *Şakîk İbnu Seleme* (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam İbnu Mes'ud'a gelerek:

"Ben bir rek'atte mufassal sûrelerin tamamını okudum" dedi. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) da:

"Şiir mırıldar gibi mırıldar, meyve döküştürür gibi döküştürür müsün? Olmaz öyle şey! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek rek'atte birbirine denk iki sûre okurdu. Bir rek'atte, *İkterebet* ve *el-Hâkka* sûrelerini, bir rek'atte Vettûr ve Vezzâriyât sûrelerini; bir rek'atte *Ve izâ vaka'at* ve *Nûn* sûrelerini; bir rek'atta Seele sâîlun ve ve'n-Nâzi'ât sûrelerini; bir rek'atte Veylün li'l-Mutaffifîn ve Abese sûrelerini, bir rek'atte *el-Müddessir* ve, *el-Müzzemmil* sûrelerini; bir rek'atte *Hel Etâ* ve *Lâ Uksimu* biyevmi'l-Kıyâme sûrelerini, bir rek'atte Amme yetesâelûn ve *Ve'l-Mürselât* sûrelerini; bir rek'atte de ed-Duhân ve İzâ'ş-Şemsü Küvvirat sûrelerini okurdu." [Buhârî, Ezân 106, Fedâilu'l-Kur'ân 6, 28; Müslim, Müsâfirîn 275, (822); Ebû Dâvud, Salât 326, (1396); Nesâî, İftitah 75, (2, 175, 176); Tirmizî, Salât 422, (602).]

Bu rivâyet, metin olarak Ebû Dâvud'un rivâyetidir. Ebû Dâvud: *"Bu İbnu Mes'ud'un telifidir"* demiştir. Bunu Alkame ve Esved'den kaydeder. Diğerleri, sûreleri zikretmezler.

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mes'ud*'a gelip bir rek'atte mufassal sûreleri okuduğunu söyleyen kimsenin Nehîk İbnu Sinân el-Becelî olduğu Müslim'in bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir.

2- Daha önce de belirtildiği gibi mufassal sûrelerin hangi sûreden başladığı ihtilaflıdır. (2555. hadisin açıklamasına bakılsın.)

3- Müslim'in bir rivâyetinde İbnu Mes'ud'a gelen Nehîk, bir harfin okunuşunu sorarak söze başlar:

"Ey Ebû Abdirrahman şu harfi nasıl okursun? Elif mi, yâ mı? Yani من ماء غير اسن mi yoksa من ماء غير ياسن mi?" dedi."

İbnu Abbâs, bu soruyu iyi karşılamaz ve adamı azarlayıcı bir üslubla cevaplar:

"Sen bu harf dışında bütün Kur'ân'ı araştırıp (kavradınmı) ki bunu soruyorsun!"

Adam bu soru üzerine bir rek'atte bütün mafassal sûreleri okuduğunu söyler. İbnu Abbâs, rivâyetin sadedinde olduğumuz vechinde de

görüldüğü gibi, adamı kınamaya devam eder ve Kur'ân'ın şiir mırıldanırcasına hızlı okunmayacağını belirtir.

Mırıldanmak diye çevirdiğimiz hezze kelimesi sür'atle çok çabuk söylemek mânasına gelir. İbnu Mes'ud hızlı tilâveti, sallanan hurma ağaçlarından, âdi çürük meyvelerin patır patır dökülmesini de benzetir. Maksad, Kur'an'ın hızlı şekilde okunarak tefekkür ve taakkul edilmeden, mânası ve maneviyatı yaşanmadan, lafzan telaffuz edilmesini takbîhtir. Esâsen Kur'an'ın bu şekilde anlaşılmadan okunması başka rivâyetlerde de takbîh edilmiştir: *"Bazı insanlar Kur'an okurlar ama, okudukları gırtlaklarından öte geçmez, ama kalbe varır, orada yerleşirse faydalı olur."*

4- Birbirine denk iki sûre tabirinde kasdedilen denklik nedir? Bazı âlimler mâna denkliği demiştir: Mev'ize ve hikmet gibi. Bazıları da âyet sayısı denkliği demiştir. *İbnu Hacer*'e göre mânaca denkliğin kastedilmiş olması daha kavîdir.

5- Namazda birden fazla sûre aynı rek'atte okunabilir, câizdir. Zîra iki sûrenin birleştirilmesi -rivâyette görüldüğü üzere- câiz olunca, ikiden fazlasının birleştirilmesi de câizdir. *Hz. Peygamber*'in mufassal sûreleri birleştirdiğine dair rivâyet geldiği gibi -nadiren de olsa- Bakara gibi uzun sûreleri birleştirdiği de rivâyet edilmiştir.

6- Kur'ân acele okunmamalıdır, bu mekruhtur. Ağır ağır, tefekkür edilerek okunmalıdır.

7- İki rek'atli namazlarda her iki rek'atin kırâatlerini birbirine denk tutmak efdaldir. Sabah namazında birinci rek'atin daha uzun tutulmasının efdal olacağı daha önce geçmişti:

2568 ٧- وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ: قَامَ حَتَّى أَصْبَحَ بِآيَةٍ؛ وَالآيَةُ: إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ. وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ]. أخرجه النسائي.

7. (2568)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece namazına kalktı ve sabah vakti girinceye kadar namaza devam etti. Namazda tek âyet okudu. O da şu (meâldeki) âyettir: **"Onlara azab edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin"** (Mâide 118). [Nesâî, İftitah 79, (2, 177).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet aynı âyetin her rek'atte okunabileceğini, bunun câiz

olduğunu ifade etmektedir. Ancak efdal olan her rek'atte farklı âyetlerin (veya sûrelerin) okunmasıdır, daha önce belirttik (2535. Hadis).

2569 ٨- وعن أبي سلمة [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: صَلَّى بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ فَلَمْ يَقْرَأْ فِيهَا فَلَمَّا انْصَرَفَ قِيلَ لَهُ مَا قَرَأْتَ؟ قَالَ: كَيْفَ كَانَ الرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ؟ قَالُوا: حَسَنًا. قَالَ لَا بَأْسَ إِذًا]. أخرجه رزين.

8. (2569)- *Ebû Seleme* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), halka akşam namazı kıldırmıştı. Namazda kırâatte bulunmadı. Namazdan çıkınca kendisine:

"Kur'ân okumadın!" dendi.

"Rükû ve secdeler nasıl oldu?" diye sordu.

"İyi oldu!" dediler.

"Öyleyse, tamamdır!" dedi." [Rezîn tahric etmiştir. Bu hadise Beyhakî Sünen'inde yer vermiştir (2, 381).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Beyhakî, "Kırâati unutandan kırâat sâkıt olur diyenle sâkıt olmaz diyenler" adını verdiği bir bâbta zikreder. Hadis zayıftır. Ayrıca hadisin bir başka vechinde Hz. Ömer'in bu namazı iade ettiği tasrîh edilmiştir. Ulema, Resûlullah'ın *"Fatiha okunmayan namaz eksiktir"* hadisine dayanarak bununla amel etmemişlerdir. Bu rivâyet hakkında İmam Mâlik'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Ben Ömer'in böyle bir şey yapacağını kabul edemiyorum. Hadisi de kabul edemiyorum. Halk, Ömer'in akşam namazında böyle yaptığını görecek, onu uyarıp haber vermeyecekler... Bu olacak şey değil. Kanaatimce kim böyle bir fiil işlese, ne kendi namazı ne de ona uyanların namazı sahihtir."

CEHRÎ OKUMA

2570 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [في كُلِّ الصَّلاَةِ يُقْرأ فَمَا أَسْمَعَنَا رَسولُ اللهِ ﷺ أَسْمَعْنَاكُمْ، ومَا أَخْفَى عَلَيْنَا أَخْفَيْنَا عَلَيْكُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (2570)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "(Kur'ân) her bir namazda okunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hangilerini işittirmişse biz de size işittiriyoruz. Hangilerini de gizlemişse biz de size gizliyoruz." [Ebû Dâvud, Salât 129, (797); Nesâî, İftitah 58, (2, 163); Buhârî, Ezân 104; Müslim, Salât 43, (396).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "işittirme"den maksad cehrî olan kırâatlerdir. İslâm ümmeti cuma namazı, sabah namazı, akşam ve yatsı namazlarının ilk rek'atlerinde cehrî olacağı, akşamın son rek'ati ile yatsının son iki rek'ati, öğle ve ikindinin bütün rek'atlerinde gizli okunacağı hususunda icma etmiştir.

★ Bayram ve istiska (yağmur) namazlarında da ihtilaf edilmiştir. Hanefî mezhebi bunların ikisinde de cehrî okumaya hükmeder.

★ *Gece* nafileleri gizli de olabilir, cehrî de. Gündüz nafilelerinde gizli okunur.

★ *Küsûf namazı* gece olursa cehrî, gündüz olursa gizli olur.

Cenaze namazı gece-gündüz gizli olur. Geceleyin cehrî olacağı da söylenmiştir.

★ Yatsı gibi bir gece namazını, vaktinde kılamasa da ertesi gece kaza edince cehrî yapar. Gündüz kaza ederse esahh olanı sırrî yapmasıdır, cehrî de yapabilir.

★ Öğle gibi bir gündüz namazı kazaya kalsa, gündüzleyin kaza etse

gizli yapar, gece kaza ederse esahh olanı cehrî yapmasıdır. Gizli de yapabilir.

Bu meselede "gizli yapar" ve "cehrî yapar" sözleri vecîbe ifade etmez, sünnet ifade eder. Aksini yapması, namazın sıhhatini bozmadığı gibi sec-de-i sehiv de gerektirmez.

2571 ٢- وعن أبي قتادة رضي الله عنه: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَإِذَا هُوَ بِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّي يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ ومرَّ بِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّي رَافِعاً صَوْتَهُ. قَالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعْنَا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَا أَبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ صَوْتَكَ. فَقَالَ: قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ؛ وَقَالَ لِعُمَرَ: مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي رَافِعاً صَوْتَكَ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: أُوقِظُ الْوَسْنَانَ وَأُطْرِدُ الشَّيْطَانَ]. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ لأبي داود.

وقال: زاد الحسن في حديثه: فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ: [يَا أَبَا بَكْرٍ ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً. وقَالَ لِعُمَرَ: اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً].

2. (2571)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gece (evinden) çıkmıştı. *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e uğradı. Alçak sesle namaz kılıyordu. *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'e uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu."

Râvi der ki: "Resûlullah'ın yanında toplanınca Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"Ey Ebû Bekr sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun." Ebû Bekr:

"Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdi.

Hz. Ömer'e de:

"Sana da uğradım. Sen yüksek sesle namaz kılıyordun!" dedi. O da şu cevabı verdi:

"Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum." [Ebû Dâvud, Salât 315, (1329); Tirmizî, Salât 330, (447); Hadisin metni Ebû Dâvud'a ait.]

Hasan Basrî rivâyetinde der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ebû Bekr'e: "Ey Ebû Bekr sen sesini biraz yükselt!" dedi. Hz. Ömer'e de: "Sesini sen de biraz alçalt!" buyurdu."

2572 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [فَذَكَرَ مِثْلَ هذِهِ الْقِصَّةِ: وَلَمْ يَذْكُرْ، فقالَ لأَبِي بَكْرٍ ارْفَعْ شَيْئًا، وَلاَ لِعُمَرَ اخْفِضْ شَيْئًا].

وزاد: [وَقَد سَمِعْتُكَ يَا بِلالُ وَأَنْتَ تَقْرَأُ مِنْ هذِهِ السُّورَةِ وَمِنْ هذِهِ السُّورَةِ. قالَ: كَلامٌ طَيِّبٌ يَجْمَعُهُ اللهُ بَعْضَهُ إِلَى بَعْضٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ كُلُّكُمْ قَدْ أَصَابَ]. أخرجه أبو داود.

3. (2572)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den yapılan rivâyette, bu kıssa aynen zikredilir, ancak Hz. Ebû Bekr'e: "Sesini biraz yükselt", Hz. Ömer'e de: "Sesini biraz alçalt" dedi" cümleleri zikredilmez."

Fakat şu ziyadede bulunur: *"Ey Bilâl seni, şu sûreden ve şu sûreden okurken işittim"* dedi. (Bilâl) cevaben: "(Kur'ân) tatlı bir kelam, Allah onu kısım kısım yapıp bir araya getirdi" dedi. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hepiniz isâbet ettiniz!"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 310, (1330).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Hüreyre*'den yapılan bu rivâyeti Ebû Dâvud özetleyerek kaydetmektedir. Yani *Ebû Hüreyre*'nin de, bir önceki hadiste yani Ebû Katâde rivâyetinde tafsilatlı olarak kaydedilen -kıssayı aynen anlattığını belirttikten sonra, onda yer almadığı halde Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde mevcut olan ziyadeyi kaydeder. Ebû Dâvud, kitabının hacmini artırmamak için rivâyetlerinde bu usluba sıkça başvurmaktadır. Birinci ciltte Ebû Dâvud'un kitabını tertipte takip ettiği metodu açıklarken bu hususu belirtmiş idik.

2- Ziyade kısımda kasdedilen hususa gelince: Orada şu mâna ifade edilmektedir: "Kur'ân baştan sona güzel, tatlı bir kelâmdır. Allah onu sûre sûre, âyet âyet ihtiyaca göre beyân buyurup bir araya getirmiştir. Biz ondan hoşumuza giden, gönlümüzün arzu ettiği miktarı, kısmı okuruz." Allahu a'lem.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, en sonda alçak sesle okuyan *Ebû Bekr*'e, yüksek sesle okuyan Hz. Ömer'e, değişik sûrelerden okuyan Bilâl'e böyle okuyuşlarının gerekçesini dinledikten sonra, gayeye göre Kur'ân'ın alçak sesle de yüksek sesle de kıraat edilebileceğini, şu veya bu sûresinden okunabileceğini belirtmek sadedinde: *"Hepiniz isâbet ettiniz, (doğru ve uygun hareket etmektesiniz")* buyurur.

2573 ٤- وعن البياضي: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ عَلَى النَّاسِ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَقَدْ عَلَتْ

أصواتهم بالقراءة. فقال: إن المصلي يناجي ربه فلينظر بم يناجيه؟ ولا يجهر بعضكم على بعض بالقرآن]. أخرجه مالك.

4. (2573)- *el-Beyâzî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılmakta olan insanların yanına geldi. Kırâatte sesleri yüksekti. Hemen: *"Namaz kılan kimse Rabbine münâcaatta (hususi konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'ân'ı birbirinize cehren okumasın!"* dedi." [Muvatta, Salât 29, (1, 80); Ebû Dâvud, Salât 310, (1332).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Beyâzî:* Ferve *İbnu Amr İbnu Vedka*'dır. Beyâz, Hazrec kabilesine bağlı bir kolun adıdır. Ferve (radıyallâhu anh) Akabe ve Bedr'e ve daha sonraki gazvelere katılan ilklerden biridir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne bahçelerinin meyvelerini ona tahmin ettirir, onun tahminine göre zekat tarhederdi. Tahminlerinde hiç yanılmadığı belirtilir.

İmam Mâlik'in, bu rivâyette ismini zikretmeyişinin sebebi, bazılarına göre, onun Hz. Osmân'ı şehid edenlere yardım etmiş olmasıdır. Cemel savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Allah yolunda çokça tasadduk edenlerdendir, (radıyallâhu anh).

2- Hadisin başka vecihlerinde, hadisenin ramazanda geçtiği, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapısı hasır olan yuvarlak bir çadırda itikâfa çekilmiş bulunduğu belirtilir.

3- Hz. Peygamber çadırdan çıkıp halkın yanına gelince, herkesin namazda yüksek sesle kırâatte bulunduğunu görüyor ve rivâyette belirtildiği üzere, müdâhale ederek seslerini kısmalarını irşâd buyuruyor. Yani namaz bir münâcaat, kişinin Rabbine husûsî konuşması, kalbini, içini açması olduğuna göre, bunu sesli yapmasına gerek yoktur. Başkası duymayacak şekilde, kendisinin ne dediğini tefrik edebilecek kadar alçak bir sesle yapması yeterlidir. Çünkü Rabb Teâlâ münâcaatları işitmek için insanlar gibi yüksek sese muhtaç değildir.

İbnu Abdilberr, musallinin Rabbine yaptığı münâcaatı: "Namazda huşû ve kalbin ihzârı" olarak tarif eder. Kadı İyâz ise: "Bu, kalbin ihlâsı; ve sırr'ın; namazda Allah'ın zikri ve hamdi ve Kitabının okunması yoluyla başka şeylerden boşaltılması" diye tarif eder.

Kulun Rabbine münâcaatı'nı: "Namazda yapması ve söylemesi matlub olanları yerine getirmesi, yasaklanan söz ve fiillerden de kaçınması" olarak tarif edenler de olmuştur.

Rabb Teâlâ'nın kula olan münâcaatı ise ona rahmet ve rıza ile teveccüh buyurması, bir kısım marifete ulaştırıp sırrlara erdirmesidir.

Bu hadiste, *Ebû'l-Velîd el-Bâcî*'nin dikkat çektiği üzere, namazın taşıdığı mânaya ve ondaki maksada dikkat çekilmektedir, tâ ki kul, namaza girebilecek mekruhlardan kaçınma hususunda daha çok gayrete gelsin, namazın kemalini arttıracak tâate müteallik işlere daha fazla yönelsin.

3- "Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin" ifadesi, Kur'ân'ı mekruh olan bir tarzda münâcaatta kullanmamaya bir uyarıdır. Yani, her ne kadar Kur'ân'ın tilâveti baştan sona bütün âyetleriyle bir tâat ve vesîle-i kurbet ise de, okunuş tarzı itibariyle gayeden uzaklaşılabilecektir, onu sadece okumak yeterli değildir, usûle de dikkat etmek gerekir... vs. denmek istenmiştir. Nitekim, müteakip cümle mekruh olan tarzı beyan etmekte ve yasak koymaktadır: *"Birbirinize karşı Kur'ân'ı cehren okumayın."*

Bazı şârihler bu yasağı şöyle açıklar: "Çünkü böyle yapınca (başkasının yanında cehrî okuyunca) diğer kimseler rahatsız edilir ve kâmil bir ihlasla namaza girmesine, kalbinin kendini tam olarak namaza verebilmesi için başka meşguliyetlerden boşaltmasına, Rabbine münâcaat sırasında okuduğu Kur'ân âyetlerini teemmül ve tefekkür etmesine mâni olunur. Musalliye verdiği ezâ sebebiyle yüksek sesle Kur'ân okumak yasaklanırsa hadis ve diğer şeylerin yasaklanması evlâdır."

İbnu Abdilberr der ki: "Müslüman, bir başka müslümâna iyi bir amel yaparken ve Kur'ân okurken ezâ vermekten yasaklanırsa, başka şekillerde verdiği ezânın ne kadar şiddetli bir haram olduğu anlaşılır."

Son olarak şunu da belirtelim: Resûlullah'ın yanındakileri rahatsız edecek şekilde yüksek sesle münâcaat ve tilavet-i Kur'ân'da bulunanlara müdâhalesini haber veren başka rivâyetler de vardır.

2574 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ: [كانَتْ قِراءَةُ النَّبيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ يَرْفَعُ طَوْراً وَيَخْفِضُ طَوْراً]. أخرجه أبو داود.

5. (2574)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geceleyin kırâatı bazan yüksek sesle, bazan da alçak sesle olurdu." [Ebû Dâvud, Salât 310, (1328).]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) bu rivâyette Resûlullah'ın gece tilâvetlerini nasıl yaptığını ifade ediyor: Bazan yüksek, bazan alçak sesle

yaptığını haber vermektedir. Yani odada yalnız olduğu, yanında rahatsız olacak -uyanık veya uyuyan biri olmadığı zamanlarda yüksek sesle okuduğu- yalnız olmadığı hallerde de alçak sesle okuduğu anlaşılmaktadır.

Yine Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde, Resûlullah hücresinde iken (geceleyin) odanın içerisinde bulunan kimsenin işiteceği kadar (mütavassıt) bir sesle kırâatte bulunduğunu belirtir. Şârihler, mescidde olduğu takdirde sesini daha yüksek tuttuğuna dikkat çekerler.

٢٥٧٥ ٦- وعن عبدالله بن شدّاد قال: [سَمِعْتُ نَشِيجَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه وأَنَا فِي آخِرِ الصُّفُوفِ يَقْرَأ: إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ]. أخرجه البخاري.

«النَّشِيجُ» صوت يتردّد في الحَلقِ والصدر.

6. (2575)- *Abdullah İbnu Şeddâd* anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in: **"Ben üzüntü ve hüznümü yalnız Allah'a açarım..."** meâlindeki âyeti (Yûsuf 86) okurken (boğuk boğuk çıkan) sesini en arka safta olduğum halde işittim..."[Buhârî, Ezân 70, (Bâb başlığında senetsiz olarak zikreder.).]

AÇIKLAMA:

1- *Neşîc* boğazla göğüs arasında gidip gelerek çıkan sese denir. Normal çıkan sesde bu hal olmaz. Şu halde ağlamaklı bir sestir. Yani kişinin içinden tabiî olarak ağlamak gelir, o ise iradî olarak mâni olmak veya ağlamanın şiddetini asgariye düşürmek ister, işte bu halde, dilimizdeki boğuk boğuk diye ifade edilen bir ses çıkar, Araplar bunu neşîc olarak ifade etmiştir.

2- Rivâyetten *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in bu âyeti okurken -imâmeti esnasında- kendini tutamayıp ağladığını anlıyoruz. Esasen Buhârî, hadisi şöyle bir bâb başlığı altında kaydeder: "İmâm namazda ağlarsa..."

Namazda ağlamanın hükmü nedir, namazı bozar mı, bozmaz mı? Buhârî, münâkaşalı meselelere girerken, hükme delâlet eden kesin bir başlık atmaz, sadece meseleye dikkat çekici bir ifadeye yer verir. Burada da öyle yapmıştır. Nitekim:

★ *Şa'bî, Nehâî, Sevrî* gibi bazılarına göre namazda ağlamak namazı bozar.

★ *Hanefîlere* ve *Mâlikîlere* göre, cehennemi hatırlayıp, uhrevî istikbalden hâsıl olan korku sebebiyle ağlamışsa, bu namazı bozmaz.

★ Şâfiîler'de üç ayrı durum mevzu bahistir:

★ Ağlamaktan iki yabancı harf zuhur ederse namazı bozar, değilse bozmaz. Esahh görüş budur.

★ Mutlak olarak bozmaz, çünkü ağlamak kelâm cinsine girmez. Ağlamaktan hiçbir gerçek harf hasıl olmaz, sadece bir ses benzerliği ortaya çıkar.

★ Ağzı kapalı ise bozulmaz. Aksi takdirde iki harf zâhir olacak kadar ses çıkarsa bozulur.

3- Namazda ağlamayı tecviz ederek namazı bozmayacağını söyleyenlerin başka delilleri de var: *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da namaz sırasında yanındakiler işitecek kadar ağladıklarına dair kavî senetli rivâyetler gelmiştir. *Resûlullah*'la ilgili olan bir rivâyet şöyle: عبدالله بن الشخير قال: رأيت رسول الله ﷺ يصلي بنا وفي صدره أزيز كأزيز المرجل من البكاء "Abdullah *İbnu'ş-Şıhhîr* (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, ağlamaktan göğsünde, kaynayan tencerenin çıkardığı uğultu gibi uğultu olduğu halde bize namaz kıldırmıştı."

2576 ٧- وعن سمرة بن جندب رضي الله عنه قال: [حفظت سكتتين في الصلاة، سكتة إذا كبر الإمام حتى يقرأ. وسكتة إذا فرغ من فاتحة الكتاب وسورة عند الركوع، قال: فأنكر ذلك عليه عمران بن حصين. فكتبوا في ذلك إلى المدينة إلى أبي فصدق سمرة]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذي.

وفي أخرى: «وسكتة إذا فرغ من القراءة».

وفي أخرى: «إذا استفتح وإذا فرغ من القراءة».

7. (2576)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Namazda iki sekte hatırımda kaldı. Biri, imam "Allahuekber" dedikten kırâata başladığı âna kadar geçen sektedir. Diğeri de Fatiha ve zamm-ı sûreyi okuyup bitirince rükûya gitme sırasındaki sektedir."

(Hadisi rivâyet eden Hasan Basrî) der ki: "Bunun üzerine *İmrân İbnu Husayn* ona karşı çıktı (ve tek sekte olduğunu söyledi). Sonunda Medîne'ye Übeyy (İbnu Ka'b)'e yazıp sordular. (Übeyy verdiği cevapta) Semüre'yi tasdik etti." [Ebû Dâvud, Salât 123, (777, 778, 779); Tirmizî, Salât 186, (251); İbnu Mâce, İkâmet 12, (844, 845).]

Bir diğer rivâyette, "...Kırâatten çıkınca bir sekte" denmiştir. Bir diğer rivâyette: "...İftitah tekbiri alınca ve kırâatten çıkınca" denmiştir.

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, birkaç farklı tarikten rivâyet edilmiştir. Namazda sekte

(durak) yerlerini belirtmektedir. Sekte, imamın, cemaatin işiteceği şekilde kırâatte bulunmaması, bir müddet sessiz kalmasıdır.

2- Görüldüğü üzere Semüre İbnu Cündüb, birinci rek'atte iki ayrı yerde Resûlullah'ın sekte yaptığını hatırlayıp bunu söyleyince, İmrân İbnu Husayn adında bir diğer sahâbî, "namazda tek sekte var" iddiasıyla Semüre'ye karşı çıkmıştır. Birbirlerini bu hususta ikna edemeyince, birçok meselede otorite durumunda olan Übeyy İbnu Ka'b'e -ki Medîne'dedir- yazarak meseleyi sorarlar. O, Semüre'nin doğru hatırladığını bildirir.[3]

Hadisin Tirmizî'de gelen vechinde şu ziyade var: "Katâde'ye: "Bu iki sekte nedir?" diye sorduk. Şöyle dedi: "Namaza girdiği zaman (biri), kırâatten çıktığı zaman (da diğeri)." Bunu söyledikten sonra dedi ki: "Veladdâllîn'i okuyunca." Der ki: "Kırâatı bitirince, nefsinde tefekkür için bir miktar sükût etmekten hoşlanırdı."

3-Sekte'nin mahiyetine gelince, *Ebû Hüreyre*'den Ebû Dâvud'da kaydedilen bir hadis bu meseleyi daha iyi açıklamaktadır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için (iftitah) tekbiri alınca, tekbirle kırâat arasında bir miktar sükût eder. (Bir gün kendisine): "(Ey Allah'ın Resûlü) annem babam sana feda olsun. Tekbirle kırâat arasındaki sükûtta ne söylüyorsun bana haber ver!" dedim. Bunun üzerine şunu okuduğunu bildirdi:

اَللّٰهُمَّ باعِدْ بَيْنِي وبين خطاياى كما باعدت بين الْمَشْرِقِ والْمَغْرِبِ.

اَللّٰهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَاىَ كما يُنَقَّىٰ الثَّوبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ.

اَللّٰهُمَّ اغْسِلْنِي بِالثَّلْجِ والْمَاءِ والْبَرَدِ.

"Allahım, benimle hatalarımın arasını, doğu ile batıyı uzak kıldığın gibi uzak kıl. Allah'ım, hatalarımı beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi temizle. Allah'ım beni karla, su ile, soğukla temizle."

Şu halde, birinci sekte, iftitah tekbirinden sonra, kırâate geçmeden, imamın cemaatin işitmeyeceği şekilde dua etmesidir.

İkinci sekte'de bir ihtilaf sözkonusudur: Fatiha'nın bitiminde mi, zamm-ı sûrenin bitiminde mi? Ancak Tirmizî'nin Katâde'den kaydettiği açıklamadan bu ikinci sekte'nin Fatiha'nın bitiminde olduğu sarahat kazanmaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur.

3– *Übeyy İbnu Ka'b* Ashâb'ın büyüklerindendir. Vahiy kâtibidir. Seyyidü'l-Kurrâ bilinir. Cenâb-ı Hakk, Resûlüne Übeyy'e Kur'ân'dan okuması için emretmiş, Aleyhissalâtu Vesselâm da ona husûsî kırâatte bulunmuştur. Übeyy Kur'ân'ı cem'eden nadirlerdendir. Bedir dâhil, bütün gazvelere katılmıştır. (Radıyallâhu anh).

TA'DÎL-İ ERKÂN

2577 ١- عن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: لاَ تُجزِئُ صَلاَةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (2577)- *Ebû Mes'ûd el-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secdelerde belini (tam olarak) doğrultmadıkça namazı yeterli olmaz." [Ebû Dâvud, Salât 148, (855); Tirmizî, Salât 196, (265); Nesâî, İftitah 88, (2, 183); İbnu Mâce, İkâmet 21, 22, (891-893).]

AÇIKLAMA:

Namazda ta'dîl-i erkân, bir bakıma rükünlerin hakkını vermek mânasına gelir. Bu maksadla kıyâm, rükû ve secdeyi yaparken her uzvun belli bir sükûnete ermesi, *sübhânallâhi'l-azîm* diyecek kadar o halde kalması gerekmektedir. Şu halde rükû'nun kemâli, secdeye gitmezden önce beli tam olarak doğrultup kıyam vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Keza secdenin kemâli de birince secdeden sonra beli tam olarak doğrultup oturur vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Gerek rükû'daki ve gerekse secdedeki bu tam doğrulma haline tuma'nîne de denmiştir.

Tirmizî'nin açıklamasına göre, *İmam Şâfiî, Ahmed* ve *İshak* tuma'nîne'yi farz görerek: "Rükû ve secdede belini (yeterince) kaldırmayanın namazı fâsiddir." demişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.

Hanefîlerden *Ebû Yûsuf* da farz demiş ise de mezhep görüşü, ta'dîl-i erkânın vâcib olmasıdır. Buna riâyet edilmemesi halinde sehiv secdesi gerekir. Cumhurun farz demiş olmasını da nazar-ı dikkate alan bazı Hanefî âlimler, ta'dîl'in terki halinde namazın iadesini tavsiye ederler. Esa-

sen *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed*'in de ta'dîl için - Tahâvî'nin nakline göre - "farz" dedikleri rivâyet olunmuştur. Mamafih onlardan "sünnet" - Cürcânî'nin tahricine göre- ve vâcib -Kerhî'nin tahricine göre- gibi başka hükümler de rivâyet edilmiştir. Müteahhir ulemanın tahkikine göre Hanefi görüş vâcib olduğu merkezindedir.

2578 ٢- وعن النعمان بن مُرَّة: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَا تَرَوْنَ فِي الشَّارِبِ والزَّانِي وَالسَّارِقِ، وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُنْزَلَ فِيهِمُ الحدودُ؟ قالُوا: اللهُ ورَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: هُنَّ فَوَاحِشُ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ، وَأَسْوَأُ السَّرِقَةِ الَّذِي يَسْرِقُ صَلَاتَهُ قَالُوا: وَكَيْفَ يَسْرِقُ صَلَاتَهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لَا يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا]. أخرجه مالك.

2. (2578)- *Nu'mân İbnu Mürre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İçki içen, zinâ yapan ve hırsızlıkta bulunan kimse hakkında ne dersiniz?"* diye sordu. Bu sual, bunlar hakkında henüz hadd cezası gelmezden önce sorulmuştu.

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" diye cevap verdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bu fiiller ağır suçtur, onlar hakkında ceza vardır. Hırsızlığın en kötüsü de namazını çalmaktır" buyurdu. Bunun üzerine:

"Ya Resûlullah, kişi namazını nasıl çalar?" diye sordular. Şu cevabı verdi:

"Rükûsunu ve secdelerini tamamlamaz." [Muvatta, Kasru's-Salât 72, (1, 167).]

AÇIKLAMA:

1- Rasûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, namazdaki ta'dîl-i erkânın ehemmiyetini zihinlerde tesbit maksadıyla teşbihe başvurmaktadır. Bu maksadla, herkes nazarında çirkinliği açık ve belli olan üç cürüm hakkında sual sorar. Ashâb, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebliğ sırasında umumiyetle bir soru sorarak dikkatleri çekmekle işe başladığını bildiği için, sualden maksadın kendilerinden cevap beklemek olmadığını müdrikdiler. Bu sebeple: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevapla yetindiler.

Resûlullah, hırsızlığın kötülüğünü hatırlattıktan sonra, onun dereceleri bulunduğunu telmîhan, en kötü derecesinin kişinin namazında yaptığı hırsızlık olduğunu söyler. Bu, merak uyandıran bir teşbihtir. Ashâb ister istemez soracaktır:

"Ya Resûlullah kişi namazını nasıl çalar?"

Tîbî der ki: "Resûlullah hırsızlığı ikiye ayırdı: Bilinen hırsızlık, bilinmeyen hırsızlık. Bilinmeyeni, namazdaki tuma'nîne ve huşû'nun eksiltilmesi olarak tarif etti. Sonra bilinmeyen hırsızlığın bilinenden kötü olduğunu belirtti."

2- Ta'dîl-i erkâna riâyet etmemenin nasıl hırsızlığın en kötüsü olduğu şöyle açıklanır: "Hırsız, başkasının malını alınca dünyada bazan ondan faydalanır. Yahut sahibinden helallik ister, yahud da hadd cezasını çekerek ahiret azabından kurtulur. Ama öbürü böyle değil. Zîra nefsinin sevab hakkını çalmış ve onu ahirette cezaya tebdil etmiştir."

3- *Ebû'l-Velîd el-Bâcî* namazda başkaca hatalara rağmen Resûlullah'ın hassaten secde ve rükû üzerinde durmasını, ihlallerin çoklukla bu ikisinde vukûa gelmesiyle îzah eder ve devamla der ki: "Bu ihlali hırsızlık olarak isimlendirmesi, edası emanet edilmiş olan bir şeyi yapmanın ihanet mânası taşımasındandır."

4- *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Tayâlesî*'nin *Ebû Saîdi'l-Hudrî*'den kaydettikleri bir başka rivâyet de sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eder: أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ صَلَاتَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ يَسْرِقُهَا قَالَ: لَا يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا وَلَا خُشُوعَهَا Efendimiz: *"Hırsızlıkta insanların en kötüsü namazını çalan kimsedir"* buyurmuştu: "Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur?" diye sordular da: *"Namazda rükûyu, secdeleri ve huşûyu tamamlamaz"* diye cevap verdi."

2579 ٣- وعن سالم البراد قال: [أَتَيْنَا أَبَا مَسْعُودٍ فَقُلْنَا لَهُ حَدِّثْنَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَامَ بَيْنَ أَيْدِينَا فَكَبَّرَ. فَلَمَّا رَكَعَ وَضَعَ رَاحَتَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أَصَابِعَهُ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِكَ وَجَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقَامَ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«المُجَافَاةُ» أن يرفع يديه عن جنبيه ولا يُلْصقها.

3. (2579)- *Sâlim el-Berrâd* anlatıyor: "Ebû Mes'ud'a gelerek:

"Bize Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazından anlat!" dedik. Hemen önümüzde kalktı, tekbir getirdi. Rükûya varınca ellerinin ayalarını dizlerinin üzerine koydu. Parmaklarını dizinin alt kısmına getirdi. Dirseklerini yan taraflarına uzattı. Bu halde her uzvu hareketsiz

sâbit durdu. Sonra semi'allâhu li-men hamideh dedi ve her uzvu düz oluncaya kadar doğruldu." [Ebû Dâvud, Salât 148, (863); Nesâî, İftitah 93, (2, 186).]

2580 ٤- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: اعْتَدِلُوا في السُّجُودِ، ولَا يَبْسُطَنَّ أَحَدُكُمْ ذِراعَيْهِ انْبِساطَ الْكَلْبِ]. أخرجه الخمسة.

4. (2580)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Secdede ta'dîle riâyet edin, kimse kollarını köpeklerin yayışı gibi yaymasın."* [Buhârî, Ezân 141; Müslim, Salât 233, (493); Ebû Dâvud, Salât 158, (897); Tirmizî, Salât 205, (276); Nesâî, İftitah 140, (2, 211, 212).]

2581 ٥- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قالَ: أَقِيمُوا الرُّكُوعَ والسُّجُودَ فَوَاللهِ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِي. وربَّمَا قالَ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِي، إِذَا رَكَعْتُمْ وسَجَدْتُمْ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (2581)- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rükû ve secdeleri yerine getirin. Allah'a yemin olsun siz secde rükû ettikçe ben arkamda olanları da görüyorum."* -Belki "sırtımın gerisini" demişti-" [Buhârî, Eymân 3, Ezân 88; Müslim, Salât 110; Nesâî, İftitah 106. (2, 193-194).]

2582 ٦- وعن مالك بن الحُوَيرث رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ قالَ لأَصْحَابِه: أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِصَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ؟ قالَ أَبُو قِلَابَةَ: فَصَلَّى بِنَا صَلَاةَ شَيْخِنَا أَبِي يَزِيدَ. فَكَانَ أَبُو يَزِيدَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الْأَخِيرَةِ مِنَ الرَّكْعَةِ الْأُولَى والثَّالِثَةِ اسْتَوَى قَاعِداً ثُمَّ نَهَضَ]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

6. (2582)- *Mâlik İbnu'l-Huveyris* (radıyallâhu anh)'ten rivâyete göre, arkadaşlarına: "Size Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazını haber vereyim mi?" diye sormuştur. Ebû Kilâbe der ki: "(Böyle söyledikten sonra), bize şeyhimiz Ebû Yezîd'in namazı (gibi) namaz kıldırdı. Ebû Yezîd, başını birince ve üçüncü rek'atin ikinci secdesinden kaldırınca otururcasına doğrulur sonra kalkardı." [Buhârî, Ezân 127, 140, 143, 45; Ebû Dâvud, Salât, 142, (342); Nesâî, İftitah 182, (2, 234).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son dört hadis, namazda riâyet edilmesi gereken bazı hususları beyan ediyor. Onları sırayla şöyle açıklayabiliriz.

1- 2579 numaralı hadise göre rükû sırasında el ve parmakların vaziyeti: El ayası dizkapağının tam üzerine gelecek, bu sırada parmakla bacağın dizkapağına bitişen kısmını kavrayacak, dirsekler de yana doğru açılarak birbirinden uzaklaşacak. Bu esnada dirseklerin karna yapıştırılması, karınla bacaklar arasına sıkıştırılması mekruhtur.

Rükûda bel ve baş yere paralel, düz bir istikâmet teşkil edecek şekilde olmalıdır.

Rükûdan kalkınca vücut tabii dikliğini alacak, baş tam olarak doğrulacaktır. İşte bu vaziyette bir miktar -yani *Rabbenâ* ve *leke'l-hamd* diyecek kadar- sâbit durulacaktır.

2- 2580 numaralı hadiste, secdede ta'dîle riâyet emredilmekte, kolların yere yayılmaması istenmektedir. Secdede ta'dîl, *Resûlullah*'ın tarif ettiği hususlara uymakla yerine getirilir. Bu hadiste mezkur hususlardan bir zikredilmiştir: Kolların yere yayılmaması... Rivâyetlerde başka teferruât da istenmiştir. Ellerin aralıklı olarak yere konması; baş eller arasında alın ve burun yere değecek şekilde secde mahalline bırakılması, kolların dirsekler havada olacak şekilde yan taraflara çıkarılması, karınla dizlerin birbirine yapışmaması ve arada bir mesafenin bulunması. Sadedinde olduğumuz hadis, kolların yere değecek şekide bırakılmasını, köpeklerin yatma sırasında bacaklarını yere sermesine benzetmektedir. Maksad bu tarzın terkini telkindir. Zîra, bir tavrın hasis bir şeye benzetilmesi onun terkini emretme mânası taşır.

3- 2581 numaralı hadiste, rükû ve secdelerin ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapılması emredilmekte ve te'kîden (ilâhî bir mûcize olarak) arkasında namaz kılanların da kendisine gösterildiğini, kimin ta'dîle uygun şekilde, kimin aykırı şekilde namaz kıldığını bildiğini ifade etmektedir.

Bu mesele ulema arasında farklı yorumlara sebep olmuştur. Çünkü *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sarih bir şekilde arkada kalan cemaatini namaz sırasında gördüğünü ifade etmektedir. Bu ne demektir? Bir mecaz mı söz konusudur, kelamın zâhiri, hakikatı mı muraddır?

★ Bazıları: *"Bundan maksad bilmektir, yani cemaatin ahvalini gerek vahiy yoluyla bilmesi ve gerekse ilham yoluyla bilmesidir"* demiştir. Ancak hadiste arka cihet söz konusu olduğuna göre, maksad "bilmek" değildir denmiştir.

★ Bazıları: Bundan maksad, nadir de olsa arada sırada göz atmakla sağ ve solunda gözüne ilişenleri de görmesidir, buradakiler de "arkasındakiler" olarak tavsif edilebilir" demiştir. Bu te'vilde de açık bir tekellüf, gereksiz olarak hadisin zâhirinden uzaklaşma var.

★ Cumhur -ki doğrusu da budur- hadisi zâhirine hamletmiştir. Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a has fiilî bir görme durumu mevzubahistir. Bu meselede âdet ve âdiyât ortadan kalkmakta, bir mûcize olarak, hasâis'ten bir imtiyaz olarak Fahr-ı Kainat arka cihetini de görebilmektedir. Ehl-i Sünnet'in telakki ve kabulüne göre gerçek şudur: *"Görmek için, aklen, husûsî bir uzvun varlığı, görülecek eşyanın önde olması, yakın olması da şart. Bunlar âdi umurlardır, bunların yokluğu halinde de idrak, aklen câizdir."* Bu görüşten hareketle ehl-i sünnet, âhirette Allah'ın görüleceğine hükmetmişlerdir. *Ehl-i bid'at* "görme" hadisesini anlamada beşerî âdetin dışına çıkamadıkları için, (mekandan, cihetten, şekilden münezzeh olan) Allah'ın görülmesini reddetmişlerdir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasındakileri görmesiyle ilgili olarak fazla değeri olmayan başka görüşler de ileri sürülmüştür:

★ O'nun sırtının arka kısmında bir gözü vardı. Onunla gerisindekileri daima görürdü.

★ Arkadakilerin sûretleri kıble cihetindeki duvarda, eşyanın aynadaki tecellîsi gibi tecellî ederdi, Efendimiz onların timsallerine burada bakar, fiillerini böylece görürdü.

★ İki omuzu arasında iğnenin yurdusu büyüklüğünde iki gözü vardı, onlarla görürdü. Bunlara elbise vs. perde olmazdı.

★ *Resûlullah*,önünü gördüğü kadar arkayı da gördüğünü muhtelif hadislerinde ifade etmiştir. Hadisler arkayı da görme vak'âsının sadece namaz haliyle kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bütün ahvaline şâmil olması da ihtimalden uzak değildir. Mücâhid bu kanaattedir. Takîyyüddin İbnu Muhalled, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın karanlıkta da aydınlıktaki gibi gördüğünü hikaye etmiştir.

4- 2582 numaralı hadiste, Resûlullah'ın namazı nasıl kıldığı tarif edilmektedir. Hatta Ebû Dâvud'un bir rivâyeti şöyle başlar: "Mâlik İbnu'l-Huveyris mescidimize geldi ve dedi ki: "Vallahi namaz kılacağım. Aslında (burada) namaz çılmak heveslisi olduğum için kılmıyorum. Ancak size Resûlullah namaz kılarken onu nasıl gördüğümü göstermek istiyorum."

Bu ifade onun edâ, kaza, nafile nev'inden muayyen bir namazı kılmak için değil, Resûlullah'ın namaz tarzını öğretmek maksadıyla o namazı kıldığını anlatmaktadır. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm:* صلّوا كما رأيتموني أصلّي *"Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz siz de öyle kılın"* buyurmuştur. Bu hadisin de râvisi olan *Mâlik İbnu'l-Huveyris*, gördüğünü göstermeyi vazife bilmiştir.

Ancak onun namazı, mescidin imamı bulunan Ebû Yezîd künyesiyle mâruf *Amr İbnu Seleme*'nin namazına benzemektedir. Rivâyete göre Resûlullah onu kavmine imam tayin ettiğinde 6-7 yaşlarında çocuk idi.[4] Kavminden Resûlullah'a gelen heyet içerisinde Kur'an'ı en çok bilen O olduğu için Aleyhissalâtu vesselâm onu imam tayin etmişti.

Bu rivayette dikkat çekilen bir husus, birinci ve üçüncü rek'atlerin ikinci secdesinden sonra yani kıyama kalkma durumlarında önce oturma vaziyetine girilmiş olmasıdır. Hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da kaydedilen bazı vecihleri bu meselede daha açık ifadelere yer verirler. Mesela Ebû Dâvud'da: "...birinci rek'atin ikinci secdesinden başını kaldırınca oturdu, sonra kalktı" denir. Buhârî'nin rivâyetinde: "...başını ikinci secdeden kaldırınca oturdu ve yere dayandı, sonra kalktı" denir. Fakihler buna celsetü'l-istirâha derler ve bazıları bu hadisten hareketle bu geçici oturmanın (celsetü'l-istirâha'nın) meşruluğuna hükmeder. Şâfiî ve bir grup ehl-i hadis bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüşü esas almıştır.

Ancak çoğunluk bu *celsetü'l-istirâha*'yı kabul etmez. Mesela Tahâvî hadisin bundan bahsetmeyen vechini esas alarak *Mâlik İbnu'l-Huveyris*'in bir rahatsızlık sebebiyle böyle bir oturmaya yer vermiş olabileceğini söyler. Öyle ise onun oturması, bu oturuş sünnet olduğu için değil, rahatsızlığı sebebiyledir.

Tahâvî'ye itiraz edenler olmuş- *Mâlik İbnu'l-Huveyris*'in hasta olmadığını, onun Resûlullah'ın namazıyla ilgili bu tasvirinin, kendi rivâyeti olan "Beni namaz kılarken nasıl gördü iseniz siz de öyle kılın" emrini yerine getirmeye yönelik olduğunu söylemişlerdir. Ancak *Tahâvî*'nin esas aldığı vecihle de istidlal ederek, celsetü'l-istirâha'nın vâcib olmadığını, terketmenin de câiz olduğunu göstermek için terkettiğini söyleyen olmuştur.

Celsetü'l-İstirâha'nın müstehap olmadığını söyleyenlere gelince, bunlar şu hadisle istidlâl etmişlerdir: لَا تُبَادِرُونِي بِالْقِيَامِ وَالْقُعُودِ فَإِنِّي قَدْ بَدُنْتُ *"Gerek oturmada ve gerekse kıyamda benden evvel davranmayın. Ben artık yaşlandım (bunları yapmakta gecikebilirim)."* Öyle ise Resûlullah'ın gecikmesi bu sebepten ileri gelmekteydi. Bu durumda aynı şekilde mazereti olmayanın celsetü'l-istirâha'da bulunması meşrû olmaz. Şu halde çok kısa bir müddete şâmil olan bu oturuş, kıyâmlarda meşrû olan yeni bir tekbiri gerektirmez, zaten o da kıyâma geçiş safhalarına dahildir.

Görüldüğü üzere, bu hadis muhtelif yorumlara, münâkaşalara sebep olmuştur. Daha fazla teferruâta girmeyi gereksiz görüyoruz.

4– Sonradan, büluğa ermeyenlerin imamlığı neshedilecektir.

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

2583 ١- عن سعيد بن جبير قال: [سَمِعْتُ أَنَس بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَشْبَه صَلاَةً بِرَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ هَذَا الْفَتَى، يَعْنِي عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ. قَالَ: فَحَزَرْنَا فِي رُكُوعِهِ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ، وَفِي سُجُودِهِ مِثْلَه]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (2583)- *Saîd İbnu Cübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'i dinledim şöyle diyordu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra, namazı Resûlullah 'ın namazına bu derece benzeyen, şu gençten yani Ömer İbnu Abdilaziz'den başka birinin ardında namaz kılmadım."

Enes (devamla) dedi ki: "Rükûsunda on tesbihât, secdelerinde de o kadar tesbihat tahmin ettik." [Ebû Dâvud, Salât 154, (88); Nesâî, İftitah 166, (2, 224-225).

AÇIKLAMA:

Hz. Enes, Ömer İbnu Abdilaziz'in rükû ve secdelerinde on kadar tesbihât tahmin ettiklerini söyler. Bu ifadeden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'n rükû ve secdelerde tesbihâtı onar aded tekrar ettiği anlaşılır. Böylece bu rivâyet, rükû ve secdenin kemâli için tesbihâtı onar aded tekrar etmek gerekir hükmünde olanları te'yid eder.

Bu hususta esas olan şudur: Namazını yalnız kılan kimse tesbihâtı ne kadar çok tutarsa evlâdır. Resûlullah'ın tesbihâtı uzun tuttuğunu beyan eden rivâyetler Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tek başına kıldığı namazlarla ilgilidir. Cemaati sıkmadığından emin olan imam için de hüküm böyledir. Resûlullah'ın bazı rivâyetlerde *"Rükû yaptığınız zaman en az üç*

kere Sübhâne Rabbiye'l-Azîm deyin, secde yapınca da en az üç kere Subhâne Rabbiye'l-a'lâ deyin" buyurmuştur.

2584 ٢- وعن السعدى عن أبيه عن عمه قال: [رَمَقْتُ رسولَ اللهِ ﷺ في صَلاَتِه فَكَانَ يَتَمَكَّنُ في رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ قَدْرَ مَا يَقُولُ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلاَثًا]. أخرجه أبو داود.

2. (2584)- *es-Sa'dî* babasından veya amcasından naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazını kılarken dikkatle baktım, rüku ve secdelerinde üçer kere *subhânallâhi ve bi-hamdihi* diyecek kadar duruyordu." [Ebû Dâvud, Salât 154, (885).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre musalli, rükû ve secdelerde tesbihât yaparken üçten az söylerse sünneti terketmiş olmaktadır. Mâverdi, rükû ve secdelerin mükemmel olması için tesbihât sayısının onbir veya dokuz veya bunun ortası olan beş olmasını tavsiye eder, "Bir kere söylemek de kâfidir" der. Tirmizî'nin *İbnu'l-Mubârek, İshâk İbnu Râhûye*'den yaptığı rivayete göre, "imamın beş kere tesbihâtta bulunması müstehabtır." Şu da bir gerçek ki, tesbihâtın kemalini gösteren rakam ileri sürmek delile dayanmaz. Namazın uzunluğuna göre tesbihâtın sayısı artırılabilir, bunun rakamla kayıdlanması gerekmez. Neylü'l Evtâr'da tesbihât dokuzdan fazla olursa sehiv secdesi gerekir, üçten fazla yapıldığı takdirde çift olmayıp tek olması müstehabtır" gibi hükümlerin de delile dayanmadığı belirtilir.

2585 ٣- وعند غُندر قال: [غَلَبَ عَلَى الْكُوفَةِ زَمَنَ ابْنِ الأَشْعَثِ مَطَرُ بنُ نَاجِيَةَ فَأَمَرَ أَبَا عُبَيْدَةَ بنَ عَبْدِ اللهِ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ. فَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ قَدْرَ مَا أَقُولُ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ. لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ].

قال: الحكم: فذكرت ذلك لعبد الرحمن بن أبى ليلى. فقال: [سَمِعْتُ الْبَرَّاءَ ابْنَ عَازِبٍ يَقُولُ: كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، قِيَامُهُ وَرُكُوعُهُ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ. قَالَ شُعْبَةُ: فَذَكَرْتُهُ لِعَمْرِو بنِ مُرَّةَ. فَقَالَ: قَدْ رَأَيْتُ ابْنَ أَبِى لَيْلَى فَلَمْ تَكُنْ صَلاَتُهُ هَكَذَا]. أخرجه الخمسة.

3. (2585)- *Gunder*'in bir rivayetinde denir ki: "İbnu'l-Eş'as zamanın-

da Kûfe'ye Mataru'bnu Nâciye (adında biri) galebe çaldı. (İbnu Abbâs'ın oğlu) Ebû Ubeyde İbnu Abdillah'a halk'ın önüne geçip namaz kıldırmasını emretti. Ebû Ubeyde, (namaz kıldırırken) başını rükûdan kaldırdığı zaman ben: "Allahümme Rabbenâ ve leke'l-hamdü mil'e's-semâvât ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. Ehle's-senâi ve'l-mecdi, Lâ mâni'a li-mâ a'tayte ve lâ mu'tiye li-mâ mena'te. Ve lâ yenfe'u zâ'l-ceddi minke'l-ceddü" duâsını okuyuncaya kadar kıyamda dururdu." (5)

el-Hakem der ki: "Bunu ben Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ'ya zikrettim. Dedi ki: "Berâ İbnul-Âzib (radıyallâhu anh)'i işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıldığı namazın rükûsu, secdesi, rükû ve secdeden başını kaldırdığı zamanki ve iki secde arasındaki (fâsılaları) birbirine yakın uzunlukta idi" demişti."

Şu'be der ki: "Ben bunu Amr İbnu Mürre'ye söyledim. O da: "Ben, *İbnu Ebî Leylâ*'yı gördüm, onun namazı böyle değildi" dedi."

2586 ٤- وفي أخرى للشيخين قال: [كَانَ رُكُوعُ النَّبِيِّ ﷺ وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، مَا خَلاَ الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ، قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ].

4. (2586)- Sahiheyn'in diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rükû ve secdesi ve iki secde arasındaki (fâsıla ile), rükûdan başını kaldırdığı zamanki (fâsıla) -kıyam ve ku'ûd (oturma) hariç- birbirine yakın miktardaydı." [Buharî, Ezân 120, 127,140; Müslim, Salât 194, (471); Ebû Dâvud, Salât 147, (852); Tirmizî, Salât 207, (279); Nesâî, İftitah 114, (2, 197-198).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler rükû ve secde ile bunlar arasındaki fâsılaların uzunluk miktarını tesbite mahsus rivayetlerdir. Bunlar, namazda kırâat ve teşehhüd'ün hafif; rükû, sücûd ve onlar arasındaki tume'nîne denen fâsılaları uzunca tutmaya delildir. (6)

2- Hadiste geçen "birbirine yakın miktardaydı" tabiri, rükû ve secde ve arasındaki tuma'nîne fâsılalarının uzunlukça tam eşit olmayıp bazı-

5– Bu duânın mânası şudur: *"Ey Allah'ım, Ey Rabbimiz, semâvât ve arz dolusu ve bunlardan başka senin istediğin şeyler dolusu hamd sana aittir. Ta'zîm ve senâya layık olan Allah'ım, senin verdiğini önleyecek yoktur. Önlediğini de verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibi faydalı olamaz. Varlık sendendir."*

6– Adı geçen tuma'nîneler hakkında daha geniş bilgi için 2577, 2578, 2582 numaralı hadislerin açıklamasına bakılsın.

larının az-çok kısa, bazılarının da az-çok uzun olduğunu gösterir. Ancak, pek bâriz farklılık yoktur. Bu ifade açık şekilde kırâat ve teşehhüdün uzatılmadığını, ama rükû ve secdelerin de aceleye getirilmeyip ta'dîle uygun şekilde ağır ağır yapıldığını gösterir.

Ancak, daha önce kaydettiğimiz üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uzun sûreler okuması (2540, 2550 vs.) da mevzubahistir. Bu rivayetlerle onlar arasında bir teâruz mevcut değildir. Âlimler Resûlullah'ın bazan öyle, bazan böyle kıldığını, şartlara göre hem uzun hem de kısa sûreler okuduğunu belirtmişlerdir.

2587 ٥- وعن زيد بن وهب قال: [رأى حُذَيفةُ رجلاً يُصلِّي فطَفَّف. فقال له حُذَيفةُ: مُذْ كَمْ تُصلِّي هذه الصَّلاةَ؟ قال: مُنْذُ أربعين سنةً. قال: ما صلَّيتَ منذ أربعين سنةً. ولو مُتَّ وأنت تُصلِّي هذه الصَّلاةَ مُتَّ على غيرِ فطرةِ مُحمَّدٍ ﷺ ثم قال: إنَّ الرَّجُلَ ليُخفِّفُ ويُتِمُّ ويُحسِنُ]. أخرجه البخاري والنسائي، واللفظ له.

5. (2587)- *Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) bir adamın namaz kılarken hîle yaptığını görmüştü.

"Sen bu namazı ne zamandan beri kılıyorsun?" diye sordu. Adamcağız:

"Kırk yıldan beri!" dedi. Huzeyfe? "Öyleyse kırk yıldan beri namaz kılmadın (bütün kıldıkların boşa gitmiş). Şâyet bu şekilde namaz kılarak ölecek olursan Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzere öleceksin!" dedi ve ilave etti:

"Kişi namazı hafif kılar (ama buna rağmen) tam kılar, güzel kılar!" [Buharî, Ezân 119, 132,; Nesâî, Sehv 66, (3, 58-59).]

AÇIKLAMA:

1- *Hîle* diye çevirdiğimiz kelimenin aslı tatfîfdir ve ölçüde, tartıda eksik yaparak hîle yapmak mânasına gelir. Burada namazı eksik bırakmak, rükünlerin hakkını vermemek mânasına gelir. Buhârî, hadisi iki ayrı bâbta kaydeder. Bir bâbın ismi "musalli rükûyu tamamlamazsa"; diğer bâbın ismi *"musalli sücûdu tamamlamazsa"* dır. Şu halde hîle'den maksad rükû ve secdeleri alelacele yapıp eksik bırakmaktır. Huzeyfe (radıyallâhu anh) bu şekilde kılınan namazı "sanki kılınmamış" olarak tavsif etmektedir. Nitekim Resûlullah da rükû ve sücûdu gerekli şekilde yapıp, tamamlamadan eksik bırakan Hallâd İbnu Râfi'e: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ *"Dön, yeniden*

Gerek *Resulûlullah*'ın ve gerekse Huzeyfe'nin namazı inkarları, bir rüknünün eksikliği sebebiyledir. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle "namazı terkeden kâfir olur" hükmüne varmıştır. Ayrıca, hadiste geçen "Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzerine öleceksin" tabiri de dikkat çekmiştir. Fıtrat kelimesi dîn mânasını da taşır. Bu duruma göre, namazın şartlarına uymadan kılınması "Muhammed'in dininden başka bir din üzere ölmek" gibi bir mâna ifade etmiş olmaktadır. Bu mâna da namazı terkeden kimseyi tekfir edenlere bir delil olmaktadır.

Ancak bir kısım âlimler bunu zecrde mübâlağa olarak değerlendirmiş, tekfire taraftar olmamıştır. Bunlar, fıtrat'ın sünnet mânasını da hatırlatarak "Muhammed'in sünnetinden başka bir sünnet üzere ölmek" diye te'vili daha muvâfık bulmuşlardır. Bazı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burdaki nefyini kemalin nefyi olarak anlarlar ve misal olarak: لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ *"Zânî, mü'min olarak zinâ etmez"* hadisinde zinâ edenden îman nefyedilmiş gibi görünürse de "kâmil mânada imanın nefyedildiği tahkîk sonucu ortaya konmuştur. Öyle ise burada da namazın aslı değil, kemâli nefyedilmiş olmalıdır demişlerdir. Hattâbî der ki: "Burada fıtrat'ın mânası milletdir (din). *Aleyhissalâtu vesselâm*, bu sözüyle adamı kötü davranışı sebebiyle tevbîh etmek istemiştir, tâki gelecekte bu davranıştan vazgeçsin. Bununla dinden çıktığını kastetmemiştir." et-Teymî de: "Namaz, fıtrat olarak tesmiye edilmiştir, çünkü îman bağlarının en büyüğü odur" der.

Hadisin sonunda namazın mükemmel olması için mutlaka uzun kılınması gerekmediğine de dikkat çekilmiştir: "Kişi hafif bile kılsa tam ve güzel yapabilir namazını" denmektedir.

2588 ٦- وعن عبدالرحمن بن شِبْل قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتِرَاشِ السَّبُعِ، وَأَنْ يُوَطِّنَ الرَّجُلُ بِالْمَكَانِ الَّذِي فِي الْمَسْجِدِ كَمَا يُوَطِّنُ الْبَعِيرُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« نقرةُ الغرابِ » المتابعة بين السجدتين من غير طمأنينة بينهما.

« وافتراشُ السبعِ » أن يضع ساعديه على الأرض في السجود كالكلب وغيره من السباع.

وقوله: « وأنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ بالمَكانِ كَما يُوطِّنُ البَعيرُ » معناه أن يألف مكاناً معلوماً من المسجد يصلي فيه لا يعدوه كالبعير لا يأوي من عَطَن الإبل إلا إلى مكان قد اعتاده.

6. (2588)- *Abdurrahman İbnu Şibl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karga gagalamasından, vahşi hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde deve gibi mekân tutmasından nehyetti" [Ebû Dâvud, Salât 148, (862); Nesâî, İftitah 145, (2, 214).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste namazla ilgili üç âdâb beyan etmektedir:

★ İki secde arasında bir miktar oturmaya (tuma'nîne) yer vermeden çabucak ikinci secdeye gitmeyi karga gagalaması olarak tavsif etmiştir. Çünkü karga da bir leşe rastlayınca gagalarını peş peşe aralıksız saplar.

★ Musalli'nin secde sırasında kollarını yere yaymasını da vahşi hayvanların yatma sırasında (ön ve arka) bacaklarını yere yaymasına benzetmiştir. Halbuki kollar yana doğru çıkmış ve dirsekler havada olmalıdır.

★ Namaz kılan kimse mescidde aynı yere alışıp, her gelişinde orada namaz kılmamalıdır. Bu davranış hadiste "deve gibi mekan tutmak" tabiriyle yasaklanmıştır. Çünkü develer ağıllarda her seferinde aynı alıştıkları yere ıharak yatmayı tercih ederler.

RÜKÛ VE SÜCÛDUN ŞEKLİ

2589 ١- عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [علّمنا رسولُ الله ﷺ الصّلاةَ فكبّر ورفع يديه. فلمّا ركع طبّق يديه بين ركبتيه. قال: فبلغ ذلك سعداً. فقال: صدق أخي كنّا نفعل هذا ثم أُمرنا بهذا، يعني الإمساكَ على الركبتين]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (2589)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize namazı şöyle öğretti: "Önce tekbir getirdi iki elini kaldırdı. Rükûya gittiği zaman ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu."

Râvi der ki: "Sa'd'a bu haber ulaşınca:

"Kardeşim doğru söyledi. Biz böyle yapardık, sonra şununla emredildik dedi ve bununla diz kapaklarını kavrayıp avuçlamayı kastetti." [Ebû Dâvud, Salât 150, (868); Nesâî, İftitah 90, (2, 184, 185).]

AÇIKLAMA:

Burada, rükû sırasında elleri, tatbîk denen bir şekilde koymak mevzubahis olmaktadır. *"Tatbîk"*, ellerin avuçlarını -parmakların arasını açmaksızın- birbiri üzerine kapamaktır. Şu halde İbnu Mes'ûd rükûda ve teşehhüdde birbirine kapanmış vaziyetteki elleri dizlerinin arasına koymuştur. Nevevî der ki: "Bizim ve bütün ulemanın bu meseledeki mezhebi şudur: Sünnet ellerin diz kapakları üzerine konmasıdır. "Tatbîk" ise mekruhtur. Sadece İbnu Mes'ud ve onun iki arkadaşı Alkame ve Esved bu meselede istisnâdırlar. Bunlar "tatbîk"in sünnet olduğunu söylerlerdi. Zira onlara bunun neshedildiği ulaşmamış idi. Halbuki Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallâhu anh)'ın rivayeti neshi ifade etmektedir. Doğrusu, cumhurun benimsemiş olduğu sarih nesihtir."

Sa'd'ın rivayeti 2643 numaradadır, oraya bakılsın.

2590 ٢- وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سُنَّتْ لَكُمُ الرُّكَبُ فَأَمْسِكُوا بِالرُّكَبِ] أخرجه الترمذي والنسائي.

2. (2590)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Diz kapağı(nı tutmak) sizin için sünnet kılınmıştır. Öyle ise rükûda diz kapaklarını kavrayın." [Tirmizî, Salât 192, (258); Nesâî, İftitah 92, (2, 185).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer de rükû sırasında ellerle diz kapaklarının kavranacağını rivayet etmektedir. Bir başka rivayette: "(Rükûda) sünnet, diz kapaklarından yakalamaktır" demiştir. Tirmizî'deki rivayette ise şöyle buyurmuştur: "Diz kapakları peygamberinizin sünnetidir, öyleyse (rükûda) diz kapaklarını yakalayın." Rivayet Beyhakî'de şöyle gelmiştir: "Biz rükûya gittiğimiz zaman ellerimizi dizlerimizin arasına koyardık. Hz. Ömer: " (Namaz) sünnetlerinden biri de dizlerden tutmaktır" dedi." İbnu Hacer bu rivayetin merfû olduğunu belirtir ve: "Çünkü der, Sahâbî, şu sünnettir, şöyle yapmak sünnettir dedi mi bu ref'e delâlet eder." Merfû demek Hz. Peygamber'e nisbet edilen demektir.

2591 ٣- وعن أبي إسحاق قال: [وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ السُّجُودَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ وَقَالَ: هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْجُدُ].

وفي أخرى: « كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا صَلَّى جَنَّحَ ». أخرجه أبو داود والنسائي.

ومعنى « جَنَّحَ » أي جافى يديه عن جنبيه فصارا له مثل الجناح.

3. (2591)- *Ebû İshak* anlatıyor: "Berâ İbnu Âzib (radıyallâhu anh) bize secdeyi şöyle vasfeyledi: Ellerini (yere) koydu, dizleri üzerine dayandı, kalçasını (havaya) kaldırdı ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle secde yaparlardı" buyurdu."

Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılınca kollarını kanat gibi yanlarına açardı" denmiştir." [Ebû Dâvud, Salât 158, (896); Nesâî, İftitah 141, (2, 212).]

2592 ٤- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

4. (2592)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) buyurdular ki: "Secde ettiğin zaman ellerini yere koy, dirseklerini (havaya) kaldır." [Müslim, Salât 234, (494); Tirmizî, Salât 202, (271).]

2593 ٥- وفي رواية للترمذي قال: [قُلْتُ لِلْبَراءِ: أَيْنَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَضَعُ وَجْهَهُ إِذَا سَجَدَ؟ قَالَ: بَيْنَ كَفَّيْهِ].

5. (2593)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Berâ'ya: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* secde edince yüzünü nereye koyardı?" diye sordum.

"Ellerinin arasına" diye cevap verdi." [Müslim, Salât 234, (494); Tirmizî, Salât 202, (271).]

2594 ٦- وعن عبدالله بن مالك بن بحينة قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

6. (2594)- *Abdullah İbnu Mâlik İbni Buhayne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda secdeye gidince ellerinin arasını, koltukaltı beyazlıkları görününceye kadar açardı." [Buhârî, Ezân 130, Müslîm, Salât 235, (495); Nesâî, İftitah 52, (2, 212).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen ellerinin arasını açmaktan maksad ellerini yan taraflarından uzaklaştırmak mânasına gelir. Kurtûbî, secde sırasında ellerin arasını açmanın hikmetini, secdeyi rahat yapmakla îzah eder: "Yüz, yere hafifçe dayanmış olur, ne alnı ne de burnu secde sırasında (çöken ağırlıktan) müteessir olmaz ve böylece yere değme sırasında rahatsızlık hissetmez." Başka âlimler de: "Bu şekildeki secde ile, hem a'zâmi ölçüde tevâzu izhâr etmiş olur; hem de alın ve burun tembellerin durumuna zıdlık içerisinde yere en iyi şekilde konmuş olur" demiştir. Nâsıruddin İbnu'l-Münîr bu tarz secdede bir başka hikmet görür: "Her uzuv secdede kendini müstakillen izhâr eder ve (diğerlerinden) ayrılır. Böylece tek bir insan, secdesi esnasında, birçok imiş gibi olur. Bunu icâb ettiren husus her bir uzvun tek başına müstakil olması, secdesinde de bir diğerine dayanmama gereğidir. Bu hal, safta birbirine değerek bütünleşmeye zıddır. Çünkü saf hali, musallilerin tek bir vücût gibi, aralarında birlik izhâr etmeleri gereken haldir."

2595 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَفْتَرِشْ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ]. أخرجه الترمذي.

7. (2595)-Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz secde edince kollarını, köpeğin yayması gibi yere yaymasın." [Tirmizî, Salât 205, (275); Ebû Dâvud, Salât 158, (901).]

AÇIKLAMA:

Secde sırasında kollar havaya kaldırılacak, yere değdirilmeyecektir. Resûlullah yere bırakmanın mekruh olduğunu, yatan köpeklerin bacaklarını yere sermelerine teşbih buyurarak ifade etmiş olmaktadır.

2596 ٨- وعن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِوَضْعِ الْيَدَيْنِ وَنَصْبِ الْقَدَمَيْنِ]. أخرجه الترمذي.

8. (2596)- *Âmir İbnu Sa'd* babasından (Sa'd'dan) (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (secdede) ellerin yere konulmasını, ayakların da dikilmesini emretti." [Tirmizî, Salât 206, (277, 278).]

2597 ٩- وعن أبي حميد الساعدي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا رَكَعَ اعْتَدَلَ وَلَمْ يَنْصِبْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُقْنِعْه وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَإِذَا أَهْوَى إِلَى الأَرْضِ سَاجِداً جَافَى عَضُدَيْهِ عَنْ إِبْطَيْهِ وَفَتَحَ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ]. أخرجه النسائي.

9. (2597)- *Ebû Humeyd es-Sâidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükû yapınca itidali muhafaza eder, başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi. Ellerini dizkapaklarının üzerine koyardı. Secde için yere eğilince adalelerini koltuk kısmından yana açardı. Ayaklarının parmaklarını da aralardı." [Nesâî, İftitah 96, (2, 137); 138, (2, 211).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, *Nesâî*'de iki ayrı bâbta geçen hadisi birleştirmiştir.

2- Rükûda itidalden maksad -Sindî'nin açıklamasına göre- vücûdun ne fazla yüksek tutulması ne de fazla eğilmesidir. Nitekim arkadan gelen şu ifade, itidalden maksadı açıklamaktadır: "Başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi."

2598 ١٠- وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: كَانَ إِذَا سَجَدَ أَمْكَنَ أَنْفَه وجبهته مِنَ الأَرْضِ وَنَحَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

10. (2598)-Yine *Ebû Humeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secde ettiği zaman, burnunu ve alnını yere koyardı. Ellerini yanlarından aralardı, avuçlarını omuzları hizasına koyardı." [Tirmizî, Salât 201, (270).]

2599 ١١ – وعن وائل بن حُجر رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وإذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

11. (2599)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secde edince, yere, dizkapaklarını ellerinden önce koyardı. Kalkınca da ellerini dizkapaklarından önce kaldırırdı." [Ebû Dâvud, Salât 141, (838); Tirmizî, Salât 199, (268); Nesâî, İftitah 128, (2, 206).]

2600 ١٢ – وفي أخرى لأبي داود: [فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ، وإذَا نَهَضَ نَهَضَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلَى فَخِذَيْهِ].

12. (2600)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secdeye gidince alnını ellerinin arasına koydu, kalkınca da dizkapaklarının üzerine kalktı ve dizlerine dayandı." [Ebû Dâvud, Salât 141, (839).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konacağını, secdeden kıyâma kalkarken de önce ellerin, sonra da dizlerin yerden kaldırılacağını, ifade ediyor. Bu şekilde hareket edilmesi cumhurun müşterek görüşüne göre sünnet kabul edilmiştir

2601 ١٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، يَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (2601)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz secde edince, devenin çöküşü şeklinde yere çökmesin, yani ellerini dizlerinden önce yere koymasın." [Ebû Dâvud, Salât 141, (840, 841); Tirmizî, Salât 200, (269); Nesâî, İftitah 128, (2, 206-207).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, önceki hadisi te'yid eder mahiyettedir. Orada, secde sıra-

sında önce dizlerin sonra ellerin konulması emredilirken, burada ellerin dizlerden önce yere konması yasaklanmakta ve bu hal devenin yere çöküşüne benzetilmektedir.

2602 ١٤ – وعن علي رضي الله عنه: [أن النبي ﷺ قال له: يا علي إني أحب لك ما أحب لنفسي، وأكره لك ما أكره لنفسي؛ فلا تقع بين السجدتين]. أخرجه الترمذي.

«الاقعاء» في الصلاة أن يُلصق أليتيه بالأرض وينصب ساقيه ويضع يديه بالأرض كما يقعد الكلب في بعض حالاته.

و«الاقعاء» عند الفقهاء أن يضع أليته على عقبه بين السجدتين.

14. (2602)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şunu söyledi: *"Ey Ali! Ben, kendim için sevdiğimi senin için de seviyorum, kendim için hoşlanmadığımı senin için de hoşlanmıyorum, öyleyse iki secde arasında ik'âda bulunma."* [Tirmizî, Salât 209, (282).]

AÇIKLAMA:

İk'âyı açıklama hususunda âlimler fazlaca ihtilaf ederler. Nevevî der ki: "Gözardı edilemeyecek gerçek şu ki ik'â iki çeşittir: Biri, kişinin kabalarını yere yapıştırıp bacaklarını dikmesi ve ellerini de yere koymasıdır, tıpkı köpeklerin ik'âsı gibi. Lügatcilerden bir çoğu ve bu meyanda *Ebû Ubeyd Ma'mer İbnu'l-Müsennâ* ve arkadaşı *Ebû Ubeyde el-Kâsım İbnu Sellâm* kelimeyi böyle açıkladılar. Yasaklama bu çeşit ik'â ile ilgili ve bu mekruhtur.

İkinci çeşit ik'â'ya gelince, bu iki secde arasında kabalarını, ökçeleri üzerine koymaktır." Şu halde yasaklanan ve mekruh addedilen ik'â birincisidir.

2603 ١٥ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نهى رسول الله أن يجلس الرجل في الصلاة وهو معتمد على يديه]. أخرجه أبو داود.

وفي أخرى: «نهى أن يعتمد الرجل على يديه إذا نهض من الصلاة».

15. (2603)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazda) kişinin, elleriyle yere dayanarak oturmasını yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 187, (992).]

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] namazdan kalkarken kişinin ellerine dayanmasını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Namazın teşehhüd kısmında otururken eller dizlerin üzerine konmalıdır, sünnet olan oturuş budur. Sadedinde olduğumuz rivayetler hiçbir mazeret olmadan, teşehhüd sırasında ellerin dizlerin üzerinden kaldırılıp yere dayanarak oturmayı yasaklamaktadır. Hatta son rivayet, teşehhüdden kalkış sırasında da ellerin yere dayanmasını yasaklamaktadır. *Ebû Hanîfe*, kalkarken yere dayanmaksızın ayakların sırtı üzerinde kalkmak gerektiğini söylemiştir.

Bu hadisin geniş açıklaması daha önce geçti (2519 numaralı hadis)

2604 ١٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كانَ النّبيُّ ﷺ يَنْهَضُ في الصَّلاةِ عَلى صُدُورِ قَدَمَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

16. (2604)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda ayaklarının sırtı üzerinde kalkardı." [Bu hadis, Ebû Dâvud'da mevcut değildir, ancak Tirmizî'de yer almaktadır, (Salât 214, (288).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî şârihi Mübârekfûrî, "ayaklarının sırtı üzere kalkma" tabirini, "Oturmaksızın kalkardı" diye açıklar ve devamla der ki: "Bu hadisle, celsetü'l-istirâha'nın [7] sünnet olmadığını söyleyenler istidlâl ederler. Ancak hadis zayıftır, istidlâl edilmez."

Tirmizî bu hadisi değerlendirirken "Ehl-i ilm bununla amel etmiştir" der. Ancak, Mubârekfûrî bu ifadeyi de tenkid ederek: "Tirmizî şâyet: "Bu hadisle bazı ehl-i ilim amel etmiştir" deseydi daha iyi olurdu" der. Hadisle ilgili bazı münâkaşaları aktarmayı gereksiz görüyoruz.

2605 ١٧ – وعن مالك بن الحويرث رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ رَأى النّبيَّ ﷺ يُصَلّي فإذا كانَ في وترٍ مِنْ صَلاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حتّى يَستَوِيَ قاعِداً]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

17. (2605)- *Mâlik İbnu'l-Huveyris* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı namaz kılarken görmüştür. Efendimiz, tek rekatte iken, tam bir oturuş vaziyeti almadan kalkmamıştır." [Buhârî, Ezân 142, Ebû Dâvud, Salât 142, (844); Tirmizî, Salât 213, (287); Nesâî, İftitah 181, (2, 233-234).]

7– *Celsetü'l-İstirâha:* Birinci rekatle ikinci rekat, üçüncü rekatle dördüncü rekat arasında kıyâma geçmeden kısa bir müddet oturma vaziyetinde kalmadır. 2582 numaralı hadisin açıklamasına -4 numaralı kısım- bakılsın.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tek rekatların sonunda kıyâma kalkmazdan önce yapılması -*Şâfiî gibi bazı fakih ve muhaddislerce benimsenen*- celsetü'l-İstirâha'nın meşruiyyetine delildir. Mâlik İbnu'l-Huveyris'ten yapılan bazı rivayetlerde buna yer verildiği halde bazı rivayetlerde yer verilmemiş olması, celsetü'l-istirâha'nın meşruiyyetini inkar edenlere delil olmuştur. Bu görüşte olan Tahâvî bazı rivayetlerde yer verilen celsetü'l-istirâha'nın yaşlılık, hastalık gibi bir mazeretten ileri geldiğini söyler ve "şâyet dinde böyle bir şey olsaydı hususi bir beyanla teşrî edilirdi- böyle bir beyan yoktur" der.

Bu konuda bazı mütâlaaları 2582 numaralı hadisin izahında kaydettik, burada tekrar etmeyeceğiz.

2606 ١٨ – وعن نافع: [أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كَانَ إذَا سَجَدَ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى الَّذِى يَضَعُ عَلَيْهِ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْبَرْدِ، وَإِنَّهُ لَيُخْرِجُ كَفَّيْهِ مِنْ تَحْتِ بُرْنُسٍ لَهُ حَتَّى يَضَعَهُمَا عَلَى الحَصْبَاءِ]. أخرجه مالك.

18. (2606)- *Nâfî* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) secde ettiği zaman ellerini, yüzünü koyduğu şeyin üzerine koyardı. Ben O'nu çok soğuk bir günde gördüm, ellerini (giymekte olduğu) bürnusunun altında çıkarmış çakılların üzerine koymuştur." [Muvatta, Kasru's-Salât 59, (1, 163).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ellerin de aynen yüz gibi secdede yere değmesinin sünnet olduğunu ifade etmektedir. Secde edilen mahal her ne ise, eller de alın gibi, araya herhangi bir hâil (mâni) girmeden değmelidir. *İbnu Ömer* çok soğuk bir günde bu maksadla elini cübbesinin içerisinden çıkararak soğuk olduğu anlaşılan çakıllarının üzerine başı ile birlikte koymuştur. Böyle yapmak sünnet olmasaydı cübbesinin gerisinden de ellerini yere koyabilirdi.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Ömer* bunu amelin efdalini tahsil için yapıyordu, vecîbe olarak değil. Nitekim Tâbiînden birçok kimsenin elleri elbiselerinin içinde olduğu halde secde ettikleri rivayet edilmiştir.

2607 ١٩ – وعن مَجزأة بن زاهر عن رجل من أصحاب الشجرة اسمه أهبان بن أوْس: [وَكَانَ يَشْتَكِي رُكْبَتَيْهِ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتَيْهِ وِسَادَةً]. أخرجه البخارى.

19. (2607)- *Mecze'e İbnu Zâhir, Ashâbu Şecere'den Uhbân İbnu*

Evs'ten naklettiğine göre, Uhbân "Diz kapaklarından rahatsızdı, secde ettiği zaman dizkapağının altına minder koyardı." [Buhârî, Megâzi 35.]

2608 ٢٠ – وعن نافع: [أنَّ ابن عُمر رضِي اللهُ عنهما كان يقُولُ: إذا لم يستطِعِ المَرِيضُ السُّجُودَ أومأَ برأسِهِ ولَمْ يرفعْ إلى جبهتِهِ شيئاً]. أخرجه مالك.

20. (2608)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alnına herhangi bir şey kaldırmaz." [Muvatta, Kasru's-Salât 74, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, mazereti olanların namaz esnasında bazı kolaylıklardan istifade edebileceğini göstermektedir. Birincide diz kapağının altına, gereğinde yumuşak birşeyler koymaya cevaz verilmektedir. Ikincide secde edemeyecek durumda olanların yere ima ederek secde yapacağını ve fakat eliyle bir şey kaldırarak secde yerine geçmek üzere alnına değdirmeyeceğini ifade etmektedir. Ulemanın çoğu bunu mekruh addetmiştir. Ancak İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) ile Urve'nin câiz addettiği bilinir. *İbnu Abdilberr, Ümmü Seleme*'nin rahatsızlığı sebebiyle koluna secde ettiğini kaydeder.

İma'dan maksad, namazda rükû ve secde'ye işaret olmak üzere başı eğmektir. İma ayakta da yapılabilir, oturarak da.

SECDE ÂZÂLARI

2609 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أُمِرْنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ وَلَا نَكُفَّ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا: الْجَبْهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

1. (2609)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize yedi âzâ üzerine secde etmemizi, saçımızı ve elbisemizi toplamamamızı emretti. Bu âzâlar şunlardır: *"Alın, eller, diz kapakları, ayaklar."*

2610 ٢- وفي أخرى: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: الْجَبْهَةِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَنْفِهِ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلَا نَكُفَّ الثِّيَابَ وَلَا الشَّعْرَ]. هذا لفظ الشيخين.

« الكَفُّ » جمع الثوب باليدين عند الركوع والسجود.

2. (2610)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Alın,* -ve eliyle burnunu işaret etti- *eller, diz kapakları, ayakların etrafları. Ne elbiseleri ne de saçı (secde sırasında) toplamayız."* [Buhârî, Ezân 133, 134, 137; Müslim, Salât 227-231 (490); Ebû Dâvud, Salât 155, (889, 890); Tirmizî, Salat 203, (273); Nesâî, İftitah 130, (2, 208); İbnu Mâce, İkâmet 19, (883-885).]

İkinci rivayet Sahiheyn rivayetidir.

2611 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما يرفعه قال: [إِنَّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ فَإِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلْيَضَعْهُمَا، وَإِذَا رَفَعَهُ فَلْيَرْفَعْهُمَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. (2611)-*İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm)'a nisbet ederek buyurdu ki: "Eller de secde eder, tıpkı alnın secde etmesi gibi. Öyleyse, biriniz alnını secdeye koyunca ellerini de koysun. Alnı secdeden kaldırdımı onları da kaldırsın." [Ebû Dâvud, Salât 155, (892); Nesâî, İftitah 129, (2, 207).]

KUNÛT

2612 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ سَبْعِينَ رَجُلاً لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمْ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيَّانِ مِنْ سُلَيْمٍ، رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ. فَقَالَ الْقَوْمُ: وَاللهِ مَا إِيَّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِي حَاجَةِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَتَلُوهُمْ. فَدَعَا النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْهِمْ شَهْرًا فِي صَلاَةِ الْغَدَاةِ، وَذَلِكَ بَدْءُ الْقُنُوتِ، وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ. فَسَأَلَ رَجُلٌ أَنَسًا عَنِ الْقُنُوتِ، أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وفي رواية أخرى: « بَعْدَ الرُّكُوعِ ».

1. (2612)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ihtiyaç sebebiyle, kendilerine Kurrâ denilen yetmiş kişiyi yola çıkardı. Süleym aşiretinden Ri'l ve Zekvân adında iki kabîle, Bi'r-i Ma'ûne (Ma'ûne Kuyusu) denilen bir suyun yanında bunların önünü kesti. Hey'et bunlara: "Biz size gelmedik. Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir ihtiyacı için gidiyoruz" dediler. Ancak öbürleri bunları dinlemeyip öldürdüler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (duruma muttali olduktan sonra) sabah namazlarından sonra bir ay boyu onlara bedduâ etti. Bu hadise namazda kunût okumanın başlangıcı oldu. Biz kunut yapmıyorduk."

Abdülaziz İbnu Süheyb der ki: "Bir zât Enes (radıyallâhu anh)'e Kunût'dan sorarak:

"Bu, rükûdan sonra mı yoksa kırâatın tamamlanmasından sonra mı?" dedi. Enes:

"Hayır, kırâatin bitiminde" diye cevap verdi."

Bir başka rivayette (Enes şöyle) dedi: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ay boyu] rükûdan sonra (kunût yaparak bazı Arap kabîlelerine bedduâ etti.)"

2613 ٢- وفي أخرى: [قَنَتَ رسولُ اللهِ ﷺ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَلاَةِ الصُّبْحِ].

2. (2613)- Bir başka rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazından sonra bir ay boyu kunût yaptı" denmiştir."

2614 ٣- ولمسلم: [أنّ رسولَ اللهِ ﷺ قَنَتَ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَلاَةِ الفَجْرِ يَدْعُو عَلَى عُصَيَّةَ].

وللبخاري قال: «كانَ القُنُوتُ في المَغْرِبِ والفَجْرِ».

وفي رواية أبي داود والنسائي: «قَنَتَ شَهْرًا ثُمَّ تَرَكَهُ».

3. (2614)- Müslim'in bir rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir ay boyu sabah namazında rükûdan sonra kunût yaparak Useyye (kabîlesi)ne bedduâ etti" denir."

Buhârî'nin bir rivayetinde: "Kunût, akşam ve sabah namazındaydı" denir."

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "Bir ay kunût yaptı sonra terketti" denir." [Buhârî, Vitr 7, Cenâiz 41, Cizye 8, Megâzi 38, Da'avât 59; Müslim, Mesâcid 297-308, (677-679); Ebû Dâvud, Salât 345, (1444-1445); Nesâî, İftitah 116, (2, 200).]

AÇIKLAMA:

Burada Kunût duâsının teşrî sebebiyle ilgili rivayetler gözükmektedir. Bu rivayetlerden çıkan neticeyi şöyle hülâsa edebiliriz:

1- Hanefîlerce Vitr namazının üçüncü rek'atinde okunan Kunût, duâsı, tarih kitaplarına *Bi'r-i Ma'ûne Vak'âsı* diye geçen hadiseden sonra teşrî edilmiştir. Bu hadisenin özeti şudur: Hicretin dördüncü yılında Ebû Berâ Âmir İbnu Mâlik, Medîne'ye gelip Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den Necid'e İslâm'ı yayacak bir hey'et göndermesini ister. Resûlullah gidecek heyetin can emniyetinden emin olmadığını söyleyerek müsbet cevap vermek istemezse de Ebû Berâ'nın garanti vermesi üzerine, Kurrâ tabir edilen Ehl-i Suffe'ye mensup 70 kişilik bir hey'eti gönderir.

Ancak, bu he'yet Bi'r-i Maûne nam mevkide pusuya düşürülür. Sa-

dece *Amr İbnu Umeyye ed-Damri* hariç hepsi bu ihânetin kurbanları olarak şehid edilirler.

2- Bu ihânete son derece üzülen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ay boyu, bu ihâneti tezgahlayan Ri'l ve Zekvân kabîlelerine namazda bedduâ eder.

3- Rivayetler, görüldüğü üzere kunût denen bu bedduânın hangi vakitte, hangi rek'atte, re'katin neresinde olduğuna dair bazı farklılıklar ihtiva etmektedir.

Müteakip rivayetler bu mevzuyu tamamlayıcı mahiyettedir.

2615 ٤- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَنَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَهْراً مُتَتابِعاً في الظُّهْرِ والْعَصْرِ والْمَغْرِبِ والْعِشاءِ وصَلاةِ الصُّبْحِ، في دُبُرِ كُلِّ صَلاةٍ إذا قال سَمِعَ لِمَنْ حَمِدَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ الأَخِيرَةِ، يَدْعُو على أَحْياءٍ مِنْ سُلَيْمٍ على رِعْلٍ وذَكْوانَ وعُصَيَّةَ، ويُؤَمِّنُ مَنْ خَلْفَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (2615)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tam bir ay boyu, hiç aralık vermeden her namazın peşinde, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında Kunût yaptı. Şöyle ki: Son rek'at'te *semi'allahu li-men hamideh* deyince Süleym aşiretinden Ri'l, Zekvân, Useyye kabîlelerine bedduâ ediyor, namazda kendine uyanlar da âmîn diyorlardı." [Ebû Dâvud, Salât 345, (1443).]

2616 ٥- وعن خُفاف بن إيماء الغفاري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَكَعَ رسولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فقالَ: غِفارٌ، غَفَرَ اللهُ لَها؛ وأَسْلَمُ سالَمَها اللهُ: وعُصَيَّةُ عَصَتِ اللهَ ورَسُولَهُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ بَنِي لِحْيانَ، والْعَنْ رِعْلاً وذَكْوانَ. ثُمَّ وَقَعَ ساجِداً]. أخرجه مسلم.

5. (2616)- *Hufâf İbnu Îmâ el-Gıfârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükû'ya gitti, sonra başını kaldırdı ve *"Gıfâr kabîlesini Allah mağfiret etsin, Eslem kabîlesine Allah selâmet versin, Useyye Allah'a ve Resûlüne isyan etmiştir. Allahım, Benî Lihyân'a lânet et. Ri'l ve Zekvân'a da lânet et"* deyip secdeye gitti." [Müslim, Mesâcid 308, (679).]

2617 ٦- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ إذا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ في الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِنَ الْفَجْرِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلاناً وفُلاناً، بَعْدَ ما يَقُولُ

سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ. فَأَنْزَلَ اللهُ عَلَيْهِ: لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ]. أخرجه البخاري والترمذي.

6. (2617)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah namazının son rekatinin rükûsundan başını kaldırınca *semi'allâhu limen-hamideh Rabbenâ ve leke'l-hamd* dedikten sonra şöyle söylediğini işitmiştir: *"Allahım falancaya falancaya lânet et."* Allah Teâlâ Hazretleri bunun üzerine şu meâldeki âyeti indirdi: **"(Kullarımın) işinden hiçbir şey sana ait değildir. (Allah) ya onların tevbesini kabul eder, yahud onları, kendileri zâlim (kimse)ler oldukları için, azablandırır"** (Âl-i İmrân 128). [Buharî, Tefsîr, Âl-i İmrân 9, Megâzi 21, İ'tisâm 17; Tirmizî, Tefsîr Âl-i İmrân (3007); Nesâî, İftitah 121, (2, 203).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Nesâî: "Kunûtta münâfıkların lanetlenmesi" başlığını taşıyan bir bâbta verir. Hadisin başka vecihlerinde kaydedilen sarâhat, burada lânetlenen kimselerin Bi'r-i Maûne vak'âsı ile alakası olmadığını gösterir. Çünkü, diğer rivayetlerde bu şahısların ismi kaydedilmiştir: *Saffân İbnu Ümeyye, Süheyl İbnu Umeyr, Hâris İbnu Hişâm, Amr İbnu'l-Âs.* Allah bilahere bunların hepsine de hidayet vermiştir.

2618 ٧- وعن الحسن: [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فَكَانَ يُصَلِّي لَهُمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَلاَ يَقْنُتُ بِهِمْ إِلاَّ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي. فَإِذَا كَانَتِ الْعَشْرُ الأَوَاخِرُ تَخَلَّفَ فَصَلَّى فِي بَيْتِهِ. وَكَانُوا يَقُولُونَ: أَبَقَ أُبَيٌّ]. أخرجه أبو داود.

7. (2618)- *Hasan Basri* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh), halkı, Übeyy İbnu Ka'b üzerinde topladı. O, bunlara ramazanda yirmi gece namaz kıldırdı. Bu esnada (vitirlerde) sadece son yarıda kunût yaptı, daha önce hiç kunût yapmadı. Son on kalınca cemaate gelmedi, teravihi evinde kıldı. Halk: "Übeyy (cemaatten) kaçtı" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 340, (1428, 1429).]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerin tasrihine göre Hz. Ömer erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı imam tayin etmişti. Erkeklerin imamı Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh), kadınların da imamı Süleymân İbnu Ebî Hasme idi.

Rivayet Übeyy İbnu Ka'b'ın ramazanın ilk on gecesinde vitir namazlarında Kunût duâsı okumadığını, ikinci on gecede okuduğunu bildirmektedir. Son onunda mescidde kılmadığı için evinde okuyup okumadığı belirtilmiyor. Bu esnada namazı Hz. Muâz kıldırmıştır.

Halk Übeyy İbnu Ka'b'ın teravih kıldırmak üzere mescide gelmeyişini hoş karşılamamış olacak ki, hakkında "kaçtı" kelimesini kullanmışlardır. Arapçada أبق aslında kölenin efendisinden kaçmasıdır.

Übeyy İbnu Ka'b'ın son onda vitri evde kılmasının sebebiyle ilgili muhtelif tahminlerde bulunulmuştur. Bunlardan birine göre radıyallâhu anh, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak için böyle yapmıştır.

Kunût'un ramazının tamamında mı yoksa yarısında mı okunduğu da ihtilaflıdır. Umumiyetle ikinci yarısında okunduğu te'yid edilir.

2619 ٨- وعن الحسن بن علي بن أبي طالب رضي الله عنهما قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ كَلِمَاتٍ أَقُولُهُنَّ فِي الْوِتْرِ: اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ]. أخرجه أصحاب السنن.

8. (2619)- *Hasan İbnu Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana vitirde okuduğum bir duâ öğretti. Şöyle ki: "Allahım! Beni hidayet verdiklerinden kıl, âfiyet verdiklerinden eyle, Beni, işlerini üzerine aldıkların arasına koy. (Ömür, mal, ilim, v.s.'den) verdiklerini hakkımda mübârek kıl. Vukûuna hükmettiğin şerlerden beni koru. Sen dilediğin hükmü verirsin, kimse seni mahkum edemez. Sen kimin işini üzerine aldıysan o zelîl olmaz. Rabbimiz! Sen münezzehsin, muallâsın." [Ebû Dâvud, Salât 340, (1425, 1426); Tirmizî, Salât 341, (464); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 51, (3, 248).]

2620 ٩- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي آخِرِ وِتْرِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (2620)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrinin sonunda şunu okurdu: *"Allahım! Senin gada-*

bından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senâyı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini senâ ettiğin gibisin." [Ebû Dâvud, Salât 340, (1427); Tirmizî, Da'avât 123, (3561); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 51, (3, 248-249).]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler bu duânın selamdan sonra okunduğunu söylerler. Nitekim Nesâî'nin rivayetlerinin birinde: "(Aleyhissalâtu vesselâm) namazından çıkıp, yatmaya hazırlanırken okurdu" denmiştir. Bu te'vil, duânın vitir namazında da okunmasına mâni değildir. Esasen rivayetin zâhiri bunu ifade eder.

2621 ١٠ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَفْضَلُ الصَّلاَةِ طُولُ الْقُنُوتِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

والمراد «بالقنوت» هنا القيام.

10. (2621)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "En efdal namaz, kunûtu uzun olandır." [Müslim, Musâfirîn 164, (756); Tirmizî, Salât 285, (387).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis namazda okunan kunût üzerinedir. Son rivayet, Teysîr'de Hz. Câbir'in kendi sözü gibi nakledilmiş. Tirmizî'de ise merfû olduğu açıktır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi namaz efdaldir?" diye sorulunca: *"Kunûtu uzun olandır!"* diye cevap vermiştir. Ancak ulema buradaki kunût'tan maksadın kıyâm olduğunu belirtir. Hadis, böylece namazda kırâatı mümkün mertebe uzun kılmaya teşvik etmiş olmaktadır.

Hadis ayrıca, kıyam'ın rükû ve sücûddan efdal olduğunu da ifade etmektedir. Başta Şâfiî, bazı âlimler bu görüştedir.

2-Vitir duâsı olarak farklı rivayetlerin varlığı, Resûlullah'ın bunların hepsini okuduğunu ifade eder.

TEŞEHHÜD

2622 ١ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ التَّشَهُّدَ، كَفِّي بَيْنَ كَفَّيْهِ كَمَا يُعَلِّمُنِي السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: التَّحِيَّاتُ لِلهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ].

زاد في رواية بعد عباد الله الصالحين «فَإِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذَلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ».

1. (2622)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, avucum avuçlarının içinde olduğu halde, Kur'ân'dan sûre öğretir gibi teşehhüd'ü öğretti." *"Tahiyyât, tayyibât ve salavât*[8] *Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûludür."*

Bir rivayette "Allah'ın sâlih kulları" ibaresinden sonra şöyle denmiştir: *"Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdaki bütün sâlih kullara selam vermiş olursunuz."*

2623 ٢ – وفي أخرى: [ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الثَّنَاءِ مَا شَاءَ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

2. (2623)-Bir diğer rivayette: *"(Teşehhüdden) sonra dilediği senâyı yapmakta muhayyerdir"* denmiştir.

8– Bu kelimeler az ilerde ayrı ayrı açıklanacak.

2624 ٣- وفي رواية أبي داود: [وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو بِهِ].

3. (2624)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" (dersiniz). Sonra her biriniz hoşuna giden duâyı seçip onunla duâ etsin."*

2625 ٤- ولأبي داود في أخرى: [وَكَانَ يُعَلِّمُنَاهُنَّ: أَيْ هذه الدَّعَوَاتِ كَمَا يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ: اللَّهُمَّ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِنَا، وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلَامِ. وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا وَأَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا وَأَتِمَّهَا عَلَيْنَا].

4. (2625)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "...bize onları öğretirdi veya şu duâları bize teşehhüdü öğrettiği gibi öğretirdi: *"Allah'ım! Kalplerimizi birleştir, aramızdaki geçimsizliği düzelt. Bizi selâmet yollarına sevket, zulümâttan nûra kavuştur. Bizi, çirkinliklerin açık ve gizli olanlarından uzak tut. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, zevcelerimizi ve çocuklarımızı hakkımızda mübârek ve hayırlı kıl. Tevbelerimizi kabul et, sen rahimsin, tevbeleri kabul edersin. Bizleri verdiğin nimetlere şâkir, onlarla senâ edici, onları kabul edici kıl, onları (ahirette de nasib ederek) hakkımızda tamamla."*

2626 ٥- وله في رواية أخرى: بعد [وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ: إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ قَضَيْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ، إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ].

5. (2626)-Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir"* cümlesinden sonra şöyle denir: *"Bunu söyledin veya şehadeti ifa ettin mi, namazını ifa ettin demektir. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur."*

2627 ٦- وفي أخرى للنسائي: [كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ نَقُولُ: السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا تَقُولُوا السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ. وَلَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ]. الحديث.

6. (2627)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la namaz kılınca: *"Selam Allah'ın üzerine, selam Cibrîl ve Mikâil üzerine olsun"* derdik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Selam Allah'ın üzerine olsun demeyin. Zîra Allah selam'ın kendisidir. Ancak şöyle deyin: "Tahiyyât... Allah içindir..." [Buhârî, Ezân 148, 150, el-Amel fi's-Salât 4, İstizân 3, 28, Da'avât 17, Tevhid 5; Müslim, Salât 55-61, (402-403); Ebû Dâvud, Salât 182, (968-969); Tirmizî, Salât 215, (289); Nesâî, İftitah 189, (2, 237).]

AÇIKLAMA:

1- *Teşehhüd,* lügat olarak şehadet getirme demektir. Şehadet getirmeden maksad *"Eşhedü en lâilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve Resûlühu"* şeklinde kalıplaşmış olan kelime-i şehadeti telaffuz etmektir. Bu cümlede Allah'ın birliğini ve *Hz. Muhammed*'in peygamberliğini kabul ve ilan vardır. Kişi bunu samimiyetle söyledimi İslâmî îmanı ifade etmiş olur. İslâm akîdesini özetleyen bu kelime-i şehadetin dinde mümtaz bir yeri ve üstün bir değeri vardır. Bunun sıkça telaffuzu tavsiye edilmiş, en kıymetli zikirlerden biri addedilmiştir. Bu sebeple, namaz gibi İslâm'ın en mühim alâmet ve ibadetinde bunun yer alması gerekmiştir.

2- Bir de *teşehhüd,* namaz ıstılahı olarak ka'delerde okunan ve içerisinde şehadetin de yer aldığı hususi zikrin adıdır. Bu zikre tağlîb tarikiyle teşehhüd denmiştir.

3- *Teşehhüd* kelimesi, duâ adı olduğu gibi namazda bu duânın okunduğu bölümün de adıdır. Bu kısım, içinde başka ezkârlar da okunmasına rağmen teşehhüd adını alır. Çünkü diğer okunanlar tâli, teşehhüd asıldır ve bunun diğerlerine nazaran ehemmiyet ve şerefi üstündür.

Şu halde bir başka ifadeyle teşehhüd, namazın her iki rek'atten sonra oturulan kısmıdır. Bu mânada celse ve ka'de kelimeleri de kullanılmıştır. Üç ve dört rek'atli namazlarda birinci ve ikinci teşehhüd olmak üzere iki ayrı teşehhüd mevzubahistir. İki rek'atli namazlarda ise ikinci rekatin sonunda olmak üzere tek teşehhüd vardır. Üç ve dört rek'atli namazların birinci teşehhüdüne *ka'de-i ûlâ* veya *celse-i ûlâ* dendiği gibi ikinci ve son teşehhüde de *ka'de-i uhrâ, ka'de-i âhire* veya *celse-i uhrâ, celse-i âhire* gibi değişik tabirler kullanılmıştır.

4- Sadedince olduğumuz rivayetler bu ka'delerde okunacak teşehhüd ve duâları tanıtmaktadır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yapılan rivayetlere göre, teşehhüdlerin elfâzı farklılıklar arzeder. Bu sebeple Şâfiîlerin benimsediği rivayetle, Hanefîlerin benimsediği rivayet değ-

şince elfazda da bazı farklılıklar araya girer. Ancak birinci ka'dede okunacak teşehhüdle ikinci ka'dede okunacak teşehhüdün farklı olması diye bir mesele mevzubahis değildir. Buhârî'nin: "Birinci (ka'de)de teşehhüd" diye iki ayrı bâb tanzim etmesi, okunacak elfazın farklılığından ileri gelmez, iki teşehhüde terettüp eden hükmün farklılığından ileri gelir. Zîra bazı âlimler ikinci ka'dede teşehhüd okumaya vacib derken birincideki teşehhüde vacib dememiştir. Seleften *Ömer İbnu'l-Hattâb, Hasan Basrî, Şâfiî,* bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel, Leys, İshâk, Taberî* (rahimehumullah) vâcib diyen cumhur meyanında yer alırlar. *Ehl-i rey* de denen Hanefiler: "Teşehhüd ve ondan sonra okunan salât müstehabtır, vacib değildir, teşehhüd miktarı oturmak vâcibdir" demiştir.

Hanefiler İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın rivayet ettiği teşehhüdü esas alırken Şâfiîler 2628 numarada kaydedeceğimiz *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın teşehhüd duâsını esas alırlar. *İbnu Mes'ud,* bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ağzından kelime kelime öğrendiğini, Resûlullah'ın bunu insanlara öğretmesini kendisine emrettiğini belirtir. *Ahmed İbnu Hanbel* de *İbnu Mes'ud* rivayetini benimsemiştir. *İmam Mâlik, İbnu Ömer*'den rivayet edilen teşehhüdü esas almıştır.

Ulema rivayet edilen teşehhüdlerden herhangi birinin okunmasının cevazında ittifak etmiştir.

5- *Teşehhüd duâsı* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mi'râc hadisesinin Cenâb-ı Hakk'la mülâkat sahnesini aksettirir. Şöyle ki: Fahr-i Kâinât, ubudiyet dairesinin Rububiyet dairesindeki halktan Hakk'a bir elçi olarak kurbiyet-i İlâhiyyeye mazhar olunca, temsil ettiği ibâdullah adına Cenâb-ı Hakk'a bir nevi selam olarak hitapta bulunuyor:

"Tahiyyât, tayyibât ve salavât Allah içindir." Cenâb-ı Hakk, huzuruna gelip selam (ve hediye) makamında Habîb-i Kibriyâsının sunduğu bu hitaba şöyle cevap verir:

"Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun!"

Hakk ile halkın temsilcisi arasında cereyan eden bu mükâlemeye şahid olan Cebrâil (aleyhisselâm) şehâdetini beyan eder:

"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!"

Şu halde, *mü'minin* mirâcı olarak tavsif edilen namazdaki teşehhüd, ruhen ve kalben hüşyâr olan mü'minlere, günde beş vakit, Resûlullah'ın kulluk hayatındaki en zirve, en müntehâ makam olan Mi'râc safhasını yaşatmaktadır.

6-Teşehhüd'de geçen bazı tâbirler:

★ *et-Tahiyyât,* tahiyye'nin cem'idir, selam mânasınadır. Bazı âlimler bekâ, azâmet, âfetlerden ve noksanlıklardan selâmet, melik gibi başka mânalar da ileri sürmüşlerdir. *Ebû Saîd ed-Darîr* der ki: "Tahiyye, Melik'in kendisi değil, Melik'e selamda kullanılan kelamdır. Hattâbî: "Arapların meliklerini selamladıkları hususi kelimelerdir..." der. İbnu Kuteybe: "Onunla sadece Melik selamlanır, her bir melik'in kendine has bir tahiyyesi vardır, bu sebeple kelime cemî halde gelmiştir. Sanki mâna şöyledir: "Mülûk'un selamlanmasında kullanılan tahiyyelerin hepsi Allah'a layıktır." Hattâbî ve sonra da Bagavî şöyle der: "Onların tahiyyelerinde Allah'ı senâya sâlih olan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, onların meliklerini selamlamada kullandıkları tâbirlerin kendileri terkedildi, bu tahiyyeden sadece ta'zim mânası alınıp kullanıldı ve şöyle denilmesi emredildi: *"Tahiyyât Allah içindir."* Yani "Ta'zimin bütün envaı ve çeşitleri Allah'a mahsustur..."

Muhibbu't Taberî tahiyye için yapılan açıklamaları te'lif edici bir üslubla şöyle der:

"Tahiyye lafzının, zikri geçen bütün mânalarda müşterek olması da ihtimalden uzak değildir."

Bediüzzaman merhum, tahiyyât'la hayat sahiplerinin hayatlarıyla ortaya koydukları tesbihatların kastedildiğini ifade eder: "Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gecede (Mi'râc gecesinde) Cenâb-ı Hakk'a karşı selam yerinde *et-Tahiyyâtu lillah* demiş. Yani: "Bütün zî-hayatların hayatlarıyla gösterdikleri tesbîhât-ı hayatiyye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fitrî hediyeler, *"Ey Rabbim sana mahsustur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve imanımla sana takdim ediyorum."*

★ *es-Salavât,* salât'ın cem'idir. Duâ mânasına geldiği gibi, cemî haliyle beş vakit namazın kastedildiği, ayrıca daha umumî olarak bütün şeriatlerde gelmiş bulunan farzlar, nafileler nev'inden her çeşit ibadetin kastedildiği de söylenmiştir. Bazı âlimler: "Bütün ibadetlerdir." Bazı âlimler: "et-Tahiyyât, kavlî ibadetlerdir; es-Salavât ise fiilî ibadetlerdir, et-Tayyibât da mâlî sadakalardır" demiştir.

Bedi'üzzaman, es-Salavât'ı: "Zî-hayatın hülasası olan bütün zî-ruhun ibâdât-ı mahsusaları" olarak açıklar.

★ *et-Tayyibât tayyibe*'nin cem'idir. Güzel, tâhir (temiz), hoşa giden şey gibi mânalara gelir. İbnu Hacer: "Kelamdan güzel olanı" diye açıklar. Sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ı senâ etmede kullanılması güzel ve

muvafık olan kelam olarak açıklar, bu kelama melikleri selamlamada kullanılmış olsa bile Allah'ın sıfatlarına da uygun düşmeyenlerin girmemesi gerektiğini belirtir. Tayyibâtla ilgili olarak farklı âlimlerce şu tefsirler de teklif edilmiştir:

★ Zikrullahtır.

★ Sâlih sözlerdir, duâ ve senâ gibi...

★ Sâlih amellerdir, bu daha âmmdır, yani ef'al, ekvâl, evsâf buna dahildir.

İbnu Dakîku'l-İd der ki: "Tahiyye, selama hamledilirse, mâna şöyle takdir edilir: "Meliklerin ta'zim edildiği tahiyyeler daimi olarak Allah'a aittir; eğer bekâ'ya hamledilirse onun Allah'a ait olacağında zaten şüphe yok (çünkü yalnız O bâkidir). Hakiki mülk, gerçek ve tam büyüklük de öyle. Eğer salât "ahd" veya "cins"e hamledilecek olursa mâna şöyle takdir edilir: "Salât'ın Allah'a ait olması vacibtir, onunla Allah'tan başkasının kastedilmesi câiz değildir. Eğer rahmete hamledilecek olursa "Allah'a âittir (veya Allah içindir)" sözünün mânası şöyle olur: "Allah bununla mütefeddil (gayrından üstün)dür, çünkü tam rahmet Allah'a aittir onu dilediğine verir." Eğer duâ'ya hamledilirse, mâna açıktır. et-Tayyibât'a gelince, onu akvâl ile tefsir ettim. Belki onun daha âmm bir şeyle tefsiri daha uygundur (evlâdır), böylece hem ef'ale hem akvâle ve hem de evsâf'a şâmil olur."

Kurtubî de şunları söyler: "Allah'a âittir. (لله) kavlinde ibadete ihlâsa (yani ibadetin sadece Allah için yapılmasına) tembih ve uyarı var. Yani bu (ibadet) sadece Allah için yapılır. Mamafih bununla: "Meliklerin mülkünün ve zikri geçenlerin hepsinin hakikatte Allah'a ait olduğunu" itiraf etmek murad edilmiş olması da muhtemeldir."

★ *es-Selâm:* Âlimlerin açıkladığı üzere selam, "Selâmet" mânasına masdardır, her çeşit ayıp, âfet, noksanlık ve fesaddan azade olmak berî olmak mânasınadır. Allah'ın isimlerinden biridir ve noksanlardan salim demektir. Burada masdar isim yerine kullanılmıştır, böylece mâna daha da kuvvetlenmiş, mübâlağa kazanmıştır. Esselâmu aleyke (selam üzerine olsun) sözümüzün mânası duâdır yani, kötülüklerden selamette olasın demektir. Şu da denmiştir: "Bunun mânası: Selam ismi üzerine olsun demektir, sanki Azîz ve Celîl olan Allah'ın ismi ile ona hayır temennî etmiştir."

Selam kelimesinin başına elif-lâm gelmesiyle kelime *es-Selâm* diye ma'rife kılınmıştır. Marifelik ahd-i takdiri olarak alınırsa mâna şöyle olur: "Geçmiş nebi ve resûllere tevcih edilen bu selam, "Ey nebi, sana olsun. Keza önceki ümmetlere tercih edilen selam bize ve kardeşlerimize olsun."

Sözkonusu ma'rifelik cins için olursa mâna şöyle olur: "Herkesin ne olduğunu, kimden sâdır olup kime indiğini iyi bildiği selam hakikati, senin ve bizim üzerimize olsun."

Hakimu't-Tirmizî der ki: "Bütün halkın namazlarında yaptıkları bu selam (ateşten selâmette olma) duâsında hisse sahibi olmak isteyen sâlih olmalıdır, aksi takdirde bu büyük faziletten mahrum kalır." Fâkihâni de şunu der: "Musalli, bunu okurken bütün peygamberleri, melekleri ve mü'minleri hatırlamalıdır, tâki sözü maksadına tevafuk edip uygun düşsün." Âlimler, tahiyyatın mânası, tahiyyatla ilgili akla gelecek bazı sorular ve cevaplarıyla ilgili geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Bazı teferruâtı burada keserek, bahsin sonunda (2635. hadisin arkasından) Bediüzzaman'ın kıymetli bir açıklamasını kaydedeceğiz.

7-Teşehhüd'den Sonra Duâ:

2623 ve 2624 numaralı rivayetlerde (ka'de-i âhire'de) teşehhüd okunduktan sonra istenen senâ ve duâların yapılabileceği belirtilmiş, müteakip rivayetlerde de okunacak duâlardan örnekler verilmiştir. 2626 numaralı rivayette ise teşehhüdle birlikte kalkılabileceği belirtilmiştir. Bu rivayetlerden çıkan hüküm şudur:

★ Teşehhüdden sonra ka'de-i âhirede bir kısım senâ ve duâlar okunabilir, okunacak duâlar belli ölçüde ihtiyâridir. Dileyen duâ okumayabilir de.

Hanefî kaynaklar teşehhüdde okunacak duâların Kur'ân'da gelmesi veya hadislerde sâbit olması şartını koşarlar.

2628 ٧- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ القُرآنِ، فَكَانَ يَقُولُ: التَّحِيَّاتُ المُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهذا لفظ مسلم.

7. (2628)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Kur'ân'dan süre öğrettiği gibi teşehhüdü öğretirdi. Şöyle derdi: *"Tahiyyât, mübârekât, salavât, tayyibât Allah içindir. Ey Nebi selam, Allah'ın rahmet ve bereketi sana olsun. Selam bize, Allah'ın sâlih kullarına olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür."*

2629 ٨- وعند الترمذي: [سَلَامٌ عَلَيْكَ، سَلَامٌ عَلَيْنَا بِغَيْرِ أَلِفٍ وَلَامٍ].

8. (2629)-Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "...Selam sana olsun, selam bize olsun." Yani her iki "selam" kelimesi de elif-lamsızdır." [Müslim, Salât 60, (403); Ebû Dâvud, Salât 182, (974); Tirmizî, Salât 216, (290); Nesâî, İftitah 193, (2, 242-243).]

AÇIKLAMA:

Teşehhüdde *Şâfiîlerin* esas aldığı İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) rivayetini görmekteyiz. İbnu Mes'ud rivayetiyle karşılaştırınca iki küçük fark var:

1) Burada mübârekât ziyadesi.

2) Hadisin Tirmizî'deki vechinde selam kelimeleri elif-lamsız olarak gelmiştir. Halbuki *İbnu Mes'ud* rivayetinde es-Selâmu şeklinde elif-lamlı idi.

el-Mübârekât, "bereket" kelimesinden gelir. Lügat olarak devenin yere çöküp orada kalmasını ifade eder. Kelime bu asıldan "devamlı" mânasında kullanılmıştır. Sözgelimi salavatlarda "Allahümme bârik alâ Muhammedin" deyince: اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ *"Allahım, Muhammed'e verdiğin şeref, kerâmet, hayır vs.'yi dâim kıl"* demiş oluyoruz. Yine aynı asıldan bereket, "ziyâde" mânasında kullanılır. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen mübârekât'ı nâmiyât diye açıklar. Nâmiyât, "artanlar", "büyüyenler" demektir. Artan, büyüyen şeyin ne olduğu hadiste tasrîh edilmemiştir, yani mutlak bırakılmıştır. Anlaşılmaya en yakın "çok hayır" diyebiliriz. Mübârekât ile Bediüzzaman, "Bütün medar-ı bereket ve tebrik ve bârekallah dediren ve "mübârek" denilen ve hayatın ve zî-hayatın hülasası olan mahluklar, hususan tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların fıtrî ibâdetlerini..." anlar. böylece, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mi'râc'ta, bunları da Cenâb-ı Hakk'a takdim ederek: "...Bu mübârek canlıların ibâdetleri de Allah'a aittir" demiş olmaktadır.

Selam kelimesinin *İbnu Abbâs* rivayetinde elif-lamsız gelmiş olması dikkat çekecek bir incelik taşımaz. Nevevî, elf-lam'lı da olabileceğini elif-lamsız da olabileceğini, Arap dili yönünden her ikisinin de câiz olduğunu, mânada değişiklik olmadığını ancak elif-lamlı olmasının efdal olduğunu söyler. İbnu Hacer, İbnu Mes'ud rivayetinde hep elif-lamlı olduğunu, ihtilafın İbnu Abbâs rivayetinde bulunduğunu belirtir.

2630 ٩- وللنسائي عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ].

9. (2630)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh)'dan Nesâî'nin yaptığı bir rivayette şöyle gelmiştir: *"...Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, tektir, şerîki yoktur. Muhammed de O'nun kulu ve Resûlüdür."* [Nesâî, İftitah 192, (2, 242).]

2631 ١٠ – وله في أخرى عن جابر رضي الله عنه قال: [تعلّمنا التّشهّد كما تعلّمنا السّورة من القرآن، بسم الله، وبالله التّحيّات]. وذكر الحديث.

وفيه: «بعد عبده ورسوله: أسألُ الله الجنّة، وأعوذُ به من النّار».

10. (2631)-Yine Nesâî'de Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Teşehhüdü, Kur'an'dan bir sureyi öğrendiğimiz gibi öğrendik. Şöyle ki: "Bismillah ve billah ettahiyyâtu..."

Bu rivayette, **abduhu** ve **resûlühü** ibaresinden sonra şu ziyade mevcuttur: *"Es-elu'l-lâhe'l-cennete ve e'ûzü bihi mine'n-nâri. (Allah'tan cenneti istiyor, ateşten O'na sığınıyorum.)"* [Nesâî, İftitah 194, (2, 243).]

AÇIKLAMA:

Süyûtî'nin Zehrü'r-Rübâ'da kaydettiği üzere, bu hadisle amel ederek, teşehhüd duâsı olarak bunu okuyan fakih çıkmamıştır. Bu hadiste bir hata olduğu kabul edilmiştir.

2632 ١١ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [عن رسول الله ﷺ في التّشهّد: التّحيّاتُ لله والصّلوات والطّيّبات. السّلامُ عليكَ أيّها النّبيّ ورحمةُ الله. قال ابن عمر: زِدتُ فيها وبركاتُه، السّلامُ علينا وعلى عباد الله الصّالحين، أشهدُ أنْ لا إله إلاّ الله. قال ابن عمر: زِدتُ فيها وحدَه لا شريكَ له، وأشهدُ أنّ محمّداً عبدُه ورسولُه]. أخرجه مالك وأبو داود، واللفظ له.

11. (2632)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan teşehhüd olarak şunu rivayet etmiştir: *"et-Tahiyyâtu lillâhi vessalavâtu ve't-Tayyibâtu. es-Selâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi."*

İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: *"Ve berekâtuhu es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-Sâlihin. Eşhedü en Lâ-ilâhe illallah..."*

İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: *"Vahdehu lâ-şerîke lehu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûlühu."* [Ebû Dâvud, Salât 182, (971).]

AÇIKLAMA:

Burada *İbnu Ömer*'den iki ayrı rivayet kaydedilerek farklı ziyadelerde bulunduğu belirtilmektedir. "Berekâtuhu ziyadesi Sahiheyn ve diğer kitaplarda merfû olarak, vahdehu lâ şerîke leh ziyadesi de Müslim'de kaydedilen Ebû Mûsa rivayetinde merfû olarak gelmiştir.

2633 ١٢- وفي الموطأ: [أَنَّ ابنَ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ يَتَشَهَّدُ: بِسْمِ اللهِ التَّحِيَّاتُ لِلّهِ، والصَّلَواتُ لِلّهِ، الزَّاكِيَاتُ لِلّهِ، السَّلامُ عَلى النَّبِيِّ ورَحْمَةُ اللهِ وبَرَكاتُهُ، السَّلامُ عَلَيْنا وعَلى عِبادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، شَهِدْتُ أَنْ لاَ إِلـهَ إِلاَّ اللهُ وشَهِدْتُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، يَقُولُ هذا في الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ، ويَدْعُو إِذا قَضَىٰ تَشَهُّدَهُ، فإِذا جَلَسَ في آخِرِ صَلاتِهِ تَشَهَّدَ كَذلِكَ أَيْضاً إِلاَّ أَنَّهُ يُقَدِّمُ التَّشَهُّدَ، ثُمَّ يَدْعُو بِما بَدا لَهُ، وإِذا قَضَىٰ تَشَهُّدَهُ وأَرادَ أَنْ يُسَلِّمَ قالَ: السَّلامُ عَلى النَّبِيِّ ورَحْمَةُ اللهِ وبَرَكاتُهُ، السَّلامُ عَلَيْنا وعَلى عِبادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، ثُمَّ يَقُولُ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ يَرُدُّ عَلَى الإِمامِ، فإِنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ أَحَدٌ عَنْ يَسارِهِ رَدَّ عَلَيْهِ].

زاد رزين وقال: [إِنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ أَمَرَهُ بِذلِكَ].

12. (2633)- Muvatta'da şöyle gelmiştir: "(Nâfi der ki:) "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şöyle teşehhüd okurdu: *"Bismillâhi, et-tahiyyâtu lillâhi, ve'ssalavâtu lillâhi, ez-Zâkiyâtu lillâhi, es-Selâmu ale'n-Nebiyyi ve Rahmetullahi ve berekâtuhu, es-Selâmu aleynâ ve ala ibâdillâhi's-Sâlihîn. Şehidtü en lâ-ilâhe illallâhu ve şehidtü enne Muhammeden Resûlullâhi."*

Bunu ilk iki rek'at(in ka'desin)de okur ve teşehhüdünü tamamlayınca duâ ederdi. Namazın sonunda oturunca da yine böyle teşehhüdde bulunur ve teşehhüd'ü öne alırdı. Sonra dilediği duâyı okuyarak duâ ederdi. Teşehhüdünü tamamlayıp selamı vermek isteyince şöyle derdi: *"Es-selâmu ale'n, Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu es-selâmu aleynâ ve alâ ibadillâhi's-sâlihîn."*

Sonra sağına, es-selâmu aleyküm derdi. Sonra mukâbeleten imama selam verirdi. Solundan biri kendisine selam verirse mukâbeleten ona da selam verirdi."

Rezîn şunu ilave etti: "Ve dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapmayı emretti." [Muvatta, Salât 54, (1, 91); Ebû Dâvud, Salât 182, (971).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, namazın ka'delerinde *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in okuduğu teşehhüdü göstermektedir. Bu teşehhüd'ün Mâlikîlerce esas alındığını daha önce belirtmiştik.

2- Burada metin yakından tedkik edilecek olursa, muhtevâ yönüyle öncekilerden birkaç noktada farklıdır. Şöyle ki:

1) Bu teşehhüd *"Bismillah"* kelimesiyle başlamaktadır. Ancak, muhaddisler bunu bir hata olarak kabul etmişlerdir. İmam Mâlik'in de bu ziyadeyi sahih, merfû bir rivayette görmediği belirtilmiştir. *Ebû Mûsa'* dan gelen merfû sâbit bir rivayete: "Sizden biri oturunca ilk sözü, ettahiyyâtu lillah olsun" buyurulmuştur. İmam Mâlik burada, sadedinde olduğumuz hadisi mevkuf bir rivayet olarak sunmaktadır.

2) Öncekilerde mevcut olan et-tayyibât yerine, hadisin Muvatta'daki vechinde ez-Zâkiyât kelimesinin bulunmasıdır. Bu tabir diğer teşehhüdlere nazaran rivayete çok farklı bir mâna kazandırmaz. Şöyle ki: Kelime kök olarak zekât'tan gelir. en-Nihâye'ye göre, lügat yönüyle tahâret (temizlik), nemâ (artma, büyüme), bereket (hayırda devamlılık) ve medih mânalarına gelir. Kur'an ve hadiste kelime bu mânalarda kullanılmıştır.

Şu halde, burada zâkiyât'ın bir bakıma tayyibât'a müteradif olarak kullanıldığı söylenebilir. Zîra tayyib, "tâhir" mânasına da sıkça kullanılmıştır. Ancak *İbnu Habîb*'in bir te'vilini hemen kaydetmek isteriz. Der ki: "Bu, sahibinin âhiret sevabını artıran sâlih amellerdir."

3) Bu rivayette *esselâmu aleyke eyyühennebiyyu* yerine *"esselâmu ale'n-Nebiyyi"* denmektedir. Şârihler bunu normal karşılarlar ve bazı rivayetlerde Ashâb'ın Resûlullah sağken, *"esselâmu aleyke"* yani "selam sana olsun" dediği halde, vefatından sonra, muhataptan gayba geçerek, "es-Selâmu ale'n-Nebiyyi" dediklerini belirtirler. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayette bunun bir örneğini görmüş olmaktayız.

4) *İbnu Ömer*'in Ebû Dâvud'daki rivayette: "Ben ilave ettim" dediği kısımlar zâhiren mevkuf ise de teşehhüd'ün İbnu Ömer dışındaki sahâbeler tarafından yapılan bazı rivayetlerinde merfû olarak gelmiştir.

5) Bu rivayetin daha dikkat çeken bir yönü, birinci ka'de'de teşehhüdden sonra duâ okumaktan bahsetmesidir. Halbuki birinci ka'de'de matlub olan onun kısa olmasıdır, bu sebeple İmam Mâlik de bunu te'yid etmemiştir.

6) Diğer teşehhüdlerden farklı bir diğer husus, selam vermezden

önce *İbnu Ömer*'in "esselâmu ale'n-Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu..." diye salât okumasıdır. Bununla İbnu Ömer Resûlullah'a ve sâlihlere selamla teşehhüdü tamamlamayı düşünmüş olmalıdır.

7) Rivayetin sonunda, imama uyan kimsenin (me'mûm) solunda biri bulunduğu takdirde üç selam vermesi mevzubahistir. Zürkânî, İmam Mâlik'ten de üç selam meşhur olduğunu, muhtevada yer alan bir kısım farklılıklara katılmadığı halde bu mevkuf hadise Muvatta'da yer vermiş olmasının bu üç selam'dan ileri gelmiş olabileceğini söyler. Zürkânî devamla, bu hadisin İmam Mâlik nazarındaki yerini şöyle tesbit eder:

"Eimme-i selâse (Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed) ve diğerleri "İmama da uysa her musalliye iki selam terettüp eder" demiştir. İmam Mâlik, İbnu Ömer'in bu rivayetindeki:

a) Besmele ile başlamaya,

b) Eşhedü yerine şehidtü demeye,

c) Birinci ka'de'de duâ okumaya,

d) Duâ ettikten sonra selamdan önce Nebî (aleyhissalâtu vesselâm)'ye ve sâlihlere selamı tekrara,

e) Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine esselâmu ale'n-Nebiyyi demeye katılmaz."

Şu halde, İbnu Ömer'den rivayet edilen teşehhüd'ü İmam Mâlik bazı kayıdlarla benimsemiştir.

Teşehhüd duâsının okunmasıyla ilgili hükmü şöyle özetleyebiliriz:

★ *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* ve bir cemaate göre sünnettir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir cemaate göre her iki ka'de de vâcibtir.

★ *İmam Şâfiî*'ye göre son ka'dede vacibtir.

2634 ١٣- ولمالك في أخرى عن القاسم بن محمد: [أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقُولُ إِذَا تَشَهَّدَتْ: التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّاكِيَاتُ لِلَّهِ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ].

13. (2634)- *İmam Mâlik*'in, Kâsım, İbnu Muhammed'den yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir:

"Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) teşehhüdde iken şunu okurdu: *"Et-*

Tahiyyâtu et-tayyibâtu es-Salavâtü, ez-zâkiyâtu lillâhi, eşhedu en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke lehu ve enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi ve berekâtuhu, esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn, esellâmu aleyküm." [Muvatta, Salât 55, (1, 91-92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette geçen vahdehu lâ şerîke leh ziyâdesi, *Ebû Mûsa*'dan Müslim'in kaydettiği bir vecihte merfû olarak geçer.

2- En son kaydedilen "esselâmu aleyküm" ibâresi namazdan çıkma selamıdır.

2635 ١٤- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مِنَ السُّنَّةِ إِخْفَاءُ التَّشَهُّدِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

14. (2635)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivayete göre şunu demiştir: "Teşehhüd'ün sessiz okunması sünnettir." [Ebû Dâvud, Salât 185, (986); Tirmizî, Salât 217, (291).]

AÇIKLAMA:

Burada teşehhüd'ün cehrî okunmayacağı, sessiz okunacağı teşrî edilmektedir. Rivayet zâhiren mevkuf (sahâbî sözü) gözükmekte ise de hükmen merfû'dur. Muhaddisler ve fakihler: "Sahâbenin "şu sünnettendir" diye haber verdiği şey merfu sünnettir" prensibinde ittifak ederler. Ayrıca Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den gelen bir rivayet, bu hususun âyetle tesbit edildiğini belirtir: "Şu ayet teşehhüd hakkında nâzil oldu: ﴿ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت بها وابتغ بين ذلك سبيلا﴾ **"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma ikisi ortasında bir yol tut!"** (İsrâ 110).

TEŞEHHÜD'ÜN MÂNA VE EHEMMİYETİ

Şerh kitaplarımız, teşehhüdün ehemmiyetini, ifade ettiği mânaları, teşehhüdle ilgili hatıra gelen soru ve cevapları açıklamaya geniş yer verirler. Biz bunlardan en çok gerekli olanları özetlemeye çalıştık.

Aşağıya, Bediüzzaman'dan alacağımız bir parça meselenin en ziyade can alıcı noktalarının soru-cevap tarzında açıklamasını yapmaktadır. Başlıca şu sorulara cevaplar bulacağız:

★ *Teşehhüd,* Resûlullah'ın Mi'râc sırasında Cenâb-ı Hakk'la olan konuşması olduğu halde namazda niçin okunmaktadır?

★ Teşehhüdün sonunda okunan **salli bârik** duâsında Hz. İbrahim'e kıyâsen Hz. Muhammed'e Allah'tan rahmet talebi münâsib görünmüyor, çünkü, Hz. Muhammed'in makamı Hz. İbrahim'in makamından yücedir, bunun izahı nasıl olur?

"Namazdaki teşehhüdde bulunan التحيات المباركات الصلوات الطيبات لله ilâ âhirenin iki noktasına gelen iki suale, iki cevaptır. Teşehhüdün sair hakikatlarının beyanı başka vakta tâlik edilerek, bu "Altınca Şûa"da yüzer nüktesinden yalnız iki "nükte"si muhtasar bir sûrette beyan edilecek.

• Birinci Sual: Teşehhüdün mübârek kelimâtı, Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Hakk ile Resûlünün bir mükalemeleri olduğu halde, namazda okunmasının hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Her mü'minin namazı, onun bir nevi mi'râcı hükmündedir. Ve O huzura layık olan kelimeler ise, Mi'râc-ı Ekber-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'da söyleyen sözlerdir. Onları zikretmekle, o kudsî sohbet tahattur edilir, (hatırlanır). O tahatturla o mübârek kelimelerin mânaları cüz'iyyetten külliyete çıkar ve o kudsî ve ihatalı mânalar tasavvur edilir, veya edilebilir. Ve o tasavvur ile kıymeti ve nûru teâli edip genişlenir.

Mesela: "Resûl-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, o gecede Cenâb-ı Hakk'a karşı, selam yerinde التحيات لله demiş; yani *"Bütün zî-hayatların, hayatlarıyla gösterdikleri tesbihât-ı hayatiye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fitrî hediyeler, Ey Rabbim sana mahsusdur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve îmanımla sana takdim ediyorum."* Evet nasıl ki Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* التحيات kelimesiyle, bütün zî-hayatın ibâdât-ı fıtrîyelerini niyyet edip takdim ediyor.

Öyle de: Tahiyyâtın hülasası olan المباركات kelimesiyle de bütün medâr-ı bereket ve tebrik ve bârekallah ve mübârek denilen ve hayatın ve zîhayatın hülasası olan mahluklar, hususen tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların, fitrî mübârekiyetlerini ve bereketlerini ve ubûdiyetlerini, temsil ederek, o geniş mâna ile söylüyor. Ve mübârekâtın hülasası olan الصلوات kelimesiyle de zî-hayatın hülasası olan bütün zî-ruhun ibâdât-ı mahsûsalarını tasavvur edip dergâh-ı ilâhiye o ihatalı mânasıyla arzediyor: والطيبات kelimesiyle de, zî-rûhun hülasaları olan kâmil insanların ve melâike-i mukarrebînin[9] salavâtın hülasası olan طيبات

9– Melâike-i Mukarrebîn: Allah'a yakın olan büyük melekler: Cebrâil, Mikâil, İsrâfil... gibi.

ile nûrânî ve yüksek ibadetlerini irâde ederek mâbûduna tahsis ve takdim eder.

Hem nasıl ki: O gecede Cenâb-ı Hakk tarafından السلام عليك يا ايها النبي demesi, istikbalde yüzer milyon insanların (herbiri) her gün hiç olmazsa on defa السلام عليك يا ايها النبي demelerini âmirâne i'şâr eder. Ve o selam-ı İlâhi, o kelimeye geniş bir nur ve yüksek bir mâna verir. Öyle de: Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm'ın, O selama mukâbil السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين demesi, istikbalde muazzam ümmeti ve ümmetinin sâlihleri, selâm-ı İlâhîyi temsil eden İslamiyet'e mazhar olmasını ve İslâmiyet'in umumi bir şiarı olan mü'minler ortasındaki السلام عليك وعليك السلام umum ümmet demesini râcîyâne (rica ederek), dâîyâne (taleb ederek) halıkından istediğini ifade ve ihtar eder. Ve o sohbette hissedâr olan Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), emr-i İlâhî ile o gece اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله demesi bütün ümmet Kıyâmete kadar böyle şehâdet edeceğini ve böyle diyeceklerini mübeşşirâne haber verir. Ve bu mükâleme-i kudsiyeyi tahattur ile kelimelerin mânaları parlar, genişlenir.

Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hâl-i hazırda olan bu koca kâinât, hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hâlî, müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi, bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tehayyül edildi. O hadsiz mekan ve hududsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh sûretini aldı. Ben o hâletten, kurtulmak için namaza iltica ettim. Teşehhüdde التحيات dediğim zaman, birden kâinât canlandı: hayattar, nûrânî bir şekil aldı, dirildi. Hatta, Kayyum'un parlak bir âyinesi oldu. Bütün hayattar eczasiyle beraber, hayatlarının tahiyyelerini ve hedâyâ-yı hayatiyelerini dâimî bir sûrette Zât-ı Hayy-ı Kayyuma takdim ettiklerini ilmel-yakîn, belki Hakkal-yakîn ile bildim ve gördüm.

Sonra السلام عليك يا ايها النبي dediğim vakit, o hududsuz ve hâlî zaman, birden Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın riyaseti altında, zî-hayat ruhlar ile vahşetzâr (yabanî-ıssız) sûretinden ünsiyetli bir seyrangâh sûretine inkılâb etti.

• İkinci Sual: اللهم صلّى على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم 'deki teşehhüd âhirinde teşbihlerin kaidesine uygun gelmiyor, çünkü: Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İbrahim (aleyhissalâtu ves-

selâm)'dan daha ziyade rahmete mazhardır ve daha büyüktür. Bunun sırrı nedir? Hem bu tarzdaki salavâtın teşehhüdde tahsisinin hikmeti nedir?

Aynı duâ, eski zamandan beri ve bütün namazda tekrar etmeleri; halbuki bir duâ bir defa kabûle mazhar olsa yeter. Milyonlarca duâları makbûl olan zatlar musırrâne duâ etmesi ve bilhassa o şey vâ'ad-i İlâhîye iktiran etmiş ise. Mesela عسى ربك ان يبعثك مقاماً محموداً Cenâb-ı Hakk vâ'adettiği halde, her ezan ve kâmetten sonra edilen mervi duâda وابعثه مقاماً محموداً الذى وعدته deniliyor; bütün ümmet o vâ'adi ifa etmek için duâ ederler. Bunun sırr-ı hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Bu sualde üç cihet ve üç sual var.

• Birinci Cihet: Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm), gerçi Hazret-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yetişmiyor. Fakat onun Âli, Enbiyâdırlar. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Âli evliyâdırlar. Evliyâ ise Enbiyaya yetişemezler. Âl hakkında olan bu duânın parlak bir sûrette kabul olduğuna delil şudur ki:

Üçyüzellimilyon içinde Âl-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dan yalnız iki zatın, yani Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.)'in neslinden gelen evliya, ekser mutlak hakikat mesleklerinin ve tarikatlarının pîrleri ve mürşidleri onlar olmaları علماء امتى كانبياء بنى اسرائيل hadisinin mazharları olduklarıdır. Başta Câfer-i Sâdık (r.a.) ve Gavs-i Âzam (r.a.) ve Şâh-ı Nakşibend (r.a.) olarak her bir ümmetin bir kısm-ı âzâmını tarîk-i hakikâta ve hakikat-ı İslâmiyet'e irşad edenler, bu Âl hakkındaki duânın makbuliyetinin meyveleridir.

• İkinci Cihet: Bu tarzdaki Salavâtın namaza tahsisinin hikmeti ise, meşâhir-i insaniyenin en nûrânisi, en mükemmeli, en müstakimi olan enbiyâ ve evliyanın kâfile-i kübrâsının gittikleri ve açtıkları yolda, kendisi dahi o yüzer icmâ ve yüzer tevatür kuvvetinde bulunan ve şaşırmaları mümkün olmayan o cemaat-i uzmâya, o sırât-ı müstakîmde iltihak ve refâkât ettiğini tahattur etmektir. Ve o tahattur ile, şübehât-ı şeytânîyeden ve evhâm-ı seyyieden kurtulmaktır. Ve bu kafile, bu kainat sahibinin dostları ve makbul masnuları ve onların muârızları, onun düşmanları ve merdûd mahlukları olduğuna delil ise zaman-ı Âdem'den beri o kafileye daima muâvenet-i gaybiye gelmesi; ve muârızlarına her vakit musîbet-i semavî'ye inmesidir.

Evet Kavm-i Nûh ve Semûd ve Âd ve Firavn ve Nemrud gibi bütün muârızlar, gadâb-ı İlâhîyi ve azabını ihsas edecek bir tarzda gaybî tokat-

lar yedikleri gibi... Kafile-i Kübrânın Nûh (aleyhisselâm), İbrahim (aleyhisselâm), Musa (aleyhisselâm), Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) gibi bütün kudsî kahramanları dahi, hârika ve mûcizane ve gaybî bir sûrette mucizelere ve ihsânât-ı Rabbaniyeye mazhar olmuşlar. Bir tek tokat hiddeti, bir tek ikram muhabbeti gösterdiği halde, binler tokat muârızlara, ve binler ikram ve muâvenet kafileye gelmesi, bedâhet derecesinde ve gündüz gibi zahir bir tarzda o kafilenin hakkaniyetine ve sırât-ı müsta-kimde gittiğine şehadet ve delâlet eder. Fatiha'da غـــيـــر المغضوب عليهم ولا الضالين o kafileye ve صراط الذين انعمت عليهم muârızlarına bakıyor. Burada beyan ettiğimiz nükte ise Fatiha'nın âhirinde daha zâhirdir.

• Üçüncü Cihet: Bu kadar tekrar ile kat'î verilecek olan bir şeyin vermesini istemesinin sırr-ı hikmeti şudur: İstenilen şey mesela; makam-ı Mahmûd bir ucudur. Pek büyük ve binler makam-ı Mahmûd gibi mühim hakikatları ihtivâ eden bir hakikatı âzâm'ın bir dalıdır ve hilkât-ı kâinatın en büyük neticesinin bir meyvesidir. Ve ucu ve dalı ve o meyveyi duâ ile istemek ise; dolayısiyle o hakikat-ı umumîye-i uzmânın tahakkukunu ve vücûd bulmasını ve o şecere-i hilkatin en büyük dalı olan Âlem-i Bâkî'nin gelmesini ve tahakkukunu ve kâinâtın en büyük neticesi olan haşir ve kıyâmetin tahakkukunu ve dâr-ı Saadetin açılmasını istemektedir. Ve o istemekle, dâr-ı Saâdetin ve cennetin en mühim bir sebeb-i vücûdu olan ubudiyet-i beşeriyeye de da'avât-ı insaniyeye kendisi dahi iştirak etmektir. Ve bu kadar hadsiz derecede azîm bir maksad için bu hadsiz duâlar dahi azdır. Hem Hazret-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a makam-ı Mahmud verilmesi, umum ümmete şefaât-ı kübrâsına işarettir. Hem o bütün ümmetinin saâdetiyle alâkadardır. Onun için hadsiz salavât ve rahmet duâlarını bütün ümmetten istemesi ayn-i hikmettir."

سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم

CÜLÛS

KA'DE = OTURMA

2636 ١- عن عليّ بن عبدالرحمن المعاوى قال: [رآنِى ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما وأَنَا أَعْبَثُ بالْحَصىٰ فِي الصَّلاَةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ نَهَانِى وَقَالَ: اصْنَعْ كَمَا كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَصْنَعُ؟ قَالَ: كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلاَةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنىٰ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنىٰ، وقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا، وأَشَارَ بِأُصْبُعِهِ الَّتِى تَلِى الإِبْهَامَ، ووَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَىٰ]. أخرجه الستة إلا البخارى وهذا لفظ مسلم.

1. (2636)- *Ali İbnu Abdirrahmân el-Mu'âvî* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben namazda çakıl taşlarını kurcalarken İbnu Ömer (radıyallâhu anh) beni gördü. Namazdan çıkınca beni bundan nehyetti ve:

"Sen de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı gibi yap!" dedi. Ben:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne yapmıştı?" diye sordum. Ben:

"Namazda oturduğu zaman, efendimiz sağ avucunu sağ dizinin üzerine koyarak, bütün parmaklarını yumar, başparmağını takip eden parmağıyla da işarette bulunurdu. Sol avucunu da sol uyluğunun üstüne koyardı."

2637 ٢- وفي أخرى عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [ويَدُهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى بَاسِطُهَا عَلَيْهَا].

2. (2637)- *Nâfi*'nin İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Sol eli de sol dizinin üstüne açmış olarak koydu."

2638 ٣- وفي أخرى عنه: [ووَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنىٰ عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنىٰ، وعَقَدَ ثَلاَثَةً

وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ].

3. (2638)-Yine *İbnu Ömer*'den bir başka rivayet şöyledir: "Sağ elini sağ dizi üzerine koydu. Elliüç akdi yapıp şehadet parmağıyla işarette bulundu."

2639 ٤- وفي أخرى للنسائي عن عليّ بن عبدالرحمن قال: [صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ فَقَلَّبْتُ الْحَصَىٰ. فَقَالَ لِي: لَا تُقَلِّبِ الْحَصَىٰ، فَإِنَّ تَقْلِيبَ الْحَصَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَافْعَلْ كَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَفْعَلُ. قُلْتُ: وَكَيْفَ رَأَيْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَفْعَلُ؟ قَالَ: هَكَذَا، وَنَصَبَ الْيُمْنَىٰ، وَأَضْجَعَ الْيُسْرَىٰ، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَىٰ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَىٰ، وَيَدَهُ الْيُسْرَىٰ عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَىٰ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ].

وفي أخرى: [بِأُصْبُعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ فِي الْقِبْلَةِ، وَرَمَى بِبَصَرِهِ إِلَيْهَا].

4. (2639)- Nesâî'nin Ali İbnu Abdirrahmân'dan kaydettiği bir rivayette der ki: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'nın yanında namaz kıldım ve namazda çakılları alt üst ettim. Bana:

"Çakılları alt üst etme. Zîra çakılların çevrilmesi şeytan işidir. Sen de Resûlullah'ın yaptığı gibi yap. Ben O'nun ne yaptığını gördüm" dedi. Ben:

"Resûlullah'ın ne yaptığını gördün?" diye sordum.

"Şöyle' dedi ve sağ ayağını dikti, solunu yatırdı. Sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini de sol uyluğu üzerine koydu. Şehadet parmağıyla da işaret etti."

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Baş parmağı takip eden parmağı ile kıbleye işaret etti, nazarlarını da ona dikti." [Müslim, Mesâcid 114-116, (580); Muvatta, Salât 48, (1, 88); Ebû Dâvud, Salât 186, (987); Tirmizî, Salât 220, (294); Nesâî, İftitah 189, (2, 237), Sehv 32-35, (3, 36-38).]

2640 ٥- وعن ابن الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَعَدَ فِي الصَّلَاةِ جَعَلَ قَدَمَهُ الْيُسْرَىٰ تَحْتَ فَخِذِهِ وَسَاقِهِ، وَفَرَشَ قَدَمَهُ الْيُمْنَىٰ].

5. (2640)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda oturunca, sol ayağını (sağ) uyluğunun ve bacağının altına koyar, sağ ayağını da yere döşerdi."

2641 ٦- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلَا يُحَرِّكُهَا

يَدْعُو كَذَلِكَ وَيَتَحَامَلُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَىٰ].

وفي أخرى: [لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إِشَارَتَهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائي.

6. (2641)-Yine *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazda oturur vaziyette iken), duâ edince, hareket ettirmeksizin parmağıyla işaret yapar, bu vaziyette duâ (teşehhüd) okurdu. Sol eliyle de sol uyluğunun üzerine dayanırdı."

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Gözü de işaretinden ayrılmazdı." [Ebû Dâvud, Salât 186, (988, 989, 990); Nesâî, İftitah 189, (2, 237); Sehv 35, 39, (3, 37, 39).]

2642 ٧– وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [افْتَرَشَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَرَفَعَ يَدَهُ يَعْنِي عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَىٰ، وَنَصَبَ الْيُمْنَىٰ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

وعنده: [وَوَضَعَ ذِرَاعَيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ يَدْعُو].

7. (2642)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sol ayağını yere yaydı, elini sol uyluğunun üzerine koydu, sağ ayağını da dikti."

Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kollarını, uyluklarının üzerine koydu. Şehadet parmağıyla işaret ederek duâ ediyordu (teşehhüdü okuyordu)." [Tirmizî, Salât 218, (292); Nesâî, Sehv 30, (3, 35).]

2643 ٨– وعن أبي يعفور رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ مُصْعَبَ بْنَ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ أَبِي فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّيَّ وَوَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَيَّ فَنَهَانِي أَبِي وَقَالَ: كُنَّا نَفْعَلُهُ فَنُهِينَا عَنْهُ وَأُمِرْنَا أَنْ نَضَعَ أَيْدِينَا عَلَى الرُّكَبِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

8. (2643)- *Ebû Ya'fûr* (radıyallâhu anh) diyor ki: "Mus'ab İbnu Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediğini işittim: "Babamın yanında namaz kılmış, namazda avuçlarımı iç içe kavuşturup uyluklarımın arasına koymuştum. Babam bu tarzdan beni men' etti ve:

"Biz de bir ara böyle yapmıştık. Ondan nehyedildik ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi." [Buhârî, Ezân 118; Müslim, Mesâcid 29, (535); Ebû Dâvud, Salât 150, (867); Nesâî, İftitah 91, (2, 185).]

2644 ٩– وعن عاصم بن كليب الجرمي عن أبيه عن جده، واسمه شهاب بن المجنون. قال: [دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي، وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى،

ووضع يده اليمنىٰ على فخذه اليمنىٰ، وقبض أصابعه وبسط السبّابة وهو يقول: يا مُقلّب القلوب ثبّت قلبي على دينك]. أخرجه الترمذي.

9. (2644)- *Âsım İbnu Küleyb el-Cermî an ebîhi an ceddihî* -ki ismi de Şihâb İbnu'l-Mecnûn'dur- der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girdim, namaz kılıyordu. Sol elini sol uyluğunun üzerine koymuş, sağ elini de sağ uyluğunun üzerine koymuş idi. (Sağ elin) parmakları hep yumuk, sadece işaret parmağı açıktı. Şöyle duâ ediyordu:

"Ey kalbleri döndüren Allah'ım, kalbimi dînin üzerine sâbit kıl." [Tirmizî, Da'avât 135, (3581).]

2645 ١٠ – وله في أخرى عن أبي حميد الساعدي: [جلس يعني للتشهد: فافترش رجله اليسرى، وأقبل بصدر اليمنىٰ على قبلته].

10. (2645)- *Ebû Humeyd es-Sâidî*'den yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşehhüd için oturdu, sol ayağını yayıp sağ göğsünü kıbleye çevirdi..." [Tirmizî, Salât 219, (293).]

2646 ١١ – وللنسائي: [إذا كان في الركعة التي تنقضي فيها الصلاة أخرج رجله اليسرىٰ، وقعد على شقه متوركًا، ثم سلّم].

وله في أخرى: «رافعًا إصبعه السبّابة قد أحناها شيئًا».

11. (2646)- Nesâî'deki rivayette şu ziyade var: "Namazın sona erdiği rek'atte sol ayağını geride bırakmış ve uyluk kemiğine dayanarak oturmuş, sonra da selam vermişti."

Yine Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şu ziyade var: "Şehadet parmağını kaldırmış ve onu hafif eğmiş (vaziyette teşehhüdü okuyordu)." [Nesâî, Sehv 29, 38, (3, 34, 39).]

2647 ١٢ – وعن عبدالله بن عبدالله بن عمر قال: [كان ابن عمر رضي الله عنهما يتربع في الصلاة إذا جلس، ففعلته وأنا يومئذ حديث السن، فنهاني وقال: إنما سنة الصلاة أن تنصب رجلك اليمنىٰ، وتثني اليسرىٰ، فقلت: إنك تفعل ذلك؟ فقال: إن رجلاي لا تحملاني]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، ومالك والنسائي.

12. (2647)- *Abdullah İbnu Abdillah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)

anlatıyor: "İbnu Ömer namazda oturunca bağdaş kurardı. Aynı şeyi ben de yaptım. O sırada yaşım gençti. Beni bundan nehyetti. Ve dedi ki:

"Namazın sünneti sağ ayağını dikmen, solu da bükmendir." Ben kendisine:

"Ama sen bunu yapıyorsun!" dedim. Bunun üzerine:

"Ayaklarım beni taşımıyor" diye açıklamada bulundu."

2648 ١٣- وفي رواية النسائي: [أَنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنىٰ، وَاسْتِقْبَالُهُ بِأَصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَالْجُلُوسَ عَلَى الْيُسْرىٰ].

13. (2648)- Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "... (Namazın sünneti) sağ ayağını dikmen, parmaklarını kıbleye yöneltmen ve sol (ayak) üzerine de oturmandır." [Buhârî, Ezân 145; Muvatta, Salât 51, (1, 89, 90); Nesâî, İftitah 189, 190, (2, 235, 236). Metin Buhârî'ye aittir.]

2649 ١٤- وعن طاوس قال: [قُلْتُ لابْنِ عَبَّاسٍ فِي الإِقْعَاءِ عَلَى الْقَدَمَيْنِ فَقَالَ: هِيَ السُّنَّةُ، فَقُلْنَا لَهُ: إِنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ، فَقَالَ: بَلْ هِيَ سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ ﷺ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ مسلم.

وزاد أبو داود: بَعْدُ «عَلَى الْقَدَمَيْنِ فِي السُّجُودِ»

14. (2649)- *Tâvus* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a (namaz'da) iki ayak üzerine ik'â hakkında sordum.

"Bu sünnettir" dedi. Kendisine,

"Biz bunu erkeğe eziyet görüyoruz!" dedik. O tekrar:

"Bilakis, o, Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetidir!" dedi." [Müslim, Mesâcid 32, (536); Ebû Dâvud, Salât 143, (845); Tirmizî, Salât 210, (283). Metin Müslim'e aittir.]

Ebû Dâvud'da, "iki ayak üzerine" tabirinden sonra "secdede" ziyadesi mevcuttur.

2650 ١٥- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«الرَّضْفُ»: بسكون الضاد المعجمة جمع رضفة، وهي الحجارة المحماة.

15. (2650)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilk iki rek'atte oturunca, (çabuk) kalkmak için sanki kızgın taş üzerine oturmuş gibiydi." [Ebû Dâvud, Salât 188, (995); Tirmizî, Salât 270, (366); Nesâî, İftitah 195, (2, 243).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda yer alan onbeş kadar rivayet namazın celselerinde sünnete uygun oturuş tarzını beyan etmektedir. Bu rivayetlerden ortaya çıkan hükümleri şöyle tesbit edebiliriz:

1- İlk iki rek'atteki oturuş ile son rek'atteki oturuş, şekil olarak aynı olsa bile müddet olarak farklıdır. Birinci oturuş kısadır. Bundaki kısalık 2650 numaralı hadiste latif bir teşbihle ifade edilmiştir: "Kızgın taş üzerine oturmuş gibi oturmak." Şârihler, bu teşbihten maksadın cülûsun hafifliğini ifade olduğunu belirtirler. Yani sadece teşehhüd okunup kalkılacak, salavât ve duâ ilave edilmeyecek demektir. Hanefîlere göre ilave bir şey okunursa sehiv secdesi gerekir. Şâfiîler salavât da okunabilir demiştir.

2- Namazda oturuşun kendine has bir şekli var. Bu şekil, ayakların vaziyetinden, ellerin ve hatta parmakların vaziyetine kadar bazı teferruâta şâmildir. Şöyle ki:

Sağ ayak, parmaklar, kıble istikâmetinde olacak şekilde dikilecek; sol ayak, sırtı üzerine yere döşenecek ve sol ayak üzerine oturulacak, sağ el sağ uyluk, sol el de sol uyluk üzerine dize yakın olarak konulacaktır, diz üzerine de konulabilir.

Ancak 2640 numarada İbnu'z-Zübeyr'den gelen rivayet sol ayağı sağ uylukla baldırın altına koyup sağ ayağı da yere döşeyip onun üzerine oturmayı tarif etmektedir. Bu rivayette sağ ayağın yere döşenmesi epeyce bir ihtilaf konusu olmuştur, zîra oturuşta sağ ayağın dikileceği hususunda ulema ittifak eder. Ancak Kadı İyâz sağ ayağı döşemenin mânası onu parmaklar üzerine dikmeyip ayağını yatırmak diye bir açıklama yapar. Bu muhtar kavildir. Öyle ise meşrû olan iki sûret ortaya çıkmaktadır:

a) Sağ ayağı dikerek oturmak,

b) Yatırarak oturmak. Her ikisi de sahih rivayetlerde geldiği için ulema: *"Dikmek müstehab ise de terki de câizdir, Resûlullah cevazı göstermek için her ikisine de yer vermiştir"* demiştir.

Ancak, bazı âlimler daha ileri giderek teverrük denen, ayakları yatırarak[10] oturmanın son oturuşa, iftirâş denen ve sağ ayağı dikip, sol ayağı da yatırarak üzerine oturmaktan ibaret şeklin birinci oturuşa ait olduğunu söylemiştir. Şâfiî ve bazı fakihler bu görüştedir.

Ebû Hanîfe ve fakihler her iki cülûsta da erkeklerin iftirâş kadınların teverrük sûretinde oturmasını efdal kabul eder.

Mâlikîlere göre her iki cülûsta teverrük efdaldir.

★ Sağ elin parmakları şu şekilde yumulacak: Baş parmakla orta parmak bir halka yapacak şekilde bir araya gelecek şehadet parmağı kıble istikametini işaret eder şekilde yumulmayıp düz kalacak. 2638 numaralı rivayette geçen elliüç akdini, Nevevî şöyle izah eder: "Hesap ilmi mensuplarına göre, bu tabirle, serçe parmağının kenarının yüzük parmağı üzerinde konması ifade edilir. Ancak burada murad o değildir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu tabirle serçe parmağının el ayası üzerine konarak hesapçıların ellidokuz dedikleri şekli vermektir."

★ 2643 numaralı hadiste geçen avuçları iç içe kavuşturarak bacaklar arasına koyarak oturma tarzı hakkında daha önce açıklama geçmiştir (2590 numaralı hadis).

★ Sağ el parmaklarının yumulup, şehadet parmağıyla işaret verilmesi ile ilgili olarak da bir kısım teferruât üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mesela parmakların yumulma zamanı, baş parmağın vaziyeti diz üzerinde sâbit mi, hareket edecek mi?... gibi. Bu mevzuya giren hadislerin hepsine Teysîr yer vermez. Sözgelimi 2641 numaralı hadiste şehadet parmağıyla ilgili olarak geçen "hareket ettirmeksizin" tabiri ile 2646 numaralı hadiste geçen, "hafif eğmiş" tabiri, şehadet parmağının vaziyetiyle ilgili ihtilaflı rivayetlerin varlığına delâlet ederler.

Âlimler, bu ihtilaflı rivayetleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın değişik zamanlarda bu farklı tarzların hepsine yer vermiş olduğunu belirterek te'vil ederler. Teferruâta girmeden mezhebimizce de benimsenmiş olan şehadet parmağıyla işaret verme tarzını belirtelim:

Teşehhüd duâsı okunurken, sıra tevhide gelince, tevhid'in Lâilâhe kısmı söylenirken sağ elin diğer parmakları yumulurken şehadet parmağı yukarıya kaldırılır, illallah denilirken indirilir. Bazı rivayetler

10– Teverrük, kelime olarak uyluk'un üst kısmı mânasına gelen verik'ten gelir. Teverrük'ün iki ayrı tarifi var:

1) Kabalardan birini veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma (çömelme),

2) Kabaları yere koyup ayakları da sağ tarafından çıkararak oturma.

şehadet getirirken şehadet parmağını kaldırmaktan başka hareket de ettirilebileceğini söyler. Hanefî fakihlerden İmam Muhammed bu yumma işinin, şehadet parmağı kalkarken sağ elin baş parmağı ile orta parmağının halka olacak şekilde bir araya getirilip diğer iki parmağın da yumulmasıyla gerçekleştirileceğini söyler. Bazı fakihler parmakların yumulmadan şehadet parmağıyla işaret verileceğini; diğer bazıları da baş parmağı diğer parmakların altına getirerek şehadet parmağının kaldırılacağını söylemiştir. Şehadet parmağının kaldırılmasını gereksiz gören de olmuştur. Ancak bu sahih rivayete aykırıdır. Parmak kaldırmaya Keydânî "haram" demiştir, ancak bu görüş, tekfire varacak şiddette ciddî tenkidle karşılaşmıştır.

Şehadet parmağını kaldırmak sahih rivayetlerle sâbit bir sünnet olmaktan başka kuûd sırasında gözün vaziyetini de yönlendirmektedir. Çünkü 2639-2641 numaralı rivayetlerde de geçtiği üzere, göz, kuûd sırasında kalkmış vaziyetteki şehadet parmağını takib edecektir. Ayrıca, şehadet parmağı kaldırılırken, tevhid yani Allah'ın bir olduğu niyet edilip hatırlanacaktır.

3- Yukarıda kaydedilen hadiste iki farklı oturuş şekli üzerinde daha durulmuştur: Bağdaş kurma ve ik'â. Daha önce de geçtiği üzere bazı rivayetler, selefin bağdaş kurarak namaz kıldığını mevzubahis eder. 2647 numaralı rivayet bunun bir özre binaen tecviz edildiğini göstermektedir. Normal şartlarda bağdaş kurarak namaz kılmaya ulema cevaz vermemiştir. *İbnu Abdilberr* sağlam kimsenin bağdaş kurarak farz namaz kılmasının câiz olmadığında icma edildiğini belirtir. Nafile namazlarla, hasta kimsenin farzlarda bağdaş kurarak kılacağı namaz hususunda ihtilaf olmuştur. İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayet O'nun bunu haram telakki ettiğini ifade ederse de âlimler çoğunluk itibariyle teşehhüdde oturuş şeklinin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.

İk'â'ya gelince buna 2649 numaralı hadiste temas edilmekte ve sünnet olduğu belirtilmektedir. İk'â'yı tarif eden âlimler onu tavsifte ihtilaf ettikleri için dilimizdeki bir karşılığı ile tercüme etmeyi uygun görmeyip, ne olduğunu burada açıklamaya bıraktık.

Evet ik'â إِقْعَاء denilen oturuş şekli nedir? Nevevî bu soruya şöyle cevap verir: "Bil ki, ik'â hakkında iki (çeşit) hadis vârid olmuştur. Biri sadendinde olduğumuz bu hadistir. Ve bunda ik'â'nın sünnet olduğunu söylemektedir. Tirmizî ve başkaları tarafından rivayet edilen diğer bir hadiste ise ik'â yasaklanmaktadır."

Nevevî hadislerin kaynaklarını belirttikten sonra der ki: "Ulema ik'â'nın hükmü ve tefsiri hususlarında pek çok ihtilaflara düşmüştür. Gerçek olan şu ki, ik'â iki çeşittir: Biri "köpeğin ik'âsı gibi, kabalarını yere dayayıp bacaklarını dikmesi, ellerini de yere dayamasıdır." Ebû Ubeyde Ma'mer İbnu Müsennâ ve arkadaşı Ebû Ubeyd el-Kâsım İbnu Sellâm ve diğer lügatçiler ik'âyı böyle tarif ederler. İşte, bu ik'â mekruhtur. Yasaklayıcı rivayetler bu ik'â hakkında vârid olmuştur.

İkinci çeşit ik'â, kişinin kabalarını iki secde arasında ökçelerinin üzerine koymasıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste İbnu Abbâs'ın "Peygamberimizin sünnetidir" dediği ik'â budur. İbnu Abbâs'tan hadis: "Ökçelerinin kabalarına değmesi sünnettir" diye açıklanmış olarak da rivayet edilmiştir.

Mezheplere göre sünnet olan oturuş şeklini yukarıda belirttik. Burada, daha önce geçmiş olan bir teferruâtı tekrar hatırlatıyoruz: Şâfiî hazretleri iki secde arasında bir miktarcık oturmayı sünnet addetmişti. İşte o oturuş, İbnu Abbâs'ın bu hadiste sünnet dediği ik'â tarzında olacaktır.

SELAM

2651 ١- عن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِه وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى أَرَى بَيَاضَ خَدِّه]. أخرجه مسلم والنسائي.

1. (2651)- *Âmir İbnu Sa'd*, babasından (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazını tamamlayınca) sağına ve soluna selam verirdi, öyle ki ben (geride olduğum halde) yanağının beyazlığını görürdüm." [Müslim, Mesâcid 119, (582); Nesâî, Sehiv 68, (3, 61).]

2652 ٢- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِه وَعَنْ شِمَالِه: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد أبو داود بعد قوله شماله: «حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّه».

وزاد النسائي: «حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّه مِنْ هَاهُنَا، وَبَيَاضَ خَدِّه مِنْ هَاهُنَا».

2. (2652)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazı bitince) sağına ve soluna selam verir, şöyle derdi: *"Esselâmu aleyküm ve rahmetullah, es-selâmu aleyküm ve rahmetullah."* [Ebû Dâvud, Salât 189, (996); Tirmizî, Salât 221, (295); Nesâî, Sehiv 71, (3, 63).]

Ebû Dâvud'da "soluna" tabirinden sonra şu ziyade yer alır: "...Öyle ki yanağının beyazını gördük."

Nesâî'de ise şu ziyade vardır: "...Öyle ki, şu taraftan yanağının beyazlığını görürdük."

2653 ٣- وفي أخرى لأبي داود عن وائل بن حجر: [كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِه: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُه، وَعَنْ شِمَالِه: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ].

وله في أخرى عن سمرة بن جندب: «ثُمَّ سَلِّمُوا عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعَلَى أَنْفُسِكُمْ».

3. (2653)- Ebû Dâvud'un *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh)'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] sağına, *"esselâmu aleyküm ve rahmetullah ve berekâtuhu"* diyerek, soluna da *"es-selamu aleyküm ve rahmetullah"* diyerek selam verirdi."

Yine Ebû Dâvud'da Semüre İbnu Cündeb'ten gelen bir rivayette: *"...sonra imamınıza ve kendinize selam verin"* buyurulmuştur." [Ebû Dâvud, Salât 189, (997), 182, (875).]

AÇIKLAMA:

Semüre'den rivayet edilen hadisin Ebû Dâvud'daki aslı ile Teysîr'de kaydedilen şekli arasında fark var. Teysîr'de على اقـــاربكم denmiş iken, asılda عـلـى إمامـكم denmektedir. Kâri, okuyucu demek ise de hadislerde imam mânasında geçmektedir. Burada da imam demektir. Biz tercümeyi buna göre yaptık.

2654 ٤ – وعن جابر بن سمرة رضي الله عنهما قال: [كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ رسول الله ﷺ. قُلْنَا بِأَيْدِينَا: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ الى الجَانِبَيْنِ، فَـقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَامَ تُومُونَ بِـأَيْدِيـكُمْ؟ مَالِي أَرَى أَيْدِيـكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ، وَإِنَّمَا يَكْفِي أَحَدَكُمْ أَنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَخِذِهِ، ثُمَّ يُسَلِّمُ عَلَى أَخِيهِ مِنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«الشُّمْسُ»: بضم الشين المعجمة وسكون الميم جمع شموس بفتح الشين، وهي النفورة من الدوابّ التي لا تستقرّ لنفورها وحدّتها.

4. (2654)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber namaz kılınca, ellerimizle (işaret ederek): "Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi" demiştik -ve eliyle de iki tarafına işaret etti. -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine:

"Ellerinizle neye işaret ediyorsunuz? Niye ellerinizi hırçın atların kuyruğu gibi (kıpırdak) görüyorum? Namazda sakin olun. Herbirinizin ellerini dizlerine koyup, sonra sağındaki ve solundaki kardeşine selam vermesi yeterlidir!" [Müslim, Salât 119, (430); Ebû Dâvud, Salât 189, (998, 999, 1000); Nesâî, Sehiv 5, (3, 4, 5).]

2655 ٥- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إلاَّ مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلامُ وَمِنْكَ السَّلامُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الجَلالِ وَالإِكْرَامِ].

أخرجه مسلم والترمذي.

5. (2655)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince: "Allahümme ente's-selâm ve minke's-selâm. Tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm" diyecek kadar otururdu."

Bu cümlenin mânası: "Ey Allah'ım! Sen selamsın (her çeşit ayıp, kusur ve âfetlerden uzaksın). İnsanların mazhar olduğu selâmet sendendir. Ey Celâl ve ikram sahibi Rabbimiz! Senin şânın yücedir" demektir." [Müslim, Mesâcid 136, (592); Tirmizî, Salât 224, (298).]

2656 ٦- وعن سمرة بن جندب رضي الله عنه قال: [أَمَرَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نَرُدَّ عَلَى الإِمَامِ، وَأَنْ نَتَحَابَّ، وَأَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ]. أخرجه أبو داود.

6. (2656)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* imamın selamına selamla mukâbele etmemizi, birbirimizi sevmemizi, birbirimize selam vermemizi emretti." [Ebû Dâvud, Salât 190, (1001).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen altı aded hadis, namazın bitiminde verilecek selamla ilgilidir. Bu hadislerde ortaya çıkan ahkâmı şöyle özetleyebiliriz:

1) Namazın bitiminde (teşehhüd, salât ve dualardan sonra) baş sağa ve sola çevrilerek selam verilecektir (2651).

2) Selam verirken sağ ve sol cephelere ayrı ayrı esselâmu aleyküm ve rahmetullah denecektir (2652, 2653). Sağdan başlamak efdaldir. Nevevî, "her iki selamda sola veya sağa veya öne verilse, veya önce soldan başlansa selam sahih olur, fakat fazîlet kaçırılır" der. Sağa ve sola dönüş mübâlağalı olacaktır. Hadiste geçen "... yanağının beyazlığı görülünceye kadar sağa (sola) döndü..." sözü bu mübâlağa ile te'vil edilmiştir.

3) Selam verirken, imamın selamına mukâbele etmeye niyet edilecektir (2653, 2656). Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'da belirttiği üzere, imamın sağında olanlar ikinci selamla, solunda olanlar ise birinci selamla, tam geri hizasında olanlar da her iki selamla imama selam vermeyi niyet edecektir. Bu, Hanefîlere göre yapılmış bir te'vildir.

Neylü'l-Evtâr'da Şâfiîlerin şöyle te'vil ettiği belirtilir: "İmamın sağındaki kimse, ikinci selamında imama mukâbele etmeyi niyet eder. Solundaki, birinci selamda imama mukâbeleye niyet eder, hizasında olan kimse istediği selamda imama mukâbele etmeyi niyet eder, ancak birincideki niyet daha iyidir." İbnu Mâce'nin rivayeti şöyledir: "Resûlullah bize imamlarımıza ve birbirimize selam vermemizi emretti."

Mâlikîlere göre musallinin imama mukabelesi imamın söylediğini aynen söylemekle olur. Onlara göre imama uyan (me'mûm) üç selamda bulunur: Birincisi ile namazdan çıkar, bunu hafif sağa dönerek karşısına verir. İkinci selamı imamadır, üçüncü selamı da solundakileredir.

4) Kendine selam verilecektir (2653). İlk nazarda garib de gelse, Resûlullah, kişinin kendine selam vermeyi de niyet etmesini emretmektedir. Esasen bir âyette: **"... Evlere girdiğiniz zaman kendinize, ehlinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selam verin"** (Nûr 61) buyrularak nefsimize selam vermek Allah tarafından emredilmiştir. Şu halde Resûlullah'ın emri, namazdaki selamda da kendimizi niyet etmemizin gereğini irşad etmektedir. Selamın mahiyeti açısından bu tabiîdir. Çünkü, selam bir duâdır, bir teavvüz duâsıdır, yani Allah'tan sığınma talebi ve O'na iltîcâdır. Yani selam, Allah'ın bir ismi olması haysiyetiyle es-selâmu aleyküm demek: "Allah üzerine hafiz ve vekil olsun" demektir. Şu mânaya geldiği de söylenmiştir: *"Selâmet ve necât (kurtuluş) bulasınız."* Kişi namaz selamı sırasında kendini de niyetine almakla bu temennilere şahsını da dahil etmiş olmaktadır. Bazı âlimler sağa verilen selamla sadece sağındaki melekleri ve diğer mevcut emsalini değil, *Hz. Âdem* devrinden beri geçmiş emsalini; sola selamla da soldaki melekleri ve emsalini ve Kıyâmete kadar gelecek ehl-i îman emsalini kastedeceğini söylemişlerdir. Tirmizî'de ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in selamı bu şekilde geniş tuttuğu belirtilir. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleden önce dört, öğleden sonra dört, ikindiden sonra dört rek'at kılar, her iki rek'atin arasını mukarreb meleklere, peygamberlere ve onlarla olan mü'min kimselere selamla ayırırdı." Bazı âlimler burada teşehhüddeki selamın kastedildiğini söylemiştir. Ancak hemen belirtileceği üzere teşehhüd selamı ile tahlîl selamı arasında irtibat olmadığını söylemek zor ve çok tekellüflü olur. Tahlîl selamı imam'ın cemaate, cemaatin imam'a ve etrafındakilere selamıdır diye kesip atacak olsak tek başına kılanların selamını nasıl değerlendireceğiz?

Sırf selam vesilesiyle mü'minin ulaştığı bu hayal gücü ve tefekkür

derinliği, namazın rûhî hayatımıza kazandırdığı müstesnâ zenginliklerden sadece biridir. Rabbimizin namaz nimetine şükrümüzü edadan gerçekten ne kadar âciziz!

NOT: Âlimler, selam'ın elif-lâmlı olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları elif-lâmsız olabileceğini söylemiş ise de es-selam şeklinde elif-lamlı olmasının efdal olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer bir kısım âlimler elif-lâm olmasının vâcib olduğunda ısrar etmiştir. "Çünkü derler, bütün rivayetler elif-lâmlıdır, zaten teşehhüdde de geçmiştir, öyle ise tekrar edilirken mutlaka elif-lâm'la mârife yapılması gerekir."

5) Namazda sağ ve sola selam verilirken eller uylukların üzerinde olacak. Sözle verilen selama el-kol, parmak hareketi refâkât etmeyecek (2654). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazın sonunda selam sırasında eliyle işaret ve imada bulunanlara müdâhale etmiş ve bu davranışı huysuz atların mânasız ve yersiz kuyruk sallamalarına benzetmiştir.

Ashâbın bu davranışı, namazda huşû ve sükûnetle ilgili ahkâmın ve teferruâta inen bir kısım ahkâm ve âdâbın teşriînden önceye rastlar. Bu müdahale de işaret ettiğimiz bir teşriât olmaktadır. Rivayetler, bidayette namaz içinde mü'minlerin yürüdüklerini, selamlaştıklarını ve hatta konuştuklarını belirtir. Zaman içerisinde ve bilhassa huşû ile ilgili âyet geldikten sonra namazla ilgili âdâb tamamlanmış, son şeklini almıştır.

6) Namazdan selamla çıkınca, namaz hali üzere kalınmayacaktır. Namaz hali üzere kalmanın miktarı *Allahümme ente's-selam ve minke's-selam, tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm* deme müddeti kadardır (2655). Esasen selam'a tahlîl selamı denmiştir. Yani namaz halinde uyulması gereken yasakların kalkması, helal olması selamı. Öyle ise, selamdan sonra o hal fazla uzatılmayacaktır. Konuşmak, sağa sola dönmek, vaziyetini değiştirmek, kalkıp gitmek artık helaldir.

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

2657 ١ – عن أبي حميد الساعدي رضي الله عنه: [وكان قاعداً مع نفر من أصحاب رسول الله ﷺ فذكروا صلاة رسول الله ﷺ، فقال: أنا أعلمكم بصلاته ﷺ قالوا: فلم؟ فوالله ما كنت بأكثر منا له تبعاً، ولا أقدم منا له صحبة؟ قال: بلى، قالوا: فاعرض. قال: كان إذا قام إلى الصلاة يرفع يديه حتى يحاذي بهما منكبيه، ثم يكبر حتى يقر كل عظم في موضعه معتدلاً، ثم يقرأ، ثم يكبر ويرفع يديه حتى يحاذي بهما منكبيه، ثم يركع ويضع راحتيه على ركبتيه، ثم يعتدل ولا يصوب رأسه ولا يقنع، ثم يرفع رأسه فيقول: سمع الله لمن حمده، ثم يرفع يديه حتى يحاذي بهما منكبيه معتدلاً، ثم يقول: الله أكبر، ثم يهوي إلى الأرض فيجافي يديه عن جنبيه، ثم يرفع رأسه ويثني رجله اليسرى فيقعد عليها ويفتح أصابع رجليه إذا سجد، ثم يسجد، ثم يقول: الله أكبر ويرفع رأسه فيثني رجله اليسرى، فيقعد عليها حتى يرجع كل عظم إلى موضعه، ثم يصنع في الأخرى مثل ذلك، ثم إذا قام من الركعتين كبر ورفع يديه حتى يحاذي بهما منكبيه كما كبر عند افتتاح الصلاة، ثم يصنع ذلك في بقية صلاته، حتى إذا كانت السجدة التي فيها التسليم أخرج رجله اليسرى، وقعد متوركاً على شقه الأيسر. قالوا: صدقت، هكذا كان يصلي رسول الله ﷺ]. أخرجه البخاري مختصراً، وأبو داود والترمذي.

1. (2657)- *Ebû Humeyd es-Sâidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kendi-

si, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbından on kişilik bir grupla oturuyor idi. Resûlullah'ın namazını zikrettiler. Bunun üzerine:

"Ben içinizde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın namazını en iyi bilen kimseyim!" "Nasıl olur. Allah'a yemin olsun, sen O'na bizden daha çok tâbi olmuş bizden önce onun sohbetine katılmış değilsin!" dediler. O:

"Herşeye rağmen!" deyip (ısrar edince):

"Peki (Efendimizin nasıl namaz kıldığını) arzet görelim" dediler. O da anlattı:

"Aleyhissalâtu vesselâm, namaza kalkınca kollarını omuzları hizasına kadar kaldırırdı. Bütün kemikleri mûtedil şekilde yerlerinde istikrarını bulunca tekbir getirir, sonra kırâatte bulunur, sonra tekrar tekbir getirir, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, sonra rükûya gider ve el ayalarını dizlerinin üzerine koyar, sonra o durumda mûtedil bir vaziyet alır, başını ne aşağı kırar ne de yukarı kaldırır, sonra başını kaldırıp: *"Semi'allâhu li-men hamideh (Allah kendisine hamdedeni işitir)!"* der, sonra ellerini tekrar omuzlarının hizasına kadar mutedil şekilde kaldırır, sonra: "Allahu ekber!" deyip yere eğilir, ellerini yanlarına açar, sonra başını kaldırır, sol ayağını büker, üzerine oturur, secde edince ayaklarının parmaklarını açar, sonra secde eder, sonra: "Allahu ekber!" der, başını kaldırır, sol ayağını büker, her kemik yerine gelinceye kadar sol ayağının üzerine oturur. Sonra aynı şeyleri diğer (rek'at)de yapardı.

Sonra iki rek'ati (tamamlayıp) kalkınca, iftitah tekbirinde olduğu gibi tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır. Sonra aynı şeyleri namazın geri kalan kısmında da yapardı.

Selam vereceği son rek'atin secdesi olunca sol ayağını (mak'adının altından sağ tarafına) çıkarır ve sol tarafı üzerine yere çökerek otururdu."

(Onun bu açıklamasını dinleyince yanındakiler:) "Doğru söyledin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle namaz kılardı!" dediler." [Ebû Dâvud, Salât 117, (730-735); Tirmizî, Salât 227, (304, 305). Hadis Buhârî'de muhtasar olarak gelmiştir (Ezân 145).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin râvisi *Ebû Humeyd es-Sâidî*'nin ismi ihtilaflıdır: "Abdurrahman İbnu Amr İbni Sa'd, Abdurrahman İbnu Sa'd, Münzir İbnu Sa'd İbni Mâlik. Annesi Ümâme Bintu Sa'lebe'dir. Medineli addedilir, Hz. Muâviye'nin hilafetinin sonunda vefat etmiştir.

2- Hadiste geçen oturuş tarzı 2650. hadiste yeterince açıklandığı için tekrar etmeyeceğiz.

2658 ٢- وعن رفاعة بن رافع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بينما نحن في المسجد إذ جاء رجل

كـالْبَدَوِيِّ، فَصلَّى فَأَخَفَّ صَلاَتَهُ، ثُمَّ انْصرَفَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَـقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَعَلَيْكَ، فَـارْجِعْ فَصَلِّ فَـإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلَّى، ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِـيِّ ﷺ فَرَدَّ عَلَيْهِ، فَقَالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَفَعَلَ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثـاً كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَـإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَخَافَ النَّاسُ وَكَبُرَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَكُونَ مَنْ أَخَفَّ صَلاَتَهُ لَمْ يُصَلِّ، فَـقَالَ الرَّجُلُ فِـي آخِرِ ذَلِكَ: فَأَرِنِي وَعَلِّمْنِي، فَـإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأُخْطِئُ، فَقَالَ: أَجَلْ إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَتَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللَّهُ تَعَالَى، ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأَقِمْ، فَـإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ وَإِلاَّ فَـاحْمَدِ اللَّهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ فَاطْمَئِنَّ رَاكِعـاً، ثُمَّ اعْتَدِلْ قَائِمـاً، ثُمَّ اسْجُدْ وَاعْتَدِلْ سَاجِداً، ثُمَّ اجْلِسْ فَاطْمَئِنَّ جَالِسـاً، ثُمَّ قُمْ فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ فَـقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُكَ، فَإِنِ انْتَقَصْتَ مِنْهُ شَيْئـاً فَقَدِ انْتَقَصْتَ مِنْ صَلاَتِكَ. قَـالَ: فَكَانَ أَهْوَنَ عَلَيْهِمْ أَنَّ مَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئـاً انْتَقَصَ مِنْ صَلاَتِهِ وَلَمْ تَذْهَبْ كُلُّهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2658)- *Rifâa İbnu Râfi'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz mescidde iken bedevî kılıklı bir adam çıkageldi. Namaza durup, hafif bir şekilde (yani rükunleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verdi: Efendimiz:

"Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl, sen namaz kılmadın!" buyurdu. Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resûlullah'a selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm selamına mukabele etti ve:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.

Adam sonuncu sefer:

"Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra (ezan okuyarak) şehadet getir. İkâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'ân varsa oku, yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rükuya git. Rükû halinde itmi'nâna er (âzâların rükûda mûtedil halde bir müddet

dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk.

İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel (kılmış olursun). (Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."

Râvi der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bu sonuncu sözü Ashâb'a önceki: *(Dön, namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!)* sözünden daha kolay (ve rahatlatıcı) oldu. Zîra (bu söze göre), sayılanlardan bir eksiklik yapan kimsenin namazında eksiklik oluyor ve fakat tamamı hebâ olmuyordu." [Tirmizî, Salât 226, (302); Ebû Dâvud, Salât 148, (857-861); Nesâî, İftitah 105, (2, 193), 167, (2, 225).]

2659 ٣- وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (2659)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılan şey iftitah tekbiridir, (namaz dışı meşguliyeti) helal kılan şey (de sondaki) selamdır."* [Ebû Dâvud, Tahâret 31, (61); Tirmizî, Tahâret 3, (3).]

AÇIKLAMA:

Hadis, namaza mâni olduğu için Hz. Peygamber mecaz olarak temizliği anahtar diye tesmiye buyurmuştur. Nevevî der ki: "Ümmet, su veya toprakla temizlik olmaksızın namaz kılmanın haramlığı hususunda icma etmiştir, farz ve nafile, tilâvet ve şükür secdesi, cenaze namazı arasında fark yoktur. Sadece cenaze namazı hususunda *Şâbî* ile *Muhammed İbnu Cerîr* et-Taberî'den istisnâî bir kavil mevcuttur: "Cenaze namazı, taharetsiz caizdir" demişlerdir. Ancak bu bâtıl bir görüştür. Ulema bunun hilafında icma etmiştir. Abdestsiz biri, bilerek özürsüz namaz kılacak olsa günahkâr olur, mezhebimizce (Şâfiî) tekfir edilmez. Cumhur da tekfir etmez. Ancak Ebû Hanîfe'den rivayete göre, şeriatle oynadığı için tekfir edilir."

2-Namaza başlarken söylenen iftitah tekbirine tahrim denmiştir. Çünkü, onun söylenmesinden itibaren namaz başlar ve namaz edebine girmeyen şeyler haram olur; konuşmak, gülmek, yemek-içmek, dünyevî bir iş yapmak v.s.

Keza namazın en sonunda selam vermek de tahlîl diye isimlenmiştir. Çünkü selâm'dan sonra her çeşit namaz yasağı kalkmış olur. Böylece namazın dışına çıkılır. Hadiste وَاحْرَامُهَا التَّكْبِيرُ وَاحْلاَلُهَا التَّسْلِيمُ "Namazın ihramı tekbîr, ihlâli selam" buyrulmuş, böylece iftitah tekbiri hacc yasaklarını başlatan ihrâm'a benzetilmiştir. İftitah tekbirine tahrime de denmiştir.

NAMAZIN UZUNLUĞU VE KISALIĞI HAKKINDA

2660 ١- عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا نَحزِرُ قِيَامَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في الظُّهْرِ والْعَصْرِ، فَحزَرنَا قِيَامَهُ في الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ الم السَّجْدَة، وحزرنا قِيَامَهُ في الأُخرَيَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذلك، وحزرنا قِيَامَهُ في الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ على قَدْرِ قِيَامِهِ في الآخِرَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ، وفي الآخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ على النِّصْفِ مِنْ ذلك]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (2660)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın öğle ve ikinci namazındaki kıyamlarını(n uzunluğunu tahmin ve) takdir ederdik. Öğledeki ilk iki rek'atin uzunluğunu **Elif-lâm-mîm Tenzîlü's-Secde sûresi**(ni okuyacak) kadar tahmin ettik. Sonra iki rek'atin uzunluğunu da bunun yarısı kadar takdir ettik.

İkindinin ilk iki rek'atinin kıyamının uzunluğunu, öğlenin son iki rek'atinin uzunluğu kadar takdir ettik. İkindinin son iki rek'atinin uzunluğunu da bunun yarısı kadar." [Müslim, Salât 156, (452); Ebû Dâvud, Salât 130, (804); Nesâî, Salât 16, (1, 237).]

2661 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [لَقَدْ كَانَتْ تُقَامُ صَلاَةُ الظُّهْرِ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْبَقِيعِ فَيَقْضِي حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَأتِي ورَسُولُ اللهِ ﷺ في الرَّكْعَةِ الأُولَى مِمَّا يُطَوِّلُهَا]. أخرجه مسلم والنسائي.

2. (2661)-Yine *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Öğle namazı başlardı, bu anda bir kimse Bakî'ye gider, ihtiyacını görür, sonra abdest alır, gelir ve uzunluğu sebebiyle Resûlullah'ın birinci rek'atine yetişirdi." [Müslim, Salât 161, (454); Nesâî, İftitah 56, (2, 164).]

2662 ٣- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [صَلَّيْتُ مع رَسُولِ اللهِ ﷺ لَيْلَةً، فأطَالَ حتَّى هَمَمْتُ بِأَمْرِ سُوءٍ. قِيلَ: وما هَمَمْتَ بِهِ؟ قالَ: هَمَمْتُ أنْ أجْلِسَ وأَدَعَهُ].

أخرجه الشيخان.

3. (2662)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kıldım. Öylesine namazı uzattı ki, içimden çirkin bir şey yapmak geçti.

"Ne yapmak istemiştin?" diye sordular. Dedi ki:

"Oturup O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nu terketmeyi düşündüm." [Buhârî, Teheccüd 9; Müslim, Müsâfirîn 204, (773).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah'ın teheccüd namazlarının uzunluğu hakkında tatminkâr bir bilgi vermektedir. İbnu Hacer bu hadisle ilgili olarak özetle şu bilgileri dermeyan eder:

"Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazlarını uzun kılmayı tercih ettiğini gösterir." İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ittibada kavî bir zât idi. Müslim, Câbir rivayeti olarak: أفْضَلُ الصَّلاةِ طُولُ القُنُوتِ *"Namazın en efdali kunûtu uzun olanıdır"* hadisini kaydeder. Bununla namazın uzunluğunun faziletine delil getirir. Ancak burada kunût'la huşû'yu kastetmiş olması da muhtemeldir. Sahâbe'den ve diğer seleften pekçoğu rükû ve secdenin sayıca çokluğu efdaldir diye hükmettiler. Müslim'de gelen bir Sevbân (radıyallâhu anh) hadisinde أفْضَلُ الأعْمالِ كَثْرَةُ السُّجُودِ *"Amellerin en hayırlısı çokca secdedir"* buyrulmuştur. Görünen o ki, uzunluktan kasdedilen şey şahıslara ve ahvale göre değişmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadiste imamın hareketlerine muhalefet etmek çirkin amel sınıfına girmektedir.

Hadiste, birbirleri arasındaki durumları bilmenin faydalı olacağına bir tembih var. Zîra İbnu Mes'ud'un ashâbı, onun "çirkin bir iş yapacaktım" sözünü anlamamışlar ve kendinden sormuşlardır. O da arkadaşlarının bu davranışını tenkid etmeyip cevap vermiştir.

Müslim, *Huzeyfe* hadisi olarak şunu kaydeder: *Aleyhissalâtu vesselâm*'la birlikte Huzeyfe bir gece namaz kılmıştır. Efendimiz, o gece bir rek'atte Bakara, **Âl-i İmrân** ve **Nisâ** sûrelerini okudu. Kırâat sırasında içinde

tesbih olan bir âyet geçince tesbih'te bulunuyor, sual geçince istiyor, teavvüz geçince istiâze ediyordu. Sonra rükûyu geçti ve rükûya kıyam kadar uzun tuttu. Sonra kalktı, rükûsu kadar kıyamda kaldı. Sonra secde yaptı, secdesi de kıyamı kadar uzun oldu." Bu iş, takriben iki saat alır. Muhtemelen Aleyhissalâtu vesselâm o geceyi tam olarak ihyâ etmiştir.

Ancak, bu gece dışındaki halinin gereğine gelince, onu Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) haber vermektedir: "Aleyhissalâtu vesselâm mûtad olarak gecenin üçte birinde namaz kılardı ve bu müddette kıldığı namazların sayısı onbir rek'ati tecavüz etmezdi. Bu hal, rek'atlerin uzun tutulmuş olmasını gerektirir."

2663 ٤ – وعن الفضل بن العباس رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: الصَّلاةُ مثنىٰ تَشَهُّدٌ في كُلِّ ركعتينِ، وتخشُّعٌ، وتمسكُّنٌ، وتقنِّعُ يديك يقولُ: ترفعهما إلى ربِّك تعالى مُستقبلاً ببطونِهما وجهَك وتقولُ: يا ربِّ. يا ربِّ. يا ربُّ، يا ربُّ، ومن لم يفعل فهي خِداجٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (2663)- *Fadl İbnu'l-Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rek'atte bir teşehhüd vardır. Namazda huşû duyulur (tazarrûda bulunulur), temeskün (tezellül) izhâr edilir. Ellerini kaldırırsın." Şöyle de dedi: "Ellerini, içleri kendi yüzüne dönük olarak Rabbine kaldırır, isteklerini (ısrarla tekrarla söyleyerek) istersin:

"Ya Rabbi! ya Rabbi! ya Rabbi!....." Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir." [Tirmizî, Salât 283, (385).]

AÇIKLAMA:

Burada namazda takınılacak edep halinin mühimleri sayılmaktadır.

★ *Tehaşşû*, huşû duymak ma'nâsına gelir. *Hudû*'ya yakın bir ma'nâ taşır. Ancak hudu göz, kulak, beden, ses gibi zâhire akseden ahvaldeki saygı tavrıdır, huşû ise daha ziyade kalbteki saygı halidir. Şunu da belirtelim ki, "hudû bedendedir, huşû ise göz, beden ve sestedir" diye de açıklanmıştır.

Tehaşşû'yu sükûn ve tezellül olarak anlayan ve hudû ile ma'nâ yakınlığı içinde gören şârihler buna delil olarak Resûlullah'ın hadisini gösterirler: لو خشع قلبه لخشعت جوارحه *"...eğer onun kalbinde huşû olsaydı, dış organlarında da huşû (sükûnet, saygı hali) olurdu."*

★ *Tazarrû;* tezellül, taleb ve rağbette mübalağa olarak tarif edilir.

★ *Temeskün:* Kişinin kendinden meskenet (fakirlik) izhar etmesi; bu da tezellül ve hudû ma'nâsı taşır.

★ Eller duâ edenin yüzüne dönük vaziyette kaldırılıp, talepler ısrarla takrarla, yalvar-yakar vaziyette Allah'tan istenecektir.

★ Son olarak namaz edebiyle ilgili olarak sayılan hususlar yapılmazsa o namazın nâkıs olacağı belirtilmiştir. Şu halde namaz, sadece farz ve vâciblerin edasıyla kemâlini bulmuyor. Onu tamamlayan âdâblar da var, onlara da riayet gerekmektedir. Aksi takdirde ihmal edilen âdâb sayısınca namazda eksiklikler artacaktır.

2664 ٥- وعن عمار بن ياسر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ الرَّجل لينصرف من صلاته وما كُتب له منها إلاَّ عُشرها. تُسعها. ثُمنها. سبعها. سدسها. خمسها. ربعها. ثلثها. نصفها]. أخرجه أبو داود.

5. (2664)- *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi vardır, namazını kılar bitirir de, kendisine namazın sevabının onda biri yazılır. Kişi vardır, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri yarısı yazılır."* [Ebû Dâvud, Salât 128, (796).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, muasillinin namaz kılarken, namazın rükun ve şartlarından, huşû ve huzû gibi diğer gereklerinden ihlal ve ihmâl ettikleri sebebiyle uğrayacağı ziyanı dile getirmektedir. Önceki hadisle, bu beraber mütâlaa edilence musallinin namazla ilgili edeplere son derece dikkat ve riayet etmesinin ehemmiyeti anlaşılır. Sorumsuzluk, gereksiz bir gevşeklik yüzünden hergün manevi ziyanlara uğramak akıl kârı mıdır? Muhakkak ki hiçbir sevabın yazılmadığı haller de mevcuttur.

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI

BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHÂRET

2665 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طَهُورٍ، وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الطَّهُورُ »: بفتح الطاء المهملة وبضمها المصدر، وكذا الْوُضوء والْوَضوء.

« وَالْغُلُولُ »: الخيانة في الغنيمة والمسرقة منها.

1. (2665)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah temizlik olmayan namazı kabul etmez, hıyânetle kazanılan paradan verilen sadakayı da kabul etmez."* [Müslim, Tahâret 1, (224); Tirmizî, Tahâret 1, (1).]

2666 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2666)-*Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, sizlerin namazını hades vâki olunca yeniden abdest almadıkça kabul etmez."* [Ebû Dâvud, Tahâret 31, (60); Tirmizî, Tahâret 56, (76).]

2667 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ، وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2667)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdesti olmayanın namazı da*

yoktur. Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur." [Ebû Dâvud, Tahâret 48, (101, 102); İbnu Mâce, Tahâret 41, (399); Tirmizî, Tahâret 20, (25).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis tek başına ele alındıkta, zâhiriyle besmele çekilmeden alınan abdestin sahih olmadığını ifade etmektedir. Zâhirîler ve İshâk *İbnu Râhûye* buna hükmetmişlerdir. Ancak ekseriyet burada nefyedilenin fazîlet ve kemâl olduğuna, dolayısıyla besmelesiz abdestin mükemmel bir abdest olmayacağına, sevabının az olacağına hükmetmiştir. Nitekim Resûlullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir:

مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا لِجَمِيعِ بَدَنِهِ

وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا لِأَعْضَاءِ وُضُوئِهِ

"Kim besmele ile abdest alırsa, bu bütün bedenine (günahlardan) temizlik olur. Kim de besmele çekmeden abdest alırsa bu da ona, abdest uzuvlarının (maddî) temizliği olur."

Bazı âlimler, besmeleyi niyetle te'vil etmiş, "Kalbin zikridir" demiştir. Bunlara göre: "Eşya zıddıyla bilinir. Öyle ise unutmanın mahalli kalb olduğuna binaen, onun zıddı olan zikrin mahalli de kalbtir. Kalbin zikri ise niyettir, azmetmedir." Ebû Dâvud, bir rivayetinde er-Rebî'a'nın hadisle ilgili şu tefsirini kaydeder: "Bir kimse abdest alsa, gusletse, fakat ne namaz için abdeste, ne de cenâbetten temizlik için gusle niyat etmese, onun abdesti abdest, guslü de gusül olmaz hadis bunu demek ister, (abdest ve gusül için niyet şarttır)."

Her hâl u kârda abdest ve gusülde besmelenin hükmü, görüldüğü üzere ihtilaflıdır. Hanbelîler abdeste başlarken besmelenin vâcib olduğunu söyler, âmden terkedilirse abdest bâtıl olur, sehven ve cehlen terki abdesti ibtal etmez. Hanefîler "Başta besmele çekilmezse sevab az olur" derse de bunun sünnet olduğunu kabul eder.

2668 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَوَضَّأُ بِكُلِّ صَلَاةٍ قِيلَ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قال: يَجْزِئُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

4. (2668)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her namaz için abdest aldığını söylemişti, kendisine:

"Siz nasıl yapıyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Aldığımız abdest bozuluncaya kadar bize yetiyordu." [Buhârî, Vudû 54; Ebû Dâvud, Tahâret 66, (171); Tirmizî, Tahâret 44, (58, 60); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

2669 ٥- وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ صَلَّى يومَ الْفَتْحِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَعَلْتَ يَا رَسُولَ اللهِ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ؟ قَالَ فَقَالَ: عَمْدًا فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

5. (2669)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü bütün namazları tek abdestle kıldı. Ömer *İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın şeyi yapmış olmalısın?" demişti, şu cevapta bulundu:

"Ey Ömer, bunu bilerek yaptım." [Müslim, Tahâret 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret 66, (172); Tirmizî, Tahâret 45, (61); Nesâî, Tahâret 101, (1, 86).]

2670 ٦- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَحْدَثَ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ، فَإِنْ كَانَ فِي صَلَاةِ جَمَاعَةٍ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ وَلْيَنْصَرِفْ]. أخرجه أبو داود.

وإنما أمره أن يأخذ بأنفه ليوهم القوم أن به رعافاً، وهو من نوع الأدب في ستر العورة وإخفاء القبيح.

6. (2670)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *Namaz kılarken kimin abdesti kozulacak olursa hemen namazdan çıksın. Eğer cemaatle kılınan bir namazda ise burnunu tutarak ayrılsın."* [Ebû Dâvud, Salât 236, (1114).]

Burnunu tutmasını emretmesi, cemaate burnu kanamış zannını vermek içindir. Bu davranış, avretin örtülmesi ve kabîhin gizlenmesi hususunda bir nevî edebe riayettir.

2671 ٧- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: كَانَ يَرْعُفُ فِي الصَّلَاةِ فَيَخْرُجُ وَيَغْسِلُ الدَّمَ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَبْنِي عَلَى مَا قَدْ صَلَّى]. وله في أخرى عن ابن المسيب فذكر مثله.

7. (2671)- *İmam Mâlik* merhuma ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) namazda iken burnu kanardı, o da çıkar burnunun kanını yıkar, geri döner ve önceki kıldığı namazını (kaldığı yerden) tamamlardı."

Yine Muvatta'nın *İbnu'l-Müseyyeb*'den kaydettiği bunun aynısı olan bir başka rivayet daha vardır." [Muvatta, Tahâret 74, (1, 38).]

2672 ٨- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا أَحْدَثَ الرَّجُلُ وَقَد جَلَسَ لآخِرِ صَلاَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ جَازَتْ صَلاَتُهُ]. أخرجه الترمذي.

وقال: ليس إسناده بالقوى وقد اضطربوا في إسناده.

8. (2672)- *İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse son rek'atte oturmuşken daha selam vermeden hades vâki olsa namazı caizdir."*[Tirmizî, Salât 300, (408).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen sekiz aded hadis, hadesten tahâretle ilgilidir. Hades, manevî kirlilik demektir. Abdesti bozan hallerden biriyle meydana gelir. Bu manevî kirden yani hadesten temizlenmedikçe bazı ibadetleri yapmak caiz olmaz. Bir Buhârî rivayetinde geldiği üzere, "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Resûlullah'tan: *"Hades vâki olan kimse abdest almadıkça kıldığı namaz makbul olmaz"* hadisini nakledince Hadramevtli bir zat: "Hades nedir?" diye sorar. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh): "Sesli veya sessiz yellenmedir" diye cevap verir. Ebû Hüreyre bu cevabıyla namaz sırasında vukûu en ziyade muhtemel olan sebeple hadesi tarif etmiş olmaktadır. Değilse, hadesin, bir kısmı icma ile bir kısmı ittifakla ve bir kısmı da ihtilafla sâbit olan başka sebepleri de vardır. Hades, dediğimiz hükmî kirlilikleri abdestsizlik, cünüblük, hayız ve nifas halleri olarak da tarif etmek mümkündür. Böyle bir tariften sonra, bunları meydana getiren her hali hadesin sebebi olarak belirlemiş oluruz. Sözgelimi arka ve ön yollardan bir şeyin çıkması, vücuddan kan çıkması, uyumak, ağız dolusu kusmak, hayız kanının gelmesi, doğum, kadına değmek veya temas etmek gibi, bunların her biri hadesin sebebidir.

Hadesin bir kısmı sadece abdest alarak giderilir: "Arka ve ön yollardan birşey gelmesi, kanama, uyuma, kusma, namazda gülme... gibi. Bir kısmı boy abdesti ile temizlenir: İhtilâm, kadına temas, hayız ve nifas hali gibi.

Neticeye gelmek gerekirse, dinimizin temel prensiplerinden biri, namaz ve sair bazı ibâdetlerin makbul olması için temizlik şartının konmuş olmasıdır. 2665, 2666, 2667 numaralı hadisler abdestsiz namazın makbul olmayacağını kesin bir üslubla ifade etmektedir.

2- Her namaz için ayrı bir abdest almak efdaldir. Resûlullah'ın

mûtad olan âdeti ve sünnet budur (2667. hadis). Ancak, abdesti bozan bir hal vukû bulmadıkça abdest devam ediyor demektir ve abdest bozulmadığı müddetçe de müteakip namazları kılmak mümkündür. 2668 numaralı hadis ashâb'tan bir kısmının böyle yaptığını gösterir. *İbnu Mâce*'de gelen bir rivayette bu hal, وكنا نحن نصلي الصلوات كلها بوضوء واحد "Biz bütün namazları tek abdestle kılardık." diye daha açık ifade edilmiştir. Tahâvî, her vakti ayrı bir abdestle kılmak sadece Efendimize has bir vacip olabileceğini söylemiştir. 2669 numaralı hadis de Resûlullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün sabah abdesti ile yatsı namazını da kıldığını haber vermektedir. Resûlullah'ın bir kere de olsa yaptığı bir şey meşrûdur, en azından benzer şartlarda, istisnâî durumlarda meşrûdur.

Resûlullah'ın her namaz için abdest almayı emrettiğine dair sahih rivayet dahi mevcut ise de bunun neshedilmiş olabileceği belirtilmiş ve böyle bir vecîbenin olmadığı hususunda icma hâsıl olmuştur.

3- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nın rivayet ettiği 2670 numaralı hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namaz sırasında abdest bozulacak olursa, namazın derhal terkedilmesini emretmektedir. Hadis mutlak geldiği için, âlimler bu hadesin iradî, gayr-ı iradî veya bir zarûrete mebni, her ne sûretle vâki olursa olsun hükmün aynı olacağını belirtir.

Ayrıca bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumda takip edilecek mühim bir edep vaz'ediyor: "Burnu tutarak çıkmak..." Hatta burna bir de mendil konması, gayeyi daha iyi hâsıl eder. Çünkü Hattâbî gibi bazı şârihler burnu tutmanın, cemaate "burnu kanamış" zannını verme gayesine yönelik olduğunu belirtirler: "Bu hadis der, setrü'l-avret ve kabîh bir durumun gizlenmesinde edebe riayet dersi de vermektedir. Benzer hallerde bu çeşit tevriye'ye başvurmak günâh ve merdud olan riya ve yalan sınıfına girmez. Tam aksine bu, nezâkettir, hayanın kullanılmasıdır ve halkın su-i zan ve kuşkusundan sâlim kalma yollarına başvurmadır."

4- 2671 numaralı hadis İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan verdiği örnekle namazın bir kısmını kılmışken, abdesti bozulan kimsenin namazını tamamlama şeklini aydınlatmaktadır: İbnu Abbâs abdest aldıktan sonra önceki kıldığı kısmın üzerine geri kalanı bina ediyor. Yani namazı bozulmakla kıldığı kısımlar iptal olmuyor. Sözgelimi dördüncü rek'atte namazdan ayrılmış ise, abdesti alıp dönünce tek rek'at kılarak namazını tamamlıyor, önceki üçü yenilemiyor. Muvatta'nın Abdullah İbnu Ömer'den kaydettiği bir başka örnekte "(bu sırada hiç) konuşmadı" ziyadesiyle önceki kılınan kısmın muteber olma şartını da beyan eder. Zürkânî: "Bu kimselerin ameli, onlar nazarında burnu kanaması abdest

bozucu olmadığını, kanı yıkamak için çıkıp konuşmadığı ve namaz kılınan yere en yakın mekandan öte geçmediği takdirde önceki kıldığının üzerine tamamlayabileceğini ifade eder" der.

Bu mesele ilmihâl kitaplarında Lâhik adını taşıyan bahislerde teferruâtlı olarak açıklanır. Şöyle özetleyebiliriz: İmama uyan kimse, namaz sırasında uyku, gaflet, cemaatin çokluğundan dolayı bir zahmet veya vâki olan bir hades sebebiyle namazın tamamını veya bir kısmını imamla kılamazsa, bunu sonradan bazı kayıtlarla tamamlar. Bu durum başına gelen kimse muktedi gibidir. Öyle ise, kendisi tamamlayacağı kısımları imamın arkasında imiş gibi yaparak tamamlar, mesela Kur'ân okumaz.

Lâhik mümkünse, kaçırdığı kısımları kaza ederek, imama uyar. Kaza edemeyeceğini anlarsa imama uyar, imam selam verdikten sonra tamamlar.

Mesela bir muktedi, dördüncü rek'atte burnu kanasa, gider abdest tazeler, bu esnada namaza mâni bir söz ve davranıştan kaçınır. Dönüşte nerede yakalayabilirse imama uyar, rek'ate yetişemedi ise imam selam verdikten sonra kalkıp tamamlar. Eğer imama yetişemezse tek başına, kılamadığı dördüncü rek'ati imamın arkasında imiş gibi hiçbir şey okumadan kılıp selam verir. Bu hâdise üçüncü rek'atte vâki olsa, abdest alan lâhik, önce üçüncü rek'ati kırâatsiz olarak kılar ve imama uyar, onunla dördüncü rek'ati kılar. Ancak imama bu şekilde kavuşamamaktan korkarsa hemen imama uyar, eksik kısmı imam selam verdikten sonra kırâatsiz tamamlar. İmam sehiv secdesi yapsa imamla sehiv secdesi yapmaz, sehiv secdesini en sonda yapar.

Bu tarza uymayanlar namazlarını yeniden kılarlar.

5-Sadedinde olduğumuz hadislerin sonuncusu (2672), son rek'ati tamamlayıp oturduğumuz zaman selam vermezden önce hades vukûu halinde namazın mûteber olacağını ifade etmektedir.

Hadiste oturma müddeti belirtilmemiş ise de Hanefiler bunu, teşehhüd okuma müddeti ile kayıdlarlar. Daha az olursa câiz olmaz, çünkü teşehhüd miktarı oturmak farzdır. Selam aranmıyor, çünkü bu, namazın farzlarından değildir. *İmam Şâfiî'ye* göre bu durumda namaz iade edilir. Çünkü ona göre teşehhüd de, selam da farzdır.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre teşehhüd okumadan selam verse namaz câizdir.

NAMAZIN İKİNCİ ŞARTI: ELBİSE TEMİZLİĞİ

2673 ١– عن معاوية رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّهُ سَأَلَ أُخْتَهُ أُمَّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ

ﷺ: هَلْ كَانَ رسولُ اللهِ يُصَلِّي في الثَّوْبِ الَّذِي كَانَ يُجَامِعُهَا فِيهِ؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، مَالَمْ يَرَ فِيهِ أَذًى]. أخرجه أبو داود والنسائي.

والمراد « بالأذى » هنا الرطوبة من الجماع.

1. (2673)- *Hz. Mu'âviye* (radıyallâhu anh)'nin dediğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'ye -ki kızkardeşidir- sormuştur:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, içerisinde kendisiyle temasta bulunduğu elbise sırtında olduğu halde namaz kılar mıydı?" Ümmü Habîbe (radıyallâhu anhâ) şu cevabı vermiştir:

"Evet, yeter ki elbisede bir ezâ (meni bulaşığı) görmemiş olsun!" [Ebû Dâvud, Tahâret 133, (366); Nesâî, Tahâret 186, (1, 155); Buhârî, Salât 2, (Buhârî, bâb başlığı (tercüme) olarak kaydeder.]

AÇIKLAMA:

Burada *ezâ* ile gözle görülen pislik kastedilmiştir. Bazı âlimler bu hadise dayanarak meni, mezi, kadının fercinden hasıl olan rutubetin necis olduğuna hükmetmiştir. Zira Resûlullah ezâ ile bu söylenenlerin bulaşığını kastetmiş olmalıdır. Meninin necis olup olmadığı ihtilaflıdır. *Şâfiî* ve *Ahmed* temiz olduğunu söyler. *Ebû Hanîfe* ve *Mâlik* necis olduğunu söyler. *Mâlik*'e göre kurusu da yaşı da yıkanarak temizlenir. *Ebû Hanîfe*'ye göre yaşı su ile de temizlenebilir.

2674 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يُصَلِّي في مُلاَحِفِنَا]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2674)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizim (kadınların) çamaşırları içerisinde namaz kılmazdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 134, (368); Tirmizî, Salât 420, (600); Nesâî, Zînet 116, (8, 217).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kadın çamaşırı içerisinde namaz kılmadığı belirtiliyor. Kadın çamaşırı diye tercüme ettiğimiz melâhif kelimesi rivayetlerde luhuf diye de gelmiştir. Bir rivayette şuur kelimesiyle beraber gelir, yani râvi şuur mu derdi luhuf mu derdi şekke düşer. Luhuf, "lihâf"ın cem'idir. Lihâf, milhafe, milhaf vücu-

du örten, vücuda giyilen her şey olarak açıklanır.[11] Şuur ise "şi'âr"ın cem'idir. Bu ise vücuda giyilen ilk çamaşırdır. Öyle ise lihâf da şi'âr da aynı ma'nâda yani iç çamaşırı manasında kullanılmış olmalıdır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz rivayete göre namazda kadınların iç çamaşırlarını kullanmaktan sakınmıştır. Şârihler bunu: "Kadının iç çamaşırına hayız kanı bulaşmış olma ihtimaline binaen" diye açıklarlar. Namazda bütün giysilerin temiz olması şarttır. Halbuki kan bulaşığı temizliğe mânidir.

2675 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إِنَّهُ كَانَ يَعرَقُ فِي الثَّوْبِ، وهو جنب ثُمَّ يُصَلِّي فِيهِ]. أخرجه مالك.

3. (2675)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, cünübken içinde terlediği elbise sırtında olduğu halde namaz kılardı." [Muvatta, Tahâret 87, (1, 52).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) burada cünüb kimsenin temiz olduğunu ifade etmektedir.

Terin temizliğine hükmetmeye ulemayı sevkeden delillerden biri, ehl-i kitap olan kadınla müslümanların evlenmelerinin caiz olmasıdır. Cumhur der ki: "Kadınların terinden onlarla beraber yatan kimse korunamaz. Eğer ehl-i kitap kadının teri necis olsaydı, kocasına namaz kılabilmesi için bu teri yıkaması emredilirdi. Halbuki bu meselede mü'min kadınla ehl-i kitap kadın arasında tefrik yapılmamıştır. Öyle ise diri olan insanoğlu necîsu'l-ayn değildir. Çünkü, kadınla erkek arasında fark yoktur."

2676 ٤- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَينَمَا رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ إِذْ خَلَعَ نَعلَيهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ الْقَومُ أَلْقَوْا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا قَضَى رَسولُ اللهِ ﷺ صَلَاتَهُ قَالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى إِلْقَائِكُمْ نِعَالَكُمْ. قَالُوا: رَأَينَاكَ أَلْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَأَلْقَينَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا قَذَراً أَوْ أَذًى، فَإِذَا جَاءَ أَحَدكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ، فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيهِ قَذَراً، أَوْ قَالَ أَذًى

11- *Lihâf'ı* bazı lugatlar *"vücudu dıştan örten giysi (cübbe, bürde gibi)* diye tarif ederken Cevherî gibi bazıları her çeşit giysiye de ıtlak olunduğunu belirtir. Şu halde, şi'âr ile lihâf bazı ma'nâlarda müterâdiftir.

فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا]. أخرجه أبو داود.

4. (2676)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbiyle namaz kılarken âniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı tamamlayınca:

"Nalınlarınızı niye attınız?" diye sordu.

"Seni nalınlarını atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!" cevabını verdiler.

"Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelip pislik olduğunu haber verdi (onun için attım). Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik (kazurat) -veya ezâ demişti- görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazınızı kılın." [Ebû Dâvud, Salât 89, (650).]

AÇIKLAMA:

1- Râvi burada *kazr* kelimesi ile ezâ kelimesini şekk içinde kullanır. *Kazr* dilimizde *kazurat* olarak kullandığımız pislik demektir. Ezâ aslında temiz bile olsa pis addedilen, istikrah duyulan şeydir. Ezâ'nın daha değişik ma'nâları, daha geniş kullanım sahaları vardır.

2- Hadis ayakkabı ile birlikte namaz kılınabileceğine delildir.

3- Hadis ayrıca ayakkabıda gözle görülen necâsetin silinip atılmasıyla ayakkabıyla namaz kılınabilecek tahâretin hâsıl olduğuna delâlet eder.

4- Hattâbî bu hadisten: "Bir kimse elbisesinde necâset olduğunu farketmeden namaz kılıp sonra farkedecek olsa, namazı sahihtir, iade gerekmez" hükmünü çıkarır.

5- *Resûlullah*'ın sözlerine uymak vacib olduğu gibi fiillerine uymak da vâcibtir. Zîra Ashâb, O'nun ayakkabısını çıkardığını görünce derhal ayakkabılarını çıkarıp atmışlardır.

6- Bir kimse tek başına namaz kılınca ayakkabısını çıkarırsa sol tarafına koymalıdır. Safta başkalarıyla namaz kılar, sağında solunda adamlar bulunursa ayakkabısını bacaklarının arasına koyar.

7- Amel-i yesir (azıcık amel) namazı bozmaz.

NAMAZIN ÜÇÜNCÜ ŞARTI: SETRÜ'L-AVRET

2677 ١- عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عَوْرَاتُنَا مَا

نَأْتِي مِنْهَا وَمَا نَذَرُ؟ قَـــالَ: احْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ، أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: فَالرَّجُلُ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ؟ قَـــالَ: إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ لاَ يَرَاهَا أَحَدٌ فَافْعَلْ. قُلْتُ: الرَّجُلُ يَكُونُ خَالِيًا؟ قَالَ: فَاللهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَى مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2677)- *Behz İbnu Hakîm* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?"

"Zevcen ve sağ elinin sahip oldukları dışında herkese karşı avretini koru!" cevabını verdi. Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü, erkekle olursa?" dedim,

"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" dedim.

"Kişi tek başına olursa?" dedim.

"Kendisine karşı haya edilmeye Allah daha lâyıktır" dedi." [Ebû Dâvud, Hamâm 3, (4017); Tirmizî, Edeb 22, ,(2770), 39, (2795); İbnu Mâce, Nikâh 28, (1920).]

AÇIKLAMA:

1- *Avret*, en-Nihâye'de "Göründüğü takdirde istihyâ edilen (utanılan) her şey" diye tarif edilmiştir. Şer'i nokta-i nazardan örtülmesi gereken yani avret olan yerler hakkında da şu bilgi verilir: "Avret, erkeklerde göbekle dizkapağı arasındadır. Hür kadınlarda yüz, bileklere kadar eller hariç bütün bedendir, ayakları ihtilaflıdır. Câriyede erkekteki gibidir, hizmet sırasında açılan baş, boyun, kollar gibi yerler avret değildir. Avretin örtülmesi gerek namaz içinde ve gerekse dışında vâcibtir. Yalnız olma halinde bu meselede ihtilaf vardır." Kadınlarda yüz ve eller hariç bütün bedenin avret olması sebebiyle kadınlara avret denmiştir. Dilimizdeki kadın ma'nâsına kullanılan avrat kelimesi, şu halde avret'den bozmadır.

2- Fakihler bu hadisten hareketle, hadiste belirtilen kimselerin dışındakilere avret mahallini açmanın haram olduğunu belirtirler. Haramlık sadece erkeğin avreti kadına karşı, kadınınki de erkeğe karşı değildir, söylenenler dışında kadının kadına, erkeğin erkeğe bakması haramdır. Ulema bu hususta icma eder.

Hadisin son fıkrası tek başına bile olsa çıplak durulmasını yasaklamakta, Allah'a karşı da haya duygusu içinde olunmasını emretmektedir.

Tesettürü emreden yegane hadis bu değildir. Müteakip rivayetler başka teferruâta yer verecekler. Esasen kadın olsun, erken olsun, her iki cinsi de gözlerini yabancı avret'e (haram edilen şeylere) bakmaktan Kur'ân âyetleri yasaklamıştır: **"(Ey Muhammed), mü'min erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. Mahrem yerlerini korusunlar... mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ açmasınlar..."** (Nûr 30-31). Âyette hem "gözü korumak" hem de "mahrem yerlerin (fercler) korunması" birlikte emredilmektedir.

2678 ٢- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إلى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَلاَ المَرْأَةُ إلى عَوْرَةِ، الْمَرْأَةِ وَلاَ يُفْضِي الرَّجُلُ إلى الرَّجُلِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، وَلاَ تُفْضِي المَرْأَةِ إلى المَرْأَةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

والمراد بقوله « لاَ يُفْضِي » الخ: أي لا يلصق جسده بجسده.

2. (2678)- *Ebû Saîd el'Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın."* [Müslim, Hayz 74, (338); Ebû Dâvud, Hamâm 3, (4018); Tirmizî, Edeb 39, (2794).]

2679 ٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: إيَّاكُمْ وَالتَّعَرِّى، فإنَّ مَعَكُمْ مَنْ لاَ يُفَارِقُكُمْ إلاَّ عِنْدَ الْغَائِطِ، وَحِينَ يُفْضِي الرَّجُلُ إلى أهْلِهِ، فَاسْتَحْيُوهُمْ وَأَكْرِمُوهُمْ]. أخرجه الترمذي.

« التَّعَرِّى » التجرّد من الثياب.

3. (2679)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çıplaklıktan sakının! Zîra sizin yanınızda sadece helâya girdiğiniz zaman ve erkek hanımına sokulunca ayrılan melekler var. Onlardan utanın ve onlara karşı saygılı olun."* [Tirmizî, Edeb 42, (2801).]

2680 ٤- وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: إذَا زَوَّجَ

أحدكم أمته، أو عبده، أو أجيره فلا ينظرن إلى عورتها]. أخرجه أبو داود.

4. (2680)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri câriyesini veya kölesini veya ücretlisini evlendirdi mi, artık onun avretine bakmasın."* [Ebû Dâvud, Libâs 37, (4113, 4114).]

AÇIKLAMA:

1- İkinci hadiste (2678) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında birbirine sokulmasını yasaklamaktadır. Sokulmak diye tercüme ettiğimiz kelimenin hadisteki aslı efdâ'dır. Teysîr müellifi İbnu Deybe kelimeyi cesedin cesede değmesi diye açıklamış. Efdâ, yerine göre elle değmek, yerine göre mübâşeret de denen bedenin bedene değmesi ve hatta cima ma'nâsında da kullanılmıştır.

Hadisten: *"Erkeğin erkekle aynı örtünün altında yatması, keza kadının da kadınla -aralarında bir hâil (perde engel) olsun olmasın- çıplak vaziyette yatmasının yasaklanmış olduğu"* hükmü çıkarılmıştır. Tîbî: "İki erkeğin, çıplak olarak aynı örtü altında yatmaları câiz değildir, kadınlar için de hüküm aynıdır, bu yasağa riayet etmeyenler ta'zîr cezasına çarptırılırlar" der.

Nevevî, bu nehyin, "tahrim nehyi" olduğunu, yani "haram" ifade ettiğini belirtir, "şayet aralarında bir hâil yoksa" der. Nevevî devamla der ki: "Bu hadisle, başkasının avretine -vücudunun hangi noktasında olursa olsun- elle değmenin haram olduğuna delil var. Bu hususta ulema ittifak eder. Maalesef bu meselede umumi belva var, bilhassa hamamlarda gevşeklik gösterilmektedir. Hamama gidenlerin, gözünü, elini veya başka bir yerine gayrın avretinden koruması gerekir. Keza kendi avretini de oradaki hizmetçi ve benzeri yabancının göz, el vesairesinden koruması gerekir. Bu yasaklardan birini ihlal eden bir kimse görülünce o da azarlanmalıdır. Ulemamız demiştir ki: "Bu ihlâlle karşılaşan kimseden azarlama vazifesi, saygısız herifin söz dinlemeyeceğini zannetmesiyle üzerinden düşmez. Ancak kendinin veya bir başkasının hayatına mal olacak bir fitneden korkarsa o zaman azarlama vazifesi düşer."

Kişi yalnız olduğu zaman bir ihtiyaca mebni avretini açabileceği söylenmiştir. Helâda, hamamda olduğu gibi.

2- 2679 numaralı hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* insandan nâdir birkaç hal dışında hiç ayrılmayan hafaza meleklerine (el-Kirâmu'l-Kâtibûn) karşı da tesettür emretmektedir. Hadiste onlara ik-

ram (hürmet) tavsiye edilmektedir. Onlara hürmet, saygının gereklerini yerine getirmekle olur. Beşerî münâsebetlerde bunun bir gereği de örtünmektir. Âlimler mücâma'a, kaza-yı hâcet, temizlik gibi zaruri haller dışında yalnız başına bile olsa, kişiye çıplak vaziyette durmasının câiz olmayacağını belirtmişlerdir.

2681 ٥- وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: يَا عَلِيُّ لاَ تُبْرِزْ فَخِذَكَ، وَلاَ تَنْظُرْ إِلَى فَخِذِ حَيٍّ، وَلاَ مَيِّتٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (2681)-Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Ey Ali, dizini çıkarma, ne canlı, ne ölü, başkasının dizine de bakma" buyurdu." [Ebû Dâvud, Cenâiz 32, (3140).]

2682 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [عَدَّ رسولُ اللهِ ﷺ الْفَخِذَ عَوْرَةً]. أخرجه الترمذي.

6. (2682)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyluğu avret addetti." [Tirmizî, Edeb 40, (2798).]

AÇIKLAMA:

1- 2681 numaralı hadis avret meselesinde ölü ile canlı arasında fark olmadığını belirtiyor.

2- Bu hadis uyluk'a avret diyen cumhurun delillerindendir. Ebû Hanîfe de bu kavildedir. Yalnız halvet halinde kadınların -câriye dahil- avreti dizkapağı göbek arası, erkeğinki arka ve ön fercidir.

2683 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِه، أَوْ قَالَ عَلَى عَاتِقَيْهِ، مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

7. (2683)-*Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Omuzunuzu da örtmeyen* -veya şöyle demişti *bir parçası iki omuzunuzu da örtmeyen- tek parçadan müteşekkil kumaş içerisinde kimse namaz kılmasın."* [Buhârî, Salât 5; Müslim, Salât 277, (516); Ebû Dâvud, Salât 78, (626); Nesâî, Kıble 18, (2, 71).]

2684 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

وعنده: [فَلْيُخَالِفْ بِطَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقِهِ].

8. (2684)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılarsa onu iki omuzu arasında çaprazlasın." [Buhârî, Salât 5; Ebû Dâvud, Salât 78, (627).]

Ebû Dâvud'un metninde: "(Kumaşın) iki ucuyla omuzunda çapraz yapsın" denmiştir.

2685 ٩- وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فقَالَ: أَوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

9. (2685)- Yine *Ebû Hüreyre*'nin rivayeti de şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tek bir kumaş içinde kılınacak namazdan sorulmuştu şu cevabı verdi:

"Hepinizin iki parçası var mı?" [Buhârî, Salât 4, 9; Müslim, Salât 275, (515); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 30, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât 78, (625); Nesâî, Kıble 14, (2, 69-70).]

2686 ١٠- وعن عمر بن أبي سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُلْتَحِفاً بِهِ مُخَالِفاً بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

10. (2686)- *Ömer İbnu Ebî Seleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek parça kumaşa sarınmış olarak namaz kıldı. İki ucu omuzlardan çaprazlama geçmişti." [Buhârî, Salât 4; Müslim, Salât 279, (517); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 29, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât 78, (628); Tirmizî, Salât 254, (339); Nesâî, Kıble 14, (2, 70).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son dört hadis (2683-2686) tek parçalı giysi ile namaz kılma meselesi ile ilgilidir. Burada kaydedilen rivayetler bunun bazı kayıdlarla cevazını ifade etmektedir:

2- 2685 numarada kaydedilen *Ebû Hüreyre* hadisinde görüyoruz ki, bu hususta soru soran kimseye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hepinizin iki parçası varmı?"* diye istifhâm-ı inkârî ile cevap veriyor. Bu cevapla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şunu söylemek istediği beyan edilmiştir: "Biliyorsunuz ki, setrü'l-avret farzdır, namaz da gereklidir. Hepiniz de ikişer elbiseye sahip değilsiniz. Öyleyse setrü'l-avret yerine getirildikten sonra tek parçalı elbise ile namazın caiz olacağını nasıl bilemezsiniz?"

Tahâvî bu hadisi şöyle yorumlar: "Hadisin ma'nâsı şudur: *"Eğer tek parça elbise içerisinde namaz mekruh olsaydı, tek parçadan başka elbise bulamayana da mekruh olurdu."*

Şu halde muktedir olanla olamayan ayırımı yapılmadan mutlak ma'nâda bir kerâhet mevzubahis olsaydı, İslâm zorluk getirmiş olacaktı. Halbuki dînimiz imkanları zorlamaz. Zorlaştırma yok, kolaylık esastır. Öyleyse, burada mesele tek elbise ile namazın caiz olup olmadığı noktasındadır, kerâheti hususunda değildir.

3-Diğer bazı hadisler (2683, 2684) ise tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılacak olana bunu imkan nisbetinde omuzlardan itibaren bağlamayı tavsiye etmektedir. 2686 numaraları hadiste ise, Resûlullah'ın da tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılmış olduğunu, ancak bunu omuzlarından çaprazlama bağladığını görmekteyiz.

Cumhur, tek parçalı kumaşın omuzdan bağlanma emrini istihbâba hamletmiştir. Öyleyse belden bağlamaya muteveccih nehiy de tenzihidir, tahrimî değil. Ancak âlimler bu hususu yorumlamada ihtilaf ederler.

Ahmed İbnu Hanbel cumhurdan ayrılarak: "Omuzdan bağlamaya muktedir olan bunu yapmazsa namazı sahih olmaz" demiş, bunu namazın şartlarından biri yapmıştır. Mamafih yine Ahmed'den birçok meselede olduğu gibi bunda da farklı bir görüş daha rivayet edilmiştir: "Namazı sahihtir, ancak günahkâr olur." Böylece bunu, müstakil bir şart yapmış olmaktadır.

4- Buhârî'nin *Câbir İbnu Abdillah*'tan kaydettiği bir hadis, tek parçalı giyeceğin omuz veya belden bağlanması hususunda bir açıklık getirmektedir:

... قَالَ فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ

"Tek parçanız genişse omuzdan bürünün, darsa belden bağlayın."

Hattâbî gibi bazı âlimler, tek parçalı elbiseye sarınmış vaziyette gördüğü Hz. Câbir'e Resûlullah'ı bu sözlerle müdahaleye sevkeden sebebin, onun kollarını bile hareket ettirmeyecek şekilde vücudunu dıştan sımsıkı sarmış -ki buna sammâ denmektedir-[12] olmasını gösterirler. Ancak, Müslim'in bir rivayetinde de beyan edildiği üzere, *Resûlullah*'ın müdahalesi başka bir sebebe dayanmaktadır: Câbir'in kumaşı dar idi. Bunu omuzdan çaprazvari sarınca, setrü'l-avreti sağlayamamış, Hz. Câbir biraz eğilerek eksiği tamamlama zorunda kalmıştı.

12– صماء **Sammâ** tarzında sarınmak başka hadislerde kesinlikle yasaklanmıştır. (5245, 5246. hadislere bak.)

Şu halde, omuzdan sarınmak esas ise de kumaş, darlığı, azlığı sebebiyle yeterince setrü'l avrete imkan tanımayacaksa bunu belden bağlayarak, örtünmesi gereken yerlere tam örtmek gerekmektedir.

5- Mevzûnun daha iyi anlaşılması için iki noktanın ek bilgi olarak bilinmesi gerekmektedir:

★ Tek parça ile tesettür bahislerinde örtünmek, sarınmak, bağlamak, çaprazlamak gibi farklı kelimelerle ifade ettiğimiz "giyinme" şekilleri, hadis metinlerinde de farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bunlar yerine göre değişik ma'nâlara gelir ise de sadedinde olduğumuz bâbta aynı ma'nâda kullanılmıştır. Sözgelimi müştemil, müteveşşih, muhalif kelimelerinin Nevevî, aynı ma'nâyı taşıdıklarını belirtir. Yani bunlar müttezir'in aksine omuzdan itibaren örtünmeyi ifade ederler. Müttezir ise belden aşağıyı örten ma'nâsına gelir. Tercümede çaprazlama bağlama diye ifade ettiği-miz bağlama tarzını -ki böyle bağlayana muhâlif denmektedir- şârihler şöyle tarif ederler: *"Sağ omuza atılmış olan kumaşın ucunu sol kolun altından geçirir, sol omuz üzerine atılmış olan diğer uç da sağ kolun altından geçirilir ve bu iki uç, göğüs üzerinde düğümlenir..."*

Şevkânî bu meselede esasın, kumaşı sadece bele bağlayarak omuzları açık bırakmamak bilakis aynı kumaşı hem ridâ olarak bel-omuz arasını, hem de izar olarak bel-diz arasını örtecek tarzda bağlamanın teşkil ettiğini belirtir.

★ Mevzumuzu tamamlayacak son nokta şudur: İslâm bir musalli için normal olarak üç parçalı bir kiyafet derpîş eder:

★ *Serpuş;* başörtüsü. Burada sünnete uyanı, sarıktır.

★ *Ridâ:* Omuzdan bele kadar olan giyecektir.

★ *İzar:* Belden aşağıyı örtecek giyecek. Bunun vücud hatlarını dışarı vurmayacak genişlikte olması esastır, sünnete uyan şalvardır.

İslam teferruâtta ısrar etmez, esas olan farz'ın yerine gelmesidir. Buna riayet edildikten sonra, millî-mahallî gereklere, ferdî imkân ve zevklere göre teferruâta müsâmaha gösterir.

İslâm'ın kıyafet telakkisini Libas'la ilgili bölümün **UMUMÎ AÇIKLAMA** kısmında geniş şekilde tahlil edeceğiz.

2687 ١١ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ الحَائِضِ إلاَّ بِخِمَارٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (2687)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allah hayız görenin (kadının) namazını başörtüsüz kabul etmez."* [Ebû Dâvud, Salât 85, (641); Tirmizî, Salât 277, (377).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hâiz (hayız gören) kelimesiyle bülûğ yaşına ermiş kadın kastedilmiştir, hayız görmekte olan değil. Bu açıklamaya gerek duyulmuştur, çünkü hâiz kelimesi normalde namazdan menedilmiş olan hayız halindeki kadın için kullanılır. *Aliyyü'l-Kârî*'nin Mirkat'daki kaydına göre: *"Daha doğrusu, bu kelime ile hayız görme tabiatında olanlar kastedilmiştir, tâ ki, kız çocukları da hükme dahil olsun. Zira kız çocuklarının kıldığı namazların muteber olması için başlarını örtmeleri şarttır."*

2- *Hımâr,* başı örten her şeydir. Cinsi, şekli, uzunluğu mühim değildir, yeterki şer'in derpîş ettiği örtünmeyi sağlasın.

"Avret" meselesinde hür ve köle ayırımı yapmayıp, ikisini aynı hükme tâbi tutan Ehl-i zâhir için bu hadis delil olmuştur, çünkü hüküm hiçbir kaydı şâmil olmaksızın mutlak gelmiştir. *Ebû Hanîfe, Şâfiî* vs. ulemanın da dahil olduğu cumhur, hür ile köle kadın arasında tefriki esas alır ve câriyenin avretini, erkeklerde olduğu üzere göbekle diz arası olarak belirlerler. İbnu Abdiberr el-İstizkâr'da belirttiği üzere *İmam Mâlik:* "Câriyenin avreti saç hariç hürre'ninki gibidir" der. Ancak Irakî Şerhu't-Tirmizî'de: *İmam Mâlik*'ten meşhur olan rivayete göre, câriyenin avreti erkeklerin avreti gibidir demiştir.

٢٦٨٨ – ١٢ – وعن عبيد الله بن الأسود الخولاني، وكان في حجر ميمونة رضي الله عنها زوج النبي ﷺ قال: [كَانَتْ مَيْمُونَةُ تُصَلِّي فِي الدِّرْعِ الْوَاحِدِ وَالْخِمَارِ لَيْسَ عَلَيْهَا إِزَارٌ]. أخرجه مالك.

12. (2688)- *Ubeydullah İbnu'l-Esved el-Havlânî* -ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri *Meymûne* (radıyallahu anhâ)'nin terbiyesinde idi anlatıyor: "Meymûne (radıyallâhu anhâ) üzerinde izar olmaksızın tek entari (dır') ile başörtüsü giyinmiş olduğu halde namaz kılardı." [Muvatta, Salâtu'l-Cema'a 37, (1, 142).]

AÇIKLAMA:

1- Mücâhid, kadınların normal olarak dört parça giysi içerisinde namaz kılması gerektiğini söylemiştir:

Entari(dır' = kadınlarda omuzdan bele kadar olan kısmı örten giysi). [13]

13– Dır' aslında zırh demektir. Kadının omuzdan ayağa kadar uzanan giysisine Araplar, dır' demişlerdir. Aynı ma'nâda olmak üzere kamîs de denir. Kamîs kelimesini dilimizde gömlekle karşılarız. Şu halde, burada kastedilen şey, -hangi kelime ile ifade edilirse edilsin-, vücudunu omuzdan itibaren örten kollu giyecektir.

★ *Başörtüsü (hımâr).*

★ *Cübbe (Milhafe = en üste giyilen şey).*

★ *Etek (izar = Belden aşağıya giyilen şey).*

Ancak bu ferdî bir görüştür. Cumhur kadınların en az iki parça giyerek namaz kılmasını vâcib olduğunu söyler: Entari ve başörtüsü, yeter ki entari topukları da örtecek kadar uzun olsun. Hatta, tepeden tırnağa kadar örtecek genişlikte tek bir parçanın içinde kılınacak namazın caiz olacağı belirtilmiştir, yeter ki şeriât-ı garrâmızın derpîş ettiği tesettür sağlanmış olsun.

Ancak çoğunluk, kadınlarda da normal namaz kıyafetinin üç parçadan ibaret olduğunu söylemiştir: "Başörtüsü (hımâr), entari (dır'), ve etek (izar).

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri muhterem validemiz Meymûne (radıyallâhu anhâ)'nin uzunca bir entari ve başörtüsü ile namaz kıldığını belirtmektedir. Böylece, "kadınların dört parça giyerek" veya "üç parça giyerek" namaz kılması gerekir" şeklindeki hükümlerin vecîbeyi değil, istihbâbı ifade ettiği görülmüş olmaktadır.

2689 ١٣- وعن محمد بن زيد بن قنفذ عن أمه: [أَنَّهَا سَأَلَتْ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَاذَا تُصَلِّي فِيهِ الْمَرْأَةُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فَقَالَتْ: تُصَلِّي فِي الْخِمَارِ وَالدِّرْعِ السَّابِغِ إِذَا غَيَّبَ ظُهُورَ قَدَمَيْهَا]. أخرجه مالك وأبو داود.

13. (2689)- *Muhammed İbnu Zeyd, İbnu Kunfuz*'un annesinden yaptığı nakle göre, annesi Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'ye

"Kadın, hangi giysiler içerisinde namaz kılmalı?" diye sormuştur. O da:

"Başörtüsü ve ayağın üzerini örtecek kadar uzun entari içerisinde!" diye cevap vermiştir." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 36, (1, 142); Ebû Dâvud, Salât 84, (639, 640).]

AÇIKLAMA:

1-Daha önceki hadisten fazla olarak burada kadın entarisi ile ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir. Entarinin (yani dır'ın) ayağın sırtını örtecek kadar uzunlukta olması gerekmektedir. Bu kadar uzun entariye sâbiğ dendiği rivayette belirtilmiştir.

2-Bu rivayete göre, kadın, namazda ayaklarını da örtmelidir. Nite-

kim *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed* hazretleri böyle hükmetmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe hazretleri kadınlarda ayağın sırtını avret kabul etmez, namazda açık olması namazın sıhhatine mâni değildir.

3-Namazda kadınların kapanması gereken yerleri hususunda âlimler arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunu Hattâbî, Ebû Dâvud *Şerhi*'nde şöyle özetler:

"...Evzâî ve Şâfiî: "Eller ve yüz hariç her tarafını örter" demiştir." Bu hüküm *İbnu Abbâs* ve Atâ'dan da mervîdir. Ebû Bekr İbnu Abdirrahmân İbni'l-Hâris İbni Hişâm der ki: "Kadının her tarafı avrettir, tırnakları bile."

Mâlik İbnu Enes der ki: "Kadın namaz kılarken saçı veya ayaklarının sırtı açılacak olursa, vakti içinde namazı iade eder."

Ashâb-ı Re'y (Hanefiler): "Kadın namaz kılarken başının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa veya uyluğunun dörtte veya üçte biri açılacak olursa, veya karnının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa namazı bozulur. Bu söylenen miktardan daha az bir kısım açılırsa bozulmaz. Bunu tahdidde, aralarında ihtilaf mevcuttur. Bazısı yarısı demiştir. Ancak tahdidi koyarken, ileri sürdükleri miktarı dayandırdıkları (rivayetten gelen) bir asıl bilmiyorum. Sadedinde olduğumuz hadiste "kadının bedeninden bir şey açılırsa kıldığı namaz sahih olmaz." diyenlere delil vardır. Zira hadiste, "ayağın üzerini örtecek kadar uzun olursa..." denmektedir. Yani açık bir ifade ile kadının namazının câiz olması için, âzâlarından hiçbir şeyin görülmemesi şartı koşulmuş olmaktadır."

2690 ١٤– وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [صَلَّى رسولُ اللهِ ﷺ في خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ، فَنَظَرَ إلى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً فَقَالَ: اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هذه إلى أَبِي جَهْمٍ ابْنِ حُذَيْفَةَ وائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّتِه، فإنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفاً عَنْ صَلاَتِي]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

وفي رواية مالك وأبي داود: [كُنْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهَا وَأَنَا فِي الصَّلاَةِ فَأَخَافُ أَنْ تَفْتِنَنِي].

«الأَنْبِجَانِيَّةُ»: كَسَاءٌ له خمل، وقيل هو الغليظ من الصوف.

ومعنى «أَلْهَتْنِي»: شغلتني.

وقوله «آنِفاً»: أي الآن.

14. (2690)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzerinde çizgiler olan hamîsa kumaşı üzerinde namaz kılmıştı. (Namazdan sonra) çizgilere bir göz attı ve:

"Bu hamîsa'yı Ebû Cehm İbnu Huzeyfe'ye götürün, onun enbicâniye'sini getirin. Zîra bu beni az önce namazda meşgul etti" buyurdu." [Buhârî Salât 14, Ezân 93, Libâs 19; Müslim, Mesâcid 61, (556); Muvatta, Salât 67, (1, 97, 98); Ebû Dâvud, Salât 167, (914), Libâs 11; Nesâî, Kıble 20, (2, 72).]

Muvatta ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde (Resûlulah) şöyle buyurmuştur: "Ben namazda iken (dikkatimi çekti) ona baktım, bende fitne hasıl edeceğinden korktum."

AÇIKLAMA:

1- *Hamîsa* üzeri çizgili dört köşe bir kumaş, ibrişim veya yünden mamuldür.

2- *Enbicâniyye:* Sert, çizgisiz sade bir kumaş. Bu ismi, kumaşa, Suriye'deki Enbicân adındaki beldeye nisbeten vermişlerdir. Çünkü kumaş orada imal ediliyordu.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kumaşı Ebû Cehm'e göndermesi, onun hediye etmiş olmasındandır. Hadisin Muvatta'daki rivayetinde bu husus belirtilmiştir. *İbnu Battâl,* Resûlullah'ın *Ebû Cehm*'den hamîsa'ya mukabil enbicâniyye kumaşı istemesini, hediyyesini beğenmeme sebebiyle iade ettiği zannına düşerek üzülmesini önlemek için yaptığını belirtir. Namazda meşgul edici bir kumaşı ona göndermesi, bunu ona muvafık bulduğu için değildir. *Ebû Cehm*'in bu kumaşı seccade olarak değil, başka maksadlarla kullanacağını bildiği içindir. Nitekim *Utârid*'in gönderdiği bir elbiseyi giymeyi mahzurlu bulduğu için Hz. Ömer'e göndermiş, sonra da "Ben onu sana giyesin diye göndermedim" açıklamasını yapmıştır.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVÂİD VE HÜKÜMLER

★ *Resûlullah* namaz meselesine çok ehemmiyet vermiştir.

★ Namazda zihni meşgul eden herşey mekruhtur.

★ Sûretlerin ve görünen eşyaların sadece sıradan insanlara değil, temiz kalplere, yüce ve pâk ruhlara bile tesiri vardır.

★ Çizgili kumaştan mamul elbise giyilebilir, içinde namaz kılınabilir.

★ Kalbi tâat ve tefekkürden alıkoyacak dünyevî, gereksiz meşguliyetler terkedilmelidir.

★ Mescidleri ve bilhassa kıble cihetini, zihni dağıtacak şekilde tezyin mekruhtur.

Dostlar arasında hediyeleşmek meşrûdur.

Namazda zihnin başka bir şeyle meşguliyeti, namaz sıhhatını kaldırmaz, çünkü çizgiler Resûlullah'ı meşgul etmiş, buna rağmen namazı iade etmemiştir.

Zihni meşgul edip huşû ve huzûdan uzaklaştırıcı şeylere de fitne denebilir.

2691 ١٥ – وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُهْدِيَ لِرسُولِ اللهِ ﷺ فَرُّوجٌ مِنْ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعاً شَدِيداً كَالْكَارِهِ لَهُ وَقَالَ لاَ يَنْبَغِي هذَا لِلْمُتَّقِينَ]. أخرجه النسائي.

«الفَرُّوج»: بالتخفيف القباء الذى له شق من خلفه.

15. (2691)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ipekten mamul bir kaftan hediye edildi. Kaftanı giyip içinde namaz kıldı. Sonra namazdan ayrılıp hemen kaftanı şiddetle çıkarıp attı, sanki kaftandan gayr-ı memnundu:

"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor!" dedi." [Nesâî, Kıble 19, (2, 72); Buhârî, bu ma'nâda bir rivayette bulunmuştur. (Salât, 16, Libâs 12); Müslim, Libâs 23, (2075).]

AÇIKLAMA:

1- Ferrûc arkadan veya önden yırtmaçlı giyecek; kaftan diye tercüme ettik. Resûlullah'ın bunu bidayeten giymesi, hadisenin ipeğin tahriminden önceye ait olma ihtimalini doğurmuştur. Bununla beraber, tahrimden sonra olma ihtimaline binaen kumaşın saf ipek değil, ipek karışımı bir dokuma olabileceği söylenmiştir. Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasaktan sonra ipek giyeceği düşünülemez. Tahrimden önce olması halinde, çıkarıp atması, Efendimizin mizâcen ipekten hoşlanmadığını gösterir ki bu fitrî istikrah, ilâhî yasaklamaya tam bir uyum ifade eder. Ancak tahrimden önceye ait olduğunu te'yid eden bir rivayet'i Müslim, Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydeder: صَلَّى فِي قَبَاءِ دِيبَاجٍ ثُمَّ نَزَعَه وَقَالَ نَهَانِي عَنْه جِبْرِيلُ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ipek bir kaftan içinde namaz kıldı, sonra çıkardı ve: *"Cebrâil bundan beni menetti"* dedi. Ayrıca: *"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor"* sözü de tahrimden önceye ait olduğuna delildir, çünkü ilâhî haram karşısında muttakî olanla olmayan arasında fark kalmaz, kimseye muvafık düşmez.

Muttakî ile müslümanın kastedilmesi de muhtemeldir. Bu durumda, nehiy sebebiyle çıkarmış olabilir ve bu hadise ipekle ilgili nehyin başlangıcını teşkil eder. Bu yorum takarrur ettiği takdirde "ipeklinin içinde namaz câizdir" diye verilen fetvanın hükmü kalkar.

Hadisenin tahrimden sonra olması halinde cumhura göre namaz câizdir, ancak tahrimen mekruhtur. İmam Mâlik "vaktinde iade edilmeli" demiştir.

2692 ١٦ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ في ثَوْبٍ وبَعْضُهُ عَلَيَّ]. أخرجه أبو داود.

وله عن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها مثله.

16. (2692)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ucu beni örtmekte olan bir kumaşın diğer ucuyla örtünerek, içinde namaz kıldı." [Ebû Dâvud, Salât 80, (631).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayeti açıklayıcı bir hadis Müslim'de kaydedilmiştir. Hz. Âişe orada şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin, ben yanı başında hayızlı halde dururken namaz kılardı. Bu sırada üzerimde bir örtü bulunurdu ki bu örtünün bir ucu da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzerinde olurdu."

Fukaha, bu hadiste hayızlının yanında namaz kılmanın câiz olduğuna, hayızlının elbisesinde kan veya necâset lekesi olmadığı takdirde bu elbisenin temiz olduğuna delil görmüştür.

Keza, hadisten, bir kumaşın bir kısmı birinin üstünde olduğu halde, diğer kısmını üzerinde taşıyan kimsenin namaz kılmasının câiz olduğu hükmü çıkarılmıştır.

NAMAZIN DÖRDÜNCÜ ŞARTI: NAMAZ KILINAN YERLER

2693 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ جَدَّتَه مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسولَ اللهِ ﷺ لِطَعامٍ صَنَعَتْه فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قالَ: قُومُوا فَأُصَلِّي لَكُمْ. قالَ أَنَسٌ: فَقُمْتُ إِلى حَصِيرٍ لَنا قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طُولِ ما لُبِسَ فَنَضَحْتُه بِماءٍ، فَقامَ عَلَيْهِ وصَفَفْتُ أَنا واليَتِيمُ وَراءَه والعَجُوزُ مِنْ وَرائِنا فَصَلَّى بِنا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ]. أخرجه السنة.

1. (2693)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, büyükannesi Müleyke (radıyallâhu anhâ) hazırladığı bir yemeğe Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı davet etti. (Efendimiz şeref vererek) yemekten yediler. Sonra:

"Kalkın size namaz kıldırayım!" buyurdular. Enes (radıyallâhu anh) der ki:

"Ben uzun müddettir kullanılmaktan kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su çiledim. Aleyhissalâtu vesselâm üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim, arkasında saf yaptık, yaşlı (annem) de bizim arkamızda durdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize iki rek'at (nafile namaz) kıldırıp, sonra ayrıldı." [Buhârî, Salât 20, Ezân 78, 161, 164, Teheccüd 25; Müslim, Mesâcid 266-268, (658-660); Muvatta, Kasru's-Salât 31, (1, 153); Ebû Dâvud, Salât 71, (612, 658); Tirmizî, Salât 173, (234); Nesâî, Mesâcid 43, (2, 56, 57); İmâmet 19, (2, 85-86).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in hadisle ilgili uzunca bir açıklamasının neticesini kaydetmek isteriz: Burada *Hz. Enes*'in büyük annesi olarak gözüken *Müleyke*, annesi Ümmü Süleym'in adıdır. جدته kelimesinin sonundaki zamirin mercii Enes değil, hadisin râvisi ve aynı zamanda Enes'in yeğeni olan İshâk'dır. (Enes'in anne bir kardeşi Abdullah'ın oğlu İshâk; İshâk İbnu *Abdillah İbnu Ebî Talha. Ebû Talha, Ümmü Süleym*'in ikinci kocası ve Enes'in babalığıdır.) [14]

2- Buhârî, hadisi önce hasır üzerinde namaz başlığı taşıyan bir bâbta kaydeder. Hadiste yer alan fıkhın çokluğu sebebiyle başka bâblarda da kaydeder. Müellifimiz *İbnu Deybe* de bu hadisi namaz kılınan yerlerle ilgili bir bâbta kaydederek, hasır üzerinde namaz kılınabileceğini belirtmiş olmaktadır. Hasır, hurma lifi ve benzeri şeylerden yapılan yaygıya denmektedir. Tabir dilimizde aynen mevcuttur. Humra denen bir başka yaygı daha var, o da hasır gibi hurma lifi ve benzeri şeylerden dokunmaktadır. Ancak, bu küçüktür, namaz kılan kimsenin daha ziyade secde mahalline, yüz ve elleri sıcak ve soğuğa karşı korumak maksadıyla konmaktadır. Eğer bu örgü insan boyunda ve daha büyük olursa ona hasır denmektedir. *Hattâbî*'nin ifadesiyle, bunların her ikisi de dilimizde seccâde dediğimiz şeyin bir nev'idir.

3- Hasır, hurma vs. üzerinde namaz kılınacağını te'yid eden rivayet-

14– İbnu Hacer'i söylediğimiz neticeye ulaştıran delillerin serdini gereksiz görüyoruz, mevzûmuz açısından tâli kalır.

lere sadedinde olduğumuz bâblarda yer verilmesi, seleften bazılarında görülmüş olan ferdî titizliklere karşı delil getirmek gayesini gütmelidir. Nitekim *İbnu Battâl, Ömer İbnu Abdilaziz* (rahimehullah)'in humra üzerine toprak yayıp onun üstüne secde ettiğini belirtmektedir. Onun bu davranışı, tevâzu ve huşûda mübâlağaya hamledilmiş ve hasır, humra gibi başka eşyaların -temiz olmaları kaydıyla- üzerinde namaz kılınabileceğine hükmedilmiştir. *Urve İbnu Zübeyr* ve başka bazılarının da yerden başka bir şey üzerine secde etmeyi mekruh addettikleri rivayet edilmiştir. Bu rivayetlere Mescid-i Nebevî'nin içerisine Resûlullah zamanında hiçbir sergi konmamış olması ilave edilince, herhangi bir yaygının üzerinde namaz kılınabileceği, yeryüzü cinsinden başka bir şey üzerine de secde edileceği hususunda Resûlullah'tan örneklerin rivayet edilme gereği anlaşılır.

4- Hasıra su çilenmesini âlimler onu yumuşatmak, sertliğini azaltmak için diye îzah ederler. "Temizlemek için" diyen de olmuşsa da muteber addedilmemiştir. Zîra "Hasır aslen temizdir, temizlenmeye muhtaç necâseti olsa su serpmekle temizlik hâsıl olmaz" denmiştir.

5- Enes'in beraberindeki yetimin Dümeyre olduğu kabul edilmiştir. *Hüseyn İbnu Abdillah İbnu Dümeyre*'nin dedesi.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD

★ Düğün için bile olsa hatta bir kadın bile yapsa davete icabet gerekir, yeter ki fitneden emin olunsun.

★ Davet yemeğinden yenmelidir.

★ Evlerde cemaatle nafile namaz kılınır.

★ *Resûlullah* namazın fiillerini bizzat gösterip ev halkına öğretmek istemiş gibidir. Bu gereklidir, çünkü, kadınlar mescidde geri tarafta oldukları için bir kısım teferruâtı göremezler.

★ Namaz kılınacak yerin temizlenmesi gerekir.

★ Çocuk, büyüklerle yan yana saf yapabilir.

★ Kadınlar, erkeklerin safının gerisinde yer alır.

★ Kadın yalnız ise tek başına müstakil saf yapar.

★ Gündüz nafilesi iki rek'at olabilir.

★ Mümeyyiz çocuğun abdesti ve namazı sahihtir.

★ Nafile namazda münferid kılmanın efdal olacağına dair gelen ri-

vayetler; bunda ta'lim maksadı olmama durumuna mahsustur. Öğretme maksadı işin içine girerse cemaat halinde efdaldir, hususan Resûl-i Ekrem hakkında.

2694 ٢- وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي وأَنَا حِذَاءَهُ حَائِضٌ، وَرُبَّمَا أَصَابَنِي ثَوْبُهُ إِذَا سَجَدَ، وَكَانَ يُصَلِّي عَلَى الخُمْرَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« الخُمْرَة »: هي مايضع عليه الرجل وجهه في سجوده من حصير، أو نسيجه خوص ونحوه من الثياب، وقد يطلق على الكبير من نوعها.

2. (2694)- *Hz. Meymûne* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ben hayızlı halde tam hizasında dururken, namaz kılardı. Secde ettiği vakit bazan elbisesi bana değerdi. Humra üzerinde namaz kılardı." [Buhârî, Salât 21, 19, 107, Hayz 29; Müslim, Mesâcid, 273, (513); Ebû Dâvud, Salât 91, (656); Nesâî Mesâcid 44, (2, 57).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili bazı açıklamalar önceki rivayetin açıklamasında geçmiştir, humra kelimesiyle ilgili olan gibi.

2- Bu rivayet öncelikle, hayızlı kadının yanında namaz kılınabileceğini, namaz kılarken elbisenin hayızlıya değmesinde herhangi bir kerâhet bulunmadığını belirtmektedir.

2695 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ في شِدَّةِ الحَرِّ، فإِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أَحَدُنَا أَنْ يُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأَرْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة.

3. (2695)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz çok sıcak günlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte namaz kılardık. Birimiz alnını sıcak sebebiyle yere koyamayacak olsa, giysisini serer onun üzerine secde ederdi." [Buhârî, Amel fi's-Salât 9, Salât 23, Mevâkît 11; Müslim, Mesâcid 191, (620); Ebû Dâvud, Salât 93, (660); Tirmizî, Salât 411, (584); Nesâî, İftitah 149, (2, 216); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 64, (1033).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak veya soğuğa karşı namaz kılanla yer arasına bir hâil kullanılmasının cevazına delil olmaktadır.

Hattâbî hadisle ilgili şu açıklamayı sunar: Bu meselede ulema ihtilaf

etmiştir. Fukaha'nın büyük ekseriyeti bunun câiz olduğuna hükmetmiştir. [İmam Mâlik, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ashâb-ı Re'y (Hanefiler), İshak İbnu Râhûye gibi.]

Şâfiî ise: "Elbisenin kenarına secde kifayet etmez, tıpkı sarığın kıvrımı üzerine yapılacak secdenin kifayet etmemesi gibi. Hz. Enes'in rivayetinde, giymediği bir şeyin yere serilmiş olması muhtemel gözükmektedir" demiştir.

Şu halde *Şâfiî* hazretleri, hadiste kastedilen giysinin "namaz kılan kimsenin üzerindeki elbise olmayıp, musalliden ayrı bir kumaş" olduğuna kânidir. Beyhakî, bu te'vili bir başka rivayetle te'yid eder. İsmâilî'nin kaydettiği bu rivayette: "...Birimiz çakılı eline alır, sağına bırakıp üzerine secde ederdi" denmektedir. Beyhakî bu rivayeti kaydettikten sonra: "Musalliye bitişik olan bir şeyin üzerine secde caiz olsaydı uzun zamana mal olan çakıl soğutma işine tevessüle ihtiyaç duyulmazdı" der. Beyhakî'nin bu açıklamasına: "Çakıl soğutan kişinin üzerindeki elbisede tesettürü sağladıktan sonra, bir de secdeye imkan sağlayacak fazlalık bulunmamış olabileceği ihtimali" ileri sürülerek cevap verilmiştir.

Hadisten, namaz sırasında az bir amelle huşûya riayet edilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Çünkü, elbisenin ucuna secde etmeleri, yerin harareti sebebiyle ârız olacak teşvişi önlemek içindi. Hadisin zâhirinden anlaşılan budur.

2696 ٤- وعن البراء رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: صلّوا في مرابض الغنم فإنها مباركة، ولا تصلّوا في عطن الإبل فإنها من الشياطين]. أخرجه أبو داود.

4. (2696)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Koyun ağıllarında namaz kılın. Zîra koyunlar mübârek (hayvanlar)dır. Deve damlarında namaz kılmayın, zîra onlar şeytanlardandır."* [Ebû Dâvud, Salât 25, (493).]

2697 ٥- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نهى رسول الله ﷺ عن الصلاة في سبعة مواطن: المزبلة، والمجزرة، والمقبرة، وقارعة الطريق، وفي الحمام، ومعاطن الإبل، وفوق ظهر بيت الله الحرام]. أخرجه الترمذي.

5. (2697)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: "Mezbele (çöplük), meczere (hayvan kesilen yer), makbere (mezarlık), yol geçeği, hammâm, deve damı, Beytullâhi'l-Haram'ın damının üstü." [Tirmizî, Salât 255, (346).]

AÇIKLAMA:

1- Mü'minler için yeryüzü baştan sona mescid kılınmıştır, dilediği yerde Rabbine ibâdet yapabilir. Bununla beraber Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hâiz olduğu bazı mahzurlar sebebiyle bir kısım yerlerde ibâdet yapmayı yasaklamıştır. Yukarıda kaydedilen iki hadiste bu yerler belirtilmektedir.

★ Deve damları: Hadiste me'âtın (ma'tın'ın cem'i) diye geçer. Su kenarlarında develerin ıhıp yattıkları yerlere denir. Ancak hadiste deve damı diye çevirdiğimiz develer için hazırlanan ahırlar kastedilmiştir. Resûlullah deve ağılllarında namaz kılma yasağını develerin "şeytanlardan olma" sebebine bağlamıştır.

★ *Mezbele*, çöplerin, pisliklerin atıldığı yerlerdir. Böylesi yerlerin pis olacağı mâlumdur. Halbuki ibâdet yapılacak makamın temiz olması gerekir.

★ *Meczere:* Sığır, deve, koyun gibi hayvanların kesildiği yerlerdir. Buralar da kan ve fışkı pisliklerinden halî değildir.

★ *Makbere*, insan cenazelerinin gömüldüğü yerlere denir. Dilimizde mezarlık da denir. Mezarlıkta namaz meselesinde âlimler ihtilaf eder. *Ahmed İbnu Hanbel*, "Mutlak olarak haramdır" der. Mezar açılmış olsun olmasın, mezarlığa bir şey serilsin serilmesin, kabir üzeri olsun, münferid ev gibi bir yer olsun, kâfir mezarlığı olsun müslüman mezarlığı olsun birdir, namaz haramdır. Zâhirîler de böyle hükmeder, Şâfiî, temiz bir yerde kılınacak namazın câiz olacağını söyler. *Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî*, "kabristanda namaz mekruhtur" derler. İmam Mâlik'e göre kerâhetsiz caizdir.

★ Yol geçeği diye tercüme ettiğimiz kâri'atu't-tarîk, yol ortası, daha doğrusu yol demektir. Yolda namaz kılanın kalbi, gelip geçenlerle meşgul olacağından huzur bulamaz, ayrıca gelip geçenlere de yolu daraltarak ezâ vermiş olur. Bu sebeple yolda kılınacak namaz mekruh kılınmıştır.

★ *Hammâm:* Bu kelime hamîm'den gelir. Hamîm sıcak su demektir. Hammâm sıcak su ile yıkanılan yere denir ise de zamanla sıcak veya soğuk olsun su ile yıkanılan her yere ıtlak olunmuştur. Buralar pislikten halî olmayacağı için hadisin zâhirine göre, mutlak olarak namaz yasaklanmıştır. Ancak ulema çoğunluk olarak, başka karînelerden hareketle temizlik şartıyla hammâmda kılınacak namazın sıhhatine hükmeder, ancak "mekruhtur" der.

★ *Beytullâhi'l-Haram'ın* damının üstü: Burada namaz kılanın önünde onu örten sâbit bir sütre yoksa namazı sahih olmaz, çünkü o, Beyt'e

doğru değil, beyt'in üzerinde namaz kılmıştır. Şâfiî (rahimehullah), Ka'be'nin binasından üçte iki zirâ boyunda bir parçaya yönelenin kıldığı namazın sahih olduğuna hükmeder. Bu görüşe uyan bazı âlimler: Çünkü böyle birisi, bu durumda Allah korusun Ka'be'nin yıkılması halinde arsasına yönelmiş kimse durumundadır, der.

2- Sadedinde olduğumuz Berâ hadisinde: "Koyun ağıllarında namaz kılın" denmekte, sebep olarak koyunların mübârek oldukları gösterilmektedir. Bazı rivayetlerde koyunun bereket yani bereket sahibi olduğu ifade edilmiştir. Bazı şârihler, hadisi şöyle açıklamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Koyunda temerrüd yoktur, zayıf bir mahluktur. Cennet hayvanlarındandır. Onda sekîne vardır. Musalliyi rahatsız etmez, namazını da kesmez. Bereketli bir hayvandır, öyle ise onun kaldığı ağıllarda namaz kılın."

Buradaki emir, vücûb ifade etmez, cevaz ve ruhsat ifade eder.

2698 ٦- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

زاد غير أبي داود في رواية عائشة رضي الله عنها قالت: «ولولا ذلك لأبرز قبره».

6. (2698)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dediler:

"Allah yahudilere ve hıristiyanlara lânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler." [Buhârî, Salât 54; Müslim, Mesâcid 20, (530); Ebû Dâvud, Cenâiz 76; Nesâî, Cenâiz 106, (4, 95, 96).]

Ebû Dâvud'un dışındaki bir rivayette *Hz. Âişe*'den şu ziyadeye yer verilmiştir: "Eğer bu (endişe) olmasaydı, (Resûlullah'ın) kabri açıkta bulundurulacaktı. Ancak mescid ittihaz edilmesinden korkuldu."

AÇIKLAMA:

1- Burada yahudiler ve hıristiyanlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmekten dolayı lânetlenmektedirler. Lânet, Allah'ın rahmetinden uzak kalmalarını dilemektir. Hadisin bazı vecihlerinde beddua: "Kâtele...", "Allah canlarını alsın..." diye ifade edilmiştir. Bu da aynı ma'nâya gelir.

2-Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece yahudilere lânet etmiştir. Çünkü tarihte ilk defa onlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmişlerdir.

3- Hıristiyanların peygamberi olan *Hz. İsa*'nın göğe çekilmiş olması sebebiyle kabri bulunmadığı için, onların kabri mescide çevirmeleri mevzubahis olamayacağı belirtilerek hadiste müşkil olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, hıristiyanlar, Tevrat'ı münzel bir kitap olarak benimseyip ona inandıkları için, onda zikri geçen peygamberleri, yahudi an'anesine tâbi olarak tebcîl etmişlerdir. Nitekim müslümanlar da Hz. Muhammed'den önce gelip geçen bütün peygamberleri benimser, ta'zim'de bulunur. Ne var ki, bizim onlara ta'zimimiz belli bir âdâb ve ölçüye tâbidir, onların peygamberler ve kabirleri hakkında düştükleri ifrad ve tefride yer vermeyiz.

4- Bu hadiste beyan edilen yasağın asıl sebebi, müslümanları, peygamberleri hakkında, önceki milletlerin düştüğü bir kısım aşırılıklardan korumaktır. Nevevî şu açıklamayı sunar: "Ulema der ki: *"Efendimiz gerek kendi ve gerekse başkasının kabrini mescid ittihaz etmeyi yasaklamıştır. Çünkü, ta'zimde ifrat ve mübâlağaya düşülerek fitneye giriftâr olunmasından korkmuştur." Bu durum, küfre bile götürebilirdi. Nitekim geçmiş ümmetlerde örneği çokça görülmüştür. Sahâbe-i Kiram (radıyallâhu anhüm) ve Tâbiîn, müslümanların sayıca artması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidini genişletme ihtiyacı hissettiği vakit, ilave edilen kısma Ümmühâtu'l- Mü'minîn hazerâtının (radıyallahu anhünne) hücreleri ve bu meyanda Resûlü Ekrem'in ve iki arkadaşı Hz. Ebû Bekr ve Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in kabirlerini de ihtivâ eden Hz. Âişe'nin hücresi de dahil edildi. Bu kısım, Mescid'in içinde açıkta kaldığı takdirde avam ona karşı namaz kılabilir, yanlış iş yapabilirdi. İşte bu mahzurları önlemek için kabirlerin etrafına yüksek yuvarlak duvarlar inşa ettiler. Sonra da daha dıştan kuzeydeki köşelerinden itibaren başlayıp uçları birleşecek iki münharif duvar çektiler, böylece kimsenin bunları kıblegâh yapmasına imkan verilmemiş oldu. İşte bu ameleye kabri halkın kıblegâh yapma korkusundan tevessül edildiğini, hadis metninde yer alan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin: "Eğer bu endişe olmasaydı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabri açıkta bırakılacaktı, fakat onun da mescide çevrilmesinden korkuldu" sözü göstermektedir."*

2699 ٧- وعن عطاء بن يسار رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْ قَبْرِى وَثَناً يُعْبَدُ ، اشْتَدَّ غَضَبُ اللهِ عَلَى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ]. أخرجه مالك.

7. (2699)- *Atâ İbnu Yesâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle duâ buyurdular: *"Allahım, kabrimi ibâdet edilen bir put kılma"* (ve devamla dedi ki): *"Nebilerinin kabirlerini mescidler haline getiren bir kavme Allah'ın öfkesi artmıştır."* [Muvatta, Kasru's-Salât 85, (1, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, *İmam Mâlik* mescidlerin içine cenâze defnini mekruh addetmiştir.

Âlimlerden bazıları: "Bu hadis peygamberlerin kabirleri üzerinde secde etmeyi yasaklamaktadır" derken, diğer bazıları da: "Peygamber kabirlerinin, ibâdette yönelinen bir kıble yapılması yasaklanmaktadır" demiştir. Zürkânî: "Bu davranış, kabirleri hakkında yasaklanırsa, diğer hatıraları hakkında daha açık bir yasak olacağı açıktır" der.

İmam Mâlik ve birçok başka âlimler, yahudi ve hıristiyanlara muhalefet için, *Bey'atu'r-Rıdvan*'ın icra edildiği ağacın yerini aramayı mekruh addetmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de olsun, hadislerde olsun, dünyevî ve uhrevî kurtuluşumuz için daima, *Resûlullah*'ın getirdiği şeriata ve sünnete ittiba emredilmiştir. Her davranışında rıza-ı ilâhiyi aramak endişesinde olması gereken müslüman için bu irşad yeterlidir. Kendinden istenmeyen şeylere iltifat etmesi, istenip istenmediği meşkûk şeyler hususunda ihtiyatlı davranıp ifrata düşmemesi mü'minlik edebine girer.

Elbette *Resûlullah*'tan bize intikâl eden maddî hatıralar ve âsâr da nazarımızda muhteremdir, saygımızı eksik etmeyeceğiz. Fakat tâli olan, asl'ın yerini almamalıdır. Herşeye dindeki yerini vermeli, ifrattan ve tefritten kaçınmalıyız.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

2700 ٨- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَانِي رَسولُ اللهِ ﷺ أنْ أُصَلِّي في المَقْبَرَةِ، وَأنْ أُصَلِّي في أَرْضِ بَابِلَ فإنَّهَا مَلْعُونَةٌ]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابي: في إسناد هذا الحديث مقال، ولا أعلم أحداً من العلماء حرّم الصلاة بأرض بابل، فإن صح فيكون على الخصوص لعليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه إنذاراً منه بما لقي من المحنة بالكوفة، وهي من أرض بابل.

8. (2700)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beni mezarlıkta namaz kılmaktan menetti. Beni Bâbil toprağında da namaz kılmaktan menetti (ve şöyle dedi:) "Zîra orası mel' undur." [Ebû Dâvud, Salât 24, (490).]

Hattâbî der ki: "Bu hadisin senedinde zayıflık olduğu söylenmiştir. Ben âlimlerden kimseyi bilmem ki Bâbil toprağında namaz kılmayı yasaklamış olsun. Hadis(in Resûlullah'a nisbeti) sahih ise, bu yasak sadece *Hz. Ali*'nin şahsıyla ilgilidir; böylece, onu Kûfe'de maruz kaldığı mihnete

(sıkıntılı hadislere) karşı uyarmak istemiştir. (Malum oldığu üzere) Kûfe, Bâbil diyarındadır."

AÇIKLAMA:

1-Hadisle ilgili *Hattâbî*'nin mühim bir açıklamasını müellifimiz İbnu Deybe hadisin akabine hemen koymak ihtiyacını duymuştur. Biz de, açıklama kısmında kaydedebileceğimiz bu metni, müellifimizin tertibine uyarak, hadisin arkasından hemen kaydettik. İbnu Deybe'nin açıklamayı koyma ihtiyacı, kanaatimizce, hadiste dinimizin umumi bir prensibine ters düşen bir hükmün yer almasıdır. Şöyle ki İslâm dîni, temiz olmak kaydıyla yeryüzünün her tarafını mescid ilan etmiştir. Resûlullah: جعلت لي الأرض مسجداً وطهوراً ***"Küre-i arz benim için mescid ve temiz kılındı."*** buyurmuştur. Daha önceki hadislerde hammâm ve makbere gibi bazı noktaların istisnâ edilmesi, bu umumî hükmü zedelemez. Zira oralar, pis olmaları sebebiyle yasaklanmıştır. Halbuki sadedinde olduğumuz hadiste Bâbil diyarı'nın tamamı namazdan yasaklanmış olmaktadır. Mu'cemu'l-Büldân Bâbil denince Kûfe civarının ve hatta Irak diyarının kastedildiğini belirtir. Şu halde burası, mahdud bir nokta olmaktan ziyâde Tûfan'dan sonra Hz. Nûh'un ateş aramak üzere gemiden inip yerleştiği, ahfadının da köyler, şehirler kurarak imar edip, hâkimiyet kurduğu geniş bir sahadır. Sihirle meşguliyetleri şöhret bulan bu yerin Kur'ân'da zikri geçer.

Yani *İbnu Deybe,* bu geniş diyarda namaz kılmanın yasaklanmayacağını belirtmek ister. Nitekim Ashâb'ın sağlığında Bâbil diyarı fethedilmiş, pek çok sahâbî oralara cihad, tedris, ticâret, me'muriyet gibi çeşitli maksadlarla gitmiş, yerleşmiş ve namaz kılmıştır.

Hattâbî, İbnu Deybe'nin iktibas ettiği ve tercümesini kaydettiğimiz açıklamasını Ebû Dâvud, Şerhi'nde şöyle devam ettirir "...Bu hadise, ondan daha sahih olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü muâraza eder: "Küre-i arz bana mescid ve temiz kılındı." Sadedinde olduğumuz rivayet -şayet sâbitse- şu ma'nâyı ifade etmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bâbil diyarını ikâmet etmek üzere vatan ve yerleşim yeri seçmeyi yasaklamış olmalıdır. Yani orada yerleşmesi halinde, oradaki namazı mevzubahis olacak(ına göre namazın yasaklanması orada ikâmetin yasaklanması olur.) Üstelik bu yasak sadece Hz. Ali hakkında vârid olmuştur. Nitekim hadis metninde نهـــاني "...beni yasakladı" demekte (ve herkese şâmil bir yasak olmadığını ifade etmekte)dir. Belki de bu, Resûlullah'tan kendisine (Hz. Ali'ye), Kûfe'de maruz kaldığı

mihnet'e (fitnelere, belalara) karşı bir inzar (ve uyarı)dır. Kûfe ise, Bâbil toprağıdır. Hulefâ'-i Râşidîn'den hiç biri, O'ndan önce, Medîne'yi terkedip oraya intikal etmemişti."

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin Bâbil harabeleriyle karşılaşınca orayı geride bırakıncaya kadar namaz kılmadığı belirtilir. Ayrıca *Hz. Ali*'nin مَا كُنْتُ لأُصَلِّيَ فِي أَرْضٍ خَسَفَ اللهُ بِهَا "Ben Allah'ın yere batırdığı bir yerde namaz kılmam" dediği ve bunu üç kere tekrar ettiği rivayet edilmiştir. Buradaki "yere batırma (hasf)"tan murad Cenâb-ı Hakk'ın Nahl sûresi'nde haber verdiği semavî musibettir: **"Kendilerinden evvelkiler de fâsid planlar kurmuşlardı. Sonunda Allah, onların binalarını tâ temellerinden (yıkmayı) diledi de üstlerindeki tavan tepelerine göçdü..."** (Nahl 26). Müfessirler bu âyette Bâbil'deki pek sağlam ve mu'azzam binalar kuran Nemrud İbnu Ken'ân'ın başına gelen belanın kastedildiğini belirtirler. Yapılan binalar beşbin zirâ yüksekliğine ulaştığı halde Cenâb-ı Hakk tepelerine yıkarak yerle bir etmiştir.

2701 ٩- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَبِّحُ عَلَى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ كَانَ وَجْهُهُ وَيُومِي بِرَأْسِهِ، وَكَانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ]. أخرجه الستة.

زاد في أخرى لمسلم: «كَانَ ﷺ يُسَبِّحُ عَلَى ظَهْرِ الرَّاحِلَةِ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا، غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يُصَلِّي عَلَيْهَا المَكْتُوبَةَ».

9. (2701)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bineğinin üzerinde iken yönü hangi istikâmette olursa olsun tesbih ediyor, (nafile namaz kılıyor, rükû ve secde içinde) başıyla imada bulunuyordu. İbnu Ömer de böyle yapıyordu." [Buhârî, Taksîru's-Salât 7, 8, 11, 12, Vitr 5, 6; Müslim, Müsâfirîn 39, (700); Muvatta, Kasru's-Salât 22, (1, 150, 151); Ebû Dâvud, Salât 277, (1224, 1225); Tirmizî, Salât 345, (472); Tefsir, Bakara (2961); Nesâî, Kıble 23, (243, 244). Kıyâmu'l-Leyl 23, (3, 232).]

Müslim'de gelen diğer bir rivayette İbnu Ömer şu ziyadeyi yapar: "Aleyhissalâtu vesselâm, bineğin sırtında tesbihte (nafile namazda) bulunur ve vitir kılardı, fakat farz namaz kılmazdı."

2702 ١٠- زاد أبو داود في أخرى: [كَانَ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ بِنَاقَتِهِ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ].

« التَّسْبِيحُ » : هاهنا صلاة النافلة.

10. (2702)- Ebû Dâvud bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm nafile namaz kılmak isteyince, devesini kıbleye çevirir, sonra iftitah tekbiri getir(erek) namaza başlar, sonra bineği nereye yöneltirse yöneltsin, namazını kılardı."

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Resûlullah'ın yolculuk sırasında takip ettiği namaz âdâbından bazılarına yer vermektedir. Şöyle ki:

★ *Aleyhissalâtu vesselâm* bineğin üzerinde nafile ve vitir namazlarını kılmıştır.

★ Farz namazları kılmamıştır.

★ Bu namazlara başlarken bineğini kıbleye çevirmiş ise de, iftitah tekbirinden sonra yolun durumuna göre, hayvan hangi istikamete dönerse dönsün, onun yürüyüş istikametine yönelmiş olarak namazını devam ettirmiş, yönün kıbleye gelmesi için herhangi bir gayrete girmemiştir.

★ Binek üstündeki namazların rükû ve secdelerinde başıyla imayı esas almıştır.

★ Hadis *İbnu Ömer*'in de böyle yaptığını haber verir.

2- Başla ima'dan maksad şudur: Namazda rükû'ya ve secdeye işaret etmek üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi, otururak da yapılabilir. Ulema bunun cevazında ittifak eder. Fakihler secdeye delâlet eden ima'da başın, rükû'ya delâlet eden imaya nazarın daha fazla eğilmesi gerektiğini belirtirler. Böylece bedel'in asl'a muvafık olacağını söylerler.

İma ile alakalı olarak şunu da belirtelim: Hastalık, korku gibi özür halinde yatarak da ima caiz görülmüştür, ancak bir şeye dayanarak ayakta yapılması mümkün olan bir ima, yatarak yapılamaz, caiz değildir.

3- *İbnu Battâl,* farz namazın özür hali olmadan hayvan üzerinde kılınamayacağı, hayvandan inmenin şart olduğu hususunda ulemanın icma ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz hadiste tesbih'le nafile namaz kastedilmiştir. Aslında tesbih **sübhânallah** demektir. Namazda bu kelimenin çokca zikri sebebiyle namaz tesbih olarak isimlendirilmiştir. Bu bir şeyin, onun bir kısmı ile isimlendirilmesine bir örnektir. Mamafih bu isimleme için şu yorum da yapılmıştır: *"Musalli Allah Teâlâ'ya ibâdeti O'na*

tahsis etmek sûretiyle tenzih edici olduğu içindir, zaten "tesbih" tenzih demektir."

Tesbih'le farzların değil nafile namazların kastedilmesi şer'i bir örftür.

5- Hayvan üzerinde kılınan nafile namaza başlarken kıbleye yönelme, bütün rivayetlerde gelmemiştir. Bu sebeple, ulema bunu bir vecibe olarak hükme bağlamamıştır. Sadece Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Sevr, Enes'ten gelen rivayet (2702) sebebiyle iftitah tekbiri sırasında kıbleye yönelmeyi müstehab addetmişlerdir.

6- Namazın kısaltılması câiz olmayan yolculuk sırasında hayvan üzerinde namaz kılmanın câiz olup olmadığı hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmetmiştir. *İmam Mâlik,* Sadece namazın kısaltıldığı yolculuklarda caiz olduğuna kânidir. Taberî: "Mâlik'e bu görüşünde uyan bir başkasını bilmem" der.

2703 ١١ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: جُعِلَتْ لِي الأَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ صَلَّى]. أخرجه النسائي.

11. (2703)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Küre-i arz bana bir mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim bir namaz vaktine ulaştımı nerede olursa namazını kılsın."* [Nesâî, Mesâcid 42, (2, 56).]

2704 ١٢ – وعن إبراهيم بن يزيد التيمي قال: [كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَى أَبِي الْقُرآنَ فِي السُّدَّةِ، فَإِذَا قَرَأْتُ السَّجْدَةَ سَجَدَ، فَقُلْتُ: يَا أَبَتِ لِمَ تَسْجُدُ فِي الطَّرِيقِ؟ فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ أَوَّلِ مَسْجِدٍ وُضِعَ عَلَى الأَرْضِ، فَقَالَ: الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ، فَقُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الأَقْصَى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ عَاماً، ثُمَّ الأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ، فَحَيْثُمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلاَةُ فَصَلِّ، فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

12. (2704)- *İbrahim İbnu Yezîd et-Teymî* (rahimehullah) anlatıyor: "Babamdan mescidin avlusunun kenarında Kur'an öğreniyordum. Bu sırada secde âyeti okumuşsam babam hemen secdeye kapanıyordu. Kendisine:

"Babacığım yolda niye secde ediyorsun?" diye sordum... Dedi ki: "Ben

Ebû Zerr (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangisi olduğunu sordum: "Mescid-i Haram" olduğunu söyledi. Ben: "Sonra hangisi?" dedim, *"Mescid-i Aksa!"* diye cevap verdi. Ben: "İkisi arasında kaç yıl fark var?" dedim. "Kırk yıl!" dedi ve ilave etti: "Arz sana (baştan ayağa) bir mesciddir, öyleyse nerede namaz vaktine ulaşırsan namazını (orada) kıl, çünkü fazîlet ondadır (namaz vaktinin girdiği ilk andadır)." [Buhârî, Enbiyâ 8, 40; Müslim, Mesâcid 2, (520); Nesâî, Mesâcid 3, (2, 32); İbnu Mâce, İkâmet, Mesâcid 7, (753).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir kısım meselelere dikkat çekmektedir:

1- Namaz, daha önceki hadislerde belirtilen hammâm, kabristan, deve damı gibi bazı istisnâî yerler hariç her yerde kılınabilir, yol da namaz kılınabilecek yerlere dahildir, yeter ki temiz olsun. Başkalarını rahatsız etme durumunda mekruh olduğunu daha önce belirttik (2697 hadis).

2- Muallimle talebe, öğrenme, öğretme sırasında secde âyetlerini okuyacak olurlarsa ilk defa okuyunca secde etmeleri gerekir, müteakip tekrarlarda gerekmez. Bazı âlimler böyle durumda okunan secde âyetleri için hiç secde gerekmeyeceğini söylemiştir.

3-Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid Ka'be olmaktadır. Bu hadis şu âyeti tefsir eder: ﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ ﴾ **"Şurası muhakkak ki, insanlar için yapılan ilk beyt (ev) Mekke'dekidir (Ka'be)"** (Âl-i İmrân 96). Bu âyette, ilk yapılan evle Mekke'deki Ka'be'ye ima olunur ise de, Ka'be olduğu sarahatle söylenmez. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, âyette zikredilen "ev"den maksadın Mekke'deki mescid olduğunu tasrih eder. Yani ilk inşa edilen mabed Ka'be olmaktadır.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "Acaba âyet-i kerîme, Ka'be'nin aynı zamanda ilk inşa edilen bina olduğunu da imâ etmiyor mu? Bir başka deyişle barınak ma'nâsında beyt (ev) inşâatı Ka'be'den sonra başlamış olamaz mı?" Bunun cevabını, *İshâk İbnu Râhûye, İbnu Ebî Hatim* ve başkalarının Hz. Ali'den sahih senetle kaydettikleri şu rivayette görmekteyiz: كَانَتِ الْبُيُوتُ قَبْلَهُ وَلَكِنَّهُ كَانَ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِعِبَادَةِ اللهِ *"Ka'be'den önce de evler vardı. Lâkin, Allah'a ibâdet için ilk yapılan o oldu."*

4-Hadiste, ilk yapılan mescid'in Ka'be olduğu, ikinci yapılan mescidin de Mescidü'l-Aksâ olduğu, bu ikisi arasında zaman olarak kırk yıl fark bulunduğu beyan edilmektedir.

Bazı âlimler -ve bu meyanda İbnu'l-Cevzi- Ka'be'yî Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in inşa ettiğini belirten nâssla (Bakara 127), Mescid-i Aksâ'yı da Hz. Süleyman'ın inşa ettiğini belirten nâssları tarihi açıdan, sadedinde olduğumuz hadisle değerlendirip ortaya çıkan bir müşkile dikkat çeker: "Hz. İbrahim'le, Hz. Süleyman arasında bin yıldan fazla bir zaman farkı olduğu halde hadiste kırk yıl gösterilmektedir.

Bu müşkil, İbnu Hacer'in kaydettiği üzere şöyle cevaplandırılmıştır: "Nâsslarda Ka'be'nin ilk inşa olduğuna ve temelinin atılışına dikkat çekilmiş ise de ne Hz. İbrahim'in Ka'be'yi ilk inşa eden kimse olduğu, ne de Hz. Süleyman'ın Beytu'l-Makdis'i ilk inşa eden kimse olduğu söylenmemiştir. Bilakis, Ka'be'yi ilk defa Hz. Âdem'in inşa ettiğine, sonra onun çocuklarının yeryüzüne dağıldığına dair rivayetler gelmiştir. Öyleyse, bunlardan bazılarının Beytu'l-Makdis'i yapmış olmaları mümkündür. Sonra Hz. İbrahim, -Kur'ân'ın nâssı ile- Ka'be'yi bina etmiştir." Kurtubî de aynı izaha katılarak: "Hadis Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman (aleyhisselâm)'ın adı geçen iki mescidi inşa ettikleri zaman bunları ilk defa inşa ettiklerini ifade etmez. Öyle ise bunların yaptıkları, önceden başkaları tarafından temeli atılmış olan binayı bir yenilemekten ibarettir" der.

Hattâbî de buna yakın bir görüş dermeyan eder: "...Mescid-i Aksâ'nın inşasını ilk yapanların, *Hz. Dâvud* ve *Hz. Süleyman*'dan önce yaşamış bazı evliyâullah olması muhtemeldir. Bilâhare Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman da onu bazı ilavelerle genişletmiş olmalılar. Bundan dolayı da onun inşası bunlara izafe edilmiştir." İbnu Hacer bu görüşün haklılığına dikkat çeker ve te'yid zımnında, Mescid-i Aksâ'yı Hz. Âdem (aleyhisselâm)' in inşa ettiğine, meleklerin inşa ettiğine, Hz. Nuh (aleyhisselâm)'un oğlu Sâm'ın, Hz. Ya'kûb (aleyhisselâm)'un inşa ettiğine dair rivayetler gördüğünü belirtir. Der ki: "Hz. Âdem veya meleklerin inşa etmiş olmaları halinde diğerlerinin inşası bir yenilemeden ibarettir, tıpkı, Ka'be'de olduğu gibi. Son iki ihtimalin (Sâm ve Ya'kûb'un inşa etmiş olması) doğru olmaları halinde, İbrahim ve Ya'kûb'dan vâki olan asıldır ve te'sisdir, Dâvud'dan vâki olan da bunun yenilenmesidir. Dâvud'un yenileme işi de bir başlama olup, onu Hz. Süleyman ikmâl etmiştir"[15]

Bu görüşü de kaydeden İbnu Hacer, mesele üzerinde İbnu'l-Cevzî'nin tahminini daha makûl görür ve der ki: "Onun görüşüne şehadet eden ve:

15– Bu ifadenin tam anlaşılması için Mescid-i Aksâ'nın inşası ile ilgili olan şu rivayetin bilinmesi gerekir. Dâvud (aleyhisselâm) *Beytu'l-Makdis*'in inşaatına başlamıştı. Sonra Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: **"Ben, onun Süleyman'ın eliyle tamamlanmasına hükmettim..."** Râfi İbnu Umeyre'den Taberânî'nin kaydettiği bu rivayete göre, Beyt-i Makdis'in inşaatında *Hz. Dâvud*, da katkısı vardır.

"Her iki mescidi de inşa eden bâni Hz. Âdem'dir" diye hükmeden kimseyi te'yid eden rivayeti buldum. *İbnu Hişâm*, Kitâbu't-Tîcân'da der ki: "Hz. Âdem (aleyhisselâm) Ka'be'yi inşa edince Cenâb-ı Hakk Beytu'l-Makdis'e gitmesini ve onu da inşa etmesini emretti. O da gidip onu yaptı ve içinde ibâdet etti. Ka'be'yi Hz. Âdem'in inşa etmiş olması meşhurdur." İbnu Hacer bundan sonra Ka'be'nin Hz. Âdem zamanında Allah tarafından indirildiğini ifade eden bir başka rivayet kaydeder. Katâde'den gelen bu rivayeti de kaydediyoruz: "Allah, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesiyle birlikte Beyt'i de vaz'etti. Hz. Âdem meleklerin seslerini ve tesbihlerini kaydetmişti. Allah Teâlâ kendisine:

"Ey Âdem ben, tıpkı arşımın etrafında tavaf edildiği gibi etrafında tavaf edilecek bir Beyt indirdim, ona sen de git!" dedi. Âdem Hind'e indirilmiş idi. Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Kendisinin adımları -taraf-ı ilâhîden- uzatıldı. Çabucak beyt'e ulaştı ve onu tavaf etti. "Denir ki: Kabe'ye müteveccihen namaz kılınca Allah kendisine Beytu'l-Makdis'e teveccüh etmesini emretti. (Derhal gelip) orada bir mescid edindi. Zürriyetinden bazılarının kıblesi olması için, içinde namaz kıldı..."

5- Mescidü'l-Aksâ, uzak mescid demektir. Bununla bugün Kudüs şehrindeki Beytu'l-Makdis de denen meşhur Mescid-i Aksâ kastedilir. Buna Aksâ, yani uzak denmesi farklı sebeplerle izah edilmiştir:

★ Bir görüşe göre, Ka'be ile onun arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle bu ismi almıştır.

★ Bir başka görüşe göre, onun ötesinde ibâdet mahalli olmayışından böyle denmiştir.

★ Bazıları onun her çeşit pisliklerden ve kirlerden uzaklığı sebebiyle bu adı aldığını söylemiştir. Nitekim Makdis pisliklerden temizlenmiş (pâk) demektir.

2705 ١٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: اجْعَلُوا في بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُوراً]. أخرجه الخمسة.

13. (2705)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Namazlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, sakın onları kabirlere çevirmeyin!" [Buhârî, Salât 52, Teheccüd 38; Müslim, Musâfirîn 208, (777); Ebû Dâvud, Salât 346, (1448); Tirmizî, Salât 331, (451); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 1, (3, 197).]

2706 ١٤ – ولمسلم عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا قَضَىٰ أَحَدُكُمْ

الصَّلاَةَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبـاً مِنْ صَلاَتِهِ، فَـإِنَّ اللهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْراً].

14. (2706)- Müslim'in Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm şöyle emretmiştir:

"Sizden kim namazını mescidde kılarsa namazından bir pay da evi için ayırsın. Zîra Allah, evinde kılacağı namaz için dahi bir hayır takdir etmiştir." [Müslim, Müsâfirîn 210, (778).]

2707 ١٥ – وعن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِـيُّ ﷺ يَسْتَحِبُّ الصَّلاَةَ فِي الْحِيطَانِ: يَعْنِي الْبَسَاتِينَ]. أخرجه الترمذي.

15. (2707)- *Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bağ ve bahçelerde namaz kılmayı da müstehab (sevimli ve hoş) addederdi." [Tirmizî, Salât 249, (334).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis, mescidler dışında da namaz kılmanın meşruiyyetini ve hatta gerekliliğini belirtmektedir. İlk iki rivayet bilhassa evlerde namaz kılmaya ısrarla teşvik ederken, son rivayet, iş yerlerinde de namazın müstehab olduğunu tebârüz ettirmektedir. Bağ ve bahçe tabirini işyeri olarak anlıyoruz, zîra *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bağ ve bahçelerin günlük iktisâdî hayattaki ağırlığını bugün, başka meşguliyetler almıştır. Hatta bağ-bahçe meşguliyetleri gün geçtikçe daha az sayıda insanların günlük hayatlarını doldurmaktadır.

2- *Irakî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bağ ve bahçelerde kılınacak namazları istihbâb etmesinde bazı ma'nâlar bulur. Ezcümle:

★ Buralarda halktan uzak kalmayı kastetmiş olabilir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî bu ihtimale cezmeder.

★ Bağ ve bahçenin meyvelerine namazın bereketinden bereket sirâyetini kastetmiş olabilir. Zîra namaz rızkı celbedicidir.

★ Üzerinde namaz kılınması, ziyaret edilen şeyi tekrim'dir.

★ Namaz, inilen veya terkedilen her menzilin tahiyyesidir (selamı).

Bu te'villerin ekserisini "iş yerleri"ne tatbik etmek mümkündür.

3- *Resûlullah* 2705 numaralı hadiste evlerde namaz kılmamayı on-

ları kabirlere çevirmek olarak değerlendirmektedir. Çünkü bulunduğu yerde namaz kılmayanlar ölülerdir.

4- Kurtubî evde kılınacak namazla nafile namazın kastedildiğini söylemiştir. Görüşüne delil olarak 2706 numarada kaydedilen Hz. Câbir hadisini zikreder. Der ki: **"Sizden her kim namazını mescidde kılarsa..."** ifadesinde, farzını mescid de kılan kimse ev için de bir pay ayırmaya davet edilince bu payın nafileden olacağı açıktır."

5-Ancak başka bazı âlimler hadiste: *"Farzlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, tâ ki kadın, çocuk gibi mescide çıkmayanlar size uysunlar"* dendiğini ileri sürmüşlerdir. *İbnu Hacer,* bu ma'nânın da muhtemel olduğunu kabul etmekle birlikte Kurtubî'nin istinbatını râcih bulur.

6- Buhârî bu hadisi (2705), kabristanda namaz kılmanın mekruhluğu adını taşıyan bir bâbta zikretmekle, hadisten bir başka hüküm çıkarmış olmaktadır: Kabirlerde namaz kılmanın mekruh olması...

7- *İbnu't-Tîn* der ki: "Bir cemaat, bu hadisten hareketle, evlerde namaz kılmanın mendubiyetine hükmetmiştir, zîra ölüler namaz kılmazlar. Sanki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: "Sakın evleri mesabesinde olan kabirlerinde namaz kılmayan ölüler gibi olmayın." İbnu't-Tîn Buhârî'nin istinbatını uzak bularak: "Kabristanda namazın caiz olup olmaması ayrı bir konudur, bu hadiste o meseleye temas edilmemektedir" der ve bazı münâkaşalar kaydeder.

8- Biz hadisin Buhârî tarafından yapılan yorumu üzerine ulemanın red ve kabul sadedindeki münâkaşasına bu kısa işaretten sonra bazı âlimlerin şu mânayı da anladıklarını kaydetmek isteriz:

"Hadisten murâd şudur: "Evlerinizi içinde namaz kılınmayan, sadece uyunulan bir yer kılmayın. Zira uyku ölümün kardeşidir, ölü de hiç namaz kılmaz."

9- *Türbüştî* bu istanbatların hepsine katılır ve kendisi bir yeni ma'nâ ilave eder: "Hadisten şunun kastedilmesi muhtemeldir: "Kim evinde namaz kılmazsa, kendini ölü, evini de kabir kılmış olur." Bu tevili beğenen İbnu Hacer, te'yiden şu hadisi zikreder: "İçinde Allah zikredilen evle, zikredilmeyen evin misali, diri ile ölünün misali gibidir."

10- Hadisten, ölüleri evlere defnetme yasağı istinbat edenler de olmuş ise de, Hz. Peygamberin hayatı boyunca yaşadığı evine gömüldüğü söylenerek bu istinbatın zayıflığına dikkat çekilmiştir. Fakat Kirmânî: ان الانبياء يدفنون حيث يموتون "Peygamberler öldükleri yere gömülürler." ما قبض

نَبِيٌّ إِلاَّ دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ "Her peygamber mutlaka öldüğü yere defnedilmiştir" gibi hadisleri delil göstererek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evine gömülmüş olmasını hasâisten sayar ve ümmete örnek olmayacağına dikkat çeker.

NAMAZIN BEŞİNCİ ŞARTI: NAMAZDA KONUŞMAMAK

2708 ١- عن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلاَةِ يُكَلِّمُ الرَّجُلُ مِنَّا صَاحِبَهُ، وَهُوَ إِلَى جَنْبِهِ، حَتَّى نَزَلَتْ: وَقُومُوا لِلهِ قَانِتِينَ، فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ، وَنُهِينَا عَنِ الكَلاَمِ]. أخرجه الخمسة.

1. (2708)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine birşeyler söyleyebilirdi. Derken şu âyet nâzil oldu: وَقُومُوا لِلهِ قَانِتِينَ **"Allah'ın divanına tam huşû ve tâatle durun"** (Bakara 238). Böylece sükût etmekle emrolunduk ve konuşmaktan menedildik." [Buhârî, Amel fi's-Salât 2, Tefsir, Bakara 43; Müslim, Mesâcid 35, (539); Ebû Dâvud, 178, (949); Tirmizî, Salât 297 (405); Nesâî, Sehv 20.]

AÇIKLAMA:

1- İslam dîni, yirmiüç vahiy yılı esnasında kemâlini bulmuş bir dîndir. Birçok meseleleri, belli bir tedric vetîresinden sonra nihâî şeklini almıştır. Gelen ahkâmın, insanlar tarafından yavaş yavaş daha içtenlikle benimsenmesinde, eski alışkanlıklardan birden bire değil peyder pey ve fakat daha emin şekilde uzaklaşılmasında bu vetîrenin büyük rolü olmuştur. Sadedinde olduğumuz hadis, bu tedrîcî tekâmülün namazda da câri olduğunu ifade etmektedir: İlk yıllarda namaz sırasında her musallî, yanındaki arkadaşı ile konuşabilmektedir. Sonradan huşû âyeti'nin nüzûlüyle bu ruhsat neshedilmiştir. Âyetin hangi yılda nâzil olduğu belli değildir. Ulema bu nesh hadisesinin Mekke'de mi, Medîne'de mi vâki olduğunda ihtilaf etmiştir. Ancak, ittifak edilen husus mezkûr âyetin Medîne'de nâzil olduğudur. Bu durumda neshin de hicretten sonra vukûa gelmesi icâb eder. Müteakiben göreceğimiz *İbnu Mes'ud* rivayeti de mevzû ile alakalı olmakla beraber, *İbnu Mes'ud*'un Habeşistan'dan dönüş meselesi de mevzûun zorlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü, onun, biri hicretten önce diğeri hicretten sonra olmak üzere iki ayrı Habeşistan dönü-şü mevzûbahistir. Birinci dönüş, Habeşistan'a ilk muhâcir kafilesinin gitmesinden sonra, müşriklerin müslüman olduklarına dair orada

şâyi olan bir yanlış haber üzerine meydana gelir. Muhâcirlerin pek çoğu Mekke'ye döner, ancak, gerçek duydukları gibi değildir, evvelkinden şiddetli bir işkenceye maruz kalırlar. Bunun üzerine daha kalabalık bir kafile tekrar Habeşistan yolunu tutar. *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) her iki kafilede de yer alanlardandır.

Şu halde müteakip hadiste, İbnu Mes'ud'un bahsettiği "dönüş"ün hangisi olduğu sarih değildir. Bazı âlimler, birinci dönüş olduğunu kabul ederken, bazıları ikinci dönüş olduğunu ileri sürmüştür. Bunları te'yid eden rivayetlerden bazıları, İbnu Mes'ud'un Habeşistan'dan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir'e çıkma hazırlığı içerisinde iken döndüğünü belirtmektedir. Müstedrek'in kaydettiği bir *İbnu Mes'ud* rivayeti بعثنا رسول الله عليه الصلاة والسلام الى النجاشي ثمانين رجلاً *"Resûlullah bizi Necâşî'ye seksen kişi olarak gönderdi..."* diye başlar ve şu ibare ile sona erer: فتعجل عبدالله بن مسعود فشهد بدراً "...Abdullah İbnu Mes'ud (dönüşte) acele davrandı ve Bedir gazvesinde hazır bulundu."

Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var, ancak teferruâta girmeyeceğiz. Şu halde bazı âlimler bu rivayetleri esas alarak İbnu Mes'ud'un Resûlullah'la mülakatını hicretten sonra Medîne'de kabul etmişlerdir.

2- Şârihler, bidâyette, namaz esnasındaki konuşmaların mâlâyânî dünyevî konuşma olmayıp selam alıp verme gibi, namaza sonradan katılanın kaç rek'at kılındığını sorması gibi gerekli şeyler olduğunu belirtirler.

3- Âlimler namazdaki konuşmanın hükmü üzerinde bazı teferruâta yer verirler.

★ Namazda konuşmanın haram olduğunu bilen bir kimseden, namazın maslahatına müteallik olmayan veya bir müslüman kurtarmaya müteallik olmayan kasdî bir kelâmın namazı bozacağında ulema icma eder.

★ Hata ve cehalet sebebiyle vâki olan kelamda ihtilaf edilmiştir:

★ Cumhur'a göre az miktardaki kelam namazı bozmaz.

★ Hanefîler mutlak olarak namaz bozar diye hükmetmişlerdir. Yani namaza münâfi söz iki harften de ibaret olsa söyleyenin işiteceği kadar telaffuz edildi mi namaz bozulur. Bu hususta kast, sehiv, unutma, uyuklama, hata halleri musâvidir.

★ Bir kimsenin dilinden kasıdsız olarak çıkan veya imama ârız olan bir hatayı haber verme gibi namazın ıslahı kasdına yönelik bir müdahalede bulunma, felakete düşecek bir müslümanı tehlikeden kurtarma veya imamın tıkanıklığını açma gibi maksatlarla müdahale veya kendi-

sine uğrayan kimseye namazda olduğunu bildirmek için sübhanallah dese veya verilen selama mukâbele etse veya anne babasından birinin çağırmasına cevap verse veya konuşmaya icbâr edilse veya *"Kölemi Allah için azad ettim"* demesi gibi Allah'a yakınlık kazandıran bir kelamda bulunsa... verilecek hüküm hususunda ihtilaf edilmiştir. Fıkıh kitapları geniş olarak yer verirler. Şu kadarını söyleyebiliriz: Ah, of gibi enînler, ağlamalar uhrevî korkudan gelmezse namazı bozar, aksıran kimseye yerhamukallah, rahimekallah demesi, namazı bozar, kendi aksırmasına **yerhamukallah** demesi bozmaz. Şeytanın uhrevî vesvesesine **Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah** demesi namazı bozmaz, dünyevî vesveseye derse bozar. Kur'ân ve sünnette gelen duâları okuması namazı bozmaz, diğerleri bozar. Selam alıp vermek de bozar.

★ Namazda el, göz, baş işaretiyle selama mukâbele edilse, sorulan veya istenilen bir şey için baş ile, göz ile veya kaş ile işarette bulunulsa namaz bozulmaz. Ancak musalliye yapılan "ileri git", "yer ver" gibi emirlere musallı uyarak hareket etse namazı bozulur. Fakat ihtiyaç hâsıl olduğunu görerek, kendi kendisine geri çekilse, yer verse namaz bozulmaz. Peşinde namaz kıldığı değil de bir başka imamın yanlışını düzeltse, tıkanıklığını açsa namazı bozulur. Keza bir musalli aynı namazda olmayan bir başkasının irşadıyla hatasını düzeltse, tıkanıklığını giderse namazı bozulur.

2709 ٢- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي الصَّلَاةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا، فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فِي الصَّلَاةِ فَتَرُدُّ عَلَيْنَا؟ فَقَالَ: إِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُغْلًا]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (2709)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verirdik, O da bize mukâbele ederdi. *Necâşî'* nin yanından döndüğümüz zaman O'na yine (namazda) selam vermiştik, bize mukabeleten selam vermedi.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedik, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bizi şöyle cevapladı:

"Namazda meşguliyet var!" [Buhârî, Amel fis's-Salât 2, 15, Fadâilu'l-Ashâb 37, Müslim, Mesâcid 34, (538); Ebû Dâvud, 170, (923, 924); Nesâî, Sehv 20, (3, 19).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakın.

2710 ٣- وعن معاوية بن الحكم السلمي رضي الله عنه: [بَيْنَا أَنَا أُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ. فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللهُ فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ. فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ أُمِّيَاهُ، مَا شَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونَنِي، فَلَمَّا قَضَىٰ ﷺ الصَّلَاةَ، بِأَبِي هُوَ وَأُمِّي مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ، وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، فَوَاللهِ مَا كَهَرَنِي، وَلَا ضَرَبَنِي، وَلَا شَتَمَنِي، وَلَكِنْ قَالَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هِيَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَنَا اللهُ تَعَالَى بِالْإِسْلَامِ، وَإِنَّ مِنَّا رِجَالًا يَأْتُونَ الْكُهَّانَ؟ قَالَ: فَلَا تَأْتِهِمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ؟ قَالَ: ذَاكَ شَيْءٌ يَجِدُونَهُ فِي صُدُورِهِمْ فَلَا يَصُدَّنَّهُمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ؟ قَالَ: كَانَ نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ يَخُطُّ، فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ فَذَاكَ. قُلْتُ: وَإِنَّهُ كَانَ لِي جَارِيَةٌ تَرْعَى غَنَمًا قِبَلَ أُحُدٍ وَالْجَوَانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإِذَا الذِّئْبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأَنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِي آدَمَ آسَفُ كَمَا يَأْسَفُونَ، فَصَكَكْتُهَا صَكَّةً. قَالَ: فَعَظَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَلِكَ عَلَيَّ، فَقُلْتُ: أَفَلَا أُعْتِقُهَا؟ قَالَ: ائْتِنِي بِهَا، فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَقَالَ لَهَا: أَيْنَ اللهُ؟ قَالَتْ: فِي السَّمَاءِ. قَالَ: مَنْ أَنَا؟ قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللهِ. قَالَ: أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«الكَهْر»: الزبر والنهر.

«والتَّطَيُّر»: التشاؤم بالشئ.

«والخَط»: هو الذى يفعله المنجم في الرمل بأصابعه ويحكم عليه ويخرج به الضمير.

«والأسَفُ»: الغضب.

«والصَّكُّ»: الضرب واللطم.

3. (2710)- *Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırdı. Ben:

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana bed bed baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sadece:

"Namazda insan kelamından (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kırâatıdır!" dedi. ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben cahiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslam'ı lutfetti ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere geliyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)"dedim.

"Sen onlara gitme!" buyurdu. Ben tekrar:

"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkaranlar da var?" dedim. Cevaben:

"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" dedi. Ben:

"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" buyurdu. Ben:

"Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki[16] bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi bende öfkelenirim. (Bu hadise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat aşkettim. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).

"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.

"Bana bir getir hele!" dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:

"Allah nerde?" diye sordu. Câriye:

"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:

*"Ben kimim?"*diye sordu. O da:

"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

16– Veya "bir gün yanına gittim..."

"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir"buyurdu." [Müslim, Mesâcid 33, (537); Ebû Dâvud, Salât 171, (930, 931); Nesâî, Sehv 20, (3, 14-18).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de bidâyette namazda konuşulduğunu aksettirmektedir. Râvi *Hz. Muâviye*, konuşma yasağının geldiğinden habersiz olduğu için hapşırana **yerhamukallah** demiştir. Cemaat, bu davranışın uygunsuzluğunu bakışlarıyla ihsâs etmiş, bu durumdan rahatsız olan *Muâviye* (radıyallâhu anh) birden kızıp bazı gereksiz sözler sarfetmiştir. Cemaat bu sefer ellerini dizlerine vurarak aksülamel gösterip susmasını işâret etmişlerdir.

Hemen kaydedelim ki, namaz esnasında meşrû olan bir îkâz **"sübhânallah!"** denilerek yapılmalıdır, elleri vurarak değil. Âlimler buradaki el vurma hadisesini, bu vak'ânın, mezkur edebin teşriînden önceye ait olmasıyla izah ederler. Zîra Resûlullah namazda ikaz edebini: *"Erkekler sübhânallah! diyerek, kadınlar da el çırparak yapmalıdır!"* diyerek teşrî buyurmuştur.

2- Hadiseyi rivâyet eden sahâbîye, en ziyade te'sir eden ve kalbini fetheden husus, namazdan sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu ikaz tarzı olmuştur. O belki de, hatası sebebiyle en azından bir azarlama ile karşılama endişesi içinde idi. *Fahr-i Kainat*'ın tatlı ve müşfik ikazı bedeviyi mest etmiş olmalı ki: "Ondan ne önce, nede sonra onun kadar iyi öğreten bir muallim görmedim" demiştir.

Resûlullah'ın bu davranışı *Mu'âviye İbnu'l-Hakem* (radıyallâhu anh)'e bazı husûsî meraklarını sorma cesareti veriyor. Uğursuzluk (tetayyur), kâhine başvurma ve kum üzerine çizgi çekerek fala bakma (remil atma da denir) ile ilgili sorularını sorar ve cevaplar alır:

★ *Resûlullah* kâhin'e gitmeyi yasaklamıştır. Kâhin, gizli şeyleri bildiğini iddia eden kimsedir. *Tîbî* der ki: "Kâhin'le arrâf arasında fark vardır. Kâhin, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi iddiasında bulunur. Arrâf ise, çalınan şeyler ve yitiklerin yeri vs. hakkında bilgi iddiasında bulunur." Âlimler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kâhine gitmeyi yasaklamıştır, çünkü onlar gâibden haber verirler. Bazen söyledikleri tesâdüfen gerçek çıkar, bunlar sebebiyle insanların fitneye düşmesinden ve (gaybı kimsenin bilemeyeceğine dair şer'î hüküm gibi) bir kısım dînî meselelerde îtikadlarının bozulacağından korkulur" demişlerdir. Dinimiz, kâhine gitmeyi, kâhinin sözüne inanmayı kesinlikle yasaklamıştır. Ayrıca kâhine verilecek ücreti de haram kılmıştır. Bu hususta müslüman

ulemasının icmaı vardır. Mevzu üzerine vârid olan sahih hadislerden bir kaçını kaydediyoruz: مَنْ أَتَىٰ عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

"Kim bir arrâfa bir şey sorarsa namazı kırk gün kabul edilmez."

مَنْ أَتَى عَرَّافًا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

"Kim bir arrâfa ve bir kâhine gider ve onun söylediğini tasdik ederse Muhammed'e ineni inkâr etmiş olur."

★ Sadedinde olduğumuz hadis uğursuzluk addetmeyi de yasaklar. Hadiste *tetayyur* diye ifade edilir. Tetayyur, kuş ma'nâsına gelen tuyûr kelimesinden gelir. Eski Araplar kuşun hareketinden şu veya bu cihete uçmasından bir kısım ma'nâlar çıkarırlardı. Gerek hayır (tefâül=uğur) ve gerek şer ma'nâsı (teşâüm=uğursuzluk) çıkarılmış olsun hepsine tetayyur veya tıyara[17] dendiğini *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de belirtir. Araplar, cahiliye döneminde kuş ve ceylan gibi av hayvanlarından ma'nâ çıkarırlardı. Bunlardan bevârih (kişinin sağ tarafından sol tarafına geçenler) onların uğursuzluk getireceğine, sevânih olanların (yani sol taraftan sağ tarafa doğru geçenlerin) uğur getireceğine inanırlardı. Böylece bevârihle karşılaşan gitmek (veya yapmak üzere) çıktığı işinden vazgeçer, hedefine gitmezdi. Şeriatımız bunu kesinlikle yasaklamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen Resûlullah'ın *"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut bir (kuruntu)dur, sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın"* sözü, açıkladığımız bu vak'âya parmak basar.

Yeri gelişken hemen belirtelim ki *Fahr-i Kâinât* Efendimiz, vahy-i ilâhiye mazhariyetin pek bâriz bir delili olarak, bu cümlede, bütün insanlığa şâmil belki de fitrî diyebileceğimiz beşerî bir zaafı dile getirmektedir: Uğursuzluk duygusu hârici bir hakikata dayanmaktan ziyade kalplerde bulunan bir vehimdir, kişi imanının müdahalesi ile iradî olarak onunla mücadele etmezse, insanda galebe çalabilecek, hükmünü icrâ edebilecektir. Bir başka hadis bu duygunun, insanlığın tamamına şâmil bir zaaf olduğunu daha açık bir üslubla belirtir:

ثَلَاثٌ لَا يَسْلَمُ أَحَدٌ مِنْهُنَّ الطِّيَرَةُ وَالْحَسَدُ وَالظَّنُّ قِيلَ فَمَا نَصْنَعُ قَالَ: إِذَا تَطَيَّرْتَ فَامْضِ

وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبْغِ وَإِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تُحَقِّقْ

"Üç şey vardır, hiç kimse onlardan kurtulamaz:

"Uğursuzluk, hased, zan. Denildi ki: "Pekiyi ne yapalım?" Dedi ki:

17– *Münâvi, tıyara* ile *tetayyur* arasında fark oldğunu kaydeder: *Tetayyur,* kalpde hissedilen kötülük (uğursuzluk) hissidir, tıyara ise, onun mucibiyle ameldir.

"Uğursuzluk içinden geçince (aldırma, planladığın, kararlaştırdığın işini) icra et. Hased edince (bu duygunun peşine düşüp gereğini) yapma. Zanna düşünce de tahkîk etme ve kalkma (peşine düşme)."

Kehânetle meşguliyet gibi, uğursuzluk inancının da, medenî seviyesi ne olursa olsun bütün insan cemiyetlerinde, her sınıf halkta rastlanan cihanşümûl hurâfelerden olduğu bilinen bir hususdur. *Münâvi,* buna bütün semâvî kitaplarda yer verilip yasaklandığını kaydeder. Hiçbir etnolojik çalışmaya dayanmayan Resûlullah'ın o devirde bunun cihanşümullüğünü belirtmesi, O'nun mûcizelerinden bir mûcizedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hâricî bir hakikata dayanmaksızın, insanların kalbinde bir vehim olarak bulunan bu duygunun ne bir hayrın celbine, ne de bir şerrin def'ine hiçbir tesiri bulunmadığını açık olarak ifade etmiş ve kalbe gelen bu vehmi hakikat rengiyle boyayarak, inanıp sonrada mucibiyle amelden kesinlikle menetmiştir. Şu hadis, tetayyuru şirk ilân etmektedir:

الطِّيَرَةُ شِرْكٌ وَمَا مِنَّا إِلاَّ وَلَكِنَّ اللهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ *"Tıyara şirk'tir. Ancak bizden kimse yoktur ki (ona uğursuzluk duygusu ârız olup, kalbine bazı şeylerden nefret hâkim olmasın). Ancak Cenâb-ı Hakk bu duyguyu tevekkülle giderir."*

Dikkat edersek, hadiste إِلاَّ diye istisnâ edatı konmuş, istisnâ edilen şeyi muhatabın zihnine bırakmıştır. Âlimler bunu إِلاَّ وَقَدْ يَعْتَرِيهِ التَّطَيُّرُ وَتَسْبِقُ إِلَى قَلْبِهِ التَّطَيُّرُ diye tamamlamışlardır. Biz âlimlerin bu tamamlayıcı ilavelerini tercümede parantez içerisinde gösterdik. Şunu da belirtelimki Tirmizî'nin kaydına göre *Süleymân İbnu Harb* hadisin إِلاَّ dan sonra gelen kısmının *İbnu Mes'ud*'a ait bir derc olduğunu söylemiştir. Ancak, *İbnu'l-Kattân* bu iddiayı "Derc iddiası bir delil ile kabul edilir" diyerek reddetmiştir.

Uğursuzluk inancıyla amel etmenin (tıyare), bu hadiste şirk ilan edilmesinin izahı açıktır: Her çeşit hayr ve şerrin Allah'ın meşiet ve yaratmasıyla olduğuna inanmak, İslâm akîdesinin temel prensiplerinden biri olan tevhidin gereği olduğu halde, tetayyur inancıyla kişi, bunu, önüne çıkacak bir hayvana veya uçan kuşa vs'ye izafe etmiş olmakta, Allah'ı aradan çıkarmaktadır. Elbette bu, şirktir.

Hadisin sonunda çare de gösterilmektedir: Bu nevî fıtrî olan bu duygu kimin içinden geçecek olursa, herşeyin Allah'ın takdîr ve yaratmasıyla olduğunu düşünüp, O'nun takdirine tevekkül ederek işine devam edecek-

tir, içine şeytanın attığı bu uğursuzluk düşüncesiyle yolundan, kararından geri dönmeyecektir. Bir başka ifade ile, içinden ihtiyarsız olarak geçen bu düşünceyi ameline aksettirmeyecek. Bu takdirde o düşünce ona zarar vermez, Allah'ın mağfiretine mazhar olur.

Nevevî der ki: "Âlimler demiştir ki: "Tıyare, (ihtiyarınız dışında) kalbinizde zorunlu olarak hissettiğiniz bir duygudur. Bu duygu sebebiyle kusur işlemiş sayılmaz, ayıplanmazsınız. Zîra bu, irade ile kazanılan bir hal değildir. Buna ilâhî teklif (sorumluluk) da terettüp etmez. Yeter ki, onun sebebiyle, kendinizi yapacağınız işlerden, tasarruflardan alıkoymayın. Bu inanç amelinize tesir ederse, bu sizin iktibasınız olur ve buna sorumluluk terettüp eder. İşte Resûlullah'ın yasaklaması buraya yani uğursuzluk duygusunun gereği ile amel etmeye, onun sebebiyle yapılacak işlerden vazgeçmeye girer."

Şu halde hadisteki nehiy, zâhiren,kalbe gelen vehme karşı gibi olsa da aslında, vehme değil, vehim mûcibince amele taalluk etmektedir.

★ *Çizgi* ile *fal'a* gelince, İbnu'l-Arâbî'nin açıklamasına göre, kişi arrâf'a gelir. Arrâf'ın önünde bir oğlan vardır. Arrâf, kişinin müracaatı üzerine, oğlan çocuğuna bazı tılsımlı sözlerle emrederek kum üzerine çok sayıda çizgiler çizmesini söyler. Sonra da bu çizgilerin ikişer ikişer silinmesini emreder. Eğer en sona kalan çizgi çiftse kurtuluş ve başarıya delildir. Tek çizgi kalmış ise bu da kayba ve ye'se delildir.

Geçmiş peygamberlerden birinin bu sûretle fala bakması, onun bu çizgileri vasıta yaparak, ferasetiyle, merak edilen hususu bilmesini ifade eder. Bu peygamberin İdris veya Danyal (aleyhimasselâm) olduğu söylenmiştir.

Hadiste: "Kim çizgisini o peygamberin çizgisine muvafık düşürürse, bu takdirde isabet eder, yani tıpkı o peygamber gibi o da ferasetiyle hâli bilir" denmek istenmiştir.

Hadisten, remil falına fetva var gibi bir yanılgıya düşmek mümkündür, sathî bir bakış, hadisin zâhirinden böyle bir ma'nâya ulaşabilir. Ancak im'ân-ı nazar dediğimiz dikkatli bakış, remil falınında yasak olduğunu gösterir. Şöyle ki: "Hadiste cevaz, muhal olan bir şeye bağlanmaktadır. Yani: *"Kim çizgisini o peygamberin çizgisine uygun kılabilirse..."* sözünde ortaya konan şart, muhaldir. Çünkü hiç kimse, çizgisinin -hadiste isabetlilik için şart kılınmış olan- o uygunluğa sahip olduğunu bilemez. Bu şartla isabetlilik şansı olduğuna ve o şart da meçhul olduğuna göre, onunla iştigal yasaktır. **Kadı İyâz**'ın belirttiği üzere, bütün

ulema bu hususta ittifak eder. Nevevî, bahsi şöyle özetler: Âlimler bu ibarenin ma'nâsında ihtilaf eder. Sahîh olan şudur: Hadisin ma'nâsı: "Kim çizgisini uygun düşürürse bu ona mübahtır, ancak, uygun düştüğünü bilme imkanımız yoktur, öyleyse mübah değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "kim çizgisini ona uygun düşürürse mübahtır" demiş fakat: *"Uygun düşüremezse haramdır"* dememiştir. Tâ ki biri çıkıp da bu yasağın, çizgiye yer veren o peygambere de şâmil olduğu vehmine düşmesin. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, remil falıyla meşgul olmayı bize yasaklarken, o peygamberin hürmetini korumuş oldu. Şu halde, hadis, remil falının o peygamber hakkında yasak olmadığını ifade eder ve: "Ona uygunluğu bilebilirseniz size de mübahtır, ancak siz onu bilemezsiniz" demek ister.

Âlimler, remil falı'nın mezkûr peygambere mübah kılınmış olsa bile, bizim şeriatımızda neshedilerek yasaklandığını da ifade ederler.

★ Hadisin câriye ile alakalı kısmına gelince câriyeyi, müslüman olmasını şart kılan bazı kefâret borçlarına mukâbil âzad etmesi gerekmektedir. Bu sebeple câriyenin müslüman olup olmadığının tesbiti gerekmektedir. Bu maksadla *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, câriyenin müslüman olup olmadığını kabaca öğrenmek için bazı sualler sorduğunu görmekteyiz. Sorulan suallere alınan cevapların sonunda câriyenin mü'mine olduğuna hükmediliyor. Bir kimsenin îmanına hükmetmede ölçü olması sebebiyle bu sorular ve bilhassa alınan cevaplar son derece ehemmiyetlidir. Bu meselede Resûlullah'ın teferruâta hiç inmeyip, çok kaba hatlar üzerinde durduğunu görmekteyiz. Hattâbî, Mâlik de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah'ın: *"Onu âzad et, çünkü o mü'minedir"* sözü şayân-ı dikkattir, zira Efendimize câriye'den, onun imanına delâlet zımnında, suallerine aldığı cevaplardan maâda hiçbir şey zâhir olmamıştır. Resûlullah : "Allah nerede?" demiş; o: "Gökte!" diye cevap vermiştir, keza: *"Ben kimim?"* diye sormuş, "Resûlullah'sın!" diye cevaplamıştır. Bu sualler imanın emarelerine ve mü'minin şiârına müteallliktir, imanın aslına ve hakikatına müteveccih değildir. Sözgelimi bize bir kâfir gelip küfürden İslâm'a geçmek istese, bu esnada O, imanı, bu câriyenin söyledikleri miktarınca vasfeylese, bu kadarıyla müslüman olamaz. Müslüman olması için Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadette bulunması ve daha önce yaşamakta olduğu dininden de teberrî etmesi gerekir. Bu hal şuna benzer: Bir evde bir kadınla bir erkek beraber görülür. Erkeğe: "Bu kadın da kim?" denince: "Karımdır" der, kadın da onu te'yid ederse, bize de onları tasdik et-

mek düşer. Artık durumlarını karıştırmaz, nikah için gerekli olan şartları araştırmayız. Ancak bu ikisi bize yabancı iki kişi olarak gelip, aralarında nikâhlanmak isteseler o vakit biz onlardan, evlenme akdi için gerekli olan ve velilerinin getirilmesi şahidlerin hazırlanması, mehrin beyânı gibi şartları talep ederiz. İşte kâfir de böyledir, kendisine İslâm arz edilince *"ben müslümanım"*demesi ile iktifa edilmez, imanı kemâliyle ve şartlarıyla tavsif etmesi istenir. Öyleyse îman ve küfür yönüyle halini bilmediğimiz birisi bize gelerek: *"Ben müslümanım"* diyecek olsa onu, dediği şekilde kabul ediniz. Keza üzerinde kılık kıyâfet, görünüş vesairesiyle müslümanların emaresini gördüğümüz birisi için de müslüman olduğuna hükmeder, bize aksi zâhir oluncaya kadar öyle bilmeye devam ederiz.

Bu hadisle ilgili olarak Nevevî de şu durumu dermeyan eder: "Bu, sıfat hadislerindendir. Bu hadisler hakkında iki görüş vardır:

1- Ma'nâsına hiç girmeden -Allah'ın hiçbir benzeri olmadığına, O'nun mahlukâta ait vasıflardan münezzeh olduğuna itikad ile birlikte- îman etmek.

2- Hadîse, olduğu gibi değil, (iman esaslarına) uygun şekilde te'vil ederek iman etmek. Kim bu şekilde söylerse sadedinde olduğumuz hadis hakkında şunu demiş olur: *"Bundan murad câriyeyi imtihandır. Bu câriye tevhid akidesinde midir, yaratıcı, tedbir edici, faal olan tek bir Allah'a olan itikadı ikrâr ediyor mu? Bu ilah, duâ eden kimsenin, semâya yöneldiği zaman müracaat ettiği ilah mıdır; Bu yöneliş, O'nun için namaz kılan kimsenin de Ka'beye yönelmesi mahiyetinde midir? Aslında bu yöneliş, O'nun münhasıran semâda olmasından ileri gelmez, aynen Ka'be cihetine yönelmesi de münhasıran o cihette bulunmasından ileri gelmediği gibi. Böyle yapılması, semanın duâ edenlerin kıblesi olmasındandır, tıpkı Kabe'nin de musallilerin kıblesi olması gibi."*

Kadı İyâz da şunları söylemiştir: "Fakih, muhaddis, mütekellim, mütefekkir, mukallid, hangi ihtisasa mensup olursa olsun bütün müslümanlar şunu söylemekte müttefiktirler: أَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ **"Semâda olandan eminmisiniz?"** (Mülk 16) âyetinde olduğu üzere Allah'ın semada olduğunu zikretme sadedinde vârid olan bütün nasslar zâhir ma'nâsı üzere değildirler, bunları, hepsi te'vil ederek anlamıştır. Sözgelimi muhaddislerden, fakihlerden, mütekellimlerden her kim, tahdîd ve keyfiyet beyan etmeksizin üst (fevk) cihetinden varlığından söz etmişse "semânın içinde (في السّمآء) ibâresini, semanın üstünde (على السّمآء) şeklinde te'vil etmiştir.

Kim de Allah hakkında hadd'i nefyedip, cihetin müstahîlliğine (akla

aykırılığına) hükmetmişse onu (cihet'i) muktezâsına göre farklı te'villere tâbi tutmuştur." Sindî'nin kaydettiği te'vil şöyle: "Allah nerede?"nin ma'nâsı hakkında âlimler şöyle demiştir: "Allah'a yönelenler hangi cihete yönelirler?" Semâ'da sözü de şu ma'nâyı ifade eder: "(Allah'a yönelenler) semâ cihetine yönelirler." Bu sorudan maksad câriye'nin Allah'ın varlığını itiraf etmesidir, Allah hakkında cihet'in varlığını isbat etmek değildir."

2711 ٤- وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [قام رسولُ الله ﷺ يُصلّي فسمعناه يقولُ: أعوذُ بالله منك، ثم قال: ألعنُك بلعنة الله ثلاثًا، وبسط يده كأنه يتناولُ شيئًا، فلمّا فرغ من الصلاة قلنا يا رسول الله: سمعناك تقولُ شيئًا لم نسمعك تقوله قبل ذلك: ورأيناك بسطتَ يدك؟ قال: إنّ عدوَّ الله إبليس جاء بشهاب من نارٍ ليجعله في وجهي، فقلتُ: أعوذُ بالله منك ثلاثَ مرّات، ثم قلتُ: ألعنُك بلعنة الله التامّة، فلم يستأخر ثلاثَ مرّات، فأردتُ أن أخذه، فوالله لولا دعوة أخي سليمان لأصبح موثقًا يلعبُ به وِلْدانُ أهلِ المدينة]. أخرجه مسلم والنسائي.

« أراد بدعوة سليمان قوله، ربِّ هب لي مُلْكًا. الآية، ومن جملة مُلْكِه تسخيرُ الجنِّ له وانقيادهم ».

4. (2711)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza kalktı.Şunu okuduğunu işittik: "Senden Allah'a sığınırım." Sonra da üç kere: "Seni Allah'ın lânetiyle lânetliyorum" dedi ve sanki birşey yakalıyormuşcasına elini uzattı. Namazı bitirince:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, senden bugün daha önce hiç söylemediğin bir şey işittik. Ayrıca ellerini de açtığını gördük? Şu cevabı verdi:

"Allah'ın düşmanı olan iblis, yüzüme koymak için ateşten bir alev getirdi. Bende ona, üç kere: "Eûzu billâhi"dedim. Sonra da: "Seni Allah'ın eksiksiz lânetiyle lânetliyorum"dedim, geri çekilmedi, üç kere tekrarladım. Sonunda onu yakalamak istedim. Vallâhi kardeşim Süleymân'ın duası olmasa idi, bağlı olarak sabaha erecek ve Medine'nin çocukları onunla oynayacaklardı." [Müslim, Mesâcid 40, (542); Nesâî, Sehv 19, (3, 13)]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *Hz. Süleymân* (aleyhisselâm)'ın bir duasına atıf yapıl-

maktadır. Bu duâ Sâd sûresinin 35. âyetidir (meâlen): *"Süleymân: "Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümrânlık ver... dedi."* Âyette geçen hükümranlık'ta cinlerin teshir ve inkıyadları (boyun eğmeleri) de mevcuttur.

★ (Hadiste *Resûlullah*'ın elini uzatmış olmasından hareketle) "namazda az amel namazı bozmaz" hükmü çıkarılmıştır.

★ Cinler mevcuttur ve bazı insanlar onları görebilir. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hakk'ın: **"Ey Âdemoğulları... O da (şeytan) ve kabîlesinden olanlar da sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden muhakkak görürler..."** (A'râf 27) buyurması gâlip durumu ifade eder. Zira, onların görülmesi muhal olsa idi *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onun görülmesi üzerine söylediklerini söylemezdi. Hadiste, gündüz onu herkesin görmesi, Medîneli çocukların onunla oynaması için, şeytanı bağlamak istediğini söylemiştir. Ancak Kadı İyâz şöyle söyleyenler de olduğunu kaydeder: "Âyet-i kerîmenin zâhirine göre, cin ve şeytanları, onların hilkatleri üzere ve aslî sûretleri ile görmek sadece Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve hârikulâde mûcizelere mazhar olan kimselere mümkündür, onun dışındakilere mümkün değildir, insanlar onları rivâyetlerde de geldiği üzere aslî sûretlerinden başka bir sûrette görebilirler." Nevevî bu söze şöyle cevap verir: "Bunlar delili olmayan mücerred iddialardır, sahîh bir dayanağı da yoksa merduddur."

Şunu da kaydedelim ki, İslâm âlimleri cinlerin muhtelif şekillere girebileceğini; insan, yılan, kuş, akrep, deve, sığır, at vs. sûretlerini alabileceğini kabul ederler. Hadislerde bunu te'yid eden örnekler gelmiştir.

★ Cinlerin mahiyeti hakkında *İmam Ebû Abdillah el-Mâzirî* der ki: "Cin, ruhânî, latif cisimlerdir, bağlanabilecek bir sûrette olup, bağlandıktan sonra eski hâline dönemeyecekleri, öyle ki, onlarla oynamak imkanının hâsıl olacağı bir kıvamda olmaları ihtimal dahilindedir..."

★ *Kadı İyâz*, "Resûlullah'ın: "...Kardeşim Süleymân'ın duâsı olmasaydı..." sözünden şunu anlamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Cinlere tasarruf Hz. Süleymân'a has bir imtiyazdır. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bağlamaktan imtina etti. Bu imtina, söylenen sebeple bağlamaya muktedir olamayışından ileri gelebileceği gibi, Hz. Süleymân'a karşı duyduğu tevâzu ve teeddübten de ileri gelebilir."

★ Hadiste *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Vallâhi kardeşim Süleymân'ın..."* diye ettiği yeminden hareketle, kişinin, yemin talep edilmemiş olduğu halde, haber verdiği şeyin ehemmiyetini artırmak, ona saygıyı cel-

betmek, sıhhati hususunda mübâlağa yapıp dikkatleri çekmek için yemin etmesinin câiz olduğuna hükmedilmiştir.

* İslâm âlimleri mûteber delillere dayanarak namazda muhatap sigasıyla yapılacak dua ve bedduâların namazı bozacağına hükmetmiştir. Şöyle ki, sözgelimi hapşırana namazda يَرْحَمُكَ اللهُ *"Allah "sana"* rahmet kılsın demek namazı bozar, halbuki muhatap sigasıyla yapılmayan duâ namazı bozmaz. يَرْحَمُ اللهُ *Allah rahmet kılsın* duâsında olduğu gibi. Bu hadiste ise Peygamberimiz şeytana muhatap sigasıyla beddua etmektedir: *"Seni ..... lânetliyorum."*

Aradaki müşkil şöyle söylenerek halledilmiştir. "Bu hadis, namazda kelâmın haram kılınmasından önceye ait olabilir."

NAMAZIN ALTINCI ŞARTI:
BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK

2712 ١– عن معيقيب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ تَسْوِيَةِ التُّرَابِ حَيْثُ يَسْجُدُ الْمُصَلِّي].

1. (2712)- *Mu'aykîb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, musalli'nin secde edeceği yerdeki toprağın düzlenmesinden sual edildi..."

2713 ٢– وفي رواية الترمذي: [عَنْ مَسْحِ الحَصىٰ في الصَّلاَةِ، فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ وَلاَبُدَّ فَاعِلاً فَوَاحِدَةً]. أخرجه الخمسة.

2. (2713)- Tirmizî'nin bir rivâyetinde hadis şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazda çakıllara dokunup (düzlemekten) sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Mutlaka yapmak zorunda isen bâri bir kere yap!" [Buhârî, Amel fi's-Salât 8; Müslim, Mesâcid 46, (545); Ebû Dâvud, Salât 175, (946); Tirmizî, Salât 279, (380); Nesâî, Sehv 8 (3, 7).]

2714 ٣– وفي رواية للأربعة عن أبي ذر: [إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلى الصَّلاَةِ فَلاَ يَمَسَّ الحَصىٰ فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ].

3. (2714)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh)'den Dört İmam'ın kaydettiği bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Sizden kim namaza durursa, sakın çakıllara değmesin. Zîra rahmet, ona karşıdan gelir."* [Muvatta, Kasru's-Salât 43, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât 175, (945); Tirmizî, Salât 279, (379); Nesâî, Sehv 7, (3, 6).]

2715 ٤– وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه أيضاً قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ اللهُ مُقْبِلاً عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلاَتِهِ مَالَمْ يَلْتَفِتْ: فَإِذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (2715)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, kula namazda sağa sola iltifat etmedikçe rahmetiyle yaklaşmaya devam eder. İltifat etti mi ondan yüz çevirir." [Ebû Dâvud, Salât 165, (909); Nesâî, Sehv 10, (3, 7).]

2716 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ الالتِفَاتِ فِي الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ: هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُه الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ الْعَبْدِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« الاخْتِلاَسُ »: الأخذ بسرعة.

5. (2716)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a namazda sağa sola bakmak (iltifat) hususunda sordum. Şu cevabı verdi:

"Bu bir kapıp kaçırmadır. Şeytan kulun namazından kapar kaçırır." [Buhârî, Ezân 93, Bed'ü'l-Halk 11; Ebû Dâvud, Salât 165, (910); Nesâî, Sehv 10, (3, 8). Bu rivâyet Müslim'de bulunamamıştır.]

2717 ٦- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلاَةِ؟ فَاشْتَدَّ قَوْلُهُ فِي ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: لَيَنْتَهُنَّ عَنْ ذَلِكَ، أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

6. (2717)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanlara ne oluyor da namaz kılarken gözlerini semâya kaldırıyorlar?"* dedi ve bu hususta sert sözler söyledi. Sonra konuşmasını şöyle tamamladı:

"Ya bundan vazgeçerler ya da gözleri çıkarılır." [Buhârî, Ezân 91, Ebû Dâvud, Salât 167, (913); Nesâî, Sehv 9, (3, 7).]

2718 ٧- وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: يَا بُنَيَّ إِيَّاكَ وَالالْتِفَاتَ فِي الصَّلاَةِ، فَإِنَّهُ هَلَكَةٌ، فَإِنْ كَانَ لاَ بُدَّ فَفِي التَّطَوُّعِ لاَ فِي الْفَرِيضَةِ]. أخرجه الترمذي.

7. (2718)- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şöyle nasihat etti: "Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zîra o helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilelerde olsun, farzlarda değil." [Tirmizî, Salât 413 (589).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz kılan kimsenin, namaza baş-

ladıktan sonra selam verinceye kadar namazla ilgisi olmayan hareketlerden sakınmasını tembihlemektedir. Mevzumuzun *"Başka Meşguliyetleri Terk"* şeklindeki başlığından da anlaşılacağı üzere, burada kaydedilen bütün hadisler namazdan olmayan bütün bedenî hareketleri, vücut azalarımızdan herhangi biriyle yapılacak davranışları yasaklamayı hedeflerlerse de başlıca iki husûsun üzerine ehemmiyetle ve tekrarla durulduğunu görmekteyiz:

1- Secde edeceğimiz yerdeki toprak, çakıl vesairenin rahatsızlık vermemesi, alnımıza batmaması gibi mülâhazalarla düzenlenmesi, ellenmesi vs. Bundan ashâb sual ettiği gibi, sual sorulmadan da Efendimiz temas etmiştir. Bundan kaçınmak gerekir, mutlaka mecbur kalınsa, bir kere ile yetinilmelidir.

En doğrusu, musalli, daha namaza durmadan gerekli düzeltmeleri yapmalı, namaz sırasında secde mahallini düzeltme ihtiyacı duymamalıdır.

Hadislerde umumiyetle çakıl ve topraktan söz edilmesi, Resûlullah devrinde mescidin (çakıllı) toprakla kaplı olmasındandır. Âlimler, yerden alna yapışacak kum, çer-çöp, toz vs. her şeyin aynı hükme dahil olduğunu belirtirler. Nevevî, namazda çakıla dokunmanın kerâhetinde ulemânın ittifak ettiğini söylemişse de, Hattâbî, *İmâm Mâlik*'in bunda bir beis görmediğini ve hatta bizzat yaptığını kaydetmiştir. İbnu Hacer bu hususlaki haberin İmam Mâlik'e ulaşmamış olabileceğini not eder.

Zâhirîlerden bazıları bu meselede ifrât ederek, nehiy beyan eden hadisin (2713) zâhirini esas alıp, çakıla birden fazla değmenin haram olduğunu söylemişlerdir.

İbnu Hacer der ki: "Görünen o ki, buradaki kerâhetin sebebi namazda huşûnun korunma emridir, ya da namazda amel-i kesîrden kaçınma emridir." Bununla beraber Ebû Zerr hadisi (2714 numaralı hadis), buradaki sebebin musalli ile ona karşıdan gelmekte olan rahmet arasına bir engel koymamak olduğunu ifade eder. İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyeti, bir başka sebebi nazarlara arzetmektedir: "(Efendimiz buyurdular ki): "Secde ettiğin zaman çakıllara dokunma, zîra her bir çakıl, üzerine secde edilmesini sever."

Âlimler secde edilen yer kadar, secde eden alnı da hükme dahil ederler. Kadı İyâz der ki: *"Selef, namazda iken selâm vermezden önce alnın meshedilip (silinmesini) mekruh addetmiştir."*

2- Namaz sırasında iltifat: Kaydettiğimiz hadislerde ısrarla üzerinde durulan ikinci husus iltifattır. Bu, bakışlarımızı, namazda bakılması

meşrû olan yerlerin dışına kaydırmaktır. İltifat lügat olarak, "yüzünü sağa sola çevirmek" demektir.

Zâhirîler namazda iltifat için dahi, zaruretten gelmediği takdirde haram hükmünü vermişlerdir. Ancak ehl-i sünnet ulemâsı mekruhluğunda icma etmiş ve çoğunluk da tenzîhî olduğuna meyletmiştir.

İltifat'ın mekruh kılınma sebebi, huşûnun noksanlaşması veya bedenden bir kısmının kıbleye yönelmeyi terki'dir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, musallinin sağa sola bakmakla kaybettiği sevabı, bir şeytan ihtilâsı olarak tavsif etmiştir. İhtilâs, göz göre göre kapıp kaçmadır. Sözgelimi bir satıcının malını, gafletine getirip görmez tarafından kaçıran kimseye hırsız denir; ama satıcı gördüğü halde bir açıkgözün, malı alıp âniden fırlayıp gitmesi ihtilâs'tır ve bu kimseye hırsız değil, muhtelis denir. "İhtilâs"ı kapıp-kaçırma diye tercüme ettik.

Resûlullah, musalliyi şeytanın namazla ilgisi olmayan bir şeyle iltifat sûretiyle meşgul etmesini ihtilâs'a benzetmiş olmaktadır. Çünkü, musalli, Allah'ın huzurunda olduğunu bile bile sağa sola bakmış olmakla bu zarara maruz kalmıştır. Bu davranış şeytana izafe edilmiştir, çünkü onda Allah'a müteveccih olunduğu düşüncesine bir inkıta ve kopukluk ârız olmaktadır. *Tîbî* der ki: *"Namazdaki iltifat, ihtilâs olarak isimlendirilmiştir, bundan maksad bu davranışın çirkinliğini, muhtelis örneğiyle tasvir etmektir. Zîra Rabb Teâlâ, musalliye rahmetiyle gelirken, şeytan onu gözetlemekte ve onun bazı kaçırmalarını dört gözle beklemektedir. Musalli, sağa sola bakındı mı şeytan fırsatı ganimet bilmekte ve o hali yağmalamaktadır."*

Bazı âlimler 2690 numaradaki Hz. Âişe hadisinde belirtildiği üzere, namazda dikkat çekici şekiller ihtiva eden elbise sebebiyle, huzur bozulmuşsa -alemli elbise omuzda bile olsa- buna ihtilâs'a yakın bir amel telakki etmiştir. Nitekim Resûlullah mezkûr hadiste, "beni namaz dışı şeyle meşgul ediyor" diyerek öfkeyle alemli elbiseyi çıkarıp atmıştır.

2717 numaralı hadiste namaz kılanın gözlerini semâya kaldırması yasaklanmaktadır. Bunun kerâhetinde icma edilmiştir. Namaz dışında, duâ ederken kaldırmada ihtilaf edilmiştir. Şureyh ve bazıları duâda da mekruh addetmiş ise de, ekseriyet: "Nasıl ki Ka'be namaz kıblesidir, öyle de semâ dahi dua kıblesidir" diyerek bunu câiz görmüşlerdir.

Kadı İyâz: "Namazda gözü semâya kaldırmada bir nevî kıbleden yüz çevirme, namaz hey'etinden uzaklaşma vardır" demiştir. İbnu Hazm ya-

saklamadaki şiddetten hareketle namazda semâya bakmanın namazı iptal edeceğine hükmetmiştir. Ehl-i sünnet uleması buna katılmaz.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivâyeti, bidâyette müslümanların namazda iken sağa sola baktıklarını, bu âyetin nâzil olması üzerine vazgeçtiklerini belirtir:

كَانُوا يَلْتَفِتُونَ فِي صَلَاتِهِمْ حَتَّى نَزَلَتْ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾

"Mü'minler namazlarında sağa sola bakarlardı. Bu hal, "Mü' minler saadete ermişlerdir, onlar namazda huşû içindedirler.." (Mü'minûn 1-2) âyeti nâzil oluncaya kadar devam etti. Bunun üzerine namaza başlayınca önlerine baktılar. Artık, herkes gözlerinin secde mahallinden dışarı kaymamasına dikkat ediyordu."

2718 numaralı hadiste iltifat, "helâk olmak" diye tasvir edilmiştir. Helâk olmayı bazı âlimler üçe ayırmıştır.

1- Yanındaki bir şeyi kaybetmek. Artık o başkasının yanında olduğu halde, sahibi için helâk olmuştur.

2- Bir şeyin istihâleye uğrayarak yani bir başka şeye dönüşerek helâk olması.

3- Bir canlının ölmesi, onun helâkıdır.

Şu halde Resûlullah namazda sağa sola bakmayı (iltifatı) helâk olarak tavsif etmektedir. Çünkü bu, şeytana uymaktır, dolayısıyla, zarara (helâke) sebebtir. İltifatla namaz kemal mertebesinden istihâleye uğrayarak Hz. Âişe hadisinde (2716) ifade edilen ihtilâs'a dönüşür.

Nafilede iltifata göz yumulması, nafilelerin kolaylık esasına dayanmasındandır. Nitekim ayakta kılmaya kâdir olan kimsenin dahi oturarak kılmasına müsaade edilmiştir, bunun gibi nafilede iltifata da cevaz verilmiş olmaktadır. Halbuki, farzda her ikisi de yasaktır.

2719 ٨- وعن سهل بن الحنظلية رَضِيَ اللهُ عنه قال: [ثُوِّبَ بِالصُّبْحِ فَجَعَلَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي وَهُوَ يَلْتَفِتُ إِلَى الشِّعْبِ، وَكَانَ أَرْسَلَ فَارِساً إِلَى الشِّعْبِ مِنَ اللَّيْلِ يَحْرُسُ].

أخرجه أبو داود.

8. (2719)- *Sehl İbnu'l-Hanzaliyye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah namazı için ikâmet okundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başladı. Namazda Şi'b istikametine bakıyordu. Geceden Şib'a korunması için bir atlı göndermişti." [Ebû Dâvud, Salât 168, (916).]

AÇIKLAMA:

Şî'b: Dağ yolu, geçit mânasına gelir. Hadis namazda iltifata cevaz verir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın namazda başını geri bükmeden sağa sola çevirdiği ifade edilmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde ise başını hiç çevirmeksizin gözlerinin ucuyla sağa sola baktığı ifade edilir. Bunlara dayanarak bir kısım âlimler, başı bükmedikçe namazda sağa sola bakmanın zarar vermeyeceğine hükmetmiştir. *Atâ, Mâlik, Ebû Hanîfe* ve *Ashâbı, Evzâî, Ehl-i Kûfe* hep bu görüştedirler.

Hâzimî, söz konusu Şî'b'in kıble istikâmetinde bulunmasının muhtemel olduğunu belirterek, Resûlullah'ın oraya başını çevirmeden bakmış olacağını tebârüz ettirir.

Bazı âlimler, bu hadiste ifade edilen iltifat ruhsatının az yukarıda kaydettiğimiz *Mü'minûn* sûresinin ilk âyetlerinde ifade edilen huşû emri ile neshedilmiş olduğunu söylerler.

2720 ٩- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي مَسْجِدِ قُبَاءَ فَجَاءَ الأَنْصَارُ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّي، فَقُلْتُ لِبِلاَلٍ: كَيْفَ رَأَيْتَهُ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّي؟ قَالَ: هَكَذَا، وَبَسَطَ كَفَّهُ وَجَعَلَ بَطْنَهُ أَسْفَلَ، وَظَهْرَهُ إِلَى فَوْقُ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (2720)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mescid-i Kubâ'ya namaz kılmaya gitti. Ensar (radıyallahu anhüm) gelip, namaz kılarken kendisine selam verdiler. Ben Bilâl'e sordum:

"Namaz kılarken onların selamına nasıl mukabele ettiğini gördün?" Bana bizzat göstererek:

"Şöyle!"dedi ve avucunu açıp iç kısmını aşağıya, sırtını yukarıya getirdi." [Ebû Dâvud, Salât 170, (927); Tirmizî, Salât 271, (368); Nesâî, Sehv 6, (3, 5-6).]

AÇIKLAMA:

Kubâ, Mescid-i Nebevî'ye iki-üç mil mesafede bir köyün adıdır. Günümüzde Medîne ile arası kapanmış ve tamamen Medîne'nin bir mahallesi haline gelmiş durumdadır.

2- *Azîmâbadî,* Avnu'l-Ma'bud'da, namaz esnasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine verilen selama yaptığı mukabele ile ilgili

olarak şu açıklamayı yapar: "Bil ki, bu hadiste selama mukabele olarak avucun tamamıyla işaret verilmesi mevzubahistir, Câbir (radıyallâhu anh)'in hadisinde el ile, İbnu Ömer'in Süheyb'den yaptığı rivâyette parmak ile selama mukabele ettiği mevzubahistir. Beyhakî'de gelen İbnu Mes'ud hadisinde: "Başı ile ima etti" denir. Yine Beyhakî'nin bir başka rivâyetinde de: "Başıyla mukabele etti" denir.

Bu farklı rivâyetlerin arası şöyle cem edilir: "Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz bir seferinde şöyle, bir seferinde böyle yapmıştır. Dolayısıyla hepsi de câizdir. Allâhu a'lem."

2721 ١٠ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ]. أخرجه الخمسة.

10. (2721)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Tesbîh erkeklere, el çırpma kadınlara mahsustur."* [Buhârî, Amel fi's-Salât 5; Müslim, Salât 106, (422); Ebû Dâvud, Salât 173, (939); Tirmizî, Salât 272, (369); Nesâî, Sehv 16, (3, 11–12).]

AÇIKLAMA:

1- *Tesbîhten* maksad sübhânallah demektir. Tasfîk de elleri birbirine vurmaktır. Arapçada alkış da tasfîk kelimesiyle ifade edilir. Ancak burada tasfîk'i "alkış"la tercüme etmek uygun olmaz. Zira hadisteki tasfîk, uyarı maksadıyla başvurulan ellerle ses çıkarma davranışıdır ki elleri birbirine vurarak yapılır. Dilimizde buna *el çırpma* deriz. Tasfîk bazı rivâyetlerde tasfîh imlasıyla gelmiştir. Umumiyetle aynı ma'nâda oldukları kabul edilmiştir. Şer'î ıstılah olarak namaz kılan kimsenin meşrû olan bir uyarıda bulunmak için başvurduğu çaredir. Sözgelimi musalli, imamına yanıldığını haber vermek istese, erkekse sübhânallah der, kadınsa el çırpar. Keza yine musalli namaz dışında birisine bir mesaj vermek, mesela bir tehlikeyi haber vermek durumunda olsa, ayni şeyi yapar.

2- Hadis, namaz esnasında musallinin herhangi bir uyarıda bulunmak zorunda kalması halinde başvurması gereken çareyi göstermektedir. Buna göre erkek musalli *sübhânallah* diyecektir, kadın musalliye de sağ elinin içini sol elinin sırtına vuracaktır. Oyun ve eğlencede yapıldığı üzere avuçların içlerini birbirine vurmak câiz görülmemiştir. Böyle yapıldığı takdirde namazın bozulacağına hükmedilmiştir. Kadınların tesbîhten men edilmesi, namazda mutlak sûrette seslerini kısmakla emredilmiş oldukları içindir. Çünkü sesleri avrettir, fitneden korkulur. Erkekler

de el çırpmadan men edilmiştir. Çünkü bu, kadınların işidir. İmam Mâlik ve bazıları: "El çırpma kadınlara mahsustur" ibâresi için, "Bu namaz haricinde kadınların işidir" demektir ve kötülemek maksadıyla beyan buyrulmuştur, binaenaleyh namazda el çırpmak ne erkeğe ne kadına uygun olmaz" demiş ise de bu hususta vârid olan daha sarîh rivâyet gösterilerek bu görüş reddedilmiştir. *Kurtubî:* "Namazda el çırpmanın kadınlar hakkındaki meşruiyyeti hem rivâyeten hem de aklen sahihtir" diye hükmeder.

2722 ١١ – وعن عبدالله بن الشخير رضي الله عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَرَأَيْتُهُ تَنَخَّعَ فَدَلَكَهَا بِنَعْلِهِ الْيُسْرَى]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

11. (2722)- *Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kıldım. Namazda onu öksürerek boğazını temizleyip (yere attığını ve) sol ayağıyla sürttüğünü gördüm." [Buhârî, Mesâcid 58, (554); Ebû Dâvud, Salât 22, (482); Nesâî, Mesâcid 34, (2, 52).]

2723 ١٢ – وعند أبي داود: [فَبَزَقَ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَدَلَكَ بِنَعْلِهِ].

12. (2723)- Ebû Dâvud'un rivâyetinde şöyle gelmiştir: "...Sol ayağının altına tükürdü, ayakkabısıyla sürttü." [Ebû Dâvud, Salât 22, (482).]

2724 ١٣ – وله في أخرى عن أبي نضرة: [بَزَقَ فِي ثَوْبِهِ وَحَكَّ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ].

«تَنَخَّعَ الإِنْسَانُ»: إِذَا رمى نخاعته وهي النخامة التي تخرج من أصل الحلق.

13. (2724)- Ebû Dâvud'un *Ebû Nadra*'dan kaydettiği bir rivâyette: "Elbisesine tükürdü, kıvrımları arasında ovaladı" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 143, (389, 390).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: اَلتَّفْلُ فِي الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهُ أَنْ يُوَارِيَهُ "Mescide tükürmek günahtır, kefâreti de tükrüğün kapatılmasıdır" buyurmuş ve mabedlere tükürmeyi yasaklamıştır. İbnu Hacer, bu yasağa muhatap olmak için mescidin içinde olmanın şart olmadığını, dışardaki kişiye de yasağın şâmil olduğunu belirtir. "Çünkü der, "mescid", yasaklanan tükürme fiilinin zarfıdır, öyleyse hariçte olan birisi mescide tükürecek olsa yasak ona da şâmil olur."

Bu günahı işleyene, kefâret olarak onu "örtmek" veya "ortadan kaldırmak" suretiyle bertaraf etmesi gerekir.

2- Mescide tükürme meselesini sadece yukarıda kaydedilen hadislerin zâhirine bakarak değerlendirmek eksik veya fazla bir kanaate götürebilir. Her şeyden önce, hadislerin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şartlarında değerlendirilmesi gerekir.

a) Herşeyden önce o devirde mescidler çakıl ve toprakla kaplı idi. Hasır, halı, kilim gibi sergi mevcut değildi; beton, taş döşeme gibi bir kaplama da yoktur.

b) Tükürme ruhsatı bir kısım hadislerde "defnetme" şartıyla verilmiştir. Defnetme emrini yorumlayan İbnu Ebî Cemre der ki: *"Resûlullah "tükürmenin kefâreti tükrüğün örtülmesidir"* demiyor. Çünkü örtmenin zararları devam eder. Çünkü, bir başkasının, üzerine oturarak rahatsız olmayacağından emin olunamaz. Ama defnetmek öyle değildir. Çünkü, defin deyince yerin altına derinlere gömmek anlaşılır."

c) Gömmenin mahiyeti nedir? Bunu âlimler farklı anlarlar. Cumhura göre: "Tükrüğün mescidin toprağına veya kum, çakıl gibi örtüsünün derinliklerine gömmektir, bu yapılamıyorsa dışarı çıkarmaktır. Şâyet mescidlerin zemini toprak değil de hasır vs. ise, mala hürmeten tükürmek caiz değildir." Şu halde, gömme kaydını bilhassa günümüzün mescid şartlarında değerlendirecek olursak, hadislerde gelen cevazın zamanımızda kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar kesin hükmetmede Müslim'de gelen şu hadis de bize yardımcı olmuştur:

وَوَجَدْتُ فِي مَسَاوِئِ اَعْمَالِ أُمَّتِي النُّخَاعَةَ تَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ لَا تُدْفَنُ

"Ümmetimin kötü amelleri arasında defnedilmeden mescide bırakılmış tükrüğü de gördüm."

d) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, devrinin şartlarında tükürmeyi câiz kılan gerekleri belirtirken, tükrükle ilgili mühim bir hükmü de dile getirmiş olmaktadır: İnsan tükrüğü esas itibariyle temizdir. Onun bir şeye, mesela elbiseye bulaşması, ibâdete mâni olacak kirlenme hâsıl etmez. Nitekim 2724 numaralı hadiste, elbise kıvrımlarına tükürme hâdisesi bu hususu tesbit eder.

e) Hadislerde tükürme zorunda kalacak kimseye "defnetme" şartıyla yere, sürterek yoketme kaydıyla sol ayağın altına ve hatta elbise kıvrımına tükürme ruhsatlarını sayarken, mendilden söz edilmemesi, o devirde mendil taşıma âdetinin olmadığını gösterir. Aksi takdirde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmetine kolay olanı tavsiye ederdi.

f) Şunu da belirtelim: Âlimler, mezkûr hadislerle mescidde tükürme fiilinin yasak olmadığının ifade edildiğini belirtirler. Yasaklanan husus,

başkasını rahatsız edecek şekilde tükürmektir, açıkta bırakmaktır. Öyle ise hastalar, tükürme ihtiyacı içinde olanlar, başkasına eza vermeyecek şekilde -söz gelimi mendiline, beraberinde taşıyacağı hokkasına- tükürebilir, bu memnu değildir.

Bazı âlimler, "tükürme cevazını" özür sahiplerine tükürmek için dışarı çıkamıyacaklara; "yasaklamayı"da özrü olmayanlara hamletmişlerdir. Bu nokta-i nazardan bakınca elbise kıvrımına, sol ayağın altına tükürme örneklerinin, -gömme imkânı tanımayan mescidlerde bulunan mendilsiz özür sahiplerine- başkalarına asgarî derecede rahatsız edecek tükürme tarzlarına irşadlar teşkîl ettiklerini görürüz.

2725 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [جِئْتُ يوماً مِنْ خَارِجٍ، ورَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي الْبَيْتِ والْبَابُ عليه مُغلق، فاستفتحتُ فتقدَّم وفتح لِي، ثُمَّ رجع القَهقرى إلى مُصلاَّه، ووصفت أَنَّ الْبَابَ كَانَ فِي الْقِبْلَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

14. (2725)- *Hz. Âişe*, (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir gün dışardan geldim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odada namaz kılıyordu, kapı da üzerine kapalı idi. Açmasını istedim, ilerleyip bana açtı. Sonra gerisin geriye namazgâhına döndü."

Hz. Âişe kapının kıble cihetinde olduğunu belirtti." [Ebû Dâvud, Salât 169, (922); Tirmizî, Salât 421, (601); Nesâî, Sehv 14, (3, 11).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nafile namazı kılmakta olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazdan çıkmadan *Hz. Âişe*'ye kapı açması söz konusudur. Hemen belirtelim ki, Nesâî'nin rivâyetinden bu namazın nafile namaz olduğu tasrîh edilmiştir.

2- Ulemâ, bu hadis üzerine farklı yorumlarda bulunmuştur:

★ Kapı kıble cihetinde ise, namaz sırasında, gelip geçene karşı sütre olması için kapatılması efdaldir.

★ *İbnu Raslân*, kapıyı açmak üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir veya iki adımlık veya fasılalı olarak daha fazla adımlık bir yürüyüşle kapıyı açmış olacağını, aksi takdirde amel-i kesîr olup namazı bozacağını söylemiştir. Şevkânî, bu kayıtlamaların mezhep görüşüne binâen yapıldığını (rivâyette kayıtlara götürecek hiç bir delil olmaması sebebiyle) iddianın fâsid olduğunu söyler.

★ *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ), kapının kıble cihetinde olduğunu söylemek ve Hz. Peygamber'in kapıyı açmak için gelince yönünü hiç değiştirmediğini, keza arka arka giderek namazgâhına döndüğünü belirtmek sûretiyle yönünü kıble cihetinden çevirmediğini ifâde etmiş olmaktadır. Bu tasvirleri, bazı âlimler, bu hareketlerin amel-i kesîr olacak şekilde peş peşe olmadığı, dolayısıyla namazın bozulmasına müncer olmadığı şeklinde değerlendirirler. Ancak *Aliyyu'l-Kârî:* "Atılan adım iki bile olsa, kapıyı açıp dönme buna inzimâm edince yine de namazı bozan amel-i kesîr mevzubahis olur ve müşkilat devam eder" der ve "En doğrusu, bu hareketlerin peş peşe olmadığını söylemektir" diye hükme bağlar.

İbnu Melek daha değişik bir görüş ileri sürerek: "Resulullah'ın kapıya gelişi, kapıyı açışı, sonra namazgâhına dönüşü, amel-i kesîr peşpeşe olunca namazı bozmayacağına delildir' der. Ancak *Aliyyu'l-Kârî,* Hanefî mezhebince bu görüşe itimad edilmeyeceğini belirtir. Zîra, mezhebimizce amel-i kesîr yani aynı rekât içerisinde yapılan üç hareket namazı bozar. İbnu Melek'in hükmü hadisin zâhirine uygundur. Bu sebeple, bazı âlimler mutlak olarak reddetmeyip: "Nafilelerde hîn-i hâcette yapılan amel-i kesîr, namazı bozmaz" diye kayıtlayarak kabûlünü uygun bulmuşlardır.

2726 ١٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: اقْتُلُوا الأَسْوَدَيْنِ في الصَّلاَةِ الحَيَّةَ والْعَقْرَبَ]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (2726)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Namazda iki siyahı yani yılan ve akrebi öldürün" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 169, (921); Tirmizî, Salât 287, (390); Nesâî, Sehv 12, (3, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Yılan ve akrebe iki siyah denmesi, tağlib tarîkiyledir. Aslında sadece yılana siyah (esved) denmektedir.

2- *Hattâbî* der ki: "Burada az amelin (amel-i yesîr) namazda câiz olduğuna ve bir fiilin aynı hal içerisinde peş peşe iki kere yapılması, namazı bozmayacağına delildir. Zîra yılan bir veya iki darbe ile öldürülebilir. Ancak amel peş peşe olur ve amel-i kesîr hududuna girerse (üçlerse) o zaman namaz bozulur. Ancak yılanı öldürme emri bir veya iki vuruşla kayıtlı değildir, mutlaktır."

3- Hadiste geçen yılana, öldürülmesi mubah olan bütün zararlılar dahildir: Eşek arıları, çiyanlar vs. gibi. Yılan ve akrebin namazda öldürülmesini, *İbrahim Nehâî* hâriç bütün ulemâ tecviz etmiştir.

2727 ١٦- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [رَأَى النَّبِيُّ ﷺ غُلَامًا لَنَا يُقَال لَهُ أَفْلَحُ إِذَا سَجَدَ نَفَخَ فَقَالَ: يَا أَفْلَحُ تَرِّبْ وَجْهَكَ]. أخرجه الترمذي.

16. (2727)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizim Eflah adındaki kölemizin, secde sırasında (ağzıyla) üfürdüğünü görmüştü: "Ey Eflâh, yüzünü toprakla!" dedi. [Tirmizî, Salât 280, (381).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kölesini, secdeye giderken secde edeceği yerdeki toz-toprağı-alnına bulaşmasın diye- üfürürken görmüş ve böyle yapmaması için müdâhalede bulunmuştur. *"Yüzünü toprakla!"* emri ile, "Alnını yere değdir, yer üzerine normal şekilde koy, üflemek sûretiyle onu alnını koyacağın yerden uzaklaştırma" demek istemiştir. Zîra bu, tevâzuya daha muvafıktır. Zîra âzâların en efdali olan alna toprağın yapışması tevâzuun nihâî derecesidir.

2- Üflemeyi, *İbnu Abbâs* kelam addederek namazda mekruh olduğuna hükmetmiştir. Ancak, çoğunlukla âlimler: "Kelam, mahreçlere dayanan harflerden teşekkül eder. Üflemede harf yoktur" diyerek bu görüşe katılmamışlardır. Bunu ifade eden rivâyetlerin zayıflığına da dikkat çekilmiştir. Her hâl u kârda, namazda üflemek mekruh olsa da namazı bozmaz, çünkü Resûlullah, Eflah'a namazını iade etmesini emretmiştir. *İbnu Hacer*, "Yüzünü toprakla!" sözünden, toprak üzerine secde etmenin müstehab olduğu hükmünün çıkarıldığını belirtir."

2728 ١٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ السَّدْلِ فِي الصَّلَاةِ، وَأَنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« السَّدْلُ » المنهى عنه في الصلاة أن يلتحف الرجل بثوبه، ويدخل يديه من داخله فيركع ويسجد وهو كذلك، وكانت اليهود تفعله، فنهى عنه.

قوله « وَأَنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ »: يعني التلثم بالعمامة على الفم، وكانت العرب تفعله، فنهوا عنه في الصلاة، فإن تثاءب المصلي فليغط فاه، فقد جاء فيه حديث.

17. (2728)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda sedl'i, (sarınmayı) ve erkeğin ağzını örtmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 86, (643); Tirmizî, Salât 278, (378).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste yasaklanan sedl, vücûdun kollar da içeride kalacak şekilde giysi ile sarılması; kıyâm, rükû ve sücûdda da böyle kalınmasıdır. Bunu yahudiler yaptığı için müslümanlara yasaklanmıştır.

Bazı âlimler sedl'i izarın ortasını başa koyup iki ucunu -omuzlara koymadan ve önde bağlamadan- sarkıtmak diye tarif etmiştir. Hattâbî "Sedl'i" "Yere değecek kadar elbisenin salınmasıdır" diye tarif eder. Bu ma'nâda sedl'e namazda cevaz verilmiş, namaz dışında verilmemiştir. Çünkü namazda sâbit olduğu halde namaz dışında dolaşır; elbiseyi yeri değdirerek dolaşmak, kibir alâmetidir. Sevrî namazda, Şâfiî ise hem namazda hem namaz dışında bunu mekruh addetmiştir. Irakî, sedl'i "saçın sarkıtılması" diye tarif etmiştir. Başka tarifler de yapılmıştır.

Şevkânî, sedl'i bütün bu ma'nâlarda anlayıp hadisi o ma'nâların hepsine hamletmenin câiz olacağını belirtir ve "müşterek"i, bütün ma'nâlarına hamletmek kavî bir görüştür" der.

Ağzın örtülmesine gelince, *Hattâbî* der ki: *"Arapların, sarıklarıyla ağızlarını sarma âdetleri vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu namazda yasakladı. Efendimiz, musalliye esneme ârız olduğu takdirde ağzını kapamaya cevaz vermiş, onun dışında kapamayı yasaklamıştır."*

NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI:
KIBLE

2729 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ، وأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بينه وبين القِبْلَةِ كاعْتِرَاضِ الجَنَازَةِ، فإذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَظَنِي فَأَوْتَرْتُ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (2729)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, geceleyin ben önünde, kıbleyle arasında bir cenaze gibi uzanmış yatarken, namaz kılardı. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kılardım."

2730 ٢- وفي أخرى للشيخين: [ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ، فَذُكِرَ الْكَلْبُ وَالحِمَارُ وَالمَرْأَةُ، فَقَالَتْ: لَقَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكِلَابِ، واللهِ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي وَأَنَا عَلَى السَّرِيرِ بينه وبين القِبْلَةِ مُضْطَجِعَةً فتبدو لِي الحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَجْلِسَ فأوذِيَ رَسولَ اللهِ ﷺ فأَنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ].

2. (2730)- Salîheyn'in diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin yanında namazı bozan şeylerden söz açılmıştı. Bu meyanda köpek, eşek ve kadının da zikri geçti. Âişe (radıyallahu anhâ):

"Bizi yine eşeklere ve köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kıblesiyle arasında yatakta yatar olduğum halde namaz kılarken gördüm. Benim için ihtiyaç hâsıl olunca oturup onu rahatsız etmek istemezdim, (yatağın) ayak tarafından sıyrılıp çıkardım." [Buhârî, Salât 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât 10, Vitr 3, İsti'zân 37; Müslim, Salât 267, (512); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 2, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât 112, (711, 712, 713, 714); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101, 102), Kıble 10, (2, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, değişik vecihlerden gelmiştir. Bazı rivâyetlerde burada gözükmeyen ziyadeler mevcuttur.

2- 2729 numarada *Hz. Âişe* Resûlullah'ın kıble cihetinde nasıl yattığını tasvir ediyor: Baş tarafı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ tarafında, ayakları da sol tarafında olacak şekilde uzanmıştır. Çünkü cenaze namazı esnasında ölü, imama nazaran öyle konur.

3- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıldığı namaz teheccüd namazıdır, nafiledir. Bu sebeple uyumakta olan *Hz. Âişe*'yi namaza çağırmamaktadır. Ama sıra vitre gelince onu da çağırmaktadır. Bu hadisde, vitir namazının vacib olmasına delil bulunmuştur.

4- Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu anlaşılıyor. Zira *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* en sonda onu kılmakta ve henüz kılmamış olanı Hz. Âişe'yi de kaldırmaktadır. Ancak âlimler bu te'hiri bir kayda bağlarlar: Gecenin sonunda uyanabilecekse veya bir başkası tarafından uyandırılacağından emin ise... Aksi takdirde te'hiri câiz olmaz. Bu sebeple Hanefiler, yatsının peşinden kılmayı tercih ederler.

5- Uyuyan kimseyi namaz için uyandırmak müstehabtır.

6- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)'dan uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılınmayacağına dair bir rivâyet varsa da, bu hadis kılınacağını göstermektedir. Sadedinde olduğumuz hadis sıhhatçe üstün olduğu için hükümde cevaz esas alınmıştır.

7- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Peygamber'in secde sırasında Hz. Âişe'ye dürttüğü, *Âişe*'nin de ayaklarının topladığı belirtilir. Bu ifadeyi değerlendiren Hanefiler, hadisten kadına değmenin abdesti bozmayacağına delil çıkarmışlardır; Ancak *Şâfiî'ler, Hz Âişe*'nin bedeni ile Resûlullah'ın eli arasında bir hâil olma ihtimalini belirterek buna itiraz ederler.

8- Hadis , yatak üzerinde namaz kılınabileceğini ifade etmektedir.

2731 ٣- وفي أخرى لأبي داود، عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [جئت أنا وغلام من بني عبد المطلب على حمار، ورسول الله ﷺ يصلي فنزل ونزلت، وتركنا الحمار أمام الصف فما بالاه، وجاءت جاريتان من بني عبد المطلب فدخلتا بين الصف فما بالى ذلك].

3. (2731)- Ebû Dâvud'da *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'dan gelen diğer bir rivâyette şöyle denmiştir: "Ben ve Abdulmuttaliboğullarından bir oğlan (veya köle) bir eşeğin üzerinde beraber geldik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sırada namaz kılıyordu. Eşeğe aldırma(yıp namaza devam et)ti.Derken yine Abdulmuttaliboğullarından iki kız çocuğu gelip safın arasına dâhil oldu, buna da aldırmadı."

2732 ٤- وفي أخرى له: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلى غَيْرِ السُّتْرَةِ، فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ: الحِمَارُ، وَالخِنْزِيرُ، وَاليَهُودِيّ، وَالمَجُوسِيُّ، وَالمَرْأَةُ، وَيُجْزِىءُ عَنْهُ إِذَا مَرُّوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى قَذْفَةٍ بِحَجَرٍ].

وفي أخرى: «يَقْطَعُ الصَّلَاةَ الحَائِضُ وَالْكَلْبُ».

4. (2732)- Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz sütresiz olarak namaz kılarsa (önünden geçtiği takdirde) şunlar namazını bozar: Eşek, domuz, yahudi, mecûsi, kadın... Namazın bozulmaması için onun önünden, bunların bir taş atımlık uzaktan geçmesi kifâyet eder." [Buhârî, Salât 90, İlm 18, Ezân 161, Cezâu's-Sayd 25; Müslim, Salât 254, (504); Muvatta, Kasru's-Salât 38, (1, 155); Ebû Dâvud, Salât 110, 113 (703, 704, 715, 716, 717); Tirmizî, Salât 252, (337); Nesâî, Kıble 7, (2, 64, 65).]

Bir diğer rivâyette şöyle denmişti: "Namazı, (önden geçen) hayızlı kadın ve köpek bozar."

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda namaz kılanın önünden bazı nesnelerin geçmesi halinde namazın bozulup bozulmayacağı meselesine temas edilmektedir. Bu hususta rivâyet çoktur. Bir kısmı, burada yer almayan başka teferruâtlara da şâmildir. Mesela:

Bir rivâyette namazı bozanlar arasında "siyah köpek" bir başka rivâyette "hayızlı kadın" zikredilir.

2- Hadislerin ihtilafına bağlı olarak ulema da bu meselede ihtilaf eder: Bazıları bu sayılan şeylerin musallinin önünden geçmesi namazı bozar derken, bazıları bozmaz demiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Siyah köpek bozar. Ancak kadın ve eşeğin bozması hususunda içimde bir şüphe var" der.

★ *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî* (rahimehümullah) ve Cumhûr: "Bu sayılanlardan veya başka şeylerden hiçbirinin geçmesiyle namaz bozulmaz" demiştir. Bunlar, bozulacağını ifade eden hadisleri: "Buradaki bozulmadan murad "noksanlık"tır, zîra bunlar önden geçmekle musallinin kalbini meşgul eder" diye te'vil ederler, hakiki bozulmanın kastedilmediğini söylerler.

3- Taş atımlık tâbirini, âlimler üç zir'alık mesafe olarak yorumlarlar. Yani namaz kılan kimsenin üç zir'a uzağından bu sayılanlar geçecek olsa namaza bir eksiklik getirmeyecektir, bu miktar mesafe sütre yerine geçebilecektir.

2733 ٥- وعن الفضل بن العباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [زَارَنَا النَّبِيُّ ﷺ في بَادِيَةٍ لَنَا وَلَنَا كُلَيْبَةٌ وَحِمَارَةٌ، فَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الْعَصْرَ وَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمْ يَزْجُرْا وَلَمْ يُؤَخِّرَا].

أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (2733)- *el-Fadl İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi köyümüzde ziyaret etti. O sırada bizim iki küçük köpekle bir dişi eşeğimiz vardı. Bu ikisi önünde bulundukları halde ikindi namazı kıldı. Hayvanları ne azarladı ne de geriye kovaladı." [Ebû Dâvud, Salât 114, (718); Nesâî, Kıble 7, (2, 65).]

2734 ٦- وعن كثير بن كثير بن أبي وداعة عن بعض أهله عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي مِمَّا يَلِي بَابَ بَنِي سَهْمٍ، وَالنَّاسُ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ سُتْرَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (2734)- *Kesîr İbnu Kesîr İbn-i Ebî Vedâ'a, an bazı ehlihi an ceddihi* (radıyallâhu anh) anlatmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Beni Sehm kapısını takip eden yerde, önünden halk gelip geçerken namaz kılar görmüştür. Bu sırada Resûlullah'la Ka'be arasında bir sütre de mevcut değildir." [Ebû Dâvud, Menâsik 89, (2016); Nesâî, Kıble 9, (2, 67) İbnu Mâce, Menâsik 33, (2958).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin İbnu Mâce ve Nesâî'deki vecihlerinde sözkonusu namazın, tavafı takip eden iki rek'atlik tavaf namazı olduğu belirtilir.

2- Sadedinde olduğumuz hadise dayanarak bazı fakihler, Mekke'de kılınacak namazlar için "sütreye hacet yok" hükmünü çıkarmışlardır. An-

cak, Ebû Dâvud'un da dikkat çektiği üzere hadis, zayıftır. Sütrenin Mekke' de de gerekli olduğunu ifade eden daha kuvvetli hadisler karşısında, başta Buhârî olmak üzere ulemâ büyük çoğunluğu ile bu rivâyetle ameli uygun görmemişlerdir. Sütrenin meşruiyyeti ve namaz kılanın önünden geçmeyi yasaklama hususunda Mekke ile başka yerler arasında fark yoktur. Ancak bazı fakihler, sadedinde olduğumuz hadisteki cevâzın zaruret sebebiyle sâdece tavaf edenlere mahsus olduğunu söylemiştir. *İbnu Hacer*, tavaf mahalline has olarak tecviz edilmiş olan bu durumu, bir kısım Hanbelî âlimlerinin Mekke'nin tamamına teşmil ettiklerini belirtir.

2735 ٧- وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لا يقطع الصلاة شيء، وادرءوا ما استطعتم، فإنما هو شيطان]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

7. (2735)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazı hiçbir (hâricî) şey bozamaz. İmkanınız nisbetinde defetmeye çalışın. Çünkü (bozmak isteyen) şeytandır."

2736 ٨- وفي رواية لأبي داود: [من استطاع أن لا يحول بينه وبين القبلة، أحد فليفعل].

8. (2736)- Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Kim, kıblesi ile kendi arasına bir başkasının girmemesine muktedir olursa, bunu sağlasın."

2737 ٩- وفي أخرى للبخاري: [قال ﷺ: إذا صلى أحدكم إلى شيء يستره من الناس، فأراد أحد أن يجتاز بين يديه فليدفعه، فإن أبى فليقاتله فإنما هو شيطان].

9. (2737)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri, halka karşı sütre olacak bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun, (beriki haddini bilmeyip) ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zîra o, (bu haliyle) şeytandır." [Buhârî, Salât 100, Bed'ül-Halk 11; Müslim,Salât 259, (505); Muvatta, Kasru's-Salât 33, (1, 154); Ebû Dâvud, Salât 108, (697, 698, 699, 700); Nesâî, Kıble 8, (2, 66); Kasâme 45, (8, 61-62).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki üç rivâyet, namaz kılan kimseye, namaz kılarken ö-

nünden geçmeye kalkan şahsa mâni olma yetkisi tanımaktadır.Normal olarak, namaz kılan kimsenin başka bir şeyle meşguliyeti namazı bozan bir fiildir. Ancak şârî, namaz esnasında önünden geçmek isteyen kimseye müdahale hakkı tanımış bunu "namazı bozan fiiller"den istisnâ kılmıştır. 2737 numarada özetle kaydedilen Buhârî rivâyetini, aslından esbâb-ı vürûduyla takip edersek mevzu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Ebû Sâlih es-Semmân anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî'yi bir cuma günü halka karşı bir sütrenin gerisinde namaz kılarken gördüm. Benî Ebû Mu'ayt'a mensup bir genç, önünden geçmek istedi. Ebû Saîd onu göğsünden iterek mâni oldu. Genç, etrafına bakındı, onun önünden başka geçebilecek bir yer göremedi. Oradan geçmek için tekrar geri döndü. Ebû Saîd genci daha da şiddetli bir şekilde gitti. Genç, Ebû Saîd'e kızdı. Sonra (Medîne valisi) Mervân'ın huzuruna girerek, Ebû Saîd'in yaptıklarını şikâyet etti. Ebû Saîd de ardından Mervân'ın yanına girdi. Mervân:

"Ey Ebû Saîd! Kardeşinin oğluyla alıp veremediğin de ne?" dedi. Ebû Saîd şu cevabı verdi:

"Ben Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Sizden biri, halka karşı sütre olan bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun. (Beriki haddini bilmeyip) geçmek için ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zira o, (bu haliye) bir şeytandır."

Bir rivâyette: *"Eğer ısrar ederse eliyle göğsünden tutup onu itsin"* diyerek mücâdele şekli de belirtilir.

Şu hususu da bilmeliyiz: Namazda önünden geçmek isteyenle mücâdele meşrû kılınmış ise de, ulemâ ittifakla: Geçene mâni olmak, onunla mücâdele etmek için yerinden ayrılıp yürümemesi ve müdâfaa sırasında amel-i kesîre yer vermemesi gerektiği"ni söylemiştir. Zîra, "namazda bu, önünden birisinin geçmesinden daha fenadır" derler.

Cumhur, ayrıca şöyle hükmetmede de ittifak etmiştir: "Her kim, namazda iken önünden geçene müdahale etmemişse, artık namazı iade etmesi gerekmez."

Nevevî: "Önden geçene mâni olmanın vâcib olduğunu söyleyen tek fakih bilmiyorum. Ashâbımız bunun mendup olduğunu tasrîh eder" der. Zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemiştir.

2- HADİSTEN İSTİNBAT EDİLEN FAİDELER:

★ *İbnu Battâl* der ki: "Bu hadis, dinde fitne çıkaran kimseye "şeytan"

demenin caiz olduğunu gösterir. Hüküm, ma'nâlara göredir, isimlere göre değil, çünkü önden geçen kimsenin sırf geçmesi sebesiyle şeytana dönüşmesi muhâldir. Bu cevaz da, şeytan kelimesinin hakiki ma'nâda cinnîlere, mecâzî olarak da insanlara ıtlak olunmasına dayanır. Mamafih bu işe onu şeytanın sevketmesi sebebiyle de ma'nâ doğruluk kazanabilir. Nitekim başka bir rivâyette: "...zîra onunla birlikte şeytan vardır" denmiştir.

★ *İbnu Ebî Cemre,* "Zîra o, (bu haliyle) şeytandır" cümlesinden şu ma'nâyı istinbat etmiştir: "Onunla mücadele etsin" sözünden murad tatlı bir müdâfaadır, hakiki bir mücâdele değildir. Zîra şeytanla mücâdele, istiâze ve besmele ve benzeri zikirleri okumak sûretiyle ona karşı tesettürde bulunmakla olur. Zaten namazda, zaruret halinde az amele cevaz verilmiştir. Gerçek ma'nâda mücâdele yapacak olsa,namazı için önünden geçenin vereceğinden daha büyük zarar mevzubahis olur."

★ *İbnu Ebî Cemre* bir başka soruyu cevaplar: "Önden geçenle yapılacak mücâdele, onun geçmesiyle musallinin namazına gelecek halel (zarar) sebebiyle midir, yoksa geçecek kimseye bu fiilinden dolayı gelecek günahı defetmek için midir? Görünüşe göre, ikincisi içindir." Ancak başkaları "Birincisi içindir" demiştir. Bunlara göre, "Musallinin kendi namazına yönelmesi, kendisi için başkasından günahı defetmeye kalkmasından evlâdır."

★ *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivâyet şöyledir: "Musallinin önünden geçmek, onun namazının yarısını keser atar." Ebû Nu'aym da Hz. Ömer'den şunu rivâyet eder: "Musalli, önünden geçilmekle namazından ne kadar eksildiğini bilseydi, mutlaka kendini insanlara karşı sütre teşkil edecek bir şeyin gerisinde kılardı."

Bu iki rivâyet, musallinin önünden geçene müdahalesinin, namazında meydana gelecek halel sebebiyle olduğunu ifade eder. Bu rivâyetler zâhirde mevkuf gözüküyorlarsa da hakikatte merfûdurlar. Zîra bunlar içtihadla söylenebilecek, tecrübeyle bilinebilecek meseleler değildir, ancak vahyen bilinebilir, öyle ise hükmen merfûdurlar.

Şu halde musalli de namaza durduğu yeri iyi seçmekle mükelleftir. Herkesin geçeceği yere durması, ona sorumluluk getirecektir.

2738 ١٠ – وعن بشر بن سعيد: [أَنَّ زَيْدَ بْنَ خَالِدٍ أَرْسَلَهُ إِلَى أَبِي جُهَيْمٍ يَسْأَلُهُ: مَاذَا سَمِعَ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْمَارِّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي؟ فَقَالَ: قَالَ ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ أَبُو

النَّضْرِ: لاَ أَدْرِى؟ قالَ: أَرْبَعِينَ يَوْماً، أَوْ شَهْراً، أَوْ سَنَةً]. أخرجه الستة.

10. (2738)- *Bişr İbnu Saîd* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, kendisini *Zeyd İbnu Hâlid Ebû Cüheym*'in yanına gönderip: "Musallînin önünden geçen hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ne işittiğini sordurmuştur. Ebû Cüheym (radıyallâhu anh) demiştir ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer musallinin önünden geçen kimse, bu geçişi sebebiyle kendisine gelen günahı bilseydi orada kırk... kalması onun için, musallinin önünden geçmesinden daha hayırlı olurdu."*

Ebû'n-Nadr der ki:

"Bilemiyorum! Efendimiz "kırk gün mü" dedi, kırk ay mı dedi, kırk sene mi dedi?" [Buhârî, Salât, 101; Müslim, Salât 261, (507); Muvatta, Kasru's-Salât 34, (1, 154, 155); Ebû Dâvud, Salât 109, (701); Tirmizî, Salât 251, (336); Nesâî, Kıble 8, (2, 66).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namaz kılanın önünden geçen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekmektedir. Önceki hadiste, önünden geçilen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekilmiştir.

2-Hadiste yasaklanan "ön"ün miktarı ihtilaflıdır.

★ Bazısı: *"Musallî ile secde edeceği yer arasıdır"* demiştir.

★ Bazısı: *"Musallî ile üç zir'alık mesafe arasıdır"* demiştir.

★ Bazısı: *"Bir taş atımlık mesafe..."* demiştir.

3- Hadiste kırk rakamının, hususi bir adedi göstermekten ziyade, namaz kılanın önünden geçmemenin ehemmiyetini tesbit maksadıyla mübâlağa için kullanıldığını belirten İbnu Hacer, bu değerlendirmesine İbnu Mâce'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivâyeti gösterir: "...Yüz yıl yerinde kalması, attığı adımlardan birini atmaktan kendisi için daha hayırlı olurdu."

4- Hadisin zâhiri, beyan edilen "vaîd"in musallînin önünden geçenle ilgili olduğunu; duran, oturan ve yatanla ilgili olmadığını ifade eder. Ancak, vaîd'in illeti musallînin maruz kalacağı teşvîş ise, diğerleri de "geçen" ma'nâsında olabilir.

5- Hadisin zâhiri, nehyin her bir namaz kılanla ilgili olduğunu ifade eder. Yani kadın, erkek, münferid, imam, me'mum hepsinin önünden geçmek yasaklanmıştır. Ancak bazı *Mâlikîler* bu yasağın münferid ve imamla ilgili olduğunu söylemiştir. Onlara göre, önünden geçmek me' mum'a

(imama uyana) zarar vermez. Çünkü imamın sütresi onun da sütresidir ve imamı ona sütredir. Bu iddia tatminkâr bulunmamıştır. "Çünkü denmiştir, sütre musallîden zorluğu kaldırmaya yöneliktir, ön-den geçenden değil; önden geçenin verdiği teşvişte imam, me'mum ve münferid müsâvidir."

6- Bazı *Mâlikî* âlimleri musallî ve önden geçeni günah işleyip işlememekte dört gruba ayrılırlar:

1) Önden geçen günaha girer, musallî girmez.

2) Musallî günaha girer, geçen girmez.

3) Her ikisi de günaha girer.

4) Her ikisi de günaha girmez.

• **Birinci grup:** Musalli yol dışında sütre gerisinde namaza durmuştur, geçen kimse için de geçme imkânları vardır. Bu durumda musallinin önünden geçen günahkâr olur, musallî olmaz.

• **İkinci grup:** İşlek yol üzerinde sütresiz veya sütreden uzak namaza durur, geçen de başka bir imkân bulamaz, önünden geçer. Bu durumda musallî günaha girer, geçen değil.

• **Üçüncü grup:** İkincide olduğu gibi, ancak geçen başka geçme imkanına sahiptir, ama önünden geçer, her ikisi de günahkâr olur.

• **Dördüncü grup:** Birinci gibidir, ancak geçen başka imkan bulamaz, ikisi de günahkâr olmaz. *İbnu Hacer*'e göre, hadisin zâhiri geçmeyi mutlak olarak yasakladığı için geçen yol bulamasa bile beklemekle mükelleftir, musallî selam verir, ondan sonra geçer. Ebû Sa'îd kıssası da bunu te'yid eder.

2739 ١١ – وعن يزيد بن نمران قال: [رأيت رجلاً بتبوك مقعداً، فقال: مررت بين يدى رسول الله ﷺ، وأنا على حمارٍ وهو يصلي، فقال: اللَّهُمَّ اقْطَعْ أثَرَهُ. قال: فما مشيت عليها بعدُ].

وفي رواية: [قطع صلاتنا قطع الله أثره]. أخرجه أبو داود.

11. (2739)- *Yezîd İbnu Nimrân* (rahimehullah) anlatıyor: "Tebük'de yatalak bir adam gördüm. Dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken, ben eşeğin üzerinde olduğum halde önünden geçtim. Bana: "Allah'ım, izini kes!" diye bedduada bulundu. Artık ondan sonra eşek üzerinde (bile) yol alamadım."

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dedi:) "O bizim namazımızı kesti, Allah da onun izini kessin." [Ebû Dâvud, Salât 110, (705, 706).]

AÇIKLAMA:

1- *Tebük,* Suriye'de bir yer adıdır.

2- İzini kes, yürümesini kes demektir. "Allah izini kessin", Allah kötürüm etsin, yürüyemez hale gelsin demektir.

Bu hadis, namaz kılanın önünden geçmenin nasıl ciddi bir hata olduğunu anlamada canlı bir örnektir.

2740 ١٢ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لا تصلّوا خلف النائم ولا المتحدّث]. أخرجه أبو داود.

12. (2740)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Uyuyanın gerisinde namaz kılmayın, konuşanın gerisinde de!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 106, (694).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihtiva ettiği hükmün birinden sahîh hadîslere muhalefet etmektedir. Zîra 2729 ve 2730 numaralarda kaydedilen Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) rivâyetinde, kıble cihetinde uyumakta olan Hz. Âişe'nin arka kısmında Aleyhissalâtu vesselâm efendimizin namaz kıldığı ifade edilmektedir.

Konuşanın arkasında namaz meselesine gelince: *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* bunu mekruh addetmişlerdir. Zîra, konuşanların sözleri namaz kılan kimseyi meşgul eder, namazını fesada verir. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)in cuma günleri dışında konuşan kimsenin arkasında namaz kılmadığı rivâyet edilmiştir.

Hattâbî der ki: "Bu hadis, senedindeki zayıflık sebebiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sahîh olamaz..."

2741 ١٣ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا صلّى أحدكم فليجعل تلقاء وجهه شيئاً، فإن لم يجد فلينصب عصاً، فإن لم يكن معه عصاً فليخطط خطّاً، ثمّ لا يضره ما مرّ أمامه]. أخرجه أبو داود. وقال قالوا: الخطّ

بِالطُّولِ، وَقَالُوا: بِالْعَرْضِ مِثْلُ الهِلَالِ].

13. (2741)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biriniz namaz kılınca yüzünün karşısına bir şey koysun. Bulamazsa bir değnek koysun. Beraberinde bir değnek de yoksa bir çizgi çizsin. Böyle yaparsa önünden geçen kendisine zarar vermez."

Ebû Dâvud der ki: "Âlimlerden bazısı, çizginin uzunlamasına olacağını , bazısı da hilâl gibi enlemesine olacağını söylemiştir." [Ebû Dâvud, Salât 103, (689).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, musallînin sütre olarak kullanacağı şeyin muayyen bir şey olmadığını; şartlara, imkana göre her şeyin bu maksadla dikilebileceğini ifade eder.

Sütre olarak kullanılacak değnek hakkında ifade mutlaktır, ince veya kalın olması diye bir tefrik yapılmamıştır. Nitekim bir başka hadiste "Bir okla da olsa namazda sütre kullanın" ve اسْتَتِرُوا فِي صَلَاتِكُمْ وَلَوْ بِسَهْمٍ "Sütre olarak, semerin arka kaşı يُجْزِئُ مِنَ السُّتْرَةِ قَدْرُ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ وَلَوْ بِرَقَّةِ شَعْرَةٍ boyunda birşey kifâyet eder, saç kadar ince de olsa..." buyrulmuş, sütrenin ince veya kalın olması diye bir ayırıma yer verilmemiştir.

2742 ١٤ – وعن طلحة بن عبيدالله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ، فَلْيُصَلِّ وَلَا يُبَالِي مَا مَرَّ وَرَاءَ ذَلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

14. (2742)- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz namaz kılarken, önüne semerin arka kaşı boyunda bir şey koydu mu, namazını rahat kılsın, bunun gerisinden geçene aldırmasın." [Müslim, Salât 241, (499); Ebû Dâvud, Salât 102, Tirmizî, Salât 250, (335).]

AÇIKLAMA:

Semerin arka kaşı diye tercüme ettiğimiz muahharatu'r-rahl, daha ziyade deve semerleri için kullanılmıştır. Binenin tutunmasına mahsustur. "Kol kemiği kadar" olduğu ve bir zira'nın üçte ikisi büyüklüğüne denk bulunduğu belirtilir. Sütrenin boyunu tesbitte âlimler bunu esas alırlar. Bazı âlimler bunu bir zirâ olarak ifade etmiştir. İbnu Ömer'in se-

merinin kaşının bir zirâ olduğunu Abdurrezzak'ın bir rivâyetinde görmekteyiz."

Hadis, böyle bir sütre koymakla musallinin şeriatın emrini yerine getirdiğini, gelip geçenlere de namazda olduğunu gösteren bir işaret vermiş olduğunu; dolayısıyla huzûr-u kalble namazını kılabileceğini ifade etmektedir.

2743 ١٥ – وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا صلى الرجل وليس بين يديه كآخرة الرحل قطع صلاته الكلب الأسود، والمرأة، والحمار. قيل لأبي ذر: ما بال الأسود من الأحمر من الأبيض؟ قال يا ابن أخي: سألتني كما سألت رسول الله ﷺ، فقال: الكلب الأسود شيطان]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

15. (2743)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişi, önüne semer kaşı kadar bir şey bırakmadan namaz kılarsa; (önünden geçtiği takdirde) siyah köpek, kadın, eşek namazını bozar..."

Ebû Zerr'e dendi ki:

"Siyahın kırmızıdan, beyazdan farkı nedir?" Şu cevabı verdi:

"Ey kardeşimin oğlu! Sen bana, benim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorduğum şeyi sordun. Efendimiz:

"Siyah köpek şeytandır" buyurmuştu." [Müslim, Salât 265, (510); Ebû Dâvud, Salât 110, (702); Tirmizî, Salât 253, (338); Nesâî, Kıble 7, (2, 63); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 38, (952).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki sevk üslûbundan anlaşılacağı üzere hadis, bazı rivâyetlerinde mevkuftur (yani Ebû Zerr'in kendi sözüdür). Sadedinde olduğumuz vechinde görüldüğü üzere merfûdur [yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözüdür].

2- Hadiste zikri geçen şeylerin namazı bozup bozmayacağı ulema arasında ihtilâf mevzuudur. Bir kısmı bunların musallinin önünden geçmesiyle namazın bozulup iptal olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel bu gruptandır. Siyah köpeğin bozacağında cezmeder, fakat eşek ve kadının geçmesiyle bozulup bozulmayacağında tereddüdü vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in kadınla, eşeğin geçmesi ile namazın bozulacağı husu-

sundaki tereddüdü, bunlarla ilgili başka rivâyetlerin mevcudiyetinden ileri gelir. O rivâyetlerde bunların geçmesiyle namazın bozulmayacağı ifade edilir. Halbuki siyah köpek hakkında aksi rivâyet yoktur. Bir kısım âlimler de başka rivâyetlere dayanarak bunların namazı bozmayacağını söylemiştir. *Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik* bunlardandır. Bazıları, "Namazı hiç bir şey bozmaz" (2735) hadisiyle sadedinde olduğumuz rivâyetin neshedildiğine kâildirler.

Hadisin buraya kadar olan kısmı 2732 numarada izah edildi. Orada yer almayan bir husus, "siyah köpeğin şeytan olması" meselesidir. *Fethu'l-Vedûd*'da denir ki: "Bazı âlimler bu tabiri zâhirine hamlederek: "Şeytan, siyah köpek şeklinde tasavvur edilir" dediler.

Ancak: "Siyah köpek, diğerlerinden daha muzırdır, bu sebeple şeytan demiştir" şeklinde te'vil yapan da olmuştur.

Hadisle ilgili ulemanın teferruâta kaçan bütün yorumlarını aktarmada fayda görmüyoruz. Bu ve benzeri hadisleri, namazgâhımızı seçerken, dikkatimizi çekecek şekilde hayvan ve insanların gelip geçeceği, onlar tarafından rahatsız edileceğimiz veya rahatsız edeceğimiz yerlerden uzak olanları aramanın gereğine irşad olarak anlamamız en uygun yoldur.

2744 ١٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أُمِرَ بِالْحَرْبَةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ، وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السَّفَرِ، فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا الْأُمَرَاءُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

16. (2744)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bayram günü (namaz) için çıkınca bir harbe alınmasını emrederdi. Harbe, (namaz sırasında) Aleyhissalâtu vesselam'ın önüne konur, O da halk arasında olduğu halde harbeye doğru namaz kılardı. Efendimiz sefer sırasında da böyle yapardı. Bu sünnete ittibâen ümerâ da harbe kullanır oldu." [Buhârî, Salât 92, 90; Müslim, Salât 245, (501); Ebû Dâvud, Salât 102, (687); Nesâî, Kıble 4, (2, 62); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 164, (1304, 1305).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mâce*'deki rivâyet, bayram namazı kılınan musallanın boş bir arazi olduğunu, sütre olabilecek hiçbir şey bulunmadığını belirterek: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bayram günü musallaya giderdi. Yanında harbe de taşınırdı. Musallaya varınca harbe önüne dikilirdi, ona

doğru namaz kılardı. Bu, musallanın boş bir arazi olmasındandı, orada sütre yapılabilecek hiçbir şey yoktu" der.

2- Ümerânın harbe ittihazıyla ilgili son cümlenin Nâfi tarafından yapılan bir derc olduğu belirtilmiştir. Bu cümle ile, ümerânın da, bayram ve benzeri fırsatlarda musallaya çıkınca beraberlerinde harbe taşıttıklarını haber vermektedir.

3- *İbnu Hacer:* "Hadiste, namaz için ihtiyatlı (ve hazırlıklı) olma gereği, bilhassa seferde olmak üzere, düşmanı defedici âlet almanın lüzumu, istihdâmın cevazı vs. gözükmektedir" der.

4- Resûlullah'ın bayramlarda taşıdığı harbenin Necâşî tarafından hediye edilen harbe olduğu bazı rivâyetlerde tasrîh edilmiştir. Bir başka rivâyette bunun, Uhud Savaşı sırasında *Zübeyr İbnu'l-Avvâm* tarafından öldürülen bir müşrike ait olduğu belirtilmiştir. Âlimler: "Aleyhissalâtu vesselâm önce Zübeyr'in harbesini, sonra da Necâşî'nin harbesini kullanmış olabilir" diyerek iki rivâyeti te'lif ederler.

2745 ١٧ – وعنه رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [كانَ النَّبيُّ ﷺ يَعْرِضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا].

وفي رواية: « أَنَّهُ ﷺ صَلَّى إِلى بَعِيرِهِ ». أخرجه الستة إلا النسائي، ولم يرفعه مالك وأبو داود.

17. (2745)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (bazan) bineğini (sütre) olarak öne koyar, ona doğru namazını kılardı.

Bir diğer rivâyette: "Aleyhissalâtu vesselâm devesine doğru namaz kılardı" denmiştir. [Buhârî, Salât 98, 50; Müslim, Salât 247, (502); Muvatta, Kasru's-Salât 41, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât 104, (692); Tirmizî, Salât 261, (352).]

AÇIKLAMA:

Râhile, üzerine rahl (semer) konan deve demektir. Daha ziyade binek devesine râhile denir.

Kurtubî: "Bu hadiste, duran hayvanların sütre olarak kullanılmasına cevaz vardır" der ve deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklayan hadisle (2696) bu hadis arasında teâruz (zıtlık) olmadığını söyler." Çünkü der, o hadiste deve ağılı zikredilmiştir. Ağıl, suyun yakınında yer alan deve damlarıdır. Orada namazın mekruh kılınması, pis kokmalarından yahut da orada tesettür ederek aralarında halvet hâsıl etmelerindendir."

2746 ١٨ – وعن المقداد بن الأسود رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [مَا رَأَيْتُ النَّبيَّ ﷺ صَلَّى إِلى عُودٍ، وَلَا

عَمُودٍ، وَلاَ شَجَرَةٍ إِلاَّ جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الأَيْمَنِ، أَوِ الأَيْسَرِ، وَلاَ يَصْمُدُ لَهُ صَمْدًا].

«الصَّمْدُ» القصد للشئ والتوجه إليه.

18. (2746)- *Mikdâd İbnu'l-Esved* (radıyallâhu anh) diyor ki: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çubuğa, direğe ve ağaca karşı namaz kılar vaziyette ne zaman görmüşsem, her seferinde onları sağ kaşının veya sol kaşının karşısına almış görmüşümdür. Hiçbir zaman sütresini tam karşısına almadı." [Ebû Dâvud, Salât 105, (693).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetten, namaz kılarken sütreyi tam karşıya değil, hafif sağ veya sol tarafa almanın müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır.

2747 ١٩ – وعن سهل بن أبي حثمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا، لاَ يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلاَتَهُ]. أخرجهما أبو داود.

19. (2747)- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz sütreye karşı namaz kılınca ona yakın olsun, ta ki şeytan namazını bozmasın." [Ebû Dâvud, Salât 107, (695).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sütre ile musalli arasında fazla mesafe olmamasını âmirdir. Şârihler, hadislerde gelen tasrîhata dayanarak normal mesafenin üç zirâ -veya daha az- uzunluğunda olması gerektiğini söylerler. Bazı hadislerde bir keçinin geçeceği kadar denmiştir. Bu rakamı tesbitte, daha ziyade Resûlullah'ın Ka'be'yi ziyareti sırasında içerisinde namaz kılınca, ön duvarla arasında üç zirâlık mesafe bırakmış olması esas alınmıştır (1400, 1413 numaralı hadisler).

Şu halde bu mesafeyi, baş sütreye değmeden secde edilebilecek bir uzaklık olarak ifade edebiliriz. Bu mesafe aynı zamanda saflar arasında bulunması gereken uzaklığı da ifade eder.

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

❑ ÇOCUK TAŞIMAK

2748 ١- عن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي بِالنَّاسِ وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فإذَا سَجَدَ وضعَهَا، فإذَا قَامَ حَمَلَهَا].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (2748)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızı Zeyneb'in kerîmesi olan torunu Ümâme'yi omuzunda taşıdığı halde halka namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu (yana) bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı." [Buhârî, Salât 106, Edeb 18; Müslim, Mesâcid 41, (543); Muvatta, Kasru's-Salât 81, (1, 170); Ebû Dâvud, Salât 169, (917, 918, 919, 920); Nesâî, Mesâcid 19, (2, 45), Sehv 13, (3, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir yönüyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın torunu Ümâme'ye gösterdiği şefkati yansıtmaktadır. *Ümâme*'nin annesi, Resûlullah'ın Hz. Hatice'den doğan kızlarından biridir. Babası da *Ebû'l-Âs İbnu Rebî'a*'dır (radıyallâhu anh).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün çocuklara karşı gösterdiği yakın ilgi dikkat çekicidir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhümâ)'i de omuzlarına bindirdiği, değişik şekillerde onlarla şakalaştığı, onları eğlendirdiği rivâyet edilmiştir. Kız çocuklarını hakir gören bir cemi-yette, kız torununu Resûlullah'ın sırtında taşıması, bâhusus namazda sırtına alması, rükû ve secde sırasında yere bırakıp, kıyâma kalkarken tekrar sırta alması ayrı bir ehemmiyet taşır.

2- Ancak, bu hal namazda câiz olur mu? Bu, namazı bozan amel-i

kesîr olmaz mı? Bu ihtimale binaen İslâm ulemâsı hadisi yorumda çok müşkilata, tekellüfâta düşmüştür:

★ "Bunun cevazı mensuhtur" denmiştir.

★ "Resûlullah'ın hasâisindendir" denmiştir.

★ "Çocuk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ülfet ettiği için kendisi O'nun boynuna atılıp asılmıştır. Resûlullah onu almış değildir..." denmiştir.

★ "Zarûreten almıştır, değilse ağlayacak, sırta almaktan daha fazla sıkıntı verecekti..." denmiştir.

★ "Farzda değil, nafilede aldı.." denmiştir. Halbuki farzda olduğu rivâyetlerde pek sarihtir.

Nevevî, bütün bu tekellüflü yorumları reddeder ve der ki: "Bütün bunlar bâtıl ve merdud iddialardır, delilden yoksundurlar. Hadiste şeriat-ı garrânın temel prensiplerine muhalif bir durum da yoktur. Zîra insanoğlu temizdir ve karnındakilerde ma'füvdür. Çocukların elbisesi ve bedenleri ise pislik gözükmedikçe, temiz kabul edilir. Namazdaki fiiller amel-i kesîr olmadıkça veya birbirinden (rek'atlerle) ayrı olduğu müddetçe namazı bozmaz. Şeriatın delilleri bu söylenenlere uygundur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu davranışa, cevazı göstermek için yer vermiştir."

Fakihânî: "Ümâme'yi namazda taşımasının sırrı, sanki Arapların kızlarla ülfet etmekten hoşlanmama âdetlerini reddetmektir. Onlara muhalefet için kızı taşıdı, hatta onları reddetmekte mübâlağa için namazda da taşıdı. Fiille beyan, sözden daha kavîdir" der.

3- Rivâyet, çocukları mescide sokmanın caiz olduğunu da gösterir.

4- Küçük çocuklara değmek (Şâfiîler açısından) abdesti bozmaz.

5- Temiz olan insanı -ve hatta hayvanı- taşımak namaza mâni değildir.

6- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tevazu haline, çocuklara şefkatine örnek mevcuttur.

❑ NAMAZDA UYUKLAMAK

2749 ١ – عن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: إذا نعس أحدكم وهو يُصلّي فليرقد حتى يذهب عنه النوم، فإنّ أحدكم إذا صلّى وهو ناعس لا يدري لعله يذهب يستغفر فيسب نفسه]. أخرجه الستة.

1. (2749)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri namaz kılarken uyuklayacak olursa, uykusu gidinceye kadar hemen yatsın. Zira, uyuklayarak namaz kılanınız, istiğfar ederken kendi nefsine sebbetmeye kalkar da farkında olmaz."* [Buhârî, Vudû 53, Müslim, Müsâfirîn 222, (786); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 3, (1, 118); Ebû Dâvud, Salât 308, (1310); Tirmizî, Salât 263, (355); Nesâî, Tahâret 117, (1, 99-100).]

AÇIKLAMA:

1- Uyuklama, uykudan biraz farklıdır ve onun hafif perdesidir. Etrafında konuşulanları işitip, anlayamayacak durumda olan veya başı öne sallanmaya başlayan kimse uyukluyor demektir. Uyku ise bu hâlin artması ile çevresindeki sesleri hiç duyamayacak hale gelme ile başlar, az veya çok rüya görmekle galebe çalar.

2- Resûlullah'ın, uyuklayınca namazı kesme emrinden bazı âlimler uyku sebebiyle abdestin bozulduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu husus ayrı bir teferruât mevzuudur, ilgili bahiste tahlîl edilecektir.

3- Sebb: Küfretmek, hakâret etmek, bedduâ etmek, lânetlemek, kaba söylemek, sövmek gibi her çeşit kötü sözü ifade eder. Hadis, kişinin kendi kendine sebbetme ihtimaline binaen, uyuklayınca, namazın terkedilmesini emretmiş olmaktadır. "Belki de denmiştir, yasaklamanın illeti, sebb'in duâların icâbet saatine rastlama korkusudur." Bu hadis, böylece ihtiyatlı hareket etme prensibi vermiş olmaktadır. Zira, böylece ibâdetin terkediliş sebebi kesin değil, muhtemel bir durum olmaktadır. Hadiste ayrıca, ibâdetin huşû ve kalp huzuruyla yapılmasına ve tâatlarda mekruh şeylerden ictinâb etmeye teşvik vardır.

4- Bazıları uyku sebebiyle namazı bırakma emrinin gece namazıyla (teheccüdle) ilgili olduğunu -zîra farz namazlar uyku vakitlerine rastlamaz- söylemiş ise de umumî kabul görmemiştir, çünkü hadiste öyle bir sarahat olmadığı gibi, farz namazlarda da uyuklamak her zaman mümkündür.

❑ SAÇIN ÖRÜLÜP BAĞLANMASI

2750 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ رَأَى عَبْدَ اللهِ بْنَ الحَارِثِ يُصَلِّي وَرَأْسُهُ مَعْقُوصٌ مِنْ وَرَائِهِ، فَقَامَ وَرَاءَهُ فَجَعَلَ يَحُلُّهُ، وَأَقَرَّ لَهُ الآخَرُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ إِلَى ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: مَالَكَ وَلِرَأْسِي؟ فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا

مثلُ هذا كمثلِ الَّذي يُصلِّي وهُوَ مكتوفٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«العقْص» ضفر الشعر وشده، وغرز طرفه في أعلاه.

1. (2750)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, *Abdullah İbnu'l-Hâris*'i,-saçını arkadan topuz yapmış olduğu halde- namaz kılarken görmüş, arkasında durup, topuzu çözmeye başlamış, öbürü de kımıldamayıp, ona imkân tanımıştır. *İbnu'l-Hâris* namazını bitirince, İbnu Abbâs'a gelip: "Benim saçımla niye ilgilendin?" diye sormuş, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı vermiştir. "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, demişti ki:

"Böylesinin misâli, kolları arkasından bağlı olduğu halde namazını kılan kimsenin misâlidir." [Müslim, Salât 232, (492); Ebû Dâvud, Salât 88, (647); Nesâî, İftitah 147, (2, 215-216).]

AÇIKLAMA:

Saçı topuz yapmak diye çevirdiğimiz *aksu'ş-şa'r*, saçı başın arkasında örüp bağlayıp üç tarafını tepesine tutturmaktır.

Hadis, bu halde namaz kılmanın mekruh olduğunu ifade eder. Nevevî der ki: "Ulemâ, elbisenin kolları çemrenmiş, saçı tepesinde topuz yapılmış veya sarığının altına kıvrılmış ve benzeri bir şekilde namaz kılmanın mekruh olduğunda ittifak eder. Bütün bu haller, ulemânın ittifakıyla tenzîhî olarak mekruhtur. Bu halde namaz kılsa namazı sahihtir fakat günah işlemiştir. Cumhur, nehyin mutlak olduğunu belirtir. Yani, kerâhet yalnızca namaz maksadıyla bu kıyafete bürünmekle ilgili değildir. Kişi önceden bir başka gaye ile bu kıyafete bürünmüş olsa da kerâhet câridir. ed-Dâvudî, "nehyin, bunu namaz vaktinde bu maksadla yapanla ilgili olduğunu söyler. Ancak sahih olan önceki görüştür. Ashâb ve diğer selef büyüklerinden menkul rivâyetler bu görüşü destekler."

Sadedinde olduğumuz rivâyetteki İbnu Abbâs'ın davranışı da bunu destekler. Müteakip rivâyette de Ebû Râfi'nin aynı gerekçe ile, namaz kılmakta olan Hasan İbnu Ali'nin saçını çözdüğünü göreceğiz.

2751 ٢- وعن أبي سعيد المقبري رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ أَبَا رَافِعٍ مَوْلَى رسول الله ﷺ مَرَّ بِالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَهُوَ يُصَلِّي قَائِمًا، وَقَدْ غَرَزَ ضَفْرَه في قَفَاهُ فَحَلَّهَا أَبُو رَافِعٍ، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ مُغْضَبًا، فَقَالَ لَهُ أَبُو رَافِعٍ: أَقْبِلْ عَلَى صَلَاتِكَ

وَلَا تَغْضَبْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: ذَلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ: يَعْنِي مَقْعَدَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2751)- *Ebû Saîd el-Makberî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âzadlısı *Ebû Râfi, Hasan İbnu Ali* (radıyallâhu anhümâ)'ye uğradı. Hasan, örgülerini ensesinde topuz yapmış olduğu halde kalkmış namaz kılıyordu. *Ebû Râfi* topuzunu çözdü. Hasan (radıyallâhu anh) öfkeyle ona baktı. *Ebû Râfi* (radıyallâhu anh): "Öfkelenme, namazına devam et, çünkü ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Bu, şeytan'ın minderi,[18] yani oturma yeridir" dediğini işitmiştim (de onun için çözdüm)" dedi."

❑ İKİ HABÎSİN (BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDEST) SIKIŞMASI

2752 ١- عن عبدالله بن محمد بن أبي بكر قال: [كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَجِيءَ بِطَعَامِهَا، فَقَامَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ يُصَلِّي، فَقَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ، وَلَا لِمَنْ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ]. أخرجه مسلم وأبو داود واللفظ له.

«الأَخْبَثَانِ» البول والغائط.

1. (2752)- *Abdullah İbnu Muhammed İbni Ebî Bekr* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında idik. Yemeği getirildi. Derken Kâsım İbnu Muhammed namaza kalktı. Hz. Âişe: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim" dedi.

"Yemeğin yanında namaz kılınmaz, iki habîsin (yani büyük ve küçük abdestin) sıkışmasında da kılınmaz." [Müslim, Mesâcid 67, (560); Ebû Dâvud, Tahâret 43, (89).]

2753 ٢- وعن عبدالله بن الأرقم: [وَكَانَ يَؤُمُّ قَوْمًا، فَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَأَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ فَقَدَّمَهُ وَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَوَجَدَ أَحَدُكُمُ الْخَلَاءَ فَلْيَبْدَأْ بِهِ قَبْلَ صَلَاتِهِ]. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي.

2. (2753)- *Abdullah İbnu'l-Erkam* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre: "...Halka imamlık yapıyordu. (Bir seferinde) ikâmet getirilmişti. Bir adamın elinden tutup öne sürdü ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

18- *Kifl:* en-Nihâye'de açıklandığına göre, devenin hörgücünün etrafına bez sarılarak elde edilen oturma yerine denmektedir.

"Namaz başlarken birinizin helâ ihtiyacı gelirse, önce helâya gitsin!" dediğini işittim dedi." [Muvatta, Kasru's-Salât 49, (1, 159); Ebû Dâvud, Tahâret 43, (88); Tirmizî, Tahâret 108, (142); Nesâî, İmâmet 51, (2, 110, 111); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 114, (616).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet, namazı tam bir gönül huzuru içinde kılma gayreti göstermek gerektiğini ifade etmektedir. Zîra, bu huzuru bozan ve en ziyade rastlanan hallerden üçü zikredilerek, bunlardan biri ârız olunca, önce o hâlin giderilmesi, sonra namazın kılınması emredilmektedir.

Hadisle ilgili olarak Hattâbî'nin sunduğu açıklama şöyle: "Resûlullah önce yemeği emretmektedir, tâ ki nefis ihtiyacını görsün de musallî sâkin olarak namaza girsin, içindeki yemek arzusu, namazı çabuk bitirmeye sevkederek rükû, sücûd gibi rükünlerin hakkını vermeye engel olmasın. Küçük (veya büyük) abdest de böyledir. O da kişiye aynı şeyi yaptırır. Bu söylediğimiz, yeterli vaktin bulunması durumundadır. Şâyet böyle hareket etmeye yetecek bol vakit yok ise, namazı önce kılar, bu durumda hiçbir şeyi ona takdim etmez."

2- Bu emir âmm'dır; farz, vâcib, nafile her çeşit namaza şâmildir. Kezâ, kalbin huzurunu bozacak başkaca haller de aynı hükme tâbidir. Hadiste, en çok rastlanan üç tanesi zikredilmiştir.

3- Yemek konmuşken, kılınacak namaz hususunda hükümler farklıdır. Bazı âlimler yemeğin takdimini (öne alınmasını) vâcib görmüştür, bazısı da mendub (Açıklama daha önce geçti. Geniş açıklama 3999 ve 4000 numaralı hadislerde gelecek.)

SECDELER ÜZERİNE FASIL

❑ SEHİV SECDESİ

2754 ١ – عن عبدالله بن مالك بن بحينة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَامَ مِنَ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ]. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين.

1. (2754)- *Abdullah İbnu Mâlik İbnu Büheyne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*öğle namazının ilk iki rekatini tamamlamıştı (oturması gerektiği halde oturmadan) kalktı. Namazı bitirince iki (ziyade) secde daha yaptı, ondan sonra selam verdi."[Buhârî, Sehv 1, 5; Ezân 145, 147, Eymân 15; Müslim, Mesâcid 85, (570); Muvatta, Salât 65, (1, 96); Ebû Dâvud, Salât 200, (1034, 1035); Tirmizî, Salât 288, (391); Nesâî, Sehv 21, (3, 19, 20), 28, (3, 34), İftitâh 196, (2, 244); İbnu Mâce, İkâmet 131, (1206).]

AÇIKLAMA:

1- *Sehv* (dilimizde sehiv diye de telaffuz olunur), birşeyden gaflet etmek kalbin bir başka şeye kayması demektir. Âlimlerin bir kısmı sehv ile nisyan (unutma) arasında fark görür.

2- Namazda sehv'in hükmü ihtilâflıdır.

★ *Şâfiîler* her neden olursa olsun, sehiv secdesini sünnet kabûl eder.

★ Mâlikîler, "sehvimiz namazda noksanlığa sebep oldu ise sehiv secdesine vâcib, ziyâdeye sebep oldu ise sünnettir" der.

★ Hanbelîler, "erkâna girmeyen vâcibler sehven terkedilirse secde-i sehv'in vâcib olduğuna, kavlî sünnetlerin terkinde ise vâcib olmadığına" hükmederler. Kasden yapıldığı takdirde namazı iptal eden bir söz veya fiil ziyadesi halinde sehiv secdesi yine vâcib olur.

★ *Hanefiler:* "Sehiv secdesi, ne sebeple yapılırsa yapılsın, hepsi vâcibtir" der.

3- Sadedinde olduğumuz vak'a, Buhârî'nin bir rivâyetinde biraz daha tafsilatlı gelmiştir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazlardan birinin iki rek'atini kıldırmıştı, oturmadan kalktı, halk da onunla birlikte kalktı. Namazı tamamlayınca selamına baktık. Selamdan önce tekbir getirdi, (yerinden hiç kalkmaksızın) oturduğu yerde secde yaptı, sonra selam verdi."

4- Âlimler der ki: "Sehiv secdesi makamında meşrû olan iki secdedir. Unutarak tek secde yapacak olsa hiçbir şey gerekmez, bilerek tek secde yapacak olursa namaz iptal olur, çünkü namaza, meşrû olmayan bir secde ilave etmiş olmaktadır."

5- Hadisten cumhur şu hükmü de çıkarır: Sehiv secdesiyle telafisi şart olan bir hatayı sehven yapan için bu secde meşrûdur: Böyle bir hatayı âmmden irtikab ederse ona secde gerekmez.

6- İmam, yaptığı hata için secde edince, me'mûm, imamın hatasını yapmamış bile olsa, imamla birlikte sehiv secdesi yapmalıdır.

İbnu Hazm bu hususta icmadan bahseder; ancak ulemâ: *"İmamın sehiv yaptım zannıyla secde yapması halinde, cemaat onun sehiv yapmadığına kâni olunca, sehiv secdesine katılması gerekmez"* demiştir.

7- Bu hadis ilk iki rek'atten sonraki teşehhüdün farz olmadığını gösterir. Aksi takdirde terki, sehiv secdesi ile telafi edilmezdi.

8- İkinci rek'atten sonraki teşehhüd için oturmadan, unutarak üçüncü rek'ate kalksa ve hatırlasa ki teşehhüdü unuttu, artık dönüş yapmaz, namaza devam eder. Üçüncü rek'atin kıyâmına geçtikten sonra geri dönecek olsa, -cumhura muhalif olarak- Şâfiî, namazın iptal olacağını söyler.

9- Hadis, sehiv ve unutmanın peygamberler hakkında câiz olduğunu gösterir.

10- Sehiv secdesinin yeri, namazın sonudur. Yanılarak teşehhüdden önce sehiv secdesi yapsa, -sehiv secdesinin vâcib olduğuna hükmeden cumhura göre- bunu iade eder..

2755 ٢- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا كُنْتَ فِي صَلَاةٍ فَشَكَكْتَ فِي ثَلَاثٍ أَوْ أَرْبَعٍ، وَأَكْبَرُ ظَنِّكَ عَلَى أَرْبَعٍ تَشَهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ، وَأَنْتَ جَالِسٌ قَبْلَ أَنْ تُسَلِّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أَيْضًا، ثُمَّ تُسَلِّمُ]. أخرجه أبو داود، وقال: وقد روى عنه ولم يرفعوه إلى النبي ﷺ.

2. (2755)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Namaz kılarken üç mü kıldım dört mü kıldım diye şüpheye düşersen, eğer zann-ı gâlibin dört ise hemen teşehhüd yap, sonra sen daha otururken ve selam vermemişken iki secde daha yap, sonra aynı şekilde teşehhüd oku, sonra selam ver." [Ebû Dâvud, Salât 198, (1028).]

Ebû Dâvud der ki: "Bu, İbnu Mes'ud'dan rivâyet edilmiştir. Âlimlerden kimse bunu Resûlullah'a nisbet etmedi."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, namaz esnasında kılınan rekatlerin miktarında şüpheye düşen kimsenin durumuna açıklık getirilmektedir. Bu mevzu ihtilaflıdır:

★ *Hanefîler* ve *Mâlikîler* bu rivâyeti esas alarak, "Zann-ı gâlibe göre hareket eder" demiştir. Zann-ı gâlib hâsıl olmazsa yakîn'i (kesin bilgisini) esas alır.

★ *Şâfiîler:* "Bütün durumlarda yakîn esas alınır" demiştir. Bunlar arkadan kaydedilecek olan Ebû Saîdi'l-Hudrî hadisini esas alırlar.

٢٧٥٦ - وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا شك أحدكم في صلاته فلم يدر كم صلى ثلاثاً أو أربعاً، فليطرح الشك وليبن على ما استيقن، ثم يسجد سجدتين قبل أن يسلم، فإن كان صلى خمساً شفعن له صلاته، وإن كان صلى تماماً لأربع كانتا ترغيماً للشيطان]. أخرجه الستة إلا البخاري.

«ترغيم الشيطان»: إلصاق أنفه بالرّغام، وهو التراب ذلا.

3. (2756)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz namazında, iki mi kıldım, üç mü kıldım diye şekke düşerse, şekki atsın, yakîn kesbettiği hususu esas alsın, sonra da selam vermezden önce iki secdede bulunsun. Eğer (bu kıldığı ile) beş rek'at kılmışsa, namazını onunla (sehiv secdesiyle) çift yapmış olur. Dördü tam kılmış idiyse, o iki secdesi, şeytanın burnunu sürtme olur."* [Müslim, Mesâcid 88, (571); Muvatta, Salât 62, (1, 95); Ebû Dâvud, Salât 197, (1024, 1026, 1027, 1029); Tirmizî, Salât 291, (396); Nesâî, Sehv 24, (3, 27); İbnu Mâce, İkâmet 132, (1210); 133, (1212).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, "sehiv secdesi selamdan öncedir" diyenlerin delilidir.

2- Sehiv secdesinin bir rek'at yerine kâim olduğu ifade edilmektedir. Düştüğü şekk sebebiyle kıldığı rek'at beşince rek'at olmuşsa, secde-i sehvi altıncı rek'at olarak namazı çift rekatlı kılmış olmaktadır.

3- Sehiv secdesinin "şeytanın burnunu sürtme" olması, musallînin kalbine şekk sûretinde vesvese vererek namazını iptal ettirmek istemesindendir. Bu ifade sehiv secdesinin sevaplı bir amel olduğunu ifade eder.

4- Bu hadis ayrıca şekk'de zann-ı gâlibi değil yakîni esas almayı irşad etmektedir. Çünkü "şekkin atılıp yakîn kesbedilen hususun esas alınması" emredilmektedir. İbnu Mâce'de gelen rivâyet "yakînin esas alınmasını" daha sarîh ifade eder: *"Biriniz bir mi iki mi diye şekke düşerse, biri esas alsın; iki mi üç mü diye şekke düşerse ikiyi esas alsın; üç mü dört mü diye şekke düşerse üçü esas alsın; sonra namazının gerisini buna göre tamamlasın, böylece vehim ziyadede kalsın, sonra da otururken, daha selam vermeden iki secde yapsın."* Hadisin Hâkim'deki vechinden şu ilaveye yer verilmiştir: "...Zîra fazlalık noksanlıktan hayırlıdır." Müteakiben kaydedilecek Tirmizî hadisi de bazı eksikliklerle bunun aynıdır."[19]

5- Hanefilerin esas aldığı İbnu Mes'ud hadisi (2760) ile bunun arasında iki mühim fark var:

a) *İbnu Mes'ud* hadisinde taharri, yani zann-ı gâlibi arama var. Burada yakîn esas alınmakta, ihtiyatlı davranılarak eksik tamamlanmaktadır.

b) *İbnu Mes'ud*, hadisinde secde-i sehvin selamdan sonra yapılmasını ifade ederken, bu selamdan önce yapılmasını emretmektedir.

Şunu da belirtelim ki, Hanefilerin zann-ı gâlibi kendisine sık sık vesvese gelen kimse hakkındadır. Böyle bir vesvese ile ilk karşılaşan, namazını yeni baştan kılmalıdır.

Bu mevzû üzerine bazı açıklamalar 2760 numaralı hadiste gelecek.

2757 ٤ – وعن عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ إذا سها أحدكم في صلاته فلم يدر واحدة صلّى أو اثنتين فليبن على واحدة، فإن لم يدر اثنتين صلّى أم ثلاثا فليبن على اثنتين، فإن لم يدر ثلاثا صلّى أم أربعا فليبن على ثلاث ويسجد سجدتين قبل أن يسلّم]. أخرجه الترمذي.

19– Düşülen şekk birinci veya ikinci rek'atte, ikinci veya üçüncü; üçüncü veya dördüncü rek'atte, dört rek'atli veya akşam ve vitir namazları oluşuna göre takip edeceğimiz ihtiyat tarzı farklıdır. Teferruât ilmihal kitaplarından takip edilmelidir.

4. (2757)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz namazında yanılır da bir mi iki mi kıldığını bilemezse, namazını bir üzerine bina etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse iki üzerine bina etsin; üç mü dört mü kıldığını bilemezse üç üzerine bina etsin, sonra da selam vermezden önce iki (ziyade) secde yapsın..."* [Tirmizî, Salât 291, (398).]

2758 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ، فقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ: أقَصُرَتِ الصَّلاةُ أمْ نَسِيتَ يَا رسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: أصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ]. أخرجه الستة.

5. (2758)- *Ebû Hureyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazın ikinci rek'atında selam verip bitirdi. Zülyedeyn (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselam:

"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" diye sordu. Herkes:

"Evet!" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* de iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi, sonra tekbir getirip iki secde daha yaptı. Bu iki secde diğer secdelerinin uzunluğunda idi veya biraz daha uzundu. Sonra namazdan kalktı." [Buhârî, Sehv, 3, 4, 5, Mesâcid 88, Cemâat 69, Edeb 45, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 97, (573); Muvatta, Salât 58, (1, 93); Ebû Dâvud, Salât 195, (1008, 1009, 1010, 1011, 1012); Tirmizî, Salât 289, (394); 292, (399); Nesâî, Sehv 22-23, (3, 20, 26).]

2759 ٦- وفي رواية: [صَلَّى إحدَىٰ صَلاتَيْ الْعَشِيِّ. قَالَ مُحَمَّدٌ: وَأكْثَرُ ظَنِّي أيُّهَا الْعَصْرُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ قَامَ إلَى خَشَبَةٍ فِي مُقَدَّمِ الْمَسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَهَابَاهُ أنْ يُكَلِّمَاهُ، وَخَرَجَ سُرْعَانُ النَّاسِ، فَقَالُوا: أقَصُرَتِ الصَّلاةُ؟ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ رسولُ اللهِ ﷺ ذَا الْيَدَيْنِ، فَقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: أقَصُرَتِ أمْ نَسِيتَ؟ فَقَالَ: لَمْ أنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ، فَقَالَ: بَلَى قَدْ نَسِيتَ، فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ فَكَبَّرَ، ثُمَّ وَضَعَ رَأسَهُ

فَكَبَّرَ، فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ].

« سُرْعَانُ النَّاسِ » أوائلهم ومتقدموهم.

6. (2759)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle ve ikindi namazlarından birini iki rek'at kılmıştı. - Muhammed İbnu Sîrîn der ki: "Zann-ı gâlibime göre bu, ikindi namazı idi. Sonra selam verdi. Sonra mescidin ön kısmındaki kütüğe gitti. Elini üzerine koydu, (yüzünde öfke okunuyordu). Cemaatte Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer de vardı. Bunlar (namazda yapılan eksiklikten) Efendimize söz etmekten (hicab edip) korktular. Cemaatin çabuk çıkanları:

"(Ey Allah'ın Resûlü!) namaz kısaldı mı?" diye sordular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Zülyedeyn dediği bir zât da:

"Ey Allah'ın Resûlü! Namaz mı kısaldı, siz mi unuttunuz?" dedi.

"Ne ben unuttum, ne de namaz kısaldı" cevabını verdi. Ama Zulyedeyn tekrar:

"Hayır (farkında değilsiniz), unuttunuz!" (dedi). Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaltı iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi. Sonra tekbir getirdi, tıpkı diğer secdeleri gibi -veya biraz daha uzun olmak üzere- (sehiv için) secde yaptı, sonra başını kaldırdı tekbir getirdi, sonra başını koydu tekbir getirdi, peşinden önceki secdesi gibi -veya daha uzun- (sehiv için ikinci defa) secde etti, sonra başını kaldırdı ve tekbir getirdi, (oturup teşehhüd okudu ve selam vererek namazı tamamladı)." [Ebû Dâvud, Salât 195, (1008).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in namazında yanılarak iki rek'atte selam vermesine temas eden muhtelif rivâyetler var. Bu rivâyetler tek vak'âya parmak basıyor gibiyse de, rivâyetlerdeki farklılıkları tahlîl eden âlimler farklı hâdiselerin mevzubahis edildiği hükmüne varmışlardır. Yani, bu rivâyetler Resûlullah'ın birkaç sefer unutarak dört rek'atli namazı iki rek'at olarak kıldığını ve cemaatin ikazı üzerine dörde tamamladığını göstermektedir. Şöyle ki:

a) Bir kere, hangi namazda iki kıldığı ihtilaflıdır. Bazılarında öğle, bazılarında ikindi namazı olduğu söyleniyor, bazılarında da tereddütlü bir ifade kullanılıyor. Nitekim sadedinde olduğumuz 2759 numaralı hadiste tereddüt mevzubahistir.

b) Resûlullah'ı ikaz eden şahsın ismi de rivâyetlerde farklıdır. Bazı rivâyetlerde Zülyedeyn lakabında *Benî Süleymli el-Hırbak*'ın adı geçer. Elleri uzun olduğu için kendisine Zülyedeyn lakabının takıldığı belirtilir. Bazı rivâyetlerde *Züşşimâleyn* lakabını taşıyan birinin zikri geçer. *Zühri, Züşşimâleyn* ile *Zülyedeyn*'in aynı şahıs olduğuna hükmetmiş ise de bu hükümde yanıldığı belirtilmiştir. Diğer ulemâ bilittifak bunların iki ayrı şahıs olduğunu söyler. *Züşşimâleyn*, Huza'a kabilesindendir ve Benî Zühre'nin halîfidir (müttefiki). İsmi de Umayr İbnu Abdi Amr'dir. Bedir savaşına katılmış ve orada şehid oluştur.

2- Hadiste geçen aşiyy (العَشِيّ) lügatçilerin açıklamasına göre zevâl-gün batımı arasındaki vakittir. İki aşiyy, öğle ile ikindi namazları demektir.

3- Hadiste, *Hz. Peygamber*'i namazı eksik kılmasına sevkeden psikolojik duruma işaret edilir: Namazdan sonra öne geçiyor ve ellerini öndeki kütüğün üzerine koyuyor, bu sırada yüzünde öfke hâli var, bunu cemaat görebiliyor. Şârihler, bu öfkenin tesiriyle şekke düşmüş olabileceği tahmini yürütürler. Mamafih, kaç rek'at kıldığında tereddüde ve şekke düştüğü için öfkelenmiş olabileceği de söylenmiştir.

4- *İbnu Abbâs, İbnu-z-Zübeyr, Urve, Atâ, Hasan Basrî, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve bütün hadis imamları bu hadise dayanarak şu hükme varmışlardır: "Namazın tamam olduğunu zannederek namazdan çıkma ve namazı kesme niyyeti, namazın iptalini gerektirmez, sağa ve sola selam vermiş bile olsa. Keza unutarak konuşan kimsenin veya namaz bitti zannıyla konuşan kimsenin kelamı namazı bozmaz. Selef ve haleften cumhur-u ulemânın görüşü budur."

NOT: Hanefîler bu meselede başka türlü düşünürler. Onlara göre bu hadis mensuhtur. Namazda unutarak olsun, cehaletle olsun bitirdim zannıyla olsun, her ne sûretle konuşulursa konuşulsun namaz bozulur. Hanefîler bu meselede, namazda konuşma yasağıyla ilgili olarak bnu Mes ud ve Zeyd bnu Erkam (radıyallahu anhümâ) tarafından rivâyet edilen hadislere dayanırlar. Mezkûr hadislerin sadedinde olduğumuz hadisi neshettiğine hükmederler (Bu hadisleri 2708, 2709 numarada kaydettik ve açıkladık.)

Diğer görüş sahipleri Hanefîlere cevap vermiş, hadislerden hangisinin evvel, hangisinin sonra vürûd ettiği noktasında düğümlenen bazı teknik münâkaşalar olmuş ise de teferruâtı gereksiz görüyoruz. Hak olan dört mezhebin görüşlerine ihtilaflı da olsa saygı esastır.

5- Hadisin sonunda secde-i sehvi anlatan paragrafın daha açık olması için bazı ilavelerde bulunduk ve ilavelerimizi parantez içerisine aldık. Bu rivâyette sehiv secdesinden sonra teşehhüd ve selam zikredilme-

miştir. Ebû Dâvud bu hususun varlığını, açıklamasında nakleder. Biz parantez içerisinde gösterdik.

6- Bazı âlimler bu hadisten şu hükümleri de çıkarmışlardır.

★ Selamdan sonra, eksik kısmın ilavesi için aradan az zaman geçmelidir. "Bir rek'atlık", "bir namazlık" vakitten fazla olmamalıdır" da denmiştir.

★ Böyle durumlarda secde-i sehivde bulunmak vâcibtir, çünkü efendimiz: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي *"Beni nasıl namaz kılıyor gördüyseniz öyle namaz kılın"* buyurmuştur.

★ Namazda birden fazla secde-i sehvi gerektiren hata da yapılsa, sonda bir defa sehiv secdesi yapılır.

★ Sehiv secdesi selamdan sonradır.

NOT: Hadisle ilgili hükümleri değerlendirirken, hadisin mensuh olup olmaması hususunda Hanefilerle diğer ulemânın ihtilâfını hatırdan çıkarmamak gerekir.

2760 ٧- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ فزاد أَوْ نقص فقيل: يا رَسُولَ اللهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فثنى رِجْلَيْهِ واستقبل الْقِبْلَةَ، وسجد سجدتين، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ، وَلَكِنِّي بَشَرٌ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي، وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ وَلْيَبْنِ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

7. (2760)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılmıştı. Namazda (unutarak) ziyade veya noksanda bulundu. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" diye soruldu.

"Bunu niye sordunuz?" diye O da merak etti.

"Şöyle şöyle kıldınız" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen dizlerini bükerek kıbleye yöneldi ve iki adet sehiv secdesinde bulundu, sonra selam verdi ve yüzünü bize çevirerek:

"Şâyet namazda yeni bir şey hâsıl olsaydı ben size haber verirdim. Ancak ben bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Öyleyse bir şey unutursam bana haber verin. Biriniz namazında şekke düşecek

olursa doğruyu araştırsın ve onun üzerine, kalanı bina etsin, sonra da iki (sehiv) secdesi yapsın" dedi." [Buhârî, Sehiv 2, Salât 31, 32, Eymân 15, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 89, (572); Ebû Dâvud, Salât 196, (1019, 1020, 1021, 1022); Nesâî, Sehv 26, (3, 31-36); Tirmizî, Salât 289, (392, 393).]

AÇIKLAMA:

1- Burada da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın unutarak namazda rek'atlerin miktarında yanlışlık yaptığı belirtilmektedir. Kaynaklarda gösterilen bazı vecihlerinde yanılmanın öğle vaktinde olduğu, namazı beş rek'at kıldırdığı tasrîh edilmiştir. Keza bazı rivâyetlerde, sehiv secdesini, selam ve kelamdan (yani konuşmalardan) sonra yaptığı belirtilmiştir.

2- *"Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?"* sorusu, "Namazla ilgili yeni bir vahiy mi geldi, rek'at sayısı artırıldı mı?" demektir. Çünkü soru, bazı rivâyetlerde, هَلْ زِيدَ فِي الصَّلَاةِ "Namazda artırma mı oldu?" şeklinde gelmiştir.

3- Hadiste geçen taharriden (araştırma) muradın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki:

★ *Şâfiî*'ye göre: "Bu, yakîn üzerine binadır, zann-ı gâlibe değil. Zîra namaz zimmette yakîn ile sâbittir, ancak yakîn ile düşer."

★ *İbnu Hazm*'a göre İbnu Mes'ud hadisindeki taharrîyi, Müslim'de gelen Ebû Saîd hadisi tefsir etmiştir: "...Eğer üç mü dört mü kıldığını bilemezse, şekki atsın, yakîn hâsıl ettiği miktara bina etsin" (2756). Bu açıklama Şâfiî'nin görüşünü farklı kelimelerle ifade eder.

★ *Taharrî* için "zann-ı gâlible ameldir" diyen de olmuştur. Müslim'deki rivâyetlerin zahiri bunu ifade eder.

★ *İbnu Hibbân*'a göre bina, taharrî değildir. Bina, meselâ üç mü dört mü diye şekke düşmek ve şekki bertaraf etmektir. Taharrî ise, namazında şekke düşüp ne kıldığını bilmemektedir. Bu durumda zann-ı gâlibi esas alması gerekir.

★ Şöyle diyen de olmuştur: "Taharrî, kendisine birçok kereler şekk hâsıl olan için mevzubahistir. Bu kimseye zann-ı gâlibe göre hareket etmek terettüp eder." *İmam Mâlik* ve *İmam Ahmed* (rahimehümâllah) böyle hükmederler.

★ İmam Ahmed'den meşhur görüşe göre taharrî, imamla ilgili bir keyfiyettir, zann-ı gâlibine göre namazın gerisini tamamlar. Ancak münferid kılan, dâima yakîn üzerine namazını bina etmelidir. Ahmed İbnu Hanbel'den bu meselede başka görüşler de rivâyet edilmiştir.

★ Ebû Hanîfe'ye göre, kişiye şekk birinci sefer ârız olunca namazı yeniden kılmalı, çokca vâki olunca zann-ı gâlibe bina etmeli, aksi halde yakîni esas almalıdır.

4- Hadisin Resûlullah'ın yanlışlıkla beş rek'at kıldırdığını ifade eden vechini esas alan bazı âlimler, bu hadiste, Hanefilerin bir hükmüne aykırılık bulmuşlardır. Mezkûr Hanefî hükmüne göre, "Bir kimse, dördüncü rek'ate oturmadan yanlışlıkla beşinci rek'ate kalkacak olursa namazı iptal olur." Sadedinde olduğumuz hadise göre bu durumda namaz bozulmaz.

5- Peygamberden fiil hususunda hata sâdır olabilir. Ulemâ bu hususta müttefiktir. Bir grup da hatayı peygamber hakkında caiz görmez. Ancak, sadedinde olduğumuz hadis ve emsali bu görüşü reddeder. Şunu da ilave edelim ki, *Resûlullah*'a hatayı câiz görmeyenler, daha ziyade ahkâmın tebliğine ait fiillerde bunu reddederler. Bu iddiada olan âlimler Resûl-i Ekrem'in yanıldığını ifade eden rivâyetleri şöyle îzah ederler: Yanılmak peygamberliğe aykırı değildir, yanılır ama hata üzerine bırakılmaz. Hatası üzerine bırakılmayınca o hatadan dine bir zarar gelmez, bilakis fayda hasıl olur, bu vesileyle yeni ahkâmlar tebliğ edilmiş olur. Hata yaptığı takdirde uyarılması hemen mi olur, zaman içinde mi olur, bunda da ihtilaf edilmiştir.

Kâdı İyâz, "ahkâm beyan eden sözlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanılmasının câiz olmayacağını, kasden yanlış söylemesinin de câiz olmayacağını, ulemânın bu hususta ittifak ettiğini" söyler.

2761 ٨- وعن المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا قَامَ الإمَامُ في الرَّكْعَةِ فَذَكَرَ قَبْلَ أنْ يَسْتَوِيَ قَائِمـاً فَلْيَجْلِسْ، فـإنِ اسْتَوَى قَائِمـاً فَلا يَجْلِسْ، ولْيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (2761)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İmam, (yanılarak ikinci rek'atte oturacağı yerde müteakip) rek'ate kalkmaya teşebbüs eder ve tam doğrulmadan hatırlarsa, hemen otursun. Tam kalkıp doğrulmuşsa artık (geri dönüp) oturmasın, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın."* [Ebû Dâvud. Salât 201. (1036); Tirmizî. Salât 269. (365).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslında فِي الرَّكْعَةِ değil فِي الرَّكْعَتَيْنِ gelmiştir, yani "ikinci rek'atte oturmayıp kalkarsa..." şeklindedir; daha sarihtir.

2- İkinci rek'atte unutarak kalkan kimse, oturması gerektiğini hatır-

layınca, ister kuûda yakın halde, isterse kıyâma yakın halde bulunsun, yeter ki tam kalkmamış olsun hemen geri dönüp oturmalıdır. Tam kıyâm hâlini aldıktan sonra hatırlarsa artık geri dönmez.

3- Kalktıktan sonra, hatırlayarak yerine geri dönen kimseye sehiv secdesi gerekir mi gerekmez mi? meselesinde âlimler ihtilaf eder. *Hanefiler* vâcib olmadığı kanaatindedir, çünkü onun fiili zaten kuûd'a dahildir. Şâfiîlerin cumhuruna göre sehiv secdesi, kuûda yakın olarak kalkmış bile olsa gerekmez. Sehiv secdesi hadisin ikinci kısmı için, yani teşehhüd okumadan kalkma halinde yapılır. *Ahmed İbnu Hanbel* "kalktığı için sehiv secdesi yapar" demiştir. Şâfiîlerin ve Ahmed İbnu Hanbel'in kendilerine has başka delilleri mevcuttur. Şâfiîler şu hadisi zikrederler: لاَ سَهْوَ فِي وَثْبَةٍ مِنَ الصَّلاَةِ إِلاَّ قِيَامٌ عَنْ جُلُوسٍ أَوْ جُلُوسٌ عَنْ قِيَامٍ *"Namazda bir sıçrayış sehiv değildir; sehiv, oturma yerine kalkmak veya kalkma yerine oturmaktır."* Ahmed (rahimehullah) de şu hadise dayanır: يَتَحَرَّكُ لِلْقِيَامِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الآخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى جِهَةِ السَّهْوِ فَسَبَّحُوا لَهُ فَقَعَدَ ثُمَّ سَجَدَ لِلسَّهْوِ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ikindi namazının ikinci rekatinde iken sehven kalkmak üzere kımıldamıştı, cemaat subhânallah diyerek uyardı. Hemen oturdu. Sonra sehiv secdesi yaptı."

4- Bu hadis, sehiv secdesi, kıyam fiili için değil teşehhüdün kaçırılması sebebiyledir diyenlerin delilidir.

5- Hadis, namazda vâcib olan bırakılıp farz olana başlandığı takdirde vâcibe dönülmeyeceğine delildir. Burada unutulan vacib kuûd ve teşehhüddür, başlayan farz kıyâmdır.

2762 ٩- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِنِّي لأَنْسَىٰ، أَوْ أُنَسَّى لأَسُنَّ].

9. (2762)- *İmam Mâlik* (rahimehullah)'a ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben de unuturum veya sünnet koymak için unutturulurum" buyurmuştur." [Muvatta, Sehv 2, (1, 100).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Muvatta'da yer aldığı halde senedi bulunmayan dört muallâk (belâğat) hadisten biridir. İbnu Abdilberr, hadis senet yönüyle zayıf da olsa, ma'nâsının sahih olduğunu belirtir.

İbnu Hacer de senet yönüyle "aslı yoktur" demiş ancak ma'nâsıyla ihticac edildiğini söylemiştir. "Belağ, zayıf hadislerden ise de ma'nâsı mevzu değildir" der.

Süfyân-ı Sevrî: "Mâlik'in, "Bana ulaştı" demesi sahih bir isnaddır" demiştir.

2- Hadisin ma'nâsı: "Ben unutmaya itilirim, tâ ki insanları hidâyetle doğru yola sevkedeyim, bu sûretle, onlara unutma ârız olduğu zaman nasıl hareket edeceklerini beyan edeyim" demektir.

Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle ona ârız olan unutma sebebiyle şeriatın sıhhati hususunda bizlerin endişeye düşmemesini irşad etmekte, bilakis, şeriatın unutmaya müteallik ahkâmının teşrî edilerek, kemâlinin sağlanması için bunun gerekli olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır.

3- Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus şudur: Hadis iki ayrı "unutma" hâdisesinden bahseder. Bunlardan birini Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendine nisbet ediyor, diğerini ise Allah'a. Halbuki biliyoruz ki, Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi de unutsa, bu da Allah'tandır. Allah unutturmuştur. Öyleyse iki ma'nâ muhtemeldir.

• **Birincisine göre:** "Uyanık halde unuturum, uykuda unutturulurum" demek istemiştir. Böylece uyanık haldeki unutmayı kendisine nisbet etmiştir, çünkü uyanıklık (yakaza) hali, insanların çoğunlukla sakınabilecekleri bir haldir. Uykudaki unutmayı başkasına izâfe etmiştir, çünkü o öyle bir haldir ki ondan sakınma pek nâdirdir ve uyanıkken mümkün olan, uyku halinde mümkün değildir.

• **İkincisine göre:** "Ben, normal olarak beşerî işlerde cereyan eden unutma, hata, zuhûl nevinden unutmalara mâruzum" veya "ben işleri tezekkür etmeme, onların üzerine gitmeme ve kendimi onlara vermeme rağmen unutturulurum" demek istemiştir ve böylece iki unutmadan birini, sanki ona mecbur gibi olduğu için kendine nisbet etmiştir.

Kâdı İyâz'ın açıklamasına göre, nisyanın (unutma) Resûlullah'ın şahsına izâfesi, kelimenin lügat ma'nâsı itibariyledir, Allah'a nisbeti de Resûlullah'ta gerçek unutmanın olmadığını belirtmek içindir. Zîra gerçekten unutturan Allah'tır. Öyleyse nerede kendisinde unutma olduğunu söyledi ise, bu sıfatın kendinde bulunduğunu belirtmek içindir; nerede bunu Allah'a nisbet etmiş ve dolayısıyle kendinden unutmayı nefyetmiş ise, bu da, unutma vasfının, tabiatından,kendiliğinden hâsıl olmayıp Allah'ın iradesiyle olduğunu belirtmek içindir. Bir başka ifadeyle O bir elçidir, ilâhî bir şeriatın tebliğcisidir, tebliğ vazifesinin sıhhatli, eksiksiz olması için bütün işleri ilâhî murâkabe altındadır, unutma vasfı da... Bu vasıf, Aleyhissalâtu vesselâmda insan olarak mevcuttur, ancak ilâhî iradenin murâkabesindedir. O irade, şeriatın konmasında, unutması gereken şeyler olunca unutturmaktadır.

TİLÂVET SECDESİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetler okunurken secde etmek gerekir. Bu âyetler mahiyet itibariyle şu üç muhtevadan birini taşır:

★ Ya secdeyi emretmektedir, bu emri yerine getirmek için secde edilir.

★ Yahut secdeye teşvik ve secde edene övgü ifade edilmektedir, bu âyetler de de secde edilir ki fazîlete erilsin.

★ Yahut secdeyi medhedici bir sîga ile bahsedilir. Kâfirlerin secde etmediği ifade edilir. Kâfirlere muhalefet etmek için de bu âyetlerde secde edilir.

2- Kur'ân'da secde âyetlerinin sayısı ihtilaflıdır. *İbnu Hacer "On tanesinde ulemâ icma etmiştir"* der. İmâm-ı Mâlik'e nisbet edilen bir açıklamaya göre secde âyetleri onbeş adeddir. Hanefîler ondört yerde secde kabul ederler. Secde âyetleri şunlardır:

1- A'raf sûresinin son âyeti (206. âyet)

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾ **"Doğrusu Rabbinin katında olanlar, O'na kulluk etmekten büyüklenmezler, O'nu tenzîh ederler ve yalnız O'na secde ederler."**

2- Ra'd sûresinin 15. âyeti:

﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ "Yerde ve göktekiler ve onların gölgeleri sabah, akşam ister istemez Allah için secde ederler."

3- Nahl sûresinin 49. âyeti:

﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾

"Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler."

4- İsrâ sûresinin 107. âyeti:

﴿قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا﴾

"De ki: "'Kur'ân'a ister inanın ister inanmayın. Ondan önceki ilim verilenlere o okunduğu zaman, yüzleri üzerine secdeye varırlar..."

5- Meryem sûresinin 58. âyeti:

﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ **"Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."**

6- Hacc sûresinin 19. âyeti:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ﴾ **"Göklerde ve yerlerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?"**

7- Yine Hacc sûresinde 77. âyet:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Ey iman edenler! Rükû edin secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki saadete erişesiniz."

8- Furkân sûresinin 60. âyeti:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ﴾ **"Onlara: "Rahmân'a secdeye varın!" dendiği zaman "Rahman da nedir?."** derler."

9- Neml sûresinde 25. âyet:

﴿أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ **"Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için, şeytan, kendilerine yaptıklarını güzel göstermiş.."**

10- Secde sûresi 15. âyet:

﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ **"Âyetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamıyarak Rablerini överek yücelten-ler... inanırlar."**

11- Sâd sûresi 24. âyet:

﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ... وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾

"Dâvud kendisini denediğimizi sanmışdı da Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş, Allah'a yönelmişti."

Burada Hanefîlere göre secde yoktur. Ancak Şâfiîlere ve Mâlikîlere göre vardır.

12- Fussilet sûresinin 37. âyeti:

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴾ **"Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin, eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin."**

13- Necm sûresinin 62. âyeti:

﴿ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴾ **"Artık secdeye varın Allah'a kulluk edin."**

14- İnşikak sûresinin 21. âyeti:

﴿ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴾ **"Onlara Kur'ân okunduğu zaman neden secde etmiyorlar?"**

15- Alak sûresinin 19. âyeti:

﴿ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴾ **"Sakın ona uyma, sen secde et, Rabbine yaklaş."**

İHTİLAFLAR: Ulemâ, secde âyetlerinin sayısı hakkında ihtilaf eder. Bu hususta 12 farklı görüş ortaya çıkmıştır. Teferruâta girmeden bazılarına dikkat çekeceğiz:

1- Neml sûresinde gösterilen âyet Hanefîlerin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'nin görüşüne göre secde âyeti ﴿ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾'den itibaren başlar.

2- Sâd sûresindeki secde âyeti, *Mâlikîlere* ve *Şâfiîlere* göredir. Hanefîlere göre, burada secde gerekmez. *İmam Mâlik*'ten yapılan bir diğer rivâyete göre secde mahalli, bir âyet sonra ﴿ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴾'dır.

3- Fussilet sûresinde gösterilen âyet İmam Mâlik ve kavl-i kadîminde *Şâfiî*'nin görüşüdür. *Hanefîlere* ve kavl-i cedîdinde Şâfiî'ye göre, bir âyet daha okuyup ﴿ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴾'dan sonraki âyete kadardır.

4- İnşikak sûresinde Mâlikîlerden İbnu Habîb'e göre sûrenin sonudur.

5- *Hanefîlere* göre *Hacc* sûresindeki ikinci secde yoktur, böylece onlara göre secde âyetinin sayısı 14'dır.

6- *İmam Şâfiî*'nin yeni görüşüne, İmam Ahmed'in esahh olan kavline göre Sâd sûresindeki secde âyetinde secde yoktur ve onlara göre de secde sayısı 14'dür.

7- *Ebû Sevr*'e göre Ve'n-Necm'deki secde sâkıttır ve sayı yine 14'dür.

8- Atâ-yı Horasânî'ye göre Hacc'daki ikinci secde ile İnşikâk'taki secde sâkıttır, sayı 13'dür.

★ *Hanefilere* göre tilâvet secdesinin sebebi: Secde âyetlerinin okunması, dinlenmesi ve okuyana iktida (uyma)dır. Dolayısıyla okuyan secde edeceği gibi, dinleyende eder. Cemaate dahil olup imama uyan kimse imamın sessizce okuduğu secde âyeti için bile imamla birlikte secde yapar.

Okumanın secdeye sebep olduğunda ittifak edilmiştir. İşitme de secdeye sebep olur mu? Bunda ihtilaf edilmiştir, aşağıda açıklayacağız.

TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ

★ *Ebû Hanîfe* merhuma göre, okuyan ve dinleyen üzerine vâcibtir, işiten dinlemeyi kastetmemiş, âyet kulağına tesadüfen ulaşmış bile olsa.

Hanefiler bu hükme varırken şu âyetleri delil kılarlar:

﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ **"Onlara ne oluyor ki iman etmiyor, kendilerine Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar"** (İnşikâk 20-21). Bir diğer âyet ﴿وَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا﴾ **"Artık Allah'a secde edip ibâdet edin"** (Necm 62).

Hanefiler bazı hadislerden de vücûb ma'nâsı çıkarırlar: اَلسَّجْدَةُ عَلَى مَنْ سَمِعَهَا ***"Secde, secde âyetini işitene gerekir."*** Keza: وَإِنَّمَا السَّجْدَةُ عَلَى مَنِ اسْتَمَعَ ***"Secde, secde âyetini dinleyenedir."*** Birinci hadis ihtiyarsız da olsa, işiteni ifade ederken ikinci hadis, kasıdla dinleyeni ifade eder.

★ *İmam Şâfiîye* göre tilâvet secdesi sünnet-i müekkededir. Ancak mezheb mensupları dinleme kasdı olmadan, secde âyeti kulağına geldiği için işiten hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

a) Kasıdsız olarak işiten kimsenin secde yapması müstehabtır sünnet-i müekkede değildir.

b) Böyle birinin kasden dinleyenden farkı yoktur, yani ona da sünnet-i müekkededir.

c) Böyle biri hakkında sünnet de değildir. Gazâlî bu kanaattedir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre sünnettir. Aynî'nin kaydına göre, *İshâk İbnu Râhûye, Evzâî, Leys İbnu Sa'd, Dâvud-ı Zâhirî* de tilâvet secdesine sünnet demişlerdir. Hz. Ömer, Selman İbnu Abbâs, İmrân *İbnu Husayn* (radıyallâhu anhüm) da aynı görüştedirler. Mâlikîlerden bazılarının buna fazîlet yani mendub dediği de bilinmektedir.

Tilâvet secdesine sünnet deyip vâcib olduğunu reddedenler, 2764 numarada kaydedilen hadise ve benzer başka rivâyetlere dayanırlar. Bunlardan biri Buhârî'de tahric edilen *Zeyd İbnu Sâbit* hadisidir. أَنَّهُ قَرَأَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا Zeyd (radıyallâhu anh) bu rivâyette, Resûlullah'a, içerisinde secde âyeti bulunan Ve'n-necmi sûresini okuduğunu, Resûlullah'ın secde etmediğini anlatır.

BAZI HÜKÜMLER:

★ Tilâvet secdesi, aynen namaz gibi, hadesten ve necâsetten tahâreti, setrü'l-avreti ve istikbâl-i kıbleyi gerektirir. Abdestsiz tilâvet secdesini sadece *İbnu Ömer* yapmış, kendisine sadece Şa'bî muvafakat etmiştir. Mamafih İbnu Ömer'in, لاَ يَسْجُدُ الرَّجُلُ إِلاَّ وَهُوَ طَاهِرٌ "Kişi temiz olmadıkça secde edemez" dediği de rivâyet edilmiştir. Âlimler bu iki rivâyeti "cünüb olmamalı" demek istemiştir diye te'lif ederler.

★ Namazı bozan şeyler tilâvet secdesini de bozar.

★ Secde âyeti okunur okunmaz secde vâcib değildir, sonra da yapılabilir.

★ Secde âyetinin secdeye delâlet eden kelimesi bir önceki veya bir sonraki kelimeyle okunursa secde vâcib olur, âyetin tamamını okumak gerekmez.

★ Secde âyetinin tercümesini dinleyen, anlarsa secde vâcibtir. Anlamaz ve fakat âyetin tercümesi olduğu bildirilirse vâcib olmaz. Bu tercümeyi okuyana, anlasa da anlamasa da vâcibtir.

★ Bir secde âyeti hakikaten veya hükmen müttehid olan bir mecliste birkaç kere okunsa tek secde yeterlidir. Başka başka secde âyetleri okunursa her biri için ayrı secde gerekir, meclisler değişirse de hüküm böyledir.

★ Secde âyeti namazda kıyâm halinde okunmuşsa hemen secdeye gidebileceği gibi, bundan sonra üç âyetten az okunarak secdeye gidilirse, rükû tilâvet secdesinin yerine geçer, tekrar etmek gerekmez.

2763 ١- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتي فيها السَّجْدَةُ فيسجد ونسجد حتّى ما يجدُ أحدُنا مكاناً لموضعِ جبهتِه في غيرِ وقتِ الصَّلاةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (2763)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,içerisinde secde âyeti olan sûreyi okur, (âyetler geldikçe) secde ederdi, biz de secde ederdik. Öyle ki (izdiham sebebiyle) namaz dışı vakitlerde alnımızı koyacak secde yeri bulamadığımız olurdu." [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 9, 8, 12; Müslim, Mesâcid 103, (575); Ebû Dâvud, Salât 333, (1411, 1412, 1413).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, secde âyetini okuyan kimse secde edince, dinleyenlerin de edeceğini gösterir. Okuyan secde etmezse, dinleyen de etmez. Bu meselede önceliğin çocuk bile olsa okuyana ait olduğu, okuyana *"imam"* dendiği merfû rivâyetlerde de gelmiştir. Secde yeri bulamama halinde âlimlerden bir kısmı, "kardeşinin sırtına secde eder" diye, bir kısmı da "secdeyi te'hir eder, münâsib fırsatta secdesini yapar" diye fetva vermiştir.

2764 ٢- وعن ربيعة بن عبدالله: [أنَّهُ حضرَ عُمرَ بنَ الخطَّابِ رضيَ اللهُ عنه قرأَ يومَ الجُمُعَةِ على المنبرِ بسورةِ النَّحلِ حتّى إذا جاءَ السَّجْدَةَ، فنزلَ وسجدَ وسجدَ النَّاسُ: حتّى إذا كانَتِ الجُمُعَةُ القابلةُ قرأَ بها حتّى اذا جاءَ السَّجْدَةَ قالَ يا أيُّها النَّاسُ انَّا نمرُّ بالسُّجودِ فمنْ سجدَ فقدْ أصابَ ومنْ لمْ يسجدْ فلا اثمَ عليهِ ولمْ يسجدْ عمرُ رضيَ اللهُ عنه]. أخرجه البخاري ومالك.

وفي رواية للبخاري: «إنَّ اللهَ لمْ يفرِضْ علينا السُّجودَ إلاَّ أنْ نشاءَ».

2. (2764)- *Rebî'a İbnu Abdillah* (rahimehullah)'ın anlattığına göre: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) cuma günü, minber üzerinde (hutbe verirken) Nahl sûresini okumuş, secde âyetine gelince, minberden inip secde yapmış, halk da onunla birlikte secdeye kapanmıştır. Müteakip cumada da (aynı şekilde) aynı sûreyi okumuş, secde âyetine gelince:

"Ey insanlar, biz secde âyetlerine uymuyoruz. (Bunlar okununca) kim secde ederse isabet eder, kim de secde etmezse üzerine günah yoktur" der ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh) secde etmez."[Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 10, Muvatta, Kur'ân 16, (1, 206).]

Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Allah, secdeyi dilemezsek farz etmemiştir."

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmından, âlimler tilâvet secdesinin farz olmadığı hükmünü çıkarmış ise de Hanefiler: "Vâcib olmasına mâni değil" diye cevap vermişlerdir. Hanefiler "dilemezsek" kaydını "okumazsak vacib olmaz, ama okuduk mu vacib olur"diye açıklayarak, bu ifadeye dayanarak "vacib değildir" diyenlere cevap verirler.

Hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:

★ Hatip hutbede Kur'ân okuyabilir, secde âyetine gelince minberi secdeye müsaid değilse yere inebilir. Bu, hutbeyi bozmaz. Hz. Ömer, Ashâbın huzurunda bunu yapmış, kimse onu kınamamıştır.

★ Hz. Ömer'in, "Kim secde etmezse üzerine günah yoktur" sözünden, bazı âlimler tilâvet secdesinin vâcib olmadığına delil çıkarmışlardır.

2765 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا قرأ ابن آدم السجدة فسجد، اعتزل الشيطان يبكي يقول يا ويلنا، أمر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة، وأمرت بالسجود فأبيت فلي النار]. أخرجه مسلم.

3. (2765)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve:

"Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var" der." [Müslim, İmân 133, (81).]

2766 ٤- وعن أبي تميمة الهجيمي قال: [كنت أقص بعد صلاة الصبح فأسجد فيها، فنهاني ابن عمر رضي الله عنهما فلم أنته ثلاث مرات، ثم عاد فقال: إني صليت خلف رسول الله ﷺ ومع أبي بكر وعمر وعثمان رضي الله عنهم، فلم يسجدوا حتى تطلع الشمس]. أخرجه أبو داود.

4. (2766)- *Ebû Temîmeti'l-Hüceymî* anlatıyor: "Ben sabah namazından sonra vaaz u nasihat ediyordum, bu esnada secde (âyeti okuyor ve secde) ediyordum. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) beni yasakladı. Ama ben

O'nu dinlemedim. O üç sefer yasaklamayı tekrarladı. Sonra dönüp:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında namaz kıldım. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* (radıyallâhu anhüm) ile de namaz kıldım. Onların hiçbiri güneş doğuncaya kadar secde yapmazlardı" dedi. [Ebû Dâvud, Salât 335, (1415).]

AÇIKLAMA:

1-Vaaz u nasihat diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kıssa anlatmak ma'nâsına gelen قَصٌّ dır. Bu, o devirde halkı irşad maksadıyla camilerde konuşmayı ifade eder. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: لاَ يَقُصُّ اِلاَّ اَمِيـــرٌ اَوْ مَأْمُورٌ اَوْ مُخْتَالٌ "Kıssayı ya emîr, ya me'mur ya da (kendini satmak isteyen) kibirli kimse anlatır" buyurarak, bu hizmetin emîrin yetkisi ve kontrolu altında bir hizmet olduğunu beyan ediyor. Bu hizmet, emîrin gıyâbında kazanç te'min etmek için icra edilemez (en-Nihâye).

2- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ), *el-Hüceymî*'yi kerâhet vaktinde secde yapmaktan men etmiştir. Yani sabah namazından sonra güneşin doğmasından önce İbnu Ömer, mekruh saatte tilâvet secdesi yapmaması için üç kere ihtar etmiş, dördüncüde Resûlullah, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'den delil getirerek mekruh vakitte tilâvet secdesi yapılmayacağı hususunda iknâ etmiştir.

3- *Şevkânî* der ki: "Bazı sahâbelerden, mekruh vakitlerde tilâvet secdesi yapmanın mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Ancak, zâhir, mekruh olmadığıdır, zîra mezkûr secde namaz değildir, yasaklayıcı rivâyetler namaza has olarak vârid olmuştur.

TİLÂVET SECDESİYLE İLGİLİ TAFSİLAT

2767 ١- عن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَقْرَأَنِي رسولُ اللهِ ﷺ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً في القُرآنِ، مِنْهَا ثَلاثٌ في المُفَصَّلِ، وفي سُورَةِ الحَجِّ سَجْدَتَانِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2767)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana Kur'ân'dan onbeş secde âyeti okuttu. Bunlardan üçü Mufassal sûrelerdedir. Hacc sûresinde de iki secde âyeti var." [Ebû Dâvud, Salât 328, (1401); İbnu Mâce, İkâmet 71, (1057).]

AÇIKLAMA:

Hadis rivâyetiyle ilgili metinlerde, okuttu (أقرأ) tâbiri hususî bir ma'nâ taşır. Bir kimse Kur'ân veya hadisi bir şeyhe kontrol ettirmek veya icâzet almak gibi bir maksadla okursa (قرأ على الشيخ) o kimse أقرأني فلان *"Falanca bana Kur'ân okuttu"* diye ifade eder, ma'nâsı şöyledir: "Falanca şeyh Kur' ân'ı (veya hadisi) kendisine kontrol (veya icazet için) okumama imkan tanıdı." Şu halde hadis, Amr (radıyallâhu anh)'ın, Aleyhissalâtu vesselâm'a onbeş secde âyeti okuyup dinlettiğini ifade eder.

2768 ٢- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَيْسَتْ ص مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ، وقَدْ رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَسْجُدُ فِيهَا ويَقُولُ: سَجَدَهَا دَاوُدُ عليه السَّلام تَوبَةً، ونَسْجُدُهَا شُكْرًا]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

2. (2768)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Sâd sûresi azâim-i sücûd'dan değildir.Nitekim ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı o sûrede secde edip:

"Dâvud (aleyhisselâm) bu secdeyi tevbe secdesi olarak yaptı, biz ise

şükür olarak yapıyoruz!" dediğini işittim." [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 3, Enbiya 39; Ebû Dâvud, Salât 332, (1409); Tirmizî, Salât 405, (577); Nesâî, İftitah, 48, (2, 159).]

AÇIKLAMA:

1- Azâim, "azîmet"in cem'idir. Azîmet, azm (عزم) kelimesinden gelir. Dilimize azim olarak girmiş olan "azm" kelimesi ciddiyet sabır, sebat gayret gibi ma'nâlara gelir. Âyet-i kerîmede: ﴿ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ ﴾ **"Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret."** (Ahkâf 35) denmiştir.

İbnu Hacer, azâim'i, kelimenin belirtilen kök ma'nâsına uygun olarak "yapılması için azim gösterilen şeyler" diye açıklar. Devamla: Mesela emr sigası gibi, nitekim bazı mendublar vardır ki, te'kîdli olarak gelmiştir, böyle mendublara, "vâcib" demeyenler bile müekked mendub diyerek diğerlerinden ayırırlar ma'nâsında izah sunar.

Şu halde *Sâd* sûresinin azâimu's-sücûd'dan olmaması demek, bu sûredeki secde âyetinin, te'kidli secdelerden, bütün ulemânın, secde edilmesi gerektiğine hükmettikleri secde âyetlerinden olmadığını ifade eder.

Öyle ise azâimu's-sücûd yani okununca secde edilmesi şart olan, secde etmekten vazgeçilemiyecek olan, secde edilmesi gerektiği te'kidle belirtilmiş bulunanlar hangileridir? İbnu Hacer bu soruyu cevaplama sadedinde şu bilgiyi verir:

"İbnu'l-Münzîr ve başkaları *Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh)' ten hasen senedle şunu rivâyet etmiştir: "Azâim olanlar Hâ-mîm (Fussilet), Ve'n-necmi, İkra' ve Elif-Lâm-Tenzîl'dir." Keza İbnu Abbâs'tan da son üçü hakkında rivâyet sâbit olmuştur. İbnu Ebî Şeybe'nin tahricine göre: A'râf, Sübhân, Hâ-mîm ve Elif-Lâm'ın azâim olduğunu söyleyende olmuştur.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyetinde bunlar beştir: Benû İsrâil, İsrâ, Ve'n-necmi, İnşikâk, İkrâ bismi Rabbike'dir. Abd İbnu Umeyr'in görüşüne göre de azâim dörttür, ancak bazıları farklıdır. Necm ile İkrâ bismi Rabbike'ye bedel A'râf ve Benû İsrâil'dir.

Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz rivâyet ulemâ arasındaki bir ihtilafa parmak basmış olmakta, Sâd sûresinin azâimden olmadığını belirtmektedir.

2- Buhârî, Sâd sûresinin tefsirinde şu rivâyeti kaydeder: "Mücâhid, İbnu Abbâs'a soruyor: "Sâd sûresindeki secde âyetinde niye secde etmi-

yorsun?" O da, "En'âm sûresindeki 84-90 arası âyetleri okumuyor musun?"diye cevap verir: ﴿ومن ذريته داود وسليمان... الذين هدى الله فبهديهم اقتده﴾ Özet olarak meâli: *"Nuh'un zürriyetinden gelen Dâvud ve Süleymân ile bunları takib eden peygamberleri Allahu Teâlâ nübüvvetle ve ezâya tahammül ile mazhâr-ı hidâyet etmiştir. Sen de habîbim! Bunların hidâyetine uy, bunlar gibi ezâya sabret!"*

3- Sadedinde olduğumuz rivâyette -ki hadisin Nesâi'deki vechidir- Sâd sûresindeki secdeyi *Hz. Dâvud*'un tevbe secdesi olarak yaptığı, Resûlullah'ın da şükür secdesi olarak yaptığı belirtilmektedir. Bunun ma'nâsını anlamak için bu sûredeki secde âyetinin ma'nâ ve mahiyetini gözönüne almak gerekir.

Önce şunu bilmeliyiz: Sâd sûresi Mekkî'dir ve Resûlullah'ın tebliğe başlamasından sonra Mekke müşrikleri tarafından çeşitli iftirâlar, yakıştırmalarla alaya alındığı, değişik işkence tarzlarıyla rahatsız edildiği, huzursuz edildiği bir zamanda tesellî edilmek, sabra dâvet edilmek üzere nâzil omuştur. İlk âyetlerde Resûlullah'a ve Kur'ân'a karşı aldıkları menfî tavır belirtilir (1-11. âyetler). Sonra kendisinden önce gelen peygamberlerin de aynı hakaretlere mâruz kaldıkları, ama o peygamberlerin sabrettiği, zâlim kavimlerin helâk olduğu belirtilir, bazı peygamberler ismen zikredilir: *Nûh, Âd, Firavun, Semûd, Lût* (12-16). Daha sonra *Hz. Dâvud* ve O'na yapılanlar ve Allah'ın Dâvud'a olan desteği zikredilir (17-23). Secde âyeti olan 24. âyette Hz. Dâvud'un niçin secde ettiği belirtilir: Bir zellede (farkında olmadığı hatada) bulunmuştur ve bu yüzden azaba uğramaktan korkmuştur...

"..Dâvud sandı ki biz kendisine mutlaka bir azab (suikasd) hazırladık. Bunun üzerine o, Rabbinden setr (ve himâye) edilmesini istedi, rükû ile yere kapanıp (Allah'a) döndü. Biz de O'nu salih (bir zât olarak) intihab ettik. Nezdimizde O'nun muhakkak bir yakınlığı ve bir akibet güzelliği vardır" (Sâd 24-25).

Âyetin meâlinden de anlaşılacağı üzere Hz. Dâvud, zellesine tevbe ve istiğfar ile secde ederek Cenâb-ı Hakk'a yöneldiği için Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* O'nun secdesini tevbe secdesi olarak tavsif etmiştir. IIz. Dâvud'un affa ve mağfirete mazhar olması ve Cenâb-ı Hakk'tan kendisine -ilâhî yakınlık ve akibet güzelliği ﴿وإن له عندنا لزلفى وحسن مآب﴾ şeklinde- yüce menziller vaadedilmiş olması sebebiyle secdeye kapanan Hz. Peygamber, bu secdesine şükür secdesi demiştir.

İşte, bu ma'nâya binâen Hanefiler, Sâd sûresindeki secdeyi وخر راكعا

وَحُسْنَ مَآبٍ kavl-i şerifinden sonra değil, müteakip âyette yer alan وَأَنَابَ kavl-i şerifinden sonra yaparlar.

4- Şârihler şunu da belirtirler: Sâd sûresinde secdenin sübûtu hakkında *Hanefilerle Şâfiîler* arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu secdenin "azâim"den olup olmaması hususundadır. Şâfiîler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın: "Sâd azâimden değildir" sözüyle amel ederek, mezkûr âyetin okunmasında secdeyi vacib görmezler. Şâfiî ve etbaı: "Sâd secdesi vâcib değildir, bu bir şükür secdesidir, namaz haricinde müstehab olarak secde edilir, namazda haramdır" demiştir. *İmam Âzam* ve Ashâb'ı ise Buhârî'nin Sâd sûresinin tefsirinde kaydedilen ve nassa dayanan rivâyetini esas alarak mezkûr secdeye azâimden kabul etmiş, okununca secde etmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Nesâî'nin rivâyetinde Sâd secdesi için tevbe secdesi denmiş olması da Hanefilere bir delil olabilir. Zira onun tevbe secdesi olması, vacib olmasına mâni değildir. Gerçi İbnu Abbâs'ın rivâyetinde Sâd'ın okunması sırasında Resûlullah'ın da secde etmiş olduğu söylenmektedir, bu da Hanefilerin lehine bir delil olabilir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel*'den gelen rivâyet onların iki farklı görüşte olduklarını te'yid eder: Bir görüşlerinde Hanefilere, bir görüşlerinde de Şâfiîlere uyarlar.

2769 ٣- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قَرَأَ رسولُ اللهِ ﷺ: وَالنَّجْمِ، فَسَجَدَ فِيهَا وَسَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ، غَيْرَ أَنَّ شَيْخاً مِنْ قُرَيْشٍ أَخَذَ كَفّاً مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ، وَقَالَ: يَكْفِنِي هَذَا. قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِراً وَهُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري.

3. (2769)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ve'n-necmi sûresini okudu ve secde-i tilâvette bulundu, beraberindekiler de secde ettiler. Ancak, aralarında bulunan Kureyşli bir ihtiyar yerden bir avuç toprak alarak alnına götürdü ve: "Bu bana yeter" dedi.

İbnu Mes'ud der ki: "Ben sonra bu herifin kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. Bu Ümeyye İbnu Halef'di. [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 4, 1, Menâkıbu'l-Ensâr 29, Meğâzî 7, Tefsir, Necm; Müslim, Mesâcid 105, (576); Ebû Dâvud Salât 330, (1406); Nesâî, İftitah 49, (2, 160). Metin, Buhârî'deki metindir.]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin bir rivâyetinde, bu sûrenin , secde âyeti ihtiva eden ilk sûre olduğu belirtilir. Yine belirtilir ki, âyet okunduğu zaman, Resûlullah'la birlikte orada bulunan müslüman-müşrik, ins-cin herkes secdeye kapanmıştır. Müşriklerin de secde etmeleri, bazı âlimlerin açıklamasına göre, âyette Lât ve Uzza gibi putların da zikredilmesi sebebiyledir.

2- Bu rivâyette, secdeden imtina eden kimsenin Ümeyye İbnu Halef olduğu tasrîh edilir. Ancak başka rivâyetlerde, bazan isim zikredilmez, bazan de *Velid İbnu'l-Muğîre, Utbe İbnu Rebî'a* ve *Saîd İbnu'l-Âs'ın* da isimleri geçer. İbnu Hacer, Necm sûresindeki açıklamasında, İbnu Mes'ud'un secdeden tek kişiyi istisna etmesini, "kendi gördüğü kadarıyla" diyerek kayıtlar. Yani başka rivâyetler, Ümeyye İbnu Halef'ten başka secdeye katılmayanları da zikretmektedir. Aslında dört kişinin secdeye katılmamış olması daha kavî ihtimaldir.

3- Hadise, *Vâkidî*'nin cezmen beyanına göre, nübüvvetin beşinci yılında Ramazan ayında cereyan eder. Aynı yılın Receb ayında da Habeşistan'a birinci göç vukûa gelmişti. Bu secde haberi Habeşistan'dakilere "müşrikler müslüman oldu" şeklinde ulaşır ve geri dönerler. Ancak gelince onları eski halleri üzere kâfir bulurlar, ikinci sefer göçerler.

GARÂNÎK HADİSESİ

Necm sûresindeki secde âyeti okunduğu zaman müslümanlarla birlikte müşriklerin de secde etmeleri vakâsı, İslâmî kaynaklarda Garânîk hâdisesi olarak geçer. Bu hâdise zaman zaman İslâm düşmanları tarafından İslâm aleyhine istismar edilmiştir. Öyle ki bu hadiseyi ters yönde tamamen şahsî yorumlarla romanlaştırarak İslâmî mukaddesâta saldıran bir kitap, 1988-1989 yıllarında, dünyanın her tarafında sert aksülamellere sebep olmuş, birçok insanların ölümleriyle sonuçlanan kanlı hâdiselere yolaçmıştır.

Hâdisenin iç yüzünü bilmenin gereğine inanıyoruz. Bu sebeple vakayı kısaca özetleyecek, sonra da konu üzerine derinlemesine bir tahlil yazısını Prof. Dr. Suat Yıldırım'dan iktibas edeceğiz. Vak'âyı özetlemede, birçok mevzuda olduğu gibi, İbnu Hacer el-Askalânî'nin Buhârî Şerhi Fethu'l-Bâri'yi esas alıyoruz.

İbnu Hacer, Garânîk hâdisesi'ni Necm sûresinde değil Hacc sûresinde açıklar. Çünkü, bu hâdiseyi istismar edenler Hacc sûresinin 52. âyetini kendilerine delil yaparlar. Bu âyette bahsedilen meseleye Necm

sûresiyle ilgili rivâyeti delil gösterirler ve hatta Hacc sûresindeki mezkûr âyetin, Necm sûresinin tilâveti sırasında şeytanın oyununa karşı Resulullah'ı teselli maksadıyla nâzil olduğunu söylerler. Öyle ise iki ayrı âyetin yorumu birleştirilerek tek bir neticeye varılmaktadır.

a) *Hacc* sûresinde şeytanın peygamberlere vesvese atacağı ifade edilmektedir.

b) *Necm* sûresine şeytan vesvese atmış, âyet telkin etmiştir. Sonradan bu âyet çıkarılmıştır.

NETİCE: Kur'an muharreftir, iddia edildiği kadar mazbut değildir. İslâm düşmanlarının kısaca demek istedikleri bu..

1- *Hacc* sûresindeki âyetin meâli: **"(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında illâ (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihâyet Allah, şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah, âyetlerini sâbit (ve mahfuz) kılar. Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir"** (Hacc 52).

2- Burada şeytanın peygamberlerin hepsine verdiği fitneden, Peygamberimize vermiş olduğu iddia edilen fitne, Necm sûresinin okunması sırasında 20. âyetle 21. âyet arasında telkin edilen bir cümle olmalıdır.

19-20. âyet: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ﴾ **"(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzânın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin?"** (19-20. âyetler).

3- Şeytanın araya ilkâ ettiği söylenen cümle: تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى **"Bunlar yüce kuğu kuşları (yani tanrıçalar)dır ve elbette onların şefaatleri umulur."**

4- Necm sûresinin mevzumuzu ilgilendiren âyetlerinden bir kısmı (21-29. âyetler).

"Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim! Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız, adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesden başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun, kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir. Yoksa insana her umduğu şeye nâil

olma imkanı mı var? İşte âhiret de dünya da Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki, onların şefaatleri bile hiçbir şeye yaramaz. Meğer ki o şefaat Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kimseler için ve ancak O'nun izin vermesinden sonra ola... Hakikaten, onlar âhirete îman etmezler, meleklere alabildiğine dişi adı takarlar. Halbuki onların buna dair de bilgisi yoktur. Onlar kuruntudan başkasına tâbi olmazlar. Kuruntu ise, hiç şüphesiz haktan hiçbir şeyi ifade etmez.

Onun için sen (Habîbim) bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevirir" (Necm, 21-29).

RİVAYET

Garânîk hâdisesi'ni anlatan rivâyet, -İbnu Hacer'in açıklamasina göre- bir çok tarikten rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerden bir tanesinin senedi sahih, diğerleri zayıftır. Sahih sened Saîd İbnu Cübeyr'e aittir.[20]

Rivâyet şöyle:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'de Ve'n-necmi sûresini okudu. "Lât'ın, Uzzâ'nın ve üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin" âyetine gelince şeytan lisanına: *"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" cümlesini attı. Bunun üzerine müşrikler: "Bugüne kadar ilahlarımızı hiç hayırla yad etmemişti"* dediler. (Sûrenin sonundaki secde emri üzerine) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secde etti, onlar da secde ettiler.

Görüldüğü üzere rivâyetin zâhiri, başta Resulullah'ın ismet'i (ilâhî korunma altında bulunması) olmak üzere pekçok islâmî esasa zıddır. Bu sebeple birçok âlimler bu rivâyeti batıl addetmiş ve reddetmiştir.

İbnu Hacer, bunu لا أصل له "Hiçbir muteber aslı yok" diye mutlak olarak reddeden *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî* başta olmak üzere, hadisi sened yönünden zayıflığı sebebiyle reddedenlerin görüşlerini kaydettikten sonra, bu yaklaşıma katılmadığını belirtir. Der ki: "Bütün bu mülâhazalar kaidelerimizle uyuşmaz. Zîra, bir rivâyetin senetleri sayıca artar ve mahrecleri (ilk râvileri) de farklı olursa bu durum, rivâyetin muteber bir asla da-

20– Hemen belirtelim ki: Garânîk hâdisesiyle ilgili rivâyetin saçmalığı sebebiyle pek çok âlim - görüleceği üzere- vak'ayı reddetmiş, rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir. Rivâyeti reddetmeyip ifade ettiği sakatlık ve yanlışlığı açıklayan, te'vil eden âlimler de var. İbnu Hacer'in açıklaması bu ikinci grubu temsil edecektir.

yandığına delil olur. Nitekim, onun üç senedinin es-Sahîh'in şartına uyan mürseller olduğunu[21] bu durumdaki hadislerin, mürsellerle amel edenler açısından delil olduğunu, keza bunlar birbirlerini desteklediği için mürsel'le amel etmeyenlerin de amel edeceği durumda olduklarını belirttim. Durum böyle olunca rivâyette kabul edilemiyecek hususu te'vil etmek gerekir. Bu rivâyette kabul edilmeyecek cümle, أَلْقَى الشَّيْطَانُ عَلَى لِسَانِهِ تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى "Şeytan Resûlullah'ın lisansına: *"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"* cümlesidir. Zîra bu cümlenin zahirine hamledilmesi câiz değildir. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ondan olmayan bir şeyi âmmden veya sehven ilave etmesi muhaldir, mümkün değildir. Zîra bu, hem onun getirmiş olduğu tevhide aykırıdır, hem de sahip olduğu ismete (ilâhî korunma garantisine) aykırıdır."

İbnu Hacer, bundan sonra ulemânın bu rivâyetle ilgili çok farklı te'villerini ve bu te'villere arkadan gelenlerin kabul veya red yönünden gösterdikleri aksülamelleri (tepkileri) kaydeder.

Bu tevillerden birine göre: "Dendi ki: "Muhtemelen bunu, Resulullah kâfirleri tevbîh (yani hiç bu tanrıçaların şefaati olur mu? ma'nâsında) için söylemiştir." Kadı İyâz: "Bu câizdir, yeter ki bu maksadla söylendiğine bir karîne olsun, husûsen o zamanlarda namaz esnasında (Kur'an dan olmayan) kelam caiz idi" der. Bakıllânî de bu te'vile meyletmiştir."

★ Bir diğer te'vil: Yüce tanrıçalardan (Garânîk) murad, meleklerdir. Kâfirler meleklere Allah'ın kızları diyorlar ve onlara tapıyorlardı. Bu sebeple arkadan gelecek olan أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنْثَى "Erkek sizin de dişi onun mu?" O takdirde bu, insafsızca bir taksim" âyetiyle reddedilmeleri için hepsi birden "şefaatleri umulan melekler..." ma'nâsında zikredilmiştir.[22] Müşrikler bunu işitince, (sadece tapındıkları meleklere değil) hepsine yani putlarına da hamlettiler ve: "Bizim ilahlarımıza tâzîmde bulundu.." dediler ve bundan razı oldular. Allah Teâlâ hazretleri bilahare (onların bu ters anlayışları üzerine o iki kelimeyi) neshederek âyetlerini tahkîm etti (yanlış anlamalara karşı sağlam kıldı.)"

★ Bir diğer te'vil: "Dendi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

21– Mürsel, senesinde kopukluk olan (çoğu kere de sahâbe ismi düşen) hadislere denir. Mürsel hadis zayıftır, ancak bazı âlimler mürselle amel etmiştir. Bir mevzuda gelen birkaç zayıf, birbirini destekleyeceği için çok tarikten gelen zayıfla amel, ulemâca benimsenen bir prensiptir.

22– Yani ma'nâ şöyle olur: "...Şu şefaatleri umulan meleklerin erkekleri sizin de dişileri Allah'ın mı, bu ne insafsız bir taksim."

Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet buyuruyordu. Şeytan da O'nun uygun bir sektesini (âyet sonlarındaki durmalarını) gözetliyordu. Mezkûr cümleyi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nağmesini taklid ederek, yakınında bulunanın işitip ondan zannedip yayacağı şekilde telaffuz edip söyledi. "Kadı İyâz buna: "Te'villerin en güzeli" der ve ilave eder: "Bunun doğruluğunu, Buhârî'nin, *İbnu Abbâs*'tan kaydettiği temennî kelimesinin tefsiriyle ilgili açıklama te'yid eder.[23] İbnu Hacer devamla bu te'vili İbnu'l-Arabî'nin de güzel bulduğunu, ayrıca âyet hakkında: "Bu âyet (Hacc 52) bizim mezhebimizde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine nisbet edilen yakışıksız isnadlardan tebriesinde nassdır" dediğini belirtir. Yine İbnu Hacer'in iktibasına göre *İbnu'l-Arabî* şöyle der: فِي أُمْنِيَّتِهِ ibâresinin âyetteki ma'nâsı "kırâatinde" demektir. Böylece Allah Teâlâ hazretleri bu âyette haber veriyor ki, peygamberleri hakkında sünneti şudur: **"Peygamberler bir söz söylediği zaman şeytan kendi nefsinden bir şey ilave edecek olursa, Allah bunu iptal edecektir."**[24] Bu şeytanın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kavline birşeyler sokuşturduğuna delildir, Resûlullah'ın onu söylemiş olduğuna değil."

★ Meseleye İslâm Peygamberi adlı kitabında temas eden Muhammed Hamidullah'ın açıklaması da kayda değer. Yukarıda İbnu Hacer'den kaydettiğimiz ilk te'vile uygun bir yorum yapar. Yani, müşriklerin benimseyerek secde etmelerine sebep olan cümle, istifhâm-ı inkârî tarzında söylenmiş, ancak soru eki olmadığı için müşrikler müsbet ma'nâda anlayarak, putlarına da bir mevki verildiğini zannetmişler, memnun olmuşlardır. Metin aynen şöyle:

"Müslüman tefsirciler, umumiyetle, bu son iki "âyet" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tilâvet buyurduğu metinde yok idi. Ancak şeytan onu sokuşturdu ve sadece müşriklere işittirdi. Resulullah'ın tilâvet ettiği metinde, bu şeytânî âyetin de bulunduğu kabul edilecek olsa bile, bunun izahı bir zorluk getirmez.

23– Bundan maksad şudur: Bahsin başında Hacc sûresinde kaydettiğimiz âyette, ﴿وما أرسلنا من رسول إلا إذا تمنى﴾ **"Biz senden evvel hiçbir Resul göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan onun dilediği hakkında illâ bir fitne meydana atmasın.."** âyetinde geçen تمنى "arzu ettiği zaman" kelimesini İbnu Abbâs, تلا yani "tilâvet ettiği zaman" diye açıklar. Keza aynı âyette geçen أمنيته "dileği" kelimesini de قراءته "Kur'ân okuması" diye açıklar.

24– Bu yorumu esas alınca, başta kaydettiğimiz meâli şöyle anlamamız gerekecek: "(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebî göndermedik ki, o (bir vahiy) kırâatte bulunduğu zaman şeytan O'nun kırâatı hususunda illâ (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihayet Allah şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir), iptal eder..."

Öyle anlaşılıyor ki, bu "âyetler" tanınıyordu ve dendiğine göre bu son iki âyeti, birisi sese soru üslûbu katmaksızın, şaşırtıcı şekilde müsbet ve te'yid edici bir tonla tilâvet etti." Metinde soru edatı olmadığı için ma'nâ, *"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"* şeklinde anlaşılmıştır. Halbuki sesin tonu ile "Bunlar yüce tanrıçalar olur mu? Hiç bunların şefaatleri umulur mu?" şeklinde denmesi gerekirdi. Orada hazır olan putperestler, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendi putları lehine bir tâviz verdiğini zannederek fevkalâde sevindiler. O kadar ki, Hz. Peygamber ibâdetini icra ederken secde ettiği zaman Ka'be'nin önünde onlar da secde ettiler. Hz. Peygamber'in bu olup bitenlerden haberi yoktu. Fakat bu yanlış anlamadan sonra bir yumuşama hâkim oldu. Dedikodu Habeşistan'a kadar ulaştı ve oradaki göçmenlerden bir kısmını geri dönmeye tahrik etti. Bu sırada sis kalktı, mesele ortaya çıktı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vak'aya muttali oldu ve son derece üzüldü. Yeni bir âyet, durumu tashih ederek işkâli kaldırdı: **"(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin: Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim... Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesten başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir"** (Necm 19-23).

Tâvizin neshedilmesi zaten istikrarsız olan Mekke müslümanlarının vaziyetini daha da ağırlaştırdı. Bunlardan büyük bir bölümünün, yaban diyarlara gitmek üzere şehri terketmek gerektiği kanaatine varmış olmaları bizi şaşırtmaz.

Kaydedilen bu birkaç te'vilden anlaşılacağı üzere, İslâm âlimleri, meseleye farklı yorumlarla yaklaşmışlardır. Mevzuun şahsî yorumla değil, başka âyet ve hadislerden elde edilecek delil ve karînelerin aydınlığında yapılacak yorumla açıklanması gerekir. İslâm ulemâsı böyle hareket etmiştir.

[Meselenin günümüzde dünya çapında bir polemik konusu yapılmış olması sebebiyle, bu polemiklere cevap sadedinde, günümüzün bir yetkilisi tarafından yapılan tahlili aynen kaydediyoruz. Meseleye ilgi duyanların bununla mutmain olacaklarını umarız.[25]]

25– Bu tahlil, **Zaman Gazetesi** tarafından 12 Mart 1989 günü Ankara Kocatepe Camiinde düzenlenen Kur'ân Sempozyumu'nda Prof. Dr. Suat Yıldırım tarafından tebliğ olarak sunulmuştur.

ŞEYTAN KUR'ÂNA MÜDAHALE EDEMEDİ

"1- Hacc sûresinin 52. âyet-i kerîmesini bazıları yanlış anlayıp, şeytanın vahye müdahale ederek, peygamberlerin, vahye aykırı söz ilave etmelerine sebep olduğu ma'nâsını çıkarmış, ayrıca uydurulmuş bir hadise ile de irtibat kurarak meseleye, İslâm'ın vahy itikadına uymayan bir mahiyet kazandırmışlardır. Bazı müsteşrikler ise, bu asılsız rivâyeti, Kur'ân âyeti derecesine çıkarmak sûretiyle, vahyin, öyle müslümanların inandığı kadar kesin olmadığı, Kur'ân'dan çıkarılan âyetler de bulunabildiği, dolayısıyla tahriften büsbütün mâsun olmayabileceği şüphesini uyandırmak istemişlerdir. Biz, önce bu âyetin normal olarak ifade ettiği ma'nâyı açıklayacağız. Fakat âyetlerin çoğu gibi, bu âyetin de ma'nâsını daha iyi anlamak için sibak ve siyâkı ile beraber mütalaa etmek, yani onu vârid olduğu muhtevaya yerleştirmek gerekli olduğundan Hacc sûresinin, bir bütün teşkil eden (42-55. âyetler) kısmını gözönünde bulunduracağız.

"KALPLERİ KÖR..."

Bu pasaj, tevhid tarihine seri bir resm-i geçit yaptırarak, peygamberlerin (aleyhimusselâm) tebliğleri karşısında, inkârcı güruhların her devirde görülen ve herkese mâlum olan tutumlarını nakleder. Bundan ibret alınması lüzumunu vurgular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilâhî emirleri tebliğ etmesi karşısında müşriklerin çeşitli mugâlatalar ile mücadele edip, onun maksadına uymayan birtakım şeyler yayarak, ahaliyi kendisinden uzaklaştırmak istediklerine işaret eder. Sonra sözü Mekke müşriklerine getirerek onların Hz. Peygambere: "İşte inanmıyoruz, doğru isen bizi derhal imha ediver bakalım!" demelerine karşı, Allah'ın kendilerine mühlet verdiğini, îman edip makbûl işler yaparlarsa kendilerini ebedî mükâfaatın beklediğini, yoksa hak dîni yok etme gayretlerinin faydasız olup kendilerini cehenneme sürükleyeceğini bildirdikten hemen sonra bu âyete yer verir. Gönderilen o peygamberlerin bildirdikleri ilâhî buyrukları, cin ve ins şeytanlarının tepki ile karşıladıklarını, onları saptırmaya çalıştıklarını, fakat Allah Teâlâ'nın onların bu karartma ve engelleme teşebbüslerini giderip âyetlerinin tesirlerini sağlamca yerleştirdiğini, bunun da imtihan hikmetiyle yapılıp, Allah'ın gerçek mü'minlerle münafıkları ortaya çıkarmak istediğini bildirir. Bu kısmın meâli şöyledir:

42- **"Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa (bil ki) bunlardan önce Nuh, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. 43- İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi de (yalanlamıştı). 44- Medyen halkı da (yalanlamıştı); Mûsa da (yalanlanmıştı) Bende kâfirlere (yola gelirler**

diye) mühlet verdim, sonra onları yakaladım. (Bak), benim onları reddim nasıl oldu! 45- Halkı zulmederken helâk ettiğimiz nice memleketler vardır ki duvarları (alta yıkılan) tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olan kuyu ve nice ıssız kalmış sağlam köşk vardır! 46- Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözü işitsinler). Zîra gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü geçici bir görme yetersizliğidir) fakat asıl sînelerdeki kalpler kör olur. 47- Senden azabı çabucak istiyorlar. Allah sözünden caymaz (bir süre gecektirse de mutlaka dediğini yapar, acele etmez). Rabb'ın yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. 48- Nice ülke var ki zulmederken ona biraz mühlet vermişiz, sonra onu yakalamışızdır. (Sonunda) dönüş ancak banadır. 49- De ki: "Ey insanlar ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50- İnanıp iyi işler yapanlar için mağfiret ve bol rızık vardır. 51- Âyetlerimizi red ve iptal etmek için onları kabul edenlere karşı yarışa girenlere gelince, onlar da cehennemin halkıdır. 52- Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermemiştik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusuna (karşı çıkıp, onu meşgul ve me'yus edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah bilendir, hikmet sahibidir. 53- Allah böyle yapar ki şeytanın attığını, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşmışlar için bir imtihan yapsın. Zalimler gerçekten, haktan uzak bir ayrılık içindedirler. 54- Ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da onun (Kur'ân' ın) Rabbi'nden gelen hakikat olduğunu bilsinler de O'na inansınlar, böylece kalpleri ona saygı duysun. Şüphesiz ki Allah, mü'min-leri mutlaka doğru bir yola iletir. 55- İnkâr edenler ise, ansızın o saat (kıyâmet veya ölüm) kendilerine gelinceye, yahut o kısır (hayrı dokunmaz) günün azabı kendilerine gelinceye kadar o Kur'ân dan yana kuşku içinde devam edeceklerdir" (Hacc, 42-55).

Hacc sûresinin 52. âyetinde geçen temennâ, "Takdir etmek, içinden kurmak (Âlusî, 17/33)" demektir. Kamus sahibi: "Bir şeyi dilemek, ummak, muhayyilede takdir ve tasvir etmektir" der. Bu isim Rağıp el-İsfehânî'nin bildirdiğine göre ümniyye olup (Müfredat, s. 476). "Temennîden ötürü hayalde (nefste) hâsıl olan sûret" ma'nâsına gelir. Temennî'nin ikinci ma'nâsı: "Okumak, kıraat etmek" olup; ümniyye ise kırâat ma'nâsına gelir. Ebû Müslim bu iki ma'nâyı şöyle irtibatlandırıyor: "Zira okuyan kimse, içinden harfleri takdir eder (ölçüp biçer), zihninde canlandırır (tasavvur eder) ve derken yavaş yavaş telaffuz eder" (Âlusî 17/33).

TEMENNÎ'NİN BİRİNCİ MA'NÂSINA GÖRE ÂYETİN MA'NÂSI:

Türkçemizde de bulunan ilk ma'nâya alınırsa âyet şöyle tefsir edilir: Her peygamber, kavminin ilâhî hidâyete tâbi olup, kötülüklerden kurtularak dünya ve âhiret saadetine erişmelerini şiddetle arzu eder. Hatemu'l-Enbiya (s.a.s.) bütün insanlığa gönderilen mutlak resûl olduğundan, bütün insanların hak yola girmelerini, kendisini yiyip tüketecek derecede arzu ediyordu. (*"Onlar îman etmiyor diye sen, her halde kendini yiyip tüketeceksin"* Şuara 3). Onun bu yönde ilerlemesine karşı şeytanda birtakım engeller koymak ister durur. Cinnî şeytan, ins şeytanlarına telkinatta bulunup bu hususta müşterek hareket ederler. En'âm 121: *"Şeytanlar, siz mü'minlerle mücadele etmelerini sağlamak için dostarı (ins şeytanları)na telkinatta bulunurlar."* Buradan, Nadr İbnu el-Hâris gibi ins şeytanları da anlaşılabilir. Zîra o da vahiy ile bildirilen şeylere benzer şeyler uydurup vahye şüpheler atmak, böylece kavmini İslâm'dan alıkoymak istiyordu (Âlusî, 17/175).

Böylece şeytan, insanların kalplerine şüphe atarak, halkı, resûllere karşı koymaya çağırır. Yahut resul, kavminin hidâyetini temennî edip hırsla çalışırken, şeytan O'nu ümitsizliğe düşürmek için vesvese verir. O'nu maksadından caydırmaya çalışır. Kur'ân-ı Kerîm, şeytanlara uyanların yaptıkları işleri bazan şeytanlara izâfe eder. Zira sebebiyyet münasebeti vardır.

Dine davetinin başlangıcında Peygambere inananlar az, küfür tarafı ise sayı ve maddî imkan bakımından çok güçlü olduğundan şeytan, haklı olanların, sayıca çok olanlar olduğu telkininde bulunur, hatta "haklı olsa Allah onu üstün kılardı" diye Allah Teâlâ'nın da kendi tarafında olduğu vesvesesini verir. Bu durum, bir taraftan müşrikler, bir taraftan mü'minler hakkında bir fitne (yani imtihan) olur,. Fakat neticede Cenâb-ı Allah, sabreden îman ehlini te'yid ederek, peygamberlerin arzularına karşı şeytanların ortaya attıklarını giderip, peygamberlerin tebligâtının hak ve hakikat olduğunu izhar eder. Şeytanın ye'se düşürmek üzere vesvese verdiği peygamber, ilk anda vesveseye maruz kalsa da, "ismet" vasfı vesvesesinin karşısına çıkar, yani Allah'ın verdiği "günahtan korunmuşluk" vasfı ile şeytanın vesvesesini iptal edip boşa çıkarır (M. T. İbn Âşur, Tefsîru't-Tahrîr, 17/299-300). Mü'minlerin kalplerinden şeytanın şüphelerini nesh edip, vahdâniyet ve risâletin hakkâniyetini bildiren âyetleri onların kalblerinde muhkem kılar, kâfirler ve münâfıklar ise küfür ve şüpheleri içinde kalırlar.

Âyet-i Kerîme, bu vetîrenin bütün tevhid tarihinde, istisnasız olarak tekrarlandığını bildirerek Hz. Peygamberi ve mü'minleri teselli etmektedir (Krş. A.H. Aksekili, Hatemu'l-Enbiya Hazretlerine İsnad Olunan En Çirkin İftirânın Reddiyesi, s. 61-67; İbn Âşur, Tefsiru't-Tahrir, 17/300-301).

Âyetlerin ma'nâsını tevcih hususunda birkaç görüş daha varsa da bu âyetteki umum ta'lil, risâlete hakkını vermek gibi üç husus dikkate alınınca, isabetli tefsirin ancak bunlar olduğu tezâhür eder (Aksekili, s. 69). Bu îzahda ne lisan kaidelerine, ne de itikad esaslarına aykırı bir taraf yoktur. Bu ma'nâ zorlamasız, münsecim olarak âyetin fasih ifadesinden ortaya çıkan ma'nâ olup, ayrıca bir hikâye uydurmak sûretiyle boşluk tamamlama ihtiyacı göstermez (İbn Âşur, 17/303).

TEMENNÎ'NİN İKİNCİ MA'NÂSINA GÖRE ÂYETİN MA'NÂSI:

Temennî'nin ikinci ma'nâsı okumaktır (İbn Âşur, bu ma'nâdan ve bunun şahidi olarak Hassan İbn Sâbit (r.a)'e nisbet edilen beytin ona mensub olduğundan şüphesini izhar eder). Elka, "birşeyi elinden atmak" demek olup, bozmak kasdıyla halk içine bir şey atmak ma'nâsıyla vesvese hakkında istiâre olunmuştur. Nitekim "elkaytü fi hadîsi fülânin" deyimi, "söylenenin maksadına aykırı olmakla beraber lafzın az çok muhtemel olduğu şeyi sözüne karıştırdım" yahut "netice itibariyle bu demektir" diyerek, "söylemediği bir şeyi ona mal ettim" demektir. (Hak yolun karşısına çıkanlar, insanları saptırmayı kendilerine iş edinirler, onlar şüpheye uyup, şüphe uyandırmak için çabalar dururlar. Sapkınların kalplerine bunları atanlar (ilkâ edenler) şeytanlar olduğu için bu sebebiyyet alâkasından ötürü onların yaptığı iş, şeytanlara izafe edilebilir.)

Mesela şeytanların kulaklarına üflemeleriyle müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân âyetlerini tebliğ ettikçe, bâtıl bir şekilde onu redde çalışıyorlardı.

2- Şimdi meselenin diğer tarafına geçelim:

Cenâb-ı Allah Necm sûresinde putları tahkir etmek üzere şöyle buyurur: **19- "Baksanıza şu Lât ve Uzzâ'ya... 20- Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât'a. 21- Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi? 22- O halde bu insafsızca bir taksim! 23- Onlar (o putlar) sizin ve babalarınızın (tanrı) diye isimlendirdiğiniz (boş, medlûlsüz) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar(ın tanrılığı hakkında) hiçbir delil indirmemiştir. O putlara tapanlar sırf zanna ve nefislerinin alçak hevesine uyuyorlar. Halbuki onlara, Rabb tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa her arzu ettiği şey, in-**

sanın kendisinin mi olacaktır? 25- Son da, ilk de (âhiret de dünya da) Allah'ındır. 26- Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiç bir şeye yaramaz, meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur). 27- Âhirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar, zann ise hak olan (ilmin) yerini tutmaz" (Necm, 19-27).

Bu pasaj, sadece putları ve putperestliği tahkir eden, bütünlük arzeden, unsurları arasında kopukluk olmayan insicamlı bir metindir. Kısaca söyleyecek olursak burada putlar ve putperestler, putların kız sûretinde tasvir edildiğide tasrih edilerek, yedi yerde açıkça tahkir edilmiştir. Şöyle ki:

a) Efe raeytüm [26] ile yapılan tahkir. Zîra bu tâbir, peşinden gelen şeyi reddetmek için yapılan bir girizgâhtır.

b) Esmâün semmeytümûhâ ile kuru isimler, medlûlü olmayan sadece müşriklerin vehimlerinde varlığı bulunan putlar kastedilir.

c) Allah, onları tanrılaştırmaya hak verdirecek hiçbir delil bildirmemiş, hiç bir yetki vermemiştir.

d) *"Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi?"* istihzası.

e) Sırf zanna ve alçak hevese uydukları ittihamı.

f) Makbul varlıklar olan meleklerin bile, Allah'ın izni olmadıkça, şefaatlerinin fayda vermediği.

g) Meleklerin dişi olduğunu söyleyenlerin âhirete inanmadıkları.

Efe raeytüm ile, müşriklerin mâbudlarının hakirliği, akîdelerinin sakimliği gösteriliyor. Hitap Kureyş'e yapılmaktadır. Yani "Sırf ilahî vahy olan bu kelamı dinledikten, sahibinizin (arkadaşınızın) Mi'râc'ta gördüklerini duyduktan sonra, şimdi söyleyin gördünüz o Lât ve Uzzâ'yı, hem üçüncü put Menât'ı (Elmalılı H. Yazır, 6/4591). "...Bu beyandan sonra, siz de o taptığınız muhtelif putları ve geriliklerini gördünüz değil mi? Şimdi haber verin bakalım, size erkek, O'na dişi öyle mi!" Müşrikler putlarına müennes (dişi) isim takarlardı. Onlar "putlar, ilâhî kuvvetlerin, melâikenin sûretleridir, melâike ise Tanrı'nın kızlarıdır, biz onların sû-

26– Arapçada *reâ* fiili, soru cümlesi olarak, sözün başında geldiği zaman, peşinden, merdud bir şeye dikkat çekileceğini gösterir. "Araplar, bir kimsenin reddettikleri bir işinden dolayı, bir başkalarının da tuhaf karşılamalarını sağlamak istediklerinde bu tâbiri kullanırlar" (Taberî, Bakara 158). Kur'ân'da da bu şekilde kullanılmıştır *(Ferra, Meanî, 1/170)*. Efe reaytellezî tevellâ (Baksana o yüz çevirene!) [(53/33. Keza 26/75, 35/40).]

retlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allah indinde şefaatçi ediniriz" sanıyorlardı.

"O halde bu, insafsızca bir taksim!" Allah'a çocuk isnad etmek, haddi zatında büyük bir zulümdür. Fakat müşrikler, kendilerinin kız babası olmalarını eksiklik sayarak, kız istemedikleri, hatta öldürdükleri halde, kızları Allah'a tahsis etmekle, kendi vicdanlarına karşı, tâzim eylemek istedikleri Mabud'u tahkir etmiş, O'na karşı büyük haksızlık etmiş oluyorlardı" (Taberî, 27/58; Elmalılı 6/4596).

3- Aslında ilgisi olmadığı halde, bu Garânîk meselesi ile ilgisi kurulan sahih bir rivâyet vardır Buhârî'de İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği nakledilir: "Necm sûresini okuyunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onunla beraber müslümanlar ve müşrikler, cinler ve insanlar da secdeye vardılar" [Sahîh, Necm sûresinin tefsiri), *İmam Ahmed* (Müsned), 6/399-400) ve Nesâî (İftitah, 2/160], başka bir tarikten buna benzer bir rivâyette bulunur, fakat mazmûnu Necm sûresinin okunmuş olup, orada bulunan herkesin secde ettiğidir.

Bu secde şöyle îzah edilir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Allah'ın, sûrenin son âyetindeki emrini tutarak secde edince, müşrikler de kendi mabudlarına ta'zîmen secde etmişlerdir (İzmirli İsmail Hakkı'dan naklen Aksekili, s. 46-47). Secdeye kapanmaları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir mûcizesi de olabilir. Yahut, Kur'ân-ı Kerîm'in müessir üslûbu, yüce hakikatleri, hele Resûlullah'ın mübârek ağızlarından okununca, muazzam bir tesir gücü kazanmış olmasıdır.

4- Garânîk Kıssası:

Taberî, M. İbn Kâb el-Kurazî, Ebû'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs, Dahhâk, İbn Şihab'dan özeti şu olan bir kıssa nakleder (Tefsiru't-Taberî, 27/186-189). Biz, el Kurazî'den gelen nakli ana hatlarıyla zikredelim:

Resûlullah, kavminin yüz çevirdiğini görünce bu, O'na çok ağır geldi. Allah'dan kavmi ile kendisini birbirine yaklaştıracak bir şey inmesini temennî etti. Cenâb-ı Allah Necm sûresini indirdi. O da okudu ومناة ثالثة الأخرى âyetine gelince, şeytan, gönlünden geçirip de kavmine getirmek istediği şeyi onun lisanına atıverdi. تلك الغرانيق العلى وإن شفاعتهن لترجى (Bunlar yüce kuğu kuşları (tanrıçalardır) ve elbette onların şefaatleri umulur.) Kureyşliler bunu işitince sevindiler ve onu dinlemek üzere yaklaştılar. Mü'minler de Rab Teâlâ'dan gelen şeyi tasdik ettiler, Peygamberi bir hata veya vehimden ötürü ittiham etmediler. O, sûreyi bitirince secde etti. O'nun secde ettiğini gören müminler de O'nun getirdiğini tasdik ederek secde et-

tiler. Mesciddeki müşrikler de secde ettiler. Velîd İbn Muğîre hariç, herkes secde etti. Secde haberi Habeşistan'a hicret etmiş müslümanlara da ulaştı. Bir kısmı orada kalıp, bir kısmı Mekke'ye hareket ettiler. Sonra Cibrîl gelip: "Ya Muhammed, ne yaptın, Benim Allah'dan getirmediğim şeyi söyledin!". Resûlullah üzüldü. Allah'tan korktu. Allah bu âyeti (Hacc, 52) indirerek onu teselli etti, şeytanın ilkâ ettiğini neshetti" (Taberî, 27 (187-188).

5- Rivâyetlerin Tenkidi:

A) Muhteva yönünden tenkidi (dahilî tenkit). Bu rivâyeti, ihtiva ettiği tenâkuzlardan ötürü kabul etmek mümkün değildir. Zira:

a) Daha önce gerek Hacc, gerekse Necm sûrelerinde geçen mezkûr iki âyetin tefsirini nakletmiştik. Bu hâdise, onların muhtevaları, sibaksiyakları ile uyuşmaz. Özellikle Necm sûresi, naklettiğmiz pasajında belirtmiş olduğumuz yedi unsuru ile şirki iptal etmişti. Bu ortam içinde, putları yücelten bir söz, girecek yer bulamaz, kabulü mümkün olamaz.

Faraza söylense bile, müşrikler nasıl olur da buna kanardı? Hakaret üstüne hakaret yağdırırken, öven bir cümle ne ifade ederdi ki? (M.H. Heykel, s. 96; Seyyid Kutup, Necm sûresinin tefsiri, 27/73). Hiç merak etmeyelim, Peygamberimizin muhatabı şedid müşrikler, böyle bir sözle havalanmaycak kadar davalarına bağlı, şüpheci ve radikal idiler. Böyle bir sözün burada söylendiği farzedilirse, asıl düşünülecek tevcih, diğer yedi unsura ilaveten, onu sekizinci bir hakaret ifadesi saymaktır. Yani, başta bir istifham hemzesi takdir edilerek: أتلك الغرانيق العلى وإن شفاعتهن لترجى **"O dişiler (tanrıçalar), onların şefaatleri umulacak ha! Yuh olsun sizin aklınıza!"** (Razî, Mefâtihu'l-Gayb, Hacc 52 Tefsiri, 6/249'da bu ihtimali bildirmekle beraber isabetli bulmaz).

b) Cenâb-ı Allah, bu kısa Necm sûresinde, şeytanın sözünün âyet olarak girdiği iddia edilen kısmın önünde ve sonunda, bu hikayeyi tam iptal edecek hakikatleri yerleştirmiştir. Red ve iptal edici yedi unsuru, daha önce zikretmiştik. Şimdi de, vahy hakkındaki şu kuvvetli teminatı hatırlatalım: Bu sûrenin baş tarafından (Necm, 2-4) ﴿ما ضل صاحبكم وما غوى وما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحى يوحى﴾ **"Şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da. Ve hevâdan söylemiyor. O, sade bir vahiydir, ancak vahyolunur."** Ne aldanır, ne aldatır, o kendi re'y, arzu ve temennîsinden söylemez.

c) Hz. Peygamber tarafından böyle bir şey söylenmesi, risâlete aykırıdır. Zira böyle bir sözü kasden, cebren veya sehven söylemiş olabi-

lir, başka bir ihtimal yoktur. Kasden söylemek küfürdür, câiz değildir. Peygamberin gönderilmesinin sebebi putları övmek değil, kötülemektir. Şeytanın cebren söyletmesi de mümkün değildir. Zira Cenâb-ı Allah, şeytana: **"Benim kullarım üzerinde senin bir yetkin yoktur"** (Hicr, 42) âyetinde mü'minler üzerinde sultası olmadığını bildirmiştir. Şeytan mü'min kulları bile icbar edemezse Peygamberi hiç edemez. Sehiv ve gafletle söylemiş olması ihtimali de merduttur; zira tebliğ halinde O'nun hakkında gaflet caiz değildir. Câiz olsaydı, O'nun söylediklerine itimad kalmazdı. Ve çünkü vahyedilen Kur'ân hakkında Cenâb-ı Allah:

"Kur'ân'a bâtıl, ne önünden ne ardından yol bulamaz" (Fussilet, 42); keza **"Kur'ân'ı ben indirdim ve onu ben muhafaza edeceğim"** (Hicr 9) buyurmuştur.

Diğer taraftan, daha birçok âyet, Hz. Peygamberin risâlet ve tevhid hususunda son derece kararlı olup, müşriklere azıcık bir meyil dahi göstermediğini bildirmektedir. [Bkz. Hakka, 46; Yunus 15; İsrâ 74; Furkan 32, A'lâ 6).]

6- Rivâyet Cihetinden Tenkidi:

Rivâyet yönünden bu vakâ uydurmadır. Bir çok muhakkik bu kıssayı reddetmişlerdir. El-Beyhakî: "Bu kıssa, nakil bakımından sâbit değildir" demiştir. (Razî Mefâtihu'l-Gayb 6/245). Kadı İyâz: "Sahih hadisleri rivâyet eden hiç bir kitabın bunu nakletmemesi, hiçbir sîkanın bunu sahih ve muttasıl bir senetle rivâyet etmemesi, çürüklüğünü göstermeye kâfidir. Nakledenler sadece tuhaf şeylerle oyalanmayı âdet edinen bazı tefsirciler ile tarihçilerdir" (eş-Şifa, 2/11). Es-Süheylî: "Bu hadis, sâbit değildir" diyor (er-Ravdu'l-Unûf, 1/229). Beydavî, Neysabûrî, Ebû's-Suûd, Ebû Mansur el-Maturidî, İbn Kesîr, Nevevî, Bedreddin Aynî, el-Hazîn, Hatîb Şirbinî, Ebû's-Suûb, Âlusî tefsirlerinin Hacc, 52 âyetinde dair yaptıkları açıklamalara). Rivâyetin bir aslı olabileceğini düşünenler arasında İbnu Hacer ile İbrahim el-Gürânî bulunmaktadır.

Bazı rivâyet ehlinin bu kıssaya inanmasını nazıl îzah etmeli? Secde gerçeğine sebep arama, Kureyş'in Hz. Peygamberin kıraatinin etkisi ve Kur'ân'ın büyüleyici üslûbunun tesiri altında yaptığı secdeye bahane olarak ileri atmış olabilecekleri sözün şâyialanması, keza Hz. Peygamberin kavminin hidâyete gelme arzusu, şeytanın işi karıştırıp Hz. Peygambere vesvese vermesi, Habeşistan'a gidenlerin dönmeleri... gibi olaylar Hicrî asır başlarında bir araya gelerek bir kıssa halinde birleştirildiği, bazı tarihçiler ve tefsirciler de, boş bulunup araştırmaksızın kabul psikolojisi içine girdiler denilebilir (bkz. Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, 1/487). Bu konuda daha başka tevcihler de yapıl-

mıştır: Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet, c. 1; A.H. Berkî-O. Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96-106).

A.H. Aksekili, rivâyeti tenkid ederken şeytanın sözünün onbeş ayrı şekilde rivâyet edildiğini bildirip bunları ayrı ayrı sıralar (s. 16-17). Rivâyetlerdeki bu ızdırabı, uydurma olduğunun delili sayar. Daha sonra ise râvilerdeki ızdırabı ele alır. Râvilerin, bu sözün gâh Resûlullah'ın namazda olduğu, gâh Kureyş'in nâdilerinde olduğu sırada, veya namaz kılarken uyuklamış, uyurken ağzından kaçıvermiş tarzlarında onbir çeşit anlatım ile naklettiklerini, birinin bir türlü, öbürünün başka türlü söylemesinin de meselenin uydurma olduğunu göstereceğini ifade eder (s. 22). Ona göre bu, Tâbiun devrinden sonra uydurulmuştur. Keza Aksekili, İbn Abbâs'a mal edilen bu konudaki sekiz sebeb-i nüzûl rivâyetini inceleyerek, bu ızdırabın da rivayeti çürüttüğünü beyan eder (s. 26).

Konuyu dikkatli şekilde inceleyen muasır müellif Mevdûdî ise tarihî bakımdan şu tenkidleri öne sürer:

1- Muteber tarihi kayıtlara göre, Habeşistan'a ilk hicret bîsetin 5. yılında Receb ayında olmuştur. Hikâyeye göre, sulh haberini öğrenip dönenler, gittikten sadece üç ay sonra, yani aynı yılın şevval ayında dönmüş oluyorlar.

2- Hikâyeye göre bu sözü söylediğinden ötürü Resûlullah'ı itab eden İsrâ 73-75 âyeti inmişti. Halbuki İsrâ sûresi Mi'râc'ı müteakip inmiştir. Mi'râc ise bîsetin 11 veya 12. yılında vâki olmuştur. Buna göre uyarmanın 5-6 sene bekledikten sonra yapılmasını kabul etmek tuhaflığına düşülür.

3- Teselli etmek üzere indiği bildiren Hacc, 52. âyeti Hicrî birinci yılda inmiştir. Buna göre teselli de, uyarma ve tekzibten 2-2.5 yıl, olayın üzerinden ise 9 yıl kadar zaman sonra olmuş olur. Bunu kim kabul edebilir?

4- Hem niçin tekzîb ve teselli için gelen âyetler, bizzat Necm sûresine ilave edilmeyip ayrı ayrı sûrelere yama olarak eklensin? Halbuki bu âyetler, –daha önce gördüğümüz üzere- muhtevâlarıyla tam insicamlı olup, yama intibaı uyandırmazlar.

5- Muâsır Tunuslu müfessir M. Tahir İbn Âşur, bu garânîk kıssasını maharetle reddettikten sonra hülasa ederken der ki: "Bu kıssayı, müşriklerin Necm sûresini dinledikten sonra secde ettiklerini bildiren sahih haberle birleştirmek, bazı müelliflerin karıştırmalarından ibarettir. Keza bu kıssayı Hacc sûresi ile birleştirmek de öyledir; Mekke'de ilk nâzil olan sûrelerden bulunan Necm sûresi ile, bir kısmı Medine döneminin başlan-

gıcında, bir kısmı Mekke döneminin sonlarında inen Hacc sûresi arasında pek uzun bir zaman vardır. Keza Habeşistan'a hicret edenlerin dönmesi ile birleştirmek de fantaziden ibarettir. Necm sûresinin inmesi ile Habeşistan'dan dönme arasında nice seneler vardır.[27]

Hâdise şöyle olmuş olabilir: İslâm'ın başlangıcında müşrikler arasında yayılmış bir şâyia, Mekke'de İbnu-z Ziba'râ gibi[28] cahil alaycıların uydurmalarındandır. Necm sûresinde Lât, Uzzâ ve Menât'ın anılmasını halk içine fitne sokmak için fırsat bilmişlerdi. Necm sûresini seçmelerinin sebebi şu idi: Zîra Kâbe'de okunduğu sıralar onlar da orada bulunuyorlardı ve secde etmişlerdi. Allah Teâlâ'nın, nebîsi için mûcize yaptığı o secdelerine mazeret olsun diye, bu sözü uydurmuşlardı" (İbn Âşûr, Tefsîru't-Tahrîr, 17/305).

6- *İbnu'l-Kelbî* (Ö. 204) Kitâb'ul-Asnâm (Putlar kitabı) adlı kitabında, cerh ve ta'dil kaidelerini de tatbik etmeksizin, putlarla ilgili her türlü haberi toplayıp naklettiği halde bunu zikretmez. Buna mukabil cahiliyye Araplarının Ka'beyi tavaf ederken "Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için! üçüncüleri Menât hakkı için! Onlar yüksek kuğular (dişi tanrıçalardır), onların şefaatlerine ümit bağlanabilir" derler. (Kitabu'l-Asnâm, trc. B. Bilgin, metin s. 13; trc s. 32).

Yakut el-Hamevî de Mu'cemu'l-Büldân adlı ansiklopedik coğrafya lügatında Uzzâ'yı anlatırken (4/116-118) müşriklerin bu sözlerini nakleder. Bu son iki cümle, Garânîk rivâyetinde, şeytanın Peygamberimize söylettiği iddia edilen sözün aynısıdır. Büyük ihtimal Garânîk kıssasının menşei, müşriklerin bu sözleridir. (Elmalılı Hz. Yazır, 6/4597) "Demek ki Garânîk teşbihi, Peygamberden evvel söylenegelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz, esas itibariyle müşriklere bir ilkâ-i şeytânîdir."

7- Bunca tutarsızlığına rağmen, bu Garânîk kıssasını, vahy ve nübüvvet akîdesine gölge düşürmeye elverişli bulmaları sebebiyle gerçek kabul eden müsteşrikler, gerçekten acınacak bir ilmî sefalet sergilemektedirler. W. Muir, R. Dozy, Brockelmann, Nöldeke, Blachere, M. Gadefroy-Demombynes, M. Watt bunlar arasındadır. İşte peşin hüküm, aleyh-

27– Habeşistan'a hicret eden müslümanların bir kısmı Hicret-i Nebevîye'ye yakın, bir kısmı ise hicreti müteakip; bir kısmı ise çok daha sonra dönmüşlerdir. (*A.H. Berkî-O. Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96*).

28– Abdullah İbnu'z-Ziba'râ, başlangıçta İslâm'ın en şiddetli aleyhtarlarından biri idi. Mekke'nin fethinden sonra Necran'a kaçtı. Daha sonra dönüp özür diledi, özrü kabul edildi, 15/636'da vefat etti (*Zirikli, A'lâm*).

tarlık irtikab etmeyeceği tenâkuzlara düşmekten, zekâları ve ilmî maharetleri kendilerini koruyamamıştır.[29] Bununla beraber müşteşriklerin ele aldıkları hemen her meselede olduğu gibi, bu mevzuda da, içlerinden bu hususta hakkı teslim edenleri çıkmamış değildir. Ezcümle -bir çok mevzuda garazkâr ve peşin hükümlü- olan L. Caetani, isabetli tahlille bu hikayenin uydurma olduğunu açıklamıştır: "(...) Çünkü bunu uyduranlar, iki büyük gayri tabiiliği ve tezadı bertaraf edememişlerdir. Yalanın bacağı kısadır. Yukarıki hadislerin hepsi isbat etti ki Muhammed ile Kureyşliler arasındaki ihtilaf, Kureyşlilerin düşmanlığı karşısında müslümanlar muhacerete mecbur olacak kadar şiddetlidir. Şimdi tetkik etmekte olduğumuz hikayeyi bize nakleden mühaddislerin sözlerine inanırsak, müslümanlar birkaç Kur'ân âyetini alenen okurlarsa gâyet şiddetli fena muameleye maruz kalıyorlardı. O halde Muhammed'in bütün Kureyşliler önünde koca bir sûreyi baştan aşağı okuması, Kureyşlilerin de ne söyleyeceğini bilmeden dînî bir dikkat ile kendisini dinlemeleri ma'nâsız olmaz mı? Bundan başka, bu hikaye iyi düşünülmüş de değildir. Muhammed şeytanın talim ettiği âyetleri okuyor ve bunların ma'nâlarını anlamıyor, yahut başka âyet bilmiyor gibi görünmektedir." (Caetani, İslâm tarihi, 2/264-265). Keza şöyle der: "Muhammed hakiki bir devlet adamı idi, kendisinde gâyet ince bir fikr-i siyasi vardı. İnsanlarla müzâkerede, insanları idarede fevkalade maharet sahibi idi. Üç puta karşı ibadeti muvakkaten kabul etmek gibi, kaba hataların O'ndan sâdır olması gayri kâbildir. Çünkü bu hareket, geçmiş senelerin cesur çalışmalarını bir an içinde birden bire yıkmaya ve kendi kendisini mahvetmeye müsâvi idi" (A.g.e., s. 265-266).

Fakat müsteşriklerden, üstelik ciddi tanınan (Arap Dil Akademisi azalığı ile taltif edilen) R. Blachere'in irtikab ettiği, ciddiyetsizlikten de öte, haysiyetsizliği kimse yapmamıştır. Zîra bütün dünyada bir kelimesi bile farklı olmayan Kur'ân-ı Kerîm'i Fransızca'ya tercümesinde "sözüm ona iki âyet" ilave etmiştir. Yaptığı ilaveler Necm sûresinin 20. âyetinden sonra 20 bis, 20 ter diye yazıp tercüme ettiği bu şeytânî sözlerdir. Bu tah-

29– *Bu müsteşriklerin, Garânîk konusuna temas eden eserler için bkz. Prof. Dr. İsmail Cerrâhoğlu, A.Ü.İ.F. dergisi XXIV (1981), "Garânîk Meselesinin İstismarcıları", s. 69-91. (Muhterem hocamız bu değerli çalışmasında oldukça geniş bir bibliyografya vermektedir. W. Muir, Life Of Mahomet, London, 1984, p. 78-82; R. Dozy, Tarih-i İslâmiyyet (trc. A. cevdet), Mısır 1908, 1/68-72; Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, trc. N. Çağatay, Ankara, 1964, s. 13; T. Nöldeke, Geshichte des Qorans, 1909, p. 100-103; Blachere, Le Probleme de Mahomet, Paris, 1952, p. 46-47; M. Gadefroy-Demombynes, Mahomet, Paris, 1957, 84-88; M. Watt, Muhammad al Mecca, Oxford,1953, p. 101-109; M. Watt, Hazret-i Muhammed, çevr. Hayrullah Örs, İstanbul, 1963, s. 65-71.*

rifi yaparken dipnotta bir gerekçe (!) yazmaya veya kitabının önsözünde bir açıklamaya bile teşebbüs etmemiştir.

Blachere, daha önce yayınladığı ve nüzûl sırasına göre sûreleri sıralayarak tercüme ettiği Kur'ân meâlinde ise *(Le Coran, Traduction selon un essai de reclassement des sourates, Paris, 1949)* bu şeytânî sözleri yine âyet diye derc etmekle beraber, buradaki âyetlerin nüzûl tarihi konusunda bir iddia ileri sürer. Az önce Necm sûresinden iktibas ettiğimiz pasajda (s. 5) 19-23 kısmını yine gözönüne getirelim: Kur'ân'ın üslûbunu az çok bilen bir kimse burada hiç bir ma'nâ boşluğu bulamaz, fikirler teselsül halindedir, kopukluk yoktur. Kelamın gelişmesinde muhatap 20. âyetten sonra, yani putları tahkire yapılan girizgâh'tan sonra *"Demek erkek size, kadın Allah'a, öyle mi?* O halde bu, insafsızca bir taksim!" kısmını bekler, Blachere bu putları daha ayrıntılı tarzda reddeden 23. âyetin *"muahhar"* olduğunu iddia etmektedir. Bunun tek sebebi bu âyetin, putları metheden o uydurma söze imkan bırakmamasıdır. Blachere'in gösterdiği gerekçe de 23. âyetin *"arythmique"* yani öbürlerine göre uzun olmasıdır. Kur'ân'ın şiir gibi her zaman rythmique olduğunu kim görmüş? Bunu iddia eden mi var? En açık misallerinden biri Fatiha sûresidir. Bu sûrenin 7. âyeti diğerlerine göre açıkça uzun diye, sonradan eklendiğini mi söylemek gerekir? Kitâb-ı Mukaddes kritiğinde formgeshictliche adıyla bilinen Alman metodunu Kur'ân'a uygulamak isteyen bu şahıs, mezkûr tercümesinde çok tuhaf ve zor durumlara düşmüştür. Mesela ona göre Asr sûresi, önce *"Asra andolsun ki insanlar ziyandadır"* şeklinde idi. Kalan kısmı sonradan ilave edilmiştir. Ona kalsa bu nevi istisnalar Medîne dönemine ait olmalıdır.

Necm sûresinde, 23. âyeti, şimdilik bir tarafa bıraksak bile 21 ve 22. âyetler de bulunmakta ve onlar da putları açıkça reddetmektedir. Müşrikler erkek evlat ister, kız çocuklara hiç değer vermezlerdi. Burada onların bu telakkîlerine işaret olunarak, Allah'ı kendilerinden daha dûn bir mevkiye düşürmelerindeki saçmalık belirtilmiş olmaktadır. Blachere, bunların sonra ilave edildiğini söylemiyor, aksine bu metinlerin "eski" olduğunu tasrih ediyor. Diğer taraftan o, Tûr sûresini nüzûl bakımından 22. sıraya koyar. Necm sûresi ise ona göre 30. sıradadır. Tûr sûresinin 39. âyeti *"Demek oğullar sizin de kızlar O'nun öyle mi?"* diyerek, aynı şekilde bir taraftan putların, bir taraftan puta tapanların hakirliklerini ortaya koymaktadır. Blachere'in dediği gibi: "Kur'ân dişi tanrıları red delilini tekrar ele almıştır." Öyleyse, bu daha önce yapılmış iken, Necm sûresinde de aynı kelam içinde tekrar edilmiş iken, bu bâtıl tanrıların

hak olduklarının, üstelik övülmelerinin ma'nâsı kalır mı? Sonra gelen 26. âyet, Allah isteyip razı olmadıkça, meleklerin bile şefaatlerinin muteber olmayacağını bildiriyor. Yani putların şefaatlerinin asla mevcut olmadığını anlatmak istiyor. Bütün bunlar, müşriklere ait olan bu uydurma sözün, bu muhtevaya ne derece zıt olduğunu göstermeye kâfidir.

Garânîk meselesine sarılarak İslâm aleyhinde şüphe uyandırmaya çalışan müsteşrikler dürüst davranmamaktadırlar.Davranışlar, İslam incelemelerinde, müslümanların "bizim malımızdır" diye sahip çıktıkları hususları tetkik edip onlar hakkında değerlendirme yapmaları gerekirdi. Onların "bu sâbit değildir, bizim malımız değildir" dedikleri şeyleri ise, bir tarafa bırakmaları gerekirdi. Dürüstlük bunu gerektirir. Fakat onların çoğu, Buhârî'nin kitabı gibi müslümanların ittifakla kabul ettiği kitaptaki hadisleri kabul etmez de, tarihî usûle, müslüman hadiscilerinin koydukları cerh ve ta'dil kaidelerine uymayan rastgele bir kitaba girmiş (mesela *el-Egâni* gibi bir edebiyat kitabında bulunan) rivâyetleri hakkındaki hükümlerine esas alırlar. Fakat bu, onlar farkında olmaksızın İslâm'ın hakkâniyetine ayrı bir delil oluşturmaktadır. Çünkü böylece, onlar tarihen sâbit kat'î nâsslarda aleyhde kullanacak tutamak bulunmadığını tasdik etmiş olmaktadırlar."

2770 ٤- وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا]. أخرجه الخمسة.

4. (2770)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ve'n-necmi sûresini okudum, bunda secde etmedi." [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 6; Müslim, Mesâcid 106, (577); Ebû Dâvud, Salât 329, (1404); Tirmizî, Salât 404, (576); Nesâî, İftitah 50, (2, 160).]

AÇIKLAMA:

Bu bahsin baş kısmındaki açıklamada da belirtildiği üzere, secde gereken âyetler bahsi ihtilaflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Necm sûresinde secde olmadığını ifade etmektedir. Mâlikîler bu rivâyetle amel ederek "Mufassal sûrelerde secde yoktur" demişlerdir. *Ebû Sevr* gibi değerlendirenler de "Necm sûresinde secde yoktur" demiştir. İbnu Hacer: "Bu halde Necm sûresinde secdenin terki, mutlak olarak o sûrede secdeyi terketmek ma'nâsına gelmez" der ve ilave eder: "O sırada secdenin terkedilmiş olması, Efendimizin abdestsiz olmasından veya vaktin mekruh vakitlerinden biri olmasından ileri gelebilir. Bu, ihtimalden uzak değildir. Yahut okuyanın secde etmemiş olmasındandır. Mamafih, Resu-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, secdeyi terketmenin cevazını göstermek için de secde etmeyi terketmiş olabilir"der.

Meseleye eğilen imamlar bu sonuncu ihtimali en kuvvetli ihtimal olarak değerlendirirler. Şâfiî bu hususta cezmeder, yani kesin kanaat beyan eder. Ona göre, "Necm sûresinde secde vâcib olsaydı bilahare de olsa secde etmeyi emrederdi."

2771 ٥– وعن أبي سلمة عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ قَرَأَ سُورَةَ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. فَسَجَدَ بِهَا، فَقُلْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ: أَلَمْ أَرَكَ تَسْجُدُ؟ قَالَ: لَوْ لَمْ أَرَ النَّبِيَّ ﷺ يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

5. (2771)- *Ebû Seleme, Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den naklettiğine göre, *Ebû Hüreyre İzâ's-Semâun-şakkat* sûresini okudu ve secde etti. Ben kendisine:

"Ey Ebû Hüreyre seni secde eder görmüyor muyum!" dedim. Bana:

Resûlullah'ı secde eder görmemiş olsaydım, bende secde etmezdim!" cevabını verdi. [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 7, 6, Ezân 100, 102; Müslim, Mesâcid 107; Muvatta, Kur'ân 12, (1, 205); Ebû Dâvud, Salât 331, (1407); Nesâî, İftitâh 51, (2, 161).]

2772 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَجَدْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، وَاقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

6. (2772)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la İzâ's-Semâun-Şakkat sûresinde ve İkra' bismi Rabbikellezî halaka sûresinde secde ettik." [Müslim, Mesâcid 108, (578); Ebû Dâvud, Salât 331, (1407); Tirmizî, Salât 402,(573, 574); Nesâî, İftitâh 51, 52, (2. 161,162).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de mufassal sûrelerde secde olduğuna delil olmaktadır. Bu sûrelerde secde etmek gereğine inanan *Ebû Davud,* hadis hakkında şu açıklamayı yapar: "Ebû Hüreyre hicretin altıncı yılında Hayber Fethi'nde müslüman olduğuna göre, bu secde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son fiilidir."

2773 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَمْ يَسْجُدِ النَّبِيُّ ﷺ فِي شَيْءٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

7. (2773)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'ye (hicretle) geldiği günden beri mufassal sûrelerden hiç birinde secde etmemiştir" dedi. [Ebû Dâvud, Salât 329, (1403).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, görüldüğü üzere, bir önceki Ebû Hüreyre hadisiyle müteârızdır. Ancak bunun zayıf, öncekinin sahih olduğu belirtilir. Üstelik Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) "mufassallarda Resûlullah'la secde ettik" buyuruyor, cezmediyor. Ebû Hüreyre'nin Ebû Dâvud tarafından da dikkat çekildiği üzere, altıncı hicrî yılda İslâm'a girdiği gözönüne alınırsa Resûlullah'ın mufassallarda secde ettiği kesinlik kazanır. *İbnu'l-Melek* der ki: "Sahâbeden bir çoğu secde hususunda rivâyette bulunmuştur, kabul hususunda isbat nefiyden evlâdır." Nevevî de benzer mülahazalar beyanıyla önceki hadisin amelde esas olduğunu belirttikten başka "Bu hadiste mevzubahis olan secdeyi terk, "sebeplerden bir sebeple" olmuştur.

2774 ٨- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ: سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وصوره، وشَقَّ سمعه وبصره بحوله وقوته].

أخرجه أصحاب السنن.

8. (2774)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), geceleyin yaptığı tilâvet secdelerinde şöyle derdi: "Yüzüm, kendisini yaratan (maddî ve manevî çeşitli cihazlarla teçhîz, tezyîn ve) tasvîr eden, ilâhî güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyguları açan Zât'a secde etti." [Ebû Dâvud, Salât 334, (1414); Tirmizî, Salât 407, (508); Nesâî, İftitah 71, (2, 222).]

AÇIKLAMA:

1- Burada "*yüz*"le zât kastedilmiştir, yani "yüzüm secde ediyor" demek "zâtım secde ediyor" , "ben secde ediyorum" demektir. Yüz, çoğu kere kişiyi temsil eder. Sözgelimi yüzün ak olması şahsiyetin berî olması demektir.

2- *Aliyyu'l-Kârî*'nin de belirttiği üzere, tilâvet secdesinde okunacak tesbîh, namaz secdesinde okunan tesbîhtir, esahh görüş budur. Ancak bazı âlimler, yine de *sübhâne Rabbenâ in kâne va'ade Rabbenâ le-mef'ûlâ* demenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk evliyalardan bahsederken: **"Yüzleri üzerine secdeye varırlar ve "Rabbimiz münezzehtir, Rabbimizin sözü şüphesiz ye-**

rine gelecektir" derler" (İsrâ 107-108) diye haber vermektedir. Şu halde âyette gelen bu tesbîhin secde sırasında söylenmesi, bazılarınca müstehab addedilmiş olmaktadır.

Aliyyu'l-Kârî, mevzu ile ilgili olarak der ki: "Secdelerde, okunacak tesbîhin, bu hususta sahih rivâyetlerde gelmiş olan tesbîhlerin dışına çıkmaması uygun olur. Sözgelimi tilâvet secdesi namazda yapılacak ise, namaz secdesinde okunan tesbîh okunmalıdır, namaz farz namazsa *Sübhâne rabbiye'l-a'lâ* demeli, veya nafile bir namazsa, secdede söylenmesi hususunda rivâyetlerde gelmiş olan bir tesbîh okunmalı, "secde vechi" gibi, "Allahümme Üktüb lî.." gibi[30] Tilâvet secdesi namaz dışında ise, bu hususta gelen tesbîhlerden herhangi biri okunabilir."

2775 ٩- زاد في رواية الترمذي عن ابن عباس رضي الله عنهما نقال: [جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ رَأَيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَأَنَا نَائِمٌ كَأَنِّي أُصَلِّي خَلْفَ شَجَرَةٍ فَسَجَدْتُ فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِي، فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ: اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا أَجْرًا، وَحُطَّ عَنِّي بِهَا وِزْرًا، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَرَأَ السَّجْدَةَ، فَقَالَ فِيهَا مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ].

9. (2775)- *Tirmizî*'nin İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan yaptığı bir rivâyette şu ziyade gelmiştir. İbnu Abbâs der ki: "Bir adam gelerek dedi ki, "Ey Allah'ın Resûlü! gece uyurken rüyamda kendimi gördüm. Sanki ben bir ağacın arkasında secde yapıyorum. Ben secde yaptım, secdem üzerine ağaç da secde yaptı. Onun şöyle söylediğini işittim: "Allah'ım, secdem sebebiyle bana sevab yaz, onun hürmetine günahımı dök, onu senin nezdinde bana azık yap. Kulun Dâvud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Bundan sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın secde âyeti okuduğunu, (tilâvet secdesi sırasında) o adamın kendisine, ağacın sözü olarak haber verdiği duânın aynısıyla duâ ettiğini işittim." (Tirmizî, Da'avât 33, (3420).]

AÇIKLAMA:

Tilâvet secdesiyle ilgili olarak dokuz rivâyet kaydedilmiş oldu. Bazılarıyla ilgili açıklamalar sunduk. Ayrıca bahse girerken kaydetti-

30– Bu secde tesbîhi, müteakip rivâyette gelecektir.

ğimiz uzunca açıklamada derli toplu bilgiler kaydettik. Burada mevzuyu bir kere daha özetleyeceğiz.

★ Tilâvet secdesi Kur'ân-ı Kerîm'de secde etmeye irşad eden bazı âyetler okuyunca veya dinleyince veya okuyan imama uyulunca yapılan bir secdedir, rükûu, kuûdu yoktur.

★ Âlimler tilâvet secdesinin meşrû olduğunda icma ederlerse de vücûbunda ihtilaf ederler:

★★ Cumhur sünnet olduğuna hükmeder.

★★ *Ebû Hanîfe*, "vâcibtir fakat farz değildir" der.

★ (Cumhura göre), bu secde âyetini okuyana sünnettir, okuyan secde ederse dinleyene de sünnettir. "Okuyan secde etmese de dinleyene sünnettir" diyen de olmuştur.

★ Secde yerleri de ihtilaflıdır:

★★ *Şâfiî*'ye göre mufassal dışındaki âyetlerde secde edilir. Böylece onbir yerde secde edilir.

★★ Hanefîlere göre ondört yerde secde edilir. Hanefîler, Hacc sûresinde bir secde kabul ederler, ancak Sâd sûresinde de secde yaparlar.

★★ *Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehullah) ve bir grup âlim: "Onbeş yerde secde var" derler ve hem Hacc sûresindeki iki secdeyi hem de Sâd sûresindeki bir secdeyi kabul ederler.

★ Namazda aranan temizlik vb. gibi şartların bunda da aranıp aranmayacağında da ihtilaf edilir. Bir cemaat, bunların aranmasını şart koşar, bir grup da şart koşmaz. Buhârî'nin bir rivâyeti İbnu Ömer'in abdestsiz secde ettiğini kaydetmiştir.

★ Tilâvet secdesi yapılırken, namaz secdesinde okunan tesbîhin okunması esastır. Sünnette gelen (me'sûr) tesbîhlerden biri de okunabilir.

ŞÜKÜR SECDESİ

2776 ١– عن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا جَاءَهُ أمرٌ بِسُرُورٍ أوْ يُسَرُّ بِه خَرَّ سَاجِداً شَاكِراً للهِ تَعالى]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2776)- *Hz. Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sürûrlu bir hadiseyle veya sürûr veren bir hadiseyle karşılaşınca Allah'a şükretmek üzere secde ederdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 174, (2774); Tirmizî, Siyer 25, (1578); İbnu Mâce, İkâmet 192, (1394).]

2777 ٢– وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ مِنْ مَكَّةَ نُرِيدُ المَدِينَةَ، فَلَمَّا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَدَعَا اللهَ وَخَرَّ سَاجِداً، ثُمَّ مَكَثَ طَوِيلاً، ثُمَّ قَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، ثُمَّ خَرَّ سَاجِداً فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلاثاً، ثُمَّ قَالَ: إنِّي سَأَلْتُ رَبِّي وَشَفَعْتُ لأُمَّتِي فَأَعْطَانِي ثُلُثَ أُمَّتِي فَخَرَرْتُ لِرَبِّي سَاجِداً شُكْراً، ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي، فَسَأَلْتُ رَبِّي لأُمَّتِي فَأَعْطَانِي ثُلُثَ أُمَّتِي فَخَرَرْتُ لِرَبِّي سَاجِداً شُكْراً. ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي فَسَأَلْتُ رَبِّي لأُمَّتِي فَأَعْطَانِي الثُّلُثَ الآخَرَ فَخَرَرْتُ لِرَبِّي سَاجِداً شُكْراً]. أخرجه أبو داود.

2. (2777)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Mekke'den çıktık. Medîne'ye gitmeyi arzu ediyorduk. Yolun bir yerine (Azvera'ya)[31] ulaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm ellerini kaldırıp Allah'a duâ etti ve secdeye kapandı. Uzun müddet öyle kaldı. Sonra kalkıp yeniden ellerini kaldırdı, bir müddet (öyle kaldı). Sonra tekrar secdeye kapandı. Bu şekilde üç kere secde yaptı. Sonra dedi ki: "Ben Rabbimden talepte bulundum ve ümmetime

31– *Ebû Dâvud*'un rivâyetinde bu mevki Azvera diye açıklanır. Burası Cuhfe tepesi olup üzerinden Mekke-Medine yolunun geçtiği, Mekke'ye yakın bir yer olduğu belirtilir.

şefaat ettim. Rabbim, ümmetimin üçte birini bana verdi. Ben de Rabbim için şükür secdesine kapandım. Sonra başımı yerden kaldırıp, ümmetim lehinde tekrar (mağfiret için) talepte bulundum, bana ümmetimin üçte birini daha verdi, ben de Rabbime şükür secdesinde bulundum. Sonra başımı kaldırdım ümmetim için tekrar talepte bulundum, bana ümmetimin son üçte birini de verdi, ben de Rabbime şükür secdesine kapandım." [Ebû Dâvud, Cihâd 174, (2775).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dîninde, bir nimete kavuşma veya bir musîbetten kurtulma anlarında, Cenâb-ı Hakk'a şükür ifade etmek için tekbîr alarak secdeye varıp secdede mûtad namaz tesbîhiyle tesbîh okuduktan sonra tekbir getirerek kalkmaktan ibaret secde yapılması meşrû kılınmıştır. Bu, yukarıda kaydedilen hadislerden de anlaşılacağı üzere, sünnetle sâbit bir ibâdettir. Ashâbtan birçoğunun şükür secdesi yaptığına dair rivâyetler gelmiştir. *Ebû Cehl*'in başı kesilip getirilince Efendimizin beş kere secde yaptığı rivâyet edilir.

2- *Sübülü's-Selâm*'da belirtildiği üzere, İmam Ahmed ve Şâfiî hazretleri, şükür secdesinin meşrûiyyetine kâildir. İmam Mâlik bu meselede muhalif kalmıştır. Ebû Hanîfe hazretlerinin "bunda kerahet yok, mendub da değil" dediği rivâyet edilmiştir.

3- Şükür secdesinde temizlik şart mıdır? İhtilafıdır. Namaza kıyasla "şarttır" denildiği gibi, "şart değildir" de denmiştir. Bu ikinci hüküm esahh kabul edilmiştir.

4- *Neylü'l-Evtâr*'da şükür secdesiyle ilgili hadislerde tekbir getirileceğine dair delil olmadığına dikkat çekilir. Tebük seferine mâzereti olmadığı halde katılmadığı için cezalandırılan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in affiyla ilgili âyetin nüzûl haberi geldiği zaman, şükür secdesi yapmış olması[32] bunun ashâb arasında şâyi bir âdet olduğunu ifade eder. *Hz.Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e de Müseylime'nin öldürülme haberi gelince şükür secdesine kapanmıştır. *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) de Hâricîlerden zü's-*Südeyye'yi Nehrevân*'da öldürülmüş görünce secde etmiştir.[33]

32– Bu hadise 654. hadiste geçmiştir. (4, 19).

33– *Hz. Ali*. daha Hâricîler çıkmazdan önce, arkadaşlarına dinden çarçabuk çıkacak bir cemaatin çıkacağını, onların delilinin içlerinde birinin çolak olacağını söylemişti. Bunu çok kereler ashâbı ondan dinlemişti. Nehravân'a Hâricîlerle savaşmak üzere çıkınca bu çolağın aranmasını söyledi. Bidâyette "yok, bulamadık" diyenlere *Hz. Ali:* "Vallahi o, bunların arasında *Vallahi ben yalan söylemiyorum, bana da yalan söylemedi*" diyordu. Nihâyet nehrin kenarında elli kadar maktul arasında, aranan çolak bulunur. Kolunda kadın memesi iriliğinde bir et topağı görülür. *Hz. Ali* "Allahuekber" Ne yalan söyledim ne de bana yalan söylendi" der ve Resûlullah'ın bunu haber verdiğini tekrar açıklar.

5- İkinci rivâyette Resûlullah'a her defasında ümmetinin üçte birinin bağışlandığı, üç duâsının sonunda ümmetinin tamamının Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şefaatine mazhar kılındığı ifade edilmektedir. *Aliyyu'l-Kârî*'nin Mirkât'da kaydına göre, *Türbüştî*, hadisi şu ma'nâda yorumlar: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti önceki ümmetler gibi değildir, günahı miktarınca yandıktan sonra cehennemden çıkacaktır. Muhammed ümmetine ebedî cehennem yoktur. Eski ümmetlerden azaba uğrayanların azabları ebedî kılınmıştır. Onlardan pekçoğu, peygamberlerine isyanları sebebiyle Allah'ın lânetine uğramış, şefaatten mahrum kalmışlardır. Bu ümmetin âsîlerinden cezalandırılanlar, günahlarından temizlenmiş olurlar. Şehâdet üzere (imanla) ölenler, isyânı sebebiyle azaba mâruz kalsa da ateşten çıkarılacaklardır. Resûlullah'ın şefaati onlara da ulaşacaktır, kebâir işlemiş olsalar bile, Cenâb-ı Hakk, bu ümmetin peygamberlerinin makamının yüceliğine ikram olarak müslümanları bazı imtiyazlarla mümtaz kılmıştır bu cümleden olarak, içlerinden geçen vesveseleri, konuşmadıkları veya yapmadıkları müddetçe affedecektir.

6- Hadis, ayrıca hakkında rivâyet gelen hususlar dışında duâ ederken ellerin kaldırılması gerektiğine delildir.

ALTINCI BÂB
CEMAATLE NAMAZ

(Bu bâbta beş fasıl vardır)

★

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZÎLETİ

★

İKİNCİ FASIL

CEMAATE DEVAM VACİBTİR

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

★

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZİLETİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Dinimiz cemaate çok ehemmiyet vermiş ve müslümanların cemaat ve birlik olmalarını teşvik etmiştir. Ümmetî birliğe ulaşmada en müessir vasıta namazdır. Günde beş vakit câmide birleşen müslümanlar, aralarında mevcut olan çeşitli farklılıkların ortaya çıkaracağı tefrikayı ortadan kaldırabileceklerdir. Tefrikaya götürecek farklılıklar neler olabilir.

★ Dil farkı,

★ Renk farkı

★ İktisâdî farklılık,

★ Mevki makam farkı,

★ Siyâsi görüş farkı vs.

Günde beş vakit câmi çatısında birleşen, cemaatleşen mü'minler, Resûllerinin başkanlığı altında kaynaşacaklardır. Her mescide geliş, kimisi fıtrî, kimisi sunî olan ve fakat başıboş bırakıldığı takdirde her biri tefrikaya, fitneye götürebilecek bu farklılıkları bir törpüleme ameliyesi bir kaynaşma temrîni (antrenman) ve bütünleşme cehdidir.

Bu sebeple *Resûlullah* pek çok hadislerinde namazların cemaatle kılınmasını emretmiş, münferid kılmak için ruhsat isteyenlere sıkı şartlar altında ruhsat vermiştir. Sözgelimi iki gözü de kör olan âmâ Abdullah *İbnu Ümmi Mektûm* evinde kılma ruhsatı isteyince önce vermiş, sonra geri çağırıp ezanı işitip işitmediğini sormuş, işittiğini öğrenince ruhsatı kaldırmıştır. Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde: *"Üç kişinin bulunduğu bir köy veya kırda namaz cemaatle kılınmazsa şeytan onlara mutlaka galebe çalmıştır. Cemaate iyi tutun. Zîra kurt, sürüden ayrılanı kapar"* buyrulmuştur.

Bu ve benzeri bazı nasslardan hareket eden bir kısım âlimler cemaate katılmanın farz-ı ayn olduğu hükmünü çıkarmışlardır. *Ebû Sevr,* âyetten de delil çıkarıp: "Allah, Resulüne "korku namazı"nda bile cemaati emretmektedir, öylesi ağır şartlar altında bile terki için özür tanımazsa, emniyet halinde daha şiddetli bir vâcib olduğu anlaşılır" der.(34) Atâ *İbnu Ebî Rebâh:* Hazerde ve köyde, ezanı işiten hiçbir mahlûka namazı cemaatle kılmayı terketmeye ruhsat yoktur!" der. Evzâî de: "Ezanı işitsin işitmesin, hiçbir evladın cuma ve cemaatleri terk hususunda babasına itaat etmesi caiz değildir" demiştir.

Şâfiîlerin çoğu namazı cemaatle kılmanın farz-ı kifâye olduğuna hükmeder.

Cemaat nedir? Hadisler namaz mevzuunda iki kişiyi bir cemaat olarak tavsif eder. Ancak cemaatin sayısı ne kadar fazla olursa o kadar makbuldür.

صلاة الرجل مع الرجل ازكى من صلاته وحده وصلاته مع الرجلين ازكى من صلاته مع الرجل وما كثر

"Bir kimsenin bir başkasıyla kıldığı namaz, tek başına kıldığından (sevapça) daha bereketlidir. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile beraber kıldığından daha bereketlidir. Beraber kılanlar ne kadar çok olursa Allah indinde o kadar makbuldür."

Bir mescidde bir kere cemaat yapıldıktan sonra başka cemaat yapılmayacağını söyleyenler omuştur. Ancak Seleften gelen bazı örneklere müsteniden birçok âlim bu görüşe katılmaz. Buhârî'nin kaydına göre, Tâbiînden Esved İbnu Yezîd, cemaati kaçırınca başka camiye giderek cemaat faziletinden istifadeye çalışmıştır. Enes (radıyallâhu anh) bir seferinde, mescide geldiğinde cemaati kaçırdığını görür. Ezan okuyup, yanındaki yirmi kadar kendi yakınlarından gençle cemaat teşkil eder. *İbnu Mes'ud, Atâ,* bir kavle göre *Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Mâlikîlerden Eşheb,* camide ikinci, üçüncü cemaatin olabileceği kanaatindedirler.

Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınmaz diyenler meyanında Hz. Ömer'in torunu Sâlim İbnu Abdillah, *Hz. Ebû Bekr*'in torunu *Kâsım İbnu Muhammed* ve *Ebû Kılâbe*'nin ismi geçer. Metbu imamlardan *Mâlik, Leys, Abdullah İbnu'l-Mübârek, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî'* de aynı görüştedirler.

Bunların müslümanlar arasındaki birliğin bozulmaması endişesiyle böyle fetva verdikleri belirtilir. Kûfe fukahası ile, bir rivâyete göre Mâlik:

34– *Ebû Sevr*'in kasdettiği âyet meâlen şöyledir: **"(Ey Muhammed)! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler, kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar..."** (Nisa: 102)

"Cemaati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemaat aramak niyetiyle diğer mescide gider" demiştir. Ancak *İmam Mâlik,* Mescid-i Haram'la Mescid-i Nebevî'yi bu kaideden istisnâ eder. Çünkü onlara münferiden kılınan namaz, fazîletçe, başka mescidlerde cemaatle kılınanlardan üstündür.

2778 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الرَّجُلِ في جَمَاعَةٍ تُضَعَّفُ على صَلاَتِه في بَيْتِه وسُوقِه خَمْساً وعِشْرِين ضِعْفاً، وذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوضُوءَ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى المَسْجِدِ لاَ تُخْرِجُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إِلاَّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ، وحُطَّتْ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ، فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ المَلاَئِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَلاَّهُ: اللَّهُمَّ صَلِّ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ. وَلاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائي، وهذا لفظ البخاري

1. (2778)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır. Şöyle ki, abdest alınca güzel bir abdest alır, sonra mescide gider, evinden çıkarken sadece mescid gâyesiyle çıkmıştır. Bu sırada attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir günahı affedilir. Namazı kıldı mı, namazgâhında olduğu müddetçe melekler ona rahmet okumaya devam ederler ve şöyle derler:*

"Ey Rabbimiz buna rahmet et, merhamet buyur."

Sizden herkes, namaz beklediği müddetçe namaz kılıyor gibidir." [Buhârî, Ezân 30, Cuma 2; Müslim, Salât 272 (649); Ebû Dâvud, Salât 49, (559); Tirmizî, Salât 245, (330); İbnu Mâce, Mesâcid 16, (788).]

2779 ٢– وفي أخرى للشيخين عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الفَذِّ بِسَبْعٍ وعِشْرِين دَرَجَةً]. «الفَذُّ»: الفرد.

2. (2779)- Sahîheyn'in İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cemaatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmiyedi derece üstündür." [Buhârî, Ezân 30, Müslim, Salât 272.]

2780 ٣– وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْراً في

الصَّلاَةَ أَبْعَدُهُمْ فَأَبْعَدُهُمْ مَمْشًى، وَالَّذِى يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الإِمَامِ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الَّذِى يُصَلِّى ثُمَّ يَنَامُ]. أخرجه رزين. قلت: وهو في صحيح البخارى، والله أعلم.

3. (2780)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazda en çok sevap alan kimse, en uzak olanlarıdır, yürüme yönüyle en uzaktan gelenler, imamla kılıncaya kadar namazı bekleyen kimse, hemen kılıp sonra da uyuyandan daha çok sevaba mazhardır." [Rezîn ilavesidir. Derim ki bu rivâyet Buhârî'nin Sahîh'inde mevcuttur. (Buhârî, Ezân 31).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazları cemaatle kılmaya teşvik sadedinde beyan buyurduğu en mühim hadislerden üç tanesi kaydedilmiş durumda: Cemaatle kılınan namaz ayrı kılınandan 25 veya 27 kat fazla sevaba vesîle olmaktadır. Camiye gitmek için ne kadar fazla yol katedilirse sevab da o nisbette artmaktadır. Namaza gitmek için atılan her adım, sayıya girmekte, manevî kazanca vesîle olmaktadır.

2- YİRMİBEŞ Mİ, YİRMİYEDİ Mİ?

Cemaat sevabı, rivâyetlerin bir kısmında 25, bir kısmında 27 kat fazla olacağı ifade edilmiştir. İbnu Hacer bu teâruzu, tercih yoluyla gidermenin mümkün olmadığını, her iki rivâyetin de sahih senetlere dayandığını belirtir; bunları muhtelif şekillerde cem'etme imkânını gösterir.

★ "Azı zikretmek çoğu nefyetmez." Bu, kesin sayı mefhumuna itibar etmeyenlerin sözüdür. Ve Şâfiî'nin ashâbından bazıları bu görüştedir, bizzat Şâfiî hazretlerinin nassı olarak da rivâyet edilmiştir.

★ Belki de *Resulullah* 25 diye ilan etti,fakat sonradan Cenâb-ı Hakk, cemaatteki fazîletin daha da fazla olduğunu bildirdi, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm 27 olarak haber verdi. Bu görüşe "hangisinin önce söylendiğini belirten açıklama gerekir" diye itiraz edilmiştir. Keza bu görüşe, "fezâile neshin girmesi ihtilaflı bir husustur" diye de itiraz edilmiştir.

★ Fark, mescidin uzaklık ve yakınlığına göredir.

★ Fark, musallinin halinden ileri gelir; İlimde ileri olması veya huşûda ileri olması gibi.

★ Fark cemaatin mescidde veya başka yerde yapılmasından ileri gelir.

★ Fark, namazı bekleyenle beklemeyen arasındadır.

★ Fark cemaatin tamamına veya bir kısmına yetişmekten ileri gelir.

★ Fark cemaate katılanların azlığı veya çokluğuyladır.

★ Yirmiyedi, sabah ve yatsı namazlarına hasdır (Bazıları sabah ve ikindiye hasdır demiştir). Yirmibeş, diğer namazlara hasdır.

★ Yirmiyedi, cehrî namazlara hasdır, yirmibeş, sırrî namazlara hasdır.

İbnu Hacer, bu sonuncu görüşe "en muvâfık görüş" der. Müteakiben kaydedeceğimiz açıklamasıyla sanki bunu isbat eder.

3- CEMAATİN FAZİLETİ NERDEN GELİYOR.

Hadislerde cemaatle kılınan namazın fazîletiyle ilgili olarak zikredilen sayının hikmeti nedir? Bazı âlimler bu hususta kesin konuşmaktan kaçınırlar. *"Bu reyle anlaşılmaz. Onun mercii, insan aklının hakikatini tam olarak idrakten âciz kaldığı nübüvvet ilmine girer"* derler. Ancak, yine de: "Bunun gayesi müslümanların, meleklerin safları gibi saflar halinde toplanmalarıdır. İmama iktidadır. İslam'ın şiârını izhardır" gibi açıklamalardan da geri durulmamıştır. Bu meselede cesur davranan *İbnu Hacer* cemaatle kılınan namazın sevabının münferid kılınan namaza nisbetle yirmibeş kat artışının sebebini, cemaate katılmaktan hâsıl olan yirmibeş ayrı fazîletle izah eder ve bu faziletleri bir bir sayar. Cemaatle kılınan namazın kadrini anlamanıza yardımcı olacağı ümidiyle aynen kaydediyoruz. Kaydedilen her husus, rivâyetlerden alınmadır. Bu sebeple açıklama fevkalade isabetlidir:

1- Namazı cemaatle kılma niyetiyle müezzine icâbet etmek.

2- Vaktin evvelinde, erkenden gitmek.

3- Sükûnetle mescide yürümek.

4- Mescide duâ ederek girmek.

5- Girince tahiyyetü'l-mescid namazı kılmak (Hanefilerde sünnetler bunun yerini tutar).

6- Cemaati beklemek.

7- Meleklerin, musallî için rahmet duâları ve istiğfarları,

8- Meleklerin musalli lehine şehadetleri.

9- İkâmete icâbet.

10- İkâmet sırasında kaçtığı için şeytandan selâmette kalmak.

11- İmamın iftitah tekbirini bekleyerek durmak veya imamı hangi halde bulduysa hemen dahil olmak.

12- İmamın iftitah tekbirine yetişmek.

13- Safların düzeltilip, aradaki açıklıkların giderilmesi.

14- İmam semi'allâhu li-men hamideh deyince ona (Rabbenâ ve leke'l-hamd diyerek) cevap vermek.

15- Umumiyetle sehivden emniyette kalmak ve hata halinde imamın, tesbîh veya açma (feth) yoluyla uyarılması.

16- Münferid kılanı meşgul eden birçok şeyden uzak kalarak huşûya kavuşma.

17-Daha düzgün bir kıyafette olmak.

18- Meleklerin kanatlarıyla kuşatması.

19- Kıraatın güzelleşmesi ve namazın erkân ve âdâbının öğrenilmesi antrenmanı. (Cemaate gitmekle bunlar hâsıl olur.)

20- İslâm'ın mühim bir şiarını izhâr etmek.

21- İbâdet için toplanmaya şeytan burnunun sürtülmesi, kulluğa boyun eğme, tembelin gayrete gelmesi vardır.

22- Münafıklara has bir sıfattan ve "namazı terketti" şeklinde, hakkında düşülecek bir sûizandan selamet bulmak (uzakta kalmak).

23- İmamın selamına mukâbele.

24- Zikir ve duâ için teşkil edilen cemaatten ve kâmillerin bereketinin nâkıslara sirâyetinden istifade.

25- Komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamının kurulması ve namaz vakitlerinde dayanışma husûlü."

Bu yirmibeş hasletten her biri hakkında hadislerde ya bir emir, ya bir teşvik gelmiştir. Geriye kalan iki haslet de cehrî namazlarla ilgilidir.

"1- İmam okurken susup dinlemek.

2- İmam (Fatiha'yı okuyup velâ'd-Dâllîn deyince meleklerin "âmîn" ine tevâfuk etmek maksadıyla âmîn demektir. Böylece, yirmiyedinin cehrî namazla ilgili olduğu görüşü tereccüh eder (üstünlük kazanır)."

4- CEMAAT CAMİDE Mİ OLMALIDIR?

İbnu Hacer yukarıda sunduğumuz açıklamayı yaptıktan sonra şu neticeye dikkat çeker: "Zikrettiğimiz hasletler'in muktezası şudur: "Cemaat için vaadedilen sevap katlanması, kanaatimce mescit cemaatine mahsustur, bunu az ileride açıklayacağım. Mescid cemaatine münhasır

olmayıp evlerde yapılan cemaatlere de şâmil olma takdirinde (çıkacak pürüzün halli mümkündür. Şöyle ki) bu durumda zikrettiklerimden üç tanesi düşer: Yürümek, girmek, tahiyyetu'l-mescid namazı. Bu takdirde düşen bu üç şeyin boşluğunu, zikrettiklerimiz içinde birbirine yakın olduğu için bir maddede gösterdiğimiz bazı hasletleri ikiye ayırmakla doldurmamız mümkündür. Nitekim son iki haslet, söylediğimiz gibidir. Çünkü, zikir ve duâ için bir araya gelme menfaati ile kâmil olanların bereketinden nâkıs olanlara sirâyet etmesi, fayda itibariyle aynı şey değildir. Keza komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamını te'sis menfaati ile, dayanışmadan hâsıl olacak menfaat bir değildir. Aynı şekilde imama uyanların umumiyetle, sehivden sâlim olma faidesi ile, imam hata yaptığı takdirde uyarılmasından hâsıl olacak faide de bir değildir. Şu halde bu üç hasleti, zikrettiğimiz üç haslete bedel koyabiliriz. Böylece matlûb (mescidden başka yerde teşkil edilecek cemaat için de) hâsıl olur."

İbnu Hacer, hadiste cemaat için vaadedilen yirmibeş kat sevabın cami dışında teşkil edilen cemaatler için de mevzubahis olma ihtimaline binaen yukarıda kaydedilen açıklamanın ortaya çıkaracağı işkâli böylece bertaraf eder. Ancak onun asıl kanaati, camide teşkil edilen cemaatle, başka yerlerde teşkil edilen cemaatin aynı olmayacağı istikametindedir. Bu kanaatini, sadedinde olduğumuz bahsin birinci hadisini (2778) açıklarken ortaya koyar. Hadiste geçen: *"Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır"* cümlesini şöyle anlar: Bu ifadenin gereği şudur: "Mescidde cemaatle kılınan namaz, sevabca evde ve çarşıda cemaatle ve ayrı kılınan namazı geçer." Bu hükme İbnu Dakîku'l-İd'in vardığını belirttikten sonra ondan nakle devam eder: "Görünen şu ki, camide teşkil edilen cemaatin mukabilinden kastedilen şey, cami dışında münferiden kılınan namazdır. Ancak hadisin hükmü gâlib duruma bakar. Çünkü normal olarak, mescidde cemaate katılmayan, namazını yalnız kılar. Bu yorumla, evde ve çarşıda kılınacak her iki namazı da aynı ayarda gören kimsenin düştüğü işkâl de bertaraf olur."

İbnu Hacer der ki: "Hadisi zahirine hamletmekten, illâ da evde ve çarşıda kılınan namazın eşit olacağı hükmüne ulaşmak gerekmez. Zira onların, mescidde kılınan namaz karşısında mefdûl (daha aşağı) olmada beraber olmaları, kendi aralarında da eşit olmalarını gerektirmez, biri diğerine karşı üstün olabilir. Aynı şekilde hadisin zâhirine hamlinden, evde veya çarşıda kılınacak namazın, münferid kılınacak namaza nazaran efdal olmayacağı ma'nâsı da çıkmaz. Bilâkis zâhir o ki, sevabca mez-

kûr katlanma, mescidde kılınacak cemaate hastır ve evdeki namaz da çarşıda kılınacak namazdan mutlak olarak evlâdır, zîra hadiste geldiği üzere, çarşılar şeytanların kaynaşma mahallidir. Dolayısıyla evde ve çarşıda cemaatle kılınacak namaz münferid kılınacak namazdan evlâdır." Saîd İbnu Mansurun bir rivâyetine göre, Evs el-Meğâfirî, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh)'a: "Bir kimse güzel bir abdest alıp sonra evinde namazını kılsa ne dersin?" diye sorar.

"Güzeldir, hoşdur!" cevabını alınca tekrar sorar:

"Yakınlarının mescidinde kılarsa?"

"Onbeş kat sevaba ulaşır."

"Ya (umumî) cemaat mescidine kadar yürür orada namaz kılarsa?"

"Yirmibeş katı."

Bu örnektede görüldüğü gibi, Sahâbelerden gelen bazı rivâyetler herkese açık umumî mescidler varken daha husûsî daha dar sınırlı cemaatler teşkilini tafdîl etmiyor; daha mütecânis, daha husûsî mescidlerde kılınan namazın cemaatle bile olsa, sevabca düşük olacağını ifade ediyor. Suyûfî, el-Hâvi li'l-Fetâvâ'da ulemânın, cemaati böler gerekçesi ile, bir mahallede mescid varken, ihtiyaç olmadan ikinci bir mescid açmanın câiz olmadığına hükmettiğini belirtir. Şu halde teşrîatımızın özü cemaatleşmeye kaynaşmaya yöneliktir. Cemaatle kılınan namazın fazîletce üstünlüğü, bu esprinin bir gereğidir.

5- HADİSTE NİÇİN "DERECE" KELİMESİ KULLANILMIŞ?

Cemaatle kılınan namazın, münferid kılınan namazdan üstünlüğü ifade edilirken, hadislerde درجة (derece): ضعفا (dı'f = kat), جزءا (cüz) kısım; صلاة = salât gibi farklı kelimelerin kullanıldığı görülür.

İbnu Hacer, bunun, zâhiren râvilerin tasarrufu olduğunu belirtir ve ifade sanatının gereği de olabileceğini söyler. Ancak çoğunlukla derece kelimesinin kullanılmış olmasını gözönüne alan İbnu'l-Esîr: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)) cüz, nasib, haz vs. gibi kısım ifade eden kelimeler yerine derece kelimesini kullanmıştır. Zîra, yücelme ve yükselme cihetinden sevabı kasdetmiştir, çünkü bu (cemaatle namaz) şu şu kadar derece, diğerinin (münferid namazın) üstündedir. Çünkü dereceler, yukarı cihete doğrudur" der. Bu ifâde *İbnu'l-Esîr*'in, hadisin aslında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın derece kelimesini kullandığı, bunun dışındaki kelimelerin râvi tasarrufu olduğuna hükmettiğini gösterir.

İbnu Hacer, İbnu'l-Esîr'in bu açıklaması için şunu söyler: "Hadisin aslında farklı kelimelerin, bâhusus (الْجُزْء) cüz kelimesinin kullanılmış olmasını nefyi merduddur,kabul edilemez, zira bu sâbittir: dı'f da öyledir."

2781 ٤– وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ صَلَّى العِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِي جَمَاعَةٍ، فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذي.

4. (2781)- *Hz. Osman* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle diyordu:

"Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur, kim de sabah namazını bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur." [Müslim, Mesâcid 260, (656), Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 7, (1, 132), Ebû Dâvud, Salât 48, (555), Tirmizî, Salât 165. (221).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, bu hadisi zâhiri üzere anlamış ve *"yatsıyı cemaatle kılmanın fazîleti, gecenin yarısında kılınacak nafile ibâdete denktir"* demiştir. Keza cemaatle kılınacak sabah namazının da fazîletçe bütün gece boyu kılınacak nafile namaza denk olduğu belirtilmiştir.

Bu yorum hadisin Müslim'deki vechine uygundur. Ebû Dâvud'daki vechine göre hadis şöyledir: "Yatsıyı kim bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur. Kim de yatsıyı ve sabahı bir cemaat içinde kılarsa geceyi ihya etmiş gibi olur."

Bazı âlimler ma'nâyı şöyle tercih etmiştir: "Kim yatsıyı bir cemaat içerisinde kılarsa gecenin yarısını ihya etmiş olur" ifadesinden maksat: "Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa elde edeceği sevabı, yatsıyı cemaatle kılmadığı zaman, gece yarısına kadar namaz kılmakla kazanacağı sevaba müsavidir" demektir.

2- Cemaat kelimesi nekre gelmiştir. "Herhangi bir cemaat" demektir. Bu "camideki cemaat" ma'nâsını taşıdığı gibi, "evdeki cemaat" ma'nâsını da taşıyabilir. Ancak, önceki açıklamamızda bu çeşit hadislerde öncelikle "cami cemaati"nin maksud olduğunu belirttik.

2782 ٥– وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَجُلٌ لَا أَعْلَمُ أَحَداً أَبْعَدَ مِنْهُ مِنَ

الْمَسْجِدِ، وَكَانَتْ لاَ تُخْطِئُهُ صَلاَةٌ، فَقِيلَ لَهُ: لَوْ اشْتَرَيْتَ حِمَاراً فَرَكِبْتَهُ فِي الظَّلْمَاءِ أَوْ فِي الرَّمْضَاءِ؟ فَقَالَ: مَا يَسُرُّنِي أَنَّ مَنْزِلِي إِلَى جَنْبِ الْمَسْجِدِ، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ يُكْتَبَ لِي مَمْشَايَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَرُجُوعِي إِلَى أَهْلِي، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَدْ جَمَعَ اللهُ تَعَالَى لَكَ ذَلِكَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

5. (2782)- *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam vardı Mescide ondan daha uzakta oturan birini bilmiyordum. Namazları da hiç kaçırmıyordu. Kendisine:

"Bir eşek alsan da karanlık veya sıcak zamanlarda binsen!" denilmişti, şu cevapta bulundu:

"Evimin mescide yakın olması beni memnun etmez. Ben mescide kadar yürümelerimin, sonra da aileme dönüşlerimin sevab olarak yazılmasını diliyorum."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Adamın bu sözünü işitince): "Allah Teâlâ hazretleri bu isteklerinin hepsini yerine getirdi" buyurdu."

[Müslim, Mesâcid 278, (663); Ebû Dâvud, Salât 49, (586).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidden uzaklığı birçok hadislerinde ele almıştır. Bazı hadislerde ezanı işitmeye imkân tanımayacak kadar uzaklığı tasvib etmez ve bunu "evin uğursuzlukları" meyanında zikreder. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste de görüldüğü üzere beş vakit mescide gelmeye mâni olmayacak bir uzaklıkta oturmayı tasvib ve hatta takdir etmiştir. Mescide uzaklığı sebebiyle evlerini terkederek daha yakına gelmek isteyen Benî Selime'ye müsaade etmemiş, *"Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?"* demiştir.[35]

35– Mescidlerle ilgili daha geniş bilgiyi kitabımızın Mescid bölümünde bulacaksınız (5504-5525).

İKİNCİ FASIL

CEMAATE DEVAM VACİBTİR

٢٧٨٣ - عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَى رَسولَ اللهِ ﷺ رَجُلٌ أَعْمَى، فقَالَ: يَا رَسولَ اللهِ إنَّهُ لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إلى المَسْجِد، وسَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ، فَلَمَّا ولَّى دَعَاهُ ﷺ فَقَالَ لَهُ: هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَجِبْ].

أخرجه مسلم والنسائي.

1. (2783)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a âmâ bir zât gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Beni mescide kadar getirecek bir rehberim yok!" diyerek Aleyhissalâtu vesselâm'dan [namazı evinde kılmak için] ruhsat istedi. [O da izin verdi.] Adam geri dönünce, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onu çağırtarak:

"Ezanı işitiyor musun?" diye sordu. Adam: "Evet!" deyince:

"Öyleyse icâbet et" dedi (ve evde kılmaya izin vermedi.) [Müslim, Mesâcid 255, (653); Nesâî, İmâmet 50, (2, 109); Ebû Dâvud, Salât 47, (552).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin, gerek Müslim'deki ve gerekse Nesâî'deki aslında bazı ziyadeler var, onları köşeli parantezle tercümede gösterdik.

2- *Nevevî* der ki: "Bu hadiste "cemaat farz-ı ayndır" diyenlere delil mevcuttur. Ancak cumhur bu iddiaya: "Adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "namazı evinde kıldığı halde özrü sebebiyle cemaat sevabını da kazanmasına ruhsat var mı? diye sormuştur" şeklinde te'vil ederek cevap vermiştir. Çünkü bilindiği üzere, özür sebebiyle cemaate gelme gereğinin sâkıt olduğu hususunda icma var. Ancak Aleyhissalâtu ves-

selâm'ın önce ruhsat verip sonra bu ruhsatı kaldırması, o anda gelmiş olan yeni bir vahiy sebebiyle olabilir veya Resûlullah'ın içtihadından rücû etmesinden de ileri gelebilir. Zîra, ulemânın ekseriyetine göre peygamberler hakkında içtihad câizdir. Öyle ise önce ona ruhsat verdi ve -gerek özrü sebebiyle ve gerekse cemaatin, başkasının gelmesiyle îfâ edilen bir farz-ı kifâye olması sebebiyle, ya da her iki sebepten dolayı- "cemaate gelmek sana vâcib değil" demek istedi, sonra onun hakkında efdal olana -farz değil, mendub ma'nâsında hükmederek: "Senin için efdal ve sevab yönüyle daha büyük olanı, müezzine icâbet ederek cemaate gelmendir" demek kasdıyla: "Öyleyse icâbet et!" buyurmuştur.

3- Hadiste zikri geçen âmâ *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm*'dur. Bu husus, Ebû Dâvud'un rivâyetinde sarîh olarak gelmiştir.

Yeri gelmişken âmâ olan *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm*'la ilgili rivâyetlerde gelen bazı farklılıkları belirtmede fayda umuyoruz. Bu bize cemaate devam meselesinin ehemmiyetini kavramamıza yardımcı olacaktır. İbnu Hacer'in nakline göre, "Resulullah bir gün, yatsı namazında cemaate yönelerek: "Namaza gelmeyenlere gidip evlerini tepelerine yıkmayı arzu ettim" der. İbnu Ümmi Mektûm:

"Ey Allah'ın Resûlü! benim durumumu biliyorsun, benim rehberim de yok!" der. Ahmed İbnu Hanbel'deki rivâyette şu ziyade var: "Benimle mescid arasında ağaçlar, hurmalar var, her zaman rehberde bulamıyorum" der. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ezanı işitiyor musun?" diye sorar:

"Evet!" deyince:

"Öyle ise cemaate gel!" der ve ruhsat vermez." İbnu Hibbân'ın rivâyetinde, ezanı işittiğini öğrenince: "Emekleyerek de olsa cemaate gel!" dediği belirtilir.

İbnu Hacer devam eder: "Ulemâ bunu Ümmü Mektûm'a âmâ da olsa, tek başına yürümek zor değildi, nitekim birçok âmâlar öyledir diye te'vil etmiştir. İbnu Huzeyme ve bazı âlimler "Bütün namazlarda cemaate gelmek farzdır" derken bu hadise dayandılar ve bunu, cemaate gelmeme hususunda ruhsata delâlet eden başkaca rivâyetlere tercih ettiler. Dediler ki: "Zîra ruhsat, sadece vâcib olan için mevzubahistir.

Ancak bu iddia, olduğu gibi kabul edilemez. *İbnu Dakîku'l-Îd* bunun arkasında başka bir durum görmüştür. O durumu, hadisin zahirine tutunup ma'nâyı kayıtlamak istemeyenlere uygular. Der ki: "Hadis muayyen, belli bir namaz hakkında vârid olmuştur, böylece başka bir namaza değil sadece o namaza katılmanın vacib olduğuna delâlet eder."

İbnu Dakîku'l-Îd, hadislerde sabah namazı ile yatsı namazının üzerinde durulmuş olmasından hareketle, diğer namazların kazanç vs. meşguliyetleri ile kişinin dolu olduğu, mezkûr iki vaktin ise böyle olmadığı, hususan akşam namazının vaktin darlığından başka evlere dönme ve akşam yemeğini yeme ve bilhassa oruçlular için iftar etme vakti olduğunu, halbuki sabah ve yatsı vakitlerinin böyle olmadığını, bu namazlara gelmeme için mezmûm olan tembellikten başka bir özür olmadığını belirtir. Ayrıca ilave eder ki, bu iki namazı cemaatle kılmaya devam etmede, komşular arasındaki ülfeti günün her iki ucundan tesis etme, biten günü tâat üzere toplanarak kapama ve başlamakta olan yeni günü de taat için toplanarak başlatma durumları mevcuttur. Nitekim, *Ebû Hüreyre*'den Aclân'ın yaptığı Ahmed İbnu Hanbeldeki rivâyette, hadislerdeki tehdîd, mescide yakın olup da cemaate gelmeyenlere tahsis edilmiştir. Daha önce de kaydedilmiş olan yatsı ve sabah namazlarının başkalarına değil, münafıklara en ağır geldiğini beyan eden hadis bu te'vili te'yideder.

٢ 2784 – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَمِعَ الْمُنَادِى فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنِ اتِّبَاعِهِ عُذْرٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّلَاةُ الَّتِى صَلَّاهَا. قِيلَ: وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: خَوْفٌ، أَوْ مَرَضٌ]. أخرجه أبو داود.

2. (2784)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez."

"(Ey Allah'ın Resûlü!) denildi, meşrû özür nedir?"

"Korku veya hastalıktır!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 47 (551).]

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, cemaatin farz olduğu, namazın sıhhatinin şartlarından biri olduğu hükmünü ifade eder. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhur-u ulemâ, bu mevzuda gelen bütün nassları değerlendirerek, namazın sıhhati için cemaatin şart olmadığına hükmetmiştir. Nitekim cemaat bahsisin ilk hadisinde de (2778) münferid kılınan namazın -sevabca öbüründen yirmibeş (veya yirmiyedi) defa düşük de olsa- namaz olarak makbul olduğu ifade edilmiştir. Âlimler bu hadisteki makbuliyeti, kemâle hamlederek *kâmil* bir makbûliyete mazhar olmaz diye değerlendirirler. Biz bu ma'nâyı parantez içerisinde belirttik.

2785 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: أثقل صلاة على المنافقين صلاة العشاء، وصلاة الفجر، ولو يعلمون ما فيهما لأتوهما ولو حبوا ولقد هممت أن آمر بالصلاة فتقام، ثم آمر رجلا يصلي بالناس، ثم أنطلق معي برجال معهم حزم من حطب إلى قوم لا يشهدون الصلاة فأحرق عليهم بيوتهم]. أخرجه الستة.

« الحبو » المشي على الأيدي والركب.

3. (2785)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazıyla sabah namazıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi, emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirlerdi. [Nefsimi kudret eliyle tutan Zât'a kasem olsun!] Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkekle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm."* [Buhârî, Ezân 29, Husûmât 5, Ahkâm 52; Müslim, Mesâcid 252, (651); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 3, (1, 129-130); Ebû Dâvud, Salât 47, (548, 549); Tirmizî, Salât 162, (217); Nesâî, İmâmet 49, (2, 107).]

AÇIKLAMA:

1- Buna benzer bir rivâyetin sonunda şöyle bir ziyade var: "...Muktedir olduğu halde namaza gelmeyenin üzerine evini yıkayım."

2- Hadis muhtelif vecihlerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazı vechinde namaza gelmeyenlerin evini yakma arzusunu kasemle ifade eder. Tercümede bu kaseme köşeli parantez içerisinde yer verdik.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cemaat kaçkını münafıkları aşağılayıcı ifadelere de yer vermiştir. Nitekim hadisin bir vechinde şöyle buyurur: "... Onlardan herhangi biri, mescidde biraz etlice bir kemik bulacağını bilseydi mutlaka cemaate gelirdi."

4- Bazı âlimler bu hadisten hareketle cemaatin farz-ı ayn olduğu hükmüne varmışlardır. Derler ki: "Eğer cemaat sünnet olsaydı, onu terkeden kimse yakılmakla tehdid edilmezdi. Farz-ı kifaye olsaydı Resûlullah'la kılanlar onların yerine bunu eda etmiş olurlardı." *Atâ, Evzâî, Ahmed Şâfiî*, muhaddislerden *Ebû Sevr, İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzir, İbnu Hibbân* gibi bir grup bu görüştedirler. Bunları destekleyen bir görüşü Buhârî, Hasan Basrî'den kaydeder: "Bir kimseyi annesi, şefkat duygusuyla cemaatle yatsı namazı kılmaktan menedecek olsa, ona itaat etmez."

Bu hüküm cemaatin farz addedildiğinin ifadesidir. Çünkü, ulemâ nafilelere giren yasaklamalarda anne-babaya itaat gerektiği, farzlarda gerekmediği prensibini koymuştur. Meselenin anlaşılması için, yine Hasan Basrî merhumdan İbnu Hacer'in kaydettiği bir rivayeti koymada fayda umuyoruz:

"Hasan Basrî'ye: "Nafile oruç tutan bir kimseye annesi orucunu açmasını emrederse?" diye sorulmuştu. "Orucunu açar, kendisine kaza da gerekmez. Bu kimse, hem oruç tutma, hem de anneye itaat etme sevabını kazanır" dedi. Bu sözü üzerine tekrar: "Annesi, yatsıyı cemaatle kılmaktan menederse?" diye soruldu da: "Bunu yasaklamaya hakkı yok, zira bu farzdır" cevabını verdi.

Cemaatın hükmü meselesinde ifrata kaçıp "namazın sıhhati için şart" olduğunu söyleyen de çıkmıştır. Fakat bu görüş rağbet bulmamıştır.

Şâfiî ve onun mütekaddim ashâbı, Hanefî ve Mâlikîlerden bir çok ulemâ, farz-ı kifâye demiştir. Geri kalanlar -ki ekseriyeti teşkil ederler- sünnet-i müekkede olduğunu kabûl eder.

CEMAATE SÜNNET-İ MÜEKKEDE DİYENLERİN AÇIKLAMASI:

Sadedinde olduğumuz hadislerden, cemaatin farz olduğu hükmünü çıkaranlardan başka, sünnet-i müekkede olduğu hükmünü çıkaranlar da olmuş ve görüşlerini teyid eden farklı yorumlar, deliller getirmişlerdir. Bazılarını şöyle kaydedebiliriz:

1- Sadedinde olduğumuz hadisin kendisi, cemaatin vacib olmadığına delildir, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm bizzat kendisi, namaza gelmeyenlere gitmek istemiştir. Cemaat farz-ı ayn olsaydı, cemaati terkederek onlara gitmeye azmetmezdi.

Buna: "Vacibin terki, ondan daha vacib için câizdir" diye cevap verilmiştir.

2- Eğer farz olsaydı, cemaate gelmeyenleri yakmakla tehdît ettiği zaman, namazı kifayet etmezdi. Çünkü beyanı zamanla sınırladı.

Buna: "Beyan, bazan nass koymak sûretiyle, bazanda delâletle yapılır. Efendimizin "Evlerini yakmayı diledim" sözü cemaate gelmenin vacib olduğuna delalet eder, beyan için bu kâfidir!" diye cevap verilmiştir.

3- Haber zecr makamında vârid olmuştur, hakikatı murad değildir. Asıl gâye mübalağadır. Bunu, Resûlullah'ın kâfirlere mahsus ceza ile tehdit etmesi gösterir. Nitekim icma ile kesinleşmiştir ki, bu çeşit ceza ile müslümanlar cezalandırılmaz.

Buna: "Yasak, ateşle ceza vermenin neshedilmesinden sonra vâki oldu. Bundan önce câizdi, delili de ateşle yakmanın önce cevazına, sonra da neshedildiğine delalet eden Ebu Hüreyre hadisidir" diye cevap verilmiştir.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tehdîd etmiş olmasına rağmen yakmayı terketmiş olmasıdır. "Eğer vâcib olsaydı onları affetmezdi."

Buna: "Bu zayıftır, zîra (aleyhissalâtu vesselâm), yaptığı takdirde, yapılması kendine caiz olan şeyi diler, terk ise, o şeyin vâcib olmadığına delil olmaz, çünkü onların bununla caydırılma ve zemmedilmelerine sebep olan namaza gelmeme işinden vazgeçmiş olma ihtimalleri var. Nitekim, hadisin bazı vechinde, Resûlullah'ın yakmayı terk sebebi beyan edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinde şöyle buyrulur: *"...Eğer evlerde kadınlar, çocuklar olmasaydı, yatsı namazına başlar ve gençlere, namaza gelmeyenlerin evlerini yakmalarını söylerdim..."*

5- Tehdidde kastedilenler, mücerred cemaati değil, bizzat namazı terkedenlerdir.

Buna da, Müslim'in bir rivâyeti gösterilerek cevap verilmiştir: لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ namazda hazır olmazlar yani cemaate gelmezler demektir. Ahmed İbnu Hanbel'in rivâyetinde daha açık olarak لَا يَشْهَدُونَ الْعِشَاءَ فِي الْجَمِيعِ "cemaat içinde yatsıya gelmezler." İbnu Mâce'de Usâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'in rivâyetinde de şöyle buyurulmuştur: لَيَنْتَهِيَنَّ رِجَالٌ عَنْ تَرْكِهِمُ الْجَمَاعَاتِ أَوْ لَأُحَرِّقَنَّ بُيُوتَهُمْ "Şu erkekler ya cemaatleri terketmeye son verirler ya da evlerini (tepelerine) yıkacağım."

6- Hadis, nifak ehlinin fiiline muhalefete teşvik ve onlara benzemekten sakındırmak sadedinde vârid olmuştur, sırf cemaati terketme hususunda değil, bu sebeple yeterli bir delil olamaz.

Bu, üçüncü maddede söylenene yakındır.

7- Hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Dolayısıyla hadisteki tehdid cemaati terketmeye has değildir, dolayısıyla cemaat meselesine yeterli delil olamaz.

Bu görüş de, "Münâfıkların gerçek namazlarının olmadığını bile bile cemaati terketmeleri sebebiyle onları te'dîb etmeye îtina göstermenin akla uzak düşeceği" söylenerek tenkid edilmiştir. Yine denmiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların niyyetlerini bildiği halde onlardan yüz çevirmiş, onları cezalandırmaktan kaçınmıştır, nitekim şu

sözü onlar hakkında söylemiştir: "Ben insanlara, "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."

Bu iddiaya da karşı çıkarak, tenkidi tenkid sadedinde şöyle diyen de olmuştur: "Bu söylenenin doğru olması için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Münâfıkları cezalandırmayı terketmek bana vâcibtir"* demiş olması lazımdır. Halbuki böyle söylediğini gösteren bir delil mevcut değildir. Öyleyse onları tecziyede muhayyerdir. Bu sâbit olunca, O'nun münâfıkları cezalandırmaktan yüz çevirmiş olması, onlara ceza vermeyi terketmenin vâcib olduğuna delil olamaz."

İbnu Hacer, mesele üzerine cereyan eden karşılıklı münâkaşayı bu şekilde kaydettikten sonra der ki: "Benim anladığım kadarıyla, bu hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Zîra, bir başka hadislerinde Resulullah: *"Münâfıklara yatsı ve sabah namazı kadar ağır gelen başka namaz yoktur" "..Onlardan biri bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilseydi emekliyerek de olsa onları kılmaya gelirdi"* buyurmuştur (2785). Bu vasıf münâfıklara layıktır, kâmil mü'mine değil; ancak buradaki nifaktan murad küfrü mücib nifak değil, günahı mûcib nifaktır. Bu hususa hadiste onlar hakkında kullanılan şu ifade delildir: لاَ يَشْهَدُونَ الْعِشَاءَ فِي الْجَمِيعِ "Yatsıya cemaat içinde katılmazlar" veya Üsâme hadisinde olduğu üzere لاَ يَشْهَدُونَ الْجَمَاعَةَ *"Cemaate katılmazlar"* Ebû Hüreyre'den Yezîd *İbnu Esam*'ın yaptığı ve Ebû Dâvud'da yer alan şu rivâyet daha ikna edici bir delildir: ثُمَّ آتِي قَوْمًا يُصَلُّونَ فِي بُيُوتِهِمْ لَيْسَتْ بِهِمْ عِلَّةٌ *"...Sonra, hastalıkları olmadığı halde namazlarını evde kılanlara geleyim.."* Bu ifade, açık olarak hadislerde kastedilen nifakın küfür nifakı olmayıp, günaha sebep olan nifak olduğunu gösterir. Zira münâfık evinde namaz kılmaz, halka gösteriş olsun diye mescidde kılar. Onlar evlerine çekildikleri zaman, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği şekilde küfür ve istihzâlarına dönerler. Bu nifaktan maksadın günaha sebep olan nifak (nifaku'l-ma'siyet) olduğunu ifade eden hadisin el-Makberî rivâyetindeki şu ziyâdedir: لَوْلاَ مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالذُّرِّيَّةِ *"...Eğer evlerde kadınlar ve çocuklar olmasaydı..."* Bu da onların kâfir olmadıklarına delildir. Çünkü, kâfirin evinin yakılması, ona galebe etmenin yegâne yolu olarak ortaya çıkarsa evde kadın ve çocuğun varlığı buna mâni olmaz."

8- Bazıları: "Cemaate devam İslâm'ın başında, münâfıkların namazdan geri kalmalarını önlemek için farz kılınmıştı, sonradan neshedildi" demiştir. Bu söz ateşte yakmak olan mezkur vaîd'in onlar hakkında neshinin sübût bulmasıyla kuvvet kazanır.

9- Namazdan maksad cuma namazıdır, diğer namazlar değildir.

Bu görüşe de: "Hadiste yatsı zikredilerek tasrîh edilmiştir, cuma kastedilmiş demek yanlıştır" denilerek itiraz edilmiştir.

Ancak *İbnu Hacer:* "Burada meseleyi tedkik etmek gerekir, zira hadisler hakkında tehdid gelen namaz cuma mıdır, yoksa sabah ve yatsı mıdır ihtilaflıdır" der. Arkadan meseleyi tahkîk ederek gösterir ki: Mesele üzerine Ebû Hüreyre İbnu Ümmi Mektûm ve İbnu Mes'ud'dan gelen rivâyetler, vakti tayin etmektedir.

Bu, *Ebû Hüreyre* hadisinin bazı vecihlerinde yatsı, bazı vecihlerinde sabahtır, bazan her ikisi... Bazılarında da mübhemdir. Bazılarında ise cumadır.

Rivâyetleri tahlilden sonra *İbnu Hacer:* "Bu namazın Ebû Hüreyre rivâyetinde cumaya mahsus olması söz konusu değildir" neticesine varır. *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm* hadisinin de Ebû Hüreyre hadisi gibi olduğunu söyler. İbnu Mes'ud hadisinin mezkûr namazın cuma namazı olduğunda cezmettiğini, bu hadisin de müstakil bir rivâyet olduğunu belirtir. *İbnu Hacer*'in vardığı neticeye göre: "Bu meseleye temas eden hadisler iki ayrı vak'ayı anlatmaktadır. *İmam Nevevî* ve Muhibbu't-Taberî de bu hususa işaret etmişlerdir."

2786 ٤- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلَاةِ إِلاَّ مُنَافِقٌ قَدْ عُلِمَ نِفَاقُهُ أَوْ مَرِيضٌ. إِنْ كَانَ الْمَرِيضُ لَيَمْشِي بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يَأْتِيَ الصَّلَاةَ. وقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدَى وَإِنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُؤَذَّنُ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (2786)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben (cemaatimizi tedkik edince) gördüm ki, namaz(ı beraber kılmak)tan, sadece herkesçe malum münâfıklarla hastalar geri kalmaktaydı. Öyle ki iki kişinin arasında yürüyebilecek durumda olan hastalar bile namaz için (mescide) geliyordu."

İbnu Mes'ud devamla dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize sünen-i Hüdâ'yı göstermişti. Sünen-i Hüdâ'dan biri de içerisinde ezan okunan mescidde namaz kılmaktı."

2787 ٥- زاد أبو داود: [وَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَلَهُ مَسْجِدٌ فِي بَيْتِهِ، وَلَوْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَكَفَرْتُمْ].

5. (2787)- Ebû Dâvud'daki rivâyette şu ziyade var "...Sizden her birinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazı evlerinizde kılıp mescidlerinizi terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkedince de küfrân-ı nimete düşmüş olursunuz." [Müslim, Mesâcid 256, (654); Ebû Dâvud, 47, (550); Nesâî, İmâmet 50, (2, 108, 109).]

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz *İbnu Deybe,* Ebû Dâvud'da tek bir hadis halinde gelen rivâyeti ikiye bölerek kaydetmiş durumda. Aslında Ebû Davud'daki rivâyetin bir kısmı da hazfedilmiş. Tam olarak tercümesi şöyle: "İbnu Mes'ud diyorki:

"Şu beş vakit namazı, onlar için ezanın okunduğu yerlerde (mescidlerde) kılın. Zîra onlar(ın cemaatle kılınması) Sünenü'l-Hüdâ'dandır. Azîz ve Celîl olan Allah, Nebîsi (aleyhissalâtu vesselâm) için sünenü'l-Hüdâ'yı şeriat kıldı. Ben kendimizi, nifakı açık olan münâfık dışında, herbirimizi, namazı mescidde kılar gördüm. Ben kendimizi öyle gördüm ki, (hasta) kişi, iki adamın koltuğunda gelir, safta yerini alır. Şurası muhakkak ki herbirinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılıp, mescidleri terkederseniz Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkederseniz küfran (-ı nimet)e düşmüş olursunuz."

2- *Sünenü'l-Hüdâ,* "Senenü'l-Hüdâ" şeklinde de rivâyet edilmiştir. Mâna birbirine yakındır: "Hidâyet yolları, doğru yollar" demektir.

3- Hasta kimsenin iki kişi arasında mescide gelmesi, cemaate verilen ehemmiyeti ifade eder.

4- Hadisteki münâfıkla, küfrünü içinde saklayıp müslüman görünen kimse kastedilmiyor. Aksi takdirde cemaat farz addolunurdu. Çünkü küfrünü gizleyen kâfirdir ve bu durumda hadisin sonu baş tarafına ters düşerdi.

Aliyyu'l-Kârî'ye göre, hadiste "Nifâk'ın cemaate gelmemeye sebep olduğu ifâde edilmektedir, aksi değil.. Cemaatin vacib olduğu da gözükmektedir, zannî delille farz sübût bulmaz.."

Nevevî burada -daha önceki hadiste (2786)- Resûlullah'ın evlerini yakmakla tehdid ettiği kimselerin münâfıklar olduğuna (yani o hadiste münâfıkların kastedildiğine) delil olduğunu söyler..

5- Hadiste cemaate gelmenin "peygamberinizin sünneti" olarak tavsi-

fi, cemaati vâcib görenler açısından, onun sünnet olduğuna delil olmaz. Çünkü bu tâbir, onun vâcib olmasına mâni olmaz. Nitekim *Sünenü'l-Hüdâ* tâbiri lüğat olarak vâcibten de âmmdır, farz da içine dahildir. Ayrıca bu vacibe, sünnetle yani hadisle sâbit olduğu için de sünnet denmesi normaldir.

6- Cemaati terk, hadiste küfür olarak ifade edilmiştir. Biz bunu küfrân-ı nimet olarak anladık. Yani cemaatte mevcut olan sevab ve lütf-u ilâhîyi görememek, inkar etmek ma'nâsında bir davranış. Ancak *Hattâbî*, gibi bir kısım âlimler "cemaati terk, sizi yavaş yavaş küfre götürür. Çünkü böyle yapmakla İslâm halatını iplik iplik terkeder, sonunda dinden çıkarsınız" şeklinde anlar.

Bazı âlimler cemaatin vâcib olduğuna bu hadiste delil görmüşlerdir.

2788 ٦- وعن ابن عباس رضي الله عنهما: [وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يَصُومُ النَّهَارَ، وَيَقُومُ اللَّيْلَ، وَلَا يَشْهَدُ الْجَمَاعَةَ، وَلَا الْجُمُعَةَ، فَقَالَ: هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

6. (2788)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'dan gündüz oruç tutan, gece de namaz kılan ve fakat cemaate ve cumaya gelmeyen bir kimse hakkında sorulmuştu: "Bu, ateş ehlindendir!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Salât 162, (218).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaat için *"farz-ı ayn"* diyenlerin delillerinden biridir. "Çünkü, demişlerdir, eğer cemaate iştirak sünnet olmuş olsaydı, terkeden kimsenin ateşle tehdid edilmemesi lazımdı. Farz-ı kifâye olsaydı Resûlullah'ın ve beraberindekilerin cemaati, diğerlerinden farzı sâkıt kılardı, cemaate gelmeyenlerin ateşle tehdid edilmelerine hacet kalmazdı."

2- Hadisi açıklama sadedinde Tirmizî der ki, "Hadisin ma'nâsı şudur: "Cemaate ve cumaya onlardan nefret sebebiyle katılmayan, onların hakkını vermeyi hafif alıp, onları değersiz addeden ateşle tehdid edilmektedir."

2789 ٧- وعن أم الدرداء قالت: [دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ: مَا أَغْضَبَكَ؟ فَقَالَ: وَاللَّهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ ﷺ شَيْئًا إِلَّا أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعًا]. أخرجه البخاري.

7. (2789)- *Ümmü'd-Derdâ* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anhümâ) öfkeli halde yanıma geldi. Kendisine:

"Niye öfkelendin?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Vallâhi, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in işinden bir şey anlamıyorum. Bildiğim tek şey cemaat halinde namaz kılmalarıdır." [Buhari, Ezân 31.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bidâyette müslümanların en çok dikkat çeken yönlerinin namazlarını cemaat hâlinde kılmaları olduğunu gösteriyor. Şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrini harfiyyen tatbik eden müslümanların namazlarını hep cemaatle kıldıklarını belirtirler. *İbnu Hacer* şunu söyler: "...Resûlullah zamanında insanların hâli, O'ndan sonraki zamandakinden daha mükemmel idi. Sonra Şeyheyn (Ebû Bekr, Ömer (radıyallâhu anhümâ) zamanında, bunlardan sonra gelenlerden daha mükemmel oldular. "Bu söz, Ebû'd-Derdâ'dan ömrünün sonlarında sâdır oldu. Bu da devre olarak Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin sonlarına rastlar.

Heyhât! Bu faziletli asır, *Ebû'd-Derdâ*'nın dilinde böyle zikredilirse, onlardan sonra günümüze kadar gelen nesiller nasıl yadedilecektir!

Heyhât ki heyhât şimdilere!

2- Bu hadis, dînî umûrdan birşey değiştirildiği zaman, mü'minin, başkaca bir şey yapamıyorsa hiç olsun öfke izhar etmesinin câiz olduğunu göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

2790 ١ – عن عتبان بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّ السُّيُولَ تَحُولُ بَيْنِي وَبَيْنَ مَسْجِدِ قَوْمِي، فَأُحِبُّ أَنْ تَأْتِيَنِي فَتُصَلِّيَ فِي مَكَانٍ مِنْ بَيْتِي أَتَّخِذُهُ مَسْجِداً فَقَالَ ﷺ: سَنَفْعَلُ، فَلَمَّا أَتَاهُ قَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ فَأَشَارَ إِلَى نَاحِيَةٍ، مِنَ الْبَيْتِ، فَقَامَ ﷺ فَصَفَفْنَا خَلْفَهُ، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

1. (2790)- *Itbân İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, seller benimle kabîlemin mescidi arasına engel çıkarıyor. İstiyorum ki evime kadar şeref verip bir yerde namaz kılsanız da orayı mescit yapsam!"

"(İnşaallah bir ara) geleyim!" buyurdular. Beraberinde Hz. Ebû Bekr olduğu halde huzuruyla evimizi şereflendirip (izin isteyerek içeri girdiği) zaman ilk iş olarak, "Nerede namaz kılmamı istersin?" diye sordu. Evin bir köşesini işaret ederek (yer gösterdim. Orada) namaza durdu. Biz de arkasından saf yaptık. Bize iki rek'at (nafile) namaz kıldırdı." [Buhârî, Ezân 40, 50, 153, 154, Salât 45, 46, Teheccüd 36, Megâzî 11, Et'ime 15, Rikâk 6, İstitâbe 9; Müslim, İman 54, (33); Muvatta, Kasru's-Salât 86, (1, 172); Nesâî, İmâmet 10, (2, 80).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki bir vechinde mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisinde gösterdik, çünkü hadisten çıkarılan bazı hükümler onlarla ilgili.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a yağmur sebebiyle müracaat eden Itbân'ın kavmine imamlık yaptığı, müracaatı sırasında gözüne bir şeylerin isabet etmiş olması yüzünden sel de araya girince vazife yerine gelmekte zorluk çektiği, bu yüzden ruhsat istediği belirtilmektedir. Bazı

rivâyetler Itbân'ın âmâ oluşundan bahsetmekte ise de farklı rivâyetleri tahlîl eden İbnu Hacer, bu müracaat sırasında Itbân'ın âmâ olmadığı, âmâlığın ona sonradan ârız olduğu, o sırada gözüne bir şeyler isabet etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur.

3- Hadisin başka vecihlerinde, Resûlullah'ın beraberinde *Hz. Ebû Bekr* (ve hatta) *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in de bulunduğu, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın girer girmez –evde oturmadan- "Nerede namaz kılmamı istiyorsunuz?" dediği belirtilir.

İbnu Hacer, Resulullah'ın orada namazdan sonra oturmuş olacağını beliterek şöyle der: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın oturması namazdan sonra olmuştur. Bu davranışı Müleyke'nin evindeki davranışına aykırıdır, çünkü orada önce oturdu, yemek yedi, sonra namaz kıldırdı. Zîra buraya yemeğe davet edilmişti, oraya ise namaz kılmaya çağrıldı, dolayısıyla burada yemekle, orada da namazla başladı."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Âmâ'nın imâmeti câizdir.

★ Kişinin mâruz kaldığı bazı musibetleri mevzubahis etmesi, mezmûm olan şekva sayılmaz.

★ Medine'de, *Resulullah* devrinde Mescid-i Nebevî dışında da mescidler mevcuttu.

★ Yağmur, karanlık, sel gibi durumlarda cemaate katılmamaya ruhsat vardır.

★ Evlerde namaz için muayyen yerlerin ittihâzı mendubtur. Mescidlerde belli yerlerde namaz kılmanın kerâheti, riya vs. maksadlarla yapılması haline râcidir.

★ Ev sahibine imamlık yasağının istisnası vardır. Devlet reisi misafir olursa, onun imâmeti mekruh değildir. Keza ev sahibinin izniyle imâmete geçene de kerâhet yoktur.

★ *Resulullah*'ın namaz kıldığı veya bastığı yerle teberrük câizdir.

★ Kendisiyle teberrük edilmek maksadıyla sâlihlerden biri çağrılırsa, onun, fitneden emin olduğu takdirde dâvete icâbet etmesi câizdir.

★ Mefdûlün dâvetine fâdıl icâbet eder.

★ Fâdılın gelmesiyle tebürrük caizdir.

★ Verilen söze vefa gerekir.

★ Dâvet sahibinin darılmayacağından emin olunduğu takdirde davet edene katılıp, onunla beraber gelmek câizdir.

2791 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُ الْمُؤَذِّنَ فِي اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، أَوْ ذَاتِ الْمَطَرِ فِي السَّفَرِ أَنْ يَقُولَ: أَلاَ صَلُّوا فِي رِحَالِكُمْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (2791)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefer sırasında, soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine (ezan sırasında) şöyle söylemesini de emrederdi: *"Dikkat! namazlarınızı yerlerinizde kılacaksınız!"* [Buhârî, Ezân 18, 40; Müslim, Misâfirîn 22, (697); Muvatta, Salât 10, (1, 73); Ebû Dâvud, Salât 214, (1060-1064); Nesâi, Ezân 17, (2, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Cemaate gelmemeye ruhsat veren sebepler meyanında, hadisin bazı vecihlerinde yağmur ve soğukla birlikte "rüzgar" da zikredilmiştir. Hadisin zâhiri, bu üç şeyin geceleyin ruhsata medar olduğunu ifade etmektedir. İbnu Hacer, rüzgarın gündüzleyin de mazeret olacağına hiçbir rivâyette sarih bir delâlete rastlamadığını belirtir.

2- *"Dikkat! namazı yerinizde kılın!"* ilavesinin ezandan sonra söylendiği Buhârî'nin rivâyetinde sarihtir. Ancak bazı âlimler, bu cümlenin hayye ala's salât yerine söylenmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

3- Rihâl *"rahl"*ın cem'idir. Menzil (bulunan yer) ma'nâsına gelir. Bu yer taştan, ağaçtan, yünden, topraktan, deve yününden, keçi kılından v.s. olabilir. Hepsine rahl denir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

2792 ١- عن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ تَعَالَى، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِنًّا، وَلَا يَؤُمَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي بَيْتِهِ، وَلَا فِي سُلْطَانِهِ، وَلَا يَجْلِسُ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِأَذْنِهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

« التَّكْرِمَةُ » موضع جلوس الرجل الخاص من فراش أو سرير.

1. (2792)- *Ebû Mes'ud El-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cemaate, Kitabullah'ı en iyi okuyan kimse imam olur. Eğer kıraâatte (okumada) herkes eşitse, sünneti en iyi bilen; sünneti bilmede eşitseler, hicret etmede evvel olan; hicrette de eşitseler, yaşca büyük olan imam olur. Kişi misafir olduğu evin sahibine veya (emri altında çalıştığı) sultanına imamlık yapmasın, ev sahibinin baş köşesine izni olmadan da oturmasın"* [Müslim, Mesâcid 290, (673); Tirmizî, Salât 174, (235); Edeb 24 (2773); Ebû Dâvud, Salât 61, (582, 583, 584); Nesâî, İmâmet 3, 6, (2, 76-77).]

2793 ٢- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا كَانُوا ثَلَاثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ، وَأَحَقُّهُمْ بِالْإِمَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ]. أخرجه مسلم والنسائي.

2. (2793)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Namaz kılacaklar) üç kişi iseler içlerinden biri imam olsun. İmamlığa ehak olan akra' (Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi okur) olandır..."* [Müslim, Mesâcid 289, (672); Nesâî, İmâmet 5, (2, 77).]

AÇIKLAMA:

1- İmâmete ehak olanı, Resûlullah *"akra'olan"* diye tavsif eder. Bunu bazı âlimler "Kur'ân'ı güzel okuyan" diye anlarken, bazıları "hıfzı daha çok olan" diye anlamıştır. Herbirinin kendine has delili mevcuttur.

İmâmete ehak olanı beyan eden hadislerdeki bazı faklılıklar, mezhepleri bu meselede farklı hükümlere sevketmiştir. Hanefilere göre bir cemaat içerisinde imamlığa elyak olanlar şöyle sıralanır:

★ Sünneti en iyi bilenler.

★ Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi okuyanlar.

★ En ziyade verâ ve takva sahibi olanlar.

★ En yaşlı olanlar.

Bu hususlarda müsâvât halinde sırayla ahlâk üstünlüğü, yakışıklılık, nesebce, sesce, kılık kıyafetce güzellik esas alınır. Hepsinde eşitlik halinde kur'a çekilir. Ev sahibi veya vazifeli imam bu vasıflarda geri de olsa akdemdir.

Hadiste Kur'ân'ı en iyi okuyana öncelik verilmiş olmasına rağmen Hanefilerin farklı hükmetmeleri, yorum farkından ileri gelir. Onlar sahâbe zamanında Kur'ân'ı en iyi bilenin, sünneti de en iyi bilen kimseler olduğunu gözönüne alarak, zamanla ortaya çıkan değişmeleri değerlendirmiş ve namaz sırasında vukûa gelecek bazı durumlarda tâkib edilecek yolu, sünneti iyi bilenlerin bulabileceğini düşünerek namazın daha sağlıklı olması mülahazasıyla "sünneti iyi bilen akdemdir" demişlerdir. Yine de *Ebû Yusuf*'tan bir rivâyete göre Kur'ân'ı daha iyi okuyan imamlığa elyaktır. *Şâfiî* ve *Mâlikîlere* göre hükümdar veya onun nâibi, kendilerinden daha ehil olana rağmen imâmette takaddüm hakkına sahiptir, onların kıldırması mendubtur. Sonra vazifeli imam, ev sahibi gelir. Bunlar yoksa cemaat, en efdali seçer.

Fâsık veya bid'at sahibinin imâmeti tahrimen mekruhtur. *İmam Muhammed* ve *İmam Mâlik*'e göre hiç câiz değildir. Bid'at sahibi deyince Ehl-i Sünnet ve'l Cemaât itikadında olmayan fırak-ı dâlle denen sapık mezheplere mensup ehl-i kıble kimseler kastedilir. Bunlardan küfre götüren inanç sahiplerinin imamlığı hiç câiz olmaz.

Mezhepleri farklı olanlar, birbirlerine iktida edebilirler. Her mezheb sahibinin kendi mezhebinde bir imamın arkasında namaz kılması efdal ise de başka bir imama uymak, münferid kılmaktan efdaldir.

2794 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ خِيَارُكُمْ، وَلِيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

3. (2794)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin için hayırlınız ezan okusun, kurrâ olanınız da imam olsun."* [Ebû Dâvud, Salât 61, (590).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde ezanın en salih kimse tarafından okunmasını emir buyurmaktadır. Zîra salih kişi, gözünü haramlardan sakınmada daha gayretlidir. Namazların vaktinde kılınma işi müezzinlere bağlıdır. Oruçların başlama ve bitme zamanları da onlara bağlıdır. Öyle ise müezzinlerin, vakitleri iyi bilen ve emin kimselerden olması gerekir.

2- İmâmete de kurrâ yani Kur'ân-ı Kerîm'i iyi bilenler elyaktır. Böyle kırâati iyi olan kimse namazla ilgili meseleleri bildi mi imâmet için efdal olur. Zîra namaz esnasında okunan zikirlerden en efdali, en uzunu, en zor olanı kırâattır. Hadis, iyi okuyana tekaddüm hakkı tanımakla Kelamullah'a tazim ifade etmiş, onun kırâatını güzel yapana imtiyaz tanımış olmaktadır. *Resûlullah*'ın hadislerinde geldiğine göre, Uhud şehidlerinin defninde de Kur'ân'ı iyi bilenleri takdîm etmiştir. Bu da onların her iki dünyada da efdaliyete sahip olduklarını ifade eder.

2795 ٤- وعن عمرو بن سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَمَمْتُ قَوْمِي وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ، وَكُنْتُ أَكْثَرَهُمْ قُرْآنًا]. أخرجه البخاري، وأبو داود والنسائي.

4. (2795)- *Amr İbnu Seleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Ben altı veya yedi yaşında iken kendi kavmime imamlık yaptım. O zaman ben, aralarında Kur'ân'ı en çok bilen kimseydim." [Buhârî, Megâzî 52; Ebû Dâvud, Salât 61, (585-587); Nesâî, Ezan 8, (2, 9-10); Kıble 16, (2, 70). İmâmet 11, (2, 80).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen *Amr İbnu Seleme*'nin Buhârî'de gelen hikayesi uzuncadır. Şöyle anlatır: "Biz yolcuların uğrak yeri olan bir su başında oturuyorduk. Bize sıkça yolcular uğrardı. Gelenlere:

"İnsanlar nasıllar nelerle karşılaşıyorlar. Şu (adı kulağımıza gelen) adam da ne?" diye sorardık. Bize:

"O, kendisini Allah'ın gönderdiğini zannediyor, O'na şu şu vahiyler geldi" diyorlardı. Ben o kelamı derhal ezberliyordum. Bunlar hafızamda sanki yapışıp kalıyorlardı. Araplar, müslüman olmak izin Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Diyorlardı ki:

"Onu kendi kavmiyle başbaşa bırakın. Eğer kavmine galebe çalarsa gerçekten sâdık bir peygamberdir."

Mekke fethedilince, her kabile müslüman olmakta acele etti. Babam da bizim kabilenin müslüman olmasını tâcil etti. (Resulullah'ın yanına gidip) gelince:

"Vallahi hak olan Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın yanından geliyorum. Dedi ki: *"Şu vakitte şu namazı, şu vakitte şu namazı kılın! Namaz vakti girince biriniz ezan okusun. Kur'ân'ı en çok bileniniz de imam olsun!"*

Bunun üzerine baktılar. Benden başka Kur'ân'ı daha çok bilen yoktu. Çünkü ben yolculardan (gelip geçtikçe sorup) öğrenmiştim. Beni öne geçirdiler, o sırada altı veya yedi yaşımda idim. Üzerimde (kısa) bir bürde vardı. Secdeye varınca toparlanıp kalıyordu. Mahallemizden bir kadın:

"İmamınızın kıçını bari bize karşı örtün" dedi. Bunun üzerine kumaş satın alıp bana (uzun) bir gömlek (kamîs) biçtiler. Bu gömlek kadar hiçbir şey beni sevindirmemişti."

Hadisin Ebû Dâvud'taki vechi mâna olarak aynı ise de bazı tâbirlerde farklılıklar mevcuttur. Bunlardan biri, akrâ kelimesini açıklayıcı mahiyette ve akrâ'ı "Kur'ân'ı çok bilen" diye anlayanlara hak verdirecek mahiyette كُنْتُ غُلامـاً حافِظاً فحفِظْتُ مِن ذلك قُرآناً كثيـراً... وقال يؤمّكم اقرؤكم وكنت أَقْرَأَهُمْ لما كُنْتُ أَحْفَظُ "Ben ezberi kavî bir çocuktum. Bu sûretle Kur'ân'dan çok şey ezberledim... Size akrâ' olanınız imamlık yapsın dedi. Ben, ezberlemiş olduklarım sebebiyle hepsinden akrâ' idim.."

Görüldüğü üzere burada "akrâ" "Kur'ân'ı en çok bilen" mânasında kullanılmaktadır.

2- Bu hadis, mümeyyiz olan çocukların imâmetini câiz görenlere delil olmuştur. *Hasan Basrî, Şâfiî,*[36] İshak (rahimehullah) bu görüştedirler. Ancak *İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Evzâ'î* ve *Sevri*'ye göre bu mekruhtur. Ahmed ve *Ebû Hanîfe* (rahimehumâllah)'den iki farklı rivâyet gelmiştir: Meşhur görüşe göre, bu nafilelerde caizdir, farzlarda değildir. Derler ki:

36– Şâfiî de cuma namazını istisna tutar ve caiz görmez.

"Bu rivâyet, çocuğun imametine hüccet olamaz. Çünkü, Amr bu işi Peygamberin emriyle yaptığını tasrih etmediği gibi O'nun tahrîrini de tasrîh etmiyor." Amr'ın büluğa ermemiş olmasına rağmen imametinden Resûlullah'ın haberdar olmaması ihtimaline: *"Vahyin nüzûlü sırasında, hiçbir sahâbe'nin câiz olmayan bir fiiline takrir vâki olmamıştır"* diye cevap verilmiştir.[37] Mevzu üzerine ulemânın bazı münâkaşası olmuştur. Bazı âlimler Amr ibnu Seleme'nin de babasıyla birlikte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kadar gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Teferruât konumuzun dışında kalır.

2796 ٥- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الأَوَّلُونَ فَنَزَلُوا مَوْضِعاً بِقُبَاءٍ قَبْلَ مَقْدَمِ النَّبِيِّ ﷺ كَانَ يَؤُمُّهُمْ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَكَانَ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً]. أخرجه البخاري، وأبو داود.

5. (2796)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İlk muhacirler geldiği zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelmezden önce, Kuba'da (Usbe adında) bir menzile indiler. Onlara *Ebû Huzeyfe*'nin âzadlısı Sâlim imamlık yapıyor idi. O, Kur'ân'ı ezbere bilmede herkesten ileriydi." [Buhârî, Ezân 54, Ahkâm 25; Ebû Dâvud, Salât 61, (588).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde, ilk gelen muhacirlerin Kuba'da Usbe denen bir yere indikleri tasrîh edilir, tercümede gösterdik.

2- Bazı rivâyetlerde, *Huzeyfe*'nin âzadlısı Sâlim'in imamlık yaptığı ve ilk muhacir grubun içerisinde *Ebû Bekr, Ömer, Ebû Seleme, İbnu Abdi'l-Esed, Zeyd İbnu Hârise, Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallâhu anhüm)'nın da bulunduğu belirtilir. Bunlar Kureyş'in büyükleridir. Bu rivâyette *Hz. Ebû Bekr*'in de zikri müşkilat çıkarır. Çünkü, Sâlim'in imâmetinin Hz. Peygamber'in hicretinden önce olduğu söylenmiştir, halbuki *Hz. Ebû Bekr*, Resûlullah'la birlikte hicret etmiştir. Mamafih, Sâlim'in imâmetinin, O'nun gelmesinden sonra da devam etmiş olabileceğine dikkat çekilerek müşkil giderilmiştir.

3- Bu rivâyet kölenin imâm olabileceğini ifade eder. Zîra Sâlim, Hu-

37- Ashab nezdinde bu husus mühim bir prensip olmalıdır. Çünkü, Resûlullah'tan sonra azl'in cevazı münâkaşa edildiği vakit, *Ebû Saîd* ve *Câbir* (radıyallahu anhümâ), *"Biz azl yaparken Kur'an nâzil oluyordu, bizi yasaklayıcı bir vahiy gelmedi"* diye istidlal ederek, "azl"in cevazına hükmetmişlerdir.

zeyfe adında Ensârî bir kadının (radıyallahu anhâ) âzadlısıdır. Burada belirtilen imâmeti sırasında henüz âzad edilmemiştir. Kur'ân'a olan hâkimiyet ve ihtisasıyla meşhur olan bu Sâlim, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) zamanında yalancı peygamberlerle savaş sırasında Yemâme'de şehîd edilecektir.

Sadedinde olduğumuz rivâyet Sâlim'in köle olmasına rağmen, imam oluşunun sebebini de açıklar: "O herkesten çok Kur'ân biliyordu."

İslâm âlimleri imamda aranması gereken vasıfları sayarken, kölenin de imam olabileceğini belirtir, yeter ki cehâlet galebe çalmasın. Gerekli malumata sahipse, köleliği imâmete mânî değildir, değilse mekruhtur. Âlimler imamet için İslâm, büluğ, akıl, erkeklik, kırâat ve özürlerden selâmetin şart olduğunu söylemişlerdir. Âmânın imâmetinde beis yoktur, ancak göreninki efdaldir.

2797 ٦- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّهَا كَانَ يَؤُمُّهَا عَبْدُهَا ذَكْوَانُ مِنَ الْمُصْحَفِ].

أخرجه البخاري في ترجمة باب.

6. (2797)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre: "Kendisine kölesi *Zekvân, Mushaf*'ın yüzünden okuyarak imamlık yapıyordu." [Buhârî, Ezan 54, (Bâb başlığında (senetsiz) kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi "Köle ve Âzadlının İmâmeti" adını verdiği bir bâbta senetsiz olarak kaydeder. Ancak rivâyeti, *İbnu Ebî Dâvud* Mesahif'inde, *İbnu Ebî Şeybe, Şâfiî* ve *Abdurrezzak* eserlerinde mevsul olarak kaydetmişlerdir.

2- Önceki rivâyette de açıkladığımız üzere cumhur, kölenin imâmetinin câiz olduğuna hükmetmiştir. Sadece *İmâm Mâlik*, kölenin hürlere normalde imamlık edemeyeceğini, ancak cemaat kırâati bilmez, sadece köle bilirse o zaman cuma dışında imam olabileceğini söylemiştir. Cumaya karşı çıkışı da onun köleye farz olmaması sebebiyledir.

3- Mushaf'tan okuyarak namaz kılmayı câiz görenler (İbnu Sîrîn, Hasan, Hakem, Atâ) bu hadisle amel ederler. Ancak, cumhur bunu amel-i kesîr kabul ederek caiz görmemiştir. Aynî şu açıklamayı sunar: "Hadisin zâhiri, Mushaf'ın yüzünden namaz sırasında kırâatı yürütmenin câiz olduğuna delâlet eder." *İbnu Sîrîn, Hasan Basrî, el-Hakem* ve *Atâ* böyle hükmetmiştir. *Hz. Enes* (radıyallâhu anh), namaz kılar, arkadaki bir köle onun için Mushaf'ı tutardı. Eğer bir âyette yanılacak olsa Mushaf'ı onun

için açıverirdi. *İmam Mâlik* ramazandaki (terâvih) namazında bunun caiz olduğuna hükmetti. Nehâî, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî bunu mekruh addettiler. Bu aynı zamanda Hasan'dan yapılan bir rivâyettir. Der ki: "Hristiyanlar da böyle yapar..." İbnu Hazm der ki: "Namazda, musalliye ister, imam olsun ister olmasın, hiçbir sûrette Mushaf'ın yüzünden kırâat câiz olmaz. Böyle bir şeyi âmmden yapsa namazı bozulur. *İbnu'l-Müseyyeb, Hasan, Şa'bî, Ebû Abdirrahman es-Sülemî* de böyle hükmetmiştir. Bu görüş İmam Azam'ın ve Şâfiî'nin de mezhepleridir."

Aynî, bahsi şöyle bağlar: "Derim ki: Namazda mushafın yüzünden kırâat, *Ebû Hanîfe* nezdinde namazı bozar, çünkü amel-i kesîrdir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre câizdir, çünkü mushafa bakmak da ibadettir, ancak yine de mekruhtur, çünkü bu davranışta *Ehl-i Kitab*'a benzeme var. Şâfiî ve Ahmed (rahimehumâllah) de böyle hükmetmişlerdir. *İmam Mâlik* ve *Ahmed*'den gelen bir rivâyete göre onlar nazarında, bu sadece nafile namazlarda namazı bozmaz."

2798 ٧- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [اسْتَخْلَفَ رسولُ اللهِ ﷺ ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يؤُمُّ النَّاسَ وهُوَ أعْمىٰ]. أخرجه أبو داود.

7. (2798)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ olduğu halde, halka imamlık etmesi için (sefere çıkarken) yerine halef tâyin etti." [Ebû Dâvud, Salât 65, (595).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*, gazveye çıkarken mükerrer seferler, yerine Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'u halef bırakmıştır, yani Mescid-i Nebevî'de imamlık yapmakla tavzif etmiştir.

2- Bu hadis, âmâların imâmetinde kerahet olmadığını gösterir. *Gazâlî* ve *Ebû İshâk el-Mervezî* gibi bazı âlimler, âmâ, görene nazaran daha çok huşû içinde olacağı için, onun imâmeti efdaldir demiştir. Ancak, diğer bazı âlimler de âmânın temizliğe gereken itinayı gösteremeyeceği, üzerine bulaşan necaseti göremeyeceği gerekçesiyle, gören kimsenin imâmetine efdal demiştir. Şâfiî hazretleri her ikisinin faziletli yönleri bulunduğu için aralarında fark görmemiş "ikisinin de imâmeti caizdir, faziletçe eşittirler" demiştir. Ancak "Görenin imâmeti efdaldir, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çoğunlukla gören kimseleri imam yapmıştır, gazveye çıkışlarda İbnu Ümmi Mektûm'u istihlaf etmiş olmalıdır" diyenler de olmuştur.

2799 ٨- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ الآخِرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّي بِهِمْ تِلْكَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

8. (2799)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muaz (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile yatsıyı kılar, sonra kavmine döner, bu namazı onlara kıldırırdı" [Buhârî, Ezân 60, 63, 66, Edeb 74; Müslim, Salât 180, (465); Ebû Dâvud, Salât 68, (599, 600) Tirmizî, Salât 410, (583).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu rivâyette, farz namaz kılacak kimsenin nafile namaz kılana uyabileceğinin cevazı vardır. Zîra Hz. Muâz'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte kıldığı namaz farz namazdı. Öyleyse kavmiyle birlikte kıldığı namaz nafile idi. Bu hadiste ayrıca, namazın iâdesini câiz kılan bir sebeb olduğu takdirde bir namazı aynı gün içerisinde iki kere iade etmenin caiz olduğuna da delil vardır"

Ulemâ, farz kılan kimsenin, nafile kılanın arkasında namazını kılıp kılamıyacağı hususunda ihtilâf etmiştir:

★ İmam Âzam ve Ashâb-ı Re'y: "Eğer imam nâfile kılıyorsa, onun arkasında farz kılınmaz" diye hükmetmiştir. "Eğer derler, imâm farz kılıyorsa, arkasında nafile kılınabilir." Bunlar mukîm'in müsafir arkasında namaz kılmasını da câiz görürler.

★ *Şâfiî, Ahmed* ve *Evzâî* hazretleri: "Farz namazını kılacak kimse nafile namaz kılana uyabilir. Bu câizdir" demiştir. Atâ ve Tâvus da aynı görüştedir.

★ *İmam Mâlik:* "İmamla me'mûmun niyyetleri herhangi bir namazda ihtilaf ederse bu caiz olmaz, me'mûmun yeniden kılması gerekir." Zührî ve Rebî'a da bu görüştedir.

★ "Nafile kılanın arkasında farza niyet edilemez" diyenler, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen Hz. Muâz'ın Resûlullah'ın arkasında kıldığı namazın nafile, kavmine kıldırdığının da farz olduğunu söylerler. Ancak buna îtirazla denilmiştir ki: "Bu, fâsid bir iddiadır. Zîra Hz. Muâz'a en efdal namaz olan farza yetiştiği zaman bunu insanların en hayırlısı olan *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*'in arkasında kılmak varken terkederek oradaki büyük nasibini zâyî edip, ona bedel fazla değeri olmayan nafile ile yetinmesi muvafık düşmez. Bu te'vilin fâsidliğine, hadisi rivâyet eden râvinin: "Yatsıyı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile kılardı" sözü de delil olur. Çünkü "yatsı" farz namazdır. Nite-

kim Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: "Namaz başlayınca farzdan başkası kılınmaz." Öyleyse farz başladıktan sonra orada hazır olan Muâz (radıyallâhu anh)ın farzı terketmesi mümkün değildir. Muaz ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hakkında *"Sizin en fakîhiniz Muaz"*dır" diyerek, onu fikhıyla, ilmiyle takdir etmiştir.

Şârihler *Hz. Muâz*'ın Resulullah'la birlikte kıldığı namazın farz namaz olduğunu göstermek için *Şâfiî, Tahâvî, Dârakutnî* ve Abdurezzak tarafından rivâyet edilen aynı hadisin ziyâdeli bir vechini gösterirler. Hz. Câbir bu ziyadede şöyle der: هِيَ لَهُ تَطَوُّعٌ وَلَهُمْ فَرِيضَةٌ "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz, kendisi için nafile, kavmi için farzdı. İbnu Hacer: "Bu meselede en doğrusu bu ziyâdeyi esas almaktır" der.

Mevzu üzerine münâkaşa uzundur.

2800 ٩- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثَةٌ لاَ يَقْبَلُ اللهُ تعالى صلاتَهُمْ، مَنْ تقدَّمَ قوماً وهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، ورَجُلٌ أَتَى الصَّلاَةَ دِبَاراً: والدِّبَارُ أَنْ يَأْتِيَهَا بعدَ أَنْ تفوتَه، ومَنْ اعتبدَ مُحَرَّرَه]. أخرجه أبو داود.

«اعتبد محرره»: أى استرقه بعد أن حرره، أى أعتقه.

9. (2800)- *İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi vardır, Allah onların namazını kabul etmez:*

1) Kendisini sevmeyen kimselere imam olan;

2) Namaza arkadan gelen, yani vakti çıktıktan sonra gelen;

3) Köleyi âzad ettikten sonra tekrar köle kılan" [Ebû Dâvud, Salât 63, (593).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin ıtlakından, her ne sebeple olursa olsun, imam cemaat tarafından sevilmediği takdirde imâmette kalmamasını âmirdir. Ancak bazı âlimler, bu ıtlakı kayıtlayarak: "Dini bir sebebe binâen..." demişlerdir. Yâni halkın imama karşı nefreti onun dinî bir kusurundan ileri geliyorsa artık o kimsenin orada imamlığı câiz değildir. Halk, imamı dinî olmayan bir başka sebeple sevmiyor ise, imamlığa devam etmesinde bir beis yoktur. Ayrıca, sevmeyenlerin cemaatin çoğunluğunu teşkil etmesi gerekir, aksi takdirde, cemaat kalabalık ise üç-beş kişinin sevmemiş olmasına îtibar edilmez, çoğunluğun nefreti hesaba alınır ve dahi bu meselede dindarların sevip sevmemesi muteberdir, öbürlerinin değil" denmiştir.

Hattâbî der ki: "Burada, imâmete ehil olmadığı halde zorla onu ele geçiren kimseye halkın duyduğu nefret mevzubahis gibidir. Şayet imamlığa layık ise, ondan nefret edenin kınanması gerekir. İmamlık ettiği halk tarafından sevilmeyen bir kimse Hz. Ali'ye şikayet edilmişti. O'na: "Sen fiilinde yolsuzluk eden biri olmayı isteyen bir arsızsın" dedi ve işine iade etmedi." Tirmizî, bu hususta şu açıklamayı kaydeder: "İlim ehlinden bir grup, kişinin kendisini sevmeyen bir cemaate imam olmasını mekruh addetmiştir. Eğer imam haklı ise (zâlim değilse), günah, ona nefret edene terettüp eder."

2- *Arkadan gelen* diye tercüme ettiğimiz dibâr kelimesi dübür'den gelir. Dübür, arka geri ma'nâsına gelir. Dibâr, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bir şeyin vakitlerinin sonu ma'nâsına gelmektedir. Hadiste namazın sona erdiği vakti ifade ediyor: Hattâbî: "Kişinin bunu âdet haline getirmesi, herkes namazdan çıkarken namaza gelmesidir" diye açıklar. Ona göre, burada kaçırılandan maksad cemaattir. Ancak en-Nihâye'ye göre, vaktin çıkmasıdır.

3- Âzadlıktan sonra tekrar köle kılmakla ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Âzad edilmiş olanın tekrar köleleştirilmesi iki sûretle olur: Birine göre, köleyi âzad eder, ama bunu îlân etmeyip, gizler veya inkâr eder. Bu davranış, iki tarzın en kötüsüdür. İkincisi de şöyledir: Âzad ettikten sonra alıkoyar; âzadlı istemediği halde, kerhen hizmetlenir."

2801 ١٠ – وعن أبي أمامة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: ثلاثة لا تجاوز صلاتهم آذانهم: العبد الآبق حتى يرجع، وامرأة باتت وزوجها عليها ساخط، وإمام قوم وهم له كارهون]. أخرجه الترمذي.

10. (2801)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi vardır ki, onların namazları kulaklardan öte geçmez:*

1) Dönünceye kadar, kaçan köle.

2) Geceyi, kocası kendisine dargın olarak geçiren kadın.

3) Kavminin nefret ettiği imam." [Tirmizî, Salât 266, (360).]

AÇIKLAMA:

1- Namazların kulaklardan öte geçmemesi, tam bir kabulle kabul edilmeyeceğini veya salih ameller gibi Allah'a yüselmeyeceğini ifade eder. *Türbüştî:* "Kulak, yükselmede en aşağı seviyeyi ifade eder, bilhassa

kulağın zikredilmesi, namazda kulağa gelen tilâvet ve duâların icrası sebebiyledir. Namazın, Allah'a makbûl olarak, icâbet görerek ulaşmayacağı ifade edilmiştir" der. İlâveten der ki: "Bu, Resulullah'ın Kur'ân'ı okudukları halde gırtlaklarından öte geçmeyeceğini haber verdiği Hâricîlerin durumunu andırır. Hadiste kabul görmeme durumu, "kulakları geçmeme" ile ifade edilmiştir.

Suyûtî de: "Namaz semaya yükselmez" diye anlamış ve İbnu Mâce'de gelen İbnu Abbâs hadisiyle aynı mânâda bulmuştur:

لاَ تَرْفَعُ صَلاَتُهُمْ فَوْقَ رُؤُسِهِمْ شِبْراً *"Onların namazları başlarından bir karış yukarı yükselmez."* Bu, kabul edilmemeden kinâyedir, nitekim Taberânî'de kaydedilen bir *İbnu Abbâs* rivâyetinde: لاَ يَقْبَلُ اللهُ لَهُمْ صَلاَةً *"Allah onların hiçbir namazını kabul etmez"* buyurulmuştur.

2- Kaçan köle câriye de olsa, erkek gibi aynı hükme tâbi olacağı belirtilmiştir.

3- Geceyi, kocasını darıltmış olarak geçiren kadınla ilgili vaîd, İslâm'ın karı koca arasını tanzim eden umumî bir prensibinin ifadesidir: *"Erkek, nefsini taleb ettiği taktirde kadın buna icâbet etmelidir. Erkeğin kadın üzerindeki kaçınılmaz haklarından biri budur."* Bir Buhârî hadisi aynen şöyle: **"Erkek hanımını yatağa çağırdığı zaman, kadın gelmekten imtina ederse, sabaha kadar melekler lânet okur."** Âyet-i Kerîme (meâlen): **"İyi kadınlar itaatkâr olanlardır"** (Nisâ 34) diyerek kadınlar hususunda umumî bir istikâmet çizmiştir. "Kocanın dargın sabahlaması"nın ana sebebi, âyetin irşâdı çerçevesinde aranabilir.

2802 ١١ – وعن جابر رضي الله عنه: [كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ يَأْتِي فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ، فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ، ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ فَأَمَّهُمْ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَانْصَرَفَ، فَقَالُوا لَهُ: أَنَافَقْتَ يَا فُلاَنُ؟ قَالَ: لاَ وَاللهِ، وَلآتِيَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَلأُخْبِرَنَّهُ. فَأَتَاهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا أَصْحَابُ نَوَاضِحَ نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ، وَإِنَّ مُعَاذاً صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أَتَانَا فَاسْتَفْتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى مُعَاذٍ، قَالَ: أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَا مُعَاذُ اقْرَأْ: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا، وَالضُّحَى، وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى، وَسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي. « النَّاضِحُ »: البعير الذى يستقى عليه.

11. (2802)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve *Bakara* sûresiyle kırâate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:

"Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam:

"Vallahi hayır, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip (Muâz'ın yaptığını) haber vereceğim." dedi. Yanına varıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip bakara sûresi ile namaz kıldırmaya başladı" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muâz'a yönelerek:

"Ey Muâz, sen fitneci misin? Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Velleyli izâ yağşa'yı, Sebbihi's-me Rabbike'l-a'lâ'yı oku" buyurdu." [Buhârî, Ezân 60, 63, 66, 74; Müslim, Salât 178, (465); Ebû Dâvud, Salât 127, (790, 791, 793,); Nesâî, İmâmet 39, 41 (2, 97-98); İftitâh 63, 70, (2, 168, 172).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Hz. Muâz* yatsı namazını geciktirdiği için cemaati terkeden bir sahâbînin hikayesini görmekteyiz. Rivâyetten anlaşıldığı üzere namazın gecikmesi iki ayrı sebeple katmerlenmektedir:

1) *Hz Muâz* yatsıyı Resulullah'la kılıyor ve gecikmiş olarak kavmine gelip namaza başlatıyor.

2) Namaza Bakara gibi uzun bir sûre ile başlıyor. İmamı terkedip ayrı kılmaya sevkeden asıl husus da ikinci uzatma durumu. Ancak bunda birinci gecikmenin tesiri inkâr edilemez.

2- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivâyet edilmiştir. Rivâyetler arasında noksan ziyade farklarından öte daha ciddî farklar da var. Bu sebeple âlimler, iki ayrı vak'anın mevzubahis olduğu üzerinde dururlar. Mesela sadedinde olduğumuz rivâyette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şikâyet edilen *Hz. Muâz*'dır. Halbuki Nesâî'nin rivâyetinde Hz. Muâz, namazı terkeden adamı şikâyet etmiştir ve Resulullah, adamı çağırtarak niye böyle yaptın? diye sebeb sormuştur.

3- Bazı rivâyetlerde Resulullah, Hz. Muâz'a: *"Sen fitneci misin?"*[38]

38– Fitne kelimesinin taşıdığı mânalar üzerinde kitabımızın *Fitne Bölümü*'nün umumî açıklama kısmında duracağız. (4759 hadis).

diye üst üste üç kere sorar, bazılarında "Sen fitneci mi olmak istiyorsun?" bazılarında "Ey Muâz fitneci olma!" demiştir. Bir ziyadeye göre: *"Halka namazı uzatma!"* buyurmuştur. Dâvudî, fettân kelimesinin hadiste "muazzib" yani azab veren mânasında anlaşılabileceğine dikkat çeker. Çünkü, fitne kelimesi azab vermek mânasına da gelmektedir. Nitekim ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ **"...erkek ve kadın mü'minleri belaya atanlar"** (Bürûc 10) âyetinde bu mânada kullanılmıştır. Yani namazı uzatmak sûretiyle cemaate azab verici olmak...

4- Burada fitneden maksad, namazı uzatma sebebiyle, namaza karşı kalblerde hâsıl edilecek hoşnutsuzluktur. Beyhakî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer (radıyallâhu anh) şöyle der: لَا تُبْغِضُوا اِلَى اللهِ عِبَادَهُ يَكُونُ اَحَدُكُمْ اِمَامًا فَيُطَوِّلُ عَلَى الْقَوْمِ الصَّلَاةَ حَتَّى يُبْغِضَ اِلَيْهِمْ مَا هُمْ فِيهِ "Allah'ı, kullarına buğza sevketmeyin. (Şöyle ki) sizden biri imam olur, namazı halka uzatır, öyle ki onlara içinde bulundukları şeyi (namazı) nefret ettirir, (Allah da namazdan nefret edenlere buğzeder)."

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Önceki hadis (2799) gibi, bununla da farz kılacak olanın nafile kılana iktidâ edebileceğine istidlâl edilmiştir. Zîra bunda da Hz. Muâz'ın birincide Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile farza, ikincide de nafileye niyet ettiği görülmektedir. Bu mânayı önceki hadisin (2799) açıklamasında Arapça metnini de kaydettiğimiz Hz. Câbir'den gelen rivâyetteki: "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz kendisi için nafile, kavmi için farzdı" ziyadesi de te'yid etmektedir.

★ İmam, cemaatin durumunu gözönüne alarak namazı fazla uzatmamalıdır. Bazıları, "cemaatin rızası olursa uzatmak mekruh değildir" demiş ise de, imam, namaza katılacak herkesin rızasını bilemeyeceğinden, asıl olan tahfifdir. Yani, namazı kısa tutmak... Öyle ise uzun tutmanın kerâheti mutlaktır. Sadece durumu iyice bilinen, sonradan başkasının girme ihtimali olmayan yerlerdeki sınırlı cemaat için uzun tutmak (tatvîl) müstehab olabilir.

★ Dünyevî işler sebebiyle duyulan ihtiyaç, namazın kısa tutulması için meşrû bir özürdür.

★ Bir namazı, aynı gün içerisinde iki sefer kılmak caizdir.

★ Bir özür sebebiyle me'mûm cemaatten çıkabilir, bu caizdir. Özürsüz çıkmada ihtilaf edilmiştir.

★ Cemaatle namaz kılınan mescidde, özür halinde münferid namaz kılınabilir.

★ Vukûa gelen menfî bir durum, tatlılıkla reddedilmelidir. Nitekim hadiste *Resûlullah* sual tarzında reddetmiştir. Buradan hareketle herkesin kendi durumuna uygun bir usulle ta'zir edilmesi (azarlanması) gerektiği, hoş olmayan şeyleri (mekruhât) ta'zirde yani kötüleyip yasaklamada sözle ve reddetmekle iktifa etmenin uygun olacağı söylenmiştir. Ta'ziri üç kere tekrar te'kid içindir. Mamafih bazı rivâyetler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, iyi anlaşılması için sözlerini üç kere tekrar ettiğini belirtir.

★ Kendisinden zâhiren hata sâdır olan kimsenin özür dilemesine hadiste örnek var. Böyle zâhiren yasak olan bir şeyi -başkasınca görünmeyen bir sebeple mazur bile olsa- işleyen kimsenin, o şeyi yapmaktan diğerlerini caydırmak maksadıyla özür beyan etmesinin caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim namazı terkeden sahâbî, haklı olduğu halde, Resûlullah'a gelerek sebebini açıklamıştır.

★ Hadisten şu da anlaşılmaktadır: Söylenen bu "zâhiren hatalı" davranışı bir te'vile dayanarak yapan kınanmamalıdır. Zîra Resûlullah namazı terkedeni ayıplamamıştır.

★ Cemaatten geri kalmak münafık alâmetidir.

2803 ١٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فإنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ، والسَّقِيمَ، والمَرِيضَ، وذَا الحَاجَةِ وإذَا صَلّى لِنَفْسِه فَلْيُطِلْ مَا شَاءَ]. أخرجه الستة.

12. (2803)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı hafif (kısa) tutsun. Zîra cemaatte zayıf, sakat hasta ve ihtiyaç sahibi vardır. Müstakil kılınca dilediği kadar uzatsın." [Buhârî, Ezân 62; Müslim, Salât 186, (467); Muvatta, Cemâat 13, (1, 134); Ebû Dâvud, Salât 127, (794-795); Nesâî, İmâmet 35, (2, 94); Tirmizî, Salât 175, (236).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazı kısa (hafif) tutma emrinin sadece imamları ilgilendirdiğini ifade etmekte ve bunun sebebini belirtmektedir. Bu sebep de teke ircâ edilmiş durumda: Cemaate katılanların durumu... Bu, farklı rivâyetlerde hastalık, fitrî zayıflık, ihtiyaç (yolcudur, vakte bağlı âcil işi vardır vs.) ihtiyarlık, sakatlık, çocukluk, yaşlılık, hamilelik, emziklilik vs.

Münferid için sınır konmamış. Ancak vaktin çıkmasına kadar kırâatı uzatanın durumu münâkaşa edilmiştir. Bazıları bu hadisin ıtlakından, ikinci vaktin girmesine kadar kırâatı uzatmanın cevazına istidlal etmiştir. Ancak Müslim'de gelen *Ebû Katâde* hadisindeki إِنَّمَا التَّفْرِيطُ أَنْ يُؤَخِّرَ الصَّلَاةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ أُخْرَى "...(memnû olan) tefrît, kişinin namazını ikinci vakit girinceye kadar te'hir etmesidir" ifadesine dayanılarak bu istidlal tenkid edilmiştir. *İbnu Hacer el-Askalânî,* "Namazda en mükemmeli elde etmek için uzatma sûretiyle mübâlağaya kaçmanın sağlayacağı maslahat, namazın vakti dışına çıkması mahzuruyla teâruz edecek olursa, takip edilmesi gereken evlâ yol mahzuru terketmektir" der.

2- Hadisin âmm olan ifadesinden, namazda gerek ta'dil-i erkanlarda ve gerekse iki secde aralarında fasılaya yer vermenin caiz olduğu istidlal edilmiştir.

2804 ١٣ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنِّي لَأَدْخُلُ فِي الصَّلَاةِ، وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُطِيلَهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي لِمَا أَعْلَمُ مِنْ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود. «الْوَجْدُ»: الحزن.

13. (2804)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben, uzun tutmak arzusuyla namaza başlarım. (Namazı kıldırırken) bir çocuk ağlaması kulağıma gelir. Çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı elemi bildiğim için namazı uzatmaktan vazgeçerim." [Buhârî, Ezân 65; Müslim, Salât 189, (469, 470), 196, (473); Tirmizî, Salât 175, (237), 276, (376); Nesâî, İmâmet 35, (2, 94-95).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ulemâ şu hükümleri çıkarmıştır:

★ Çocukların mescide sokulması caizdir. Buna, "ses yakın evlerin birinden de gelmiş olabilir" diye itiraz da edilmiştir.

★ Kadınlar, mesciddeki erkeklerle birlikte cemaate katılabilirler.

★ Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemaate katılan büyük ve küçük, kadın ve erkek hepsinin durumunu gözönüne aldığını, hepsine şefkat duyduğunu gösterir.

★ Resûlullah'ın çocuk sesi işitince ikinci rek'ati ne kadar kısalttığıyla ilgili açıklayıcı bir rivâyet *İbnu Ebî Şeybe*'de kaydedilmiştir: "Resûlullah birinci rekatte uzun bir sûre okumuştu, bir çocuğun ağladığını işitince ikinci rek'atte üç âyet okudu."

★ Namazda müstehab olan bir şeyi yapmaya azmeden kimsenin, bu niyetine uyması vacib değildir. Sözgelimi ayakta nafile kılmak isteyen, başladıktan sonra oturarak tamamlayabilir.

★ Rivâyette annenin zikri, ekseriyetin gözönüne alınmış olması sebebiyledir. Aynı mânaya giren başkaları için de tahfif caizdir.

★ *İbnu Battâl* der ki: "İmam, rükûda iken, namaza katılanları hissedecek olursa, onların o rek'ata yetişmeleri için rükûyu uzatması caizdir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir. "Ancak buna: "Hadiste tahfif var, bu tatvîl'in (uzatma) zıddıdır, tahfiften tatvîl istidlal edilemez" diye itiraz etmiştir. "Ahmed, İshak ve Ebû Sevr, cemaate meşakkat vermeyecek kadar uzatmaya fetva vermişlerdir. Hattâbî: "Dünyevî bir maslahat için tahfif caiz olursa dînî ihtiyaçlar için tatvîl (uzatma) daha çok caiz olur" diye hadisten delil çıkarmış: Kurtubî: "Buradaki tatvîlde, namazda matlub olmayan amelin ziyade kılınması var, halbuki tahfif matlub bir durumdur" diye itiraz etmiştir.

Bu hususta değişik kaviller ileri sürülmüş ise de Şâfiî'nin yeni görüşü, *Evzâî, Mâlik, Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yûsuf*'un görüşleri, sonradan gelenleri rek'ate yetişmesi için rükûyu uzatmanın kerâhetinde ittifak eder. *Muhammed İbnu'l-Hasan:* "Ben bunun şirk olmasından korkarım" demiştir.

2805 ١٤ – وعن ابن أبي أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَقُومُ في الرَّكْعَةِ الأُولَى مِنَ الظُّهْرِ حَتَّى لاَ يَسْمَعُ وَقْعَ قَدَمٍ]. أخرجه أبو داود.

14. (2805)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğlenin birinci rek'atinin kıyâmını, kulağına ayak sesi gelmeyinceye kadar uzatırdı." [Ebû Dâvud, Salât 129, (802)]

AÇIKLAMA:

Daha önceki bahislerde geçtiği üzere cemaatin namaza yetişmesi için ilk rek'atleri uzatmak efdaldir.[39] Hatta bu sabah namazında vacibtir. Bu rivâyet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, öğle namazında, sonradan katılanların ayak sesleri kesilinceye kadar kırâatı uzatarak herkesin katılmasına imkân sağlamak süretiyle, bazılarının birinci rek'ate katılma sevabından mahrum kalmamalarına dikkat ettiğini gösterir.

2806 ١٥ – وله في أخرى عن سالم بن أبي النضر: [كانَ حِينَ تُقَامُ الصَّلاَةُ في المَسْجِدِ إذَا

39– 2550 numaralı hadise bakın.

رَآهُمْ قَلِيلاً جَلَسَ، وَإِذَا رَآهُمْ جَمَاعَةً صَلَّى].

15. (2806)- Yine *Ebû Dâvud*'un Sâlim İbnu Ebî'n-Nadr'dan bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Mescidde namaz için ikâmet okununca, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaati az görürse oturur, (bekler)di. Kalabalık görürse kıldırırdı." [Ebû Dâvud, Salât 46, (545).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû'n-Nadr,* Tâbiîdir, hadis mürseldir. Ancak aynı mânada Hz. Ali'den gelen bir başka rivâyet mevsuldür.

2- İkâmet okunmasından sonra Resûlullah'ın beklemesini, şârihler nâdiren vukûu bulan bir hadise olarak değerlendirirler.

2807 ١٦ – وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُصَلِّي الإِمَامُ فِي مَوْضِعِهِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ المَكْتُوبَةَ حَتَّى يَتَحَوَّلَ]. أخرجه أبو داود.

وله في أخرى عن أبي هريرة: «أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ].

16. (2807)- *Mugîre İbnu Şu'be* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İmam, farz kıldığı yeri değiştirmeden aynı yerde nafile namaz kılmamalıdır." [Ebû Dâvud, Salât 73, (616).]

AÇIKLAMA:

Hadis, imamın farz kıldırdıktan sonra yerini değiştirerek nafile kılmasını âmirdir. Bu hadis musallinin, namaz kıldığı yeri her seferinde değiştirerek nafileye başlamasının meşrûluğuna delildir. Bu hüküm, imam hakkında hadisin nassıyla sâbit iken, imama uyan ve münferid kılan hakkında *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yaptığı şu rivâyetle sabittir:

أيعجز أحدكم اذا صلى احدكم ان يتقدم او يتاخر او عن يمينه او عن شماله

"Sizden biri, namazı kılınca biraz ilerlemeye veya geri çekilmeye ya da sağa sola kaymaya muktedir değil mi?"

Bundan maksad, daha fazla yerde namaz kılmış olmaktır. Zîra Buhârî ve Bagavî'nin dedikleri gibi, secde mahalli, kılınan namaza şehadet edecektir. Nitekim âyet-i kerime ﴿يومئذ تحدث اخبارها﴾ **"O gün arz bütün haberlerini söyler"** (Zilzâl 4) yani üzerinde yapılanları anlatır buyurmaktadır. Ayrıca bazı âlimler:﴿فما بكت عليهم السماء والأرض﴾

(Duhân 29) âyetinin tefsirinde: "Mü'min ölünce, arzda namaz kıldığı yer, gökte de namazın yükseldiği kapı onun üzerine ağlar" açıklamasında bulunurlar. Bu sebeple, nafile kıldığı yeri değiştirerek farza intikal etmesi ve başladığı her bir nafile için bir başka yere intikal etmesi gerekir. İntikal etmezse, namazları bir sözle ayırması gerekir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin kıldığı namazları konuşuncaya veya namazdan çıkıncaya kadar birbirine eklemesini yasaklamıştır.[40]

2808 ١٧ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالتْ: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا سَلَّمَ يَمْكُثُ في مَكَانِهِ يَسِيراً، فنرى واللهُ أعْلَمُ أنَّ مُكْثَهُ لِكَيْ يَنْصَرِفَ النِّسَاءُ قَبْلَ أنْ يُدْرِكَهُنَّ الرِّجَالُ]. أخرجه البخاري، وأبو داود والنسائي.

17- (2808)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince yerinde bir miktar kalırdı. Allah bilir ya, bizim görüşümüze göre O'nun kalışı, kadınların erkeklerden önce çıkmalarını sağlamak içindi." [Buhârî, Ezân 157, 152, 162, 164; Nesâî, Sehv 77, (3, 67); Ebû Dâvud, Salât 203, (1040).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farz namazı kılıp selam verince yerinde bir miktar kaldığını haber vermekten başka, bu kalışın sebebini de açıklamaktadır: Kadınların erkekler kalkmazdan önce çıkmasını sağlamak... Bu husus bir başka rivâyette daha açık gözükmektedir: "Kadınlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında farzı kılıp selam verince hemen kalkarlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve onunla namaz kılan erkekler Allah'ın dilediğince yerlerinde sâbit kalırlardı. Resûlullah kalkınca erkekler de kalkardı."

Bu kalkışın sebebi, önceki rivâyette görüldüğü üzere kadınların çıkmasına imkan tanımak içindi.

2- *İbnu Hacer* der ki: "Bu mevzuya giren hadislerin mecmuundan çıkan netice şudur: "İmam'ın muhtelif durumları var: Zîra, farzlardan bazıları var ki peşinden tetavvu namaz kılınır, bazıları var kılınmaz. Arkasından tetavvu kılınan farzdan çıkınca aradaki bekleme sırasında tetavvuya başlamadan önce me'sur zikirle meşgul olunur mu olunmaz mı

40– قَالَ مُعَاوِيَةُ إذَا صَلَّيْتَ الْجُمُعَةَ فَلَا تَصِلْهَا بِصَلَاةٍ حَتَّى تَتَكَلَّمَ أوْ تَخْرُجَ فَإنَّ النَّبِيَّ ﷺ أمَرَنَا بِذَلِكَ Hz. Muâviye dedi ki: "Cumayı kılınca konuşmadıkça veya çıkmadıkça başka namaz ekleme. Çünkü Resulullah bize böyle emretti."

münakaşa edilmiştir. Çoğunluk zikirle meşgul olunur" demiştir. Hanefîlere göre, zikir olmaz hemen tetavvuya başlanır. Ekseriyetini yani cumhurun delili (yukarıda dipnotta metnini kaydettiğimiz) Hz. Muâviye hadisidir. Bazı âlimler: "Farzla nafilenin arası sadece zikirle belirgin kılınamaz, yerinden sağa sola kımıldayıp meyletti mi bu kâfidir" demiştir. "Meyletmenin yeteceğine dair rivâyet yok" diyene şu cevap verilir: "Hz. Muâviyenin rivâyetinde او تخرج "veya çıkarsın" ifadesi sabittir. Me'sur zikrin takdimi, sahih haberlerde "namazın arkasında" diye kayıtlanarak öncelik kazanmıştır. Bazı Hanbelîler, "namazın arkası" tabirinden muradın "selamdan öncesi" olduğunu zannetmiştir. Bu ذهب أهل الدثور diye başlayan hadisin yardımıyla tenkid edilmiştir. Zîra o hadiste تسبحون دبر كل صلاة *"Her namazın arkasından tesbih ederler"* ifadesi mevcuttur. Bu da kesin olarak selamdan sonradır.

Arkasında nafile bulunmayan farz namaza gelince, imam ve cemaati namazdan sonra me'sur zikirle meşgul olur. Bunun için mekan tâyini yoktur. Dilerlerse dağılıp zikrederler, dilerlerse yerlerinde kalıp zikrederler. Bu sonuncu durumda, imamın cemaate ta'lim veya vaaz etme âdeti varsa tamam olarak cemaate yönelmesi müstehabtır. Me'sur zikre, başka bir ilavede bulunmayacaksa cemaate tam mı dönmeli, yoksa sağ tarafı cemaate, sol tarafı kıbleye gelecek şekilde yarım mı dönmeli ve dua etmeli? sorusu mevzubahistir. *Şâfiîler* çoğunlukla yarım dönmesi uygundur demiştir. Ancak bu müddet kısa ise, yüzünü kıbleden çevirmemesi de uygundur, çünkü duaya bu hal daha muvafiktır. Birinci hâl, dua ve zikrin uzun olması halinde hamledilir."

2809 ١٨ – وعن ثوبان رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: ثلاث لا يحل لأحد أن يفعلهن. لا يؤم الرجل قوما فيخص نفسه بالدعاء دونهم، فإن فعل فقد خانهم، ولا ينظر في قعر بيت قبل أن يستأذن، فإن فعل فقد خانهم، ولا يصلي وهو حقن حتى يتخفف]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الحقن »: الحاقن، وهو الذي يدافع بوله.

18. (2809)- *Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç şey vardır, onları yapmak kimseye helal olmaz: "Kişi bir kavme imamlık yapar, sonra da sadece kendisi için dua eder, cemaatini dua dışı bırakır; bunu yapan onlara ihânet eder. Kişi, izin almazdan önce bir evin içine bakamaz, bunu yapan ev halkına*

ihânet eder. Kişi küçük abdestine sıkışmış iken hafifleyinceye kadar namaz kılamaz." [Ebû Dâvud, Tahâret 43, (90); Tirmizî, Salât 265, (357).]

AÇIKLAMA:

Hadis üç mühim İslâmî edebi takrir etmektedir:

★ İmam dua ederken kendisi için değil, imamlık yaptığı cemaat için dua edecektir. Cemaat içinde de herhangi bir ayırım yapmayacaktır. Böylece hadis, imamın herkese karşı hayırhâh olması gerektiğini, kendisi için istediği hayırların hepsini cemaattekiler için de istemesi, kendisinin sakınmak istediği şerlerden cemaatini de sakındırmak talebinde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Öyleyse imam cemaatinden bir kimse hakkında kötülük düşünmeme mecburiyetindedir; hadisin ıtlakından bu mâna çıkmaktadır.

★ Hadiste ikinci olarak, idrarına sıkışanın o halde namaza durmaması, sıkışıklığını gidererek namaza durması emrediliyor. Bu hadiste sadece idrar sıkışması mevzubahis edilmiş ise de, başka hadislerde büyük abdest sıkışması da mevzubahis edilmiştir. Öyleyse, bundan her iki sıkışmayı beraber anlayacağız. Bazan yel sıkışması da mevzubahis olabilir. Öyleyse bunlardan biri dikkatlerimizi dağıtacak, kalb huzurunu ve huşûsunu bozacak derecede sıkışma yaptı mı, helaya gitmeden, abdest tazelemeden namaza başlanmamalıdır. *Ebû Dâvud*'un bir başka rivâyeti her üçüne de şâmil daha âmm bir ifadeye sahiptir: وإذا أراد أحدكم أن يذهب الخلاء وقامت الصلاة فليبدأ بالخلاء "Birinizin helâya gitme ihtiyacı olur, namaza da durulursa, önce helâya gitsin."

★ *Üçüncü husus:* İnsanların mahremiyetine riâyeti takrir etmektedir. Vücudun bazı kısımları avret olduğu gibi, evler de avrettir, mahremdir, buna saygı gerekmektedir. İzinsiz kimsenin evine girilmemelidir. Beşeri hayatta bunun da mühim bir yeri olmalı ki, meseleye bizzat Cenâb-ı Hakk Kur'ân'da yer vermiştir:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ﴾ **"Ey îman edenler! Kendinizinkinden başka evlere izin almadan, seslenip sahibine selam vermeden girmeyiniz..."** (Nûr 27).

İsti'zân mevzuu 3366- 3372 numaraları hadislerde geniş olarak ele alınacaktır. Burada şimdiden iki hadis daha kaydedeceğiz: "Kim bir başkasının evine ıttılâ peyda ederken gözü çıkarılır da diyet için müracaat etmeye kalkarsa bilsin ki, hiçbir hak taleb etmeye hakkı yoktur." Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elindeki tarağı göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" der.

BEŞİNCİ FASIL

ME'MÛMLA (İMAMA UYAN) İLGİLİ HÜKÜMLER SAFLARIN TERTİBİ, İKTİDANIN ŞARTLARI VE ME'MUNUN ÂDÂBI HAKKINDA

2810 ١– عن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا فِي الصَّلَاةِ يَقُولُ: اسْتَوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفُ قُلُوبُكُمْ لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلَامِ وَالنُّهَىٰ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. قَالَ: أَبُو مَسْعُودٍ: فَأَنْتُمُ الْيَوْمَ أَشَدُّ اخْتِلَافًا]. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائي.

1. (2810)- *Ebû Mes'ûd el-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda omuzlarımıza eliyle dokunur ve:

"Düzgün olun, karışık durmayın, sonra kalblerinize de karışıklık ve ihtilaf girer. Hemen arkama, sizden akıl ve dirâyet sahibi olanlar dursun. Sonra tedricen bunları takibedenler, sonra da onları takıbedenler dursun" derdi."

Ebû Mes'ud ilave eder: "Bugün sizler ihtilafta çok ilerisiniz." [Müslim, Salât 122, (432); Nesâî, İmâmet 26, (2, 90); Ebû Dâvud, Salât 96, (674).]

AÇIKLAMA:

Dinimiz namazda safların düzgün olmasına çokca ehemmiyet vermiştir. Bu rivâyet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaza başlarken cemaati kontrol edip, eliyle uyarı ve düzeltmelerde bulunduğunu göstermektedir. Dahası, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saflardaki karışıklığın kalplere de intikal edip, ihtilaflara sebep olacağına dikkat çekiyor; fikrî ve mânevî insicâmın, maddî intizamı ve düzenden geçtiğine irşad buyuruyor. Tîbî der ki: "Hadis, kalbin âzâlara bağlı olduğunu, âzâlar karışıklığa düşünce kalplerin de karışacağını, karışan kalplerin fesada uğrayıp reis olması haysiyetiyle hepsini fesada sevkedeceğini ifade eder." Resûlullah bu maddî tertipde, riâyet edilmesi gereken içtimâî

hiyerarşiyi de gösteriyor: Ön safa ve hemen imamın arkasına akılca, dirâyetce mevkice, itibarca ileri olanlar durmalıdır; buna tedrîcen diğer saflarda da riâyet edilmelidir.

Nevevî der ki: "Bu hadiste, efdal olanın daha az efdale takdimi görülmektedir. Çünkü onlar ikrâma (yani kıymet verilmeye, hürmet edilmeye) daha layıktırlar. Ayrıca, ola ki imam (zuhûr eden bir özrü sebebiyle) yerine birini getirme ihtiyacı duyar; bu durumda da efdal olan evlâdır. Ve keza imamın hata, unutma gibi hallerinde onu ikâz etme işini de efdal olan daha iyi yapar, gayrısı yapamaz..."

Başka rivâyetler de gözönüne alınınca, "büyük"lerin sadece namazlarda değil her çeşit içtimâî tezâhürlerde, cemiyet ve cemaatlerde "daima öne" alınmasının sünnet olduğu görülür. Resûlullah ليس منا من لم يرحم صغيرنا ولم يوقر كبيرنا "Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize hürmet etmeyen bizden değildir" buyurur. "Bereket büyüklerimizdedir." "Büyüğü büyükle" nevinden Efendimizin tavsiyesi çoktur.

2811 ٢- وعن ابن مسعود رضي الله عنه: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ قالَ: لِيَلِيَنِي مِنْكُمْ أُولُوا الأَحْلامِ وَالنُّهَىٰ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الأَسْوَاقِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

« النُّهَىٰ »: العقول والألباب.

و « هَيْشَاتُ الأَسْوَاقِ »: الاختلاط، وكثرة اللغط.

2. (2811)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benim hemen arkama sizden akıl ve dirâyet sahipleri dursun. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun. Çarşıların karışıklığından sakının." [Müslim, Salât 123, (432); Ebû Dâvud, Salât 96, (675); Tirmizî, Salât 168, (228).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahlâm* ve *nühâ* aynı mânaya gelir, bu da akıllar demektir. Ancak bazı âlimler, ulu'l-Ahlâm'la büluğa erenlerin kastedildiğini, ulu'n-Nühâ ile de ukalâ yani akıllıların kastedildiğini söylemiştir. Dilimizde bunu, yerine göre aklı başında olanlar, yaşını başını alanlar gibi tabirlerle karşı-

lamak mümkündür. Biz hadiste akıl ve dirâyet sahipleri diye çevirmeyi daha muvafık bulduk. Şüphesiz bununla ilimce, tecrübe, mevki ve makamca ve hatta yaşça daha ileri olanlar, kısaca müslümanlarca "büyük" addedilenler kastedilmektedir. Hemen belirtelim ki sırf yaşça büyüklük bu meselede mutlak bir öncelik sağlamaz. İlimce, yetkice, makamca önde olan yaşça küçük de olsa "büyük" sayılmıştır.

"Onu takip edenler (الَّذِيـــنَ يَلُونَهُمْ) den maksad, belirtilen vasıflarda akıl ve dirâyet sahiplerine yakın olanlar demektir.

Resûlullah bu derecelemenin ehemmiyetini takrir için "onu takip edenler" tabirini üç kere tekrar buyurmuştur. Yani büyüklük sıralamasına tedrîcen riâyet edilecektir.

2- *Heyşâtu'l-evsâk,* çarşıların kargaşası diye çevirdiğimiz bu tabirle Nevevî'ye göre, çarşılardaki düzensizlikler, bağırıp çağırmalar, münâkaşa ve ihtilaflar, fitneler, aldatmacalar vs. hepsi kastedilmiş olmaktadır. Bazı âlimler: "Bu tabirle, çarşıdaki ihtilât'ın yani büyük-küçük, aklı başında olan-olmayan, kadın-erkek herkesin karışıklığı kastedilmiş, namazda böyle olunmaması irşad edilmiştir" demiştir. Gerçekten de ilk safları erkekler, arka safı çocuklar, en son kısmı da kadınlar tutar. Namazda bunların karışması mevzubahis olmaz. Erkekler de kendi aralarında akıl ve dirâyet sahipleri ve ondan sonra da tekrar üç mertebe zikredilen derecelenme içerisinde yerlerini alacaklardır. Şârih Tîbî, bu sakınma emrinde, "nefislerinizi namaz esnasında çarşı-pazarın meseleleriyle meşgul etmekten koruyun. Zîra bu beni takib etmenize mâni olur" mânasını görmenin de câiz olduğunu söyler.

٢٨١٢ ٣- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِذُؤَابَتِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ]. أخرجه الستة.

3. (2812)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte (bir gece) namaz kıldım. Soluna duruvermiştim, perçemimden tutarak sağına koydu." [Buhârî, Ezân 57, 58, 59, 77, 79, İlm 41, Vudû 5, 36, Ezân 161, Vitr 1, Amel fi's-Salât 1, Tefsir Âl-i İmrân 17, 18, 19, 20, Libâs 71, Edeb 118, Da'avât 10, Tevhid 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 181, (763); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 11, (1, 121, 122); Ebû Dâvud, Salât 70, (610, 611); Tirmizî, Salât 171, (232); Nesâî, İmâmet 45, (2, 104); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 44, (973).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivâyetlerde daha sarîh geldiği üzere, İbnu Abbâs (radıyal-

lâhu anhümâ) bir gece teyzesi Meymûne'nin -ki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleridir- yanında geceler. Resûlullah mûtadı üzere gece kalkıp abdest alır ve namaza durur. Aynı odada misafir edilen çocuk İbnu Abbâs da kalkıp abdest alarak Resûlullah'a iktida eder. Ancak Efendimizin sol tarafında yer alır. Rivâyette görüldüğü üzere, perçeminden (bazı rivâyette "eli"nden, bazısında "başı"ndan, "kulağı"ndan) tutup arkasından dolaştırarak sağ tarafına alır.

2- Rivâyet pek çok hüküm ihtiva etmektedir. Buhârî'de hadisin yirmiye yakın yerde tekerrür etmiş olması, hadisin ihtiva ettiği fıkhın çokluğunu göstermeye yeterlidir. Bazıları şöyle:

★ İmam cemaatle kıldırmaya niyet etmese de ona uymak mümkündür. Sonradan cemaate niyet edilebilir. Sadece Ahmed İbnu Hanbel bunu nafilede caiz görür, farzda görmez.

★ Me'mûm tekse imamın sağına, imama yakın ve hizasında bulunur. Âlimler, me'mûm imamın tam hizasında mı durmalı, yoksa az geri sinde mi durmalı? İhtilaf etmişlerdir. Bu rivâyette bu husus sarîh değilse de bazı vecihlerinden "tam hizası" hükmüne delil çıkarılmıştır. İbrahim Nehâî: *"İmama uyan tek kişi, arkasına durur, rükûya gittikten sonra, kavuşursa sağına durur"* demiştir. Nehâî'nin bu hükme "ikinci bir şahıs da gelebilir" düşüncesiyle gittiği tahmin edilmiştir.

★ Namazda iken imamın, sol tarafına duran kimseyi sağına alması, namazını bozan bir amel değildir, amel-i yesirdir.

2813 ٤ – وعن علقمة والأسود أنهما قالا: [اسْتَأْذَنَّا عَلَى ابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه فَأَذِنَ لَنَا، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بَيْنِي وَبَيْنَهُ، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَعَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (2813)- *Alkame* ve *el-Esved* dediler ki: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) un yanına girmek için kendisinden müsaade istedik. Bize izin verdi. Sonra kalkıp ikimizin arasında namaz kıldı. Sonra da: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle yaptığını gördüm" dedi." [Müslim, Mesâcid 26, (534); Ebû Dâvud, Salât 71; (613); Nesâî, Mesâcid 27, (2, 49-50); İftitah 90, (2, 183).]

AÇIKLAMA:

Hadisi Ebû Dâvud, üç kişi beraber namaz kılarsa ne şekilde durmaları gerektiğine dair başlık attığı bir bâbta kaydeder. Hadiste geçen فَصَلَّى بَيْنِي وَبَيْنَهُ ibaresini ikimizin arasında namaz kıldı diye tercüme ettik.

Daha açık mâna şudur: "İbnu Mes'ud, Alkame ile Esved'in arasına durarak namaz kılmıştır." Yani üçü de yan yana durmuş, İbnu Mes'ud ortada yer almıştır, öne geçmemiştir. *İbnu Sîrîn* bu şekilde duruşlarını yer darlığı ile izah etmiştir. *Nevevî* bu tarzın bütün imamlara aykırı düştüğünü söyler. Zîra der, sahâbe devrinden bu güne kadar, bütün fakihler, imamdan maada iki kişi cemaat olursa onların arkada saf yapacaklarını söylemiş, Alkame ve Esved'e bu görüşlerinde muhalefet etmiştir.

Hadisin Müslim'deki vechinde, *Alkame* ve *Esved*'in *İbnu Mes'ud*'a ittibâen rükûda avuçlarını üst üste koyarak uyluklarının arasına yerleştirip, kollarını da dizlerine yapıştırdıkları belirtilir. Ulemâ bu tarza da muhalefet etmiştir (2589 numarada geçti).

2814 ٥- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: خير صفوف الرجال أولها، وشرها آخرها، وخير صفوف النساء آخرها، وشرها أولها]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

5. (2814)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeklerin teşkil ettiği safların en hayırlısı birinci saftır. En kötüsü de en son saftır. Kadınların teşkil ettikleri safların en hayırlısı en son saftır, en kötüsü de en öndekidir."* [Müslim, Salât 132, (440); Ebû Dâvud, Salât 98, (678); Tirmizî, Salât 166, (224); Nesâî, İmâmet 32, (2, 93).]

AÇIKLAMA:

1- Ön safın erkekler için hayırlı olması, imama yakınlığı ve kadınlara uzaklığı sebebiyledir. Üstelik ön safta olanlar camiye daha erken gelmiş olma durumundadırlar. Son safın kötülüğü, kadınlar safına yakınlığı ve imamdan uzaklığı sebebiyledir. Ayrıca burada yer alanların mescide daha geç gelme durumları vardır.

Nevevî meseleye şöyle bir vuzuh getirir: "Erkeklere ait ön saflar her hâl ü kârda her zaman en hayırlıdır, arka saflar da daima kötüdür. Fakat kadın safları hakkında durum böyle değildir. Onların ön safı, erkeklerle aynı yerde namaz kılma durumuna bağlıdır. Eğer onlar erkeklerden tamamen ayrı bir şekilde namaz kılıyorlarsa, onların safları da erkeklerin saflarının hükmüne tâbidir: Ön saf en hayırlı saftır, arka saf en kötü saftır."

2- Saflar için şerli veya kötü kelimelerinin kullanılması mecazidir, yani sevabca daha azdır demektir. Hakiki mânada şerli olması mevzubahis olamaz.

2815 ٦- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ، أَوْ قَالَ: وُجُوهِكُمْ]. أخرجه الخمسة.

6. (2815)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ya saflarınızı düzeltirsiniz ya da Allah kalplerinize muhalefet atar -veya yüzlerinize..."* demişti." [Buhârî, Ezân 71, Müslim, Salât 127, (436); Ebû Dâvud, Salât 94, (662, 663); Tirmizî,Salât 167, (227); Nesâî, İmâmet 25, (2, 89).]

AÇIKLAMA:

1- Safları tesviye etmek (düzeltmek)ten maksad, saf tutanların aynı şekilde düzgün durmalarıdır veya safda mevcut açıklıkları kapamaktır. Bu da omuzlar değecek şekilde sık durmakla olur. Bu husus 2817 numaralı hadiste biraz daha açıklanacak.

2- Hadiste ifade edilen vaîd (tehdid) hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler "Hadisi, zâhiri üzere anlamak gerekir, maksad yüzü ense tarafına koyarak veya buna benzer bir şekilde tabiî yaratılış yerinin değiştirilmesi yoluyla yüzün düzeltilmesidir" demiş ve başka bir hadis örnek verilmiştir: *"İmamdan önce secdeden başını kaldıranların başlarını, Allah Kıyâmet günü eşek başına tahvil edecektir."* Buradaki vaîdle önceki vaîd mahiyetce birbirine benzetilmiştir.

Burada dikkat çekilecek bir incelik, beyan edilen vaîdin, işlenen cinâyet cinsinden olmasıdır. Burada muhalefet mevcuttur. Bazı âlimler bu noktadan hareketle cemaatle kılınan namazda tesviyenin vacib olduğunu söylemiştir.

Hadisin zâhire hamlini te'yid eden bir rivâyet Ahmed İbnu Hanbel'de gelmiştir: لَتُسَوُّنَّ الصُّفُوفَ او لتطمسن الوجوه "Ya safları düzeltirsiniz ya da yüzleriniz silinir (yok edilir)." Bu meseleye şu âyetten de delil getirerek hadis de zâhirin esas alınmasını söyleyen âlim olmuştur:

مِن قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى اَدْبَارِهَا **"Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan.."** (Nisâ 47).

Hadisi mecaza hamledenler de olmuştur. Nevevî der ki: "Hadisin mânası şudur: "Aranızda düşmanlık ve buğz ve kalplerinize ihtilaf konulur." Nitekim"falanın yüzü bana karşı değişti"deyince "Onun yüzünde, bana nefret zâhir oldu" anlaşılır. Zîra saflardaki muhalefetleri, zevâhirdeki muhalefeti ifade eder, zahirdeki ihtilaf da batında ihtilâflara sebep olur."

Nevevî, bu te'vili Ebû Dâvud ve başka kaynaklarda gelen şu rivâyetin te'yid ettiğini söyler: أو ليخالفن الله بين قلوبكم "Ya da Allah kalplerinize muhalefet atar."

Kurtubî de hadisi "İftiraka (ayrılığa) düşersiniz" diye anlamıştır.

Görüldüğü üzere her görüşün bir haklı yönü var. Birine doğru derken diğerini reddetmek mümkün değildir. İbnu Hacer'in belirtiltiği üzere "safta birinin diğerinden öne geçmesi, kibir zannı uyandırır, bu ise kalbi ifsad eder ve kopmaya dâvet çıkarır."

2816 ٧- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ : سوُّوا صفُوفكُم، فإنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

7. (2816)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Saflarınızı düzgün kılın, zîra safların düzeltilmesi namazın kemalin(i sağlayan şartlar)dandır."* [Buhârî, Ezân 132, 72, 74, 76; Müslim, Salât 124, (433, 434); Ebû Dâvud, Salât 94, (667-671); Nesâî, İmâmet 27, 28, 30, (2, 91).]

2817 ٨- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ : أقِيمُوا الصُّفُوفَ، وحَاذُوا بَيْنَ المَنَاكِبِ، وسُدُّوا الخَلَلَ، ولِينُوا بِأَيْدِي إخْوَانِكُمْ، ولاَ تَذَرُوا فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ، ومَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللهُ، ومَنْ قَطَعَ قَطَعَهُ اللهُ]. أخرجه أبو داود بطوله، والنسائي من قوله: من وصل إلى آخره.

« فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ »: هي الخلل التي تكون بين المصلين في الصفوف.

8. (2817)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Safları düz kılın, omuzları bir hizaya getirin, aradaki boşlukları kapatın, kardeşlerinizini (sizi düzeltmeye çalışan) ellerine arşı nezâketli olun. Arada şeytan gedikleri bırakmayın. Kim safa kavuşursa Allah ona kavuşur. Kim de saftan koparsa Allah da ondan kopar."* [Ebû Dâvud, Salât 94, (666); Nesâî, İmâmet 31, (2, 93).]

AÇIKLAMA:

1- Safların düz tutulmasından anlaşılan husus burada açıklık kazanıyor: Omuzlar bir hizada olacak, öne arkaya kaçan olmayacak, saftaki şahıslar arasında boşluk olmayacak yani kollar aşağı salınmış vaziyette durunca sağ ve soldaki kimselerin kollarına değecek.

2- Kardeşlerin ellerine yumuşak (veya nezâketli) davranmak demek, safı düzeltmek için, bizi ileri veya geri iten bir el olursa hemen itaat edip ileri veya geri kaymak demektir.

Bundan şu da anlaşılmıştır. Saf dolmuşken, arkadan gelen biri, safda boş yer bulamazsa, tek başına durmaması için ön saftan birini çekip, arkada iki kişilik bir saf teşkil eder. Bu, Peygamberimizin emridir. Öyleyse hadis demek istiyor ki: "Siz safta iken arkadan bir el sizi geri çekiyorsa ona hemen inkıyad edin, geride saf yapmak üzere arkaya çekilin, bu meselede zorluk çıkarmayın."

3- "Saffa kavuşursa" tâbiri, saftaki açıklığı sağa sola kaymak sûretiyle kapatırsa demektir. Saftan kopmak, saftaki açıklığı kapamamak veya öne, arkaya veya bir yana kayarak açıklık meydana gelmesine sebep olmaktır.

Âlimlerimiz safa kavuşmayı sadece açıklığı kapamak olarak anlamamış, safa girmek, safda hazır olmak, yer almak olarak da anlamıştır. Saftan kopmayı da yine safa gelmemek olarak anlamışlardır.

Allah'ın kavuşması veya kopması, rahmetiyle muamele etmesi veya rahmetini esirgemesidir (el-iyâzu billah).

2818 ٩- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: خياركم ألينكم مناكب في الصلاة]. أخرجه أبو داود.

9. (2818)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin en hayırlınız, namazda omuzları en yumuşak olandır."* [Ebû Dâvud, Salât 94, (672).]

AÇIKLAMA:

Omuzu yumuşak olmak, safta iken birisi safı düzeltmek için sözle veya elini omuzuna koyarak müdahale edecek olsa gerekene hemen uymaktır. Hattâbî, bu tabiri şöyle anlamıştır: "Namazda sükûnet ve itmi'nânda olmak, sağa sola bakmayıp, omuzunu başkasının omuzuna sürtmemektir. Bir diğer vecih de şu olabilir: Gedikleri kapamak için yer darlığı sebebiyle safların arasına girmek isteyene mâni olmamak, bilakis bu gayesinde ona imkân tanımak, safların sağlamlaşması ve kalabalığın daha da sıklaşması için onu omuzuyla itmemek.."

2819 ١٠- وعن وابصة بن معبد رضي الله عنه قال: [رأى رسول الله ﷺ رجلاً يصلي

خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ: فَأَمَرَهُ بِإِعَادَةِ الصَّلَاةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (2819)- *Vâbisa İbnu Ma'bed* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah bir adam gördü, safın gerisinde tek başına namaz kılıyordu. Ona namazını yeniden kılmayı emretti." [Ebû Dâvud, Salât 100, (682); Tirmizî, Salât 170, (230).]

AÇIKLAMA:

Safın arkasında tek başına namaz kılan me'mûmun durumu hakkında selef ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Ne caizdir ne de sahihtir" demiştir. Böyle diyenler meyanında *Nehâî, Hasan İbnu Sâlih, Ahmed, İshak, Hammâd, İbnu Ebî Leylâ, Vekî* sayılabilir.

Bazıları da, bunu caiz görmüştür. Hasan Basrî, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ashâbu'r-Rey bunlardandır.

"Caiz değil" diyenler, sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.

Keza *Ahmed* ve *İbnu Mâce*'nin tahric ettiği bir başka hadiste geçen şu ibare de bu görüşe delil kılınmıştır: اِسْتَقْبِلْ صَلَاتَكَ فَلَا صَلَاةَ لِمُنْفَرِدٍ خَلْفَ الصَّفِّ *"Namazına yönel, safın arkasında münferid namaz kılınmaz."*

Safın gerisinde münferidin kılacağı namaza "sahihtir" diyenlerin delili, Ebû Dâvud'da, *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh)'den yapılan bir rivâyettir. Orada Ebû Bekre mescide girdiği zaman Resûlullah'ın rükû yapmakta olduğunu, (rükuda yetişebilmek için) safa varmadan hemen rükûya vardığını, sonra durumu Resûlullah'a açınca, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: *"Allah senin hırsını artırsın, artık iade etme.."* dediğini görmekteyiz.

Âlimler, bu durumda verilen iade emrini, evla olana devamda mübâlağa için menduba hamletmişlerdir. *İbnu Hacer* der ki: "Ahmed ve başka bazısı bu iki hadisin arasını bir başka tarzda te'lif ettiler. Şöyle ki: "Ebû Bekre'nin hadisi âmm olan Vâbisa hadisini tahsis eder. Öyleyse, kim safın gerisinde münferid olarak namaza başlar sonra da rükû'dan kalkmazdan önce safa dahil olursa ona iade gerekmez, tıpkı *Ebû Bekre* hadisinde olduğu gibi... Aksi takdirde Vâbisa hadisinin âmm olan hükmü gereğince iade vacib olur."

2820 ١١ – وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [رَأَى النَّبِيُّ ﷺ فِي أَصْحَابِهِ تَأَخُّرًا فَقَالَ: تَقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِي، وَلْيَأْتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ. لَا يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللهُ].

11. (2820)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ashâbında bir gerileme görmüştü:

"İlerleyin bana uyun. Sizden sonrakiler de size uysunlar. Bir kavm gerilemeye devam eder eder de Allah da onları geriletiverir" buyurdu."
Müslim, Salât 130, (438); Ebû Dâvud, Salât 98, (680); Nesâî, İmâmet 17, (2, 83).]

AÇIKLAMA:

"Sizden sonrakiler de size uysun" demek, beni göremeyecek olanlar sizden görüp size uysunlar demektir. Hadisten, imamı göremeyen cemaatin, gördükleri cemaate bakarak imama iktida edebileceği hükmü çıkarılmıştır. Şa'bî gibi bazıları cemaatin cemaate uymasını câiz görmüştür. Her saf, arkasındaki safın imamıdır. Bu görüşü çoğunluk reddeder. Hadis, imamdan geri kalmayı zemmetmektedir.

Hadisin sonunda ifade edilen "Allah'ın, gerileyenleri geriletmesi", onları cemaat feyzinden ve sevabından mahrum bırakması demektir.

2821 ١٢ – وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قـال رَسُولُ اللهِ: أَلاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ المَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ. قُلْنَا: وَكَيْفَ تَصُفُّ المَلاَئِكَةُ؟ قـــال: يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ المُقَدَّمَةَ، ويَتَرَاصُّونَ في الصَّفِّ]. أخرجهما مسلم وأبو داود والنسائي.

« التراصُّ »: الاجتماع والانتظام.

قال الله تعالى: « كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ». أي متصل بعضه ببعض.

12. (2821)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Meleklerin Rabbleri indinde saf tutmaları gibi siz de saf tutmaz mısınız?" Biz:

"Melekler nasıl saf tutarlar?" dedik.

"Onlar dedi, *ön safları tamamlarlar ve safda muntazam dururlar."*
[Müslim, Salât 119, (430); Ebû Dâvud, Salât 94, (661); Nesâî, İmâmet 28, (2, 92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, meleklerin Cenâb-ı Hakk'a ibadetlerini yaparken veya Arş-ı Rahmân'ın çevresinde kıyam ederken saflar şeklinde durduklarını ifade etmekte ve saf şekillerini açıklamaktadır: Ön saflarda boşluk yok ve saflar düzgün.

2- Ön safların doluluğu demek, bir saf tam olarak dolmadan diğer bir saf başlatılmaz demektir.

3- Safın düzgün olması, arada boşluk bulunmaması, safta yer alanların birbirine değmesi demektir. يتراصون "birbirlerine değmek" mânasına gelir. Hadiste geçen bu kelime âyette de geçmektedir: كأنهم بنيان مرصوص **"Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş (yekpâre ve müstahkem) bir bina gibi, saflar bağlayarak çarpışanları sever"** (Saff 4). Marsûs birbirine değen, yekpâreleşen demektir; kenetlenme diye de ifade edilmiştir.

2822 ١٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لو تعلمون ما في الصف الأول ما كانت إلا قرعة]. أخرجه مسلم.

13. (2822)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer birinci safta ne olduğunu bilseydiniz, mutlaka kur'a çekilirdi."* [Müslim, Salât 131, (439).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, birinci saf'tan maksadın son safta bulunsa bile mescide ilk gelen olduğunu söylemiştir. *İbnu Abdilberr:* "İlk gelen, ön safta yer almasa bile sonradan gelip de zorla öne geçenden efdaldir" demişse de delilsiz iddiada bulunduğu söylenmiştir. Hadislerde geçen ilk saf ile imamı takip eden birinci saf kastedilmiştir. Bazı âlimler "imamı takip eden eksiği olmayan ilk tam saf kastedilmekte" demiştir. Şu halde esas olan birinci kaydettiğimizdir.

Âlimler ilk safa teşvikte şu maslahatları zikreder:

★ Borçtan kurtulma yarışı vardır.

★ Mescide erken girme vardır.

★ İmama yakın olup onu dinleme, ondan öğrenme vardır.

★ İmam takılırsa onu açma vardır.

★ Önden geçenlerin vereceği rahatsızlıktan selamet vardır.

★ Önünde olanı görmekten zihnin selamette kalması vardır.

★ Secde mahallinin, öndekilerin vereceği bazı rahatsız edici şeylerden selameti vardır.

★ Secde mahalli daha az çiğnendiği için daha pâktır.

2823 ١٤- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنما جعل الإمام ليؤتم به، فإذا كبر فكبروا، وإذا ركع فاركعوا، وإذا قال سمع الله لمن حمده، فقولوا: اللهم

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا، وَإِذَا صَلَّى قَاعِدًا فَصَلُّوا قُعُودًا أَجْمَعُونَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

14. (2823)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İmam, kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır. Öyleyse o tekbir getirdi mi siz de tekbir getirin. Rükûya gidince siz de rükûya gidin." "Semi'allâhu li-men hamideh" (Allah kendisine hamdedeni işitir) deyince "Allahümme Rabbenâ leke'l-hamd" (Ey Rabbimiz hamdler sanadır) deyin. O ayakta namaz kılarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarsa siz de hepiniz oturarak namaz kılın."* [Buhârî, Ezân 74, 82; Müslim, Salât 86-89, (414-417); Ebû Dâvud, Salât 69, (603, 604); Nesâî, İftitâh 30, (2, 141-142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazda imama uyan kimsenin namazla ilgili hususlarda imamı takip etmesi gerektiğini beyan ediyor. Bu cümleden olarak:

★ Tekbirlerde,

★ Rükûlarda,

★ Secdelerde,

★ Kuûd ve ka'delerde,

★ Selamlarda, imama uyulacaktır... Bunlar icra edilirken daima imam tâkip edilecek, bu sayılanlar daima imamın peşinden yapılacak ve imamdan önce yapılmamaya dikkat edilecektir. Çünkü "imam kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır." Bu fiilleri imamdan önce yapanları, Resulullah'ın şiddetle tevbih edip azarladığını müteakiben kaydedeceğimiz iki hadiste (2824-2825) göreceğiz.

★ Rükûdan kalkarken imam **semi'allâhu li-men hamideh** deyince, cemaat aynı şeyi tekrar etmeyip, **Rabbenâ ve leke'l-hamd** diyecektir.

2- Hadiste temas edilen mühim bir husus, imam herhangi bir mazeretle oturarak namaz kıldırdığı takdirde, cemaatin de oturarak namazını kılması meselesidir.

Bu mesele ulemâ arasında oldukça fazla münâkaşa edilmiştir. Çünkü bu mevzuya müteallik hadisler çoktur ve aralarında teâruz vardır. Bazı rivâyetler, Hz. Peygamber'in oturarak namaz kılarken, cemaatin de ayakta O'na uyduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyette olduğu üzere, bazı rivâyetler, imam hangi hal üzere kılıyorsa, cemaatin de o hal üzere uyması gerektiğini ifade etmektedir.

İmamların ihtilafı sadece rivâyet farklılığından ileri gelmez. Vak'aların ne zaman olduğu hususundaki mübhemlik de mevzubahistir. Ayrıca bazı rivâyetlerde diğerlerinde olmayan ziyade mevcuttur. Farklılıkların, mübhemliklerin sağladığı yorum ve değerlendirme imkânı, âlimleri ihtilaflı neticelere sevketmiştir.

İbnu Hacer'in kaydına göre Ashabtan bir kısmı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra oturduğu yerde namaz kıldırmış, cemaati ise ayakta kılmışlardır. *Üseyd İbnu Hudayr, Hz. Câbir, Kays İbnu Kahd, Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anhüm) bunlardandır. İbnu Hibbân ve bazıları, ayakta kılan cemaatin oturarak kılan (özür sahibi) imama uyabilecekleri hususunda Ashabın icma ettiğini bile söylemiştir.

Rivâyetler arasındaki ihtilafı giderme hususunda âlimlerden bazıları, oturan imamın arkasında oturarak kılmayı emreden hadisin mensuh olduğunu söylemiş, bazıları da rivâyetleri cem'etmiştir. Cem'edenler, farklı hükümler ihtiva eden hadislerin farklı hallerle ilgili olarak vârid olduğuna dikkat çekerler, *"her hadis ayrı bir durumla ilglidir"* derler.

Buna göre, Hz. Peygamberin oturarak namaz kıldırma hadisesi, bir seferinde Efendimizin attan düşerek ayağının çıkmasına bağlıdır: Ebû Dâvud'da Hz. Câbir'in anlattığına göre, Efendimiz Medîne'de bir ata biner, ancak at, Aleyhissalâtu vesselâm'ı bir hurma kütüğünün üzerine atar ve ayağı çıkar. Müslim'in yine Câbir'den kaydettiği şu rivayet, mezkur hadise ile ilgili olmalıdır.: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rahatsızlandı, biz de arkasında namaz kıldık. Efendimiz oturarak kılıyor. Ebû Bekir de O'nun tekbirlerini yüksek sesle tekrar ederek cemaate duyuruyordu. Bir ara (Resûlullah) bize baktı, kendisine ayakta uyduğumuzu gördü. Bunun üzerine oturmamızı işaret buyurdu. Biz de oturduk. Selam verince dedi ki:

"Siz nerdeyse İranlıların ve Bizanslıların işini yapayazdınız. Onların kralları otururken, kendileri ayakta dururlar. Sakın öyle yapmayın. İmamlarınıza uyun, onlar ayakta kılarlarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarlarsa siz de oturun."

Bazı âlimlere göre bu hadise vefatına yakın hastalandığı sırada oturarak namaz kıldırma hadisesi değildir. Resûlullah'ın vefatına yakın oturarak kıldırdığı namazla ilgili rivâyet, cemaatin Resulullah'a ayakta iktida ettiğini, Resulullah'ın da bu hali gördüğü halde "oturun!" diye müdahale etmediğini ve böylece oturarak kıldıran imamın arkasında ayakta namaz kılmayı takrir ettiğini belirtir. *Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf*, İmam *Şâfiî* ve *Evzâî* gibi bir kısım âlimler bu rivâyetle öncekinin mensuh

olduğuna hükmetmişlerdir. Velîd İbnu Müslim'in rivâyetine göre *İmam Mâlik*'in görüşü de budur.

Ahmed İbnu Hanbel, neshi inkar eder. Ona göre, her iki hadisin de ayrı bir tatbik yeri vardır, yani hadisler iki ayrı halle ilgilidir. O iki halde onlarla amel edilir. Şöyle ki:

1) Vazifeli imam, namazı şifası umulan bir hastalık sebebiyle otururak kıldırmaya durmaya başlarsa, bu durumda cemaat de otururak kılar.

2) Vazifeli imam, namaza ayakta başlarsa cemaatinde onun arkasında namazı ayakta kılmaları gerekir, imama otururak kılmayı icab ettiren bir hal ârız olmuş olmamış farketmez; cemaat namazı başladığı gibi (ayakta) devam ettirir. Nitekim rivâyetler, Resûlullah'ın ölüm sırasında hastalanınca, bu şekilde yaptığını, cemaatin ayakta kıldığını gördüğü halde müdahale etmemesi, bunu takrir ettiğini gösterir. Efendimizin takriri, bu halde cemaate, oturmanın gerekmediğine delil olur. Nitekim *Hz. Ebû Bekr* cemaate namazı ayakta kıldırmaya başladı, onlar da önceki haldekine muhalif olarak ayakta devam ettiler. Zîra zikredildiği üzere, öncekinde Hz. Peygamber namaza otururak başlamış, arkadakiler ayakta devam edince, bunu doğru bulmamıştı.

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'e bu görüşünde bazı Şâfiîlerin de iştirak ettiğini belirtir. İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzîr, İbnu Hibbân gibi..

Son olarak şunu da belirtelim: *İmam Muhammed* ve *İmam Malık*'in meşhur kavline göre, Resûlullah otururak kılarken cemaatin ayakta uyması ümmete delil olamaz. Zîra bu, Efendimizin hasâisine girer. Onun için tanınan bir ruhsattır, hasâisten olan, başkasına delil olamaz. Bu görüşü *Hz. Câbir*'den mürsel olarak rivâyet edilen şu hadis de te'yîd eder: لا يؤمن احد بعدى جالسا "Benden sonra kimse otururak namaz kıldırmasın." Ancak ulemâ hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.

DİKKAT: Resûlullah (aleyhissal tu vessel m)'ın, hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekr'e uymasını esas alan bazı âlimler: "Vazifeli imam hastalığı sebebiyle cemaate otururak namaz kıldırmaktansa, bir başkasını imâmete geçirmesi evladır" demiştir.

2824 ١٥ – وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أمَّا يَخْشَىٰ أحدُكُمْ إذا رفع رأسَهُ مِن رُكُوعٍ، أو سُجُودٍ قبلَ الإمامِ أنْ يجعلَ اللهُ رأسَهُ رأسَ حِمارٍ، أو صُورتَه صُورةَ حِمارٍ]. أخرجه الخمسة.

15. (2824)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri, rükû ve secdede başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın, (Kıyâmet günü) başını, eşek başına veya sûretine çevire(rek dirilte)ceğinden korkmaz mı."* [Buhârî, Ezân 53; Müslim, Salât 114, (427); Ebû Dâvud, Salât 76, (623); Tirmizî, Salât 409, (582); Nesâî, İmâmet 38, (2, 96).

2825 ١٦ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [الَّذِى يَرفَعُ رَأسَهُ وَيخفِضُهُ قَبْلَ الإمَامِ إنَّما نَاصِيَتُهُ بِيَدِ شَيْطَانٍ]. أخرجه مالك.

16. (2825)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) şunu söylemiştir: "Başını imamdan önce kaldırıp indiren kimsenin alnı şeytanın elindedir.[Muvatta, Salât 57,(1, 92).]

2826 ١٧ – وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فَإذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَضَعَ النَّبِىُّ ﷺ جَبْهَتَهُ عَلَى الأَرْضِ]. أخرجه الخمسة.

17. (2826)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kılarken, o "semi'allâhu li-men hamideh" deyince, bizden kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* alnını yere koyuncaya kadar, sırtını eğmezdi." [Buhârî, Ezân 52, 91, 133; Müslim, Salât 198, (474); Ebû Dâvud, Salât 75, (620, 621, 622); Tirmizî, Salât 208, (281); Nesâî, İmâmet 38, (2, 96).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet imama uyan kimsenin imamdan önce hareket etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerçi 2824 numaralı hadiste öncelikle rükû ve secdeden, başı imamdan önce kaldırmak mevzubahis edilmiş ise de 2825 numaralı hadiste imamdan önce secdeye gitmek de kaldırmaya dahil edilerek her ikisinden de zecr edilmiştir.

2- Başı imamdan önce kaldırmanın mesh gibi şiddetli bir ceza ile müeyyideye bağlanmasından, âlimler bu fiilin haram olduğunu istidlâl etmişlerdir. Nevevî buna dayanarak fiilin haram olduğunu söyler. Ancak cumhur böyle hareket eden musallinin günahkâr olduğuna ve fakat namazının yeterli olacağına, tekrar kılmak gerekmediğine hükmetmiştir. Yine de çoğunluk, böyle yapan kimsenin, başını geri koyup ne miktar erken kaldırmışsa bir o kadar imamdan sonra secdede kalması gerektiğini

söyler. İbnu Ömer, "namaz bâtıl olur" kanaatindedir. Ehl-i zâhir ile Ahmed İbnu Hanbel (bir görüşünde) böyle hükmetmiştir.

3- Eşeğe benzetmenin hikmetini bazı âlimler şöyle izah ederler: *"Burada meshle mânevî bir durum kastedilmiştir. Zira eşek aptallıkla mevsuftur. Bu mâna ile, namazın farzından ve imama uymaktan kendisine terettüp eden şeyleri bilmeyen câhil için istiâre edilmiştir."* Esasen, imamdan önce başını kaldıranlar çok olmasına rağmen, başı eşek başına çevrilen görülmediği için, hadisi zâhiriyle değil bu şekilde mecaz mânada anlamak daha uygundur. Zaten hadiste, başın mutlaka değişeceğini, ifade eden bir delil mevcut değildir.

Bazı âlimler, hissî veya mânevi veya her iki meshin fiilen vukûunu muhtemel görmüştür.

Bazıları da hadisi zâhirine hamletmiş ve meshin vukûunu esas almıştır. Nitekim bazı hadîslerde, bu ümmette hasf ve mesh'in meydana geleceği mevzubahis edilmiştir.

4- Hadiste müsâbakanın (imamdan evvel rükû ve sücûd'a gitme) yasak olduğu da açık olarak anlaşılmakta ise de mukârene (beraberlik) hakkında bir sarâhat yoktur. Bazı âlimler bunun da yasağa dahil olması kanaatindedir.

5- Sonuncu hadis (2826), imamla berâberliği (mukârene) yasaklamakta daha sarihtir. Bununla tuma'nînenin uzunca olmasına hükmedenler olmuştur. Hadiste, namaz sırasında, intikallerde imama uymak için ona bakmanın cevazı da mevcuttur.

2827 ١٨- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاةِ مَعَ الإمَامِ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاةَ كُلَّهَا]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

18. (2827)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir kimse, namazdan tek rek'ati imamla kılabilmişse, namazın tamamını beraber kılmış gibi olur."

2828 ١٩- وفي أخرى لأبي داود: [إذَا جِئْتُمْ إلى الصَّلاةِ ونَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا ولَا تَعُدُّوهَا شَيْئًا، ومَنْ أدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاةَ].

19. (2828)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: *"Siz namaza gelince biz secdede isek hemen secdeye katılın, fakat onu (rek'at veya başka) bir şey saymayın, tek rek'ate kavuşan namaza kavuşmuş sayılır."*

2829 ٢٠ – ولفظ مالك: [مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ، ومَنْ فاتَتْهُ قِراءَةُ أُمِّ الْقُرآنِ فَقَدْ فاتَهُ خَيرٌ كَثِيرٌ].

20. (2829)- Muvatta'nın rivâyetinde şöyledir: *"Rek'ate kavuşan secdeye kavuşur. Kim Fâtiha'ya yetişemezse, pek çok hayrı kaçırmış demektir."* [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 29; Müslim, Mesâcid 162, (607); Muvatta, Vukûtu's-Salât 18, (1, 11); Ebû Dâvud, Salât 156, (893).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391 ve 2392 numaralı hadislerde genişçe açıklanmıştır. Mühim olan iki noktayı özetleyeceğiz:

★ İkindi namazında bir rek'ati, vakti içinde kılan, namazını vakti çıksa da tamamlar, bu namaz sahihtir, ulemâ bunda icma eder.

★ Sabah namazı için de *Eimme-i Selâse (Ahmed, Şâfiî, Mâlik)* aynı şekilde hükmetmiş ise de Hanefîler güneşin doğması ile sabah namazının bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.

2830 ٢١ – وعن علي ومعاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ وَالإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الإِمَامُ]. أخرجه الترمذي.

21. (2830)- *Hz. Ali* ve *Hz. Mu'âz* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz mescide geldiğinizde (cemaatle namaza başlanmış ise), imam (kıyâm, rükû, secde, kuûd) hangi hâl üzere olursa olsun hemen uyun ve yapmakta olduğunu yapın."* [Tirmizî, Salât 414, (591); Ebû Dâvud, Salât 28, (506).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaate uğrayan kimsenin hemen imama uymasını emreder. Avam, yanlış bir anlayışla imama kıyamda uymak için bekler. Halbuki bu hadis, böyle bir beklemeyi tecvîz etmiyor. İmam hangi hal üzere olursa olsun derhal uymayı emrediyor. Sözgelimi imama secde veya kuûd (oturma) halinde uymuş olsak, her ne kedar iki rivâyet önce, 2828 numarada kaydedilen hadîse göre, rükûyu kaçırdığı için bu secde ve kuûd rek'atten sayılmazsa da daha önce 2392 numaralı hadiste geçtiği üzere namazın bir secdesine bile yetişen kimse, cemaat sevabından nasibdâr olmaktadır. Öyle ise, imamı hangi hal üzere bulursa hemen uymak gereklidir.

2- Hadîsin arkasından Tirmizî, şu açıklamayı sunar: "Ehl-i ilim, amel-

de bunu esas almıştır. Derler ki: "Kişi gelince imam secdede ise, derhal secde etsin. Bu secde rek'at için kâfi değildir, çünkü rükûyu kaçırmıştır" *İbnu'l-Mubârek* imamla secdeyi tercih etmiştir. Bazı büyüklerden naklen demiştir ki: "(Bu secde rek'atten sayılmasa bile boşa yapılmış olmaz,) kişinin, başını o secdeden kaldırmazdan önce mağfiret olunması mümkündür."

3- Cumhur-u ulemâ, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için rükûda uymayı şart koşmuştur. Şu halde, rükûda yetişemeyip, secdede imama kavuşan bir kimse sevaba iştirak etse de o rek'ati kaçırmış sayılır, imam selam verdikten sonra kalkıp eksik kalan rekâtleri tamamlayacaktır.

4- Bazı âlimler, cumhura muhalif olarak, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için Fâtiha'yı kıyamda okuyacak kadar kıyamda durup, Fâtiha'yı okumayı şart koşmuştur. Bu görüşte olan Zâhirîlere ve *İbnu Huzeyme*'ye göre, bir kimse rükûya yetişse de, Fâtiha okuyacak kadar kıyama yetişemese o rek'ate yetişmiş sayılmaz. İmamın arkasında kırâatin vücûbuna hükmeden Şâfiî ulemâsından birçoğunun bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Buhârî, el-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabında bu şartları zikretmiş ve onların delil ittihaz ettikleri şu rivâyeti de kaydetmiştir: مَنْ اَدْرَكَ الْإِمَامَ فِي الرُّكُوعِ فَلْيَرْكَعْ مَعَهُ وَلْيُعِدِ الرَّكْعَةَ *"Kim rükûda imama kavuşursa hemen rükûya giderek imama uysun, ancak sonra o rek'atı iâde etsin." İbnu Hacer, Ebû Hüreyre* tarafından bu rivâyetin mevkuf olduğunu, merfû olmadığını belirtir. İbnu Hacer'e göre, bu görüşte olanlar öncelikle: لَاصَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ *"Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur"* hadisi ile مَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاتِمُّوا *"İmama yetiştiğinizi kılın kaçırdığınız kısmı tamamlayın"* gibi daha sarîh ve sahih merfû hadisleri amellerine esas almışlardır.

Rek'atin sayılması için rükûya yetişmeyi kâfi gören cumhur, delil olarak *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen şu hadîse dayanır: مَنْ اَدْرَكَ الرُّكُوعَ مِنَ الرَّكْعَةِ الْاَخِيرَةِ فِي صَلَاتِهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيُضِفْ اِلَيْهَا رَكْعَةً اُخْرَى *"Kim cuma günü, namazın son rek'atinin rükûsuna yetişirse, (imam selam verince) bir rek'at daha ilave etsin."*

2831 ٢٢- وعن همام بن الحارث: [أَنَّ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَمَّ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ عَلَى دُكَّانٍ، فَأَخَذَ أَبُو مَسْعُودٍ بِقَمِيصِهِ فَجَبَذَهُ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّهُمْ

كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْ ذٰلِكَ؟ قَالَ: بَلَى. قَدْ ذَكَرْتُ حِينَ مَدَدْتَنِي]. أخرجه أبو داود.

22. (2831)- *Hemmâm İbnu'l-Hâris* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) Medâin şehrinde yüksekçe bir yerde durarak cemaate imam olmuştu. Ebû Mes'ud kamîsinden tutarak onu çekti. Namazdan çıkınca, Ebû Mes'ud:

"İnsanların bundan men edildiklerini bilmiyor musun?" dedi. Öbürü:

"Evet, ancak siz beni (gömleğimden tutup) çekince hatırladım!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 67, (597).]

AÇIKLAMA:

Burada, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırmasıyla ilgili nehy mevzubahistir. Hadiste geçen *dükkân*, dilimizdeki *dükkân* değildir. Bugün bu kelimeyi ticaret yapılan yer, ticâretevi mânasında kullanırız. Hadiste, oturmak için yapılan yüksekçe yer kastedilmektedir. Biz bunu divan, sedir gibi kelimelerle karşılamıyoruz, çünkü bunlar ev içi malzemesidir, müteharriktir. *Dükkân*, sâbittir. Belki *peyke* ile karşılamak mümkündür.

Ebû Dâvud'un aynı bâbta kaydettiği ikinci bir hadis, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durmasını yasaklamada daha vâzıhtır. Aynen şöyle: "Ammâr İbnu Yâsir (radıyallâhu anh), Medâin şehrinde halka namaz kıldırmak üzere öne geçip bir "dükkân"ın üzerine çıktı. Halk kendisinden aşağıda kalıyordu. Huzeyfe (radıyallâhu anh) hemen öne ilerleyerek Ammâr'ın elinden tuttu. Ammâr da ona uydu. Huzeyfe onu dükkandan aşağı indirdi.

Ammâr namazdan çıkınca Huzeyfe ona:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bir kimse halka imamlık yapınca, halktan daha yüksek bir yerde durmasın"* dediğini duymadın mı?" diye sordu. Ammâr:

"Bu sebepledir ki elimden tutup çekince sana uyarak aşağı indim!" cevabını verdi."

Neylü'l-Evtâr'da denir ki: "Mescidde veya başka yerde olsun, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması yasaklanmıştır. Burası ister insan boyunda ister daha alçak, ister daha yüksek olsun, birdir. Çünkü hadiste yüksekliğin miktarı belirtilmeden yasak vârid olmuştur." Resûlullah'ın minber üzerinde namaz kılmış olmasına gelince, bu hususu izâh sadedinde, "öğretmek maksadıyla" denmiştir. Müteakip hadiste

görüleceği üzere yeni yapılan minberin üstünde namaza duran Efendimiz, namaz bitince yaptığı açıklamada لِتَعْلَمُوا صَلَاتِي "Namazımı bilmeniz için böyle yaptım" demiştir. Bu hadisten halka öğretmek gayesi güdüldüğü zaman imamın yüksekçe bir yerde namaz kılabileceğine cevaz da bulunmuştur. *İbnu Dakîku'l-İd:* "Kim öğretme maksadı olmaksızın imamın yüksek yerde namaz kılabileceğine, bu sünnetten delil bulmaya kalkarsa yanlış iş yapmış olur" der ve bu istidlaldeki yanlışlığın mahiyetini açıklar.

Son olarak şunu belirtelim, İbnu Hacer'in de dikkat çektiği üzere, imamla cemaatin alçaklık-yükseklik bakımından farklı yerlerde durmaları câiz görülmüştür. İmam ve cemaatin aynı seviyede durmaları esas olmakla birlikte bir arşın miktarına kadar alçak veya yüksek bir yerde durulmasına maalkerâhe cevaz verilmiştir. Eğer imamın bulunduğu yükseklikte birkaç kişi cemaate dahil olursa kerahet kalmaz.

2832 ٢٣- وعن أبي حازم بن دينار: [أَنَّ نَفَرًا جَاءُوا إِلَى سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ يَتَمَارُونَ فِي الْمِنْبَرِ مِنْ أَيِّ عُودٍ هُوَ؟ فَقَالَ: أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ مِنْ أَيِّ عُودٍ هُوَ؛ وَمَنْ عَمِلَهُ، وَأَيَّ يَوْمٍ جَلَسَ عَلَيْهِ. أَرْسَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى فُلَانَةَ امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ أَنْ مُرِي غُلَامَكِ النَّجَّارَ أَنْ يَعْمَلَ لِي أَعْوَادًا أُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيْهَا فَعَمِلَ هَذِهِ الثَّلَاثَ الدَّرَجَاتِ. ثُمَّ أَمَرَ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ تُوضَعَ هَذَا الْمَوْضِعَ: فَهِيَ مِنْ طَرْفَاءِ الْغَابَةِ. فَقَامَ عَلَيْهِ ﷺ فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ وَرَاءَهُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ ثُمَّ رَكَعَ فَنَزَلَ الْقَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ فِي أَصْلِ الْمِنْبَرِ، ثُمَّ فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتَمُّوا بِي وَلِتَعَلَّمُوا صَلَاتِي]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

23. (2832)- *Ebû Hâzım İbnu Dînâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl *İbnu Sa'd*'a bir grup insan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in minberinin hangi ağaçtan yapıldığı hususunda münâkaşa etmek üzere geldiler. Sehl:

"Ben onun hangi ağaçtan yapıldığını, kimin yaptığını, Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hangi gün üzerine oturduğunu biliyorum!" dedi ve açıkladı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensârdan falanca kadına bir adam gönderdi: "Marangoz kölene söyle, bana ahşaptan münasib bir şey

yapsın da üzerine çıkıp halka hitabette bulunayım'" dedi. Köle de O'na şu üç basamaklı şeyi imâl ediverdi. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun şu yere konmasını emretti. Mezkur minber, el-Gâbe'nin ılgın ağacından yapılmıştır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberin üzerine çıkıp namaza durdu ve tekbir getirdi, cemaat de O'nunla birlikte arkasından tekbir getirdi. Sonra rükûya gitti, sonra geri geri gelerek minberden indi ve minberin dibinde secde yaptı,sonra namazdan çıktı, sonra halka yöneldi ve:

"Ben bunu, bana uymanız ve namazımı bilmeniz için yaptım" buyurdu. [Buhârî, Salât 64, 18, Cuma 36, İ'tikaf 32, Hibe 3; Müslim, Mesâcid 44, (544), Ebû Dâvud, Salât 221, (1080); Nesâî, Mesâcid 45, (2, 57-59).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, birçok fıkhı ihtiva etmektedir:

★ Herşeyden öce, duyulan ihtiyaç üzerine yeni bir teknik ortaya koyma örneği var: Hadisin başka vecihlerinde tasrîh edildiği üzere cemaatin artması üzerine arka kısımda kalan cemaat Resulullah'ı yeterince işitemez hale gelir. Rivâyetler bazılarının *Resûlullah*'ı işitemeden geri döndüğünü belirtir. Hülasa değişen şartlar karşısında bazı rivâyetlerde halkın talebi üzerine, bazı rivâyetlerde Resulullah'ın şahsen ihtiyaç duyması üzerine minber inşası işi konuşulur, tezekkür edilir. Neticede Aleyhissalâtu Vesselâm, herkesin görme ve işitmesine imkan tanıyacak bir yükseklikte konuşma çaresini minber inşasında bularak, bunun yapılmasına karar ve emir verir.

★ Fen ve teknik gayr-ı müslimden alınabilir. Zîra hadiste görüldüğü üzere, minberi yapan usta, bir kadının kölesidir. Başka rivâyetlerde hıristiyan ve hatta Suriye menşe'li olduğu belirtilir.

★ Örf, âdet ve mahallî görgüye uymayan bir şey yapan kimse, bunun sebep ve hikmetini etrafındakilere açıklamalıdır.

★ Halife, imam veya bir başkası olsun, her hatibin, halka minberden hitabetmesi câizdir, meşrûdur.

★ İmam, namazdaki fiilleri halka öğretmeyi de niyet ederse bu câizdir.

★ Namazda *amel-i yesîr* câizdir. Resûlullah'ın arka arka yürüyerek minberden inmesi amel-i yesîr (az iş)dir, namazı bozmaz.

★ İmamın yüksekte durması câizdir.

★ Cemaate daha iyi görme ve işitme imkânı sağlayacağı için imamın minber edinmesi müstehabtır.

★ Şükür veya teberrük her ne maksadla olursa olsun, yeni bir şeyin açılışını namazla yapmak müstehabdır.

2- el-Gâbe, kelime olarak "orman" demek ise de rivâyette bir ormanın adıdır. Medîne'nin dışında Şam yolu üzerinde bir ormanın adıdır. Bazı rivâyetler bu ormanın, cahiliye devrinden bir koruluk halinde intikal ettiğini, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri üzerine buraya ağaçlar dikilerek sıklaştırılıp orman haline getirildiğini ve Resûlullah'ın ayrıca: "Kim buradan bir ağaç keserse yerine bir ağaç diksin" emrini vererek ormanlardan istifade usulünü vazettiğini belirtir.[41]

3- Minberi inşa eden ustanın şahsiyeti, üzerinde ayrıca durulmaya değer bir noktadır. Zîra, onun hüviyeti çeşitli rivâyetlere göre farklıdır. Buhârî'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyete göre Medîneli bir kadının, mesleği marangozluk olan Rûmî bir kölesidir. İbnu Sa'd'ın bir rivâyetinde Abbâs İbnu Abdulmuttalib'in Kilab isminde bir kölesidir. *Abd İbnu Humeyd*'in Müsned'inde geçen bir rivâyette ise, İbrahim isminde bir zattır. Hülasa en kavî rivâyet olan Buhârî'nin rivâyeti, sarih olarak mimarın Rûmî olduğunu ifade etmekten başka, İbnu Sa'd'daki rivâyette aslen hıristiyan olup sonradan müslüman olan Temîmü'd-Dârî'nin: "Ey Allah'ın Resûlü! sana Şam'da inşâsını gördüğüm şekilde bir minber yapayım mı?" tarzındaki müracaatı da bu tekniğin daha çok hıristiyanlar tarafından kullanıldığını ve oradan iktibas edildiğini göstermektedir. *İbnu Hacer* çeşitli rivâyet ve izahları nazar-ı dikkate olarak minberin inşasında birçok kimselerin işbirliği yapmış olabileceğine hükmeder.

Minberin ne zaman inşâ edildiği ihtilaflıdır. Umumîyetle 7. veya 8. hicrî yıl olduğu kabul edilir.

2833 ٢٤ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ في حُجْرَتِهِ وجِدارُ الحُجْرَةِ قَصيرٌ فَرَأى النَّاسُ شَخْصَ النَّبِيِّ ﷺ. فَقامَ أُناسٌ يُصَلُّونَ بِصَلاتِهِ فَأَصْبَحُوا فتحدَّثُوا. فَقامَ الثَّانِيَةَ وقامُوا فَصَنَعُوا ذلكَ ثَلاثًا، فَلَمَّا كانَ بَعْدَ ذلكَ جَلَسَ فلم يخرج. فلمَّا أصبح ذكروا له ذلك فقال: إنِّي خِفْتُ أنْ تُكْتَبَ عليكُمْ صَلاةُ اللَّيْلِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

24. (2833)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

41– İslam'da Çevre Sağlığı kitabımızda bu mevzuda geniş tahliller mevcuttur. Bilhassa 59-62. sayfalar.

hissalâtu vesselâm) geceleyin duvarları alçak olan hücresinde namaz kılardı. Halk bu sebeple Aleyhissalâtu Vesselâm'ın karaltısını (silüetini) görürdü. Böylece onlar da kalkıp geceleyin, O'na uyarak O'nunki gibi namaz kıldılar. Sabah olunca bu durumu konuştular.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci gecede de kalktı, halk da aynı şekilde yaptı. Üçüncü gece de aynı şey tekerrür etti. Bundan sonra Resûlullah oturdu ve çıkmadı.

Sabah olunca durumu medâr-ı bahs ettiler, sebebini sordular. Efendimiz şu cevabı verdi:

"Gece namazının sizlere farz olmasından korktum." [Buhârî, Ezân 80, Libâs 43; Ebû Dâvud, Salât 243, (1126).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah'ın gece namazı kıldığı hücresinden maksad nedir? Farklı rivâyetlerin delâletiyle şu iki ihtimal üzerinde durulmuştur:

a) Mescidin avlusunda yer alan hücrelerden biridir. Çünkü Ebû Nuaym'ın bir rivâyetinde كَانَ يُصَلِّي فِي حُجْرَةٍ مِنْ حُجَرِ ازْوَاجِهِ *"Zevcelerin hücrelerinden birinde gece namazı kılardı"* denmiştir.

b) Bundan maksad, mescidde hasırla teşkil ettiği hususi hücre olabilir, çünkü Efendimizin gündüzleri üzerine oturup, geceleri de bölme olarak kullanarak mecsidde hücre teşkil ettiği bir hasırından bahsedilmektedir. Bu hadis Sahîheyn'de *Hz. Âişe* ve *Zeyd İbnu Sâbit* tarafından rivâyet edilmiştir.

2- Hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gıyabında, duvar gerisinde cemaatin kendisine uyarak nafile kıldığını göstermektedir. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur. *İbnu Ebî Şeybe*'nin Sâlih Mevla't Tev'eme'den kaydettiğine göre, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'le birlikte mescidin damında oldukları halde imama uyarak namaz kılmışlardır. Saîd İbnu Mansur, Hasan Basrî'nin imamın gerisinde veya çatının üzerinde imama uyarak namaz kılan kimse hakkında: "Bunda bir beis yok"dediğine dair rivâyet kaydetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre Hasan Basrî hazretleri: "İmamla senin aranda nehir bile olsa zarar etmez" demiştir. *Ebû Miclez:* "Kişi, imamla arasında yol veya duvar da bulunsa ona uyulabilir, yeter ki imamın tekbirini işitsin" demiştir. İbnu Hacer, Mâlikîlerin de böyle hükmettiklerini belirtir.

Hanefîler, imamla cemaat arasında görmeye veya işitmeye mâni du-

var bulunmamasını şart koşar, aksi halde iktida sahih olmaz. Keza imamla muktedi arasında veya önceki safla arkadaki saflar arasında fazla mesafe olursa bakılır: Cemaat mescid dışında ve aradaki mesafe bir saf bağlanacak miktardan az ise iktida sahihtir. Fazla ise sahih değildir. Mescidin içinde çoğunlukla bunun aranmıyacağına, herhangi bir köşesinde imama uyabileceğine hükmedilmiştir. Bu mevzu münâkaşalıdır. İlmihal kitaplarına bakılmalıdır.

2834 ٢٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ. إذا سَمِعْتُمُ الإقَامَةَ فَامْشُوا إلى الصَّلاَةِ، وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ، وَلاَ تُسْرِعُوا فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا]. أخرجه الستة.

25. (2834)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkâmetin okunduğunu duydunuz mu namaza yürüyün. Sâkin ve vakur olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştiğiniz yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."*[Buhârî, Ezân 23, Cuma 18; Müslim, Mesâcid 151, (602); Muvatta, Salât 4, (1, 68-69); Ebû Dâvud, Salât 55, (572-573); Tirmizî, Salât 244, (327); Nesâî, İmâmet 57, (2, 114-115).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza gelirken acele etmemeyi tavsiye etmektedir. Bunun sebebi Müslim'in *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir ziyadede açıklanmaktadır: فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا يَعْمِدُ إِلَى الصَّلاَةِ فَهُوَ فِي صَلاَةٍ *"...zira biriniz namaza niyetle yürüyünce artık namazda sayılır."* Yani namaz için yürüyen, musalli hükmündedir. Öyleyse ona, musallinin itimad ettiği şeye itimad etmesi, musallinin kaçınması gereken şeyden kaçınması gerekir.

2- *Resûlullah*'ın tavsiye ettiği sekînet ile vekâr arasında bazı âlimlere göre fark yoktur ve te'kiden ikincisi de zikredilmiştir. Ancak Nevevî, fark görür ve der ki: "Zâhire göre ikisi arasında fark vardır. Sekînet, hareketlerde teennî ve alçaltmak, sağa sola bakmamak gibi." Hadisin devamından namaza giderken isti'cal göstcrip koşmanın vekâr'a aykırı olduğu hükmü çıkarılmıştır. *Nevevî* der ki: "Acele etmemeyi irşad buyurmakla Efendimiz, cemaate giden kimse namaza yetişmese bile, sevab elde etme gayesine ulaşır, çünkü niyet anından itibaren zaten namazdadır, musallidir. Acele etmemek, ayrıca daha çok adım atma imkânı sağlar. Zaten çok adım atılması bizzat istenen bir husustur." Bu mevzuda

bir çok hadis vârid olmuştur. Hz. Câbir'in Müslim'deki rivâyetinde إِنَّ بِكُلِّ خَطْوَةٍ دَرَجَةً *"...Her bir adımınız için bir derece verilir"* denilmiştir. Keza Ebû Dâvud' daki: إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَى إِلاَّ كَتَبَ اللهُ لَهُ حَسَنَةً *"Biriniz güzel şekilde abdestini alır, sonra mescide müteveccihen çıkarsa sağ adımını attıkça Allah ona bir sevab yazar, sol adımını attıkça da bir günahını döker. Mescide gelip namazını cemaatle kıldı mı günahı affedilir. Geldiği vakit namazın bir kısmı kılınmışsa kalana uyar, geri kalanı da sonra tamamlarsa yine öyle olur. Mescide gelir, namazı kılınmış bulur, kendisi namazını kılar, yine öyle olur (yani tam kılmış gibi sevab verilir.)"*

4- Bu rivâyetten, cemaatin azıcık bir cüzüne ulaşabilenin cemaat sevabını kazanacağı hükmü çıkarılmıştır. Çünkü فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا "yetiştiğiniz kısmı kılın" buyrulmuştur. Buradaki مَا arapçada az veya çok bir cüz (parça) demektir. Bu hüküm cumhura aittir. Bazıları: "Bir rek'atten aza kavuşmakla cemaate kavuşulmuş olmaz" demiştir. Bunlar مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ فَقَدْ أَدْرَكَ hadisini cuma namazı ile kıyaslayarak bu hükme varmışlardır.[42] Ancak bazı âlimler, "cuma namazının kendine has hükmü vardır, diğer namazlara kıyaslanması caiz değildir" diye cevap vermişlerdir.

2835 ٢٦- وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالتْ: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لِلنِّسَاءِ: مَنْ كَانَتْ مِنْكُنَّ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ تَرْفَعْ رَأْسَهَا حَتَّى يَرْفَعَ الرِّجَالُ رُؤُوسَهُمْ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَرَيْنَ عَوْرَاتِ الرِّجَالِ]. أخرجه أبو داود.

26. (2835)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, kadınlara diyordu ki:

"Sizden kim Allah'a ve âhiret gününe îman ediyorsa, erkekler başlarını kaldırıncaya kadar başını yerden kaldırmasın, böylece erkeklerin avretlerini görmekten korunmuş olur." [Ebû Dâvud, Salât 146, (851).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerde, kadınlara secde-

42– Çünkü hadis, cumaya yetişmiş olmak için birinci rek'ate yetişmeyi şart koşmuştur.

den başlarını biraz geç kaldırmalarını tembihliyor. Bunun sebebi, hadisten de anlaşılacağı üzere, kadınların erkeklerin avretlerin görme tehlikesini bertaraf etmektir. Zira fakirlik sebebiyle yeterince ve uzunca giyinemeyen erkeklerin secde sırasında avretleri açılabilmekte ve arka taraflarında saf tutup namaz kılan kadınlar tarafından görülebilmektedir. Efendimiz bu muhâtaranın (riskin) bertaraf edilmesi için kadınlara secdeden başlarını kaldırmada acele etmemelerini tavsiye ediyor. *Ebû Hüreyre* der ki: *"Ashâb-ı Suffe'den yetmiş kişi gördüm, içlerinde öyle kimseler vardı ki, üzerinde ridâ olarak boyunlarına bağladıkları ya bir izar ya da bir kisâ vardı. Bu, bazılarında bacakların yarısına iniyor, bazılarında da topuklarına kadar iniyordu. Avretlerinin görünmemesi için bunu eliyle topluyorlardı."* *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) da şu kıymetli açıklamayı yapmıştır: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında] insanlar, Hz. Peygamberle namaz kılarken izarları küçük olduğu için uçlarını dizlerine bağlıyorlardı. Kadınlara, *"Erkekler doğrulup oturuncaya kadar başlarınızı secdeden kaldırmayın!"* diye tembih edildi."

2836 ٢٧- وعن عبادة بن الصامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْضَ الصَّلَوَاتِ الَّتِي يَجْهَرُ فِيهَا بِالْقُرْآنِ فَالْتَبَسَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: هَلْ تَقْرَءُونَ إِذَا جَهَرْتُ بِالْقِرَاءَةِ؟ فَقَالَ بَعْضُنَا: إِنَّا نَصْنَعُ ذَلِكَ. قَالَ: فَلَا. وَأَنَا أَقُولُ مَالِي يُنَازِعُنِي الْقُرْآنُ؟ فَلَا تَقْرَءُوا بِشَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتُ إِلَّا بِأُمِّ الْقُرْآنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

27. (2836)- *Ubâdetu'bnu's-Sâmit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, içinde Kur'ân'ın cehren okunduğu bir namaz kıldırdı. Namazda kırâatta bir iltibasta bulundu. Namazdan çıkınca yüzünü bize çevirdi ve:

"Kırâatı cehren okuduğum zaman siz de okuyor musunuz?" diye sordu. Bazılarımız:

"Evet bunu yapıyoruz!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sakın ha! Ben kendi kendime: "Kim, ben okurken okuyarak benden okumayı kapmaya çalışıyor?" diyordum. Kur'ân'ı cehren okuduğum zaman, Kur'ândan Fatiha hariç hiçbir şeyi okumayın!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 136, (823, 824); Tirmizî, Salât 232, (311); Nesâî, İftitâh 29, (2, 141).

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechine göre, Resûlullah sabah namazını

kıldırırken, cehrî olarak kırâatte bulunur. Ancak kırâat, Resûlullah üzerinde bir ağırlık hâsıl eder. Bunun üzerine selam verince:

"İmamınızın arkasında Kur'ân okuyor musunuz?" diye sorar. "Evet!" cevabı üzerine: "Fatiha'dan başka bir şey okumayın!"diye tembihte bulunur. Bu rivâyetten, cemaatin okuması sebebiyle Resulullah'ın kırâatının, üzerinde ağırlık hâsıl ettiğini ve iltibas etmesine sebep olduğunu anlıyoruz.

2- Hadisin buradaki vechinde kırâatın iltibasa uğradığı ifade edilmiş iken başka vecihlerinde فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ "Kırâat, üzerine ağırlık verdi" şeklinde de ifade edilmiştir. Bundan, telaffuzu ve kırâati cehren yapmanın meşakkatle ve sıkıntıyla yapıldığı ifade edilmektedir.

Şârihler, bu sözüyle Resûlullah'ın kendisi okurken başkasının okumasını yasakladığı hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim Nesâî'nin bir rivâyeti şöyle tamamlanır: "...Halk bunu işitince, Resûlullah'ın Kur'ân'ı cehrî okuduğu namazlarda kırâati terketti."

3- Hadisin zâhiri, cehrî olsun, sırrî olsun, her rek'atte Fatiha okumanın me'mûma vacib olduğunu ifade eder. Şâfiî ve bir kısım selef buna hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar me'mûm Fatiha'yı sektelerde mi okumalı, imamla birlikte mi okumalı? İhtilaf etmiştir. Âlimlerden bir grup: "Me'mûm imamın sırrî okuduğu namazlarda kırâat yapar, cehrî okuduklarında yapmaz" demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Mâlik, İshâk, Zührî, İbnu'l-Mübârek* bu görüştedir.

Ashâb-ı Re'y, (Hanefîler) ve *Süfyân-ı Sevrî* ise: "İmam cehrî de okusa sırrî de okusa, me'mûm kırâat yapmaz" demiştir.

2837 ٢٨- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ الظُّهْرَ فَجَعَلَ رَجُلٌ يَقْرَأُ خَلْفَهُ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أَيُّكُمُ الْقَارِئُ؟ قَالَ الرَّجُلُ أَنَا. قَالَ: قَدْ ظَنَنْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

28. (2837)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle namazına durdu. Bir adam da arkasında Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ sûresini okumaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkınca:

"Kimdi okuyan?" diye sordu. Adam:

"Bendim!" dedi. Bunun üzerine:

"Hakikaten anladım ki biriniz bunu benden cezbedip aldı." [Müslim, Salât 47, (398); Ebû Dâvud, Salât 138, (828); Nesâî, İftitah 27, 28, (2, 140-141).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu ifadeleriyle kendisi okurken cemaatin kırâatte bulunmasını hoş karşılamadığını izhâr etmiştir ve bu yüzden cemaat kırâatı terketmiştir. Yine önceki hadiste açıklandığı üzere, imamın arkasında kırâat meselesinde ulemâ üç ayrı görüşte ihtilaf etmiştir.

2838 ٢٩- وعن المُسَوَّر بن يزيد المالكي قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الصَّلَاةِ فَتَرَكَ شَيْئًا لَمْ يَقْرَأْهُ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ تَرَكْتَ آيَةَ كَذَا وَكَذَا قَالَ: فَهَلَّا أَذْكَرْتَنِيهَا].

زاد في رواية: « كُنْتُ أُرَى أَنَّهَا نُسِخَتْ ».

29. (2838)- *Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda (cehrî olarak) kırâatte bulunuyordu. Bir kısmını okumayı terketti. (Namazdan sonra, cemaatten) bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, şu şu âyetleri okumayı terkettiniz!" dedi. Resûlullah: "Niye bana hatırlatmadın?" buyurdular."

Bir rivâyette şu ziyade gelmiştir: "(Adam)... ben onların neshedildiğini zannetmiştim." [Ebû Dâvud, Salât 163, (907).]

AÇIKLAMA:

1- Müsevver *İbnu Yezîd el-Mâlikî,* sahâbîdir. Mâlikî nisbeti onun *Benî Mâlik* kabilesine mensub olmasından ileri gelir. Resûlullah'tan sadece sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet etmiştir.

2- Bu rivâyet, namaz esnasında, imam kırâatı cehrî yaparken unutma, atlama gibi hatalar yaptığı takdirde hatırlatma yapmanın meşrûiyyetini göstermektedir. Kırâat sırasındaki hataları hatırlatmaya ıstılahî olarak feth denir; açma demektir. Sadedinde olduğumuz hadisteki feth *Resûlullah*'ın bazı âyetleri atlamasıyla ilgili... Okurken müteakip âyetleri hatırlayamamak durumunda veya bir başka sûreye geçiverme gibi durumlarda da feth gerekebilir.

3- Sahâbînin *"Bu âyetlerin neshedildiğini zannettim"* sözü, mühim bir hususu hatırlatmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü sırasında, Resûlullah'ın sağlığında, bazı vahiyler hükmen, bazı vahiyler lafzen, bazı vahiyler de hükmen ve lafzen neshedilmiştir. Burada nesih konusuna girecek değiliz. Ancak bu rivâyet, lafzen neshedilip Kur'ân'dan bazı âyetlerin Re-

sulullah'ın sağlığında çıkarıldığını gösteren rivâyetlerden biridir. Esasen, her ramazanda yapılan arzalarda, o zamâna kadar gelen bütün vahiyler halkın huzurunda okunarak hataların tashihi sağlandığı gibi, bir de lafzan neshedilmiş bulunan âyetlerin çıkarıldığını daha önce belirtmiştir.(43)

İbnu Hibbân'ın rivâyetinde Müsevver'in nesh edilmiş olabileceği hususundaki zannını beyan edince, Aleyhissalâtu Vesselâm: "Hayır, onlar neshedilmedi" buyurmuştur.

2839 ٣٠- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا عَلِيُّ لاَ تَفْتَحْ عَلَى الإِمَامِ فِي الصَّلاَةِ]. أخرجهما أبو داود.

30. (2839)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ey Ali, namazda (takılırsa) imamı açma!" [Ebû Dâvud, Salât 164, (903).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi rivâyet ettikten sonra Ebû Dâvud zayıf olduğunu belirtir. İhtiva ettiği hüküm itibariyle önceki hadise zıddır. Önceki hadis sıhhatce sahih olduğu için o amele esas alınmıştır. Ulemâ imamın takılması halinde açmanın meşruluğunda ittifak eder. *Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed* hazerâtı takılan imamı açmada beis görmezler. *İbnu Mes'ud, Şa'bî, Süfyân-ı Sevrî* gibi bir kısmı da açmayı mekruh addetmiştir. Ebû Hanîfe kayıtlayarak meşruluğuna hükmeder: "İmam, takılmanın açılma arzusunu izhar ederse, açılmalıdır. Açma, hiç şüphe yok ki, namazda kelamdır."

Hz. Ali'nin açmaya teşvik sadedinde إِذَا اسْتَطْعَمَتْكُمُ الإِمَامُ فَأَطْعِمُوهُ *"İmamınız yemek isterse ona yemek verin"* buyurmuştur.

2840 ٣١- وعن بِشْر بن مِحْجَنٍ عن أبيه: [أَنَّهُ كَانَ فِي مَجْلِسِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَأُذِّنَ بِالصَّلاَةِ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَصَلَّى وَرَجَعَ وَمِحْجَنٌ فِي مَجْلِسِهِ فَقَالَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ النَّاسِ، أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ قَالَ: بَلَى، وَلَكِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ مَعَ أَهْلِي. فَقَالَ لَهُ: إِذَا جِئْتَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ]. أخرجه مالك والنسائي.

31. (2840)- *Bişr İbnu Mihcan* babasından anlattığına göre, babası

43– Bu mevzuyu 947 numaralı hadiste uzunca açıkladık.

(Mihcan) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın meclisinde idi. O sırada namaz için ezan okundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalktı, namaz kıldı ve döndü. Mihcan hâlâ yerindeydi.

"Herkesle beraber namaz kılmana mâni olan şey nedir, sen müslüman değil misin?" diye sordu. Mihcan:

"Elbette müslümanım, ancak ben âilemle namazımı kılmıştım!"dedi. Efendimiz:

"Mescide geldiğin zaman namaza kalkılırsa kılmış bile olsan cemaatle birlikte sen de kıl" buyurdu."[Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 8, (1, 132); Nesâî, İmâmet 53, (2, 112).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sorusu tevbih ve azarlama makamında bir sorudur. Değilse, cemaatle namaza katılmamak müslüman olmamayı gerektiren bir durum değildir, bunu hiçbir âlim söylememiştir.

2- Hadis, önceden namaz kılınmış bile olsa, cemaate uğrayan kimsenin onlarla namaza katılmasının müstehab olduğunu gösterir: Bu ikinci namaz onun için nafile olur.

٣٢ 2841 – وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [وسأله رجل فقال إني أصلي في بيتي ثم أدرك الصلاة مع الإمام، أفأصلي معه؟ فقال نعم. قال الرجل: فأيتهما أجعل صلاتي؟ فقال: أوذلك إليك؟ إنما ذلك إلى الله يجعل أيتهما شاء]. أخرجه مالك.

32. (2841)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, bir adam kendisine sordu:

"Ben evde namazımı kılıp sonrada imamla namaza yetişiyorum; onunla da namaz kılayım mı?"

"Evet!"deyince adam tekrar sordu:

"Peki, bunlardan hangisini (farz olan) namazım yapayım?"

"Bu senin elinde mi? dedi, *bu Allah'a kalmıştır, dilediğini (asıl farz olan) namazın yerine sayar!"* [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 9, (1, 133).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Habib ve *Ebû'l-Velîd el-Bâcî*'den şu açıklamayı kay-

deder: "Hadisin mânası şudur: "Allah kabul edeceği namazı bilir. Ancak zahirde kabul edileni öncekidir. Bu hadise göre, her iki namazı da farz niyetiyle kılmak gerekir. Birini farz niyetiyle kılması halinde diğerinin nafile olacağından şüphe yoktur."

Bazı âlimler de şunu söylemiştir: "Kılınan namazın kabulü meselesinde Allah'a tevekkül gerekir. Zîra Allah, niyyet ve ihlasa göre bazan farzı değil, nafileyi kabul eder: "Bu anlayışa göre, hadiste geçen *"Bu, Allah'a kalmıştır"* ibaresine rağmen "farz namaz öncekidir" diyenin sözü müdafaa edilemez."

٢٨٤٢ ٣٣- وعن سليمان مولى ميمونة عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: [قالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُصَلُّوا صَلاَةً في يومٍ مرَّتينِ]. أخرجه أبو داود.

33. (2842)- *Süleyman Mevlâ Meymûne*'nin *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den naklettiğine göre, İbnu Ömer şunu anlatmıştır:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir günde aynı namazı iki sefer kılmayın."* [Ebû Dâvud, Salât 58, (579); Nesâî, İmâmet 56, (2, 114).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu hadis, görünüşte önceki hadise muhalefet etmektedir. Çünkü önceki hadis, ikinci sefer namaz kılmaya ruhsat verirken bu vermemektedir. Ancak, Hattâbî aradaki ihtilâfı şöyle kaldırır: "Bu hadisteki yasak, hiçbir sebep yokken, şahsî tercih ve ihtiyarı ile aynı namazı ikinci bir kere daha kılmaya râcidir. Halbuki kişi bir sebebe binaen ikinci sefer kılabilir. Şöyle ki: *"Namazını kıldıktan sonra namaz kılan bir cemaate uğrayan kimse -bu sebebe binaen -onlarla namazı tekrar kılar, tâ ki cemaat faziletine de erişsin. Böyle yapmakla, buna teşvik eden rivayetlere uymuş olur. Bu açıklama ihtilafı kaldırır."*

Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre, *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye,* Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: "Bir günde aynı namazı iki kere kılmayın" sözünden şu mânayı anlamakta ittifak etmişlerdir: "Bu, bir kimsenin üzerinde farz olan bir namazı kılıp bitirdikten sonra kalkıp bir kere daha farz niyetiyle iade etmesidir. Ancak ikinci sefer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hususta emrine ittibaen nafileye niyet ederek cemaatle kılabilir. Bu, namazı ikinci sefer iade değildir, zira birincisi farz, ikincisi nafiledir, bu durumda iade yoktur."

٢٨٤٣ ٣٤- وعن نافع: [أنَّ ابنَ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ يقولُ: مَنْ صَلَّى المَغْرِبَ

وَالصُّبْحَ ثُمَّ أَدْرَكَهُمَا مَعَ الإِمَامِ فَلاَ يَعُدْ لَهُمَا]. أخرجه مالك.

34. (2843)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) diyordu ki: "Kim akşamla sabahı kılar sonra da bu namazlarda imama yetişirse, onlara dönmesin." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 12, (1, 133).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), bu hadiste akşam ve sabah namazlarını kılan kimsenin, bunları imama yetişse de tekrar kılmamasını söylüyor. Bunun sebebi şöyle açıklanıyor:

a) Sabah namazından sonra nafile kılınması yasaktır.

b)Nafile namaz vitr (tek rek'atli) olamaz. *Evzâî, Hasan Basrî* ve *Sevrî* bu yorumdadırlar. İkindi namazından sonra -kılınacak namaz da mekruh olmasına rağmen- bu hususta nehiy vârid olmamıştır, çünkü İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), keraheti güneşin sararmasından sonraya hamlederdi.

Şunu da kaydedelim: İmam Mâlik (rahimehullah) sadedinde olduğumuz hadisi kaydettikten sonra şu notu ekler: "Ben evinde namazını kılan bir kimsenin tekrar imamla kılmasında sadece akşam namazı için mahzur görürüm, diğerleri için görmem. Zîra, onu iade edecek olursa akşam namazı [tek olmaktan (vitr) çıkar], çift olur.[44]

Zürkânî der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasan akşam namazının iade edilme yasağını, iade edilen namaz nafiledir, nafile namaz vitr (tek) olamaz diye sebebe bağladı."

İbnu Abdilberr der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasen'in beyan ettiği illet İmâm-ı Mâlik'in gösterdiği illetten daha güzeldir."

İmam Şâfi'î ve diğer bazıları: "Mihcan hadisi (2840) mutlak olması sebebiyle bütün namazlar iade edilebilir, hadiste hiçbir vaktin namazı diğerinden tefrik edilip hususîleştirilmemiştir" demiştir.

Ebû Hanîfe ise: "Ne ikindi, ne akşam ne de sabah, hiçbiri iade edilemez" der. Muhammed İbnu'l-Hasen de imamın bu hükmünün illet ve sebebini şöyle açıklar: "Çünkü sabah ve ikindiden sonra nafile caiz değildir, ve nafile namaz tek (vitr) kılınamaz."

2844 ٣٥- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا أُقيمت الصلاة

44- Akşam üç rek'attir, dolayısıyla tekdir. İki sefer kılınınca altıya çıkar ve çift olur. Halbuki akşam gündüzün teklisidir; vitir namazı da gecenin teklisi olduğu gibi.

فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

35. (2844)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur (kılınmaz)."* [Müslim, Müsâfirîn 63, (710); Ebû Dâvud, Salât 294, (1266); Tirmizî, Salât 312, (421); Nesâî ,İmâmet 60, (2, 126).]

2845 ٣٦ – وعن ربيعة بن أبي عبدالرحمن قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُما إِذَا جَاءَ الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّى النَّاسُ بَدَأَ بِالْمَكْتُوبَةِ وَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا شَيْئاً]. أخرجه مالك.

36. (2845)- *Rebîa İbnu Ebî Abdirrahman* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), mescide geldiği vakit, cemaat namazı kılmış ise hemen farza başlardı, ondan önce başka namaz kılmazdı." [Muvatta, Kasru's-Salât 75, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz iki hadisten birincisi, hiçbir kayda yer vermeksizin, mutlak bir ifade ile, ikâmet okunduktan sonra mescidde farzdan başka namaz kılınmayacağını ifade eder. Bu umumî yasağa sabah namazı da dahildir. Ancak sahâbe olsun tâbiîn olsun, daha sonrakiler olsun eslâf ulemâsı bu hususta ihtilaf etmiştir. İhtilafın mühim kısmı sabah namazının sünneti ile ilgilidir. Çünkü bazı rivâyetlerde *"...sabah namazının sünneti hariç"* istisnası kaydedilmiştir.

Netice itibariyle cumhur-u ulemâ sabahın sünnetini de dahil ederek, farza durulmuş ise, nafile kılınmayacağını söylemiştir.

Hanefîler sabahın sünnetini istisna ederler, farza durulmuş olsa bile, önce sünneti kılıp, sonra imama uymak gerektiğini söylerler.

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) hadisin zâhiriyle amel etmiştir. İbn Ömer, İbn Cübeyr, İbnu Sîrîn, Urve, Nehâî, Atâ, Şâfiî, Ahmed gibi bir çok seleften, ikâmet okununca nafile kılmanın -sabah dahil- mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) ikâmetten sonra sabahın sünnetini kılanlara kamçıyla vururmuş.

İbnu Mes'ud, Mesrûk, Hasen, Mücâhid, Mekhûl, Hammâd İbnu Süleyman gibi bir kısım âlimlerden de bu hususta ruhsat rivâyet edilmiştir.

Zâhirîler daha da ileri giderek: "Nafileye başlamışsa ikâmet okununca namazı hemen kesip farza uyar" demiştir. Kerâhet taraftarı diğer âlimler "başlanan kesilsin" demez.

2- "Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur" sözü, kılınması halinde o namazın bâtıl olduğunu kasdetmez.Daha ziyade sevabı kasdeder. Yani "ikâmetten sonra kılınan nafile namazın sevabı yoktur" demektir. Bâtıl olsaydı, bilâhere kaza edilmesini emrederdi. Şu halde namaz sahihtir, fakat sevabı yoktur.

3- 2845 numaralı hadiste, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in farklı bir anlayışı gözükmektedir: Farz cemaatle kılındıktan sonra mescide gelmişse, sünnetleri terkedip sadece farzı kılmak... İbnu Ömer'e göre bu, evlâdır. Halbuki cumhur, vakit olduğu takdirde dileyenin farzdan önceki nafileleri kılabileceğine hükmetmiştir, vakit daralmışsa sünnetler terkedilip farz kılınır.

2846 ٣٧- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا قَضَى الإمَامُ الصَّلاَةَ وتَشَهَّدَ فَأَحْدَثَ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ وصَلاَةُ مَنْ خَلْفَهُ مِمَّنْ أَتَمَّ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبو داود.

37. (2846)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İmam namazı kılıp teşehhüdü tamamladıktan sonra, selam vermezden önce hades vâki olsa (yani abdesti bozulsa), namazı tamamlanmıştır, namazını tamamlayan cemaatteki diğer kimselerin namazı da tamamlanmıştır." [Ebû Dâvud, Salât 74, (617); Tirmizî, Salât 300 (408).]

AÇIKLAMA:

Namazda teşehhüd miktarınca oturmak farz, sağa sola selâm sünnettir. Bu sebeple teşehhüd tamamlandıktan sonra hades vâki olsa bile, farz yerine gelmiş olacağından namaz tamamlanmış olur, selamın eksikliği bütünlüğe zarar vermez.

Ebû Hanîfe, hades âmmden olursa diye kayıtlamıştır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed böyle bir "kayd"a yer vermemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre namazdan çıkış, kişinin fiiliyle olmalıdır, bu da niyetle, kasıtla gerçekleşir.

Hadisin zâhiri *Ebû Yusuf* ve *Muhammed* (rahimehumâllah)'in görüşüne muvafıktır.

2847 ٣٨- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلُّونَ لَكُمْ، فإنْ

أصابوا فلكم. وإن أخطئوا فلكم وعليهم]. أخرجه البخاري.

38. (2847)- *Hz. Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(İmamlar) sizin için kılarlar. Doğru kılarlarsa (sevabı) sizedir. Hatalı kılarlarsa (sizin namazınızın sevabı) sizedir, hata onların aleyhlerinedir."* [Buhârî, Ezân 55.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste mef'ul mahzuftur, yani imamın neye isabet edeceği mübhem bırakılmıştır. Âlimler bunu başka hadislerin yardımıyla açıklığa kavuşturmuşlarsa da ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü bazı hadislerden namazın mükemmelliğine isabet "kıyâm, kırâat, rükû ve sücûdun şer'î ölçülere uygunluğu" anlaşılmıştır. Bazı hadislerden de vakte isabet'in kastedildiği anlaşılmıştır. Mesela *Ukbe İbnu Âmir*'in rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm: من أمّ الـــناس فاصاب الوقت فله ولهم *"Kim halka namaz kıldırır, vaktine de isabet ederse, sevabı hem kendine hem de cemaatedir"* buyurmuştur.

Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir vechinde şöyle denmiştir: فإن صلّوا الـصلاة لوقتها واتمّوا الـركوع والـسجود فهي لكم ولهم *"(İmamlar) namazı vaktinde kılar, rükû ve sücûdu tam yaparlarsa (sevabı) hem size hem onlaradır."* Bu rivâyet "isabet"ten maksadın sadece "vakt"e veya sadece "rükünlerin tamlık"ına olmadığını, bilakis daha şümullü olduğunu gösterir.

2- *İbnu'l-Münzîr:* "Bu hadis, imamın namazı bozulunca cemaatin namazı da bozulur" diyenleri reddeder" der.

3- Bazı âlimler: "Bu hadiste hem müttakinin arkasında ve hem de kendisinden korkulan fâcirin arkasında namaz kılmaya cevaz var" demiştir. Kendisinden korkulandan maksad, iktidar sahibi kimsedir. Yetki ve güç sahibidir, fâcirdir, namaz kıldırmak ister. Şu halde böylelerinin ardında kılınan namaz sahihtir.

4- *Bağavî* der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: Halka namaz kıldıran kimse sonradan abdestsiz olduğunu anlarsa cemaatin namazı sahihtir, kendisi iade eder."

5- Bazıları bu hadise dayanarak daha umumî bir hükümle şöyle demiştir: "Bir imam namazda rükun veya başka bir şeyi ihlal eden bir hata yapacak olsa, ona uyanlar bu eksikliğe yer vermedi iseler bu imamet sahihtir." Şâfiî bu hükme: "İmam halife veya nâibi ise" kaydıyla

katılır. Şâfiîlere göre, "cemaat, bir vacibin imam tarafından terkedildiğini bilmediği müddetçe o namaz sahihtir" bu esahh görüştür, ancak: "Hata, amd'in mukâbilidir" diyerek mutlak cevaza hükmedenler de olmuştur.

YEDİNCİ BÂB
CUMA NAMAZI

(Beş Fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZÎLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

★

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

★

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE CÂMİDE OTURMA ÂDÂBI

YEDİNCİ BÂB

CUMA NAMAZI

(BEŞ FASILDIR)

UMUMÎ AÇIKLAMA

İbnu Hacer, cuma ile ilgili şu umumî bilgileri dermeyan eder:

1- Cuma İsminin Tarihçesi:

Cuma kelime olarak toplamak, bir araya getirmek mânasına gelen "cem" kökünden gelir. Cahiliye devrinde haftanın altıncı gününe cum'a değil arûbe denilirdi. Bu gün, İslam'dan sonra cuma ismini almıştır.

Bu ismin veriliş sebebiyle ilgili muhtelif görüşler var:

★ Mahlukâtın mükemmel şekli o gün cem olundu, tamamlandı.

★ Hz. Âdem'in yaratılışı o gün cem oldu, tamamlandı.

★ Ensar, *Es'ad İbnu Zürâre* ile birlikte bir araya gelince, cemaatle namaz kılarlar ve o günü cuma diye isimlendirirler.[45]

★ *Ka'b İbnu Lüey,* kavmini o gün toplar, haramlara ta'zîm göstermelerini emreder, kendi neslinden bir peygamber geleceğini haber verirdi. Bu sebeple cuma adı verildi.

★ Bu toplanma işini yapanın Kusayy olduğu da söylenmiştir.

★ Cuma isminin verilişi, o günde halkın namaz için toplanması sebebiyledir. İbnu Huzeyme bu görüşte ısrar eder, "çünkü der, bu İslâmî bir isimdir. Cahiliye devrinde yoktur, daha önce arûbe deniyordu"der.

İbnu Hacer, bu görüşe itiraz eder ve der ki: "Lügatciler der ki: "Arûbe cahiliye devrine ait eski bir isimdir." Cuma için de şunu derler: "Bu

---

45– Rivâyet meâlen şöyle: Medine ahalisi, Resûlullah'ın hicretle gelmesinden ve cuma ile ilgili farz inmesinden önce toplandılar. Ensâr dedi ki: *"Yahudilerin bir günü var, her yedi günde bir kere toplanırlar. Hıristiyanlar da böyle. Gelin biz de bir gün tesbit edelim, o gün toplanalım. Allah'ı zikredip ibadet yapalım, şükredelim."* Arûbe gününü bu toplanma günü yaptılar. Es'ad İbnu Zürâre'de o gün toplandılar. Es'ad onlara o gün namaz kıldırdı. Bundan sonra Allah, cuma sûresini indirdi. ...اذا نودى للصلوة من يوم الجمعة **"Ey İman edenler, Cuma günü ezan okunduğu vakit Allah'ın zikrine koşun"** (Cuma 9). Bu rivâyet, o sahâbîlerin içtihadla o günü seçtiklerini ve isminin böylece cuma olduğunu ifade eder.

arûbe denen gündür. Görünen şu ki: Araplar haftanın yedi gününün isimlerini zamanla değiştirdiler. Önceki isimler şöyle idi: Evvel (birinci gün, pazar) Ehven (pazartesi), Cebbâr (salı), Debbâr (çarşamba), Mü'nis (perşembe), Arûbe (cuma), Sebbâr (Cumartesi), Cevherî der ki: "Araplar, kadîm isimlendirmede pazartesi gününe ehven diyorlardı." Bu da gösterir ki onlar haftanın günlerine yeni isimler verdiler. Bunlar hâlen herkesce bilinip kullanılan isimlerdir: es-Sebt (cumartesi), (el-Ehad) (pazar), el-İsneyn (pazartesi) vs. gibi...

★ Arûbe'yi cuma olarak ilk isimlendirenin *Ka'b İbnu Lüey*'in olduğu da söylenmiştir. (Ferrâ bu görüştedir). *İbnu Hacer* der ki: "Bu durumda, arûbe'yi "cuma"ya cahiliye Araplarının çevirip, arûbe şeklindeki ismini de ibkâ ettiklerini söyleyenlerin, bunu te'yîd eden hususi rivâyete ihtiyaçları vardır (aksi takdirde desteksiz iddiada bulunmuş olurlar.)"

2- Cuma Gününün Fazîleti:

Cuma gününü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* **"mü'minlerin bayramı"** olarak tavsif buyurur. Bayram, bir kısım imtiyazları ve hususiyetleri sebebiyle bir günün diğer günlerde olmayan, o güne has bazı umumi merasimlerle kutlanmasıdır. Her bayramda mutlaka bir kutlama ve merasim ve bunun da bir sebebi vardır. O halde, cum'a gününü kutlamaya sevkeden hususiyetleri nelerdir? Şeriat kitapları, bu günün hususiyetleri üzerine otuzdan fazla kerâmet ve fazilet zikrederler. Bazılarını şöylece kaydediyoruz:

★ Bayram günüdür, münferid oruç tutulmaz.

★ O günün sabahında *elif-lâm-mîm tenzîl ile Hel Etâ sûreleri, gündüz de Cuma ve Münâfikîn* sûreleri okunur.

★ Cuma günü gusledilir, koku sürülür, misvak kullanılır, en güzel elbiseler giyilir.

★ Mescidler buhurlanır.

★ Mescide erken gidilir.

★ Hatip hutbeye çıkıncaya kadar ibadetle meşgul olunur.

★ Sessiz durulur, hutbe dinlenir.

★ Kehf sûresi okunur.

★ İstiva vaktinde nafile kılma kerâheti kalkar.

★ Namazdan önce yola çıkmak mekruhtur.

★ Cuma namazına gidenin her adımına bir yıllık sevap katlanmıştır.

★ Cehennem o gün kabarmaktan yasaklanmıştır.

★ Duâların kabul edildiği icabet saati vardır.

★ Günahlar o gün örtülür.

★ Bu, ümmet için hayrı artırılmış bir gündür.

★ Haftanın en hayırlı günüdür.

★ Hayır o günde sâbitleşir, yüce ruhlar o gün toplanır.

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ VÜCÛBU VE AHKÂMI

2848 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنِ اغتسل يوم الجُمعة غُسْلَ الجَنابة ثُمَّ راح إلى الجُمعة فكأنَّما قرَّب بدنة، ومن راح في السَّاعة الثَّانية فكأنَّما قرَّب بقرة، ومن راح في السَّاعة الثَّالثة فكأنَّما قرَّب كبشاً أقرن، ومن راح في السَّاعة الرَّابعة فكأنَّما قرَّب دجاجة، ومن راح في السَّاعة الخامسة فكأنَّما قرَّب بيضة. فإذا خرج الإمامُ حضرت الملائكة يستمعون الذِّكر]. أخرجه الستة.

1. (2848)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cuma günü cenabet guslü ile gusül yapar, sonra cumaya giderse sanki bir deve kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim ikinci saatte giderse bir sığır kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim üçüncü saat giderse boynuzlu bir davar kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim dördüncü saat giderse bir tavuk kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim beşinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi (sevaba nâil) olur. İmam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur, zikri dinlerler."* [Buhârî Cuma 4, 19; Müslim, Cum'a 10, (850); Muvatta, Cuma 1, (1, 101); Ebû Dâvud, Tahâret 129, (351); Tirmizî, Salât 358, (499); Nesâî, Cuma 14, (3, 99); İbnu Mâce, İkâmet 82, (1092).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis cuma namazının diğer namazlarda olmayan bir hususiyetini belirtiyor: Bu namaza erken gelme hususunda gösterilecek gayret, hem mâlî ve hem de bedenî ibadet değerindedir. Böylece cum'a namazı, mâlî ve bedenî ibadetin sevabını cem etmiş olmaktadır. Bu ise başka namazlara tanınmayan bir imtiyazdır.

2- *"Kim... yıkanırsa"* ifadesine kadın-erkek, yaşlı-genç, hür-köle... herkes dahildir, çünkü ifade mutlaktır.

3- Cenâbet guslü ile yıkanmaktan murad cenâbetten temizlenirken yıkandığı şekilde yıkanmaktır. Yani burun ve boğaza da şâmil olacak şekilde, mükemmel şekilde yıkanmak... Ancak bazı âlimler bu ifadede cum'a günü cimaya bir işaret olduğunu söylemiştir. "Buradaki hikmet derler, nefsin meşru yoldan sükûnete ermesi, böylece namaza giderken gözü, gördüğü şeylere kaymaktan korunmasıdır." Böylece kadın da o gün yıkanmaya sevkedilmiş olur.

4- Hadiste geçen قَرَّبَ tabirini kurban etmek şeklinde tercüme ettik. Bundan maksad tasadduk'tur, yani Allah'ın yakınlık ve rızasını güderek deve (veya sığır veya koyun veya tavuk) kesip sadaka olarak dağıtmaktır. Hayvanlar hakkında kurban etmenin içinde kesmek de vardır. Yumurta bağışında kesme mânası olmadığı için "kurban" kelimesi dilimize uymaz, bu sebeple onu "tasadduk (bağış)" kelimesiyle ifade ettik. Keza tavuk için de kurban vasfı uygun düşmez. Şu halde kurbandan maksad tasadduktur.

Hadiste cumaya erken gelenlerin sevabını deve, sığır, davar, tavuk ve yumurta ile ifade edilmesini âlimlerden bazıları zâhirine hamlederek: Eğer kazanılan sevap cesed giyip maddîleşse belirtilen şekilde müşahhas bir hal alacağını söylemiş, bazı âlimler de: *"Bundan maksad namaza erken gelenlerle geç gelenlerin aralarındaki farkı ve bu farkın büyüklüğünü göstermektir"* demiştir. Mesela birincinin ikinciye kıymete nisbeti, deve ile sığır arasındaki nisbet gibidir vs.

5- *Mâverdi,* "imam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur" cümlesinden imamın erken çıkmasının müstehab olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Ancak, "Camiye erken gelip, husûsî yerinde bekler, vakti gelince hutbe için çıkar" diye îtiraza cevap verilip iki hüküm te'lif edilmiştir.

6- Hadiste cuma günü yıkanmaya teşvik mevcuttur.

7- Cuma'nın ve cuma namazına erken gelmenin fazîleti beyan edilmiştir.

8- Hadis, fazilette insanların mertebelerinin amellerine göre olduğunu ifade etmektedir.

9- Sadaka, az da olsa şeriat nazarında hakir görülmez.

10- Deve kurban etmekle yapılan takarrüb, sığır kurban etmekten ileridir, efdaldir. Hedy (Mekke'de kesilecek kurban) hususunda ittifak edilmiş, dahâya (diğer kurbanlar) hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak dahâyada devenin efdal olduğu ekseriyetin görüşü olmuştur.

11- Saatin Beşe Taksimi:

Hadiste, camiye gidenler birinci saatle beşinci saat arasında olmak üzere beş mertebeye ayrılarak derecelendirilmiştir. Âlimlerden bir kısmı bundan maksadın cumaya erken gelenle geç gelenler arasındaki farkı, müşahhas misallerle gösterip erken gelmeye teşvik diye açıklamış ise de, bazı âlimler, başka incelikler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu noktada yapılan münâkaşalara fazla girmek istemiyoruz. Ancak Resûlullah'ın hadislerinde ne gibi inceliklerin meknuz olduğunu, hadislere ilimle ve im'ân-ı nazarla bakınca ne büyük definelerin keşfedilebileceğini gösterme sadedinde ulemadan birkaç yorum kaydedeceğiz:

İbnu Hacer, bazı ihtilaflara dikkat çektikten sonra, hadisin bu vechinde, zamanın altı saate ayrılmış olma ihtimaline ve fakat râvinin, birini zikretmeyi ihmal etmiş olabileceğine dikkat çeker ve bu görüşünü te'yîden Nesâî'nin bir rivâyetinde tavukla yumurta arasında bir de serçe mertebesinin zikredildiğini hatırlatır. Bu ziyadeyi güçlendiren şâhidlerini de gösteren şârihimiz der ki: "Bu duruma göre, îmanın çıkışı altıncı derecenin sonundadır. Bütün bu yorumlar, saatlerden kastedilen şeyin, saat deyince, örf gereği zihne gelen şey olmasına bağlıdır. Ancak bu düşünce isabetli değildir, çünkü, murad bu olsaydı durum kış ve yaz günlerinde farklı olurdu. Çünkü gündüz vakti kısalıkta on saate uzunlukta ondört saate ulaşır." Bu işkâli Kaffâl dile getirmiştir.

Kadı Hüseyn buna şöyle cevap verir: "Saatler'den murad miktarı uzunluk ve kısalıkta değişmeyen (zaman dilimleri)dir. Gündüz oniki saattir, ancak bunlardan her biri artar ve eksilir, gece de böyle. "Vakit âlimleri bunlara "âfâkî saatler" derler.

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Hz. Câbir'den yaptıkları bir rivâyette:

يوم الجمعة اثنتا عشرة ساعة *"Cuma günü oniki saattir"* denmiştir. Bu ibâre, tebkîr (cumaya erken gelmeye teşvik) hadisinde zikredilmiş olmasa da (Tebkîr hadisinde gelen) saatlerden muradı yakalamada istifade edilir. Bazıları: "Saatlerden murad, günün başından zeval vaktine kadar erken gelenlerin mertebelerini beyandır, bu da beş kısma ayrılır"demiştir.

Gazâlî, daha bir cesur davranarak şahsî re'yi ile bir taksimde bulunmuştur. Der ki:

"Birinci saat, fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadardır.

İkinci saat, güneşin yükselmesine kadardır.

Üçüncü saat, güneşin genişlemesine kadardır.

Dördüncü saat, ayakların yanmasına kadardır.

Beşinci saat, zeval vaktine kadardır."

İbnu Dakîku'l-Îd, Gazâlî'nin bu taksimine itiraz etmiş: "Hadisteki saatleri, ma'ruf saatlerle te'vil evlâdır, aksi takdirde bu beş sayısını zikretmenin bir mânası kalmaz, çünkü mertebeler çok farklıdır" demiştir.

Bir kısım *Şâfiî* ve *Mâlikîler* meseleye bir başka yaklaşımla çözüm getirirler. Derler ki: "Saatlerden kastedilen şey beş kısa lahza'dır. Bunlardan birincisi güneşin zevalidir, sonuncusu da hatibin minbere oturmasıdır." Onlar bu açıklamayı yaparkan iki delil ileri sürdüler:

1) Saat kelimesi, mahdut olmayan bir zaman parçasına ıtlak olunur. Söz gelimi جِئْتُ سَاعَةَ كَذَا "falanca saatte geldim" dediğin zaman herhangi bir vakitte geldim demek istersin.

2) Hadiste "gitme" fiili için رَاحَ kullanılmıştır. Bu kelime, cuma'ya gitme saatini zevalden başlatır. Çünkü revâh lügat açısından zevalden başlayıp günün sonuna kadar olan yürüyüşü (gitmeyi) ifade eder. Gudüvv ise günün başından zevâle kadar yürüyüşü ifade eder.

Bu yoruma, revâh kelimesini Arapların "gitme" mânasında olmak üzere günün herhangi bir vaktindeki "gitmeler" için de kullandığı gösterilerek îtiraz edilmiştir. Hatta *İbnu Hacer*, hadisin başka vecihlerinde revâh yerine gudüvv ve başka kelimelerin de kullanıldığını örneklerle gösterir.

Görüldüğü üzere, hadiste gelen "saatler" tâbirini anlamakta âlimler farklı yorumlara yer vermişler, ihtilaflara düşmüşlerdir.

2849 ٢- وفي رواية: [إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلَائِكَةٌ يَكْتُبُونَ الْأَوَّلَ فَالْأَوَّلَ. فَإِذَا جَلَسَ الْإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاؤُا يَسْمَعُونَ الذِّكْرَ].

2. (2849)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Cuma günü olunca, mescidin her bir kapısında melekler vardır. İlk gelenleri sırayla yazarlar. İmam (minbere) oturunca defterleri kapatıp, zikri dinlenmeye giderler." [Müslim, Cuma 24, (850).]

AÇIKLAMA:

Burada geç kalmadan tahzir vardır. Zira melekler, imam minbere çıkıncaya kadar kapılarda durup gelenleri, geliş sırasına göre yazmakta, imam minbere çıkınca defterlerini kapayıp, hutbeyi dinlemeye gitmektedir. Böylece daha sonra gelenler kayıt dışında kalmaktadırlar.

Bazı rivayetlerde "defterlerin nurdan, kalemlerin nurdan" olduğu be-

lirtilmiştir. Bu sarahate dayanan bir kısım âlimler bu meleklerin hafaza meleklerinden başka melekler olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

"Sahifelerin (defterlerin) kapanması" ile, cumaya erken gelenlerin faziletlerini yazmaya mahsus defterlerin kapanması kastedilmiş olmalıdır. Zîra hutbeyi dinlemek namaza dahil olmak, zikir ve duâda hazır bulunmak, huşû, insât gibi fiillerin sevaplarını yazma işi devam edecektir. Bunları hafaza meleklerinin yazacağı kesindir. Bu durum da öbür meleklerin başka melekler olduğunu ifade eder.

2850 ٣- وعن أوس بن أوس الثقفي رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ غَسَّلَ واغْتَسَلَ، وبَكَّرَ وابْتَكَرَ، ومشى ولَمْ يَرْكَبْ، ودَنَا مِنَ الإمَامِ فاستمع ولَمْ يَلْغُ. كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ، أَجْرُ صِيَامِهَا وقِيَامِهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

وقالَ أبو داود: «سُئِلَ مَكْحُولٌ عَنْ غَسَّلَ واغْتَسَلَ؟ فقَالَ: غَسَلَ رَأْسَهُ وجَسَدَهُ. وكَذلِكَ قالَ سَعِيدُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ».

قوله «غَسَّلَ» أى جامع امرأته فأحوجها إلى الغُسل، وذلك يكون أغض لطرْفه إذا خرج إلى الجمعة، واغتسل هو بعد الجماع.

وقيل «غَسَّلَ» أسْبَغ الوضوء وأكمله ثم اغتسل بعده للجمعة.

«وبَكَّرَ» أى إلى الصلاة في أول وقتها.

«وابتكرَ» أدرك أولَ الخطبة.

3. (2850)- *Evs İbnu Evs es-Sakafî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim (cuma günü) yıkar ve yıkanırsa, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyâni söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır." [Ebû Dâvud, Tahâret 129, (345, 346); Tirmizî, Salât 356, (496); Nesâî,Cuma 12, (3, 97); İbnu Mâce, İkâmet 80, (1027); Buhârî, Cuma 6.]

Ebû Dâvud der ki: "Mekhûl'e غَسَّلَ ve اغْتَسَلَ den sorulmuştu şu cevabı verdi: "Bundan maksad başını ve bedenini yıkamaktır." Saîd İbnu Abdilaziz de aynı şeyi söyledi. اغْتَسَلُوا "Hanımıyla cinsî münasebette bulunarak onu da yıkanmaya muhtaç kıldı" demektir. Böyle yapmak, namaza çıkınca, gözlerin korunmasında en elverişli vasıtadır."

اغْتَسَلَ ise cimadan sonraki yıkanmadır.

بَكَّرَ ilk vaktinde namaza gitmektir.

ابْتَكَرَ hutbenin başına yetişmektir.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cuma günü yıkanması üzerine vârid olmuştur: "Cuma günü" tâbiri rivâyetin bazı vecihlerinde yok ise de bazılarında mevcuttur.

2- Yıkar diye tercüme ettiğimiz غَسَّلَ kelimesini âlimler, iki mânaya te'vil etmişlerdir:

1) Başını yıkar, bu durumda ikinci kelime اغْتَسَلَ "bedeninin geri kalan taraflarını yıkar." Yani "yıkanır" mânasına anlaşılmıştır.

2) Hanımının da yıkanmasına sebep olur, yani cuma günü, hanımıyla münâsebet-i cinsiyyede bulunarak, onu da yıkanmaya mecbur eder, kendisi yıkanmış, onu da yıkamış olur. Böylece bu hadiste de, 2848 numaralı hadiste geçen cimaya zimnî teşvik tekrar ele alınmış olmaktadır.

Aynı mânada kullanılabilen bu iki kelimenin te'kîden yan yana kullanılmış olabileceği de söylenmiştir.

Şunu da belirtelim, hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da gelen vecihleri, yukarıda kaydedilen birinci tefsirin tercihine kanaat vermektedir. Zira *Ebû Dâvud*'da مَنْ غَسَّلَ رَأْسَهُ وَاغْتَسَلَ "Kim başını yıkar ve yıkanırsa"..." denmekte, Buhârî'nin bir rivâyetinde اغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُوسَكُمْ "*...yıkanın ve başınızı da yıkayın*" ibaresi yer almaktadır.

3) بَكَّرَ ve ابْتَكَرَ kelimeleri de hem te'kîden yan yana gelimş, aynı mânada iki kelime olarak anlaşılmış, hem de biri erken çıkmak, diğeri de hutbenin başına yetişmek mânalarında te'vil edilmiştir.

Gerek yıkanma ve gerekse erken olma kelimelerinin aynı mânada te'kîden tekrar edilmiş olmalarına, yine aynı hadiste gelen "yürür ve binmezse" ibaresi örnek gösterilmiştir. "*Yürümek*" ve "binmemek" aynı mânanın iki ayrı kelimeyle ifadesidir.

2851 ٤- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَحْضُرُ الْجُمُعَةَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ: فَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللهَ إِنْ شَاءَ أَعْطَاهُ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِإِنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ

يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أَحَدًا، فَهِيَ كَفَّارَةٌ لَهُ إِلَى الْجُمُعَةِ الَّتِي تَلِيهَا وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا].

4. (2851)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Cuma namazına üç (grup) insan katılır:**

1) Kişi var, namaza katılır, boş konuşma yapar. Bunun namazdan hissesi, o konuşmasıdır.

2) Kişi var namaza gelir duâ eder. Bu kimse Allah'a duâda bulunmuştur, Allah dilerse onun istediğini hemen verir, dilerse vermez.

3) Kişi vardır, namaza gelir sadece dinler ve sükut eder, mü'minlerin arasından yararak geçmez, kimseye eza vermez. Onun bu namazı, daha önce geçen cumaya ve fazladan da üç güne kadar (günahlarına) kefarettir. Bu hal Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne binaendir: "Kim bir hayır yaparsa bu kendisinden on misliyle kabul edilir" (En'âm 160). [Ebû Dâvud, Salât 235, (1113).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu hadislerinde, cum'a namazına katılma âdâbını belirtmektedir. Bunu belirtirken, katılanları başlıca üç gruba ayırır:

1) Namaza katılmakla birlikte boş laf edenler: Cumada boş laf edenler deyince öncelikle hutbe sırasında konuşanlar hatıra gelir. Ancak 2778-2782 ve 2834 numaralı hadislerde geçtiği üzere, kişinin namaz maksadıyla evinden çıktığı andan itibaren namazda olduğu nazar-ı dikkate alınınca cuma namazına gitme niyetiyle evini terkettiği andan itibaren boş sözleri terkedip, zikir veya sükûn halinde olması, hutbe sırasında insât kelimesiyle ifade edilen can kulağıyla dinlemeye ehemmiyet vermesi gerekir.

"Boş söz" diye tercüme ettiğimiz lağv'ı "cuma edebine uymayan her söz" diye tarif edebiliriz. Resûlullah'ın Ebû Dâvud'da gelen tarifine göre şöyledir: إِذَا قُلْتَ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ "İmamın hutbe verirken yanındakine "sus dinle!"diyecek olursan "boş söz"de bulunmuş olursun." Âlimler, cemaati yarmak vs. sûrette cemaate verilen eziyeti de lağv'e dahil ederler. İbnu Hacer bu kelimeyi açıklama sadedinde şu izahları kaydeder: "Ahfeş: "Şüphe ve bâtıla giren asılsız sözlere lağv" demiştir. İbnu Arefe der ki: Lağv, sözün düşüğüdür, doğrudan ayrılmaya da lağv denmiştir. وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا âyetine göre lağv günah demektir. Zeyn

İbnu'l-Münîr: "Müfessirler sözü lağv "güzel olmayan söz" olduğunda ittifak eder" demiştir.

Şu halde, namazda konuşmak -veya hadisin son kısmından da anlaşılacağı üzere- cemaatin omuzlarını yararak ilerlemek sûretiyle başkasını rahatsız edenin cuma'dan elde edeceği nasib, başkalarına verdiği bu eziyetten ibarettir. Efnedimiz bu ifadeleriyle, her ne sûretle olursa olsun cemaate eziyet vermekten şiddetle zecretmiş olmaktadır. İbnu Hacer el-Mekkî, hadisin bu kısmını *"(Hutbe sırasında) boş lakırdı eden kimsenin namaza katılmaktan alacağı hisse tam değildir, çünkü lağv, cuma sevabının kemâline mâni olur"* diye anlar.

2) Cuma cemaatinin ikinci grubunu hutbe sırasında dua edenler teşkil etmektedir. Dua aslında *zikir*'dir, *ibadet*'dir. Ancak hutbe edebine aykırıdır. Hutbede takınılması gereken edeb olarak insât yani can kulağıyla dinlemek emredilmiştir. Öye ise dua, insât'a mânidir, terki evladır.

Şu halde hadis, Cenâb-ı Hakk'ın hutbe sırasında yapılan duayı aff, merhamet ve müsâmaha ile muamele ederek kabul buyurması da mümkündür. Emredilen edebe, yani sessiz durup can kulağı ile hutbeyi dinleme edebine aykırı hareket ettiği için ceza olarak, duasının kabul edilmemesi de mümkündür.

3) Cuma'ya katılan üçüncü grup kimseler, cemaati omuzlarından yarıp ilerlemek vs. sûretlerle rahatsız etmeksizin yerini alıp, hiç konuşmaksızın sükûnet içinde hutbeyi dinleyenlerdir. Âlimler, rahatsızlık verici sebepler meyanında yerinden doğrulmak yanındakine yaslanmak, bir âzâsının üzerine oturmak, seccâdesine rızasını almadan oturmak, pis koku neşretmek vs'yi de zikreder. Hadiste hem insât ve hem de sükût geçmektedir. Bunlar birbirine yakın mâna taşımaları sebebiyle umumîyetle, ikincisinin birinciyi te'kîden zikredildiği belirtilmiştir. Ancak *insât*'ın can kulağıyla dinleme mânasında minbere yakın olanlar hakkında, sükût da daha ziyade sessiz olma mânasında uzakta olanlar hakkında yani imamı yeterince işitmese de, hutbeyi anlayarak takip edemese de sükûnet içinde durmak mânasında kullanılmış olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Biz, hadisin bu kısmında, cuma günü camiye erken gelmeye teşvik mânası da görmekteyiz. Çünkü erken gelenler ön saflarda, minbere yakın yerlerini alırken, başkalarının omuzlarını yararak eziyet verme durumuna düşmezler ve dahi insât yani "hutbeyi can kulağı ile dinleme" şansını da garantilerler.

4) "Onun bu namazı" diye tercüme ettiğimiz هى zamirine, belirtilen

edebler, hutbe, namaz hepsi dahildir. İşte böyle mükemmel olarak kılınan cuma namazı, kişinin on günlük küçük günahlarının kefaretine garanti olmaktadır.

Cuma'nın kefaret olduğu on gün, hadisin zâhirine göre "müteakip on gün" olarak anlaşılmaya müsait ise de, başka rivâyetlerin nassıyla, geçmiş cumaya kadar ve ondan önceki üç güne yani kılınan cumadan önce geçen son on güne şâmildir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdâbına uygun olarak kılınan bir cumanın on günü içine alan bir müddette işlenecek günahlara kefaret olacağı hususunda Kur'ân-ı Kerîm'in âyetinden delil getirmekte, mü'mini bu hususta iknâ etmek istemektedir.

2852 ٥ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال وهو على المنبر في الكوفة يخطبُ: [إذَا كَانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ غَدَتِ الشَّيَاطِينُ بِرَايَاتِهَا إلَى الأَسْوَاقِ فَيَرْمُونَ النَّاسَ بِالتَّرَابِيثِ، أَوْ قَالَ بِالرَّبَائِثِ وَيُثَبِّطُونَهُمْ عَنِ الجُمُعَةِ وَتَغْدُوا المَلَائِكَةُ فَيَجْلِسُونَ عَلَى أَبْوَابِ المَسْجِدِ يَكْتُبُونَ الرَّجُلَ مِنْ سَاعَةٍ، وَالرَّجُلَ مِنْ سَاعَتَيْنِ حَتَّى يَخْرُجَ الإِمَامُ. فَإِذَا جَلَسَ الرَّجُلُ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ الاسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَأَنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلَانِ مِنْ أَجْرٍ، فَإِنْ نَأَى وَجَلَسَ حَيْثُ لَا يَسْمَعُ فَأَنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنْ أَجْرِهِ، وَإِنْ جَلَسَ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ الاسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْلَانِ مِنْ وِزْرٍ. فَإِنْ جَلَسَ مَجْلِساً لَا يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ الاسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْلٌ مِنْ وِزْرٍ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ يَوْمُ الجُمُعَةِ صَهْ فَقَدْ لَغَا، وَمَنْ لَغَا فَلَيْسَ لَهُ فِي جُمُعَتِهِ تِلْكَ شَيْءٌ. ثُمَّ قَالَ فِي آخِرِهِ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ يَقُولُ ذَلِكَ]. أخرجهما أبو داود.

« التَّرَابِيثُ أَوِ الرَّبَائِثُ » جمع رَبِيثة وهي ما يحبس الإنسان عن مَهامة ويشغله عنها ويُثَبِّطه.

قال الخطابي « وَأَمَّا التَّرَابِيثُ » فليس بشئ.

وقوله « يَرْمُونَ » إنما هو فيربثون الناس. كذا روى لنا في غير هذا الحديث.

« وَالكِفْلُ » النصيب. وقيل الضعف.

« وَالْوِزْرُ » الإثم المثقل للظهر.

5. (2852)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) Kûfe'de hutbe verirken minberden şöyle seslenmiştir: "Cuma günü olunca şeytan çarşı ve pazara erkenden bayraklarıyla gider, insanlara binbir engel çıkararak mâni olmaya, onları cumadan (hiç olsun) geciktirmeye çalışır. Melekler de erkenden gidip mescidin kapılarına dururlar. Gelenleri birinci saatte gelenler, ikinci saatte gelenler diye yazarlar. Bu hâl imam (hutbeye) çıkıncaya kadar devam eder. Kişi mescidde, imamı görüp, dinleyebileceği bir yere oturup, can kulağıyla dinledi ve konuşmadı mı, kendisine iki kat sevap vardır. Kişi uzakta kalır ve imamı dinleyemeyeceği bir yere oturur, sessiz durur ve konuşmazsa bir hisse sevap alır. Eğer, imamı görüp dinleyebileceği bir yere oturur fakat boş konuşma yapar, sessiz kalmazsa, ona iki hisse vebal yazılır. Eğer, dileme ve görme imkânı olmayan bir yere oturur ve boş konuşur ve sessiz kalmazsa, ona bir hisse vebal vardır. Kimde yanındaki arkadaşına cuma günü "sus" derse "boş konuşmuş" olur. Kim de boş konuşur ise, o cumadaki sevaptan nasibsiz kalır."

(Hz. Ali) konuşmasının sonunda şunu söyledi: *"Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim."* [Ebû Dâvud, Salât 209, (1051).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, cumaya erkenden gitmeyi teşvik eden hadislerden biridir. Hadiste sadece erken gitme değil, hutbe verecek hatibi görmeye ve dinlemeye imkân tanıyacak bir yere oturmayı da teşvik etmektedir. Hadiste sadece dinleme değil "görme" kaydının da konmuş olması bilhassa günümüz şartlarında akla gelebilecek bazı sorulara peşin cevap olur: Çünkü hoparlörler sayesinde dışarıda bile hutbeler eksiksiz dinlenebilir. Şu halde hatibin görülebileceği bir yeri kapmak için acele davranmak, bunu niyete koyarak hareket etmek esastır. Buna rağmen dışarıda kalanların insât ve sükût şartına riâyet etmeleri halinde, hadiste vaadedilen çifte sevaba nail olacakları rahmet-i ilâhiyeden umulabilir, çünkü mü'minin niyyeti esastır.

2- Râvi, *terâbîs* kelimesinde şekke düşmüştür: "Terâbîs" mi işitti, rebâis mi işitti? *Hattâbi* terâbîs'in müstâmel bir kelime olmadığını söyler. Şârihler rebîse'nin cem'i olan rebâis olması gereğine dikkat çekerler. Rebîse kişiyi hedefinden alıkoyan mâni, engel demektir.

3- *Boş konuşmak* diye tercüme ettiğimiz *lağv* düşük, bâtıl, reddedilmiş, hükmünü yitirmiş söz demektir. Bazı âlimler, "doğru olmayan söz", "uygun olmayanın konuşulması" diye tarifler sunmuşlardır. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste "Hutbe sırasındaki her çeşit söz"e lağv denmek-

tedir, çünkü hutbede hazır olmanın edebi, hiçbir şey konuşmadan can kulağıyla dinlemektir. Hadis, hutbe sırasında konuşana "sus dinle!" mânasına انصتْ demenin lağv olduğunu söyleyince geri kalan sözlerin külliyen lağv olacağı açıktır. Zîra aslında yersiz konuşana "sus!" ihtarının , emr-i bil ma'ruf olduğu, dinin teşvik ettiği memduh ameller sırasına gireceği sarih bir durumdur. Önceki hadiste hutbe sırasında dua etmeye açıkca lağv denmemiş olsa bile o da yasaklanmaktadır, dolayısıyla duanın bile lağv'a nisbeti mümkündür. Nevevî, yanındakini konuşmaktan menetmek zorunda kalınca işaretle "sus" demenin uygun olacağını söyler, anlamadığı takdirde mümkün mertebe asgari bir kelamla susturmaya tevessül etmeyi tecviz eder.

Âlimler hutbe sırasındaki kelam haram mı, mekruh mu, mekruhsa tahrimî mekruh mu, tenzihî mekruh mu ihtilaf etmiştir. *Şâfiî* hazretleri bir kavlinde hutbeyi iki rek'at namaza bedel tutar. Bu açıdan hutbe sırasında konuşmak haramdır. Esahh olan kavline göre iki rek'ata bedel değildir, bu açıdan haram olmaz.

Keza ulemâ, hutbeyi işitmeyen kişiye işittiği durumdaki gibi can kulağı ile dinleme vaziyetinde (insât) durması gerekli midir? diye de münâkaşa etmiştir. Cumhur, gereklidir!" derken, Ahmed İbnu Hanbel, İbrahim Nehâî ve iki kavlinden birinde *İmam Şâfiî:* "Bu durumda gerekmez" demiştir. İbnu Hacer, hutbe sırasında kelam tecviz edenlerden de bahseder, ancak bunları hutbede yersiz konuşma yapılma durumuna hamleder. Emevî idarecilerinin bazı yersiz davranışları hutbe sırasında seleften bir kısmının aksülameline sebep olmuştur.

Son olarak şunu da kaydedelim: el-Muğnî'de: "Namazda kelamı caiz kılan hallerin hutbede de caiz kılacağı hususunda ulemanın ittifak ettiğini" belirtir, gözleri kör olan kimseyi çukura düşmekten tahzîr gibi... *İmam Şâfiî:* "Birine fenalık geleceğinden korkan kimsenin, işaretle duyuramadı ise, sözle duyurmasında bir beis görmem" demiştir.

2853 ٦– وعن طارق بن شهاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: الجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ عَلَى أَرْبَعَةٍ: عَبْدٍ مَمْلُوكٍ، أَوِ امْرَأَةٍ، أَوْ صَبِيٍّ، أَوْ مَرِيضٍ]. أخرجه أبو داود.

وقال طارق: قد رأى النبي ﷺ وهو يعدُّ من أصحابه ولم يسمع منه شيئاً.

6. (2853)- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Cuma namazı, dört kişi hariç geri kalan her müslüman üzerine cemaat içinde yapması gereken vacib bir hakk'dır. Cumadan istisna edilen bu dört kişi şunlardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta."* [Ebû Dâvud, Salât 215, (1067).]

AÇIKLAMA:

1- *Tarık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) cahiliye devrini yaşamış, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmüş sahâbîlerdendir. Ancak Hz. Peygamber'i hiç dinlemediği bilinmektedir. *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) zamanlarında otuzüç veya otuzdört adet gazveye iştirak etmiştir, 82 hicrî yılında vefat etmiştir (radıyallâhu anh). Şu halde bu rivâyet sahâbî mürseli'ne bir örnek olmaktadır.

2- "Cuma hakk'tır" ibâresi, cuma namazınınn Kitap ve Sünnet'le sâbit kesin bir farz olduğunu ifade eder. "Allah'ın kulları üzerindeki farz olan haklarından biri"diye te'vîl etmek de mümkündür.

3- Hadiste geçen *her müslüman üzerine* عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ tabiri, *"cuma, farz-ı kifâyedir"* diyecekleri reddedecek bir cevap teşkil eder.

4- *"Cemaat içinde* فِى الْجَمَاعَةِ tabiri, cuma namazının cemaat halinde kılınacağını, münferid kılınamayacağını gösterir. Ulemâ bu hususta icma eder.

Ancak kaç kişinin burada istenen "cemaat"i sağlayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

★ *Ebû Hanîfe*'ye göre imam hariç en az üç kişi cemaati teşkil eder. Bunların hutbeyi dinlemelerini de şart koşmaz. Hutbeyi imamdan başka iki kişi dinlese yeterlidir. *Ehl-i Rey*'den *Evzâî*'ye göre cuma günü için üç kişi de yeterlidir, yeter ki vali de olsun. *Ebû Sevr*, "Cuma için ayrı bir sayı aranmaz, diğer namazlar gibidir, iki kişiyle de kılınır" demiştir.

★ *Şâfiîler*, "En az kırk kişi olursa cemaat teşekkül eder" derler. Şâfiîye göre bunlar hür ve mukîm olmalıdır.

★ *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ömer İbnu Abdilaziz* gibi bir kısım başka âlimler de cumanın farz olması için cemaatin en az kırk olmasını şart koşmuşlardır. Omer Ibnu Abdilaziz bunlardan birinin vâli olmasını şart koşar ise de Şâfiî böyle bir şart koşmamıştır.

★ *İmam Mâlik* cemaat için rakam üzerinde durmamış: "Evleri birbirine muttasıl bir köyde bir araya gelinen bir mescid ve alış-veriş mahalli (sûk) varsa oradaki cemaate cuma farz olur" demiştir. İmam Mâlik hazretleri de vali şartı koşmamıştır.

5- *Cuma namazı* kadınlara farz değildir. Ancak İmam Şâfiî yaşlı kadınların (acâiz) cemaate katılmasını müstehab görür.

6- Cumanın çocuklara vacib olmadığı hususunda ulemâ icma eder. Burada çocuktan maksad henüz bülûğa ermeyen kimsedir. Ancak mürâhik olduktan sonra, yani bülûğ çağına yaklaşınca, alıştırılmaları maksadıyla götürülmeleri, tevşik edilmeleri İslâmi terbiyenin gereğidir.

7- Hastaya meşakkate sebep olacaksa, cuma farz olmaz. Hiçbir meşakkat ve zararın mevzubahis olmadığı hafif hastalıklar cumanın farziyyetini kaldırmaz. İmam-ı Âzam, rehberi olsa bile, bunda meşakkat olduğu için, âmâya da cumanın farz olmayacağına hükmetmiştir. Ancak *İmam Şâfiî*, rehberi olan âmâya cumanın farz olduğunu söyler.

8. Köle hususunda ulema ihtilaflıdır. *Hasan Basrî* ve Katâde cumanın gidebilecek durumda olan kölelere de farz olduğunu söylemiştir. Evzâî ve Dâvud-ı Zâhirî'nin de bu görüşte olduğunu Suyûtî kaydeder.

9- Zührî, "Yolcu ezanı işitirse cumaya katılsın" demiştir. *İbrahim Nehâî*'nin de benzer bir fetvası mevzubahistir. Bu da gösterir ki cuma farz-ı ayn olan ibadetlerdendir.

2854 V– وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما: [أن النبيّ ﷺ قالَ: الجُمُعَةُ عَلى كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّداءَ]. أخرجه أبو داود.

7. (2854)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ezanı her işitene cuma farzdır." [Ebû Dâvud, Salât 212, (1056).]

AÇIKLAMA:

Burada, hadisin zahiri, cumanın farz olması için ezanın işitilmesini şart koşar. Ama âyet-i kerîmede "işitme" değil, "okunma" zikredilmiştir: اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله **"Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun"** (Cuma 9). Ulemâ, bu sebeple hadisi: "Ezanı işitme gücünde olan herkese cuma farzdır" diye anlamıştır. Cumhur şöyle der: "Ezanı işitene ve işitme gücünde olana cuma farzdır, kişinin beldenin içinde veya dışında olması farketmez. " *Zeydü'd-Dîn el-Irakî*'nin Şerhu't-Tirmizî'de kaydına göre, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel, bir şehir ahalisinin tamamına, -ezanı işitmemiş bile olsalar-, cumanın farz olduğunu söylemekte ittifak etmişlerdir.

2855 ٨- وعن حفصة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قال رسولُ اللهِ ﷺ على كُلِّ مُحتَلِمٍ رَوَاحٌ إلى الجُمُعَةِ، وعلى كُلِّ من راح إلى الجُمُعَةِ الغُسْلُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (2855)- *Hz.Hafsa* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her ihtilam olan erkeğe cumaya gitmek vacibtir. Cumaya her gidene de gusül vacibtir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 129, (342); Nesâî, Cuma 2, (3, 89).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zahiri itibariyle âmmdır. Yani her büluğa erene cuma namazının farz olduğunu ifade etmektedir.Halbuki az yukarıda (2853) belirtildiği üzere kadına, köleye, yolcu ve hastaya cuma farz değildir, büluğa ermiş bile olsalar.

2- Rivâyetin devamında Ebû Dâvud şu açıklamayı kaydeder. "Kişi, fecr doğduktan sonra yıkanmış ise, cünüblükten yıkanmış bile olsa cuma yıkanmasının yerine geçer."

Bu açıklama şunun için yapılmıştır. Ulemâ cuma günü başlamazdan önce, yani şafak sökmezden önce yapılacak guslün "cuma guslü" olmayacağını söylemekte ittifak eder. Öyle ise, hadiste emredilen "cuma guslü" nün gerçekleşmesi için cuma günü şafak söktükten sonra gusletmek gerekmektedir. İşte şafak sökmesinden sonra yapılacak gusül cünüplükten temizlenmek için dahi yapılmış olsa, bu "cuma guslü"nün yerine geçer, bir kere daha "cuma guslü" yapmak gerekmez. Ebû Katâde'nin çocuklarından birinden yapılan rivâyete göre, Ebû Katâde مَنِ اغْتَسَلَ يومَ الْجُمُعَةِ لِلْجَنَابَةِ اغْتَسَلَ لِلْجُمُعَةِ"Cuma günü cünüplükten temizlenmek için yıkanan, cuma için yıkanmış sayılır" demiştir.

2856 ٩- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ الجُمُعَةُ على كُلِّ مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إلى أَهْلِهِ]. أخرجه الترمذي وضعفه.

9. (2856)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a, geceleyin ailesine dönebilen herkese farzdır."* (46) [Tirmizî, Salât 360, (502).]

46- Kelimeye bağlı tercümesi: "Gece, kimi ailesine sığındırırsa cuma ona farzdır" şeklinde olmalıdır.

AÇIKLAMA:

Bu hadisi kaydettikten sonra Tirmizî zayıflığına dikkat çeker. Tirmizî'nin kaydına göre bu hadisi, *Ahmed İbnu'l-Hasen* cuma namazının kimlere farz olduğu münâkaşasında istişhâd olarak Ahmed İbnu Hanbel'e rivâyet eder. Ahmed İbnu Hanbel, senedinde yer alan üç zayıf râvi sebebiyle bunun rivâyet edilmesine öfkelenerek: "Rabbine istiğfar et, Rabbine istiğfar et" der.

Tirmizî'nin açıklamasına göre, *Ahmed İbnu Hanbel* bu sözü, sadedinde olduğumuz rivâyetin "senedindeki zayıflık sebebiyle hiçbir kıymet atfetmediği için" söylemiştir.

Hadisin yeterince anlaşılması için, ister istemez bunun Tirmizî'de kaydediliş sebebini bilmemiz gerekecektir. Orada hadise "Ne miktar mesafeden cuma namazına gidilir?" adını taşıyan bir bâbta yer verilmiştir. Bâbın birinci rivâyetinde, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Kuba köyünden cumaya gelmemizi emrederdi" hadisi kaydedilir.[47] Tirmizî: "Bu hadisi sadece bu vecihten biliyoruz, bu bâbta Resûlullah'tan sahih bir rivâyet yoktur" dedikten sonra ilave eder: "Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'tan şu rivâyet de yapılmıştır: "Cuma namazı, gece, kimi ailesine sığındırırsa ona farzdır." Yani mâna makam icabı şöyle olmalı: "Cuma namazı, geceleyin ailesine dönebilecek mesafede olan kimseye farzdır, bu durumda olan kimse dağda da olsa cumaya gelmelidir." el-Müzhîr'in açıklamasına göre: "Cuma, oturduğu yerle cuma namazının kılındığı yer arasında, namazı edadan sonra oturduğu yere geceden önce dönmesine imkan tanıyacak bir mesafe bulunan kimseye farz olur." Keza İbnu Ömer'den de انما الغسل على من يجب عليه الجمعة والجمعة على من بات اهله *"Gusül, cuma farz olana, cuma da geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir"* dediği belirtilir. İbnu Hacer والجمعة على من بات اهله *"Cuma, geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir"* ibâresini şöyle açıklar: "Cuma namazı İbnu Ömer'e göre (namazdan sonra) gece bastırmadan evine dönmesi mümkün olan kimseye farzdır. Bundan daha uzak mesafede olana farz değildir."

Bu açıklamalardan sonra Tirmizî'nin kaydettiği izâhı görebiliriz. Der ki: "Ehl-i ilim, cuma namazının kime farz olduğu hususunda ihtilaf ettiler. Bazıları "Gece, kimi evine sığındırırsa ona farzdır" demiştir. Bazıları da: "Cuma sadece ezanı işitene farzdır" demiştir. Bu Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın kavlidir.

47– Bu hadis, iki rivâyet sonra, 2859 numarada kaydedilen rivâyettir.

Bu mesafeyi müşahhas hale getirme sadedinde zikri geçen Kuba köyü Medîne'ye iki üç mil mesafededir.

2857 ١٠ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أدرك ركعةً من الجُمعة أو غيرها فقد تمت صلاته].

10. (2857)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma namazından veya başkasından bir rek'ate yetişenin namazı tamam olmuştur."* [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 274, 275).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma dahil herhangi bir namazın rek'atini imamla kıldığı takdirde gerisini tek başına tamamlayınca, tamamını cemaatle kılmış hükmüne dahil olacağını yani cemaat sevabını kazanacağını ifade eder.

Bu bâbta daha geniş izah 2830 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.

2858 ١١ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أن النبيَّ ﷺ قال: مَنْ أدرك من صلاة الجُمعة ركعةً فقد أدرك]. أخرجهما النسائي.

11. (2858)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma namazından bir rek'ate yetişen, cuma namazına yetişmiştir."* [Nesâî, Cuma 41, (3, 112, 113).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cumanın birinci rek'atinde imama yetişenin, ikinci rek'atı tek başına tamamlayabileceğini, böylece farz olan cuma borcunu eda etmiş olacağını ifade eder.

2859 ١٢ – وعن رجل من أهل قباء عن أبيه وكانت له صحبة قال: [أمرنا النبيُّ ﷺ أن نشهد الجُمعة من قُباء]. أخرجه الترمذي.

12. (2859)- *Kuba* ahalisinden bir adam -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbet etme şerefine ermiş bulunan- babasından naklen demiştir ki: "Resûlullah bize Kuba'dan (gelerek Medîne'de) cuma namazına katılmamızı emretti." [Tirmizî, Salât 360, (501).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, az yukarıda 2856 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.

2860 ١٣ – وعن أبي الجعد الضَّمْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ مَنْ تَرَكَ ثَلاثَ جُمَعٍ تَهَاوُناً بِهَا طَبَعَ اللهُ تَعالى عَلى قَلْبِه]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (2860)- *Ebû'l-Ca'd ed-Dumrî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim önemsemiyerek üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."* [Ebû Dâvud,Salât 210, (1052).; Tirmizî, Salât 359, (500); Nesâî, Cuma 2, (3, 88).]

2861 ١٤ – وعن سَمُرَة جُندب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ الجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَبِنِصْفِ دِينَارٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

14. (2861)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma namazını özürsüz olarak kim terkedecek olursa bir dinâr para tasadduk etsin, (bu kadar) bulamazsa, yarım dinâr tasadduk etsin."* [Ebû Dâvud, Salât 211, (1053-1054); Nesâî, Keffâret 3, (3, 89); İbnu Mâce, İkâmet 93, (1128).]

2862 ١٥ – وعن أبي المليح عن أبيه واسمه عُمير بن عامر الهُذَلي رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ شَهِدَ النَّبِيَّ ﷺ زَمَنَ الحُدَيْبِيَّةِ في يَوْمِ جُمُعَةٍ وقَدْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ لَمْ يَبُلَّ أَسْفَلَ نِعَالِهِمْ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُصَلُّوا في رِحَالِهِمْ]. أخرجه أبو داود.

15. (2862)- *Ebû'l-Melîh*, ismi *Umayr İbnu Âmir el-Hüzelî* (radıyallâhu anh) olan babasından naklen anlattığına göre, babası Hudeybiye seferi sırasında bir cuma günü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bulunmuştur. O gün, ayakkabılarının altını ıslatmayacak kadar yağmur yağmış, bunun üzerine Efendimiz, herkesin yerlerinde namaz kılmalarını emir buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Salât 213, (1058, 1059); Nesâî, İmâmet 51, (2, 111).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç hadis cum'a namazını mâzeret olmaksızın terkedenlerle ilgilidir. Cuma namazı ilâhî bir emir olduğu için bunun özürsüz terki, gadab-ı ilâhîyi celbedecek bir isyan, bir cinâyettir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun müeyyidesini kalbin mühürlenmesi olarak ifade buyurmuştur. Âlimler mühürlenmeyi kalbe hayrın ulaşmasının menedilmesi diye açıklar. Bir rivâyette de: "Münafiklar listesine kaydedilir" denmiştir.

2- Müteakip hadis, bu ağır cezaya hedef olmak istemeden, ihmalkârlığına pişman olanlara, hatayı telafi yolu göstermektedir: Maddî kefâret...

Ancak, *İbnu Hacer el-Mekkî* tasadduk edilecek bu meblağın, cumayı terketmekten mütevellit günaha tamamen kefâret olmayacağını belirtir ve bir haberde مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ لَمْ يَكُنْ لَهُ كَفَّارَةٌ دُونَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ "Cumayı özürsüz terkedene kıyamet gününden önce kefâret yoktur" buyrulmuş olduğunu hatırlatır. Ona göre, bu tasadduklа günahın hafifleyeceği ümit edilir. Sindî tasadduk etme hükmünün Kur'ân'da gelen

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ **"Muhakkak ki güzellikler, kötülükleri giderir"** (Hûd 114) âyetine dayandığını belirtir. Bu hadiste tasadduktа bulunmaya emir istihbâbî bir emirdir, vücubî değil.

Her günaha olduğu gibi, cumayı terk günahına da behemahal tevbe gerekir. Maddî kefârette bulunsa da bulunmasa da tevbenin ihmal edilmemesi gerekir, zira her çeşit günahı ortadan kaldıran en müessir çare tevbedir.

3- Tasaddukun istihbâbî oluşuna delil, bağışlanacak meblağın miktarındaki muhayyerliktir. Sadedinde olduğumuz hadis, bulamayana "yarım dinar" tecviz ederken, Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyet: "Bir dirhem yahut yarım dirhem, veya bir sa'y yahut yarım sa' buğday" arasında muhayyer bırakır.

İKİNCİ FASIL
CUMANIN VAKTİ VE EZANI

2863 ١ – عن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي الجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

1. (2863)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cumayı (öğleyin) güneş meyl edince kılardı. [Buhârî, Cuma 16, Ebû Dâvud, Cuma 224, (1084); Tirmizî, Salât 361, (503)]

2864 ٢ – وفي أخرى للبخاري: [كَانَ ﷺ إِذَا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَّرَ بِالصَّلَاةِ، وَإِذَا اشْتَدَّ الحَرُّ أَبْرَدَ بِالصلاةِ: يَعْنِي الجُمُعَةَ].

2. (2864)- Buhârî'nin bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* soğuk şiddetlenince namazı erken (ilk vaktinde) kılardı. Sıcak şiddetlenince namazı–yani cum'a'yı– (öğleyin biraz) serinleyince kılardı." [Buhârî, Cum'a 16.]

2865 ٣ – وعن سهْل بن سعد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الجُمُعَةَ ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وفي أخرى: « مَا كُنَّا نَقِيلُ وَلَا نَتَغَدَّى إِلَّا بَعْدَ الجُمُعَةِ ».

وفي أخرى للخمسة إلا الترمذي، عن سلمة بن الأكوع: [ثُمَّ ننصرفُ مِنَ الجُمُعَةِ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ بِهِ].

3. (2865)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la cum'ayı kılar sonra da kaylûle (öğle uykusu) yapardık." [Buhârî, Cum'a 40, 41, Hars 21, Et'ime 17, İsti'zân 16, 39; Müslim, Cuma 30, (859); Ebû Dâvud, Cuma 224, (1086); Tirmizî, Salât 378 (525).]

Diğer bir rivâyette: "Biz, ancak cuma namazından sonra kaylûle yapıyor, yemek yiyorduk" denmiştir.

Tirmizî ve Muvatta dışındaki diğer kitaplarda *Seleme İbnu'l-Ekvâ'*dan gelen bir rivâyette: "Sonra cumadan çıktığımızda duvarların diplerinde, gölgelenebileceğimiz bir gölge olmazdı" denmiştir.

2866 ٤ – وعن السائب بن يزيد رضي الله عنه قال: [كَانَ النِّدَاءُ يومَ الجُمُعَةِ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الإِمَامُ عَلَى المِنْبَرِ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ وأَبِي بَكْرٍ وعُمَرَ رضي الله عنهما. فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ. فَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَى ذلك].

أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

4. (2866)- *es-Sâib İbnu Yezîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Omer* (radıyallahu anhümâ) devirlerinde cuma namazının ilk ezanı, imam minbere oturunca okunurdu. Ancak Hz. Osman zamanı olup cemaat artınca, emri üzerine (Medine çarşısında) Zevrâ nâm yerde üçüncü bir ezan daha okundu. (Cum'a ezanı işi) bu şekilde sâbitleşti." [Buhârî, Cuma 21, 22, 24, 25; Ebû Dâvud, Salât 225; Tirmizî, Salât 372, (516); Nesâî, Cuma 15, (3, 100, 101).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivâyet cuma ezanının okunduğu vakti belirlemektedir. Birinci hadiste (2863), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'in cuma namazını, öğlede güneşin batıya kaymasından sora kıldırdığı sarîh olarak ifade edilmiştir. Bu, cuma namazının kılınabileceği ilk vakit olmaktadır. Güneşin tam tepede olduğu anda her çeşit namaz mekruhtur. Batı cihetine meyline zevâl denir. Şu halde hadîs, zevalle birlikte cuma vaktinin başladığını ifade etmektedir. Cumhur-u ulemâ bunu esas almıştır. Ahmed İbnu Hanbel, zevâldan önce de kılınabileceğini, bunun câiz olduğunu söylemiştir. Mücâhid cumanın da bir nevi bayram olmasını nazar-ı dikkate alarak bayram namazı vaktinde de kılınabileceğin söylemiştir. Mâlikîlerden İbnu Kudâme'nin de buna uygun kavli rivâyet edilmiştir.

2- Şu halde cumanın vakti, cumhura göre öğlenin vaktidir. Öğle namazını da, -bütün namazlar gibi ilk vaktinde kılmak (2378) esas ise de - sıcak günlerde sıcağın biraz kırılması için tehir etmenin efdal olduğunu görmüş idik (2393. hadis). 2864 numaralı hadis, cuma namazının da aynen öğle gibi, sıcak günlerde te'hîr edildiğini göstermektedir. Seleme

İbnu'l-Ekvâ'dan kaydedilen rivâyet de cuma namazının tam zeval esnasında yani vaktin girdiği ilk anda kılındığını gösterir, çünkü işte o sıradadır ki duvarların gölgelenebilecek kadar gölgeleri olmaz. Bu ifâdeden "Duvarların hiç gölgesi yoktur" mânası çıkmaz. Bilakis güneş batıya döndüğü için gölge az da olsa vardır, ancak gölgelenebilecek yeterlilikte değildir.

3- Son rivâyet, cum'a günü okunan ezanlar hakkında bilgi vermektedir. Hadisin başka vecihlerinin de yardımıyla anlaşılan şudur: "Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a gelinceye kadar, cuma günü bir ezan bir de ikâmet okunmaktadır. Nesâî'de Zührî'den kaydedilen bir rivâyet *Hz. Bilâl*'in ezanı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere oturunca, ikâmeti de hutbeyi tamamlayıp, minberden inince okuduğunu belirtir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, *Hz. Osman*'ın üçüncü bir ezanı emrettiği belirtir. *İbnu Ebî Zi'b*'den Vekînin bir rivâyetinde Hz. Osman'ın "Birinci ezan"ı emrettiği belirtilir. Aslında bu ifadeler arasında tezad mevcut değildir. Çünkü, Hz. Osman üçüncü bir ezan daha emretmiştir, fakat bu, vaktin girmesi ânında Medîne ahâlisine vaktin girdiğini duyurmak için çarşıda Zevrâ denen yerde okunacaktır. Şu halde *Hz. Osman*'ın emrettiği bu "üçüncü" ezan, okunuş sırası itibariyle birinci sırada yer almaktadır.

4- "Cuma ezanı işi bu şekilde sâbitleşti" sözü, bugün memleketimizde de uygulanan şeklin Hz. Osman'ın emri ile olduğunu ifâde eder. Yani vakit girince cuma vaktinin girdiğini belirten, minarelerden okunan ezan birinci ezandır. Bu, diğer vakitlerde okunan ezan gibidir. İşte Hz. Osman bunun okunmasını emretmiştir. Diğer iki ezandan biri imam minbere çıkınca, hutbeden önce caminin içinde okunan ezandır. Üçüncüsü ise, hutbe bitince, imam minberden inince okunan ikâmettir. Buna ezan denmesi tağlib tarîkiyledir. Şu halde son ikisi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer zamanında mevcut olduğu halde birincisi mevcut değilmiş. Bu sebeple birinci ezana "sonradan konma" mânasına bid'at diyen de olmuştur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

2867 ١ – عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ كَانَ يَجْلِسُ إِذَا صَعِدَ عَلَى الْمِنْبَرِ حَتَّى يَفْرُغَ الْمُؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ. ثُمَّ يَجْلِسُ فَلَا يَتَكَلَّمُ. ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ أبي داود.

1. (2867)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki hutbe okurdu. Minbere çıkınca otururdu. (Bu esnada müezzin ezan okurdu). Müezzin ezanı bitirince kalkar ve hutbeyi okur, sonra tekrar oturur ve (bu sırada) konuşmazdı. Sonra kalkar (ikinci defa) hutbe okurdu." [Buhârî, Cuma 30, 27; Müslim, Cuma 33, Ebû Dâvud, Salât 227, (1092); Tirmizî, Salât 363, (506); Nesâî, Cum'a 33, (3, 109).]

2868 ٢ – وللنسائي: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَخْطُبُ الْخُطْبَتَيْنِ قَائِمًا وَكَانَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجُلُوسٍ].

2. (2868)- Nesâî'nin rivâyetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta iki hutbe verir, bunların arasını (kısa) bir oturuşla ayırırdı" denmiştir. [Nesâî, Cuma (3,109).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetler hutbenin belli bir âdâb çerçevesinde verildiğini göstermektedir.

★ Minbere hutbe için çıkınca oturmakta, bu esnada müezzin ezan okumaktadır.

★ Hutbe, ezanı müteakip iki parçalı olarak ayakta okunmaktadır.

★ İki hutbenin arası kısa bir oturuşla ayrılmaktadır.

★ Oturma esnasında konuşma yoktur.

2- İki hutbe arasında oturmaya İmam Şâfiî vacib demiştir. İlk çıkıştaki oturmaya vâcib dememiş olması tenkid mevzuu edilmişse de bazı Şâfiîler: "Bu her rivâyette mezkûr değildir" diye cevap vermişlerdir. Bu rivâyette *İmam Mâlik*'in, meşhur rivâyette de *Ahmet İbnu Hanbel*'in bu meselede Şâfiî gibi hükmettiği belirtilmiştir. el-Muğnî'de âlimlerin çoğunlukla bu oturmaya vâcib demediği belirtilir. Bu oturma celsetü'l-istirâha [48] kadar veya bir ihlas okuyacak kadar kısadır. Bunun hikmeti husûsunda ihtilaf edilmiştir:

★ "İki hutbe arasını ayırmak için" denmiştir.

★ "İstirahat için" denmiştir.

★ *Tahâvî:* "İki hutbe arasında oturmak vâcibtir diyenler, hutbelerin ayakta okunmasına da vacibtir demelidirler" demiştir.

2869 ٣- ولمسلم والنسائي عن كعب بن عجرة: [أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابْنُ أُمِّ الْحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِداً. فَقَالَ: انْظُرُوا إِلَى هٰذَا الْخَبِيثِ يَخْطُبُ قَاعِداً، وَاللّٰهُ تَعَالَى يَقُولُ: وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِماً].

3. (2869)- Müslim ve Nesâî'nin *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) den yaptıkları bir rivâyete göre Ka'b, mescide girince Abdurrahmân İbnu Ümmi'l Hakem'i oturarak hutbe verir görmüş ve derhal müdâhele etmiştir:

"Şu habîse bakın hele! Oturarak hutbe veriyor. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mübîn'inde (meâlen): **"Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar ve seni ayakta bıraktılar"** (Cuma 11) buyurmuştur. [Müslim Cuma 39, (864); Nesâî, Cuma 18, (3, 102).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdurrahman İbnu Ümmü'l-Hakem es-Sakafî* Şam'da Emevî vâlilerindendir. Kendisini halife Abdü'l-Melik istihlâf etmiş idi. Rivâyetten Emevî idarecilerinin dinî an'aneye olan lâkaydlıklarından birine daha şahid olmaktayız. Ancak yüce sahâbî Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh), davranışının bizzat Kur'ân'da tesbît edilen hutbe edebine uymadığını pervasızca vâlinin yüzüne vurmuştur.

2- *Ka'b İbnu Ucre*'nin okuduğu âyet, Resulullah'ın hutbeyi ayakta

48– Bunun açıklaması 2605 numarada geçti.

verdiğini ifade etmektedir. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ **"Resûlullah'da sizin için en güzel örnek vardır"** (Ahzab 21) buyurmuş; bir başka âyetle de onun bu örneklerini almamız emredilmiştir: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **"Resûlullah, size her ne getirdi ise alın..."** (Haşr 7). Öyle ise, Resûlullah'ın getirdiğini almamak habislikten başka bir şey değildir.

Ka'b, sünnete uymayan davranışa "büyükler" bile tevessül etse, müdahele gerektiğini ders vermiştir.

2870 ٤- وعن عمارة بن رُوَيْبَة: [أَنَّهُ رَأَى بِشْرَ بْنَ مَرْوَانَ يَخْطُبُ عَلَى الْمِنْبَرِ رَافِعًا يَدَيْهِ. فَقَالَ: قَبَّحَ اللَّهُ تِينَكَ الْيَدَيْنِ الْقَصِيرَتَيْنِ، لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَا كَانَ يَزِيدُ عَلَى أَنْ يَقُولَ بِيَدِهِ هَكَذَا، وَأَشَارَ بِأُصْبُعِهِ الْمُسَبِّحَةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

4. (2870)- *Umâre İbnu Rüveybe* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Bişr İbnu Mervân'ı, minberde ellerini kaldırarak hutbe verirken görmüş ve derhal müdahale etmiştir:

"Allah şu iki kısa elin belasını versin.[49] Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, eliyle şundan fazla kaldırmazdı" dedi ve şehâdet parmağıyla işaret etti." [Müslim, Cuma 53, (874); Ebû Dâvud, Salât 230, (1104); Tirmizî, Salât 371, (515); Nesâî, Cuma 29, (3, 108).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevevî* der ki: "Hadis, hutbe sırasında elleri kaldırmamanın sünnet olduğunu gösteriyor. Bu, İmam Mâlik, Ashabımız (Şâfiîler) ve başkalarının kavlidir. Ancak Kadı İyâz bir kısım selef ve bazı Mâlikîlerden eli hutbede kaldırmanın mübah olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* cuma hutbesinde yağmur taleb ettiği zaman ellerini kaldırmıştır. Öncekiler bu mütalaaya: "Mezkûr kaldırmanın bir sebebe binâen olduğunu" söyleyerek cevap vermişlerdir.

2- Umâre hadisinde, "elin kaldırılması"ndan murad nedir? Dua sırasındaki kaldırma mı, yoksa konuşma sırasındaki kaldırma mı? Bunun cevabında ihtilaf edilmiştir. İki duruma da ihtimal verilmiştir. Konuşma sırasında kaldırma diyenler, hatiplerin, dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için konuşma esnasında el-kol hareketi yaptıklarını misal vermişlerdir.

49- Aslı: "Çirkin kılsın" şeklindedir. Dilimizde el için, daha ziyade "kırılsın" veya "belasını versin" diye beddua edilir.

3- Hadiste el hakkında kullanılan يَقُولُ هٰكَذَا tâbirini يُشِيرُ هٰكَذَا diye yorumlamışlardır. Çünkü Arapçada elin fiili "söz"le ifade edilebilmektedir. Yani el şöyle yapıyor, diyeceği yerde "el şöyle söylüyor" diyebilmektedirler.

2871 ٥– وعن جابر رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَلَا صَوْتُهُ، وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ يَقُولُ: صَبَّحَكُمْ وَمَسَّاكُمْ، وَيَقُولُ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ، وَيَقْرِنُ بَيْنَ أُصْبُعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى. وَيَقُولُ: أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ تَعَالَى، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ: فَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِأَهْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضَيَاعًا فَإِلَيَّ وَعَلَيَّ]. أخرجه مسلم والنسائي.

5. (2871)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artardı. Sanki bir orduya "Düşmanınız akşama veya sabaha size baskın yapacak!" diye tehlikeyi haber veren komutan gibi (fevkalde ciddî bir edâ ile):

"Ben size, Kıyâmet şu iki parmak kadar yakınlaşmış olduğu bir zamanda peygamber gönderildim" der ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yaklaştırarak gösterir, sözlerine şöyle devam ederdi:

"Emmâ bâd! Bilesiniz, sözlerin en hayırlısı Kitabullah'tır. En güzel yol da Muhammed'in yoludur,. İşlerin en şerlisi de sonradan ihdâs edilenlerdir. Her bid'at dalâlettir."

Ayrıca şunları da söylerdi:

"Ben her mü'mine kendi nefsinden daha yakınım. Nitekim, kim bir mal bırakırsa bu ailesi içindir. Kim bir borç veya (bakıma muhtaç) horanta bırakırsa bu bana aittir ve benim üzerimedir."[Müslim, Cuma 43, (867); Nesâî, İydeyn 22, (3, 188, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, hutbe sırasında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbede işlediği mevzuya göre tavır aldığını ifade etmektedir. Mevzu ciddi meseleleri ihtiva ediyor, hatırlatmalarda bulunuyorsa akşama veya sabaha herşeyi mahvetmek, hayata son vermek üzere gelecek düşman baskınını haber veren bir komutanın ciddiyetini takınıyor, yüzü kızarıyor, sesinin tonu artıyor vs.

Şüphesiz, mevzuya uygun bir tavrın takınılması, zoraki, yapmacık bir hal değil, tabii bir durum, anlatılan meselelerin ehemmiyetini rûhen yaşamanın, yakînî bir imanla tasdikin neticesidir. Bu hal, muhakkak ki muhatap üzerinde hâsıl olması arzulanan te'sirin tahakkukunda rol oynar. Böylece *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hatiplik san'atının esaslarını da vazetmiş olmaktadır.

2- Şurası muhakkak ki *Resûlullah*'ın hadiste tasvir edilen hali, her hutbesine mahsus değildir. İnzâr ve tehdîd mevzularını işleme zamanlarına mahsustur.

3- *Resulullah*'ın şehadet parmağı ile orta parmağını yan yana getirerek göstermesi, bunların yakınlığına telmihan, Kıyametin yakınlığını ifade için olabileceği gibi, bu ikisi arasında üçüncü bir parmak bulunmaması sebebiyle, kendisi ile Kıyamet arasında başka bir peygamberin olmayacağına işaret maksadıyla da olabilir.

Resulullah'tan günümüze kadar, şu kadar zamanın geçmesi, hadiste ifade edilen Kıyâmet yakınlığını cerhetmez, çünkü dünyanın ömrüne nisbet edilince bu müddet gerçekten çok az bir şey olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kıyâmetin yakınlığını başka hadislerde de ele almıştır. Bunlardan biri şöyle: "Dünyanın ömrü yedi basamaktır, ben yedinci basamakta gönderildim." Bir diğeri de şöyle: "İsrâfil (aleyhisselâm)'i gördüm, sûr'u kapmış, üfürmek için kendisine izin verilmesini bekliyor." Kur'ân-ı Kerîm'de de: اقتربت الساعة وانشق القمر **"Kıyamet saati yaklaştı, ay ikiye ayrıldı"** (Kamer 1) buyrulmuştur.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mü'minlere nefislerinden daha yakın olması Kur'ânî bir vecibedir. Her mü'min, Resûl-i Ekrem'i nefsinden malından, yakınlarından, ticaretinden vs. her şeyden daha çok sevmekle mükelleftir, ilâhî emirdir, mü'min ve müslüman olmanın bir gereğidir. Bir âyette meâlen şöyle buyurulur: Der ki: **"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan onun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez"** (Tevbe 24).

5- Ölen kimsenin borcunun *Resûlullah* üzerine olması, ihtilaf edilmiş bir husustur. Çünkü, bir kısım hadisler, Resûlullah'ın, bir ara borçlanmayı yasakladığını ve hatta borçlu ölenlerin cenaze namazına bile katıl-

madığını belirtir. Bu hadis ise, borçlunun borcunu üzerine aldığını beyan etmektedir. Âlimler yasağın iktisâdî darlığın hakim olduğu fetihler öncesi devreye ait olduğunu, fetihlerden sonra servete kavuşulması ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, fakirlerin borçlarını ödediğini belirtir.

Münakaşa edilen diğer bir kısım: Borçlu ölenin borcunu ödemek, Resûlullah'ın şahsıyla ilgili bir hususîyeti midir, yani hasâis'ten midir, yoksa devlet başkanlığı vasfının bir gereği midir? Eğer hasâisten ise Resûlullah' tan sonra, borçluların borcunu ödeyivermek devlete terettüp eden bir vazife olmaz. Bilakis, devlet başkanlığının gereği ise, İslâm devletine, borçluların borcunu ödeyivermek kaçınılması mümkün olmayan bir vecîbe olur.

Biz burada münâkaşanın detayına girmeden, devlet ḫazinesinin harcama kalemlerini sayan âyet-i kerîmede, bir kalemi de والغارمين gârimîn yani "borçlular" teşkil ettiğini belirtmek isteriz (Tevbe 60).

Şu halde hadis, rivâyetteki "ödeme işi"nin hasâisten addedilmediği takdirde, en azından imkan olduğu hallerde borçlunun borcunu ödeme işini devlete vecibe kılar. Hasâîs'ten addedilme halinde devlet, zengin bile olsa, borçluyu borçtan kurtarma işinden sorumlu olmaz.

2872 ٦- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذا تَشَهَّدَ قالَ: الحَمْدُ للهِ نستعينه ونستغفره، ونعوذ باللهِ من شرورِ أنفسنا، من يهده اللهُ فلا مُضِلَّ لَهُ ومن يُضْلِلْ فلا هادِيَ لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا إلَهَ إلاَّ اللهُ، وأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عبدُهُ ورسولُهُ أرسلَه بالحقِّ بشيراً ونذيراً بين يدَيِ السَّاعَةِ. مَنْ يُطِعِ اللهَ ورسولَه فقد رَشَدَ، ومن يعصِهِما فإنَّه لا يضرُّ إلاَّ نفسه ولا يضرُّ اللهَ شيئاً]. أخرجه أبو داود.

وزاد في رواية: إذا تشهد يوم الجمعة، وساق الحديث.

6. (2872)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşehhüd okuyunca şu meâlde zikirde, duada bulunuyordu: *"Hamd Allah'adır, O'na sığınır, O'ndan mağrifet dileriz. Nefislerimizin şerrinden de O'na sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu kimse sapıtamaz, kimi de sapıtırsa onu kimse hidâyete götüremez. Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. O'nu hak ile, kıyametten önce müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Kim de o ikisine isyan ederse, (bilsin ki) sadece kendisine zarar verir, Allah'a hiçbir zarar veremez."* [Ebû Dâvud, Salât 229, (1097, 1098).]

Bir rivâyette hadîse şu ziyadeyi yaptıktan sonra gerisini aynen rivâyet etmiştir. *"...Cuma günü teşehhüd'den sonra..."*

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet hutbede muttarıd olarak okunması gereken zikri belirtmektedir. Görüldüğü üzere *Resûlullah,* teşehhüd'den sonra elhamdülillah okumaktadır. Cumhur, hutbede bunun okunmasına vâcib demiştir. Keza hamdele'den sonra Resulullah'a salavat okumak da aynı hükmü almıştır. Bilhassa Hanefî fakihler hutbeyi en az, tahiyyat kadar hamdele, salavat ve ümmete dua ihtiva eden zikir olarak anlarlar.

2- Hadisin son kısmında, *"Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu (rüşd) bulmuştur"* dendikten sonra, *"Kim de o ikisine isyan ederse..."* denmekte, Allah ve Resulü yerine "o ikisi" zamiri kullanılmaktadır. Bu kullanış, bir başka hadisin muhtevasına zıt düşmektedir. Şöyle ki "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir hatip şöyle bir hitapta bulunur: *"Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse hidâyeti bulur, kim de o ikisine isyân ederse sapıtır."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hatibe müdahele ederek: "Sen ne kötü hatibsin. Şöyle söyle: "Kim Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne isyan ederse sapıtır" der.

Görüldüğü üzere *Allah* ve *Resûlü* tâbirinin yerine "o ikisi" tâbirinin konmasını Resulullah hoş karşılamıyor ve ânında düzeltiyor.

Sadedinde olduğumuz hadisde ise, yasaklanan bu kullanış tarzına yer verilmektedir. Nevevî şöyle bir yorumla aradaki tezadı gidermeye çalışıyor: "Resulullah'ın hatibe müdahelesinin sebebi, hatib'in fonksiyonudur. Yani hatibe düşen, hutbede meseleleri geniş tutmaktır, îzahtır, rümûzdan, işâretten (kısaltmalardan) kaçınmaktır. Bundandır ki, Resulullah'ın bir şey söylediği zaman onu üç kere tekrar ettiği ve anlaşılması için husûsi gayret gösterdiği rivâyetlerde sâbit bir durumdur. Öte yandan, ان يكون الله ورسوله احب اليه مما سواهما *"...Allah ve Resulü, kişiye o ikisi dışındaki herşeyden sevgili olması..."* örneğinde olduğu gibi bazı rivâyetlerde, Allah ve Resûlü yerine tesniye zamirinin kullanıldığı olmuştur. Ancak burada da sebep aynıdır. Hadis, bir vaaz hutbesi olarak vürûd etmiş değildir. Bilakis bir hükmün öğretilmesini gaye edinmektedir. Lafzı az olan her ibâre, daha kolay ezberlenme şansına sâhiptir. Vaaz hutbesi böyle değildir. Vaaz hutbesi ezberlensin diye yapılmaz; bilakis ibret alınması, öğüt alınması için yapılır."

Ne var ki ahkâm tâliminden ziyâde hutbe olarak vürûd eden sade-

dinde olduğumuz hadiste bizzat Resulullah tarafından Allah ve Resûlünü birleştiren ikili zamirin kullanılmış olması bu iddiayı reddeder.

Kadı İyâz ve bir grup âlim derler ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Allah ve Resûlünü) eşitliği gerektiren zamirde birleştirme işinden dolayı takbîh etti ve Allah'a tâzim için atıfta bulunmayı (ayrı ayrı zikretmeyi) ve Cenâb-ı Hakk'ın ismini öne almayı emretti. Nitekim Aleyhissalâtu Vesselâm bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: *"Sizden kimse, "Allah'ın dilediği ve falanın dilediği"* demesin, fakat "Allah'ın dilediği" sonra da "falanın dilediği" desin." Bu mülâhaza da daha önce Resûlullah'ın, Allah'a ait zamirle, kendi şahsına ait zamiri birleştirmiş olma örneği gösterilerek reddedilir. Şöyle de denilebilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mezkûr hatîb'in iki zamiri birleştirmesini takbîh etmiştir, zîra O, bundan eşitleme inancını anladı ve îtikadının hilafına dikkati çekti ve ona Allah'ın ismini, Resûlünün isminin önüne koymasını emretti, tâ ki böylece îtikadının bozukluğunu anlamış olsun."

3- Cuma hutbesinin hükmü nedir? Bu hususta ulemâ faklı görüşler ileri sürmüştür:

Şâfiî, Ebû Hanîfe ve *Mâlik* "vâcibtir" demiştir. Kadı İyâz bu hükmü ulemanın tamamına nisbet eder. Vâcib hükmünün delili, Resulullah'ın her hafta cuma namazı kıldırıp arkasından hutbe okuduğunu te'yid eden sahîh rivâyetlerdir. Keza Resûlullah'ın صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي *"Beni nasıl kılıyor görürseniz siz de öyle namaz kılın"* hadisi de bir başka delildir.

Hasan Basrî ve *Dâvud-ı Zâhirî* cuma hutbesinin mendub olduğuna hükmederler.

2873 ٧- وعن جابر بن سَمُرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَصْداً، وَخُطْبَتُهُ قَصْداً]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

« القصد » العدل والسواء.

7. (2873)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazı vasattı, hutbesi de vasattı." [Müslim, Cuma 41, (866), Ebû Dâvud, Salât 229, (1101); Nesâî, Cuma 35, (3, 110).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz ve hutbelerini ne çok uzun ne de çok kısa yapmayıp orta uzunlukta tuttuğunu ifade ediyor. Daha önce de gördüğümüz üzere (2803) cemaatle kılınan namaz-

larda Efendimiz namazın uzatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Çünkü cemaate gelenler arasında yaşlılar, hastalar, acele işi olanlar v.s. bulunabilir. Öyle ise imamlar, hatipler cemaatte bu şekilde meşru mâzereti olanların bulunabileceklerini gözönüne alarak namaz ve hutbelerini fazla uzatmamaları gerekir. Hz. Muâz (radıyallâhu anh), cemaate namazı uzattığı için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine **"fettân"** yani "fitne çıkaran" diye hitabetmiştir. (2802).

Esasen *Resûlullah*'ın her işte takip ve tavsiye ettiği prensip evsat olmaktır: خَيْرُ الأُمُورِ اوْسَطُهَا

2874 ٨- وعن أبي وائل قال: [خَطَبَنَا عَمَّارٌ فَأَوْجَزَ وَأَبْلَغَ. فَلَمَّا نَزَلَ قُلْنَا: يَا أَبَا الْيَقْظَانِ لَقَدْ أَبْلَغْتَ وَأَوْجَزْتَ. فَلَوْ كُنْتَ تَنَفَّسْتَ؟ فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ طُولَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ وَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«تَنَفَّسَ الرَّجُلُ» في قوله: أي أطال.

«مَئِنَّةٌ» بفتح الميم وكسر الياء مهموزة ونون مشددة: أي علامة من فقه الرجل.

8. (2874)- *Ebû Vâil* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ammâr bize hitabetmişti. (Konuşmasını) vecîz ve belîğ yaptı. Minberden inince:

"Ey Ebû'l-Yakzân belîğ ve vecîz konuştun! Keşke biraz daha nefeslenseydiniz (uzatsaydınız)!" dedik. Bize şu cevabı verdi:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, şöyle buyurmuştu:

"Kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhının (ilminin) alâmetidir. Öyle ise, hutbeyi kısa tutun, namazı uzun (zîra, beyanda sihir var)." [Müslim, Cuma 47, (869); Ebû Dâvud, Salât 231, (1106)]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada namazı uzun tutmayı tavsiyesi dikkat çekicidir. Çünkü daha önceki hadislerde kısa tutmayı tavsiye ettiğine şahid olduk.

Âlimler, arada bir fark görmezler. Çünkü "uzunluk"la mutlak bir uzunluk değil, mukayyet ve nisbî bir uzunluğun kastedildiğine, kısa tutulacak hutbeye nisbetle uzun tutulacak hutbenin tavsiye edildiğine dikkat çekerler.

Hadisin Müslim'deki vechinin sonunda "Beyanda sihir var" ifadesine

yer verilmiştir. Beyanda sihir olması ile alakalı olarak Nevevî'nin benimsediği bir açıklamaya göre, sihir kelimesi "sarfetmek', "tasarrufda bulunmak" bir başka ifâde ile "değiştirmek", "yönlendirmek" ma'nâsına gelen bir kökten gelir. Şu halde beyan da kalplere tesir eder, değiştirir, davet ettiği tarafa çevirir, yönlendirir.

"Bu sözde beyân'ın zemmi vardır" diyen olmuştur. Ancak "övgü vardır" diyen de olmuştur. Şurası muhakkak ki beyân, bâtıl yolda kullanılırsa zemm'e, hak yolda kullanılırsa "övgü"ye layık olur. Mutlak olarak zemmi veya medhi hadisin rûhuna aykırı olur. Çünkü, ifade mutlak gelmiştir, elbette çeşitli vecihlere muhtemel olacaktır.

Zâhirîler, hutbenin kısa olmasını vâcib addederler. *İbnu Hazm,* bir köy imamı hutbeyi uzattığı için, üzerine bevl eden bir büyüğün itirafını nakleder.

2875 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُّدٌ فهي كاليَدِ الجَذْمَاءِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (2875)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İçerisinde teşehhüd bulunmayan her hutbe kesik bir el gibidir." [Tirmizî, Nikâh 16, (1106); Ebû Dâvud, Edeb 22, (4841).]

2876 ١٠– وفي أخرى لأبي داود: [كُلُّ كَلَامٍ لَا يُبْدَأُ فيه بِحَمْدِ اللهِ تعالى فَهُوَ أَجْذَمُ]. ومعنى «أَجْذَمُ» أي مقطوع.

10. (2876)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde: "Allah'a hamd ile başlamayan her kelâm kesiktir" denmiştir. "Ebû Dâvud, Edeb 21, (4840).]

AÇIKLAMA:

1-İslâmî âdâbtan biri, konuşmalara hamdele, salvele ve teşehhüdle başlamaktır. Bunu tesbit eden muhtelif hadisler mevcuttur: كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فيه بِحَمْدِ اللهِ اَقْطَعُ **"Elhamdülillah ile başlamayan her hayırlı iş(in hayrı) kesiktir."** كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فيه بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اَقْطَعُ **"Bismillahirrahmânirrahîm ile başlamayan her hayırlı iş, güdüktür (hayrı kesiktir).**

كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فيه بِحَمْدِ اللهِ وَالصَّلَاةِ عَلَيَّ فَهُوَ اقْطَعُ ابْتَرُ مَمْحُوقٌ مِنْ كُلِّ بَرَكَةٍ

"Allah'a hamd, bana salâtla başlamayan bütün hayırlı işler güdüktür, her çeşit bereketten kesiktir."

Dikkat edersek bu hadisler hayırlı işlere "hamdele, "salâvat" ve "besmele" ile başlamaya teşvik etmektedir. Âlimler "hayırlı iş" deyince "fiil" ve "söz" her ikisini de anlarlar.

Yine belirtelim ki ulemâ, bu hadislerde mevzubahis olan besmele, hamdele ve salvele'yi "zikir" olarak anlamışlardır. Yani hayırlı işlere Allah'ın zikri ile başlamak esastır. Bu zikir besmele de olabilir, hamdele veya salvele de. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis "teşehhüd"ü zikretmektedir. Bunların hepsini birleştirmek de caizdir ve hatta efdali budur. Nitekim,sadedinde olduğumuz hadisin yer aldığı bâbta Tirmizî'nin kaydetttiği bir hadiste pekçok hayırlı işlere başlarken okunması sünnet kılınan bir "teşehhüd"de bazı zikir çeşidi birleştirilmiştir. Resûlullah önce teşehhüdün iki çeşit olduğunu, birincisinin "namaz teşehhüdü", ikincisinin de "hâcet teşehhüdü" olduğunu söyledikten ve namaz teşehhüdü-nü açıkladıktan sonra ikincisini açıklar:

والتشهُّدُ في الْحَاجَةِ إنَّ الْحَمْدَ للهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ انْفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ
اَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ وَاَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلهَ اِلاَّ اللهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ
مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

"Hâcet teşehhüdü şöyledir: Hamdler Allah'adır. O'ndan yardım dileriz, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin günahlarından Allah'a sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu sapıtacak yoktur, kimi de saptırmışsa hidâyet verecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve keza şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür."

Her hayırlı amelimize uzun teşehhüdle başlayamıyacağımıza göre, Resûlullah, önce kaydettiğimiz hadislerde sadece besmele veya hamdele... gibi kısa bir zikrullah ile başlamamızı tavsiye buyurmuş olmaktadır.

2- *Teşehhüd* esas itibariyle *"Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Resulullah (Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed onun elçisidir)"* demekten ibarettir. Fakat burada daha ziyade Allah'a senâ kastedilmiştir. Çünkü, şehâdet kesin haberi ifâde eder. Allah için ifâde edilen sena, şehâdetlerin en doğrusu ve en büyüğüdür.

Hadisi şöyle anlamamız mümkündür: Şer olmayan yani hayırlı olan bir amelimiz hatta bir âdetimiz, besmele veya zikrullahla yapılınca tam bir ibadete dönüşerek uhrevî sevaplara vesile olur, böylece hayrı devam eder. Besmelesiz olursa hayrı güdüktür veya kesilmiştir; çünkü bu ameli-

mizden öbür dünyaya aksedecek bir nûr hâsıl olmaz, o hayırlı işin dünyevî hayrından sadece dünyada istifade ederiz. Böylece hayrı güdük kalmış, kesilmiş olur.

Bu hadislerden istifade ile âlimlerimiz, besmele, hamdele gibi, bir işe başlarken çekilen zikirleri âdetlerimizi, şer olmayan günlük işlerimizi ibâdetlere çeviren bir iksir, bir tılsım, bir sır olarak görmüşlerdir.

3- Hadislerde hep أَمْرٍ ذِي بَالٍ yani "hayırlı iş" kaydına yer verilmiş olması dikkat çekicidir. *Zî-bâl şerefli,* meşrû, mübah gibi mânalara gelir. Yemek, içmek,giyinmek, konuşmak, yazmak, uyumak, vaaz ve nasihat, ilmî meşguliyet vs. hep emr-i zî-bâl'e dahildir. Şu halde bütün bunlara zikrullahla başlamak ve mübah işlerimizi ibadete çevirmek sûretiyle ebedî hayatımız için öbür dünyaya uzanacak bir nura sebep olacaktır. Aksi halde, o işlerin hayrı dünyevî hayatımızla sınırlı kalacak veya pek bereketsiz olacak. Hadisteki güdüklük bu olsa gerektir –Allahu a'lem–.

2877 ١١ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَحْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْنُوا مِنَ الإِمَامِ فَإِنَّ الرَّجُلَ لاَ يَزَالُ يَتَبَاعَدُ حَتَّى يُؤَخَّرَ فِي الجَنَّةِ وَإِنْ دَخَلَهَا]. أخرجه أبو داود.

11. (2877)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zikr (yani hutbe) sırasında hazır bulunun, imama yakın olun. Zîra kişi, uzaklaşmaya devam ede ede, girse bile cennette de geri kalır."* [Ebû Dâvud, Salât 232, (1108).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisteki *zikr*'den murad hutbedir. Hutbenin içerisinde hamdele, teşehhüd, salvele, mev'ıze gibi çeşitli zikirler bulunduğu için zikr denmiş olmaktadır.

2- Hadis, hutbe sırasında mümkün mertebe imama yakın durmayı tavsiye etmektedir. Böylece hutbeyi daha iyi dinleme ve anlama imkânı elde edilmiş olacaktır. Kişi özürsüz olarak hayır odaklarından uzakta kalmayı tercih ede ede, cennete girse bile az hayırla gireceği için, geri mertebelerde yer alacaktır. Bilindiği üzere cennette de, cehennem gibi pekçok mertebe vardır. Herkes dünyada elde ettiği kazanç nisbetinde âlî veya alçak ileri veya geri bir mertebe elde edecektir. Tîbî şu açıklamayı yapar: "Kişi, mukarreblerin (Allah'a yakın kimselerin) makamı olan ön saf ile hutbeyi dinlemeden uzak dura dura aşağıyı tercîh edenlerin safına itilir. Hadis, mescide geç gelenlerin davranışını kınamakta ve kendilerini, yücelerden aşağılara indiren düşüncelerinin bayağılığına dikkat çekmektedir."

"Girse bile" ifadesi cennetin yüce makamları varken, onlara tâlib olmayıp, sadece "girme" ile iktifa eden dûn-himmetlere târizde bulunmaktadır. Şu halde, mü'min dâima yücelere, en yüksek mertebelere tâlip olmalı, o mertebeyi kazandıracak amelleri yapma gayretine girmelidir (Mirkat'tan). Allah'ın rahmetine güvenerek, daima yüksekleri istemelidir.

2878 ١٢- وعن أبي رفاعة العدوي رضي الله عنه قال: [انْتَهَيْتُ إلى رسول الله ﷺ وهو يَخْطُبُ. فَقُلْتُ: يَا رسولَ اللهِ رَجُلٌ غَرِيبٌ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ لاَ يَدْرِي مَا دِينُهُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيَّ وَتَرَكَ خُطْبَتَهُ حَتَّى انْتَهَى إلَيَّ فَأُتِيَ بِكُرْسِيٍّ مِنْ خَشَبٍ قَوَائِمُهُ حَدِيدٌ فَقَعَدَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ يُعَلِّمُنِي مِمَّا عَلَّمَهُ اللهُ تَعالى ثُمَّ أَتَى الخُطْبَةَ فَأَتَمَّ آخِرَهَا]. أخرجه مسلم والنسائي.

12 (2878)- *Ebû Rifâa el-Adevî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Hutbe veriyordu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yabancı ve dinini bilmeyen bir kimseyim, sizden dinimin ne olduğunu soruyorum!" dedim. Bunun üzerine bana yöneldi, hutbesini bırakarak yanıma kadar geldi. Kendisine bir sandalye getirildi. Zannedersem ayakları demirdendi. Üzerine oturdu. Hemen Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı. Sonra tekrar hutbesine dönerek, sonunu tamamladı." [Müslim, Cuma 60, (876); Nesâî, Zînet 123, (8, 220).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Resulullah'ın ehem'le mühim karşısında ehemmi takdim ettiğini gösterir. Zira, cemaate hitap mühim idiyse de, dinini bilmediğini ve fakat öğrenmek istediğini beyan eden bir kimseye hemen din hususunda bilgi vermeyi daha mühim (ehem) görerek hutbeyi kesmiş ve o adamı irşâd buyurmuştur. Şu halde imânî irşad her çeşit ta'lîmden daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Ulemâ iman ve İslâm hususunda aydınlanmak isteyen insana öncelik tanımanın vücûbunda müttefiktir.

2- *Hutbe* cuma hutbesi midir başka bir hitâbet midir, rivâyette belli değildir. İkisi de olabilir. Öyle ise cuma hutbesi bile olsa, imama bir şey sormak mümkündür. İmam da bu soruya cevap vermelidir.

2879 ١٣- وعن عثمان رضي الله عنه: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ: اسْمَعُوا وَأَنْصِتُوا فَإِنَّ لِلْمُنْصِتِ الَّذِي لاَ يَسْمَعُ مِنَ الحَظِّ مِثْلَ مَا لِلْمُنْصِتِ السَّامِعِ]. أخرجه مالك.

13. (2879)- Hz. Osman (radıyallâhu anh) hutbelerine çoğu kere şu

husûsu hatırlatarak başlardı: "İşitin, kulak verin. Zîra işiterek, kulak verenle işitmeden kulak verenin sevaptan hissesi birdir." [Müslim, Cuma 8, (1, 104).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslı uzuncadır. *İbnu Deybe* özetleyerek almış. Aslında belirtildiğine göre, *Hz. Osman* buraya aktarılan sözleri hemen hemen her hutbesinde tekrar eder, çok az hutbede söylemezmiş.

2- Hz. Osman cemaate, hatipleri can kulağıyla dinlemenin ehemmiyetini belirtiyor. *Hz. Osman* "Sağırlık, uzaklık gibi bir sebeple hatibi işitemezseniz de sessiz olun, dinleme vaziyetinde kalın, böyle davrandığınız taktirde hatibin sözleri kulağınıza kadar ulaşmasa da, ulaşanların alacağı manevî ücret ve sevabı eksiksiz alacaksınız" demek istemektedir.

2880 ١٤ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذا قُلْتَ لصاحبك يومَ الجُمُعةِ والإمامُ يخطُبُ أنْصِتْ فقد لَغَوْتَ]. أخرجه الستة.

14. (2880)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma günü, imam hutbe okurken, sen (yanıbaşında konuşan) arkadaşına: "Sus!" desen boş laf etmiş olursun."* [Buhârî, Cuma 36, Müslim, Cuma 11, (851); Muvatta, Cuma 6, (1, 103); Ebû Dâvud, Salât 235, (1112); Tirmizî, Salât 368, (512); Nesâî, Cuma 22, (3 103, 104).]

AÇIKLAMA

Hutbe sırasında yanındakine "sus, dinle!" mânasına أَنْصِتْ demekle ilgili açıklama daha önce (2851 ve 2852. hadisler) geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

2881 ١- عن عبيد الله بن أبي رافع قال: [اسْتَخْلَفَ مَرْوَانُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَصَلَّى أَبُو هُرَيْرَةَ الْجُمُعَةَ وَقَرَأَ بَعْدَ الْحَمْدِ سُورَةَ الْجُمُعَةِ فِي الأُولَى، وَإِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ فِي الثَّانِيَةِ وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهِمَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (2881)- *Ubeydullah İbnu Ebî Râfi* (rahimehullah) anlatıyor: "(Emevî halifelerinden) *Mervân, Ebû Hüreyre*, (radıyallâhu anh)'yi Medîne'ye halef tayin etti. Ebû Hüreyre, cumayı kıldırdı ve birinci rek'atte, el-Hamd sûresini okuduktan sonra Cuma sûresini okudu. İkinci rek'atte Ve izâ câeke'l-Münâfikûn'u okudu. Dedi ki:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları okuduğunu işittim." [Müslim, Cuma 61, (877); Ebû Dâvud, Salât 242, (112); Tirmizî, Salât 374, (519).]

2882 ٢- وعن سمرة بن جندب رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (2882)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cum'ada Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ ve Hel etâke hadîsu'l-Gâşiye sûrelerini okurdu." [Ebû Dâvud, Salât 242, (519); Nesâî, Cum'a 39, (3, 111, 112).]

2883 ٣- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ الم تَنْزِيلُ فِي الأُولَى، وَفِي الثَّانِيَةِ: هَلْ أَتَى، وَفِي صَلاَةِ الْجُمُعَةِ بِسُورَةِ الْجُمُعَةِ وَالْمُنَافِقِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3.(2883)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü sabah namazında Elif-lâm mîm Tenzîl'i birinci rek'atte; Hel Etâ'yı da ikinci rek'atte okurdu. Cuma namazında da Cuma ve Münâfikûn sûrelerini okurdu."[Müslim, Cuma 64, (879); Ebû Dâvud, Salât 218, (1074); Tirmizî, Salât 375, (520); Nesâî, Cuma 38, (3, 111).]

2884 ٤– وعن أم هشام بنت حارثة بن النعمان قالت: [مَا أَخَذْتُ ق وَالْقُرآنِ الْمَجِيدِ إِلاَّ مِنْ لِسَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يَقْرَأُ بِهَا عَلَى الْمِنْبَرِ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (2884)- *Ümmü Hişâm Bintu Hârise İbnu'n-Nu'mân* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecîd sûresini, cuma günü minber üzerinden her cum'ada okurken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi dillerinden aldım." [Müslim, Cuma 52, (873); Ebû Dâvud, Salât 229, (1100); Nesâî, Cuma 28, (3, 107.).]

2885 ٥– وعن يعلى بن أمية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ: يَقْرَأُ عَلَى الْمِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

5. (2885)- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde: و نادوا يا مالك (Zuhruf 77) diye okurken işittim." [Buhârî, Tefsir, Zuhruf 2, Bed'ü'l-Halk 6, 10; Müslim, Cuma 49, (871); Ebû Dâvud, Hurûf 1, (3992); Tirmizî, Salât 365, (508).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen rivâyetler, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cuma namazında ve hutbe sırasında okuduğu bazı sûreleri göstermektedir. Gerek namazda ve gerekse hutbe sırasında okunmasını taayyün eden bir sûre mevcut değildir. Kur'ân-ı Kerim'in her sûresi, her namazda okunabilir. Ancak Ashâb (radıyallahu anhüm), Resûlullah'ın hangi vakitte ne okuduğu, cuma günü sabahında, cuma namazında ne okuduğu hususlarında itina göstermiş ve tesbitlerini rivâyet etmiştir.

2- Son iki sûre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbe sırasında da Kur'ân-ı Kerim'den bazı sûreleri okuduğunu gösteriyor. Bu da hutbede ne sûre okunacağı, ne de şu veya bu sûrenin okunacağı hususunda bir vecibe ifade etmez.

Azîmâbâdi, Ümmü Hişam hadisinin şerhinde şu açıklamayı dermeyan eder: "Hadiste, her cuma hutbe esnasında bir sûre okumanın meş-

ruluğuna delil vardır." Ulema demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sûreyi okumayı tercih edişinin sebebi, sûrenin ölüm ve yeniden dirilme bahislerine şiddetli mev'ize ve te'kidli zecrlere şâmil olmasıdır."

3- Hadis hutbede Kur'ân'dan bir parçanın okunmasına delildir. Ancak hemen belirtelim ki, hutbede bu sûrenin veya bir kısmının okunmasının bir vecibe olmadığı hususunda ulemâ icma etmiştir. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın buna ısrarla yer vermesi şahsî bir tercihidir ve o da belirttiğimiz gibi mezkur sûrenin insanın akibetini hatırlatmada ve dolayısıyla nefisleri diyânete teşvikte en uygun bir muhtevada olmasından ileri gelmiştir.

4- *Nevevî* der ki: "Hadis, hutbede Kur'ân okumanın meşruiyyetine delildir, bu hususta ihtilaf yoktur. Ancak, bu kırâatın vacib olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Nezdimizde (Şâfiîler) vacibtir, en az miktarı da bir âyettir."

Hanefî mezhebinde, hutbede Kur'ân'a da yer vermek sünnettir.

5- Kırâat hutbenin neresinde olmalıdır? Bu hususta dört ayrı görüş ileri sürülmüştür:

★ İmam Şâfiî: "İki hutbeden birinde herhangi bir âyet okunur" der.

★ Şâfiîlerden bazıları: "Birinci hutbede okunur, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer böyle yapardı..." demiştir.

★ Şâfiî fukahasından Iraklılar: "Her iki hutbede de caizdir" demiştir.

★ Dördüncü bir görüşe göre, kırâat birinci hutbede değil ikinci hutbede olmalıdır. Bunların delili, Câbir İbnu Semüre'nin Nesâî'de yer alan bir rivâyetidir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra kalkar, âyetler okur, Allah Teâlâ hazretlerini zikrederdi."

Bu rivâyet de belli sûre ve âyetleri değil Kur'ân'dan, her seferinde farklı yerler okuduğuna işaret eder.

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI

2886 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لأن يصلي أحدكم بظهر الحرة خير له من أن يقعد حتى إذا قام الإمام يخطب تخطى رقاب الناس يوم الجمعة]. أخرجه مالك.

1. (2886)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Birinizin Harre'nin sırtında namaz kılması, onun için cuma günü oturup oturup da imam hutbeye başlayınca gelip cemaatin omuzlarını yararak cemaate katılmasından hayırlıdır." [Muvatta, Cuma 18, (1, 110).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cuma günü mescide erken gelmeyi teşvik ediyor, sonradan gelip halkın omuzlarını yararak yer aramayı yasaklıyor.

2- Hadiste geçen *Harre*, Medîne'nin dışındaki siyah kayalağın adıdır. Renginin hararet sebebiyle siyahlaştığı kabul edilir. "Harre'nin kavurucu sıcağında namaz kılmak elbette ki müşkilatlı, belki de imkansız bir iştir. Ama cuma günü hiçbir mazeret yokken bekleyip bekleyip tam hutbenin başlaması anında gelip, önlerde yer aramak maksadıyla cemaati yararak ilerlemek kötü bir iştir. Bu kötü işe tevessül etmektense, Harre sırtlarında namaz kılmak kişi için daha hayırlıdır" denmektedir.

Cuma gününün âdâbını Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm şöyle açıklamıştır: *"Kim cuma günü yıkanır, dişlerini fırçalar, koku sürünür, en güzel elbisesini giyer, çıkıp doğru mescide gelir, insanların omuzlarını yararak ilerlemeden yerini alır, sonra da kalkıp Allah'ın dilediği kadar namaz kılar, sonra imam hutbeye çıktığı zaman susup dinler, namazını bitirinceye kadar hiç konuşmazsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük günahları) için kendisine kefâret olur."*

2887 ٢– وللترمذي عن معاذ بن أنس مرفوعاً: [مَنْ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اتَّخَذَ جِسْراً إِلَى جَهَنَّمَ].

2. (2887)- Tirmizî'de Mu'az İbnu Enes'ten merfu olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: *"Cuma günü kim cemaatin omuzlarını yararak ilerlerse cehenneme bir köprü ittihaz olunur."* [Tirmizî, Salât 369, (513).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten, insanları yararak ön kısımlarda yer aramanın kerâheti cuma gününe has olup diğer günlerde bu yasak yokmuş ma'nâsı çıkmaktadır. Âlimler, hadisi böyle anlamazlar. Bu ifadenin galip durumu esas aldığını, kerahetin diğer gün ve vakitlere de şâmil olduğunu belirterek, namaz için gelen cemaatin arkadan gelenlerce rahatsız edilmemesi gerektiğini belirtirler. Hatta âlimler, bunu sadece ibadet cemaatine değil, ilim vs. için teşkil edilen cemaatlere de teşmil ederler.

2- *Resûlullah*, cemaati yararak geçenlere ağır bir müeyyideyi haber veriyor: "Kendisi halkı çiğneyip geçtiği gibi, cehenneme giden yolda herkesçe çiğnenen bir köprü kılınmak..." Zîra derler "ceza amel cinsindendir."

3- Hadiste geçen اتَّخَذَ fiilini meçhul ve mâlûm her iki sûrette okumak mümkündür. Verilen mâna ve yorum meçhule göredir. Mâlûm okunursa mâna şöyle olur: "...cehenneme (götüren) bir köprü edinir." Yani "Halkı yararak öne geçme ameli sebebiyle, kendisi için cehenneme götüren bir köprü edinir." Ancak önceki okunuşta ma'nâ daha açık ve daha muvafık bulunmuştur. *Deylemî*'nin Müsnedü'l-Firdevs'te kaydettiği ibare de bunu te'yîd eder: جعله الله يوم القيامة جسراً "...Allah onu kıyâmet günü cehenneme bir köprü yapar."

2888 ٣– وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ يُخَالِفُ إِلَى مَقْعَدِهِ فَيَقْعُدُ فِيهِ. وَلَكِنْ يَقُولُ: افْسَحُوا]. أخرجه مسلم.

3. (2888)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kimse, cuma günü kardeşini kaldırıp sonra da yerine oturmasın. Lakin: "Açılın" desin." [Müslim, Selâm 27-30, (2178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de muhtelif vecihlerde gelmiştir. Mescide erkenden gelip oturan kimseyi kaldırıp yerine oturmak yasaklanmaktadır. Ne-

vevî bu yasağın tahrim ifade ettiğini belirtir. Bir yere oturan, orada oturma hakkını elde etmiştir, arkadan gelen bu hakkı alamaz. Oturanın kendi iradesi ile -hürmeten veya merhameten- kalkıp yer vermesi başka. Sâlim'in rivâyetine göre, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) kendisi için ayağı kalkıp yerini verenlerin yerine oturmazmış. Şârihler bunu, tam içinden gelerek değil de başka duygularla yer vermiş olabileceği ihtimâline binaen yaptığını söylerler.

2- Hadisin Müslim'deki diğer bir vechinde bu yasağın, cuma gününe mahsus olmayıp, haftanın her günü için muteber olduğu tasrih edilir (2889).

3- *Nevevî* bu meselede bir istisnaya yer verir: Eğer mescidde fetva vermek, ilim tedris etmek veya halka Kur'an okumak için, selâhiyetli kişi, belli bir yere oturmayı adet edinmişse oraya başkası oturamaz. Oturduğu takdirde kaldırılması buradaki yasağa girmez.

2889 ٤- وعن نافع قال: [سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُقِيمَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ. قِيلَ لِنَافِعٍ فِي الْجُمُعَةِ؟ قَالَ فِي الْجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا]. أخرجه الشيخان.

4. (2889)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'i işittim, diyordu ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin bir başkasını kaldırarak yerine oturmasını yasakladı." Nâfi'ye: "Bu yasak cuma'ya mı mahsus?" diye soruldu.

"Cum'a ve diğer günlerde!" diye cevap verdi." [Buhârî, Cuma 20, İsti'zân 31, 32; Müslim, Selam 28, (2177).]

2890 ٥- وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رسولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْحَبْوَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (2890) *Mu'az İbnu Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cuma günü imam hutbe verirken hubve tarzında oturmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 234, (1110); Tirmizî, Salât 370, (514).]

AÇIKLAMA:

1- *Hubve* (veya hıbve) tarzında oturmak, dilimizde adı olmayan bir oturuş tarzıdır; şöyle ki: Kişi kabaları üzerine oturur, dizlerini havaya diker, bacaklarını karnına yapıştırarak üzerinden kollarını kenetler.

Hattâbî: "Bu oturuşun hutbe vaktinde yasaklanması, uyku getirece-

ğinden abdestin bozulmasına zemin hazırlayacağındandır" der. Bu çeşit oturma, cum'a vakti ve hutbe esnası diye kayıtlanmadan mutlak bir üslubla da yasaklanmıştır. Zîra bu, tek parça elbise giyinen kimsenin avretinin açılması tehlikesini de taşımaktadır.

2- Ulemâ *hubve* tarzında oturmanın (ihtibâ) cuma günü mekruh olması hususunda ihtilaf etmiştir. İlim adamlarından bir kısmı mekruh olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud'un kaydına göre Ubâde İbnu Nüsey bunlardandır. Yine Ebû Davud'un kaydına göre, İbnu Ömer, imam hutbe verirken ihtibâda bulunmuş, *Enes İbnu Mâlik, Şureyh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb, İbrahim Nehâî, Mekhûl* vs. gibi bir kısmı da: "Bunda bir beis yoktur" demişlerdir. *İbnu Ebî Şeybe* de Musannaf'ında, Mekhûl, Atâ ve Hasan Basrî'nin ihtibâ'yı mekruh addetmeyip, hutbe sırasında bu tarz oturduklarına dair rivâyet kaydetmiştir.

Hülasa, Ebû Dâvud bu mevzudaki yasaklama hadisini sâbit bulmamışa benziyor. Sâbit bulsa da nazarında neshine dair bir kanaat mevcut. Zira ihtibâ'nın leh ve aleyhindeki rivâyetlere beraberce yer vermektedir.

Bazı âlimler: "İhtibâ'nın uykuyu celbetmesi bir vâkıadır, bu sebeple hutbe sırasında mekruh bilip, kaçınmak evladır" demiştir.

2891 ٦- وعن شداد بن أوس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ مع مُعاوِيَةَ بيتَ المَقْدِسِ فجمَّعَ بِنا فنظَرْتُ فإذا جُلُّ من في المَسْجِدِ مِنْ أصْحابِ رسولِ اللهِ ﷺ وهم محتبون والإمامُ يخطُبُ]. أخرجه أبو داود.

6. (2891)- *Şeddad* İbnu Evs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) ile Beytu'l-Makdis'te hazır oldum. Bize cuma kıldırdı. Baktım ki, mescidde bulunanların çoğu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbı idi ve imam hutbe verirken ihtibâ ederek oturmuşlardı." [Ebû Dâvud, Salât 234, (1111).]

AÇIKLAMA:

İhtibâ, *"hubve"* tarzında oturmaktır, bunun hükmü önceki hadiste açıklandı.

2892 ٧- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نهى رسولُ اللهِ ﷺ عن التَّحلُّقِ يومَ الجُمُعةِ قبلَ الصَّلاةِ]. أخرجه رزين.

7. (2892)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhî an ceddihî* (radıyallâhu anh) an-

latıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cum'a günü namazdan önce cemaat teşkilini yasakladı." [Rezîn ilavesidir. Ebû Dâvud'da gelen bir hadisin parçasıdır. (Salât 220, (1079).]

AÇIKLAMA:

1- *Cuma* günü namazdan önce cemaat teşkilini yasaklayan bu rivâyetin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzundur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde alış-verişi, yitik ilanını, şiir inşâdını yasakladı. Ve dahi namazdan önce tehalluk'u (halka teşkil etmeyi) yasakladı."

2- Mescidde şiir okunmasına ruhsat veren rivâyetler de mevcut. Bir kısmını daha önce zikrettik (2306).]

Irakî, şiiri yasaklayan rivâyetlerle tecviz eden rivâyetler arasındaki ihtilafı, iki açıdan te'lif eder:

1) Nehiy tenzîhe, ruhsat da cevazın beyanına hamledilir.

2) Ruhsat hadisleri, izin verilmiş olan güzel şiirlere hamledilir: Müşrikleri hicveden, Resûlullah'ı medheden, zühde ve güzel ahlâka teşvik eden şiirler gibi. Nehiy de tefâhura, mü'minleri hicve, yalana, içki, kadın vs'ye teşvik eden şiirlere hamledilir.

3- *Cemaat teşkili* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı tehalluk'dur, halkalanmak demektir. Daha ziyade bir vaiz veya muallimin etrafında halka halka toplanmak kastedilir.

Hattâbî der ki: "Namazdan önce, ilim ve müzakere için toplanmak mekruh görülmüş ve namazla meşgul olup, hutbe ve zikre kulak vermek emredilmiştir. Bunlardan çıkılınca sıra toplanma ve halkanmaya gelebilir."

Tahâvî demiştir ki: "Mescid çok kalabalık olursa namazdan önce halka teşkili mekruhtur, değilse bir beis olmamalıdır."

Şu hususa da dikkat çekilmiştir: Cuma günü mü'minler erken gelip ön saflarda ve minbere yakın yer almaya teşvik edilmişlerdir. Halbuki halka teşkili safları kesebilir, önlerde yer almaya mâni olabilir, öyleyse cemaatleşme yasağı bu sebeple konmuş olabilir.

NOT: Tehalluk'un traş olmak ma'nâsı da mevcuttur. Bazı büyükler hadisten cuma günü namazdan önce saçın traş edilmesi yasaktır ma'nâsını da çıkarmıştır. Hattâbî bu te'vilin yanlışlığına dikkat çeker.

2893 ٨- وعن جابر رضي الله عنه قال: [لَمَّا اسْتَوى رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ الجُمُعَةِ عَلَى المِنْبَرِ. قَالَ: اجْلِسُوا. فَسَمِعَ ذَلِكَ ابنُ مَسْعُودٍ فَجَلَسَ عَلَى بَابِ المَسْجِدِ فَرَآهُ رَسُولُ

اللهِ ﷺ فقَالَ: تَعالَ يَا عَبْدَ اللهِ بنَ مَسعُودٍ]. أخرجه أبو داود.

8. (2893)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cuma günü minbere çıkınca:

"Oturunuz!" dedi. Bunu *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) işitince olduğu yerde oturdu, tam mescidin giriş kapısının üstüydü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bu halde gördü ve:

"Gel! Ey Abdullah İbnu Mes'ud!" buyurdu. [Ebû Dâvud, Salât 226, (1091).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hutbe sırasında imamın hutbe dışı kelamda bulunabileceğine delâlet eder. Ancak Hanefi fukahası, hutbe harici söz söylemeye cevaz vermezler, "Sadece, emr-i bilma'ruf'da bulunabilir" derler.

2- Hadis, Ashab-ı Kiram hazerâtının (radıyallâhu anhüm ecmâin) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimizin emirlerine uymada nasıl isti'cal gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

2894 ٩- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ]. أخرجه الترمذي وصححه.

9. (2884)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a günü biriniz (mescitte) uyuklayacak olursa oturduğu yeri değiştirsin."* [Ebû Dâvud, Salât 239, (1119); Tirmizî, Salât 379, (526).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde cuma günü hutbe dinlerken uykusu gelen kimselere, bulundukları yeri değiştirmeyi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler bunun hikmetini, "Hareket uykuyu kaçırır" diye izah ederler, Mamafih, uyku vasıtasıyla gaflet basmış olan yerin terkedilerek bir başka yere geçilmesi de bir başka hikmet olarak anlaşılmıştır. Nitekim *Resulullah* sabah namazı sırasında uyuyup kaldıkları vâdinin acilen terkedilmesini emretmişti (2342, 2344). Keza hadisler, namazı intizâren oturmayı "namaz"dan saydığı gibi, namazda uyuklamayı da şeytandan saymıştır. Böyle olunca yer değiştirme emri mescidde oturduğu halde zikir ve hutbe veya diğer faydalı bir şey dinlemekten gaflet gibi şeytana ait olan bir şeyin giderilmesi içindir.

2- Hadisin metninde "mescitte" tabiri geçmez. Ancak, rivâyetin Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'indeki vechinde bu tâbir yer alır. Oradan alarak parantez içerisinde kaydettik.

2895 ١٠ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [إنَّ أوَّلَ جمعةٍ جمعت بعد جمعةٍ في مسجد رسولِ الله ﷺ في مسجدِ عبدِ القيسِ بجواثى من البحرين]. أخرجه البخارى وأبو داود.

10. (2895)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidinde kılınan cumadan sonra ilk kılınan cuma namazı, Bahreyn köylerinden olan *Cuvâsâ*'daki Abdü'l-Kays mescidinde kılınan namazdı." [Buhârî, Cuma 11; Ebû Dâvud, Salât 216, (1068).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cuma namazının farz olmasından hemen sonra köylerde de cuma namazının kılındığına şehadet etmektedir. Böylece hadis, *"Cuma namazı sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz"* diyenlere de bir cevap olmakta, onları tekzib etmektedir. Zîra, İslâm'a ilk giren köylerden olan Abdü'l-Kays karyesi, cuma namazını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle kılmış olmalıdır. Çünkü sahâbe-i kiram'ın vahyin nüzûlu sırasındaki âdeti şerî meselelerde Resulullah'ın emrinden, irşadından dışarı çıkmamak idi. Ayrıca sahâbenin şeriata uymayan tatbikatına vahiy müdahale etmekteydi. Şu halde, köylerde namaz caiz olmasaydı, bu hususu yasaklayan bir vahiy gelmeli idi. Nitekim Hz. Câbir ve Ebû Saîd (radıyallâhu anhümâ) azl'in caiz olduğunu söylerken, "Resulullah devrinde azl'e yer verirdik, caiz olmasaydı vahiy inerdi" meâlinde beyanda bulunarak bu delille istidlâl etmişlerdir.

2- *Cüvâsâ*, Bahreyn'de bir kale adıdır. Köylerde namaz kılınmayacağına kâni olanlar buranın şehir olduğunu söylemişlerdir. Ancak: "Oranın sonradan şehir haline gelmesi, bidâyette "köy" olduğunu yalanlayamaz" denilerek cevap verilmiştir. Gerçi aksi görüş sahipleri Hz. Ali ve Hz. Huzeyfe ve diğer bazılarından, "Cuma sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz" meâlindeki bir kısım rivâyetleri göstermişlerdir. Bunların merfû değil, mevkuf olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunlarla amelde teennîyi gerektiren daha sahih başka rivâyetler de var. Nitekim, *İbnu Ebî Şeybe*, Hz. Ömer'in Bahreyn ahâlisine: "Nerede olursanız cuma kılın" diye emir gönderdiğini rivâyet eder. Bu emir köyleri de şehirleri de içine alır. Bu mevzuda *Leys İbnu Sa'd* bir soru üzerine şu fetvayı vermiştir: كُلُّ مدينةٍ أو قريةٍ فيها جماعةٌ أمروا بالجمعة "Cemaati olan her şehir ve köyde cuma emredilir."

Hz. Ömer ve *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ) zamanında Mısır ve Mısır sahillerinde yaşayan ahali, aralarında birçok sahâbî olduğu halde bunların emri ile cuma namazı kılmışlardır. Abdurrezzak'ın İbnu Ömer'den bir tahrici, O'nun Mekke ile Medine arasındaki su başlarında yaşayan küçük cemaatlerin (ehl-i miyâh) cuma kıldıklarına ve kimsenin de onları ayıplamadığına şahid olduğunu tesbit eder. *İbnu Hacer*, ref hükmünde olan bu rivâyeti kaydettikten sonra: "Sahâbe ihtilaf edince, merfûya dönmek vacib olur" kaidesini hatırlatır. Merfû'dan maksad Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den yapılan rivâyettir.

SEKİZİNCİ BÂB
YOLCU NAMAZI

(Bu babta üç fasıl var)

★

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

★

İKİNCİ FASIL

İKİ NAMAZIN BİRLEŞTİRİLMESİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

★

HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Yolcuya şer'î ıstılahta müsâfir denir. Yolculuk'a da sefer veya müsâferet denir. Dinimiz kolaylığı esas prensip yaptığı için, yolculara bir kısım kolaylıklar, istisnâî hükümler getirmiştir. Yolcuyu ilgilendiren ahkâmların açıklanması ayrı bir mevzudur. Burada daha ziyade namazla ilgili hükümler mevzubahis olacaktır.

Yolcu (müsâfir) kime denir? Lügat olarak herhangi bir mesafeye gidene yolcu denirse de bir kimsenin şer'an yolcu sayılabilmesi için en az muayyen bir mesafeye gitmesi gerekir.

★ Bu mesafe *İmam-ı Âzam*'a göre mutedil bir yürüyüş ile üç günlük yani onsekiz saatlik bir mesafedir. İmam-ı Âzam bu ölçüyü Sahîheyn'de gelen لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ إِلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ **"Bir kadın, yanında bir mahremi olmadıkça üç günden fazla süren yere yolculuk yapamaz"** hadisinden almıştır.

★ Bir kısım Zâhirîler: "Üç millik mesafeye de gidilse namaz kasredilir" demişlerdir. Onlar bu hükümde şu âyetin zâhirini esas alırlar: وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْأَرْضِ **"Yolculuk ettiğinizde... namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur"** (Nisâ 101). Müslim ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette de: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç millik veya üç fersahlık mesafeye gitti mi namazı kısaltırdı" buyrulmuştur.

★ *Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre dört berîdlik mesafeye giden kimse yolcu sayılır ve namazı kısaltabilir. Bunlar 2898 numaralı hadise dayanırlar.

Günümüzde yolculuğun tesbiti bazı ihtilaflara sebep olmuştur. Şöyle ki, yolcu sayılmak için gideceğimiz mesafeyi mi esas almalıyız, gidilecek yeri, katedeceğimiz müddeti mi? Birinci durumda fazla bir problem

çıkmaz, Selef devrinde tesbit edilen yolculuk mesafesi bu gün de ölçü olarak alınır. Ama ikinci durumu, yani gideceğimiz hedefe varış müddetini esas alacak olursak, mesele biraz zorluk arzeder. Zîra günümüzde taşıt vasıtaları hız bakımından çok farklıdır ve hızları da eskiye nazaran pek fazladır. O kadar ki üç gün devam edecek bir yolculuk bile pek nadir hale gelmiştir. Türkiyemiz dahilinde normal taşıt vasıtası olan otomobille hiçbir noktaya varmak için üç günden fazla zamâna ihtiyacımız olmaz. Kıtalararası uzun seferler de umumiyetle uçakla yapıldığı için o çeşit yolculuklar da nâdiren üç günü geçer. Bu durumda yolculuğun tesbitinde üç şık var:

1) Ya selef döneminde tesbit edilen mesafe esas olacak.

2) Ya herkesin seyahat sırasında bindiği vasıtaya itibar olunup, onunla üç gün devam edecek mesafe esas alınacak.

3) Ya da çoğunluğun bindiği vasıta esas alınarak, onun üç günde katedeceği mesafe esas alınacak. Elmalılı Hamdi Efendi bu son görüşü benimsemiştir. Şöyle der: "...ancak üç günlük yolun şer'an sefer-i sahih olduğunda ittifak edilmiştir ve her gün için mutedil yürüyüş altı saatlik mesafe mikyas ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bunun mâdununda (aşağısında) sefer ismi katiyyetle sâbit değildir. Merâkıb-i beriyye ve bahriyye (kara ve deniz binekleri) gibi vasıta ile gidenler için de adeten umumî ve mutavassıt olan vesâitin tabiî ve âdi seyri mikyastır. Fevkalade serî veya fevkalade bati (ağır) olan hususi vasıtalara itibar yoktur. Çünkü hükmü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü ve denizde de mutedil rüzgarla gemi yürüyüşü mikyas olunmuştur."

Hülasa *Elmalılı* merhum, yolculuk için karada onsekiz saatte trenin katedeceği mesafeyi, denizde de vapurun aynı müddet içerisinde katedeceği mesafeyi esas almak gerektiğinde cezmeder.

Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı bu hususta, Selef devrinde tesbit edilen üç günlük yaya yürüyüşüyle katedilen mesafeyi yolculuk için esas almıştır, takrîbî 90 km'lik bir mesafe yapmaktadır. Binaenaleyh bu miktar uzaklığa gitmek isteyen kimse, hangi vasıtaya binerse binsin yolcu sayılmalıdır. Bu görüşte olan *Ömer Nasûhi Bilmen*, Büyük İslam İlmihali nam eserinde şöyle der: "Tren ve uçak ile olan yolculuklarda katedilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır, en az onsekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vâsıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz.

Filhakika eimme-i selâse [Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehumullah)] de bu fersah cihetini kabul etmişlerdir. Sefer müddeti, İmam Mâlik ile *İmam Ahmed*'e göre "16" fersah, yani "48" mildir. Bir mil ise altıbin el arşındır. Bu halde müddet-i sefer, seksen buçuk kilometre ile yüz kırk kilometreye müsâvi bulunmuş olur." İmam Şâfiînin kavl-i cedîdine göre de "48" mildir. Kadîm kavline göre de bir gün bir gecedir.

Meseleye *Bediüzzaman* bir başka açıdan yaklaşır. Günümüzde nakil vasıtalarının sürat ve konforca ileri bir seviyeye ulaştığını göstererek, "yolculukta artık meşakkat kalmamıştır, yolculuğun getirdiği kolaylık ve ruhsatlara hacet kalmamıştır" şeklinde fikir yürütenlere cevap olabilecek mahiyette olmak üzere şöyle der: "Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise tercihe sebeptir, îcaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücuduna medardır. Meselâ: "Sefer"de namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir. Hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmazsa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz."

Bediüzzaman burada, yolculuk için "mesafe mi" "vâsıta mı" esas alınmalıdır? sorusuna cevap getiriyor, "yolculuk" tahakkuk edince rahatlığa bakılmaksızın yolculuk ahkâmına uyma gereğine dikkat çekiyor.

Seferle İlgili Bazı Bilgiler:

★ Bir yere hem deniz ve hem de karadan gidilse, yolcunun gideceği yola itibar olunur. Sözgelimi deniz yolu ile on saatte, kara yoluyla onsekiz saatte ulaşılıyorsa; karadan giden, yolcu sayılır, öbürü sayılmaz.

★ Karayollarında mesafe esas alınır, vasıta değil. En az onsekiz fersahlık mesafeye giden kimse hangi vasıta ile giderse gitsin yolcu sayılır.

★ Yolculuk, bulunduğu beldenin gidilen istikametteki son evlerinin de geçilmesiyle başlar. Şehrin dışındaki bağlar, bostanlar, bekçilere, bostancılara ait kulübeler şehirden sayılmaz, yolculuğun başlaması için bunların da geçilmesi beklenmez.

★ Yolcu, vatanına döner dönmez yolculuktan çıkar. Fakat gittiği yere ulaşınca hemen yolculuktan çıkmaz. Orada onbeş günden az kalmaya niyyet etmiş ise, yolculuk vasfı devam eder. En az onbeş gün kalmaya niyyet etmiş ise yolculuk varır varmaz sona erer. Onbeş gün ikâmete niyyet etmeyip bugün-yarın döneyim derken uzun müddet kalan kimse hep müsâfirdir.

★ Komutana tabi olan er, kocasına tabi olan kadın, efendisine tabi olan köle gibi, bir başkasına tabi olan kimse, ne kadar kalacağı belirtilmediği müddetçe yolcu sayılır.

YOLCULUGUN HÜKMÜ:

★ Yolcu dört rek'atli namazlarını iki kılar, namazın nafilelerini terkedebilir. Şâfiî mezhebinde ise iki veya dört kılmakta muhayyerdir.

★ Ramazan orucunu te'hîr edebilir.

★ Ayaklarını mesh müddeti üç gün üç gece olur.

★ Cuma namazı farziyyetten düşer.

Yolculukla ilgili teferruât ilmihal kitaplarında görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

Kasr, taksîr, iksâr gibi üç ayrı kelimeyle ifade edilebilen hal, yolculuk sırasında dört rek'atli namazların iki rek'at olarak kılınmasıdır. Üç kelime de caiz ise de kasr daha çok kullanılır. Ulemâ iki ve üç rek'atli namazlarda kasr olmayacağı hususunda icma eder. Nevevî der ki: "Her mübah seferde kasrın caiz olmadığı hususunda cumhur ittifak eder." Selef'ten bir kısmı, kasrın caiz olması için seferde korkuyu, bir kısmı seferin hacc veya umre, veya cihad için olmasını, bazısı tâat seferi olmasını şart koşmuştur. *Ebû Hanîfe* ve Sevrî tâat veya mâsiyet, her çeşit seferin aynı hükme tâbi olduğunu, hepsinde kasrın bulunduğunu söylemiştir.

2896 ١ – عن أنس رضي الله عنه قال: [صلّينا الظُّهر مع رسول الله ﷺ بالْمدينة أربعاً. وخرج يريدُ مكّة فصلّى بذي الحُليفة العصر ركعتين]. أخرجه الخمسة.

1. (2896)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Medîne'de öğle namazını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile dört rek'at kıldık. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp Zülhuleyfe'ye gelince ikindiyi iki rek'at kıldı." [Buhârî, Taksîrû's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 11, (690); Ebû Dâvud, Salât 271, (1202); Tirmizî, Salât 391, (546); Nesâî, Salât 17, (1, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi birçok bâbta zikreder. Kasru's-Salât bölümünde hadisin ilk zikredildiği bâb, "(Kişi seyahat için hareket edince) bulunduğu yeri çıktı mı namazı kısaltır" adını taşır. Burada Aleyhissalâtu Vesselâm'ın Mekke'ye müteveccihen Medine'den ayrılıp Zülhuleyfe nâm mevkiye gelmiş olması mevzubahistir. *Medîne*'de öğle namazı kılındığına göre ikindi namazının kılındığı yer olan Zülhuleyfe çok uzak olmamalıdır. Nitekim bu mevkinin Medîne'ye uzaklığı altı mildir.

İbnu'l-Münzîr der ki: "Ulema, sefere niyet eden kimsenin, bulunduğu yerin dış evlerini çıkar çıkmaz namazını kasredeceği hususunda icma eder."

Evleri tamamen çıkmadan önce kasretme hususunda ihtilaf edilmiştir. Cumhur, bütün evlerin çıkılması gereğine hükmetmiştir. Kûfîlerden bazıları: "Kişi sefere niyet eder etmez artık namazı iki kılar, evinde bile olsa" demiştir. Bunlardan bazısı: "Merkebine bindikten sonra dilerse kasreder" demiştir.

İbnu Hacer: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefere niyet edince *Medîne*'yi çıkmazdan önce namazı kasrettiğine dair örnek bilmiyorum" der.

2- Sadedinde olduğumuz hadisten hareketle: "Kısa mesafeye giden kimse de namazı kasredebilir, mübahtır" diye hüküm çıkaran olmuş ise de bu görüş şu mülâhaza ile reddedilmiştir: "Hz. Peygamber, *Zülhuleyfe*'ye kadar olan mesafeyi kasdettiği için kasretmiş değildir. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştır, yol üzerinde ilk menzil (mola yeri) *Zülhuleyfe*'dir, buraya kadar geçen zaman içerisinde zaten başka bir namaz vakti girmiş değildir. Öyle ise, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz vaktinin girmesiyle ilk menzilde durmuş ve kasrederek namazını kılmıştır."

3- Bu hadiste, *"Yolcu, geceye girmedikçe namazı kasretmez"* diye hükmeden Mücâhid'e karşı da delil mevcuttur.

2897 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [وَقَدْ سُئِلَ عَنْ قَصْرِ الصَّلَاةِ. فَقَالَ: كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَمْيَالٍ أَوْ ثَلَاثَةِ فَرَاسِخَ « شك شُعبة » صَلَّى رَكْعَتَيْنِ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (2897)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre kendisinden kasru's-salât yani namazın kısaltılması hakkında sorulmuştu. Şöyle cevap verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç millik mesafeyi veya -Şu'be'nin şekkine göre- üç fersah mesafeyi dışarı çıktı mı iki rek'at kılar." [Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 12, (691); Ebû Dâvud, Salât 271, (1201).]

2898 ٣- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْصُرُ الصَّلَاةَ فِي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ، وَفِي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَعُسْفَانَ، وَفِي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَجُدَّةَ. قَالَ مَالِكٌ: وَذَلِكَ أَرْبَعَةُ بُرُدٍ].

« البرد » جمع بريد، والبريد اثنا عشر ميلا، وقيل ستة أميال.

3. (2898)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) *Mekke-Tâif* arasındaki kadar, *Mekke-Usfân* arasındaki kadar ve keza *Mekke-Cidde* arasındaki kadar mesâfede namazı kasrediyordu."

Mâlik der ki: "Bu mesafeler dört berîd'dir." [Muvatta, Kasru's-Salât 15, (1, 148).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de İmam Mâlik'in belâgât denen muallak (senedsiz) hadislerinden biridir.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî der ki: "Mâlik, sahâbenin fiilini aksettiren bu çeşit rivâyetleri çokça yapmıştır. Çünkü bunlar, onun nazarında, Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiilini aksettirmekten uzak değildir." *İbnu Hacer* bu hadisin *İbnu Abbâs*'tan Dârakutnî tarafından merfû olarak şu şekilde rivâyet edildiğini belirtir: يا اهل مكة لا تقصروا الصلاة في أدنى من أربعة برد من مكة الى عسفان *"Ey Mekkeliler, dört berîdden, yani Mekke-Usfân arasından daha kısa mesafeler için namazı kasretmeyin."*

2- Bürüd, "berîd'in cem'idir. Berîd, bir mesafe ölçüsüdür. Bir berîdin dört fersah veya oniki mil tuttuğu belirtilir.[50] Zürkânî namazın kısaltılma mesafesini belirleyici, yine İbnu Abbâs'tan başka rivâyetler kaydeder: "Namaz ancak bir günlük mesafede kasredilir, daha aşağıda kasredilmez", "Namaz bir gün ve gece yürüme mesafesinde kasredilir..."

Zürkânî bu rivâyetleri şöyle te'lif eder: "Dört berîdlik mesafeyi bir günde katetmek mümkündür."

Şu halde, İbnu Abbâs'a göre namazı kısaltma mesafesi onaltı fersah veya kırksekiz mil uzaklıktaki hedeftir. Bu miktar uzaktaki bir yere gitmek üzere evden çıkan kimse, bulunduğu şehrin dış evlerini terkeder etmez artık yolcudur, namazı kısaltabilir.

Zürkânî, İmam Şâfiînin, Ahmed İbnu Hanbel ve bir grup ulemânın bu görüşü benimsediklerini kaydettikten sonra İbnu'l-Kâsım'ın, "İmam Mâlik, "Namazı kısaltma miktarı bir gece ve gündüz yürüme mesafesidir" sözünden rücû etmiştir" dediğini kaydeder.

2899 ٤ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [خرج رسول الله ﷺ من المدينة إلى مكة

50– Bir mil dörtbin zirâdır. Bir zirâ 50-70 cm'lik bir uzunluktur. Şu halde bir berîd 64 zirâ yapar, bu da asgari 32 km'dir.

لاَ يَخَافُ إِلاَّ رَبَّ العَالَمِينَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

4. (2899)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'den Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Rabbülâlemîn'den başka hiç bir şeyden korkmuyordu. Yolda namazı ikişer ikişer (yani kasrederek) kıldı." [Tirmizî, Salât 391, (547); Nesâî, Taksîru's-Salât 1, (3, 117).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, namazı kısaltma hâdisesinin korku haline has olduğunu söyleyenlere cevap vardır ve o düşünce reddedilmektedir. Böyle düşünenler, namazın kısaltılmasına temas eden âyetin zâhirini esas almışlardır: **"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur..."** (Nisâ 101). Halbuki Cumhur, meseleyi değerlendirirken "korku" mefhumunu nazar-ı dikkate almaz. Dolayısiyle sefer oldu mu korku olmasa da namaz kasredilir. Bu hususta Hz. Ömer Resûlullah'a sormuş, Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yolculuk hali olunca namazın kasredilmesi Allah'ın size bir sadakasıdır"* mânasında صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ diye cevap vermiştir. Netice itibariyle sahâbe, bu âyetten, seferde korku kaydı olmaksızın mutlak olarak namazın kasrını anlamıştır.

Bir rivâyette Ebû Hanzala der ki: *"İbnu Ömer'*e sefer sırasında kılınacak namazdan sordum:

"İki rek'attir" dedi. Ben:

"Ama Cenâb-ı Hakk "...korkarsanız" diyor, halbuki biz emniyet içerisindeyiz!" dedim. Bana:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti böyledir" diye cevap verdi."

2900 ٥- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ رسول الله ﷺ من المَدِينَةِ إلى مَكَّةَ. فَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، حَتَّى رجعنا إلى المَدِينَةِ. قِيلَ لَهُ: أَقَمتُم بِمَكَّةَ شَيْئاً؟ قالَ أَقَمْنَا بِهَا عَشْراً]. أخرجه الخمسة.

5. (2900)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere Medîne'den çıktık. Efendimiz yolda namazları ikişer ikişer kılıyordu. Medîne'ye dönünceye kadar hep böyle yaptı."

Enes'e:

"Mekke'de ne kadar kaldınız?" diye sorulmuştu:

"Orada on gün kaldık" dedi." [Buhârî, Taksîr 1, Megâzî 52; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 15, (693); Ebû Dâvud, Salât 279, (1233); Tirmizî, Salât 392, (548); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 121).]

2901 ٦- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ تِسْعَ عَشْرَةَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ. وَكُنَّا إِذَا سَافَرْنَا فَأَقَمْنَا تِسْعَ عَشْرَةَ قَصَرْنَا وَإِنْ زِدْنَا أَتْمَمْنَا]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

وفي أخرى لأبي داود: « سبع عشرة ».

وفي أخرى للنسائي: « أقام بمكَّة عام الفتح خمس عشرة يقصر الصَّلاة ».

6. (2901)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (Mekke'de) ondokuz gün ikâmet etti ve namazları kasretti. Biz de (bundan böyle) sefer yapıp ondokuz gün ikâmet ettik mi namazları hep kasrederdik, ondokuzundan fazla kaldık mı artık dörde tamamlardık." [Buhârî, Taksîr 1, Megâzî 52, Ebû Dâvud, Salât 279, (1230, 1231, 1232); Tirmizî, Salât 392, (549); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 121).]

Ebû Dâvud'un bir diğer rivâyetinde "...Onyedi gün" denmiştir. Nesâî'nin bir diğer rivâyetinde: "Fetih senesinde Mekke'de onbeş gün ikâmet etti ve namazları bu esnada kasretti." denmiştir.

2902 ٧- وعن عمران بن حُصين رضي الله عنهما قال: [شَهِدْتُ عَامَ الْفَتْحِ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِمَكَّةَ، فَأَقَامَ بِمَكَّةَ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً لاَ يُصَلِّي إِلاَّ رَكْعَتَيْنِ وَيَقُولُ: يَا أَهْلَ الْبَلَدِ صَلُّوا أَرْبَعاً فَإِنَّا سَفْرٌ]. أخرجه أبو داود. « السَّفْر » القوم المسافرون.

7. (2902)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Fetih günü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Mekke'de hazır bulundum. Mekke'de onsekiz gece kaldı, bu esnada namazları hep iki kıldı. Şöyle hitabediyordu:

"Ey bölge halkı! Siz bize bakmayın, dört kılın. Biz hep yolcuyuz (bu sebeple kasrederek iki kılıyoruz)." [Ebû Dâvud, Salât 270, (1229).]

2903 ٨- وعن جابر رضي الله عنه قال: [أَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ بِتَبُوكَ عِشْرِينَ يَوْماً يَقْصُرُ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبو داود.

8. (2903)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) Tebük'de yirmi gün ikâmet etti ve namazları hep kasretti." [Ebû Dâvud, Salât 280, (1235).]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadis, *Resûlullah*'ın farklı seferlerdeki ikâmetgah müddetini belirtmektedir. Şöyle ki:

★ Enes hadisi (2900) Veda haccı ile ilgilidir. On gün kalmıştır.

★ İbnu Abbâs hadisi (2901) Mekke fethiyle ilgilidir. Ondokuz gün kalmıştır.

★ İmrân İbnu Husayn hadisi, (2902) Fetih günüyle alakalı, onsekiz gün kalmıştır.

★ *Câbir* hadisi (2903) Tebük seferiyle ilgili ve yirmi gün kalmıştır.

2- İbnu Abbâs hadisinin buradaki vechi Fetih sırasında Mekke'de ondokuz gün kalındığını belirtirken, bir başka vechinde 15 gün kalındığını söyler. İmrân hadisi ise 18 gün kalındığını söylüyor. Beyhakî bu ihtilâfı şöyle cem eder: "19 gün diyen, Mekke'ye giriş ve Mekke'den çıkış günlerini de sayıya dahil etmiş olmalı. 17 diyen şu halde bu iki günü hesaba katmamış oluyor. 18 diyen bu iki günden birini saymamış olmaktadır." 15 diyen rivâyeti ise Nevevî zayıf addetmiştir. Sahih olması halinde râvinin, aslı on yedi addedip, bundan giriş ve çıkış günlerini hazfettiğine hamledilir. Bu durumda bütün rivâyetleri içine alması sebebiyle 19 diyen hadisi hepsine müreccah kabul edebiliriz.

3- *Kûfe* âlimleri ve Sevrî 15 günden bahseden rivâyeti, "en az" miktarı ihtiva ettiği için esas alırlar. Ziyadelerin de tesadüfen vâki olduğuna hamlederler.

4- *Şâfiî* hazretleri İmrân İbnu Husayn hadisini esas alır. Ancak nezdinde o hadis, gittiği yerde ikâmet edeceği kesinlik kazanmayan kimse hakkında mûteberdir. Şâfiî'ye göre bir kimse, gittiği yerde girip çıkma günlerinden başka tam dört gün ikâmete niyet etti mi, artık namazları tam kılar. Mâlikîler de dört gün kalmaya niyet ettikleri takdirde namazı tam kılarlar.

5- Hanbelîlere göre, bir yerde mutlaka ikâmete niyet eden veya yirmi vakit namazdan ziyade farz olacak bir müddetle ikâmete niyette bulunan kimse mukîm sayılır, namazını kasretmez.

6- *Câbir* hadisinde yirmi gün ikâmet etmelerine rağmen hep kasretmeleri, Tebük'te kaç gün kalacakları, ne zaman dönecekleri önceden ka-

rarlaştırılmadığı içindir. Bu suretle uzun müddet kalınsa da yolculuk halinden çıkamaz.

2904 ٩- وعن حارثة بن وهب رضي الله عنه قال: [صلى بنا رسول الله ﷺ ونحن أكثر ما كنا قط وآمنه بمنى ركعتين]. أخرجه الخمسة.

9. (2904)- *Hârise İbnu Vehb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mina'da bize, sayıca en çok olduğumuz ve en ziyade güven içinde olduğumuz bir zamanda namazı iki rek'at kıldırdı." [Buhârî, Taksîr 2, Hacc 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 21, (696); Ebû Dâvud, Hacc 77, (1965); Tirmizî, Hacc 52, (882); Nesâî, Taksîru's-Salât 3, (3, 119, 120).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *"namaz korku halinde kasredilebilir"* diyenleri tekzib eder. Çünkü Resûlullah hacc sırasında Mina'da hiçbir korku olmadığı halde namazı iki rek'at kıldırmıştır.

Şu halde, namazın kasredilmesinin asıl sebebi yolculuk hâlidir. Korku, meşakkat gibi durumlar, maslahattır. Öyle ise, asıl sebep olunca namaz kasredilir. Maslahat olmasa yine kasredilir. Aksi halde, yolcu olmayan kimse korksa veya meşakkate düşse namazı kasredemez, tam kılar.

2905 ١٠- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [صلى رسول الله ﷺ بمنى ركعتين، وأبو بكر بعده، وعمر بعد أبي بكر، وعثمان صدرا من خلافته رضي الله عنهم، ثم إن عثمان صلى بعد أربعا، فكان ابن عمر إذا صلى مع الإمام صلى أربعا. وإذا صلى وحده صلى ركعتين]. أخرجه الشيخان والنسائي.

10. (2905)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mina'da bize iki rek'at kıldırdı, arkasından Ebû Bekr de öyle kıldırdı. Ebû Bekr'den sonra Hz. Ömer ve hilafetinin başında Hz. Osman (radıyallâhu anhüm) da iki kıldırdılar. Sonra Hz. Osman dört rek'atli olarak kıldırdı. İbnu Ömer imamla kılarsa dört kılardı, yalnız kılınca da iki kılardı." [Buhârî, Taksîru's-Salât 2, Hacc 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 17, (694); Nesâî, Taksîru's-Salât 3, (3, 121).]

AÇIKLAMA:

Mina'da taşlama günleri sırasında namaz kaç rek'at kılınacak? Bu,

selef uleması arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Yolcu durumunda olanlar için iki rek'at kılacağı sâbittir. Ancak Mina'da mukîm olan kaç kılacaktır. Orada iki kılmak sefere binaense, mükîm dört kılar, ama nüsük'e binaen ise onun da iki kılması gerekir. Anlaşılacağı üzere Mina'da namazın iki kılınmış olması nüsük yani hacc âdâbının bir gereğine binaen mi, yoksa sefere binaen mi bu hususta ihtilaf edilmiştir.

İmam Mâlik'e göre Mekkeliler, Mekke'de tam kılarsa da Mina'da kasreder. Mina'da mukîm olanlar orada tam kıldıkları halde Mekke ve Arafat'ta kasredip iki kılarlar. Halbuki Mekke ile Mina arası bir fersahtır ve arada müsâferet yoktur. Öyleyse burada iki kılınması, yolculuk sebebiyle değil, hacc menâsikine has bir hususiyetten dolayıdır. Nitekim *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Haccı sırasında Mina'da namazı kasrederek iki rek'at kıldırırken, kendisine uyan müsâfir, mükîm bir tefrîk yapmamış, Mekke ahalisine de: "Ey Mekkeliler biz yolcuyuz iki kılarız, siz mükîmsiniz dörde tamamlıyacaksınız!" diye bir uyarıda bulunmamıştır. Halbuki, haccın her menâsikini tâlim buyuran Efendimiz bu hususu da beyan etmeli idi; makam beyan makamıydı. Böyle bir beyanda bulunmadığına göre Mina'da namazın kasrı nüsük'ten dolayıdır. *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ) aynı sünneti devam ettirmişlerdir.

Hz. Osman'ın ve İbnu Ömer'in tutumundan şu yoruma gidilmiştir: Mukîm olanlar yani Mekke ve Mina'da oturanlar veya uzaktan gelmiş hacı olsa bile müsâfirlik vasfını kaldıracak bir müddet Mekke'de kalmaya niyet etmiş olan için Mina'da kasretmek de, tam kılmak da caizdir. Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin ilk altı veya sekiz senesinde kasrettiği halde, sonradan tam kılmaya başlaması iki sebeple îzah edilmiştir.

1) Kasr da itmam da caizdir, ibadetin meşakkatli olanı efdal olduğu için sonradan dört kılmayı tercih etti, çünkü dört daha meşakkatlidir.

2) Hacc'dan sonra Mekke'de bir müddet daha kalmaya niyet etmiş olarak gelmiş bulunuyordu veya Tâif'te mülk edinmişti, oraya yerleşmek istiyordu, dolayısıyle oranın mükîmi sayılırdı (müteakip hadiste bunu göreceğiz).

Ne var ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uygun olanı, kasretmek olduğu için Osman (radıyallâhu anh) Efendimize Ashâb'tan bazıları târizde bulunmuştur.

Ancak, ehl-i ilmin çoğunluğu -ez cümle *Atâ, Zührî, Süfyan-ı Sevrî, Kûfe* uleması, *Ebû Hanîfe* ve Ashâbı, *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel,*

Ebû Sevr Mekke'nin Mina ve Arafat'a uzaklığı namazı kasretmeyi gerektiren mesafeye ulaşmadığı için, Mekkelilerin namazlarını kasredemiyeceklerine hükmetmişlerdir. Bunlar bu beldelerle yeryüzünün başka yerleri arasında bir fark gözetmezler.

Başta söylediğimiz gibi, -Hz. Osman'ın sonradan dört kılmasının sebebi dahil- mevzuya giren bir kısım teferruât üzerine ulemânın münâkaşası var, teferruâta girmeyeceğiz. Müteakip birkaç rivâyet, mevzu üzerindeki münâkaşalar hakkında fikir verecektir.

2906 ١١ – وعن عثمان رضي الله عنه: [أنَّهُ لَمَّا اتَّخَذَ الأَمْوَالَ بِالطَّائِف وَأَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا صَلَّى بِمِنًى أَرْبَعاً، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ الأَئِمَّةُ بَعْدَهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (2906)- *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, Tâif'de emvâl edinip orada ikâmet etmeyi arzu ettiği zaman Mina'da dört rek'at kıldı. Sonra imamlar bununla amel ettiler."[Ebû Dâvud, Menâsik 76, (1961-1964).]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın sonradan Mina'dan namazları tam kılışının sebebi olarak bu durum gösterilmiştir. Tâif'de emvâl edinip orada yerleşmeye karar verince, kendini *Tâif* ve civarında müsâfir değil, mukîm addetmiş olmalıdır. Müteakip rivâyette de görüleceği üzere Zührî bu görüştedir. İbnu Abbâs da: "Müsâfir, ehline veya sürüsüne döndü mü artık namazı tam kılar" kanaatindedir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir.

Bu rivâyet munkatî olduğu için birçok fakih bununla ameli reddetmiştir.

2907 ١٢ – وفي رواية: [إنَّمَا صَلَّى أَرْبَعاً لأَجْلِ الأَعْرَابِ لأَنَّهُمْ كَثُرُوا عَامَئِذٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ أَرْبَعاً لِيُعَلِّمَهُمْ أَنَّ الصَّلاَةَ أَرْبَعٌ].

وفي أخرى: «أَنَّهُ اجْمَعَ عَلَى الإِقَامَةِ بَعْدَ الحَجِّ».

«الإِجْمَاعُ» العَزْمُ وَالنِّيَّةُ على الشيء.

12. (2907)- Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Hz. Osman (sonradan) bedevîler sebebiyle dört kılmıştır. Çünkü o sene pek çok bedevî hacc'a gelmişti. Namazın dört rek'at olduğunu öğretmek için halka dört rek'at kıldırdı." [Ebû Dâvud, Menâsik 76, (1962).]

Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "(Hz. Osman Mina'da dört kıldı.) Çünkü o, Hacc'tan sonra ikâmete azmetmişti."

2908 ١٣ – وله عن ابن مسعود: [أَنَّهُ صَلَّى أَرْبَعاً فَقِيلَ لَهُ: عِبْتَ عَلَى عُثْمَانَ ثُمَّ صَلَّيْتَ أَرْبَعاً؟ فَقَالَ: الخِلَافُ شَرٌّ].

13. (2908)- Yine Ebû Dâvud'un kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) (Mina'da) namazı dört kılmıştı. Kendisine:

"Sen, (daha önce dört kıldığı için) Osman'ı ayıplamıştın, şimdi ise dört kılıyorsun!" denilmişti. (Özür beyan ederek) şu cevabı verdi:

"Muhalefet zararlıdır." [Ebû Dâvud, Menâsik 76, (1960).]

2909 ١٤ – وعن عمر رضي الله عنه: [أَنَّهُ صَلَّى بِالنَّاسِ بِمَكَّةَ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ]. أخرجه مالك.

14. (2909)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'den anlatıldığına göre, Mekke'de namazı halka iki rek'at kıldırdı. Selam verince:

"Ey Mekkeliler" dedi. *Namazlarınızı dörde tamamlayın. Biz yolcuyuz (bu sebeple iki kıldık)!."* [Muvatta, Kasru's-Salât 19, (1, 149).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer, Mekke'ye gelince, halife olması haysiyetiyle imam olmuştur. Müsâfir olduğu için namazı iki rek'at kıldırmıştır. İbnu Abdilberr "Resûlullah'ın sünnetine ittibâen iki rek'at kıldırdı" der. 2902 numaralı İmrân İbnu Husayn hadisinde, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın fetih senesinde Mekke'de onsekiz gün kalmasına rağmen namazları hep iki kıldığını ve Mekkelilere: "Siz dört kılın, biz yolcuyuz" dediğini gördük. Şu halde *Hz. Ömer* benzer bir hatırlatmada bulunmuştur.

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ

2910 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أخَّرَ الظُّهرَ إلى وقْتِ العَصرِ ثُمَّ ينزِلُ فيجمعُ بينهما. وإنْ زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أنْ يرتحِلَ صَلَّاهُمَا ثُمَّ ارتَحَلَ].

1. (2910)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, güneş batıya meyletmeden yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine te'hir eder, ikindi olunca mola verir, ikisini cemederdi (beraber kılardı). Yola çıkmazdan önce güneş batıya meyletti (öğle vakti) girdi ise, hareketten önce her ikisini de (öğle ve ikindi) kılar sonra yola çıkardı."

2911 ٢- وفي رواية: [إذَا كَانَ عَجِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ يُؤَخِّرُ الظُّهرَ إلى وقْتِ العَصرِ ويجمعُ بينهما وبين العِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (2911)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: "...Acele yürümek gerekirse öğleyi ikindiye te'hir eder, ikisini birleştirirdi, keza ufuktaki aydınlık kaybolunca da akşamla yatsıyı birleştirirdi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 16,15; Müslim, Müsâfirîn 46, (704); Ebû Dâvud, Salât 274, (1218, 1219); Nesâî, Mevâkit 42, (1, 284-285).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'ten iki farklı şekilde gelen bu rivâyete göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, "ikindi vaktinde" kılması mevzubahistir. Yani öğle vaktini te'hir ederek ikindi ile birlikte kılması...

Sadedinde olduğumuz iki rivâyetten birincisine göre, *"öğle vakti tam*

girmeden yola çıkma" halinde öğle namazı te'hir edilmektedir, ikincisinde ise bu, "acele yürümek gerektiği" durumunda mevzubahistir.

Öğle namazının bu şekilde te'hir edilerek ikindi ile veya akşamın te'hir edilip yatsı ile birleştirilerek kılınmasına cem-i te'hîr denir. İmam Şâfiî yolculukta bunu esas almıştır. Ebû Hanîfe bunu: "Akşamı son vaktinde, yatsıyı da ilk vaktinde kılmak olarak" îzah ederek, iki ayrı namazın bir vakitte kılınmasını reddetmiştir.

2- Bu hadislere göre, iki namazı birleştirme işi ikinci vakitte mümkündür, önceki vakitte değil. Ulemâdan bir kısmı bunu esas alarak, iki namazı, cem-i takdîm denen evvelki namazın vaktinde birleştirmeye karşı çıkmıştır. Ancak İbnu Râhûye'nin tahric ettiği bir rivâyette: كَانَ اذَا كَانَ فِى سَفَرٍ فَزَالَتِ الشَّمْسُ صَلَّى الظُّهْرَ وَالعَصْرَ جَمِيعًا ثُمَّ ارْتَحَلَ "...*Güneş batıya kaydığı zaman yola çıkacak olursa öğle ve ikindiyi (öğle vaktinde) beraberce kılar, ondan sonra yola çıkardı"* buyrulmuştur. Cem-i takdîm mevzuunu tahkîk eden *İbnu Hacer, Tirmizî, Ebû Dâvud, Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Hibbân da Muaz İbnu Cebel*'den kaydedilen rivâyetlerle, yine Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Dâvud'da (tâlik olarak) İbnu Abbâs'tan kaydedilen rivâyetleri zikreder ve bunların, zayıflıkları sebebiyle, büyük muhaddislerce itibar görmediklerini belirtir.

Seferde namazların cemedilmesi meselesine temas eden rivâyetlerin çokluğu, farklılığı ve değişik yorumlara kâbil oluşları gibi durumlar, ulemanın bu mevzuda değişik sonuçlara varmasına sebep olmuştur. Şöyle ki:

1) Bir kısım imamlar, yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı, ikisinden birinin vaktinde kılmayı caiz görürler. Ashabtan birçoğundan bunun tatbikatıyla ilgili rivâyet gelmiştir: *Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Muaz İbnu Cebel, Ebû Musa el-Eş'arî vs; Tâbiîn ve Etbaut* tâbiînden Atâ, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel ve İshak'ın görüşleri de budur. Ancak İbnu Hacer, Şâfiî hazretlerinin تَرْكُ الْجَمْعِ افْضَلُ "Cem'i terketmek daha iyidir" dediğini, İmam Mâlik'in -bir rivâyette- daha da ileri giderek "cem"i mekruh addettiğini kaydeder.

2) İki namazın cem'i özür sahipleri için caizdir. Evzâî böyle söylemiştir.

3) İki ayrı vaktin namazını bir vakitte birleştirmek, sadece acelesi olan yolculuklarda caizdir. *İmam Mâlik* bu görüştedir. Ashabtan *Abdullah İbnu Ömer, Üsâme, İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhüm) de bu görüşte idiler.

4) İki namazın cem'i, yol almak istendiğinde câizdir. Mâlikîlerden İbnu Habîb bu görüştedir.

5) İki namazın cem'i mekruhtur, bu görüş *İmam Mâlik*'ten rivâyet edilmiştir.

6) Cem-i te'hîr caizdir fakat cem-i takdîm caiz değildir. İbn Hazm bu görüştedir. Bu kavl İmâm-ı Ahmed ve Mâlik'ten de mervîdir.

7) Seferde cem etmek caiz değildir. Cem sadece Hacc sırasında Arafat'ta ve Müzdelife'de yapılır. Arafat'ta cem-i takdîm yapılarak öğle ile ikindi birleştirilir, Müzdelife'de ise akşam tehir edilerek yatsı ile birleştirilir. Hanefî ülemâsı bu görüştedir. Ashab'tan *Abdullah İbnu Mes'ud, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* ve *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) gibi bazılarından da bu görüş rivâyet edilmiştir. *Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, İbrahim Nehâî, Esved* gibi bir kısım Selef de bu görüştedir. Bu rivayette İmam Mâlik'in tercihi de budur.

Hanefî mezhebinin dayandığı *İbnu Mes'ud* ve *İbnu Abbas* (radıyallâhu anh) rivâyetleri müteakiben gelecektir (2914, 2916).

8) Cem mevzuunda, fukahâca amel edilmeyen bir rivâyet İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dandır. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mukîm iken hiçbir meşrû sebep de yokken, cem'e yer vermiş olmalıdır." Bu hadis bâbın son rivâyeti olarak (2918) gelecek.

2912 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاَتَي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ. وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ]. أخرجه الشيخان.

3. (2912)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yol halinde iken öğle ile ikindiyi birleştirirdi, akşam ile yatsıyı da birleştirdi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 13.]

2913 ٤- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ جَمِيعاً كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإِقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَلاَ عَلَى أَثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا]. أخرجه السنة.

4. (2913)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam ve yatsıyı Müzdelife'de beraberce kıldı. Bunlardan herbiri için ayrı bir ikâmet okudu. İki namaz arasında nafile kılmadı, bunlardan birinden sonra da nafile kılmadı." [Buhârî, Hacc 93, 96; Müslim, Hacc 286, (703); 987, (1288); Muvatta, Hacc 196, (1, 400); Ebû Dâvud, Menâsik 65, (1926-1933); Tirmizî, Hacc 56, (887, 888); Nesâî, Mevâkit 49, (1, 291).]

AÇIKLAMA:

Müzdelife, Mina ile Arafat arasında bir vakfe yeridir. Arefe günü, akşam vakti girer girmez daha namaz kılmadan Arafat'tan sökün eden hacılar Müzdelife'ye gelirler. Burada akşamla yatsıyı cem-i tehîr yaparak beraber kılarlar. Sadedinde olduğumuz hadis, bu namazların kılınışını anlatıyor.

a) Namazlar peş peşe kılınsa da her biri için ayrı bir ikâmet okunacaktır.

b) Nafileler terkedilecektir. Hadiste nafile kelimesi geçmez, tesbih kelimesi geçer, ancak şârihler tesbîhle nafile namazının kastedildiğini belirtirler. Yani hem akşamın arkasından, hem de yatsının arkasından kılınan nafileleri Resûlullah terkediyor. Ancak geceleyin nafileyi kılmış olması ihtimalden uzak değildir. Bu sebeple ulema: "Akşam ve yatsının nafileleri, onlardan geciktirilebilir" demiştir. *İbnu'l-Münzir* der ki: "Müzdelife'de akşamla yatsı arasında nafilenin terkinde ulemâ icma etmiştir. Çünkü derler ittifakla, Müzdelife'de akşamla yatsının arasını birleştirmek gerekir. Arada nafile kılan bu birleştirmeyi bozmuş olur."

2914 ٥- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ جَمِيعاً كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإِقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَلاَ عَلَى أَثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا]. أخرجه الستة.

5. (2914)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şu ikisi hariç, vakti dışında tek bir namazı kıldığını görmedim: Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirdi. O gün sabahı da vaktinden önce kıldı." [Buhârî, Hac 99, 97; Müslim, Hacc 292, (1289); Ebû Dâvud, Menâsik 65, (1934); Nesâî, 49, (1, 291-292).]

AÇIKLAMA:

Hanefiler, Arefe günü Arafat'ta ve sonra da Müzdelife'deki cem'ler dışında, namazların cem'edilmesine karşı çıkarken, İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen bu hadise dayanırlar. Namazların cem'edilmesine fetva verenler de: "Bir meselede rivâyet bilenler, bilmeyenlere karşı hüccettir" dedikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cem'ettine dair rivâyette bulunan *İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Hz. Enes* (radıyallâhu anh) vs'yi ve rivâyetlerini gösterirler. Bu rivâyetlerden bir kısmı yukarıda kaydedildi (2910-2913).

2915 ٦- وعن جعفر بن محمد قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ

وإقامتين بعرفة ولم يسبح بينهما، وصلى المغرب والعشاء بجمع بأذان واحد وإقامتين ولم يسبح بينهما]. أخرجه أبو داود.

6. (2915)- *Ca'fer İbnu Muhammed İbni Mesleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle ve ikindi namazlarını, Arafat'ta tek bir ezan ve iki ayrı ikâmetle kıldı. İki namaz arasında nafile kılmadı. Müzdelife'de de akşamla yatsıyı bir ezan ve iki ikâmetle kıldı ve aralarında nafile kılmadı." [Ebû Dâvud, Menâsik 57, (1906).]

AÇIKLAMA için 2913 numaralı hadise bakınız.

2916 ٧- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [من جمع بين صلاتين من غير عذر فقد أتى بابا من أبواب الكبائر]. أخرجه الترمذي وضعفه.

7. (2916)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim iki namazı özürsüz olarak cem'ederse büyük günah kapılarından bir kapıya gelmiş olur." [Tirmizî, Salât 138, (188).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, ehl-i ilmin bu hadisle amel ettiğini; "Sefer ve Arafat" dışında namazları cemetmeye fetva vermediğini belirtir.

Ancak, *Hanefîler* seferin özür sayılmayacağını ileri sürüp bu hadisle amel ederler. Onlara göre seferde namaz birleştirilemez. Şâfiî hazretleri ise: "Sefer, özür sayılır" diyerek seferde iki namazın birleştirilmesine fetva verirler. Açıklaması daha önce geçti (2911 numaralı hadis).

2917 ٨- وعنه رضي الله عنه قال: [صلى النبي ﷺ بالمدينة سبعا وثمانيا الظهر والعصر والمغرب والعشاء. قال أبو أيوب: لعله في ليلة مطيرة؟ قال عسى]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية الشيخين: «قيل للراوي عن ابن عباس أظنه أخر الظهر وعجل العصر وأخر المغرب وعجل العشاء. قال: وأنا أظن ذلك].

8. (2917)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'de yedi ve sekiz (rek'at) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını (cemederek) kıldı. Eyyub (es-Sahtiyânî) der ki: "Belki de bu, yağmurlu bir gecedeydi." Öbürü (Ebû'ş-Şa'sâ): "Bel-

ki!" dedi." [Buhârî, Mevâkît 12, Teheccüd 30; Müslim, Müsâfirîn 49, (705); Ebû Dâvud, Salât 274, (1210, 1211, 1214); Tirmizî, Salât 138, (187); Nesâî, Mevâkît 47, (1, 290).]

Sahîheyn'in bir rivâyetinde şu ziyade var: "Hadisi İbnu Abbâs'tan rivâyet eden râviye dendi ki: "Zannederim, öğleyi te'hîr, ikindiyi ta'cil, keza akşamı te'hir yatsıyı da ta'cil etmiş olmalı?" Cevaben: "Bunu ben de böyle zannediyorum!" dedi.

AÇIKLAMA:

1- "Yedi ve sekiz (rek'at)"ın mânası şudur:

★ Sekiz rek'at dört öğle dört ikindi farzlarıdır,

★ Yedi rek'attan maksad da üç akşam, dört yatsı farzlarıdır.

2- Hadisin sonundaki açıklamada bu namazların cemedilerek kılındığı tasrih edilmektedir. Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı birleştirilmiştir. Bu birleştirme de birinin te'hiri diğerinin ta'cili sûretinde olmuştur. Esasen öğlenin son vakti ile ikindinin ilk vakti, keza akşamın son vakti ile yatsının ilk vakti son derece kesin hatlarla ayrılmış değildir, ihtilaflıdır.[51] Bu açıdan bakınca Ebû Hanîfe'nin daha önce kaydettiğimiz yorumu fevkalede isabetli olmakta, Şâfiî hazretlerinin anladığı ma'nâda iki vaktin mutlak birleştirilmesi mevzubahis olmamaktadır.

3- *Resulullah*'ın Medine'de icra ettiği bu cem işinin tamamen normal şartlarda değil, özür şartlarında olma ihtimaline de yer verilip: "Yağmurlu bir günde" olabileceğine dikkat çekiliyor. Müteâkip rivâyette, görüleceği üzere İmam Mâlik de "yağmur" ihtimali üzerinde duracaktır. Bazı âlimler de "hastalık" sebebiyle birleştirilmiş olabileceğini de söylemiştir. Bunun zayıf bir ihtimal olduğunu, öyle olsaydı Resulullah'ın hasta olmayanlara normal kılmalarını emredeceğini belirten İbnu Hacer, bir başka yorum nakleder: "Hava belki de bulutluydu. Öğleyi kıldı, sonra bulut açıldı, anlaşıldı ki ikindi girmiş, derhal ikindiyi kıldı." Nevevî: "Bu bâtıl bir iddia, böyle bir durum öğle ile ikindi hakkında vârid olsa bile akşamla yatsı arasında asla olamaz" der. İbnu Hacer'in kaydettiği münâkaşalar, selef ve halef büyüklerinin ekseriyetle bir vaktin te'hiri, diğerinin ta'cili sûretinde bu "cem"lerin yapıldığı merkezinde toplanmaktadır. Nitekim, bizzat râviler de o hususta zan beyan etmektedirler.

51– *İmam Şâfiî'nin:* "Öğle vakti ile ikindi vakti arasında ne öğleye ne de ikindiye ait olmayan bir fasıla (ara ve tampon bir vakit) vardır" dediği rivâyet edilmişse de İbnu Hacer bunu reddeder ve "Mezheb kitaplarında Şâfiî'den böyle bir söze rastlanmaz, ondan menkûl olan, öğlenin son vaktinin, ikindinin ilk vaktine kadar devam ettiği görüşüdür" der.

2918 ٩- وفي أخرى لمسلم: [صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَ سَفَرٍ. وقَالَ مَالِك: أرَى ذلِكَ في المَطَرِ].

9. (2918)- Müslim'de gelen bir başka rivâyette şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı."

İmam Mâlik: "Ben bunu, yağmurlu günde yapılmış olacağını zannediyorum" demiştir." [Muvatta, Kasru's-Salât 4, (1, 144); Müslim, Müsâfirîn 49, (705).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'tan yapılan bu rivâyet bir öncekine rağmen daha sarih olarak, sefer hali, korku hali gibi namazların birleştirilerek kılınmasına (bazı hak mezheblerde olduğu üzere) cevaz veren herhangi meşrû bir sebep olmaksızın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazları cemettiğini ifade etmektedir. Bu ma'nâdaki rivâyet, değişik vecihlerde Kütüb-i Sitte'nin bütün kitaplarında rivâyet edilmiştir. Nitekim önceki rivâyette yerleri gösterildi.

Hadisin Müslim'de de kaydedilen bir vechinde şu ziyade var: "Ebû'z-Zübeyr der ki: "Ben bu hadisi işitince Saîd İbnu Cübeyr'e: "(Resulullah) bunu niye yapmış olabilir?" diye sordum. Bana dedi ki: "Aynen senin bana sorman gibi ben de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sordum,şu cevabı verdi: أرَادَ أنْ لاَ يُحْرِجَ أحَداً مِنْ أمَّتِه "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi."

Tirmizî, *Sünen'in Kitabu'l-İlel* bölümünde İbnu Abbâs'ın rivâyet ettiği bu hadisle ehl-i ilimden kimsenin amel etmediğini söyler. Yani iddiasına göre sefer yağmur, (korku, hastalık gibi) namazın birleştirilmesine ruhsat tanıyan bir mazeret olmadan namazın birleştirilmesine hiç bir âlim fetva vermemiş olmalı. Ancak, bu iddiasının gerçeği aksettirmediği söylenmiştir. Buna geçmeden şunu bilelim ki, Tirmizî, başka rivâyetlerle birlikte bu hadisin de yer aldığı, مَاجَاءَ فِي الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ "Hazerde iki namazın arasını birleştirme hususunda gelenler" adlı bâbta, hadislerin peşlerinden şu bilgileri sunar:

★ Ehl-i ilim, iki namazın sadece seferde ve Arafat'ta birleştirileceğine hükmetmiştir.

★ Tâbiîn'den bazı âlimler, hastanın iki namazı birleştireceğine hükmetmiştir.

★ Bazı âlimler de yağmur sırasında iki namazın arasının birleştirilebileceğini söylemiştir. Şâfiî, Ahmed ve İshak bu görüşte olanlardır. Ancak Şâfiî hastanın iki namazı birleştirmesini caiz görmez.

Tirmizî'nin İbnu Abbâs tarafından rivâyet edilen "Resulullah korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı" hadisi için, "Bununla hiç bir fakih amel etmemiştir" iddiasına yapılan itiraza gelince: İbnu Hacer, Nevevî'den naklen bazı örnekler sunar: "İmamlardan bir cemaat, bu hadisin zâhirini esas alarak, mutlak bir ifade ile "ihtiyaç" sebebiyle bir şartla hazerde "cem"i tecviz ettiler. O şart da bu birleştirme işini bir âdet edinmemektir. Bu görüşte olanlar meyanında İbnu Sîrîn, Rebîa, Eşheb, İbnu'l-Münzîr, el-Kaffâlu'l-Kebîr sayılabilir. Aynı görüşü Hattâbî Ashâbu'l-hadis'ten bir gruptan da hikaye eder. Ve bu hadisin Müslim'de Said İbnu Cübeyr tarikinden zikredilen: "İbnu Abbâs'a sordum: "Bunu Resulullah niçin yaptı?" Bana: "Ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi" diye cevap verdi" vechiyle istidlâl eder. Keza Nesâî'nin bir rivâyetine göre İbnu Abbâs, Basra'da öğle ve ikindiyi aralarında hiç fasıla olmadan kılmıştır. Akşam ve yatsıyı da peşpeşe aralarında fasıla olmadan kılmıştır. Bu birleştirmeyi meşguliyet sebebiyle yapmıştır. İşte bu rivâyette, aynı birleştirmeyi Resulullah'ın yaptığını da söyler. Müslim'de gelen bir rivâyette, İbnu Abbâs'ın mezkûr meşguliyetinin hutbe olduğu ikindi namazından sonra da yıldızlar doğuncaya kadar hutbesine devam ettiği sonra akşamla yatsıyı birleştirdiği belirtilir. Bu rivâyette İbnu Abbâs'ın iki namazı cemetme işini Resulullah'a nisbetinin, Ebû Hüreyre tarafından te'yîdi de vardır. Taberânî'nin bir tahricinde, benzer merfû bir rivâyet İbnu Mes'ud'dan kaydedilir: جمع رسول الله ﷺ بين الظهر والعصر وبين المغرب والعشاء فقيل له في ذلك فقال صنعت ذلك لئلا تحرج أمتي "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (hiçbir meşrû sebep yokken) öğleyle ikindiyi, akşamla yatsıyı cemetti. Kendisine "Bunu niye yaptın?" diye sorulunca: "Ümmetimin meşakkatte kalmaması için" diye cevap verdi."

Görüldüğü üzere, gerek fukahâ ve gerekse muhaddisînden bazıları, bazı kayıtlarla sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisiyle amel etmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

2919 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [صَحِبْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَلَمْ أَرَهُ يُسَبِّحُ فِي السَّفَرِ، وقَالَ اللهُ تَعالى: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾. وقال ابن عمر: لَوْ كُنْتُ مُسَبِّحاً لأَتْمَمْتُ صَلاَتِي]. أخرجه الستة.

1. (2919)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Onsekiz defa) refakat ettim. Ancak, sefer sırasında nafile kıldığını hiç görmedim. Allah Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ **"Resulullah'tan sizin için güzel örnek vardır"** (Ahzab 21), *İbnu Ömer* devamla der ki: "Eğer nafileyi kılsaydım namazı da tam kılardım. [Buhârî, Taksîru's-Salât 11; Müslim, Müsâfirîn 9, (689); Muvatta, Kasru's-Salât 22, (1, 150); Ebû Dâvud, Salât 276, (1223); Tirmizî, Salât 391, Nesâî, Taksîru's-Salât 5, (3, 122, 123).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, sünnete bağlılığıyla meşhur yüce sahâbî Abdullah İbnu Ömer'in sefer namazı kıldığı vakit, nafile kılmadığını, çünkü Resulullah'ın da yolculukta farzdan önce veya sonra nafile namaz kılmadığını belirtiyor. Bu hususta sünnete uymanın gereğini âyetle şâhidliyor.

2- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde *İbnu Ömer*, Resulullah'a onsekiz (18) kere refakat ettiğini tasrih eder. Tercümede bunu belirttik. Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde, İbnu Ömer, Hülafâ-i Râşidîn'den üçüne (Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman'a) seyahatte refakat ettiğini, onların da iki rekatlık farza ilâvede bulunmadıklarını belirtir.

3- Nevevî "nafile namaz kılsaydım, namazı dörde tamamlardım" cümlesinden şu ma'nâyı anlar: "Eğer nafile kılmayı tercih etseydim, farzımı

dörde tamamlamak bana daha hoş gelirdi, lakin bunlardan her ikisini de uygun görmüyorum. Sünnet, namazı kasretmemektir ve nafileyi terktir."

Buradaki nafileden maksad revâtib denen namaza bağlı nafilelerdir. Bazısı namazın önünde, bazısı sonundadır. Mutlak nafilelere gelince, İbnu Ömer'in sefer sırasında bu çeşit nafile kıldığı hususunda rivâyet gelmiştir. Ulemâ seferde mutlak nafile kılmanın müstehab olduğu hususunda ittifak eder. Ancak revâtib nafilelerin müstehab olup olmadığı ihtilaflıdır. İbnu Ömer ve bazıları revâtibi terketmiştir. Şâfiî, ashâbı ve cumhur bunu müstehab addeder.

2920 ٢- وعن البراء رضي الله عنه قال: [صَحِبْتُ النَّبِيَّ ﷺ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفَراً فَمَا رَأَيْتُهُ تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2920)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a onsekiz seferde iştirak ettim. Onun, güneş meyledince öğleden önce kıldığı iki rek'ati terkettiğini görmedim" [Ebû Dâvud, Salât 276, (1222); Tirmizî, Salât 393, (550).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in güneş meylinden önce kıldığı iki rek'at namazın abdest için kılınan şükür namazı veya öğlede kılınan iki rek'atlik sünnet olabileceği söylenmiştir. Bu durumda hadis, sefer sırasında revâtib kılınabileceğini söyleyenlere delil olur. "Resulullah, seferde sabahın sünneti dışında hiçbir sünnet kılmamıştır" iddiasında bulunan bazılarına, İbnu Hacer sadedinde olduğumuz Berâ (radıyallâhu anh) rivâyetini gösterir.

2921 ٣- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يَرَى وَلَدَهُ عُبَيْدَ اللهِ يَتَنَفَّلُ فِي السَّفَرِ فَلَا يُنْكِرُ عَلَيْهِ]. أخرجه مالك.

3. (2921)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh), oğlu Ubeydullah'ı seferde nafile kılarken görürdü de bundan dolayı onu kınamazdı." [Muvatta, Kasru's-Salât 24, (1, 150).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında nafile kılınmayacağı kanaatinde olmasına rağmen, oğlu Ubeydullah'ın seferde nafile kılması dikkat çekici bir durumdur. Hatıra geldiği üzere, "niçin?" diye bir soru karşımıza çıkmaktadır. *Ebû'l-Velîd el-Bâcî* iki tahminde bulunur:

1) Belki de oğlunun geceleyin nafile kıldığını görmüştür. Bu durumda müdaheleye gerek kalmaz. Zîra bu onun kendi mezhebidir.

2) Mamafih oğlunun gündüz kılması muhtemeldir, müdahale etmemiştir, çünkü bu meselede kendisine muhalefet edenler çok olmuştur. Bu görüş daha makul gelmektedir.

2922 ٤- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [اعْتَمَرْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى إِذَا قَدِمْتُ مَكَّةَ قُلْتُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ، قَصَرْتَ وَأَتْمَمْتُ وَأَفْطَرْتَ وَصُمْتُ؟ قال: أَحْسَنْتِ يَا عَائِشَةُ وَمَا عَابَ عَلَيَّ]. أخرجه النسائي.

4. (2922)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte umre yapmak üzere Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Mekke'ye gelince:

"Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun. Sen kısa kıldın, ben tam kıldım, sen yedin ben oruç tuttum, (ne dersiniz?)" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Âişe güzel yaptın!" buyurdu ve bu işimde beni kınamadı"dedi."
[Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 122).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kısaltmanın bir vecîbe olmadığına delildir. Ancak vâcib olduğuna delâlet eden rivâyetler de vardır.

HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Korku namazının diğer adı salât-ı havf'dır. Bu düşman, sel, yangın, büyük bir canavar gibi ciddi bir tehlike karşısında bulunan bir müslüman cemaatin, farz namazlarını, başlarındaki idarecinin imamlığı altında nöbetle kılmalarıdır. Bu namaz, korkulu anlarda kılınan müstakil bir namaz çeşidi değildir, farz olan beş vakitten biridir. Ancak cemaat halinde kılınmasının kendine has âdâbı vardır. *İmam Ebû Yusuf* (rahimehullah) bu namazın sadece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrine ait olduğu kanaatindedir. Korku namazının nasıl kılınacağını târif eden âyet-i kerîme de mevcuttur:

"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zîra kafirler size apaçık düşmandırlar.

"(Ey Muhammed!) Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar göreceksenız veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat dikkatli olun, Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır. Namazı kıldıktan başka Allah'ı ayakta iken, otururken, yatarken de zikredin. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır" (Nisâ 101-103).

Âyette görüldüğü üzere:

★ Korku namazı, düşman karşısında bile namazın cemaatle kılınmasıdır.

★ Silahlar musallinin -imkân nisbetinde- beraberinde olacak ve musalli her an düşmâna karşı tetikte bulunacak.

★ Cemaatin bir yarısı imamın arkasında durur, iki rekatli bir namazın ilk rekatini; üç veya dört rek'atli bir namazın da ilk iki rek'atini imam ile beraber kılıp, ikinci secdeden veya birince ka'dede teşehhüdden sonra kalkıp düşman karşısındaki yerini alır. Namazın bu kısmına katılmayan zümre, derhal gelip imamın arkasında yer alır, imamla birlikte namazın geri kalan kısmını kılarlar ve selam vermeden tekrar düşman karşısına giderler. İmam selam verir, namazdan çıkar. Birinci zümre döner gelir, namazın geri kalan kısmını kırâatsiz olarak tamamlar, selam verir, düşman karşısına gider. Sonra ikinci zümre gelir, namazlarını kırâatle ikmal edip düşmanın karşısında yerini alır. Bunlar namazlarını, cemaat teşkil edilen yere gelmeksizin bulundukları yerde de tamamlayabilirler.

NOT:

1- Birinci zümre *lâhik*, ikinci zümre de mesbûk hükmündedirler.

2- Bu namaz bütün cemaatin aynı şahsın arkasında namaz kılma arzusunu ortaya koyup niza etmeleri durumundadır, aksi takdirde farklı imamların arkasında grup grup normal şartlardaki şekilde kılınacak namazın efdal olduğu kabul edilmiştir.

3- Korku namazının sıhhatli olması için imama uyan zümrelerin namaz esnasında namaza uymayan davranışlarda bulunmaması gerekir. Harbetmek, mevki değiştirmek, gidip gelirken vasıtaya binmek, konuşmak vs. gibi. Aksi halde imamla kıldığı namaz bozulur, namazlarını yeniden kılmaları lazım gelir.

4- Durumun ciddiyeti artar, binilen atlardan inmeye fırsat bile olmazsa her asker biner vaziyette muktedir bulunduğu cihete doğru ima ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa namazını bilahare kılmak üzere te'hir eder. Nitekim Hendek Savaşı sırasında bazı vakit namazları kazaya bırakılmış, geceleyin kılınmıştır.

Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Zâturrika, Batn-ı Nahl, Usfân, Zîkared gazvelerinde korku namazı kıldırmıştır. Resulullah'tan sonra ashab da bazı cephelerde namazlarını bu şekilde kılmıştır. Müteakip rivâyetlerde bazı örnekler göreceğiz. Bunların her birinde farklı şartlar hâkim olduğu için, Resulullah korunma ve namaz âdâbına en uy-

gun tarzı aramış, bunun sonunda ruh itibariyle aynı kalmakla beraber şeklen farklı olan tarzlarda namaz kıldırmıştır. Bu sebeple hadislerdeki korku namazı tavsifleri farklılıklar arzeder. Hanefî ulemâsınca yapılan târife uymayan tavsifler bundan ileri gelir.

2923 ١– عن سهل بن أبي حثمة رضي الله عنه قال: [صلّى النّبيّ ﷺ بأصحابه في الْخوف، فصفّهم خلفه صفّين فصلّى بالّذين يلونه ركعة ثمّ قام فلم يزل قائماً حتّى صلّى الّذين خلفه ركعة ثمّ تقدّموا وتأخّر الّذين كانوا قدّامهم فصلّى بهم ركعة ثمّ قعد حتّى صلّى الّذين تخلّفوا ركعة ثمّ سلّم]. أخرجه الستة.

1. (2923)- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbına korku namazı kıldırdı. Bu maksadla ashâbı arkasında iki saf yaptı. Hemen arkasında bulunan safa birinci rek'ati kıldırdı. Sonra ayağa kalktı ve arkasındakilere bir rek'at namaz kıldırıncaya kadar kıyâmda kaldı. Sonra gerideki safta bulunanlar ilerledi, ön safdakiler de geriledi. Bu şekilde ilerleyenlere de bir rek' at namaz kıldırdı, Sonra gerileyenler bir rek'at namaz kılıncaya kadar yerinde oturdu. Sonra da selam verdi." [Buhârî, Megâzî 31; Müslim, Müsâfirîn 309, (841); Muvatta, Salâtu'l-Havf 1, (1, 183); Tirmizî, Salât 398, (565); Ebû Dâvud, Salât 282, (1337, 1338, 1339); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 170-171).]

2924 ٢– وفي أخرى لمالك: [صلاة الخوف أن يقوم الإمام ومعه طائفة من أصحابه وطائفة مواجهة العدو، فيركع الإمام ركعة ويسجد بالّذين معه، ثمّ يقوم فإذا استوى قائماً ثبت وأتمّوا لأنفسهم الرّكعة الباقية ثمّ يسلّمون وينصرفون والإمام قائم فيكونون وجاه العدو ثمّ يقبل الاخرون الّذين لم يصلّوا فيكبّرون وراء الإمام فيركع بهم ركعة ويسجد ثمّ يسلّم فيقومون فيركعون لأنفسهم الرّكعة الباقية ثمّ يسلّمون].

2. (2924)- Muvatta'nın bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Korku namazı şöyledir: "İmam, beraberinde arkadaşlarından bir grup olduğu halde namaza durur, bir grup da düşmâna karşı yerini alır. İmam bir rek'ati beraberindekilerle rükû ve secde ile kılar, ve ayağa (ikinci rek'ate) kalkar. Tam doğrulunca öyle kalır. Cemaat geri kalan rek'ati kendi başlarına tamamlayıp selam verirler ve oradan ayrılırlar. İmam yerinde ayakta durmaya devam eder. Namazını kılanlar düşmanın karşısında yerlerini alırlar. Namaz kılmamış olan diğerleri gelip imamın arkasında du-

rurlar,tekbir getirerek uyarlar. İmam onlara da bir rek'at namaz kıldırır, secdeden sonra oturur ve selam verir. İmama uyan bu ikinci grup imam selam verince kalkıp, geri kalan rek'ati kılıp selam verirler."[Muvatta, Salâtu'l-Havf 2, (1, 183).]

AÇIKLAMA:

1- Korkulu anlarda kılınacak vakit namazının âdâb yönüyle farklı olabileceğini ve o farklılığı yukarıda açıklamış idik. Sadedinde olduğumuz rivâyet, korku esnasında namaz, iki rek'at kılınacakmış gibi bir anlatış üslubuna sahip. Biz bunu, iki rek'atli bir namazın kılınış şeklinin tarifi olarak anlamalıyız. Mukîm şartlarına tâbi olunduğu hallerde kılınan namaz, iki, üç ve dört rek'atli olabilir. Şu halde asıl olan yukarıda sunulan târiftir.

2- Ancak şunu da belirtelim ki, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, korku hali namazın rek'atine te'sîr eder ve bu durumda tek rek'at kılınır: "Allah namazı Peygamberimizin dilinden hazerd dört, seferde iki ve harpte bir rek'at olarak farz kılmıştır." *Dahhâk, Mücâhid, Atâ, Katâde, İshak İbnu Râhûye* gibi Tâbiînden bazıları da bu görüştedir.

Fakat Cumhur, harp durumunun rek'at sayısına tesîr etmediği kanaatindedir. Tek rek'atli namazın caiz olmayacağını söyler. Namazın kısa kılınması harp halinde ileri gelmez, sefer halinden ileri gelir. Harp hali, cemaatle kılınış âdâbına te'sir eder. *Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik, Sevrî, Nehâî, İbnu Ömer* gibi birçok Selef büyüğü hep böyle hükmetmişlerdir.

Muvatta'da gelen rivâyet, namazın kılınış tarzını, yukarıda sunduğumuz tariften biraz farklı yapmaktadır. Bu, birçok meselede olduğu gibi, ulemânın yorum farklılığından ileri gelmektedir.

2925 ٣- وعن جابر رضي الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلَى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبِيِّ ﷺ . فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبِيِّ ﷺ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ . فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ: تَخَافُنِي؟ فَقَالَ: لاَ . قَالَ: فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ قَالَ: اللهُ. فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ . وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ. فَكَانَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ]. أخرجه الشيخان والنسائي. « اخترط السيف » إذا استله من غمده.

3. (2925)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Zâturrikâ'da

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Koyu gölgeli bir ağacın yanına gelmiştik. Bu ağacı, altında dinlenmesi için Aleyhissalâtu Vesselâm'a bıraktık. (Resulullah kılıncını ağaca asıp istirahete çekilmişti ki, O'nu gizlice takip eden) müşriklerden biri gelip (asılı olan kılıncı kapıp) kınından sıyırarak (Resulullah'a):

"Benden korkmuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm:

"Hayır!" deyince:

"Peki seni benden kim kurtaracak?"dedi. Efendimiz:

"Allah!" diye cevap verdi. (Duruma muttali olan) ashab adamı tehdid etti. (O da kılıncı kınına koydu ve ağaca astı).

Sonra namaz kılındı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gruba iki rek'at kıldırdı. Bunlar geri çekildiler. Sonra ikinci grup geldi, onlara da iki rek'at namaz kıldırdı. Resulullah'ın namazı dörde tamamlanmıştı, cemaatin namazı ise iki rek'atti." [Buhârî, Megâzi 31, 84, 87; Müslim, Müsâfirîn 307-311, (840, 843); Nesâî, Salatu'l-Havf 1, (3, 175, 176, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu gazvenin yılı hakkında ihtilaf edilmiştir. Hicretin dördüncü veya beşinci yılında cereyan etmiş olma ihtimali var. Buhârî, Hayber'in fethinden sonra olduğu kanaatindedir. Beyhakî ise, iki ayrı gazveye bu ismin verildiğine hükmetmiştir. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil'de dördüncü yıl hâdiseleri arasında zikreder. Hayber'den sonra olması halinde yedinci yılda cereyan etmiş olması gerekir.

2- *Zâtu'r-rikâ'* isminin nereden geldiği hususu da münâkaşalıdır, ancak bu teferruâta girmeyeceğiz. Şu noktayı belirtelim ki, bu gazvenin bazı kaynaklarda Gazvetu Muhârib diye geçen gazve olduğunda megâzi sahiplerinin cumhuru ittifak eder.

3- Korku namazının ilk defa ne vakit kılındığı ihtilaflı ise de çoğunluk bu gazvede kılındığını kabul eder.

4- Hadise farklı tariklerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında burada olmayan teferruât vardır. Sözgelimi:

1) *Resulullah*'a kılıç çeken zat, Muhârib kabilesinin reisidir, cesur bir kimsedir, adı Gavres İbnu Hars'dır.

2) Buhârî'nin bazı rivâyetlerinde hâdise bazı ziyadelerle anlatılır. Hz. Câbir'in rivâyeti şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beraberinde Necd tarafına gazaya gittim. Resulullah bu gazadan dönünce ben de beraber döndüm. Dönüşte büyük ağacı çok olan bir vadi içinde kafile-

ye öğle sıcağı vurdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bineğinden inerek istirahat verdi. Askerler de ağaçların altında gölgelenmek üzere dağıldılar. Aleyhissalâtu Vesselâm da bir semüre (sakız) ağacı altına indi ve kılıcını ağaca astı." Câbir anlatmaya devam eder.

"Biz biraz uyumuştuk. Sonra bir de gördük ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizleri çağırıyor. Yanına gittik. Müşriklerden bir bedevî yanında oturuyordu. Bize Resulullah şunu anlattı:

"Şu bedevî Arap ben uyurken gelip (gafletimden bil-istifade) kılıcımı alıp kınından sıyırmış. Bu sırada ben uyandım. Kılıç kınından sıyrılmış, elinde idi. Bana:

"Şu anda seni benden kim kurtarabilir?" dedi. Ben de:

"Allah korur!" dedim. İşte bu hâdisenin kahramanı şu oturan bedevîdir."

3) Rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu bedevîyi cezalandırmayıp serbest bıraktığını, kabilesine dönen Gavres'in müslüman olduğunu ve birçok kimsenin de müslüman olmasına vesîle olduğunu belirtir.

2956 ٤- وعن أبي عياش الزُّرَقي رضي الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبيِّ ﷺ بِعُسْفَانَ وَعلى الْمُشْرِكِينَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَصَلَّينَا الظُّهْرَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: لَقَدْ أَصَبْنَا غَفْلَةً لَوْ كُنَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ وَهُمْ فِي الصَّلَاةِ؟ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْقَصْرِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ قَامَ ﷺ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَالْمُشْرِكُونَ أَمَامَهُ فَصَفَّ خَلْفَهُ صَفٌّ، وَصَفَّ بَعْدَ ذَلِكَ الصَّفُّ صَفٌّ آخَرُ. فَرَكَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَكَعُوا جَمِيعاً. وَسَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ ثُمَّ قَامَ الآخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ فَلَمَّا صَلَّى هَؤُلَاءِ السَّجْدَتَيْنِ وَقَامُوا سَجَدَ الآخَرُونَ الَّذِينَ كَانُوا خَلْفَهُمْ، ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ إِلَى مَقَامِ الآخَرِينَ، وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ الأَخِيرُ إِلَى مَقَامِ الصَّفِّ الأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَكَعُوا جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ وَقَامَ الآخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ، فَلَمَّا جَلَسَ ﷺ وَالصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ سَجَدَ الآخَرُونَ ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعاً فَسَلَّمَ بِهِمْ جَمِيعاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (2926)- *Ebû Ayyâş ez-Zürakî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Usfân'da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Müşriklerin başında (henüz müslüman olmayan) *Hâlid İbnu'l-Velîd* vardı. Öğleyi kılmıştık. Müşrikler (kendi kendilerine aralarında şöyle) konuştular: "İyi bir fırsat elimize geçmişti, onlar namazda iken saldırsaydık ya!"

Bunun üzerine hemen kasr (namazı kısaltma) ile ilgili âyet öğle ile ikindi arasında nâzil oldu. İkindi vakti olunca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalkıp kıbleye karşı durdu. Müşrikler de önlerindeydi. Arka tarafına da bir saf yaptı. Bu safın arkasına da bir saf koydu. Resulullah rükûya varınca hep birlikte rükû yaptılar. Resulullah secde yaptı, hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptı. Diğerleri (rükûdan) doğrulup onları korumak üzere kıyâmda kaldılar. Bunlar iki secdeyi tamamlayıp kalkınca arkalarında bulunanlar secdeye gittiler. Sonra Resulullah'ın arkasındaki saftakiler diğerlerinin yerlerine gittiler, arkadaki saftakiler de öndekilerin yerine ilerlediler. Sonra Resulullah rükûya gitti, hepsi O'nunla birlikte rükû yaptı. Sonra Resulullah secde yaptı ve hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptılar. Bu sırada arkadakiler bunları korumak üzere kıyamda kaldılar.

Aleyhissalâtu Vesselâm ve arkasındakiler oturunca, en arkadakiler secdeye gittiler. Sonra hep beraber oturup hep beraber selam verdiler."
[Ebû Dâvud, Salât 281, (1236); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 176-177.]

AÇIKLAMA:

1- Usfân Mekke'ye iki merhale uzaklıkta bir yerin adıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oraya hicretin altıncı yılının başlarında gazâda bulunmuştur.

2- İndiği belirtilen kasr âyetinden maksad havf namazıdır.

3- Burada salâtu'l-havf'ın tavsifinde dikkat çeken husus şudur: Bu namaza bütün cemaat iki kısım halinde iştirak etmekte, namazın rükünleri müştereken icrâ edilmekte, en sonda selam müştereken verilmekte, sadece secde esnasında bir zümre secde ederken diğer zümre onları kollamakta, düşmanı gözetlemektedir.

Bu tavsif, umumî açıklama kısmında Hanefî mezhebinde esas alınan şekle uygun olarak yapılan târife uymamaktadır. Sebebini Hattâbî'nin açıklamasından takip edelim:

"Korku namazının çeşitleri var. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu farklı günlerde birbirine uymayan şartlarda kıldı. Bu farklı şartlar içinde kılınan namaz esnasında hem "korunmayı" en iyi sağlayacak hem de normal şartlarda kılınan "namazın âdâbı"na en ziyade muvafık düşecek tarz aranmıştır. Bu tarz, dış görünüşü itibariyle farklı olsa da ma'nâ ve ruh itibariyle kaynaşma arzeder. Kaydedilen bu çeşit, düşmanın kıble ile müslüman askerlerin arasında yer alma durumunda tercih edilen tarzdır. Eğer düşman kıblenin gerisinde ise o zaman Resulullah askerlere Zâtu'r-Rika'dâ kıldırdığı şekilde namaz kıldırmıştır."

2927 ٥- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ صَلَاةَ الخَوْفِ بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ رَكْعَةً وَاحِدَةً وَالطَّائِفَةُ الأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ، ثُمَّ انْصَرَفُوا وَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ مُقْبِلِينَ عَلَى الْعَدُوِّ، وَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً، ثُمَّ قَضَى هَؤُلَاءِ رَكْعَةً وَهَؤُلَاءِ رَكْعَةً]. أخرجه الستة.

5. (2927)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korku namazını iki gruptan birine tek rek'at olarak kıldırırken, diğer grup düşmâna karşı durmuştur. Kılanlar kalkıp, düşmâna dönük vaziyette, (bekleyen) arkadaşlarının yerine geçtiler, onlar da gelip (Resulullah'ın arkasına geçtiler), O da bunlara bir rek'at namaz kıldırdı, sonra da bu iki gruptan her biri birer rek'at namazlarını kazâ ettiler." [Buhârî, Salâtu'l-Havf 2, Megâzî 31, Tefsir, Bakara 44; Müslim, Müsâfirîn 205, (839); Muvatta, Salâtu'l-Havf 3, (1, 184); Ebû Dâvud, Salât 285, (1243); Tirmizî, Salât 398, (564); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 171-173).]

2928 ٦- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [نَزَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ ضَجْنَانَ وَعُسْفَانَ مُحَاصِرَ الْمُشْرِكِينَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّ لِهَؤُلَاءِ صَلَاةً هِيَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنْ أَبْنَائِهِمْ وَأَبْكَارِهِمْ وَهِيَ الْعَصْرُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ فَمِيلُوا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً، وَإِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَأَمَرَهُ أَنْ يَقْسِمَ أَصْحَابَهُ نِصْفَيْنِ فَيُصَلِّي بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ وَتَقُومُ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَرَاءَهُمْ، وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ فَيُصَلِّي بِهِمْ رَكْعَةً. ثُمَّ يَتَأَخَّرُ هَؤُلَاءِ وَيَتَقَدَّمُ أُولَئِكَ فَيُصَلِّي بِهِمْ رَكْعَةً فَتَكُونُ لَهُمْ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ وَلِلنَّبِيِّ ﷺ رَكْعَتَانِ]. أخرجه أصحاب السنن واللفظ لغير الترمذي.

6. (2928)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Dacnân ile Usfân arasında, müşriklerle sarılmış bir yere indi. Müşrikler (aralarında):

"Bu müslümanların bir namazları var (topluca kılarlar), bu onlara evlatlarından da, bâkirelerinden de kıymetlidir, işte bu, ikindi namazlarıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan bir kerede çullanın!" dediler. Cebrâil (aleyhisselam), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek ashabını iki kısma ayırmasını, onlardan bir grupla namaz kılarken diğer grubun geri tarafta ayakta beklemesini, tedbirli olmalarını ve silahlarını beraberlerine almalarını, birinci gruba bir rek'at kıldırmasını, bu kısmın

birinci rekatten sonra geri çekilmesini, arkadaki grubun öne ilerlemesini, bu yeni gruba da bir rek'at kıldırmasını, böylece her bir grubun Resulullah'la birlikte birer rek'atlerinin olmasını, Resulullah'ın da böylece iki rek'at kılmış olmasını emretti." [Ebû Dâvud, Salât 284, (1240, 1241); Tirmizî, Tefsîr, Nisa, (3038); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 173, 174).]

2929 ٧- وعن عبدالله بن أُنَيس رضي الله عنه قال: [بعثني رسول الله ﷺ نحو خالد بن سُفيان الهُذَلِيِّ أن أقتله، وكان نحو عرنة وعرفات. فقال: اذهب فاقتله. فرأيته وحضرت صلاة العصر. فقلت: إني لأخاف أن يكون بيني وبينه ما إن أؤخر الصلاة. فانطلقت أمشي وأنا أصلي أومئ إيماء. فلما دنوت منه قال: من أنت؟ قلت: رجل من العرب بلغني أنك تجمع لهذا الرجل فجئتك في ذلك. فقال: إني لفي ذلك. فمشيت معه ساعة حتى إذا أمكنني علوته بالسيف حتى برد]. أخرجه أبو داود.

7. (2929)- Abdullah İbnu Üneys (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beni, Hâlid İbnu Süfyân el-Hüzelî'yi öldürmem için bulunduğu yere gönderdi. O, Urane[52] ve Arafat taraflarında idi.

"Git onu öldür!" dedi. Ben onu gördüğümde ikindi namazının vakti girmişti. Kendi kendime: "(Bu herifi öldürme işi) onunla benim arama girip namazımı geciktirmesinden korkarım" dedim. (Ara vermeden) ilerledim. Hem yürüyor hem de ima ile namazımı kılıyordum. Herife tam yaklaşmıştım ki:

"Sen kimsin?" dedi.

"Araplardan biriyim. Duydum ki, şu adam için asker topluyormuşsun, onun için sana katılmaya geldim!" dedim.

"Evet ben bu işin içindeyim" dedi. Onunla bir müddet yürüdüm, öldürmeme imkân sağlayacak bir fırsat doğunca kılıçla tepesine bindim ve geberttim." [Ebû Dâvud, Salât 289, (1249).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, çok tehlikeli hallerde, îma ile namazın kılınacağına delildir. Bu istidlâlin sıhhatinde âlimler herhangi bir şüpheye düşmezler. Çünkü *Abdullah İbnu Üneys,* bu işi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında yapmıştır. Yani vahyin inmekte olduğu bir devrede... Resu-

52- Urane, Arafat'ın hizasında bir vâdinin adıdır.

lullah'ın buna muttali olmamış bulunması muhaldir. Öyle ise dinin ruhuna uymasaydı müdahale eder, tashih ederdi. Bunu reddeden bir hadis mevcut değildir. Sahâbenin fiili de dinde bir hüccettir, yeter ki merfû bir hadis ona muhalefet etmesin.

İbnu'l-Münzîr der ki: "Abdullah İbnu Üneys'ten hadis alan her râvi: "Düşman önünden kaçan herkes bineğinin üzerinde îma ile namaz kılar." demiştir.

Şâfiî hazretleri: "Ancak, arkadaşlarından kopacaksa ve kovaladığı kimsenin üzerine geri geleceğinden korkarsa o da îma ile kılar"demiştir. Böylece o da, kovalayanla kovalanan arasında fark olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır. İkisi arasındaki fark açıktır: Kaçan daha şiddetli bir korku içindedir. Kovalayan ise , düşmanın yakalaması korkusunu yaşamaz, düşmanı kaçırma endişesi yaşar.

İbnu Hacer der ki: İbnu'l-Münzîr'in naklettiği husus, Evzâî'nin sözüyle tenkid edilir. Zîra Evzâî îma ile namazın cevazını sadece "şiddetli korku" şartıyla kayıdlamıştır, kovalayanla kovalanan arasında tefrîk yapmamıştır. Mâlikîlerden İbnu Habîb de bu görüştedir. Ebû İshak el-Fezârî, Kitabu's-Sünen'inde Evzâî'nin şu sözünü nakleder: "Kovalayanlar, yere indikleri takdirde, düşmanı kaçıracağından korkarsa, her ne hal üzere olursa olsun, o halde namazını kılar."

Görünen o ki, bu ihtilafın kaynağı âyet-i kerîmede zikri geçen "korku"dur. Bu korkuyu "düşmandan cana ve mala gelecek zarar korkusu" diye kayıtlayanlar için kovalayanla kovalanan arasında fark vardır. Böyle bir kayda yer vermeyip daha umumî anlayan için ikisi arasında fark yoktur.

Ayrıca, bu cevaz yaya için de, atlı için de mevzubahistir, yeter ki korku hali hakim olsun..

Aynî şu özetlemeyi yapar: "Bu meselede fakihlerin görüşleri şöyledir:

★ *Ebû Hanîfe*'ye göre kişi kovalanıyor ise yürürken namazını kılmasında bir beis yoktur, kovalıyor ise, yürürken namaz kılamaz.

★ *İmam Mâlik* ve ashâbından bir gruba göre, kovalayan da kovalananda eşittir, bineğinin üzerinde namaz kılabilirler.

★ *Evzâî* ve *Şâfiî*, sonuncular hakkında Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Bu aynı zamanda Atâ, Hasan, Sevrî, Ahmed ve Ebû Sevr'in kavilleridir.

Şâfiî'den şu söz de rivâyet edilmiştir: "Kovalayan, düşmanı kaçıracağından korkarsa îma ile kılar, korkmazsa îma caiz değildir."

İKİNCİ KISIM
NAFİLE NAMAZLAR

(Bu kısım iki bâbtır)

★

BİRİNCİ BÂB
VAKTE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Altı Fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL
BEŞ VAKİT NAMAZA BAĞLI (REVÂTİB) NAFİLELER
ÖĞLE NAMAZININ NAFİLESİ
İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ
AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ
YATSI NAMAZININ NAFİLESİ
CUMA NAMAZININ NAFİLESİ

★

İKİNCİ FASIL
VİTİR NAMAZI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL
GECE NAMAZI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL
KUŞLUK NAMAZI

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZAN KIYÂMI VE TERÂVÎH

★

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

BAYRAM VE CUMANIN BİR GÜNDE BİRLEŞMESİ

★

İKİNCİ BÂB

SEBEPLERE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Dört fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

★

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR İSTEME) NAMAZI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK MA'NÂ TAŞIYAN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAĞLI (RÂTİB) NAFİLELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Farzın dışında kılınan namazlara toptan nafile denir. Bunların çeşitleri var. Bir kısmı beş vakit namaza bağlı olarak kılınır. Onlardan önce veya sonradır veya öğle ve yatsıda olduğu gibi hem önce hem de sonradır. İşte bu çeşit namaza râtib (râtibe) cemi olarak revâtıb denir. Şu halde bu fasılda râtibe olanlar görülecektir.

2930 ١- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، فَأَمَّا الْمَغْرِبُ وَالْعِشَاءُ فَفِي بَيْتِهِ]. أخرجه الستة.

1. (2930)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte iki rek'at öğleden evvel, iki rek'at sonra, keza iki rek'at cum'adan sonra, iki rek'at akşamdan sonra, iki rek'at yatsıdan sonra namaz kıldım. Akşam ve yatsı(dan sonrakiler) evinde idi." [Buhârî, Tehecciid 29, 25, 34; Cuma 39; Müslim, Müsâfirîn 291, (729), Cuma 71, (882); Muvatta, 69, (1, 166); Ebû Dâvud, Salât 290, (1252); Nesâî, İkâmet 64, (2, 119), Cuma 43, (3, 113); Tirmizî, Salât 220, (433, 434).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetle, müteakiben *Hz. Âişe*'den kaydedeceğimiz 2931 numaralı hadis arasında bir meselede farklılık mevcuttur. Burada öğleden evvel iki rek'atten bahsedilirken orada röt rek'atten bahsedilmektedir. Bu farklılık üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. İbnu Hacer: "Daha doğru olanı, bunu iki ayrı duruma hamletmektir. Yani Efendimizin bazan iki, bazan da dört rek'at kılmış olabileceğini söylemektir" der. Bazıları: "Mescidde iki, evde

dört kılmış da olabilir" derken, bazıları da: "Evde olduğu zaman iki kılıp mescide çıkınca iki daha kılması da mümkün. İbnu Ömer sadece mescidde kıldığını görmüş, Hz. Âişe ise her ikisine de muttali olmuştur" demiştir. Evde dört kıldığını te'yid eden başka rivâyetler de gelmiştir. Ebû Cafer, Taberî çoğu durumda dört, nadiren de olsa iki kılmıştır, der.

2931 ٢- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال النبي ﷺ: مَنْ ثابر على ثنتى عشرة ركعة من السنة بنى الله له بيتاً في الجنة: أربع ركعات قبل الظهر وركعتين بعدها، وركعتين بعد المغرب، وركعتين بعد العشاء، وركعتين قبل الفجر]. أخرجه الترمذي والنسائي.

«المُثابرةُ» المواظبة.

2. (2931)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Sünnette gelen oniki rek'ate kim devam ederse Allah ona cennette bir ev bina eder. Bu oniki rek'atin:*

★ *Dördü öğleden önce,*

★ *İkisi öğleden sonra,*

★*İkisi akşamdan sonra,*

★ *İkisi yatsıdan sonra,*

★*İkisi de sabahtan önce."* [Tirmizî, Salât 206, (414); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 66, (3, 260); İbnu Mâce, İkâmet 100, (1142).]

2932 ٣- وعنها رضي الله عنها قالت: [صلاتان لم يتركهما رسول الله ﷺ سراً ولا علانية في سفر ولا حضر. ركعتان قبل الصبح، وركعتان بعد العصر]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (2932)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İki namaz var ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları ne gizli ne de alenî olarak seferde ve hazerde hiç terketmedi: Sabahtan önce iki rek'at, ikindiden sonra iki rek'at." [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 33, 73; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 300, (835); Ebû Dâvud, Salât 290, (1253); Nesâî, Mevâkîtu's-Salât 36, (1, 281), Kıyâmu'l Leyl 56, (3, 251, 252).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, hal-i hazır tatbikatımıza da uymayan bir hususa temas edilmektedir: "İkindiden sonra kılınan iki rek'at..." Müteakiben kay-

dedilen *Hz. Ali* rivâyeti de buna ters düşmektedir. Zîra orada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ikindi ve sabahtan sonra namaz kılmadığına dikkat çekmektedir.

Hemen şunu belirtelim ki bu husus bidâyetten beri Selef arasında ihtilaflı bir mevzu olmuştur. Ebû Dâvud'un bir rivâyeti de bu hususu açık bir şekilde aksettirir:

İbnu Abbas'ın âzadlısı Kureyb anlatıyor: "İbnu Abbâs, Abdurrahman İbnu Ezher ve Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhüm) Kureyb'i Hz. Âişe'ye göndererek: "Bizden ona selam söyle ve ikindiden sonraki iki rek'at hakkında sor ve de ki:

"Bize gelen habere göre sen bu iki rek'ati kılıyormuşsun. Halbuki bize ulaştığına göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun kılınmasını yasaklamıştır!"

Bunun üzerine ben de gittim, benimle gönderdikleri mesajı tebliğ ettim. Hz. Âişe:

"Ümmü Seleme'ye git, ondan sor!" dedi. Ben geri döndüm ve Hz. Âişe'nin söylediklerini kendilerine ulaştırdım. Onlar beni bu sefer Ümmü Seleme'ye gönderdiler. Hz. Âişe'ye sorduklarını aynıyla ondan soruyorlardı. Ümmü Seleme:

"Ben Resulullah'ın o iki rek'ati yasakladığını işittim. Sonra kendisini, onları kılarken gördüm. İkindiyi kıldıktan sonra kıldığı iki rek'atin hikayesi şudur: (Bir keresinde)yanımda Ensâr'a mensup Beni Haram'dan bazı kadınlar olduğu halde içeri girdi, mezkur iki rek'ati kılmaya başladı. Ben kendisine hemen câriyemi gönderip dedim ki:

"Kızım kalk, yanında dur ve de ki: "Ümmü Seleme diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü! şu iki rek'ati yasakladığını bizzat senden işittim, şimdi ise kıldığını görüyorum. (Dikkat et), eğer eliyle "çekil!" işaretini yaparsa hemen dön!"

Ümmü Seleme der ki: "Cariye söylediğimi aynen yaptı. O *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle işaret buyurdu, câriye de geri döndü. Resulullah namazdan çıkınca:

"Ey Ebû Ümeyye'nin kızı, ikindiden sonraki iki rek'atten sordun. Bana Abdulkays kabilesinden müslüman olmak üzere bir heyet geldi. Öğleden sonra kılmakta olduğum iki rek'ati olanlarla meşguliyetim sebebiyle kılamadım. Bu iki rek'at o iki rek'attir" buyurdu.

Bu rivayet, Resulullah'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'atin ne

olduğunu açıkladığı gibi, vaktinde kılınamayan râtib namazlarının bilahare kaza edilmelerinin müstehab olduğunu, namaz esnasında elle yapılan hafif bir işaretin namazı bozmadığını da gösterir. Âlimler, bu rivâyetten, sünnete dayanan bir sebebi bulunan nafilenin yasak vakitte kılınmasında kerahet olmadığı, sebepsiz kılınan namazın mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

Bu halin Resulullah'a has olduğunu söyleyen olmuşsa da: "Dinde asıl Resulullah'a ittibâdır, açık bir delil olmadıkça da fiil-i Nebî'nin hususîliği iddia edilemez" diye cevaplandırılmıştır. Ayrıca bu hadiste Resulullah'ın "Bu bana ait bir ruhsattır" şeklinde tavzihte bulunmadığına dikkat çekilmiştir (Nevevî).

İbnu Abdi'l-Berr, "Sabah ve ikindiden sonraki yasak, nafile ve tetavvu olarak kılınacaklarla ilgilidir. Farz namazlar, sünnet namazlar veya Resulullah'ın devam ettiği nafileler bu yasağa girmez" der.

2933 ٤- وعن علي رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي إِثْرِ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ رَكْعَتَيْنِ إِلاَّ الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ]. أخرجه أبو داود.

4. (2933)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah ve ikindi hariç her namazın arkasında iki rek'at (nafile) namaz kılardı." [Ebû Dâvud, Salât 299, (1275).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis,Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namaz kılmadığını ifade eder. Bu ma'nâyı te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Ancak güneş henüz yüksek ve parlakken kılınabileceğine dair ruhsat da gelmiştir.

İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Âlimlerden bir grup, sabah ve ikindi namazlarından sonra nafile namazı kılmada bir beis olmadığını söylemiştir. Zîra, bu hususta ki nehiy, güneşin tam doğma ve batma anlarında namazın terkedilmesini kasteder. Bu meselede, mezkûr vakitlerde namazı nehyeden hadisleri rivâyet eden ashabtan bir cemaatin hadisleriyle ihticac ederler." Keza Resulullah'ın şu sözü de bu istidlâlde hüccet kılınmıştır: لاَ تُصَلُّوا بَعْدَ الْعَصْرِ إِلاَّ أَنْ تُصَلُّوا وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ *"İkindi namazından sonra, güneş yüksekte değilse nafile kılmayın."* Keza şu hadis de hüccet kılınmıştır: لاَ تَحَرَّوْا بِصَلاَتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَغُرُوبَهَا *"Namazınızı güneşin doğuş ve batışında kılmayın."* Keza müslümanlar, güneşin tam doğma ve batma

anları dışında sabah ve ikindi namazlarından sonra cenaze namazı kılınacağı hususunda icma ederler. Derler ki: "Sabah ve ikindi namazlarından sonra namazın yasaklanmasının ma'nâsı ve hakikati işte budur."

Âlimler bu hususta şunu da söylerler: "Bu meselede gelen yasağın gayesi kat-ı zerî'a'dır. Yani zarara götüren sebebi de ortadan kaldırmak... Zîra, sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz, mubah kılınsaydı, asıl yasaklanmış olan güneşin doğma ve batma anlarına kadar namaz kılmaya devam edileceğinden korkulurdu."

Bu söylediğimiz görüş, İbnu Ömer'e aittir. Ancak bir grup ulemâ bunu benimsemiştir. Abdurrezzâk'ın bir rivâyetine göre İbnu Ömer demiştir ki: "Ben güneşin doğma ve batma anlarını araması dışında kimseyi gece ve gündüzün her vaktinde namaz kılmaktan men etmem. O iki vakitten men ederim, çünkü onlardan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da men etti."

Şunu da belirtelim ki, bu hususta İbnu Ömer'in görüşü babası Hz. Ömer'in görüşüne zıddır. *Hz. Âişe* de İbnu Ömer gibi düşünmektedir. Zîra der ki: "Ömer bu meselede yanılmıştır, çünkü Resulullah'ın namaz yasağı güneşin doğma ve batma anlarında kılınanlarla ilgilidir."

İbnu Hacer der ki: "Ebû'l-Feth el-Ya'merî bir grup Selefin şöyle söylediğini nakleder: İkindi ve sabah namazlarından sonra namaz kılma yasağı şu hususu duyurmak içindir: "Bu iki namazdan sonra nafile kılınmaz. Bu nehiyle (ikindi ve sabah namazlarının kılındığından itibaren geçen bütün) vakit kastedilmemiş, güneşin doğuş ve batış ânları kastedilmiştir. Bu hususu Ebû Dâvud'un Hz. Ali'den hasen senetle rivâyet ettiği şu hadis te'yîd eder: إنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَّا وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ikindiden "sonra" güneş yüksekte değilse namaz kılmayı yasakladı." Öyle ise hadiste geçen "sonra"lıkla kastedilen müddet umum vakte şâmil olmayıp, sadece doğuş ve batış anlarıyla, bu ânlara yakın olan vakitlere şâmildir."

2934 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدَّ تَعَاهُدًا مِنْهُ عَلَى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ]. أخرجه الخمسة.

5. (2934)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nafilelerden hiçbirine, sabah namazının iki rek'atlik nafilesi kadar aşırı ilgi göstermemiştir."

2935 ٦– وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [لا تدعوهما ولو طردتكم الخيل].

6. (2935)- Ebû Dâvud'un, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Sizi, atlılar tardedecek (kovalayacak) bile olsa o iki rek'ati terketmeyin."

2936 ٧– وفي أخرى للنسائي: [ركعتان قبل الفجر خير من الدنيا جميعاً].

7. (2936)- Nesâî'nin bir rivâyetinde: "Sabah namazından önce kılınacak iki rek'at nafile namaz dünyanın tamamından daha hayırlıdır." denmiştir. [Buhârî, Tehecciid 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 96, (725); Ebû Dâvud, Salât 291, 292, (1254, 1258); Tirmizî, Salât 307, (416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 56, (252).]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetine teşvik sadedinde beyan buyrulan hadis çoktur, 2935 numarada geçen Ebû Dâvud hadisi iki sûrette te'vil edilmiştir:

1- Atlılar ve binekliler harekete geçerek sizi bırakacak da olsalar, ordudan geri kalma tehlikesine rağmen bu iki rek'ati terketmeyin.

2- Düşman atları sizi saf dışı edecekse, yani siz düşman atlarının tâkibinde iken, onlar sizi öldürmek için üzerinize gelirken de o iki rek'ati bırakmayın, yani yönünüz, istikametiniz ne olursa olsun, at üzerinde kaçarken dahi îmâ ile namazı kılın, sakın terketmeyin.

Dediğimiz gibi bu ifade namaza teşvikte mübâlağalı bir üslubtür.

2937 ٨– وعنها رضي الله عنها قالت: [كان رسول الله ﷺ يصلي ركعتين خفيفتين بين النداء والإقامة من صلاة الصبح]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

8. (2937)- Yine *Hz. Âişe(radıyallahu anhâ* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında ezanla ikâmet arasında hafif iki rek'at namaz kılardı."

2938 ٩– وفي أخرى: [كان يخففهما حتى أقول: هل قرأ فيهما بأم القرآن].

9. (2938)- Diğer bir rivâyette şu ibare var: "O iki rek'atı öyle hafif tutardı ki, ben "bunlarda Fatiha'yı okudu mu?" derdim."

2939 ١٠– وفي أخرى للنسائي: [كان إذا سكت المؤذن بالأذان الأول من صلاة الفجر قام فركع ركعتين خفيفتين قبل صلاة الفجر بعد أن يستبين الفجر. ثم يضطجع على شقه الأيمن].

10. (2939)- Nesâî'nin bir başka rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Müezzin sabah ezanının birincisini bitirip sükût ettimi kalkar, sabah namazından önce ve ufukta fecrin açılmasından sonra iki rek'at hafif namaz kılar, sonra da sağ yanının üzerine uyurdu." [Buhârî, Teheccüd 28, 12; Müslim, Müsâfirîn 90, (724); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 29, (1, 127); Ebû Dâvud, Salât 292, (1255); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 60, (3, 256); 58, (3, 252-253).]

2940 ١١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَثِيراً مَا يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، فِي الأُولَى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الآيَةَ. وَفِي الثَّانِيَةِ بِالَّتِي فِي آلِ عِمْرَانَ: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الآية].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

11. (2940)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: Birinci rek'atte (meâlen): **"(Ey müminler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân'a, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakûb'a ve torunlarına (esbâta) indirilenlere, Musa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine inanmak, kimini inkâr etmek sûretiyle) diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız"** (Bakara 136). İkinci rek'atte de, Âl-i İmrân sûresindeki şu âyet (meâlen): "De ki: "Ey Ehl-i kitap (Yahudiler, Hıristiyanlar) hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin. (Şöyle) diyerek: **"Allah'tan başkasına tapmayalım, Ona hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. (Buna rağmen) eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: "Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız"** (64. âyet). [Müslim, Müsâfirîn 99, (727); Ebû Dâvud, Salât 292, (1259); Nesâî, İftitah 38, (2, 155).]

2941 ١٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَثِيراً مَا يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فِي الأُولَى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الآية. وَبِهَذِهِ الآية: رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ]. أخرجه أبو داود.

12. (2941)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: **"(Ey mü'minler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve torunlarına (esbât)**

indirilenlere, Mûsa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine imanmak, kimini inkâr etmek suretiyle) diğerinden ayıd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız." (Bakara 136). İkinci rek'atte de: **"Ey Rabbimiz, senin indirdiğin (o Kitab'a) inandık,o peygambere de tâbi olduk. Artık bizi (birliğini ve peygamberlerini tanıyan) şâhidlerle beraber yaz"**(Âl-i İmrân 53) [53] âyetini okurdu."

2942 ١٣ – وعنه رضي الله عنه: [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ: قَرَأَ فـي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

13. (2942)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'atinde şunları okudu: "Kul yâ eyyuhe'l-Kâfirûn" ve "Kul hüvallâhu ahad." [Müslim, Müsâfirîn 98, (726); Ebû Dâvud, Salât 98, (1256); Nesâî, İftitah 39, (2, 155, 156).]

2943 ١٤ – وللترمذي عن ابن مسعود قال: [رَمَقْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ شَهْراً وَكَانَ يَقْرَأُ في الرَّكْعَتينِ قَبْلَ الْفَجرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ].

14. (2943)- Tirmizî'nin *İbnu Mes'ud*'dan kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Ben bir ay kadar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı göz ucuyla tâkib ettim, sabahın farzdan önce kılınan iki rek'atinde şu sureleri okuyordu:*"Kul yâ eyyühe'l-Kâfirûn"* ve *"Kulhüvallâhu ahad."* [Tirmizî, Salât 308, (417).]

2944 ١٥ – وللنسائي: [رَمَقْتُ رسـولَ اللهِ ﷺ عشْرِينَ مرَّةً يَقْرَأُ في الرَّكْعَتينِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وفي الرَّكْعَتينِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ].

15. (2944)- Bu rivâyet Nesâî'de biraz farkla şöyle gelmiştir: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yirmi kere göz ucuyla tâkib ettim, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atle sabahın farzından önce kılınan iki rek'atte Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuyordu." [Nesâî, Salât 68, (2, 170).]

2945 ١٦ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كَانَ رسـولُ اللهِ ﷺ إذَا صَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، فَإنْ كُنْتُ مُسْتَيـقِظَةً حَدَّثَنِي وَإلاَّ اضْطَجَعَ حَتَّى يُؤْذَنَ بـالصَّلاَةِ]. أخـرجه الخمسة إلا النسائي.

53– Ebû Dâvud'daki aslı ile biraz farkediyor ise de burayı esas aldık.

16. (2945)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'at nafilesini kıldı mı, uyanıksam benimle konuşurdu, değilsem, müezzin namaz için (ikâmet okuyuncaya kadar yatardı)." [Buhârî, Teheccüd 24, 26; Müslim, Müsâfirîn 133, (743); Ebû Dâvud, Salât 293, (1262, 1263); Tirmizî, Salât 309, (418).]

AÇIKLAMA:

Cumhûr bu hadisten, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra konuşmanın caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Şâfiî ve Mâlik bu görüştedir. Ancak İbnu Mes'ud, Said İbnu Cübeyr, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb bu esnada konuşmayı mekruh addetmişlerdir. Kûfîlerin de benimsediği bu görüş mensupları mezkur vakti tevbe ve istiğfar vakti kabul edip konuşmayı mekruh addederler.

Kastalânî, İrşâdu's-Sârî'de: "Hadise göre, sabahın iki rekatli sünnetinden sonra mübah söz etmekte bir beis yoktur" der. İbnu'l-Arâbî de şu açıklamayı yapmıştır: Bu vakitte sükut etmekte me'sûr (Resulullah'tan mervî) bir fazilet yoktur. Me'sûr fazilet, sabahın farzından sonra güneş doğuncaya kadarki zaman için mevcuttur.

Kerahetle ilgili rivâyet *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan Taberânî'de yapılmıştır. Atâ der ki: "İbnu Mes'ud, sabahtan sonra konuşan bir cemaate rastlamıştı, onları konuşmaktan nehyetti ve onlara, إِنَّمَا أَجَبْتُمْ لِلصَّلَاةِ فَإِمَّا أَنْ تُصَلُّوا وَإِمَّا أَنْ تَسْكُتُوا *"Siz namaza icâbet ettiniz ister kılın ister sükût edin"* dedi. Ulemâ bu rivâyetin zayıflığına dikkat çeker, "sahih olduğu takdirde mezkûr konuşmanın mâlâyânî olduğuna hamledilir" der. Bizzat Şâriden mübah kelamla konuşma sâbittir. Sahâbenin sözü Resulullah'ın sözü ile muvazeneye gelmez.

2946 ١٧ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذا صَلَّى أحَدُكُمْ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

17. (2946)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz, sabahın farzından önce iki rek'atlik sünneti kılınca sağı üzerine yatsın..."*[Ebû Dâvud,Salât 203, (1261); Tirmizî, Salât 311, (420).]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetinden sonra yatma meselesi ulemâ arasında

farklı görüşlere sebep olmuştur. Mesele üzerinde muhtelif rivâyet mevcuttur. Mübârekfûrî Tirmizî Şerhi'nde bu görüşleri delilleriyle kaydeder. Özet olarak bu meselede beş farklı görüşten bahsedilmektedir:

1) Müstehab vasfıyla meşrûdur. Nitekim Tirmizî, seleften bir kısmının tatbikatını rivâyet etmiştir.

2) Bu yatma vacibtir, mutlaka yerine getirilmelidir, sabahın farzının makbuliyet şartlarındandır. Bu görüş Zâhirîlerden İbnu Hazm'a aittir.

3) Bu yatma bid'attir, mekruhtur. *İbnu Mes'ud* ve *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) bu kanaattedir.

4) Birinci görüşün muhalifidir. Hasan Basrî hazretleri sabahın sünnetinden sonra yatmaktan hoşlanmazmış.

5) Gece namazına kalkanlarla kalkmayanlar hakkında bu yatmanın hükmü farklıdır. Gece namazına kalkanlar için istirahattir, meşrûdur, kalkmayanlara meşrû değildir.

Evlâ olan görüş birinci görüştür; sabahın sünnetini kıldıktan sonra yatmak meşrûdur, müstehabtır.

2947 ١٨ – وعن محمد بن إبراهيم عن جده قيس بن عمرو قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ فَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الصُّبْحَ. ثُمَّ انْصَرَفَ فَوَجَدَنِي أُصَلِّي. فَقَالَ: مَهْلاً يَا قَيْسُ، أَصَلاَتَانِ مَعاً؟ فَقُلْتُ: إِنِّي لَمْ أَكُنْ رَكَعْتُ رَكْعَتَيِ الصُّبْحِ. قَالَ: فَلاَ إِذَا].

أخرجه أبو داود والترمذي.

18. (2947)- *Muhammed İbnu İbrahim, ceddi Kays İbnu Amr*'dan anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi ve namaza duruldu. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. Sonra namaz bitince beni namaz kılar buldu.

"Ağır ol ey Kays! dedi. Bir namaz daha mı kılıyorsun?"

"Ben sabahın sünnetini kılmamıştım (onu kılıyorum)" deyince:

"Öyleyse hayır, (bunda bir beis yok)" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 295, (1267); Tirmizî, Salât 313, (422).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki metin Tirmizî'ye aittir. Ebû Dâvud'un rivâyeti biraz farklıdır:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazından sonra iki rek'at kılan bir adam görmüştü:

"Sabah namazı iki rek'attir" buyurdu. Adam:

"Ben farzdan önce iki rek'ati kılmamıştım, şimdi onları kılıyorum" dedi. Resulullah sükût buyurdu."

2- "Bir namaz daha mı?" yani aynı vakitte iki farz mı kılıyorsun? ma'nâsında inkârî bir sorudur.

3- "Öyleyse hayır" ifadesi de sünneti kılmanda bir beis yok, yasaklamıyorum ma'nâsında anlaşılmıştır. Rivâyetin Ebû Dâvud'da gelen vechinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın açıklamasına sükûtla cevap veriyor, yani sabahın sünnetini kılmasına itiraz etmiyor.

2948 ١٩ – وعن عبدالله بن مالك بُحَينة قال: [رَأى رسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ رسُولُ اللهِ ﷺ لاَثَ بِهِ النَّاسُ. فَقَالَ لَهُ: آلصُّبْحَ أَرْبَعاً؟ آلصُّبْحَ أَرْبَعاً]. أخرجه الشيخان والنسائي.

19. (2948)- *Abdullah İbnu Mâlik İbnu Buhayne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikâmet başladıktan sonra namaz kılmakta olan bir adam gördü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkınca halk adamın etrafını sardı ve (Resulullah ona):

"Sabahı dört mü (kılıyorsun)? Sabahı dört mü (kılıyorsun)?" dedi. [Buhârî, Ezan 38; Müslim, Müsâfirîn 65, (711); Nesâî, İmâmet 60, (2, 117).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis farklı vecihlerde gelmiştir. Müslim'deki vechi daha açık bir mahiyettedir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sabah namazının farzını kılmak üzere ikâmet getirilmiş iken sünnet kılan bir adamın yanından geçti. (Durarak) adama bir şeyler söyledi. Biz ne söylediğini bilmiyorduk. Namazdan çıkınca (ne söylediğini öğrenmek için) adamın etrafını sardık:

"Sana Resulullah ne dedi?" diye sorduk. Adam:

Bana: "Sizden biri, nerdeyse sabah namazını dört rek'at kılacak" dedi" cevabını verdi."

Hadisin sadedinde olduğumuz vechine göre Resulullah adama istifham-ı inkârî yoluyla "Sabah namazını dört mü kıldın?" demiştir ve aynı soruyu tekrarlayarak bu hareketi hoş karşılamadığını te'kîd etmiştir.

2- Burada sabah namazında ikâmet sırasında sünnet kılmanın yasaklandığı görülmektedir. Ulema, *Resulullah*'ın namazı bozdurmayıp sadece hoşnutsuzluk (inkâr) ifade etmesinden hareketle kerâhetin tahrîmî değil, tenzîhî olduğunu istidlâl etmiştir. Ancak, sabahın farzına başlandığı zaman sünnet kılmanın hükmü hususunda ulemânın farklı hükümlere giderek ihtilaf ettiğini belirtmek isteriz. Çünkü, bazı hadislerde de her ne pahasına olursa olsun sabahın sünnetini bırakmamayı tavsiye eden hadisler de gelmiştir. Nitekim 2935 numaralı hadiste *"Sizi atlılar kovalamakta olsa bile sabahın sünnetini terketmeyin"* mânasında irşâd-ı Nebevî vârid olmuştur.

Sabah namazı için müezzin kâmete başlamış veya imam namaza durmuş olsa sünnet kılınmalı mı kılınmamalı mı? meselesi üzerine ileri sürülen görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1) *Hanefilere* göre farzda imama yetişmeyi -tahiyatta bile olsa- kestiren bir kimse, sünneti safa dahil olmadan kılmalıdır. Mümkünse mescidin namaz kılınan sahan kısmında değil, kapının yanında kılmalıdır. Böyle müsait bir yer yoksa bir direğin arkasında veya imkân nisbetinde cemaatin dışında kılmalıdır. Aslında sabahın sünnetini evde kılmak efdaldir.

Önce sünneti kılıp sonra imama da yetişmek sûretiyle hem sünnet ve hem de cemaat sevabını elde etmiş olur. Sünnet kılmayı tecviz edenler وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ **"amellerinizi iptal etmeyin (bozmayın)"** (Muhammed 33) âyetini delil gösterirler. Ayrıca Beyhakî'nin rivâyet ettiği: "Namaz için müezzin ikâmete başladı mı, sabahın iki rek'atlik sünneti hariç, farz namazdan başka namaz kılınmaz" hadisi de delil yapılmıştır.

2) *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* başta olmak üzere İbnu Ömer, Ebû Hüreyre, İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn gibi bir kısım selef büyüklerinin inanç ve tatbikatına göre, imam farza durmuşken sünnet kılınamaz. Bu görüşte olanlar sadedinde olduğumuz hadisin zâhirini esas almışlardır.

3) Zâhirîler bu meselede daha ileri giderek "Bir kimse sünnet kılarken farz için ikâmet başlarsa, namazı orada kesip cemaate katılması gerekir, yoksa kıldığı namaz bâtıl olur" derler.

4) *Süfyân-ı Sevrî:* "İlk rek'atte imama yetişeceğini kestiren sünneti tamamlar, değilse hemen kesip imama uyar" demiştir.

Mescidde sabah namazının sünnetini kılmayı mekruh addedenler müteâkiben kaydedeceğimiz Abdullah ibnu Sercis hadisini delil gösterirler.

2949 ٢٠ – وعن عبدالله بن سرجس رضي الله عنه قال: [دخل رجل المسجد ورسول الله

ﷺ في صلاة الغداة. فصلّى ركعتين في جانب المسجد. ثُمّ دخل مع رسول الله ﷺ فلمّا انصرف قال: يا فلانُ؟ بأيّ الصّلاتين اعتددت بصلاتك وحدك؟ أم بصلاتك معنا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

20. (2949)- *Abdullah İbnu Sercis* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazını kılarken bir adam mescide girdi. Mescidin yan tarafında sünneti kıldı. Sonra Resulullah'a dahil olup O'nunla da farzı kıldı. Aleyhissalâtu Vesselâm namazı bitirince:

"Ey falan, şu iki namazdan hangisini sayıyorsun? Tek başına kıldığını mı, bizimle kıldığını mı!" buyurdular." [Müslim, Müsâfirîn 67, (712); Ebû Dâvud, Salât 294, (1265); Nesâî, İmâmet 61, (2, 117).]

AÇIKLAMA:

Âlimler farz kılınırken nafile kılınanın yasaklanış sebebi hususunda da bazı farklı yorumlarda bulunmuşlardır: Nevevî bidâyetten itibaren cemaat sevabına nâil olmak diye ifade eder. Ona göre, cemaatten hasıl olan sevap, ayrı kılınan nafileninkinden üstündür, öyleyse farzı ikmal eden şeyleri muhafaza etmek, nafile ile meşgul olmaktan evladır.

Bazı âlimler farz sırasında nafileden men etmeyi sedd-i zerâyı (yani çıkacak kötülüğü önceden önlemek) kâbilinden bilirler. "Böyle yapıla yapıla, zamanla sabah namazı dört rek'at sanılabilir, bu endişeyle farz sırasında sünnet yasaklanmıştır" diyen olmuştur. Nitekim bizzat Resulullah'ın hadislerinde (2948): *"Neredeyse sizden biri sabah namazını dört rek'at kılacak"* endişesi sâdır olmuştur.

Resulullah'ın bu meseledeki hassasiyetinde "farz"ın ve cemaatin ehemmiyetini mü'minlerin zihinlerine nakşetme endişesini görmek de mümkündür.

2950 ٢١- وعن أبي سلمة قال: [سمع قومٌ الإقامة فقاموا يصلّون. فخرج عليهم النّبيُّ ﷺ فقال: أصلاتان معاً؟ أصلاتان معاً؟ وذلك في صلاة الصّبح].

21. (2950)- *Ebû Seleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ashabtan bir cemaat ikâmeti işitmişti, hemen (sünnet) namaza kalktılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara:

"İki namazı beraber mi kılıyorsunuz? İki namazı beraber mi kılıyorsunuz?" diye çıkıştı. Bu (hâdise) sabah namazı sırasında cereyan etmişti." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 31, (1, 128).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "İki namazı beraber mi?" şeklindeki sözünü şârihler hep tevbih ve zecr olarak değerlendirirler. Bu sebeple "çıkıştı" diye çevirdik.

2- Resulullah'ın çıkışması, ikâmet okunduktan sonra, artık nafile kılınmayacağı içindir. Çünkü ikâmetle birlikte, nafile kılmak üzere kalkmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ikâmet farz içindir ve farz başlayınca artık mescidde hiçbir nafilenin kılınması caiz değildir.

3- Hâdise sabah namazı esnasında cereyan etmiş ise de, ikâmet okunduktan sonra farzdan başka namazın caiz olmayacağı hükmü sabaha has değildir, bütün namazlar için mûteberdir. Zîra Müslim ve diğer hadis kitaplarında geldiği üzere Efendimiz: اِذَا اُقِيْمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ اِلَّا الْمَكْتُوْبَةَ *"ikâmet okununca sadece farz kılınır"* buyurmuştur. Bu hadisin *İbnu Adiyy* rivâyetinde şu ziyade yer almıştır: "Ey Allah'ın Resulü dendi, sabahın sünneti de mi kılınmaz?" "Evet, buyurdular, sabahın sünneti de!" Bunu esas alan İmâm Mâlik şöyle demiştir: "Kim mescide girdiği zaman farza başlanmış ise, artık sünnet kılmaz. Mescide girmemiş ise ve bir rek'ati kaçırmayacağı hususunda kanaat getirirse dışarıda -yani cumanın kılındığı avlunun haricinde- sünneti kılar. Eğer birinci rek'ati kaçırmaktan korkarsa mescide girer, imama uyar, sünneti güneş doğduktan sonra kaza eder."

2951 ٢٢ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ]. أخرجه الترمذي.

22. (2951)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sabahın iki rek'atini vaktinde kılamazsa güneş doğduktan sonra kılsın." [Tirmizî, Salât 314, (423).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin arkasından şunu ilave eder: "Bazı ehl-i ilim bununla amel etmiştir. *Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshak, İbnu'l-Mubârek* bu hadisle hükmettiler."

2- Şevkânî şu açıklamayı kaydeder: "Irakî, "Şâfiî mezhebinde sahîh görüşe göre bu iki rek'at sabah namazından sonra eda olarak kılınır" der ve ilave eder: "Hadis bu sünneti farzdan önce kılamayan kimsenin, mut-

laka güneş doğduktan sonra kılacağı hususunda sarih değildir. Hadiste, bunu mutlak olarak kılamayana illa da güneş doğduktan sonra kılması için bir emir de yok. Şurası şüpheden arîdir: Bu iki rek'at, eda vaktinde terke uğramış ise kaza vaktinde kılınır, ancak, hadiste sabah namazını kıldıktan sonra (daha güneşin doğmasını beklemeden) kılmayı men eden bir açıklık da mevcut değildir. Söylenen bu hususa (yani imamla farzı kıldıktan sonra vakit olduğu takdirde daha güneş doğmadan sabahın sünnetinin edaen kılınabileceğine), *Dârakutnî, el-Hakîm* ve el-Beyhakî'nin bir rivâyetleri de delalet etmektedir: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّهِمَا *"Kim sabahın iki rek'atini (sünneti) güneş doğuncaya kadar kılmamış ise onları kılsın."* (54)

2952 ٢٣ –وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّهُ فَاتَتْهُ رَكْعَتَا الْفَجْرِ فَقَضَاهُمَا بَعْدَ أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ]. أخرجه مالك بلاغاً.

23. (2952)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)den anlatıldığına göre, sabah namazının sünnetini kaçırdığı olmuştur. Ancak güneş doğduktan sonra onu kaza etmiştir." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 32, (1, 128).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Bu rivâyet, sabah namazının sünnetinin müekked sünnetlerden olduğuna delildir. Şâfiî, Atâ ve Amr ibnu Dînar bu iki rek'atin imam selam verip sabah namazından çıktıktan sonra kılınabileceğini söylemişlerdir. Ancak *İmam Mâlik* buna itiraz eder. Ülemânın ekserisi, bu namazın imamdan sonra kılınmasını yasaklamış, güneş doğduktan sonra kılınması gerektiğini söylemiştir."

Zürkânî der ki: "İmamın arkasından sabahın sünnetinin kılınabileceğini söyleyen İmam Şâfiî bu hükmünde Amr İbnu Kays'ın şu rivâyetine dayanır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün, sabah namazından sonra iki rek'at sabah sünnetini kılan bir adam görmüştü: Adama:

"Sabah namazı iki rek'attir!" ikazında bulundu. Adam:

"Ben farzdan önce sünnet kılmamıştım, şimdi kılıyorum" deyince, Efendimiz sükût buyurdular."

54– Burada ifade mutlaktır. Münferid kılan önce sünneti kılacağı için bu mevzubahis olamaz. Öyle ise şu ma'nâ da hadiste var: "Kim farza imama yetişir, sünneti kılamaz, imamdan sonra da güneş doğuncaya kadar kılamamış ve böylece sünneti kazaya bırakmış ise, bunu güneş doğduktan sonra (kazâen) kılsın."

ÖĞLE NAMAZININ NAFİLESİ

2953 ١- عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعاً وبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الترمذي.

1. (2953)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleden önce dört, öğleden sonra da iki rek'at kılardı. [Tirmizî, Salât 315, (424).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin hadis hakkında verdiği bilgilerden biri şudur "Ashâb ve arkadan gelen ulemanın çoğu bununla amel etmiştir.." Arkadan kaydedilen *Hz. Âişe*'nin rivâyeti bunu takviye eder ve Resulullah'ın öğleden önce kıldığı dört rek'ati hiç bırakmadığını belirterek bunun müekked bir sünnet olduğunu dile getirir.

2954 ٢- وله في أخرى عن عائشة رضي الله عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إِذَا لَمْ يُصَلِّ أَرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ صَلاَهَا بَعْدَهَا].

2. (2954)- Yine Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde *Hz. Âişe* şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğlenin farzdan önceki dört rek'atli sünneti, namazdan önce kılamazsa sonra kılardı."[Tirmizî, Salât 317, (426).]

2955 ٣- وعن أم حبيبة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعاً وبَعْدَهَا أَرْبَعاً حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (2955)- Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rek'at nafile) kılarsa, Allah onu ateşe haram eder."*

2956 ٤- وفي رواية: [مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ].

4- (2956)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: *"Kim öğleden evvel dört, öğleden sonra da dört (rek'at nâfile) kılmaya devam ederse Allah onu ateşe haram eder."* [Ebû Dâvud, Salât 296, (1269); Tirmizî, Salât 317, (427, 428); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 67, (3, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler öğleden önce kılınan dört rek'atli sünneti tekid eder. Öğleden sonra kılınan dörde gelince *Aliyyü'l-Kârî* bununla ilgili olarak der ki: "Öğleden sonra kılınan iki de te'kid edilmiş olmaktadır. Diğer iki rek'at de müstehab kılınmış olmaktadır. Evla olanı bu dört rek'atı ikişer ikişer kılmak, farzdan önceki dört gibi tek bir selamla tamamlamamaktır."

2- Hadis şöyle bir soruya imkan sağlar: "Buna bir sefer yapan da vaadedilen mükafaata mazhar olacak mıdır?" Hadisin önceki (2955) vechi "bir kere yapana da mükafaat" vardır" ihtimalini taşır ise de ikinci vecihte "devam ederse" kaydı yer almıştır. Şu halde öğleden önce ve sonra "dört" rek'at nafile kılmaya devam etmek gerekmektedir.

3- Şârihler, şu soruya da cevap aramışlardır: "Hadis bu kimsenin hiç ateşe girmeyeceğini mi, yoksa girme mukadder olsa da , girdiği takdirde ateşin değmiyeceğini mi ifade ediyor?" veya: *"Ateş ona değse bile tamamını kuşatması mı ateşe haram edilmiştir?"* Hadisin Nesâî'deki bir vechinde gelen "Ateş ebediyyen yüzüne değmez" ifadesinde olduğu gibi, bu ifade Resulullah'ın bir başka hadislerinde "secde mahallerini yakması ateşe haram edilmiştir" hükmüne de uygun gelmektedir.

Şu halde bu rivâyetler nazar-ı dikkate alınınca sadedinde olduğumuz hadiste cüz'ün kastedilip küllün (bütünün) zikredilmiş olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen hadisin te'vile gidilmeyip, hakikate hamledilmesi de mümkündür, zîra Cenâb-ı Hakk rahmetiyle bu kimsenin bedeninin tamamını da ateşe haram kılmış olabilir. Allah'ın fazlı ve rahmeti bundan da geniştir.

2957 ٥- وعن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ تُفْتَحُ لَهُنَّ أَبْوَابُ السَّمَاءِ]. أخرجه أبو داود.

5. (2957)- *Hz. Ebû Eyyub* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Öğlenin farzından önce tek bir selamla kılınan dört rek'at nafile var ya bunların önünde sema kapıları açılır." [Ebû Dâvud, Salât 296, (1270); İbnu Mâce, İkâmet 105, (1157).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen namaz, Gazâlî'nin açıklamasına göre öğlenin sünneti değildir. Zevâl vaktinde öğlenin girmesine yakın kılınan dört rek'atli bir namazdır, *Sünnetü'z-Zevâl* denmektedir.

Namazın önünde sema kapılarının açılması, onun makbûliyetinden, hedefe sürat-i vüsûlunden kinayedir.

2958 ٦– وعن عبدالله بن السائب قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ. وَيَقُولُ إِنَّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَأُحِبُّ أَنْ يَصْعَدَ لِي فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ]. أخرجه الترمذي.

6. (2958)- *Abdullah İbnu's-Sâib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneşin zevâlinden sonra ve öğleden önce dört rek'at namaz kılardı ve derdi ki: "Şimdi semâ kapılarının açıldığı bir vakittir. Bu anda sâlih bir amelinin oraya yükselmesini isterim" [Tirmizî, Salât 347, (478).]

AÇIKLAMA:

Irakî, burada zikri geçen dört rek'atin, öğlenin dört rek'ati olmadığını söyler. Bu ve önceki hadis, sünnet-i zevâl denen aynı namazı mevzubahis etmektedirler. Resulullah o saatte sâlih bir amelinin yükselmesi arzusunu ifade etmekle, şu âyete telmihte bulunmaktadır: إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir."** (Fâtır 10).

2959 ٧– وعن عمر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ وَبَعْدَ الزَّوَالِ تُحْسَبُ بِمِثْلِهِنَّ فِي السَّحَرِ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ اللهَ تَعَالَى فِي تِلْكَ السَّاعَةِ. ثُمَّ قَرَأَ: يَتَفَيَّأُ ظِلاَلُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ]. أخرجه الترمذي.

« التفيؤ » التحول من جهة إلى أخرى.

7. (2959)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Öğleden önce zevâlden sonra dört rek'at vardır ki bunlar seherde kılanan emsalleri değerindedirler. Her ne varsa, bu saatte mutlaka Allah'ı tesbih eder."*

Resulullah, sonra şu âyeti okudular:

يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ **"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?"** (Nahl 48). [Tirmizî, Tefsir, Nahl (3127).]

İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ

2960 ١- عن عليَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [كَانَ رسـولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2960)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindiden önce iki rek'at kılardı." [Ebû Dâvud, Salât 297, (1272).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin burada, ikindiden önce kılınan dört rek'atli sünneti kasdettiğini söylerler ve bu rivâyetten Resulullah'ın zaman zaman bu sünneti iki rek'at olarak kılmış olduğunu anlarlar. Şu halde, kişi bunu iki veya dört kılmada muhayyerdir, dört kılması efdaldir.

2961 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ: رَحِمَ اللهُ امْرأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2961)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkindiden önce dört rek'at nafile kılan kimseye Allah rahmetini bol kılsın."* [Ebû Dâvud, Salât 297, (1271)); Tirmizî, Salât 318, (430).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı rivâyetlerde *"...arasını selamla ayırdığı dört rek'atı kılan..."* şeklinde gelmiştir. Yani ikindinin dört rek'atli sünneti ikişer ikişer kılınabilecektir. Mamafih selamı teşehhüd olarak anlayan da olmuştur. Böyle anlayanlar için ikindi namazında dördüncü rek'atın sonunda olmak üzere bir kere selam vardır.

Resulullah bu sünnete çeşitli ifadeleriyle teşvik etmiştir: *"Kim ikindiden önce dört rek'at nafile kılarsa ona ateş değmez"; "Kim ikindiden*

önce dört rek'at kılarsa Allah ona mağfiret eder"; "Kim ikindiden önce dört rek'ati devam ettirirse Allah ona cennette bir bina yapar"; "Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah onun bedenini ateşe haram eder."

Resulullah'ın tergib ve teşvik edici ifadelerle ehemmiyetini dile getirdiği dört rek'atli ikindi sünneti müstehabtır.

2962 ٣- وعن علي رضي الله عنه قال: [كان رسولُ الله ﷺ يُصلّي قبلَ العصرِ أربعاً: يفصلُ بينهنّ بالتّسليمِ على الملائكةِ المُقرّبين، ومن تبعهم من المُسلمين والمؤمنين]. أخرجه الترمذي.

3. (2962)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi namazından önce dört rek'at nafile kılardı. Bunların arasını (İkinci rek'atin teşehhüdünde)mukarreb meleklerle müslüman ve mü' minlerden onlara tâbi olanlara selam ile ayırırdı." [Tirmizî, Salât 318, (2129).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin sonunda, hadiste geçen "'teslim"le Resulullah'ın teşehhüdü kasdettiğinin anlaşıldığını belirtir. *İshâk İbnu İbrahim,* böyle anlar ve dört rek'atli bu sünneti selamla ikiye bölmezmiş. Ancak, yine Tirmizî'nin kaydına göre Ahmed ve Şâfiî hazretleri gece ve gündüz nafilelerinin hep ikişer ikişer olacağına hükmetmişlerdir ve dörtlüleri böylece selamla ortadan bölerek ikişer ikişer kılmışlardır.

Bu vesileyle şunu da kaydedelim: Nafilelerin ikişer ikişer veya dördü birden kılınmasının efdaliyeti hususunda Selef ihtilaf etmiştir:

★ Bir rivâyette *Ahmed İbnu Hanbel* gece namazlarının ikişer ikişer olmasını üstün görmüş, "gündüzleyin kılarsa dördü beraber kılmasında beis yok" demiştir.

★ Hanefiler de gündüz dört kılmanın efdal olacağını söylemiştir. Onlar bu hükme giderken, Tirmizî'de gelen: صلاةُ الليلِ مثنى فإذا خفتَ الصبحَ فأوتِرْ بواحدةٍ واجعلْ آخرَ صلاتِكَ وِترًا *"Gece namazı ikiçer ikişer kılınır. Sabahın girivermesinden korkarsan tek rek'at kılarak vitir yap, namazın tekle tamamlansın"* hadisine dayanır. Ayrıca *Hanefiler,* "Teslimden maksad tahlil teslimi değil, teşehhüddür." diye te'vilde bulunurlar.

2963 ٤- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [ما كانَ رسولُ الله ﷺ يأتيني في يومي بعدَ العصرِ إلاّ صلّى ركعتينِ].

4. (2963)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, günümde ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılarak gelirdi."

2964 ٥- وفي رواية: [مَا تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي قَطُّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

5. (2964)- *Hz. Âişe* bir başka rivâyette şöyle demiştir "İkindi namazından sonra kıldığı iki rek'ati, yanımda hiç terketmedi." [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 33, Hacc 75; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 296-298, (833-835); Ebû Dâvud, Salât 299, (1279, 1280); Nesâî, Mevâkît 36, (1, 280, 281).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetler Selef'in bazı ihtilaflarına sebeptir:

★ Bazı âlimler bunlara dayanarak ikindi namazından sonra -kerâhet vaktine kalmamak şartıyla -nafile kılmayı mutlak olarak mübah addetmişlerdir. (Bu hususta mezheplerin görüşlerini daha önce kaydettik (2932. hadis).

Mekruh addedenler, onlara şu cevabı verirler: "Bu hadis, revâtibten kaçırılmış olanları kerahetsiz olarak kılmaya delâlet eder. Resulullah'ın kesintisiz devâm etmiş olması, O'nun hasâisindendir. Bunun delili de Ebû Dâvud'da gelen Zekvân Mevlâ Âişe'nin şu rivâyetidir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*ikindiden sonra namaz kılardı; fakat bize men ederdi. (Oruçta birkaç gün hiç iftar yapmadan) visâlde bulunurdu, fakat bize visâli (iftar yapmadan bir kaç gün oruç tutmayı) yasaklardı."

Müteakip rivâyet *Resulullah*'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'ate bir başka açıklama (ve sebep) kaydedecektir.

2965 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إِنَّمَا صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ لأَنَّهُ اشْتَغَلَ بِقِسْمَةِ مَالٍ أَتَاهُ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَصَلاَّهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ لَمْ يَعُدْ لَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

6. (2965)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılmıştır, çünkü kendisine gelen bir malın taksimini yapmış, bu meşguliyet O'nun öğle namazından sonra kılmakta olduğu iki rek'ati kılmasına mâni olmuştu. Bunun üzerine onları ikindiden sonra kıldı. Sonra bir daha bu iki rek'ati kılmadı." [Tirmizî, Salât 135, (184).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet daha önce kaydettiğimiz *Hz. Âişe* rivâyetine ters düşmektedir. Zîra orada *Hz. Âişe*'nin yanına ikindilerden sonraki her gelişinde mutlaka iki rek'at kıldığı ifade edilmektedir. Aradaki teâruz, râvinin *Hz. Âişe*'nin yanında kıldığı bu namazı bilmemesi ile îzah edilmiştir. Öyle ise *Hz. İbnu Abbâs*'ın nefyi, *Hz. Âişe*'nin te'yidini cerhedemez. İsbat eden, nefyedene mukaddemdir."

Keza *Ümmü Seleme*'nin bir rivâyetinde de, ikindiden sonra, Resulullah'ın bir keresinde iki rek'at kılmış oluğu belirtilmektedir. Bu rivâyete de *İbnu Abbâs*'ın rivâyeti için söylenen şey cevap olur: Demek ki Resûlullah, ikindiden sonra kıldığı iki rekati sadece *Hz. Âişe*'nin evinde kılmaktaydı, işte hasâisten olan da budur. Diğer iki şehadet, belirtilen sebeplerle, Resulullah'ın vakti içinde kılamadığı öğlenin iki rek'atlik sünnetinin ikindiden sonra "kaza"sı olmaktadır. Nitekim Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyette *Hz. Âişe*, bu namazı Resulullah'ın, "ümmetine ağırlık olur korkusuyla" mescidde kılmadığını belirtir.

2966 ٧- وعن المختار بن فُلْفُل قال: [سَأَلْتُ أَنَساً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يَضْرِبُ الأَيْدِي عَلَى صَلاَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ، وَكُنَّا نُصَلِّي عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، وَكَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا]. أخرجه مسلم.

7. (2966)- *Muhtar İbnu Fulful* anlatıyor: "Hz. Enes'ten ikindiden sonra kılınacak nafile namaz hakkında sordum" dedi ki: "Hz.Ömer, ikindiden sonra nafile kılanların ellerine (sopayla) vururdu. Biz iki rek'ati, Resulullah devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce kılardık. Bizi bunu kılarken Efendimiz görürdü de ne emrederdi ne de nehyederdi." [Müslim, Müsâfirîn 302, (836)]

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki aslında Enes'in akşamdan önce iki rek'at kıldıklarını söylemesi üzerine Muhtar sorar:

"Bu iki rek'ati Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* da kılar mıydı?" Enes: "Bizi kılarken görürdü de ne kılmamızı emreder ne de kılmaktan nehyederdi" cevabını verir.

Bu konuda gelen farklı rivâyetler hakkında Nevevî şöyle bir açıklama sunar: "Bu hususta ulemânın iki farklı görüşü var. Meşhur olan kavle göre, güneş battıktan sonra, hemen akşam kılınır, nafile müstehap değildir. İkinci görüşe göre bu, müstehabtır. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye bu görüştedir. *İmam Mâlik* ve ekseri fukahâya, Ashab'tan Hz. Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali (radıyallahu anhüm)'e göre müstehab değildir. İbrahim Nehâî kesinlikle "bid'at" olduğunu söyler:

Nevevî, sadedinde olduğumuz hadise ve emsâline dayanarak bu namazın müstehab olacağını söyler, neshten bahsedenleri reddeder.

AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ

2967 ١– عن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ لصَلاَةِ المغْرِبِ قَامَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ يبْتَدِرُونَ السَّوَارِيَ حَتَّى يخْرُجَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُمْ كَذلِكَ يُصَلُّونَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ المغْرِبِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

وزاد مسلم: (حَتَّى انَّ الرَّجُلَ الْغَرِيبَ لَيدْخُلُ الْمَسْجِدَ فيحْسِبُ انَّ الصَّلاَةَ قَدْ صُلِّيَتْ مِنْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيهِمَا).

1. (2967)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor"Müezzin akşam ezanını okuduğu zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından bir grup kalkıp mescidin sütunlarına doğru koşup *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* (evinden) çıkıncaya kadar akşamdan önce ikişer rek'at nafile kılıyordu." [Buhârî, Ezân 14, Salât 95; Müslim, Müsâfirîn 303, (837); Nesâî, Ezân 39, (2, 28, 29).]

Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Bazan bir yabancı gelip mescide girecek olsa, namaz kılanların çokluğunu görünce, akşamın farzını kılınmış zannederdi."

AÇIKLAMA:

1- Sütunlara koşmanın sebebi, onların arkasında durup sütre yapmaktır. Böylece önlerinden kimse geçmemiş olur.

2- Hadisle ilgili ziyade açıklama önceki rivâyette geçti.

2968 ٢– وعن عبد الله بن مُغَفَّلٍ المُزَنِيِّ رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلُّوا قَبْلَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: صَلُّوا قَبْلَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ لِمَنْ شَاءَ خَشْيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ.

2. (2968)- *Abdullah İbnu Mugaffel el-Müzenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dediler ki:

"Akşamdan önce iki rek'at namaz kılın!" (Efendimiz) sonra, insanların bunu bir sünnet yapmasından korkarak "Dileyen kılsın" dediler." [Ebû Dâvud, Salât 300, (1281); Buhârî, Teheccüd 35, İ'tisâm 27; Müslim, Müsâfirîn 304, (838).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Ebû Dâvud'dan başka Buhârî ve Müslim'de de bazı küçük farklılıklarla gelmiştir. Yukarıdaki metin Ebû Dâvud'daki vechidir. Buhârî'nin rivâyetinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Akşamdan önce iki rek'at kılın!"* emrini üç kere tekrar ettiği, üçüncüde, "Dileyen" dediği belirtilir.

Müslim'deki rivâyet şöyledir: "Resulullah: "Herbir iki ezan[55] arasında namaz vardır" dedi ve üç kere tekrar etti, üçüncü seferde, "Dileyen için" ibâresini ilave etti."

2- Görüldüğü üzere buradaki teşvik akşamdan önce kılınacak iki rek'ate has değil. Beş vaktin hepsine şâmildir. Bazı âlimler, bu ıtlaktan hareketle, ezanla ikâmet arasında dileyenin başka namaz kılabileceğine hükmetmiştir.

3- Hadiste gelen *"Dileyen"* tâbiri bu namazın derece itibariyle farzla mukârin olarak kılınan revâtib sünnetlerden düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim ulemâ çoğunluk itibariyle bu namazı revâtib arasında zikretmez.

2969 ٣- وفي أخرى للشيخين قال: [صَلُّوا قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ. ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً].

3. (2969)- Sahîheyn'in kaydettiği bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Akşam namazından önce namaz kılın"* dediler ve (bunu üç kere tekrar ettiler), üçüncüde ise, halk bunu bir sünnet edinir korkusuyla, "Dileyen" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Burada "sünnet edinmek"ten murad devamlı uyulan şeriat, bir yol edinmektir. Peygamberimiz, bu namazı tavsiye etmekte ama ısrarla yapılmasını dilememektedir. Hatta bazı âlimler: *"Ezan okunduktan sonra başka namaz kılınmaz"* beyanını, Resulullah'ın burada tavzih ettiğini, bu yasaklamadan maksadın farz namaz olduğunu belirttiğini söylemiştir. Şu halde hadis, ezan okununca, ikâmet okununcaya kadar nafile kılınabileceğine bir cevaz getirmiş olmaktadır.

55- İki ezandan maksad ezan ve ikâmettir.

2970 ٤- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

4. (2970)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, akşam namazından sonra hâne-i saadetlerinde iki rek'at (nafileyi) kıldım."* [Tirmizî, Salât 320, (432).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis *İbnu Ömer*'in *Resulullah*'a iktida ettiğini ifade etmez. Şârihler, ayrı ayrı kılmış olacaklarını belirtir.

2- Bu hadis akşamın sünnetini evde kılmanın efdal olduğunu gösterir.

2971 ٥- وعن كعب بن عُجْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ في مَسْجِدِ بَنِي عَبْدِ الأَشْهَلِ المَغْرِبَ. فلمَّا قَضَوا صلاتهم رآهم يسبِّحون بعدها فقال: هذه صلاة البُيُوتِ]. أخرجه أبو داود والنسائي. وعنده: «عَلَيْكُمْ بِهذِهِ الصَّلاةَ في البُيُوتِ».

5. (2971)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Abdi'l-Eşhed mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nafileyi kılmaya başladı. Bunu gören Resulullah: *"Bu, evlerin namazıdır"* buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 304, (1300); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1, (3, 198, 199).]

Nesâî'de şu ifade vardır: *"Size, bu namazı evlerde kılmanız gerekir."*

AÇIKLAMA:

1- Burada tesbîhten maksad nafile namazdır.

2- Akşamın sünnetinin evde kılınması efdaldir, çünkü riyâdan, gösterişten uzak ve ihlaslıdır. Ayrıca aile efradından küçüklerin vs. namaz kılındığını görmesi, onların terbiseyi için gereklidir. Farz, nafile bütün namazların mescidde kılınması evdeki zikri azaltır. Halbuki bazı hadislerde evlerin kabirlere çevrilmemesi, evlerin zikirle nurlandırılması emredilmiştir. *"Nafile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin"; "Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın"; "Mescidde namazınızı eda edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır."* İbnu Ömer'den gelen bir rivayette: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşamın sünnetini

evinde kılardı" buyurarak bu hususta sünneti te'kid eder. Ancak bu bir vecîbe değildir. Sözgelimi mu'tekif namazını mescitte kılar.

2972 ٦- وعن مكحول يرفعه: [مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ وفي رواية: أَرْبَعاً رُفِعَتْ صَلَاتُهُ فِي عِلِّيِّينَ].

6. (2972)- *Mekhûl merfû* olarak rivâyet etmiştir: [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki]: "Kim akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rek'at -bir rivâyette dört- kılarsa namazı illiyyûna yükseltilir." [Rezîn tahriç etmiştir. (Feyzu'l-Kadir 6, 167).]

AÇIKLAMA:

1- Mekhûl, bu hadisi merfû (Resulullah'ın sözü) olarak rivâyet etmiştir. Hangi sahâbîden işittiğini belirtmediği için hadis mürseldir.

2- Akşam namazı ile iki rek'atlik nafile arasında dünyevî bir şey konuşulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Mamafih hadis "dünyevî" kaydını ihtiva etmez, binaenaleyh bunun ıtlakı üzere yani dünyevî ve uhrevî hiçbir şeyin konuşulmaması gereği de maksud olabilir.

3- Hadisin Câmiu's-Sağîr'de kaydedilen vechinde رُفِعَتْ yerine كُتِبَتَا denmiştir, yani "iki rekat namazı illiyyîne yazılır."

4- *Illiyyûn:* meleklerin ve cin ve ins sâlihlerin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divanın adıdır. Buna illiyyûn denmesi, cennetin en yüksek yerine yükselmesi sebebiyledir veya yedince semâda mukarrebûn denen Allah'a yakın olan meleklerin yanında bulunması sebebiyledir.

2973 ٧- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نحوه. وزاد: [وكَانَ يقولُ: عَجِّلُوا الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فَإِنَّهُمَا يُرْفَعَانِ مع المكتوبة]. أخرجهما رزين.

7. (2973)- Huzeyfe (radıyallâhu anh) de benzer bir rivâyette bulunmuş ve şu ziyadeyi yapmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derdi ki: "Akşamın farzından sonraki iki rek'ati kılmada acele edin, çünkü onlar farz namazla birlikte yükselirler." [Rezîn ilavesidir. (Feyzu'l-Kadîr 4, 307).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atlik nafileye de müekked sünnet demişlerdir. Çünkü, görüldüğü üzere bu nafilenin "farz"la birlikte yükseleceği ifade edilmektedir.

YATSI NAMAZININ NAFİLESİ

2974 ١- عن شُرَيح بن هانئ قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنْ صَلاَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ: مَا صَلَّى الْعِشَاءَ قَطُّ فَدَخَلَ عَلَيَّ إِلاَّ صَلَّى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ أَوْسِتَّ رَكَعَاتٍ، وَلَقَدْ مُطِرْنَا مَرَّةً مِنَ اللَّيْلِ فَطَرَحْنَا لَهُ نَطَعاً فَلَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى ثَقْبٍ فِيهِ يَنْبَعُ مِنْهُ الْمَاءُ، وَمَا رَأَيْتُهُ مُتَّقِياً الأَرْضَ بِشَيْءٍ مِنْ ثِيَابِهِ قَطُّ]. أخرجه أبو داود.

1. (2974)- *Şureyh İbnu Hânî* anlatıyor: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazından sordum. Dedi ki:

"Yatsıyı her kılışında yanıma gelince mutlaka dört veya altı rek'at nafile kılardı. Bir gece yağmura yakalandık. Aleyhissalâtu Vesselâm'a bir post yaydık, postta suyun akmakta olduğu bir deliğe hala bakar gibiyim. Efendimizin, elbisesini hiçbir surette yerden sakındığını görmedim. [Ebû Dâvud, Salât 305, (1303).]

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetler de gözönüne alınınca yatsıdan sonra Resulullah, *Hz. Âişe*'nin yanında 2-6 rek'at arasında değişen miktarda namaz kılmıştır. *Aliyyü'l-Kârî,* bunu Resulullah'ın bazan iki, bazan dört ve bazanda altı rekat kılmış olmasıyla izah eder. İlk iki müekkeddir, diğerleri müstehab ve nafiledir der.

CUMA NAMAZININ NAFİLESİ

2975 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَخَلَ رَجُلٌ وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ فَقَالَ لَهُ ﷺ: صَلَّيْتَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ].

وفي رواية: «قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ». أخرجه الخمسة.

1. (2975)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe verirken bir adam girdi. Resulullah adama:

"Namaz kıldın mı?" dedi. Adam:

"Hayır!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse iki rek'atini kıl!" diye emretti." [Buhârî, Cuma 32,33, Teheccüd 25; Müslim Cuma 55, Ebû Dâvud, Cuma 237; Tirmizî, Salât 367, (510); Nesâî, Cuma 21, 27, (3, 103, 107).]

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"...Kalk, iki rek'at kıl."*

2976 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمُ الجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعاً].

2. (2976)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri cumayı kıldı mı, ondan sonra da dört rek'at kılsın"* (Müslim, Cuma 67, (881); Ebû Dâvud, Salât 244, (1131); Tirmizî, Salât 376.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet cumadan sonra dört rek'at kılmanın meşruiyyetini göstermektedir. Bazı rivâyetler Resulullah'ın cumadan sonra eve gelerek iki rek'at kıldığını ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivâyetle, evde iki

kıldığını haber veren rivâyetin arası şöyle te'lif edilmiştir: Efendimiz cumadan sonra namazı mescidde kılınca dört rek'at kılmıştır, evde kılınca da iki rek'at kılmıştır.

Efendimiz bu namazı bazan evde, bazan mecsidde kıldığına göre, evde de mescidde de kılınabilecektir.

2977 ٣- وفي رواية: [فَإِنْ عَجِلَ بِكَ شَيْءٌ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي الْمَسْجِدِ وَرَكْعَتَيْنِ إِذَا رَجَعْتَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (2977)- Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Senin acele etmen gereken bir şeyin olursa mescidde hemen iki rek'atı kıl, iki rek'at de dönünce kıl."* [Müslim, Cuma 67, (881).]

2978 ٤- وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلاً يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي مُقَامِهِ فَدَفَعَهُ وَقَالَ: أَتُصَلِّي الْجُمُعَةَ أَرْبَعًا؟ وَكَانَ يُصَلِّي يَوْمَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ وَيَقُولُ: هَكَذَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة. واللفظ لأبي داود.

4. (2978)- *Nâfi* merhum anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cuma günü bir adamın cumayı kılarken durduğu yerden hiç kımıldamaksızın iki rek'at daha kılmaya devam ettiğini görmüştü, adamı bundan menetti.

"Cumayı dört mü kılıyorsun?" dedi. İbnu Ömer, Cuma günü evinde iki rekat kılar ve etrafındakilere:

"Resulullah böyle kılardı!" dedi. [Buhârî, Cuma 39, Teheccüd 25, 29; Müslim, Cuma 70, (882); Ebû Dâvud, Salât 244, (1127, 1128); Tirmizî, Salât 376, (521, 522); Nesâî, Cuma 42, 44, (3, 113).]

2979 ٥- وعن عطاء قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ بِمَكَّةَ تَقَدَّمَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّي أَرْبَعًا. فَإِذَا كَانَ بِالْمَدِينَةِ صَلَّى الْجُمُعَةَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يُصَلِّ فِي الْمَسْجِدِ، فَقِيلَ لَهُ؟ فَقَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَفْعَلُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (2979)- *Atâ* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de cumayı kıldı mı ilerler iki rek'at daha kılardı; sonra biraz daha ilerler ve dört rekat daha kılardı. Medîne'de olunca da cumayı kılar sonra evine

döner, iki rekat daha kılardı, bunu mescidde kılmazdı. Bu durumun sebebi nedir? diye kendisinden sorulmuştu:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapardı" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 244, (1130, 1131); Tirmizî, Salât 376, (523).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet İbnu Ömer'in cumadan sonra Mekke'de farklı, Medine'de farklı şekilde nafile kıldığını ifade ediyor:

1- Mekke'de iki bir, dört de bir olmak üzere altı rek'at kılar; Medine'de iken cumadan sonra evine gidip iki rekat kılardı.

2- İbnu Ömer'den sorulunca, *Resulullah*'ın böyle yaptığını haber verir. İbu Ömer'in Resulullah'a nisbet ettiği kısım Medine'deki tatbikatı olmalıdır. Çünkü, bazı şârihlerin de belirttiği üzere Resulullah'ın Mekke'de, İbnu Ömer'in söylediği şekilde cuma kıldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir, bilgiyi bırakalım, bir zanna da yer verilmemiştir. Hatta *Resulullah*'ın Mekke'de cuma kıldığı da sahih değildir. Resulullah'tan bunun Mekke'de vukûu kabul edilme takdirinde, bunun çoğunlukla yaptığı durumu aksettirmediğine, bilakis nadir bir ameli olduğuna hamledilir. Veya şu da söylenebilir: Bazı zamanlarda namazda tahfif Resulullah'ın hasâisindendir. Şöyle ki: Hutbe veriş tarzı ile gelen tavsifler, hutbe sırasında *Aleyhissalâtu Vesselâm*'ın gözlerinin kızardığını, öfkesinin arttığını, sesinin yükseldiğini, askerlere hitab eden bir ordu komutanı ciddiyetinde hitabta bulunduğunu ifade eder. Şu halde bu tarzın bazı kereler Efendimizin yorulmasına sebep olması, bu yüzden cum'adan sonra evinde iki rek'atla yetinmesi mümkündür. Ama normalde, Resulullah cuma'dan sonra dört rek'at kılınmasını emretmiştir. Ayrıca bu dört rekatin evde veya mescidde olmasını belirtmemiş, mutlak bırakmıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü şekilde, Resulullah'ın bazan iki rekat kılmış olması, dört rek'at kılmanın meşruiyyetine mâni teşkil etmez, zîra aralarında bir teâruz mevcut değildir. Şu halde iki kılmak da dört kılmak da meşrudur. Ancak çoğunlukla dört kılmış olduğu için efdal olan dört kılmaktır.

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Vitr kelime olarak şef'in (çift'in) zıddıdır, yani "tek" demektir. Yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Bu namaz hususunda ulemâ çeşitli meselelerde ihtilaf eder:

1- Vacib mi, değil mi?

2- Kaç rek'at?

3- Niyet şart mı, değil mi?

4- Hususi kıraat var mı?

5- Bundan önceki namaz çift olmalı mı?

6- Son vakti ne zaman?

7- Seferde hayvan üzerinde kılınır mı?

8- Kazası gerekir mi?

9- Kunutu nedir, okunacağı yer neresidir? Kunutta ne söylenecektir, kunut ayrı mı okunur, vasledilerek mi okunur?

10- Vitirden sonra iki rek'at daha kılmak sünnet midir?

11- İlk vakti ne zamandır?

12- En faziletli nafile bu mudur, yoksa revâtibler bundan efdal midir? vs.

Müteakiben kaydedilecek hadislerde ihtilafların bir kısmı görülecektir.

2980 ١- عن بُريدة رضِي اللهُ عنه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: الْوِتْرُ حقٌّ. فمنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. قَالَهَا ثَلاثاً]. أخرجه أبو داود.

1. (2980)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir."* Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti."[Ebû Dâvud, Salât 337, (1419).]

AÇIKLAMA:

1- *"Vitir haktır"* sözü vitir kılmaya teşvik içindir. Bu hususta gelen sahih rivâyetler "hak"la farzın kastedilmediğini gösterir. Sözgelimi *Ubâde İbnu Sâmit*'e, Ensar'dan *Ebû Muhammed*'in "Vitir haktır" dediği kulağına gelince: "Ebû Muhammed hata etti" der ve Resulullah'ın namazların sayısını beş olarak ifade eden hadislerini rivâyet eder. Keza *Talha İbnu Ubeydillah* da bir Arâbinin sualine verdiği cevapta namazın beş olduğunu belirtir. Enes de Mi'râc hadisinde farz namazın beş olduğunu ifade eder. Hülasa ulemâ vitrin farz olmadığı hususunda icma etmiştir. Sadece Hasan *İbnu Ziyad, Ebû Hanîfe*'nin farz dediğini rivâyet etmiştir. Ancak imamın ashâbı bunu kabul etmemiştir. Şâyet bu rivâyet sahihse, şunu bilmek gerekir imamdan önce bu meselede icma vâki olmuştur.

2- "Kılmayan bizden değildir" ifadesini, "sünnetten nefret ederek kılmayan bizden değildir" şeklinde anlamak gerekmektedir.

2981 ٢- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [الْوِتْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَالصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال: إنَّ اللهَ تعالى وِتْرٌ يُحِبُّ الوِتْرَ. فَأَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرآن]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2981)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Vitir namazı farz namaz gibi kesin değildir. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahu Teâlâ hazretleri tektir, tek'i sever, öyleyse ey ehl-i Kur'an vitri kılın!" buyurmuştur."* [Tirmizî, Salât 333, (453, 454); Ebû Dâvud, Salât 336, (1416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 27, (3, 228, 229).]

AÇIKLAMA:

1- Hatm, farz ve vacib ma'nâsına gelir. Biz vitr hususundaki mezhebimizin hükmüne uygun düşmek için "kesin" tâbirini tercih ettik.

2- Cumhur vitir namazının vacib olmadığı, sünnet olduğu hususunda icma eder. *Ebû Hanîfe* merhum bu meselede cumhura muhalefet eder, vacib olduğunu söyler.. "Farzdır" dediği de rivâyet edilmiştir. *İbnu Hacer, İmam Muhammed* ve *İmam Yusuf* bu meselede *Ebû Hanîfe*'ye muhalefet etmiş olsalar da *Ebû Hanîfe*'nin bu hükmünde yalnız olmadığını, Saîd

İbnu 'l-Müseyyeb, Ebû Ubeyde, Abdillah İbnu Mes'ud ve *Dahhâk*'ın da vitrin vücubûna hükmettiklerine dair İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyet kaydettiğini belirtir.

2982 ٣- وعن ابن مُحَيْرِيز: [أَنَّ رَجُلاً مِنْ بَنِي كِنَانَةَ يُدْعَى الْمُخْدِجِيَّ سَمِعَ رَجُلاً بِالشَّامِ يُكَنَّى أَبَا مُحَمَّدٍ يَقُولُ: الْوِتْرُ وَاجِبٌ. قَالَ الْكِنَانِيُّ: فَسَأَلْتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللهُ تَعَالَى عَلَى الْعِبَادِ. فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَلَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَهْدٌ، إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

« أَبُو مُحَمَّدٍ » هذا من الأنصار له صحبة.

وقوله عبادة: « كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ » أي أخطأ، ولا يجوز أن يكذب في شئ من الأخبار عن رسول الله ﷺ.

3. (2982)- *İbnu Muhayrîz* anlatıyor: "Benî Kinâne'den el-Muhdicî denen bir adam, Şam'da Ebû Muhammed diye künyesi olan bir adamın:

"Vitir namazı vacibtir" dediğini işitti. Kinânî dedi ki:

"Ben bunu Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh)'e sordum da:

"Ebû Muhammed hata etmiş. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle demişti:

"Allah'ın kullar üzerine yazıp farz kıldığı beş namaz mevcuttur. Kim onları eda eder, istihfafla herhangi bir eksikliğe meydan vermeden tam yaparsa Allah indinde ona verilmiş bir söz vardır: Onu cennete koyacaktır. Onları kılmayana ise Allah'ın bir vaadi yoktur. Dilerse azab eder dilerse cennete koyar" der. [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 14, (1, 123); Ebû Dâvud,Salât 9, (425); 337, (1420); Nesâî, Salât 6, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

1- Beş vakti Allah'ın yazması, farz kılması demektir.

2- Bu hadisten, bazı âlimler vitir namazının vacib olmadığı hükmünü çıkarmışlardır.

3- Hadis "istihfafla (=hafife alarak, ehemmmiyet vermeyerek) demek

sûretiyle; unutarak, sehven, kasıtsız olarak yapılan hataları istisna tutmuş olmaktadır.

4- Hadis, namazı terkedenlerin de mü'min olduklarına, bu yüzden tekfir edilemeyeceklerine delildir.

5- *"..Dilerse azâb eder"* ifadesi "günahı miktarınca azâb çeker" demektir.

6- Hadiste geçen *"Ebû Muhammed hatâ etmiş"* ifadesinin aslı *Ebû Muhammed kizb (yalan) etmiş* şeklindedir. Şârihler buradaki kizb kelimesinin dilimizdeki yalan'ı kasdetmediğini, bilakis hata etti demek olduğunu belirtirler. Kizb Arapçada hata ma'nâsına da kullanılmaktadır. Çünkü, hatanın zıddı sıdk'dır. Yalanın zıddı da sıdktır. Şu halde hata da sıdk'ın zıddı olması sebebiyle "kizb" kelimesiyle ifade edilebilir. Bunun örneğine, yani hata etmiş demek için kizb etmiş sözünün kullanılmış olmasına hadislerde sıkca rastlarız. Ashâbın hiçbir şeyde yalan söylemesi mevzubahis değildir. Birbirlerini yalanla da itham vâki olmamıştır.

2983 ٤- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ اللهِ: اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْرًا]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (2983)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gece namazının sonu tek olsun."* [Buhârî, Vitr 4; Müslim, Müsâfirîn 149, (751); Ebû Dâvud, Salât 343, (1438); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, (3, 230, 231).]

2984 ٥- ولمالك عن ابن مسعود: [اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ مِنَ اللَّيْلِ وِتْرًا].

5. (2984)- *İmam Mâlik, İbnu Mes'ud*dan naklediyor: "İbnu Mes'ud demiştir ki: "Geceleyin kılacağınız namazın sonunu tek kılın." [Muvatta'da bulunamadı.]

2985 ٦- وعن أبي أيوب رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: الْوِتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِثَلَاثٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والنسائي.

6. (2985)- *Ebû Eyyûb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Vitir her müslüman üzerine bir haktır (vazifedir). Kim beş ile vitir kılmayı severse yapsın. Kimde üç ile vitir kılmak isterse yapsın. Kim tek rek'atli vitr kılmayı dilerse kılsın."* [Ebû

Dâvud, Salât 338, (1422); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 40, (3, 238, 239); İbnu Mâce, İkâmet 123, (1190).]

AÇIKLAMA:

1- Hak *Şâri'*nin örfünde vacib ma'nâsında kullanılmıştır. Vacib de haber-i vahidle sübût bulan demektir. Hak kelimesinin kullanılışı sebebiyle bu hadis vitr namazına vacib diyenlere delildir, ancak cumhur bunun vacib değil; sünnet olduğuna hükmetmiştir. *Ebû Hanîfe* bu hususta muhaliftir ve vacib olduğunu söylemiştir. *İbnu Ömer* bir rivâyette, Resulullah'ın devenin sırtında vitir kıldığını bildirir. Bu rivâyet vitrin vacib olmadığını söyleyenlere delil olmuştur, çünkü Aleyhissalâtu Vesselâm binek üzerinde farz kılmamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, vitrin miktarında da bir muhayyerlik getirmiş bulunmaktadır. Bu husus da onun farz ve vacib olmadığına delil kılınmıştır. Keza Necid taraflarından gelen bir bedevînin Resulullah'a soru sormasıyla ilgili rivâyet de vitrin sünnet olduğuna delil gösterilmiş, mezkûr rivâyette Resulullah: *"Gece ve gündüzde toplam beş vakit namaz var!"* der. Bedevî "daha fazla var mı?" diye tekrar sorar. Resulullah, *"Nafile olarak isteyen kılabilir"* der.

2986 ٧- وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [كان رسول الله ﷺ يوتر بثلاث عشرة. فلما كبر وضعف أوتر بسبع]. أخرجه الترمذي والنسائي.

وزاد الترمذي فقال: [وقال إسحاق بن إبراهيم: معنى ما روى أنه كان يوتر بثلاث عشرة. أنه كان يصلي من الليل ثلاث عشرة ركعة مع الوتر، فنسبت صلاة الليل إلى الوتر.

7. (2986)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onüç rek'at kılarak vitir yapardı. İhtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'atte vitir yaptı." [Tirmizî, Salât 336, (458); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 40, 45, (3, 237, 243).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın 13 ve 7 rek'at kılarak vitir yaptığı belirtilir. Tirmizî bu rivâyetin sonunda, Resulullah'ın muhtelif rivâyetlere göre onüç rekatte, onbir rekatte, dokuz, yedi, beş, üç ve tek rekatte vitir yaptığını belirtir.

2- Yine Tirmizî'nin *İshak İbnu İbrahim*'den kaydettiği bir açıklamaya

göre, onüç rekatte vitir kılmasının ma'nâsı şudur: Efendimiz, geceleyin, vitirle birlikte onüç rekat namaz kılardı. Rivâyette geçen namazı "vitr"e nisbet edilmiştir. Şu halde, bu rakamı yatsı namazının buna tevafuk eden rakamlarıyla karıştırmamak gerekir.

2987 ٨- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: الْوِتْرُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ].

أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ مسلم.

8. (2987)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Vitir gecenin sonunda kılınır."

2988 ٩- وفي رواية للبخاري: [صَلاةُ اللَّيْلِ مثْنى مثْنى، فإذَا أرَدْتَ أنْ تَنْصرِف فَارْكَعْ رَكْعَةً تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ].

9. (2988)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Gece namazı ikişer ikişerdir. Gece namazından ayrılacağın zaman, tek rekat daha kıl, bu sana kıldığın namazların tek olmasını sağlar." [Buhârî, Vitr 1, Salât 24, Tehecciid 10; Müslim, Müsâfirîn 155-147, (749, 753); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 13, (1, 123); Tirmizî, Salât 323, (437); Nesâi, Kıyâmu'l-Leyl 26, (3, 227, 228), 35, (3, 233).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivâyette Resulullah gece namazlarının nasıl kılınacağını ve vitir namazının vaktini beyan ediyor. Buhârî'nin rivâyetinde bu husus bir soruya cevap olarak beyan edilmiştir.

Başta da belirttiğimiz gibi, vitrin zamanı ihtilaflı olduğu gibi, kaç rek'at kılınacağı, rek'atlerin ikişer ikişer mi kılınacağı, bunların selamla ayrılıp ayrılmayacağı da ihtilaflı hususlardır. Bu rivâyetler vitrin gecenin sonunda olacağını, ikişer ikişer kılınıp selamla fasledileceğini söyleyenlere delildir.

Hanefiler, "ikişer ikişer" tâbirini, "her iki rekatte teşehhüd okunur" diye anlamış, "selam verilir" dememiştir. Ama ekseriyet: "Her iki rekatte selam verilir" diye anlamıştır. İbnu Hacer: "Resulullah'tan ikişer ikişer ayırarak kıldığı, dörder dörder vaslederek de kıldığı hususunda sahih rivâyetler vardır" der.

Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsıdan sonra güneş doğuncaya kadar onbir rekat namaz kılar, her iki rekatte selam verir (son rekati de müstakil kılar)dı."

Diğer taraftan bir kısım hadisler, gece namazının tek rekatle tamamlanmasını emreder.

2989 ١٠ – وعن عبدالعزيز جريج قال: [سَأَلْنَا عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِي الأُولَى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَفِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. (2989)- *Abdülazîz İbnu Cüreyc* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya Resulullah ne ile vitir namazı kılardı? diye sorduk. Dedi ki: "Birinci rek'atte Sebbih isme *Rabbike'l-a'lâyı ikinci rek'atte Kulyâ eyyühâ'l-kâfirûn* sûresini, üçüncü rekatte de Kulhüvallâhü ahad ve Muavvizateyn'i okurdu." [Ebû Dâvud, Salât 339, (1424); Tirmizî, Salât 340, (463), Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 47, 48, (3, 244, 245).]

2990 ١١ – وعن خارجة بن حُذافة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَمَدَّكُمُ اللَّهُ بِصَلاَةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، وَهِيَ الْوِتْرُ. فَجَعَلَهَا اللَّهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ الآخِرَةِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« حُمْرُ النَّعَمِ » خيار الإبل وأغلاها قيمة.

11. (2990)- *Hârice İbnu Huzâfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti ki, O sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır. İşte bu namaz vitirdir. Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafağın sökmesi arasına koydu."* [Ebû Dâvud, Salât 336, (1418); Tirmizî, Salât 332, (452).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أَمَدَّ kelimesi ziyade etti, imdad etti (yardım etti) ma'nâlarına gelir. Yani: *"Allah beş vakte vitri de ziyade etmekle size büyük bir imdadda bulundu, onu kıldınız mı âhiret hazırlığınız daha güçlü olacak"* demektir. Hadisin devamı, âhiret için büyük sevaba vesile olacağı için bu namazın "dünya mallarının en kıymetlileri"nden daha hayırlı olacağını belirtmiştir. Humru'n-neam, kızıl develer demek ise de en kıymetli mal ma'nâsına deyim olmuştur.

2991 ١٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قالت: [مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ فَانْتَهَى وِتْرُهُ إِلَى السَّحَرِ]. أخرجه الخمسة.

12. (2991)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) her gece vitir kılardı. Gecenin evvelinde de kıldı, ortasında da kıldı; sonunda da kıldı (ölümü sırasında) gecenin sonunda kıldı." [Buharî, Vitr 2, Müslim, Müsâfirîn 137, (745); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, (3, 230); Tirmizî, Salât 334,(456), Sevâbu'l-Kur'an 23, (2925); Ebû Dâvud, Salât 343, (1435, 1437).]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'un rivâyetinde *Hz. Âişe* bu açıklamayı, Mesrûk'un: "Resulullah vitri ne zaman kılardı?" sorusu üzerine yapar.

2- Bu rivâyet, Resulullah'ın vitri, yatsının bitiminden fecrin doğuşuna kadar gecenin her vaktinde kıldığını ifade etmektedir. Ömrünün sonunda her seher vaktinde kılmış olmasından, "Müstehab vakit budur" diye hüküm çıkaran âlim olmuştur.

3- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde "öldüğü zaman" açıklaması vardır. Yani vitri, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği şekilde kılma işi, Resulullah'ın ömrünün sonlarında cereyan etmiş olmalıdır. Şu halde, vitrin vaktiyle ilgili ihtilaflar ahvâlin ihtilafından ileri gelmektedir.

4- Seher'i âlimler farklı şekillerde tarif eder:

★ Sabahtan az önceki vakittir.

★ *Maverdî:* "Gecenin son altıda biridir" demiştir.

★ Başlangıcının ilk fecir (fecr-i kâzib) olduğu da söylenmiştir.

2992 ١٣ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ مَنْ خاف أنْ لاَ يقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أوَّلَه، ومَنْ طَمِعَ أنْ يقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فإنَّ صلاَةَ آخِرِ اللَّيْلِ مشْهودَةٌ محضورَةٌ وذلِكَ أفْضَلُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

13. (2992)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim gecenin sonunda kalkamamaktan korkarsa vitrini gecenin başında kılsın.Kim gecenin sonunda kalkmayı umuyorsa gecenin sonunda vitrini kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namaz (gece ve gündüz meleklerinin huzurlarında ve şehadetleri altında kılındığı için) meşhûd ve mahzûrdur. Bu yüzden (gecenin başında kılınana nazaran) daha faziletlidir."* [Müslim, Müsâfirîn 162, (755); Tirmizî, Salât 334, (455).]

AÇIKLAMA:

Gecenin her bölümünde kılınması caiz olan vitir namazını, *Resulullah*

bu hadislerinde, gecenin sonunda kılmayı tavsiye buyurmakta ve sonda kılmanın efdal olacağını belirtmektedir. Efendimiz sebeb olarak, gecenin sonunda kılınan namazın meşhûd ve mahzûr olduğunu söylemektedir.

Meşhûd, şahidlenmiş, şâhidlerin nazarı altında yapılmış demektir.

Mahzûr da aynen şâhid gibi, huzurda yapılmış şey demektir. Yani gece ve gündüz melekleri namaz kılanın yanında hazır bulunup, namaza şâhid olurlar, böylece namaz meşhûd (şahidlenmiş) ve mahzûr (huzurlanmış) olur demektir.

2993 ١٤ – وعن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لأبي بكر رضي الله عنه: متى توتر؟ فقال: أوتر من أول الليل. وقال لعمر رضي الله عنه متى توتر؟ فقال: أوتر آخر الليل. فقال لأبي بكر: أخذ هذا بالحذر، وأخذ هذا يعني عمر بالقوة]. أخرجه مالك وأبو داود.

14. (2993)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e:

*"Vitri ne zaman kılıyorsun?"*diye sordu. Hz. Ebû Bekr:

"Gecenin başında kılıyorum!" dedi. Aynı şekilde:

"Vitri ne zaman kılıyorsun?" diye Hz. Ömer'e de sordu:

"Gecenin sonunda kılıyorum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm, Hz. Ebû Bekr'e:

"Sen ihtiyatla amel ediyorsun!" dedi. Hz. Ömer'e de:

"Sen de kuvvet(li olan, takvaya uygun olan) ile amel ediyorsun!" buyurdu." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 16, (1, 124); Ebû Dâvud, Salât 342, (1434).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebû Bekr'e, Resulullah *"sen ihtiyatla amel ediyorsun!"* demekle şunu kastetmiştir: "Vitir'i gecenin başında, daha uyumadan kılıp garantiye alıyorsun, gecenin sonuna bıraktığın takdirde uyanamama ve kaçırma ihtimali var, önceden kılınca bu ihtimale karşı ihtiyatlı davranmış oluyorsun."

Hz. Ömer'e "Kuvvetle amel ediyorsun!" demekle de, "aslında daha kâvi daha muteber sevabca daha üstün olan gece kıyâmına kalkma azmini ortaya koyan bir amel yapıyorsun" demeyi kastetmiş olmaktadır.

Bu hadiste, gecenin sonunda kılmanın üstünlüğü ifade edilmiş ise de başında kılan da kınanmamıştır. İsteyen istediği şekilde amel eder.

2994 ١٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مثنى مثنى]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (2994)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gece ve gündüz namazları ikişer ikişerdir."* [Ebû Dâvud, Salât 302, (1295); Tirmizî, Cuma 418, (597); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 26, (3, 227); İbnu Mace, İkâmet 172, (1322).]

AÇIKLAMA:

Hadis mutlak ise de ulemâ umumiyetle nafile namazlara hamlederek onların ikişer ikişer kılınmasının efdal olacağını söylemiştir. *Şevkânî,* Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Bu hadis, gece ve gündüz kılınacak tetavvu namazlarını ikişer ikişer kılmanın müstehab olduğuna delâlet eder. Ancak ister ziyade isterse noksan kılınması hususunda istisna edilerek zikredilenler hariç."

Nafilelerin ikişer ikişer kılınacağı hususunda *İmam Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* ittifak ederler. Nitekim Resulullah Fetih günü sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış, ikişer ikişer selam vermiştir. Keza bayram namazı, yağmur namazı -ki hepsi de gündüz kılınır- iki rek'attir.

2995 ١٦ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَ أَوِ اسْتَيْقَظَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

16. (2995)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Vitir namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığı veya uyandığı zaman hemen kılsın." [Ebû Dâvud, Salât 341, (1431); Tirmizî, Salât 342, (465).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vaktinde kılınmadığı takdirde vitrin kaza edilmesinin meşruluğuna delil olduğu gibi vitre vacib diyenlere de bir delil olmaktadır. Ancak, cumhur vitrin kazasına mendub demiştir. Vaktinde kılınmadığı takdirde kaza edilmesine hükmedenler arasında Ashâb'tan *Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Abdullah İbnu Ömer, Ubâde İbnu's-Sâmit, Ebû'd-Derdâ, Âmir İbnu Rebî'a, Muaz İbnu Cebel, İbnu Abbâs* zikredilebi-

lir. Tâbiînden *Amr İbnu Şurahbil, İbrahim Nehâî, Ebû'l-Âliye, Hammâd İbnu Ebî Süleymân;* imamlardan *Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak* vs. var. Ancak bunlar ne zaman kaza edileceği hususunda ihtilaf ederler. Sekiz ayrı görüş ortaya çıkmıştır:

★ Sabahı kılmazdan önce.

★ Güneş doğmazdan önce, sabahı kıldıktan sonra bile olsa.

★ Sabah namazından ve güneşin de doğmasından sonra, zevâle kadar vs.

2996 ١٧ – وعن أبي جَمْرَةَ قالَ: [سَأَلْتُ عَائِذَ بنَ عَمْرٍو وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم. هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ؟ قَالَ: إِذَا أَوْتَرتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلاَ تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ].

أخرجه البخاري.

وزاد رزين رحمه الله قال: رسولُ اللهِ ﷺ: «لاَ وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ».

17. (2996)- *Ebû Cemre* anlatıyor: "Ashâb-ı Şecere (radıyallahu anhüm)'den olan Âiz İbnu Amr'a sordum:

"Vitir namazı nakzedilir mi?"

"Eğer, evvelinde vitir kıldıysan âhirinde vitir kılma" dedi." [Buhârî, Megâzî 35.]

Rezîn merhum şunu ilave eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Bir gecede iki vitir kılınmaz."*

AÇIKLAMA:

Vitir namazının nakzından (bozulmasından) maksad şudur: Kişi vitrini kılıp yatar ve uyur, sonra uyanır ve nafile namaz kılmak ister. Bu durumda adam bir rek'at daha kılıp vitr'i çift yaptıktan sonra dilediği kadar kılar. Sonra *"Gecenizin son namazını tek yapın"* hadisi mucibince yeniden vitir kılar mı, yoksa bu hususu hiç düşünmeksizin önce kıldığı vitri bozmadan dilediği kadar nafile kılabilir mi?

İşte hadis, ikinci sıfatın tercihi istikametinde soruyu cevaplar: *"Gecenin evvelinde vitir kıldıysan (bu yeterlidir), sonunda tekrar vitir yapma."*

Ancak bu mesele Selef arasında ihtilaflıdır. *İbnu Ömer,* bu durumda vitrin nakzedilmesinin gereğine inanır. *Şâfiîlere* göre, hadiste olduğu üzere, vitir nakzedilmez (bozulmaz) *Mâlikîler* de bu kanaattedir.

2997 ١٨ – وعن نافع قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما بِمَكَّةَ وَالسَّمَاءُ

مُغَيِّمَةً فَخَشِيَ الصُّبْحَ فَأَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ انْكَشَفَ الْغَيْمُ فَرَأَى أَنَّ عَلَيْهِ لَيْلاً فَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ]. أخرجه مالك.

18. (2997)- *Nâfi* anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'le Mekkedeydim. Hava bulutlu olduğu için sabah namazını kaçırmaktan korkuyordu. Tek rekat kılarak vitir yaptı. Sonra bulutlar açıldı. Gördü ki daha üzerinde gece var. Bir rek'at daha kılarak (önceki tek'i) çiftledi, sonra iki rek'at (bir miktar) namaz kıldı. Sabahın geçmesinden korkunca bir rekat daha kılarak vitir yaptı." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 19, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) geceleyin kılınacak namazın tek rek'atle sona ermesi gereğine inananlardandı. Bu sebeple vitirle (tekle) sona erdirdiği nafile namazından sonra, gecenin devam ettiğini görünce, tekrar nafileye devam edebilmek için önceki tek rek'ata müstakil bir rekat daha ilave edip, onu çift kıldıktan sonra bir miktar daha nafile kılıp, en sonda tek kılarak gece namazını bitiriyor.

2998 ١٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يُسَلِّمُ فِي رَكْعَتَيِ الْوَتْرِ]. أخرجه النسائي.

19. (2998)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrin ilk iki rek'atinde selam vermezdi." [Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 36, (3, 235).]

2999 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْوَتْرِ حَتَّى يَأْمُرَ بِبَعْضِ حَاجَتِهِ]. أخرجه البخاري ومالك.

20. (2999)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrin ilk iki rek'atinde selam verirdi, öyle ki (o sırada) bazı ihtiyaçları için emirde bulunurdu."[Buhârî, Vitr 1, Muvatta, Salâtu'l-Leyl 20, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu rivâyetin zâhiri, Hz. Peygamber'in üç rek'atini mevsul yani tek selamla kıldığını ifade eder. Çünkü, bir ihtiyacı zuhur edince ikinci rekatte selam verip ihtiyacını söylemekte, geri kalan tek rekati de

arkadan tamamlamaktadır. Bu durum, "iki ayrı parça (mevsul) olmadıkça vitir sahih olmaz" diyenlere cevaptır.

Bu hususta gelen farklı rivâyetler vitir namazını ikinci rek'ate bölerek kılmanın da, bölmeksizin sadece teşehhüdde bulunup üçüncü rek'ati de kıldıktan sonra selam vermek sûretiyle kılmanın da caiz olduğunu ifade eder. Nitekim *Hanefiler* üçünü birlikte kılarken, *Şâfiîler* iki rek'atte selam verir ve üçüncü rek'ati müstakilen kılarlar.

3000 ٢١- وله في أخرى [قال رسولُ الله ﷺ : صَلاَةُ المَغْرِبِ وِتْرُ النَّهَارِ] .

21. (3000)- Muvatta'nın bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Akşam namazı gündüzün vitridir." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 22, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

Gündüz kılınan namazlar hep çifttir. Akşam namazı üç rek'at olması sebebiyle tektir. Akşam, gündüzleri kılınanlar arasında mütâlaa edilince, gündüz namazlarının vitri (teki) olmuş olur.

3001 ٢٢- وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ في وِتْرِه: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

22. (3001)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrini kılarken şu duayı okurdu:

"Allahım gadabından rızana sığınırım. Cezandan affına sığınırım. Seden sana sığınırım. Sana (yapılması gereken) senayı sayamam. Sen, kendi nefsine yaptığın övgüdeki gibisin." [Tirmizî, Da'avât 123, (3561); Ebû Dâvud, Salât 340, (1427); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 51, (3, 249).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

KENDİ GÜZELLİĞİYLE GECELER

Varlık ve hayata dâyelik yapmasının bilinmesi ölçüsünde, bu gerçeğe uyanmış gözler için, geceler daha bir derinleşir, güzelleşir ve âdetâ bir hülyâlar âlemine inkılâp eder.

Gündüzün olmadığı yerde gece, gecenin olmadığı yerde de gündüz soğuk, sevimsiz, monoton ve bıktırıcıdır. Zaman, bu siyah, beyaz mekiklerle varlığını örer ve varlık onların kolları arasında renklerin en çarpıcılarını elde ederek kusursuzluğa ulaşır.

Zamanın, o içten sükûnetine benzeyen gecelerin zahirî durgunluğu insanı aldatmamalıdır.Bu sükûnet ve sessizlik içinde, en hummalı faaliyetlerden daha önemli büyük plânlar, büyük projeler ve bu büyük plân ve projeler için gerekli olan gerilim ve dinamikler teşekkül etmektedir.

Bazılarına göre geceler, bir sis, bir duman gibi insanların üzerine çöküp onları bunaltan, boğan karanlıktan başka birşey değildir. Bazılarına göre ise, yeryüzünde durup yıldızları, mehtabı seyrediyor gibi iç açıcı, coşturucu ve Cennet koridorlarında yürümek kadar heyecân verici olur.

Dört bir yanda mışıldayan suları, yer yer ışıldayan lambaları, gelip gelip ruhları saran hülyâları ve tohumlar gibi hülyâların bağrına saçılan inanç, azim, ümit ve güzellik duygularıyla, şiir ve san'atın bütün unsurlarını toplayarak hâtıralarda silinmez birer edaya ulaşan geceler, göğün renklerinin, suların seslerinin, kuş çığlıklarının akıp akıp ruhlara dolduğu, hayat ve varlığın daha bir muammalaştığı, derinleştiği bir sır âlemidirler âdetâ...

Işık, varlık, hayat ve kudret elinin tabiatın çehresine saçtığı daha binlerce güzellik, birer tohum gibi gecenin bağrında uyanır, gecenin derinliklerinde mayalanır, gecenin memelerinden eme eme büyür, gelişir ve ortaya çıkar.

Bence, hayatın asıl mûsikîsi hep gecelerde bestelenir, gecelerde söylenir, gecelerin hüzünlü saatlerinde tonunu bulur ve karanlığın ışığı sardığı "an"lardaki en mevhum manzaralardan, bu manzaraların meydana getirdiği hayâlleşmiş şekillerden doğar.

Yıllar var ki, bu millet hep böyle bir gece yaşadı. Ruhlara üflediği kederi, tasasıyla, gönüllere ilham ettiği ümidi, azmi ve sevinciyle böyle bir gece...

Bazıları onda, sadece karanlık gördü, kapkaranlık düşündü; geceye yenildi ve elendi. Bazıları, duyup dinleyeceği sesleri, görüp seyredeceği manzaraları bir tarafa bırakıp, dikenler arasında saksağan sesleriyle meşgul ola ola ömrünü tüketti. Bazıları da, gecenin o derin ve mahrem fısıltılarıyla ruhuna seslenmesini, bütün ruhlara hitap etmesini, bütün insanî hisleri Ezel'in o mehabetli mesajlarıyla uyarmasını bildi ve gecesini Cennet'in gündüzlerine çevirdi. Bu bahtiyar gönüller, bir taraftan ihtiyaçları, arzuları, hatta hayâllere akseden istekleri görüp gözetirken, diğer yandan da, buna karşı koyan karanlık ruhları, içine düştükleri his dünyâsında zabt u rapt altına almak, menfî akım ve direnmeleri te'sirsiz hale getirmek.. hiç olmazsa, değişik buudlardaki düşmanlıkları yumuşatmakla ruhlarının gücü, imanlarının derinliği ölçüsünde herkese aydınlık gelecekten besteler sunmağa çalıştılar. Zaman zaman içlerinin derinliklerinden fevkalâde yakıcı ve nefes alış-verişleri andırır mahiyette ürperten birer inilti, zaman zamanda, çığlığı andıran nağmeler halinde, intizamlı intizamsız ve mûsikîde olduğu gibi, yarım ses, çeyrek ses, hatta bazan sırasız, düzensiz; fasılaları yarım süren aralardaki sükûtlarla noktalanan ve bir feryad şeklinde yankılanan seslerin; içiçe dâireler gibi eklenişleri, çoğalışları, değişip başkalanışları, birleşip tek ses halinde gelişleri; sonra da rezonans noktasına ulaşarak karanlıkları yırtıp ötelere varışlarıyla, yürekleri hoplatan öyle bir orkestra çıkarırlar ki, gecenin tavanı delinir, duygulanır, hisler bu menfezden dışarıya kayar ve sonsuza ulaşırlar.

Evet, gece, muzdarip ve çilekeşlerin, ızdıraplarını, içinde besteleyip, gönül mizmarıyla seslendirdikleri, öylesine muhteşem, öylesine sırlı bir konservatuvardır ki, içinden yükselen sesler bir solukta gökkubbeyi deler, tâ ötelere geçer. Ama ne gariptir ki, gecenin örtüsüne bürünenlerin pek çoğu ne bu sesi duyar ne de etrafında olup bitenlerden birşey anlar. Duyup anlamaz; zira, onların nazarları vefasız, niyetleri ölü, düşünceleri eğri, kanaatleri de çarpıktır.

Varlığı duyup hissetmek, ona ait güzel ses ve güzel manzaraların; gözleri, gönülleri doldurup ruhlarına nüfuz etmesine, eşyâyı tanıyıp onunla bütünleşmeye, kalbin kadirşinas ölçüleriyle herşeyi kurcalamaya,

daima uyanık ve duyarlı olmaya bağlıdır. Bu âşina ve duyarlı ruhlar, akan çaydan esen yele, yağan yağmurdan hışırdayan ağaç yapraklarına, gözlerin içine giren minik ışık hüzmelerinden semânın derinliklerindeki dev ışık kaynaklarına kadar herşeyi derin bir tecessüsle takip eder; varlığın ifâde ettiği ma'nâları avlamaya çalışır; elde ettiği hakikatları vicdanın aydınlık ikliminde değerlendirir, derken bu aydınlık yolda yeni yeni düşünce buudlarıyla yeni yeni dünyâlara uyanır ve Cennet zevklerine denk hazlara ulaşırlar.

Bunların nazarında bütün varlık, ma'nâlarla, hislerle taşkın; söyleyen, anlatan, coşturan bir lisan olduğundan, gece olmuş, gündüz olmuş, karanlık olmuş, aydınlık olmuş farketmez.. Vâkıa zâhiren bir güneş kaybetmiş sayılırlar ama; ona karşılık ruhlarına açılan pencerelerden, kendilerine şefkatle tebessüm eden ümitle göz kırpan milyonlarca yıldızla tanışma fırsatını bulmuşlardır.

Şimdi onlar, ufkunda güneşlerin kol gezdiği iklimlere doğru kanatlanmış giderken, yıldızlar arasında seyahat ediyor gibi ümitli ve neşeli; îmanlarında duyup, hayâllerinde canlandırdıkları cennetlerde geziyor gibi de tâli'lerine tebessüm ediyorlar.

Artık onlara göre; tavanı, tabanı inançtan, sevgiden ve ruhânî zevklerden meydana gelen geceler ve onlardan fışkıran sesler, soluklar; şöyle böyle sezilen hareketler, düşündüren sükûtlar hepsi de o kadar mûnis, o kadar ruha yakındırlar ki, insan bu zevkli refakati bir ömür boyu yaşasa hazzına doyamaz...

Uyuyanlar uyuya dursun, hakikata uyanmış ruhlar, bülbüller gibi seslerinin en te'sirli nağmelerini esirgemeden şakıyıp durmakta, güller gibi de çekinmeden kokularını dörtbir yana salarak temiz ruhlara da'vetiyeler çıkaracak ve en karanlık gecelerde dahi, hiçbir gözün seçemeyeceği en müphem şeyleri, yine onların kendilerine has şive ve üsluplarıyla seçip ayırdedebilmekte ve gecelere gündüz damgasını vurarak Cennet'in aydın günlerini beklemeye koyuldular bile...[56]

3002 ١– عن بلال رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فإنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وقُرْبَةٌ إلى رَبِّكُمْ، ومَنْهَاةٌ عَنِ الاثَامِ، وتَكْفِيرٌ لِلسَّيِّئَاتِ، ومَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الجَسَدِ]. أخرجه الترمذي.

56– M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi, s. 76-79.

1. (3002)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size geceleyin kalkmayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizden önce yaşayan sâlihlerin adetidir; Rabbinize yakınlık (vesilesi)dir; günahlardan koruyucudur; kötülüklere kefârettir, bedenden hastalığı kovucudur."* [Tirmizî, Da'avât 112, (3543, 3544).]

AÇIKLAMA:

Hadiste teşvik edilen gece kalkması (kıyâmu'l-leyl) öncelikle teheccüd namazını da içine alan bir kalkmadır. Bahsin sonunda açıklayacağımız üzere, teheccüd mükerrer âyetlerde ele alınmış Kur'ânî bir ibadettir. Resulullah'a farz, ümmete müstehabtır. Resulullah da pek çok hadislerinde teheccüde teşvik etmiştir. Bazı hadis kitaplarımızda ilgili hadisleri toplayan müstakil bölümler mevcuttur.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'l-leyl'in şu neticelerini hatırlatıyor:

★ Allah'a yaklaştırır. Yine O'nun rahmetini celbe vesîle olur.

★ Günahlardan uzaklaştırır, yani günah işletmez. Cenâb-ı Hakk **"Namazın kötü ve çirkin işlerden koruyacağı"** (Ankebut 45); **"İyi amellerin kötü amelleri gidereceği"** (Hud 114) garantisini vermektedir.

★ Günahlara kefâret ve örtü olur.

★ Bedenden hastalıkları çıkarır, sıhhate vesile olur.

3003 ٢- وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقَنْطِرِينَ]. أخرجه أبو داود

2. (3003)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim geceyi on âyet okuyarak ihya ederse gafiller arasına yazılmaz. Kim de yüz âyetle gecesini ihya ederse "kânitîn" zümresine yazılır. Kim de bin âyet okuyarak geceyi ihya ederse mukantırîn arasında yazılır." [Ebû Dâvud, Salât 326, (1398).]

AÇIKLAMA:

Gecenin ihyası namaz kılarak olabileceği gibi, Kur'an tilaveti, zikir, ilim vs. ile de olabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, az miktarda tilavetle de gece ihya edilebileceğini müjdeliyor. Sözgelimi bu maksadla on âyet ti-

lavet eden kimse "gâfiller" zümresine dahil edilmeyecektir. Ama yüz âyet okuyarak ihya edersе kânitîn'e dahil edilecektir.

Kânitîn birçok ma'nâ ifade eden bir tabirdir. Kunût'dan gelir; bu ise tâat, huşû, dua, namaz, ibadet, kıyâm, sükût ma'nâlarının hepsini ifade eder. Bunlardan hangisinin öncelikle kastedilmiş olduğunu hadis metninden anlamak icabeder. Sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'l-leyl yani "gece kalkışı" olduğu anlaşılmaktadır.

Mukantır, çok mal sahibi, aşırı zengin demektir. Öyle ise, hadiste bin âyet okuyana çok sevap verileceği ifade edilmiş olmaktadır.

3004 ٣- وله في أخرى عن عبدالله بن حَبَشِي قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ: أيُّ الأعْمَالِ أفْضَلُ؟ قال طُولُ الْقِيَامِ].

3. (3004)- Yine Ebû Dâvud'da Abdullah İbnu Habeşî anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Kıyâmı uzun olan." [Ebû Dâvud, Salât 313, (1325).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadis, en efdal amelin uzun kıyâm olduğunu gösteriyor. Halbuki bazı hadislerde, Allah'a en yakın halin secde hali olduğu söylenmiş ve secdede çok dua edilmesi tavsiye edilmiştir أقْرَبُ ما يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وهو ساجد ve keza وأمَّا السُّجُودُ فَاكْثِرُوا فيه مِنَ الدُّعَاءِ Sadedinde olduğumuz hadisle bunlar arasında ortaya çıkan teâruz bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. *Şeyh İzzeddin İbnu Abdisselam*'ın getirdiği bir izahı çok tatminkâr olmasa da ufak bir-iki tasarrufla kaydediyoruz: "Kişinin Allah'a yakınlığı, ona yapacağı ihsana tâbidir. Bu da sevap çokluğuyla olur. Şu halde kıyam uzadıkça (zikir ve dolayısıyle sevap çok olacağına göre) uzun kıyam efdal olacak demektir.

Namazda her ikisi de namazın efdal kısmı olan iki rüknün bulunması mümkün değildir. Öte yandan secde kıyâmdan vacibiyle, nafilesiyle efdaldir, çünkü şeriat, mesbûk'a (namaza sonradan dahil olana) kıyâm hususunda müsâmaha göstermiş, secdede bunu göstermemiştir. Yani, rükûya yetişmiş ise o rek'ate yetişmiş sayılır. Bu, secdenin vacibinin, kıyâmın vacibinden efdal olduğuna delil olur. Vacibi efdal olan her şeyin nafilesi de efdal olur. Böylece sücûdun farz ve nafilesi kıyâma üstün gelir."

Şârih devamla der ki: "Bu iki hadisten murad kıyâmın sünneti ve sücûdun sünnetidir. Birincisi, hadisteki kıyâmı uzun olan طُولُ الْقِيَامِ sözünden anlaşılır, kıyamın uzunluğu ise bil-icma vacib değilir. İkincisi ise hadisteki فَأَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ *"secdede duayı çok yapın"* sözünden anlaşılır, dua da secdenin vacibleri arasında yer almaz. Soru sahibinin hangi namaz efdaldir? sözünde geçen namaz kelimesinden murad, namazdır. Çünkü ondaki elif-lâm mânayı âmm kılmak içindir. Bu durumda takdir edilecek ma'nâ şöyle olur: "Namazın hangi sünnetleri efdaldir?" Suyûtî bu açıklamaya rağmen işkâlin devam ettiğini söyler.

3005 ٤ – وعن عُبادة بن الصامت رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ: لاَ إِلـهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الْحَمْدُ للهِ، وَسُبْحَانَ اللهِ، وَاللهُ أَكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِي، أَوْ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ. فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلاَتُهُ]. أخرجه الشيخان.

«تعارّ» أي استيقظ.

4. (3005)- *Ubâdetu'bnu's-Sâmit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Geceleyin kim uyanırsa şunu söylesin:*

"Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na aittir, O herşeye kâdirdir. Hamd Allah'a aittir, Allah münezzehtir, Allah büyüktür, bütün amel ve ibadetler için gereken güç ve kuvvet Allah'tandır.

Sonra Aleyhissalâtu Vesselâm buyurdular: *"Rabbim beni affet!" desin veya dua ederse duasına cevap verilir. Eğer abdest alır ve namaz kılarsa namazı kabul edilir."* [Buhârî, Teheccüd 21.]

AÇIKLAMA:

Geceleyin uyanma olarak tercüme ettiğimiz te'ârre kelimesi çeşitli ma'nâlara gelir: Uyanmak, intibaha gelmek, konuşmak, bilmek, yürümek gibi. Çoğunluk *"sesli olarak uyanmak"* olduğunu söylemiştir. Gece uyanışlarında ses çıkarılır ama zikir yapılmaz. Resulullah böyle fırsatlarda zikir yapılmasını teşvik buyurmaktadır. Bu sebeple mezkûr uyanışlarda söylenen zikirleri okumaya teşvik sadedinde hususi bir sevap vaad edilmektedir. İbnu Hacer, doğrudan uyanmak intibaha gelmek ma'nâlarını taşıyan istikâz ve intibah kelimeleri varken sesli uyanmak ma'nâ-

sına gelen te'ârr kelimesinin kullanılmasında söylenen sırrı görür. Ve ilave eder: Bu işte zikre alışan, zikirle ünsiyet edip yaşayışına zikir galebe çalan kimseler muvaffak olur. Böylelerinin uykuda ve uyanıklıkta içle-rinden geçen sözleri bile zikir olur. Nefsini terbiye edip bu vasıfları kazandıran kimse *"duasına icâbet"* ve "namazın makbuliyeti" gibi müstesna imtiyazlarla ikram görür. Bu hadisin şerhinde İbnu Battâl'ın dermeyân ettiği açıklama da burada kayda değer:

"Cenâb-ı Hakk, peygamberinin diliyle şu vaadde bulunmaktadır: *"Kim uykusundan uyanırken Rabbinin tevhidini söyler, mülkün O'na ait olduğunu iz'an eder, nimetini itirafla hamdeder, tesbih okuyarak O'nu layık olmadığı sıfatlardan tenzîh eder, tekbir getirerek saygısını izhâr eder. Allah'ın yardımı olmadıkça hiçbir şeye kudreti olmadığını beyanla teslim olursa, dua ettiği takdirde icâbet görecek, namaz kıldığı takdirde kabul edilecektir."* Öyle ise bu hadis kendisine ulaşan herkesin mucibiyle amel ederek ondan istifadesi, Rabbi karşısında ihlaslı bir niyyete girmesi gerekir."

Sözlerin en doğrusunu söyleyen haberlerin en hakikatlısını konuşan, beyanları, müjdeleri her çeşit mübalağa ve mücazefeden uzak olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste haber verdiği büyük avantajın kıymetini takdir etmenin ehemmiyetini anlayan büyüklerimizden bazıları, "Allah kimin tek bir hasenesini (hayırlı işini) kabul etse, artık ona azab etmez. Çünkü Allah Teâlâ işlerin neticelerini bildiği için sonra iptal edeceği bir şeyi önceden kabul etmez. Kişi yaptığı hayrın boşa gitmeyeceğinden emin oldu mu azab görmeyeceğinden de emin olmalıdır."

Bu gerçeğe binaen Hasan Basrî Hazretleri şöyle demiştir:

"Allah'ın tek bir secdemi kabul ettiğini bilmeyi ne kadar isterdim."

3006 ٥- وعن المغيرة بن شعبة رضي الله عنه قال: [قام رسول الله ﷺ حتى تورمت قدماه. فقيل له: قد غفر لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر؟ قال: أفلا أكون عبداً شكوراً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (3006)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakları kabarıncaya kadar geceleri kalkıp namaz kılardı. Kendisine: "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)" denildi.

"Şükredici bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi." [Buhârî, Teheccüd 16, Tefsîr, Feth 1, Rikâk 20; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn 79, (2819); Tirmizî, Salât 304, (412); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, (3, 219).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'ın ubudiyette en ileri mertebede olduğu bilinen bir husustur. Cenab-ı Hakk'a ibadette gerek kemmiyet ve gerek keyfiyyet cihetiyle hiç kimse Aleyhissalâtu Vesselâm'a yetişemez. Sadedinde olduğumuz hadis bunu kısmen akssettirmektedir. *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)' nin rivâyetinde أفلا أحب أن أكون عبداً شكوراً *"Allah'a şükreden bir kul olmamı istemiyeyim mi?"* buyrulmuştur. *İbnu Hacer, "Olmayayım mı?"* ibaresinin sebep ifade ettiğini belirterek, ma'nânın "Teheccüd kılmayı bırakayım mı? O takdirde şükreden bir kul olamam"demeye geldiğini söyler. Yani, Resulullah'ın mağfirete mazhar olarak geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olması, teheccüdün şükür olmasına sebeptir. Öyleyse Efendimiz: "Allah'ın bana lutfettiği mağfiret nimetine karşı nasıl olur da teheccüd şükrüyle mukabele etmem, bu şükrü terkederim?" buyurmuş olmaktadır.

İbnu Battâl der ki: "Bu hadisten şu husus anlaşılmaktadır: "Kişi, ibadet meselesinde meşakkati göze almalıdır, bedenin zarar verse bile. Zira, Aleyhissalâtu Vesselâm, günahlarının affedilmiş olduğunu bilmesine rağmen ayakları şişinceye kadar ibadet eder, zahmetlere girerse, cehenneme müstehak olup olmadığından emin olmak şöyle dursun, affa mazhar olup olmadığını bilmeyen başkalarının nasıl davranması gerekeceği açıktır."

İbnu Hacer bu noktada ihtirazî bir kayıd koyar: "Kişinin ibadette zahmeti tercihi bıkkınlık derecesine varmamalıdır. Resulullah için böyle bir hal mevzubahis değildir, çünkü O en mükemmel ahvâle sahipti. Rabbine ibadetten asla usanmıyordu, bu bedenine zarar verse bile. Nitekim وجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur. Öyleyse başkaları bıkmaktan veya usanmaktan korkarlarsa, nefislerini fazla ibadete zorlamamaları gerekir. Bu kimseler şu hadisle amel etmeyi esas almalıdırlar: خُذُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا "Amellerden, tâkat getireceğiniz miktarı esas alın, zira Allah, sizin şevkle yaptığınızdan hoşnut olur."

Bediüzzaman da, günümüz şartlarında en müstakîm kulluk yolunu, bu ikinci hadisin ruhuna uygun olarak sünnete uymak, farzları işlemek, büyük günahları terketmek ve bilhassa namazları tadil-i erkanıyla kılmak, namazların arkasındaki tesbihatı yapmak olarak tarif eder, açıklar.

2- Hadis, şükür için namaz kılmanın meşrû olduğunu göstermektedir.

3- Şükür, lisanla olduğu gibi amelle de olmaktadır. Tıpkı şu âyette

ifade edildiği üzere: اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا **"Ey Dâvud hanedânı, şükür için çalışın"** (Sebe' 13).

4- Hadis, *Resulullah*'ın Allah karşısında duyduğu haşyetin büyüklüğünü ve ibadet hususundaki gayretini de göstermektedir. Ülemâ der ki: Peygamberler (aleyhimüsselâm), Allah'ın nimetinin büyüklüğünü yeterince bildikleri için, Allah'tan fevkalade korku hissetmişlerdir. Onlar biliyorlardı ki, Allah onlara haketmedikleri pek çok nimeti peşinen vermiştir. Bu yüzden onlar, her ne yapsa insanoğlunun ödeyemeyeceği kadar fazla olduğunu bildikleri nimetler mukabilinde kendilerine düşen şükrün bir kısmını da olsa yerine getirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir.

5- *Kurtubî* bu hadis vesilesiyle, bir yanılgıya dikkat çeker: Bu soruyu Resulullah'a soran kimse, yani günahının affedilmiş olmasına rağmen ibadet yapmak için meşakkate girişinin sebebini soran kimse zannetmiştir ki: "Allah'a günahlardan korkulduğu için, mağfiret, merhamet taleb etmek gayesiyle ibadet edilir, öyle ise kim mağfirete mazhar olduğu kanaatine varırsa artık ibadete muhtaç değildir." İşte Resullah'ın cevabı bu inancın yanlışlığına dikkat çekmekte, ibadet yapmaya bir başka sebep göstermektedir: Bu sebep, bir kimsenin hiç de müstehak olmadığı bir nimete kavuşması, mağfirete mazhar olmasıdır. Bu hal, herkese çokça şükür etmek gerektiğini ortaya koyar. Çünkü:

Şükür, nimeti itiraftır ve nimete mukabil hizmet etmektir. Yani, kişi kendisine gelen iyiliğin hakkı olmadığı halde verildiğini bilirse işte bu şükürdür. Teşekkür etmek, bu durumda iyilik yapana: "Sen bana hakkım olmayan iyilikte bulundun, ben bunun idrakindeyim, sana memnuniyetimi; iyiliğini, lütfunu anladığımı ifâde ediyorum" demektir. Arapçada bunu çokça yapana Şekûr denmiştir. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz Dâvud hânedânını şükretmeye çağıran âyetin sonunda وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ **"Kullarım arasında şekûr olan (yani istifade ettiği nimetlerin tarafımdan verildiğini hakkıyla bilen) azdır"** âyeti mühim bir gerçeğe dikkatimizi çekmektedir. İnsanlar arasında pek az kimse nimetlerin Allah'tan olduğunun idrakiyle şükür için ibadet yapmaktadır. İbadetini yapmayanlar bir yana, yapanlar bile çoğunluk itibariyle bu mülahazadan uzaktır; cehennemden kurtulmak, cennete kavuşmak için ibadet yapılmaktadır. *Bediüzzaman*'ın ibadetin ne maksadla yapılması gerektiğini açıklayan bir cümlesi şöyledir: "Ey nefis! Ubudiyet, mukaddeme-i mükâfât-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Yani "ibadet gelecekte mazhar olacağımız nimetlerin bir ön sebebi değildir, aksine

geçmişte mazhar olduğumuz nimetlerin neticesidir, onların şükrüdür." Üstad şöyle devam eder: "Evet, biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubudiyetle muvazzafız."

Kendisini fakir, başkasına muhtaç durumda hisseden bir kimse bu ifadeye itirazla: "Ne nimetine mazhar olmuşum, herkesin şusu busu varken ben hepsinden mahrumum... vs." diyebilir. Bu düşüncede olanlara *Bediüzzaman* şu cevabı verir ve mazhar olduğu nimetleri hatırlatır:

"Ey nefis! Hayr-ı mahz (tam bir hayır) olan vücudu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştahlı bir mide verdiğinden Rezzâk ismiyle bütün mâtumâtı (yiyecekleri) bir sofra-i nimet içinde senin önüne koymuştur.

★ *Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların eller gibidir ki, ruy-i zemin kadar geniş bir sofra-i nimeti o ellerin önüne koymuştur.*

★ *Sonra manevî çok rızık ve nimetler isteyen insaniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût (görülen ve görülmeyen alemler) gibi geniş bir sofra-i nimet, o mide-i insaniyet'in önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır.*

★ *Sonra nihâyetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden (gıdalanan) ve insaniyet-i kübrâ (en büyük insanlık) olan İslâmiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber esma-i hüsnâ ve sıfat-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir (açmıştır).*

★ *Sonra îmanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-ı mütenâhi bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir.*

Yani cismâniyyetin itibariyle küçük, zaif, aciz, zelil, mukayyed (çok sınırlı) mahdut bir cüzsün. O'nun ihsaniyle cüz'i bir cüzden küllî bir küll-i nuranî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle cüz'iyyetten bir nevi külliyete; ve insaniyyeti vermekle hakiki külliyete ve İslamiyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyete ve marifet ve muhabbeti vermekle muhît bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin! Halbuki buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da güyâ eski ücretler kâfi geliyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem, "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hakk cenneti ve saadet-i ebediyyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder.Sen daima rahmet ve keremine iltica et..."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi ise şükür hakkında farklı boyutları ile şükrü tasavvufi yaklaşım içinde ele alır ve der ki; "Görülen herhangi bir iyiliğe karşı gösterilen memnûniyet ve minnettarlık ma'nâlarına gelen şükür; ıstılahta, insana bahşedilen duygu, düşünce, âzâ ve cevârihi yaratılış gâyeleri istikametinde kullanmaya denir ki; kalple, lisanla, îfâ edilebileceği gibi bütün uzuvlarla da yerine getirilebilir.

Lisanla şükür; vehmî bütün güç, kuvvet ve ihsan kaynaklarını nefyederek her türlü lütûf ve nimetlerin Allah'tan geldiğini kabul ve itirafla gerçekleşir. Evet, bütün iyilikleri, güzellikleri kısmet eden ve mebde'den müntehâya sebeplerini hazırlayan O olduğu gibi, vakt-i münâsibinde gönderen de yine O'dur. Takdir ve taksim eden, vakti gelince yaratıp semâvi sofralar halinde önümüze seren O olduğu için neticede minnet ve şükran da O'nun hakkıdır. O'nu görmezlikten gelerek sebeplere takılmak, hatta onlara serfürû edip minnettarlıkta bulunmak, hazırlanıp ayağımızın ucuna kadar getirilen bu sofranın hazırlanışı ve hazırlayanını nazara almadan, getirip önümüze koyan tablacıyı bahşişlere boğmaya benzer ki: ﴿يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ﴾ **-Onlar, dünya hayatının sadece kendilerine bakan dış yüzünü bilirler, âhirete bakan yönünden ise bütün bütün gafildirler."** (Rum, 30/7) Evet bunlar, sırf sebeplere bakıp ilim ve marifet itibâriyle daha ilerisini göremeyen cahiller, nâkıslar ve nankörlerdir.

Kalple şükür; zâhir ve bâtın bütün nimetleri, bu nimetlerden yararlanmayı Allah'tan bilip hayatın bu anlayışa göre yönlendirilmesi, şekillendirilmesidir.. ve aynı zamanda lisan ve cevârihle yapılan şükrün de esasını teşkil eder ki: ﴿وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾ **-O, gizli-açık nimetlerini bol bol size ihsan etmiştir"** (Lokman, 31/20) beyânı onun keyfiyet buudlarını; ﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا﴾ **-Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız da saymakla bitiremezsiniz"** (İbrahim, 14/34) fermân-ı sübhânîsi de kemmî sonsuzluğuna işaret etmektedir.

Cevârih ile şükre gelince, o, her uzuv ve her latifeyi yaratılış gayesi istikametinde kullanmak ve onlara mahsus kulluk vazifelerini yerine getirmekten ibaret sayılmıştır.

Ayrıca, lisânın şükrünü evrâd u ezkâr, kalbin şükrünü yakîn ve istikamet, cevârihin şükrünü de ibadet u tâat şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. O'nun böyle bütün bir îmân ve ibadete taallukundan ötürüdür ki, O'na imanın yarısı nazarıyla bakmış, kendi şümûlü içinde sabırla müşterek mütalâa etmişlerdir.

Allah, kelâmında pek çok defa şükrü emretmiş ve onu; ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve ﴿وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ gibi âyetleriyle emrin ve halkın gayesini göstermiş; göstermiş ve: ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ﴾ **-Eğer şükrederseniz ben de nimetimi artırırım; şayet nankörlük yaparsanız, bilinizki azabım çok şiddetlidir"** (İbrahim, 14/7) fermanıyla şükredenlere mükâfaat vaadinde, küfrân-ı nimetde bulunanları da cezalandıracağı tehdidinde bulunmuştur. Bundan başka O, kendisine "Şekûr" demiş ve bütün nimetlerin asıl kaynağına ulaşma yolunu da şükre bağlamıştır; bağlamış ve bu mevzuun dolu dizgin şehsuvarlarından Hz. İbrahim'i: ﴿شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ﴾ **- O'nun nimetlerine karşı şükürle gerilmiş"** (Nahl, 16/121) sözüyle; Hz. Nuh'u da: ﴿إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ **Şüphesiz, o, şükürle oturup kalkan sadık bir bende idi"** (İsrâ, 17/3) beyanıyla tebcil ve takdir etmiştir. Şükür önemli bir amel ve kıymetli bir sermaye olmasına rağmen ﴿وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ **-Kullarımdan şükredenler pek azdır"** (Sebe, 34/13) fehvasınca, hakîkî mânada âmili fazla olmayan bir ameldir. Gerçi, ﴿أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا﴾ **-Rabbime çok şükreden bir kul olmayayım mı!"**[57] duygusuyla kıvrım kıvrım kıvrananlar ve bütün ömürlerini şükür kuşağında geçirenler de vardır ama, yine de sayıları oldukça azdır.

Evet, İnsanlığın İftihar Tablosu Şükür Kahramanı, değeri çok yüksek, âmili çok az bu önemli amelin en önde geleniydi. O, oturur-kalkar şükreder ve yanına gelenlere de şükür tavsiyesinde bulunurdu. اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ **-Allahım! Seni anmam, Sana şükredebilmem ve Sana ibadetlerin en güzeliyle yönelebilmem için bana yardım et."**[58] O'nun sabah akşam dilinden düşürmediği nurlu sözlerindendi.

Şükür, nimete mazhar olanın onu verene karşı iki büklüm olması, sevgi ve alâka ile O'na yönelmesi, bütün mazhariyetlerini itiraf etmesi ise, yukarıdaki peygamber sözü bu hususların en kestirmeden ifadesi sayılır.

Kimi aşa-ekmeğe, evlâd u ıyâle ve barınacağı mekâna; kimi bunlarla beraber varlığa, sıhhate ve afiyete; kimi bir adım daha ileri atarak îmâna, irfana, rûhânî zevklere ve itmi'nâna; kimi de hamd ve minnet şuuruna şükreder. Bu sonuncusuyla insan, acz, fakr ve yetersizliklerini birer

57– Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Münâfikîn, 79-81; Tirmizî, Salât, 187.

58– Nesâî, Sehv, 60.

sermaye olarak kullanabilir de *teşekkür devr-i dâimleri salih dairesi* içine girerse, gerçek şâkirînden olur. Bir hadiste ifade buyrulduğu gibi, Dâvud Aleyhisselâm, Cenâb-ı Hakk'a: "Yâ Rabb! Senin şükrünü nasıl eda edebilirim ki, Sana şükür etmem dahi üzerimde şükrü gerektiren ayrı bir nimettir!" deyince, Cenâb-ı Hakk: "İşte şimdi tam şükrettin" buyururlar ki, zannediyorum مَا شَكَرْنَاكَ حَقَّ شُكْرِكَ يَا مَشْكُورُ -Ey her dilde meşkûr olan Allahım, Sana hakkıyla şükredemedik" sözüyle anlatılmak istenen de budur.

Hakîkî şükür, nimetin tam bilinmesiyle gerçekleşir; zira nimetin kaynağı ve onu verenin takdir edilmesi büyük ölçüde nimetin bilinmesine bağlıdır. Nimetin bilinmesinden kabûlüne, ondan da Cenâb-ı Hakk'a yönelmeye uzanan çizgide îmân ve İslâm'ın hazırlayıcılığı, Kur'an'ın belirleyiciliği üzerinde her zaman durulabilir. Evet, Allah'ın üzerimizde olan lütûfları îmanın ışığı altında ve İslam'ın emirlerini yaşarken daha bir belirginleşir, netleşir, duyulur-hissedilir hâle gelir ve Allah tarafından acizimize, fakrımıza merhameten ve ihtiyaçlarımıza binâen, hem de karşılıksız olarak verildiği görülür ki; bu da, o ihsan ve lütûfları bahşeden Zât'a karşı bizde senâ hislerini coşturur ve وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ - **Şimdi gel Rabbinin nimetini anlat da anlat!"** (Duhâ, 93/11) gerçeğine uyanarak emrolunduğumuz minnet ve şükran vazifesini ruhumuzun derinliklerinden fışkıran bir heyecanla yerine getiririz.

Aslında her insanda, nimete ve nimet verene karşı perestiş hissi vardır. Ama bu hissin uyarılacağı, uyarılıp yönlendirileceği âna kadar, tıpkı deryâda yaşayan mâhiler gibi başından aşağıya yağan nimetleri ne duyar ne hisseder. Dahası, onları çevresindeki basit sebeplere bile verebilir.. şayet etrafımızdaki nimetleri görmemeye körlük, sağırlık ve duygusuzluk diyeceksek, mazhar olduğumuz bunca şeyi kör, sağır ve duygusuz sebeplere havâle etmenin de inhiraf olmasında şüphe yoktur.

مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْقَلِيلَ لَمْ يَشْكُرِ الْكَثِيرَ **-Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez"**[59]

veya: مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللهَ **-İnsanlara karşı şükran ve minnet hissi taşımayan Allah'a da şükretmez"**[60] sözleri birinci şıkka bakar ve mutlak şükrün önemini hatırlatır. ﴿وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ **-Sadece bana şükredin ve zinhar nankörlükte bulunmayın** (Bakara, 2/152); veya ﴿وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ **-Yalnız O'na kullukta bulunun ve O'na**

59- Müsned, 4/278, 375.

60- Ebû Dâvud, Edeb, 11; Tirmizî, Birr, 35; Müsned 2/258, 295, 388; 3/32, 74.

şükredin" (Ankebût, 29/17) gibi âyetler de ikinci şıkkı nazara verir ve hakîkî tevhidi ihtar eder.

Ayrıca şükrün esasını teşkil eden hususlar itibariyle onu şu üç bölüm içinde mütâlaa etmek de mümkündür:

1- Herkes tarafından nimet olduğu kabul edilen, avam-havass, müslim-gayr-i müslim herkesin sevip arzu ettiği nesnelere karşı şükür ki açıktır, üzerinde fazla durmaya değmez.

2- Zâhiren bir kısım sevimsiz şeylere karşı şükür ki, dış yüzü itibâriyle ağır, îfâsı zor ve ancak hâdiselerin perde arkasına muttali olanlara Allah'ın lütfûdur ve rıza televvünlüdür.

3– Hayatlarını mahbûbiyet yörüngesinde sürdürenlerin şükrüdür ki, nimetlere hep nimeti veren açısından bakar, O'nun büyüklüğüyle lütufları, ihsanları duyar ve ömürlerini şuhûdun engin hazları içinde geçirirler.. kullukları ayrı bir zevk zemzemesi, gönül hayatları ayrı bir aşk u şevk tûfânı ve Hakk'la münasebetlerin ayrı bir temkin disipliniyle şuhûdun engin hazları içinde.

Böyleleri, sürekli mevcudu bağlama ve mefkudu avlama peşindedirler. Elde ettikleri mukaddes ve akdes feyizlerle her an daha bir renklenip, derinleşip yollarına devam ederken, nazar ağları da her an ayrı ayrı vâridlerle dolar ve taşar..[61]

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ عِبَادِكَ الْمُخْلَصِينَ الْمَحْبُوبِينَ الْمُقَرَّبِينَ

وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِ الْمُخْلَصِينَ الْمَحْبُوبِينَ الْمُقَرَّبِينَ

3007 ٦– وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يَدَعُ قِيَامَ اللَّيْلِ، وَكَانَ إِذَا مَرِضَ أَوْ كَسِلَ صَلَّى قَاعِداً]. أخرجه أبو داود.

6. (3007)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece namazını hiç terketmezdi. Öyle ki hastalanacak veya ağırlık hissedecek olsa oturarak kılardı." [Ebû Dâvud, Salât 307, (1307).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, teheccüd namazını Resulullah'ın bırakmadığını göstermektedir. Namaz kılabilecek dermanı bulundukça hasta bile olsa kılmıştır.

2- Ağırlık hissedince de oturarak kılması manidardır. Yani bu du-

61– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/135-140.

rumda Efendimizin kendisini zorlaması halinde ayakta kılması mümkündür, fakat zorlamayıp oturarak kılıyor. Bu durumdan hareket eden âlimler nafile namazların oturarak kılınabileceğine hükmederler. Hatta Nevevî: "Bu hususta ulemâ icma etmiştir"der.

İbnu Hacer el-Mekkî de şunu söyler: "Resulullah'ın oturarak kıldığı nafile namazın sevabının, ayakta kıldığı namazın sevabına eşit olması, O'nun hasâisindendir. Çünkü, oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olmasını gerektiren ağırlıktan, Resulullah - sahih rivâyetle bildirildiği üzere- emin kılınmıştır.(62)

3- *Aliyyu'l-Kârî,* İbnu Hacer el-Mekkî'ye itirazen der ki: "Bir kimse "zaruret sebebiyle" farz veya nafile namazını oturarak kıldığı takdirde sevabı tam olur. Bu, hasâisten sayılmaz. Şâyet hadis, bu oturuşun zaruretle mi, zaruretsiz mi olduğunu belirtmeyip mutlak bırakmış olsaydı hüküm doğru olabilirdi."

3008 ٧- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: رحم الله رجلاً قام من اللَّيْلِ فصلّى وأيقظ امرأته فإن أبت نضح في وجهها الماء. رحم الله امرأة قامت من اللَّيْلِ فصلّت وأيقظت زوجها فإن أبى نضحت في وجهه الماء]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3008)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, hanımı imtina ettiği takdirde yüzüne su döken kula rahmetini bol kılsın. Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, kocası imtina edince yüzüne su döken kadına da rahmetini bol kılsın." [Ebû Dâvud, Salât 307, (1308); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5, (3, 205).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kadın ve erkek, gece namazına teşvik edilmekte, ayrıca birbirlerini gece namazına kaldırmalarının fazileti belirtilmektedir. Âlimler bu işin sadece karı-kocaya mahsus olmadığını, aynı mânada olan diğer yakınların (mehârim) da bu hükme dahil olduğunu belirtirler.

2- İkaz ve uyandırmanın öncelikle tembih, mev'ize ile yapılması gereğine de dikkat çekilmiştir.

62– Burada kastedilen sahih rivâyet Müslim'de gelir: "Resulullah'ı oturarak namaz kılarken gören Abdullah İbnu Amr, "Oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olacağını söylemiştiniz" demesi üzerine Efendimiz: "Evet, ama ben sizler gibi değilim" cevabını verir.

3- Kaldırılmak istenen kimse uykunun veya tembelliğin galebesiyle imtina gösterirse uyandırılmaları için imkan dahilinde olan uygun çarelere başvurulmalıdır. Yüzüne su dökme cevabı bunu ifade eder. *İbnu'l-Melek* bu hadisten hareketle, bir kimsenin hayra icbar edilmesinin caiz ve hatta müstehab olacağını söyler.

3009 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ. يَضْرِبُ عَلَى مَكَانِ كُلِّ عُقْدَةٍ، عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ. فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا فَأَصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلاَّ أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

« قافيةُ الرأس » مؤخرة، ومنه قافية الشّعر، وقيل وسطه، والمراد جميع الرأس.

8. (3009)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz uyuyunca ensesine şeytan üç düğüm atar. Her düğümü atarken, düğüm yerine eliyle vurarak "üzerine uzun bir gece olsun, yat" dilediğinde bulunur. Adam uyanır ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha erer. Aksi halde habis ruhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir halde sabaha erer."[Buhârî, Teheccüd 12, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Müsâfirîn 207, (776); Muvatta, Kasru's-Salât 95, (1, 176); Ebû Dâvud, Salât 307, (1306); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5, (3, 203).]

AÇIKLAMA:

1- Şeytanın enseye düğüm vurması ile ifade edilmek istenen ma'nâ, ulemâ arasında ihtilafa sebep olmuştur:

★ Bundan murad tembelliktir, şeytan tembelleşmeye sevkeder denmiştir. Buradaki tembelliği uyuşukluk, ağırlık, hantallık gibi kelimelerle ifade etmek de uygundur.

★ Bundan murad, şeytanın şaşırtması, uykuyu, rehaveti ve istirahati sevdirmesidir. Düğümün üçle kayıtlanması durumu te'kîd içindir. Veya bu halin ortadan kalkması üç şeyle tamamlanacağı içindir; zikir, abdest ve namaz... Sanki şeytan enseye attığı düğümle bu şeylerin her birinden kişiyi men etmektedir.

★ Düğüm mahalli olarak ensenin tahsisi, insandaki kuvve-i vâhime' nin ve onu kullanma mahallinin ense olması sebebiyledir. Vehim kuvveti, şeytana en ziyade itaat eden, en çabuk icâbet eden kuvvettir.

★ Eliyle vurması, düğümü sağlamlaştırmak içindir. "Vurma"nın perde çekme mânasına geldiği de söylenmiştir; yani uyuyanın uyanmaması için hissine perde çekilir.

2- Düğüm meselesinde mecaz mı var, hakikat mı? İhtilafı da yapılmıştır. Bazı âlimler: "Bu hakikattır, tıpkı sihirbazın sihir yaptığı kimse için düğüm vurması gibi şeytan da yatana uyuması için düğüm vurur" demiş; bu görüşü te'yîden hadisin şu vechini göstermiştir: اِنَّ عَلـى رَأسِ كُلِّ آدَمِيٍّ حَبْلاً فيـه ثَلاثَةُ عُقَدٍ *"Her insanoğlunun başı üzerinde üç düğümlü bir ip vardır."* Buna "mecaz" diyen de olmuştur. Onlara göre, şeytanın uyuyana yaptığı zikir ve namazına mâni olma işi, sihirbazın, sihirlediği kimseyi istediğini yapmaktan engelleme işine benzemektedir.

Bu düğümlere bazıları yemek, içmek ve uyku demiştir. Zira çok yeyip içen çok uyur.

3- Düğümlerin açılmasına gelince:

★ Zikredince gaflet düğümü çözülmektedir.

★ Abdest alınca necâset düğümü çözülmektedir.

★ Namaz kılınca tembellik, ağırlık düğümü çözülmektedir.

4- Kişinin canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha ermesi, abdest alıp namaz kılmanın verdiği hafiflik, zindelik içinde olması, Rabbine ibadet etmiş olmanın, O'nun rızasını kazanmış olmanın rahatlığı, neşesi ve hazzını duymasıdır. Ayrıca şeytanın üzerine vurmuş olduğu düğümlerden ve ağırlıklardan halâs olmanın hafifliği de vardır.

5- Burada kastedilen namaz hangisidir? Teheccüd namazı mı, sabah namazı mı? Âlimler bu hususta da ihtilaf eder. Hadis mutlak gelmiştir, sabah veya teheccüd diye bir kayda yer vermez. Buhârî,buradaki namazın farz namaz olduğu ve hatta yatsı namazı olduğu kanaatini iş'ar etmiştir. Yani hadis, yatsıyı kılmadan uyuyanları kastetmelidir.

Bazı âlimler, bununla teheccüd kastedildiğini ve hadisteki vaîd'in şiddetinden de "teheccüd'ün vacib olduğu" hükmünü çıkarmıştır.[63] *İbnu*

63– Vaîd'in şiddetinden "vücub"a hükmedilmesinin mânası: Dinin küçük günahlara gösterdiği ceza hafiftir, büyük günahlara ise ağırdır. Büyük günah vacibin terki, haramın işlenmesine terettüp eder. Öyleyse bir fiilin terkine şiddetli vaîd (tehdid) zikredilmişse o fiil vacibtir. İşlenmesine şiddetli vaîd varsa o da haramdır.

Hacer bu namazın teheccüd olmayacağı kanaatini te'yiden şu hadisi kaydeder: مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِـــي جَمَاعَةٍ كَانَ كَمَنْ قَامَ نِصْفَ لَيْلَةٍ *"Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısında kalkmış demektir."* Şu halde cemaatle yatsıyı kılan gece namazına kalkmış sayılacak, dolayısiyle bu kimse geceleyin teheccüd için kalkmasa da bu hadisin tehdidine girmemektedir. Hatta ashabtan *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anhümâ)' nin vitir namazını yatsıdan sonra ve yatmazdan önce kılıp yattıkları, gece namazına kalkmadıkları rivâyet olunmuştur. İbnu Abdilberr, gerek farzları ve gerekse bir nafileyi muntazaman eda etmeyi âdet haline getirmiş bir kimsenin, namazını bazan istemeyerek kaçırsa bile bu tehdide dahil olmayacağını söyler: "Bu zemm namazı kılmayıp terkedenlere hastır. Farz namazını veya gece namazını kılmayı adet edinmiş kimseye gelince, bu kimseye uyku galebesiyle uyuyakalsa (ve namazını kaçırsa, rivâyette (3011'de gelecek) sabittir ki, Allah ona namazının ecrini verir ve uykusu ona (ilâhî) bir sadakadır."

İbnu Abdilberr şunu da ilave eder: "Bazıları bu hadisin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: لاَ يَقُولَنَّ احدكم خَبُثَتْ نَفْسِي *"Sizden kimse nefsim habîs oldu demesin"* hadisine zıt düştüğünü söyler. Böyle bir şey mevcut değildir, zira buradaki yasaklama, habisliği kişinin nefsine izafe etmesidir. Halbuki öbür hadis bunun yapılmasını zemmetmektedir, her ikisinin de muteber olduğu durumlar ayrıdır."

6- *İbnu Hacer* hadisle ilgili olarak birkaç noktaya dikkat çeker. Özetle kaydediyoruz:

★ Hadisteki uykuda gece uykusu mezkûr ise de ona terettüp eden hüküm gündüz uykusuna da râcidir. Hususan kasdedilen namaz farz namaz olunca, bu daha açıktır. Gündüz uykusu da bazı namazların geçmesine sebep olabilir.

★ Bazı âlimler bu hadisten de istifade ederek, "Bir keçi sağma müddetince de olsa gece namazı vacibtir" demişlerdir. Ancak cumhur bunun mendub olduğuna hükmetmiştir.

★ *"Uyurken Ayete'l-Kürsî'yi okuyana şeytan yaklaşamaz"* hadisiyle bu hadisin müteariz olduğunu söyleyen olmuştur. Bu iddia yanlıştır, çünkü sadedinde olduğumuz hadisin, namaza kalkmak niyetinde olmaksızın yatanları kastettiği veya yatarken şeytanı defetmek üzere Ayete'l-Kürsî'yi okumadan yatanları kastetmiş olduğu söylenebilir.

★ Gece namazına -bazı hadislerde geldiği üzere (3015)- iki hafif rek'at kılınarak başlamasının sırrı, şeytanın attığı düğümü çözmede acele et-

mek içindir. Çünkü, hadisin ifadesine göre, namaz tamamlanmadıkça, çözülme tamam olmaz. Kısacık iki rek'at çözülmeyi hemen tamamlar.

★ Hadiste tahsis ile abdestin zikri, gâlib duruma göredir. Cenâbetten temizliği zikir de buna dahildir. Cünüp kimse gusletmeksizin şeytanın düğümünden kurtulamaz. Cünüp olan kimseye teyemmüm abdest ve guslün yerini tutar mı? sorusu akla gelir. Şüphesiz "yerini tutar" ancak abdestin uykuyu defetmedeki yeri ayrıdır.

★ Zikir hususunda belli bir şey belirtilmemiş. Zikrullah'a müteallik herşey câizdir. Kur'an tilâveti, hadis kırâati, şer'î ilimle iştigal gibi.

3010 ٩- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقِيلَ مَا زَالَ نَائِمـــاً حَتَّى أَصْبَحَ، مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ. فَـقَالَ ﷺ: ذَلِكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِه]. أخرجه الشيخان والنسائي.

9. (3010)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adamın zikri geçti ve sabaha kadar uyuduğu namaza kalkmadığı söylendi. *Aleyhissalâtu Vesselâm:*

"Bu adamın kulağına şeytan işemiştir" buyurdu." [Buhârî, Teheccüd 13, Bed"ü'l-Halk 11; Müslim, Müsâfirîn 205, (774); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5,(3, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen şahsın ismi açıklanmamıştır. Ancak İbnu Hacer, hadisin başka vecihlerinden elde ettiği karîneye dayanarak bu şahsın *Abdullah İbnu Mes'ud*'un kendisi olduğunu, bir gece namaza kalkamaması üzerine durumu Resulullah'a "bir adam" diye hikaye edince Efendimizin *"Allah'a yemin olsun, geceleyin şeytan arkadaşınızın kulağına işemiş"* dediğini belirtir.

Namaz vaktinde uyumanın fenalığı bu suretle ifade edilmiştir: İbnu Mes'ud şöyle der: "Zarar ve şer olarak kişiye, sabaha kadar uyuması yeter, şeytan onun kulağına işemiş demektir."

2- Burada kalkılamayan namaz gece namazı mı, farz namaz mı? açık değil, ikisinin de olabileceği belirtilmiştir.

3- Şeytanın bevl'i hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazısı bunun hakîkate hamli gerekir demiştir. Kurtubî ve bazıları: "Hakîkate hamline bir mâni yok, çünkü şeytan da yer içer, nikah yapar, öyleyse akıtmasına bir mâni yok."

★ Bazı âlimler: "Bundan maksad, şeytanın uyuyan kimsenin kulağını namaza kapaması, zikri dinlemesine mâni olmasıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Şeytan kişinin kulağını bâtıl şeylerle doldurup, zikri dinlemesine engel olmasından kinâyedir" demiştir.

★ Bazıları: "Şeytanın onu alçaltmasından kinâyedir" demiştir.

★ Bazıları: "Bunun mânası: Şeytan onu istila eder; öylesine alçaltır ki, kendisine bevl için hazırlanmış bir kenef yapar. Çünkü başkasını alçaltanların âdeti hakaret ettiği kimsenin üstüne bevl etmektir" demiştir.

★ Bazıları: "Bu bir temsildir, uykunun ağırlığı sebebiyle namaza kalkamayanlar için getirilir, tıpkı kulağına bevl kaçıp da ağırlık basan ve işitme hissi fesada uğrayan kimse gibi. Araplar, "fesad"ı ifâde için bevl kelimesini kinâye ederler" demiştir.

4- *Tîbî* der ki: "Hadiste, gözün zikri daha uygun olduğu halde "kulak"ın zikredilmiş olması, uykunun ağırlığına işaret etmek içindir. Çünkü işitme organları uyanma vasıtalarıdır. "Bevl"in zikri de, çukurlara çabucak girmesi, damarlara hemen nüfuz ederek bütün âzâlarda tembellik hâsıl etmesi sebebiyledir."

3011 • ١٠ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا مِنْ امْرئٍ تَكُونُ لَهُ صَلاَةٌ بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إلاَّ كُتِبَ لَهُ أَجْرُ صَلاَتِهِ، وَكَانَ نَوْمُهُ عَلَيْهِ صَدَقَةً].

أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

10. (3011)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Mûtad olarak) geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla (bir gece uyuyakalsa ve namazını kılamasa) Allah Teâlâ hazretleri onun namazının sevabını yine de yazar, onun uykusu (Allah'ın ona yaptığı bir ikram) bir sadaka olur."* [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 1, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât 310, (1314); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 61, (3, 257).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, insanın başına her zaman gelebilecek tabiî bir aksama mevzubahis edilmektedir: Uyku... Uyku sebebiyle müslümanlar namazlarını kaçırabilirler. Bu, farz da olabilir, mûtad kıldığı nafile ve mesela teheccüd de olabilir. *Resulullah* muntazaman namazını kılanlara, uyku sebebiyle vukûa gelen aksamalar hususunda mü'mini ciddi bir müjde ile teselli etmektedir: Namazı aynen kılınmış gibi Cenâb-ı Hakk sevabını yazmaktadır.

Burada: "Bu sûretle kaçırılan namaz öyleyse niye kaza ediliyor?" diye bir soru akla gelmektedir. Ulemânın verdiği cevap şu: "Âdetin devamını sağlamak ve ecrin katlanmasını sağlamak içindir."

2- Uykunun sadaka olması, Allah'ın bir ikramı ma'nâsındadır. Resulullah, seferde namazın kısaltılmasını da *"Allah'ın sana yaptığı bir sadakadır..."* diye ifade buyurmuştur. Keza oruçlunun, unutarak yemesi de rivâyetlerde ilâhî bir ikram olarak tavsif edilmiştir.

3012 ١١ – وعنها رضي الله عنها قالت: [إنْ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لَيُوقظُه اللهُ تعالى مِنَ اللَّيْلِ فَمَا يَجِيءُ السَّحرُ حتَّى يفرُغَ مِنْ حِزْبِه]. أخرجه أبو داود.

11. (3012), Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Allah Teâlâ Hazretleri geceleyin uyandırmışsa seher vakti girinceye kadar, hizbini tamamlardı."[Ebû Dâvud, Salât 312, (1316).]

AÇIKLAMA:

Seher vaktini, âlimler gecenin son altıda biri olarak tavsif ederler. Şu halde Resulullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* o vakte kadar gece zikrini tamamlamakta ve o esnada yatmaktadır. Kastalânî, "gece ibadet için kalkınca arkadan (bir miktar) uyumak vücudu dinlendirir, sabaha kadar uyanık kalmaktan hâsıl olacak zararı ve bedene gelecek gevşemeyi giderir" der. Çünkü arkadan şafak sökecek ve o zaman sabah namazı için kalkılacaktır. Şu halde sünnete uygun gece kalkması, gecenin son altıda birine kadar sürecektir. Son altıda birde yatılacak, şafakla birlikte tekrar kalkılacaktır.

3013 ١٢ – وعن مسروق قال: [سَأَلْتُ عَائشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أيُّ الْعَمَلِ كَانَ أَحَبَّ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَتْ: الدَّائِمُ. قُلْتُ: وَأيَّ حِينٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إذَا سَمِعَ الصَّارِخَ، تَعْنِي الدِّيكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

12. (3013)- *Mesrûk* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a göre hangi amel efdaldi?" Bana:

"Devamlı olan!" diye cevap verdi. Ben tekrar:

"Gecenin hangi vaktinde kalkardı?" dedim.

"Bağıranı-yani horozu-işittiği zaman kalkardı!" diye cevap verdi." [Buhârî, Teheccüd 7, Rikâk 18; Müslim, Müsâfirîn 131, (741); Ebû Dâvud, Salât 312, (1317); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 8, (3, 208).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazı hakkında bilgi verilmektedir. Gerçi hayırlı amelin devamlı yani belli bir sisteme ve periyoda göre yapılan olduğu belirtilirken namaz mevzubahis olmuyor. Ancak arkasından gelen sual, mevzûnun öncelikle namazla ilgili olduğunu göstermekte ve Efendimizin gece namazlarına muntazaman devam ettiğini göstermektedir. Devamdan maksad, aralıksız devam etmek değil, belli bir düzene uygun olarak devam etmektir.

2- *Resulullah*'ın gece kalkış vakti, horozun ötüşüyle tayin ediliyor. İslâm âlimleri bu hadisi açıklarken horozun umumîyet itibariyle gecenin yarısında öttüğünü söylerler. İbnu't- Tîn bu açıklamanın İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın meselemizi ilgilendiren bir beyanına muvafık düştüğünü belirtir. Bu beyanda (radıyallâhu anh): "Horozun ötmesi, gecenin yarısında veya az evvelinde veya az sonrasındadır" demektedir. Ancak *İbnu Battâl:* "Horoz gecenin üçte birinde öter" demiştir.

Hz. Âişe'nin Buhârî'de gelen bir diğer rivâyeti de Resulullah'ın seher vaktinde uyuduğunu te'yîd eder: مَا أَلْفَاهُ السَّحَرُ عِنْدِى إِلاَّ نَائِمـــاً "Seher vakti, Resulullah'ı benim yanımda her seferinde uyurken yakalamıştır."

Resulullah'ın takdir ettiği gece kalkışını açıklayan bir diğer rivâyeti *Abdullah ibnu Amr İbni'l-Âs* nakleder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklamıştır ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri'ne en sevimli namaz Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un namazıdır, Allah'a en sevimli oruç da yine Hz. Dâvud'un orucudur. O, gecenin yarısında uyur, üçte birinde kalkar, altıda birinde uyurdu, bir gün oruç tutar, bir gün yerdi."*

Şu halde bu rivâyet de gecenin son altıda birinde uyuduğunu ifâde etmektedir. Bu mevzuya giren başka hadisleri de gözönüne alan şârihler, Resulullah'ın ramazan geceleri dışında seher vaktinde uyuduğunu belirtirler. Çünkü ramazan ayında seherde sahûr dediğimiz gece yemeğini yerlermiş.

Dilimizdeki seherle karıştırılmaması için bir kere daha belirtelim, bu hadislerde geçen seherden maksad şafak sökmezden önceki gecenin son altıda biridir. Dilimizde seher deyince daha çok şafağın sökmesiyle başlayan sabahın alacakaranlık vaktine denir, o vakit, sabah namazının kılındığı vakittir.

Özetlemek gerekirse: Horoz ötüşüyle-ki gece yarısına tesadüf etmektedir-kalkıp ibadete başlayan Resulullah, gecenin son altıda birinde tekrar yatmakta ve namaz vaktine kadar istirahat buyurmaktadır.

3014 ١٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَتْ صَلاَةُ رسول الله ﷺ من اللَّيْلِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ: يُوتِـــرُ بِسَجْدَةٍ. وَيَرْكَعُ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ. فَتِلْكَ ثَلاَثَ عشرة ركعة].

أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم وأبي داود.

13. (3014)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazı on rek'atti. Bir rek'at de tek kılardı. Sabahın sünnetini iki rek'at kılardı. Böylece hepsi onüç rek'at olurdu." [Buharî, Teheccüd 10, Müslim, Müsâfirîn 121, 124, (736, 737); Muvatta, Salâtu'l-Müsâfirîn 8 (1, 120); Ebû Dâvud, Salât 316, (1334-1341-1361); Tirmizî, Salât 325, (439-445); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 35, 36, 44, 53, (3, 230, 233, 234, 239). Bu metin Müslim ve Ebû Dâvud'da gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kaynaklarda muhtelif şekillerde gelmiştir. Teysîr'in kaydettiği metin Müslim ve Ebû Dâvud'un birer rivâyetine uymaktadır. Mesela bir rivâyette: "Resulullah'ın gece namazı onüç rek'atti, bir rek'atlik vitir ile sabahın iki rek'ati de buna dahildi" denmektedir.

Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsı namazını -ki halk buna ateme derdi- kıldıktan sonra şafağın sökmesine kadar on bir rek'at namaz kılardı. Her iki rek'atte bir selam verirdi, bir rek'ati de tek kılardı. Müezzin sabah ezanını tamamlayıp, fecir vakti kesinlik kazanınca, müezzin kendisine gelirdi. Resulullah kalkar iki rek'at hafif namaz kılar, sağ tarafı üzerine yatar, müezzin O'na ikâmet okuyuncaya kadar öyle kalırdı."

Önceki rivâyetlerde Resulullah'ın gece ibadeti açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

3015 ١٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فليفتتح صلاته بركعتين خفيفتين]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وزاد: ثُمَّ لِيُطَوِّلْ بعد ماشاء.

14. (3015)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: Biriniz gece namazına kalkınca ilk önce iki hafif rek'atle namaza başlasın." [Müslim, Müsâfirîn 198, (768); Ebû Dâvud, Salât 313 , (1323, 1324).]

Ebû Dâvud'da şu ziyade var: "...Sonrada dilediğin kadar uzat."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teheccüd namazı kılmak üzere gece kalkınca, evvela iki hafif rek'atle namaza başlamanın meşruiyetine delildir. Burada hafiften maksat kısa demektir. Yani kısa sûrelerden okunmak suretiyle rek'atlerin uzunluğu kısa tutulacaktır. Böylece, geri kalan rek'atlerin daha şevkli kılınacağı şöylenmiştir. 3009 numaralı hadisin açıklamasında kaydettiğimiz üzere bazı âlimler, bu ilk iki rek'atin kısa tutulmasının hikmetini, o hadiste, zikri geçen ve namazı kılmakla zâil olacağı belirtilen şeytanın uyuyan kimsenin ensesine vurduğu üçüncü düğümün bir an önce çözülmesi için acele edilir diye açıklamışlardır.,

Aliyyü'l-Kârî bu hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "El-Ezkâr'da denir ki: *"Bu iki rek'atten murad abdest üzerine kılınan iki rek'attir. Bu iki rek'atta tahfif (kısa sûrelerin okunması)müstehabtır. Çünkü, bunların hafif olacağına dair hem kavlî ve hem de fiilî rivâyetler gelmiştir. Bu hususta zâhir olan şudur: Bu iki rek'at teheccüdün bir parçasıdır, bunlar abdest namazı yerine geçerler. Çünkü abdestin tek başına kılınan bir namazı mevcut değildir. Böylece rivâyette şu hususa da bir işaret vardır: Kim bir iş yapmak isterse ona hafiften başlamalıdır, tedricen ağırlaştırmalıdır."*

Tîbî der ki: "Bu iki rekatın hafif olması namaza şevkle başlaması içindir. Bunlarla alışır, sonra artırır."

KIYÂMU'L-LEYL VE EHEMMİYETİ

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında fevkalâde mühim bir yer tutan kıyâmu'l-leyl ile ilgili olarak, buraya kadar kaydettiğimiz hadisler ve onların açıklamalarıyla yetinmeyip, bu konuda "zaman" üzerine yapmış bulunduğumuz bir çalışmadan bir pasaj sunacağız:

KIYÂMU'L-LEYL (GECE KALKIŞI):

Gece zamanının değerlendirilmesinde mühim bir husus olan kıyâmu'l-leyl üzerinde müstakillen durmak gerekiyor. Zira dinin bu emri, bugün nerdeyse unutulacak derecede çoğunluğun hayatından çıkmış durumdadır.Halbuki, İslâm medeniyetinin parlama dönemlerini hazırlayan büyük medeniyet ustalarının hayatında gece kalkışı mühim yer tutmakta, onların verimli ve başarılı olmalarının âmillerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün kıyâmu'l-leyl'in ana gayesi olan teheccüd namazı "Peygamber'e farzdır, ümmete nafiledir" diye değerlendirip geçiliyor. Bu hüküm

fikhen doğru da olabilir. Ancak, bu nafilenin "yaparsak sevabı var yapmazsak günahı yok"diye ifade edilen diğer dinî âdâb ve sünnetlerle bir tutulması, bizleri çok hatalı neticelere götürmektedir. Şöyle ki:

1- Bu "sünnet" bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in emridir. Ve Kur'ân bu emri, mükerrer sûre ve âyetlerde tekrar ele almıştır. Birkaç örnek:

"Rabbinin adını sabah-akşam an (zikret). Geceleyin O'na secde et. O'nu geceleri uzun uzun tesbih et" (İnsan 26).

Bir diğer âyet: **"Onların dediklerine sabret; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et; gece saatlerinde ve gündüzleri de tesbih et ki, Rabbinin rızasına eresin"** (Tâ-hâ 130).

Şu âyette gece kalkanların kalkmayanlara üstünlüğü açıklanır: **"Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu?"** (Zümer 9).

Sûre-i Secde'de gerçek îmân ehlinin bazı vasıfları sayılırken, **"vücudlarını yataklardan uzak tutup korkarak ve umarak Rablerine yalvaranlar.."** vasfı da ilave edilir (Secde 16).

Şu âyette ehl-i Kitap'tan kıyâmu'l-leyl'de bulunanlar da övülür: **"Kitap ehlinin hepsi bir değildir; onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır, bunlar Allah'a, âhiret gününe inanır, kötülükten men eder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdir"** (Âl-i İmrân 113).

Şu âyet, kıyâmu'l-leyl'i, Allah'ın vaadettiği fazl'a, kurtuluşa ve üstünlüğe erecek "kamil mü'min'in tamamlayıcı vasıflarından biri olarak dikkatlerimize arzeder: **"Müttakiler Rablerinin kendilerine verdiğini almış olarak bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar bundan önce iyi davranan kimselerdi. Onlar geceleri az uyuyanlardı. Seher vaktinde bağışlanma dilerlerdi..."** (Zâriyât 16-18).

2- Kur'ân-ı Kerîm, gece kıyâmından, yukarıdaki âyetlerde görüldüğü şekilde teşvikkâr bir üslûbla bahsetmekle kalmaz, onun âdâbıyla ilgili bazı teferruâtı da belirtir. Nitekim, Müzzemmil sûresinde bu meseleye, çok farklı zaman aralıklarında nâzil olmuş iki ayrı pasajda temas edilir. Her ikisinde de *kıyâmu'l-leyl*'in ehemmiyeti ve müddeti üzerinde durulur.

Birinci vahiy, gece kalkmayı emreder ve *"farz"* telâkki edilecek bir kesinlik taşır. İkincisi, *kıyâmu'l-leyl*'den akşam ve yatsı namazlarının anlaşılmasına bile imkân sağlayacak bir tahfif ve kolaylık getirir, yapamayacak durumda olanlar için istisna zikreder.

Birinci vahiy: **"Ey örtünüp bürünen, gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce kalk ve ağır ağır Kur'ân oku. Doğrusu biz, sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir. Çünkü gündüz, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır"** (Müzzemmil 1-7).

Âyet-i kerîmenin icazı, *kıyâmu'l-leyl*'in miktarı hususunda, âlimleri şu rakamlara ulaşmaya sevketmiştir:

1- Gece müddetinin yarısı,

2- Dörtte üçü,

3- Üçte ikisi,

4- Dörtte biri...

Bazı rivâyetlerin tasrihine göre, emri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bidâyette farz olarak anlar. Harfiyyen tatbik eder. Müslümanlardan bir kısmı da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e uyar. Hatta, âyette ifade edilen zaman nisbetini koruyamama endişesiyle bütün gece "kıyâmu'l-leyl" yapanlar olur. Öyle ki bir çoğunun ayakları ve bacakları şişer.

Sûrenin başında gelen bu emrin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve diğer müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını, tatbikatının nasıl yapıldığını açıklayan ve mes'ele üzerine başka teferruât getiren müteakip vahye nazar edelim:

"(Ey Muhammed), şüphesiz Rabbin biliyor ki, sen ve beraberinde bulunanlardan bir grup, gecenin üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsunuz. Halbuki, geceyi ve gündüzü Allah takdir eder, (Allah) bildi ki, siz onu bundan öte başaramaz-sınız. Onun için size lütûf ile baktı. Bundan böyle, Kur'ân'dan ne kolay gelirse okuyun. Allah bildi ki, içinizden hastalar olacak, diğer bir kısımları Allah'ın fazlından bir kâr aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler. Diğer bir kısımları da Allah yolunda çarpışacaklar. O halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin.." (Müzzemmil 20).

Rivâyetler, buraya kadar bir kısmını kaydettiğimiz son âyetin, kıyâmu'l-leyl'i emreden, sûrenin başındaki ilk âyetten -8 ayla 10 yıl arasında değişen bir müddet-sonra geldiğini belirtirler. Burada gece kalkışıyla ilgili hafifletmeler ifâde edilmiştir. Ayrıca hastalar, cihada çıkanlar gibi bir kısım mazeret sahipleri "gece kalkışı"ndan muaf tutulmaktadır.

Âyetle ilgili olarak müfessirlerin ortaya koyduğu bazan ittifaklı, ba-

zan ihtilaflı bir kısım teferruâta girmeksizin mevzûmuz açısından ehemmiyet arzeden birkaç nokta tesbit edebiliriz:

1- *Kıyâmu'l-Leyl* bidâyette, en azından Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* için kesin bir emir olmuştur. Bir grup müslüman da Hz. Peygamber'e uyarak "kesin emir" telâkki etmiş ve tatbik etmiştir.

2- Bu emir sonradan tamamen neshedilmemiş, fakat vücubtan nedb'e çevrilmiştir. Yani farz olmaktan çıkarılmış, nafile kılınmıştır, artık isteyen yapacaktır.

3- *Kıyâmu'l-leyl* için ifade edilen faydalar şunlardır:

★ Gece kalkışı daha tesirlidir.

★ Gece okumak daha uygundur, gündüz fazla meşguliyet vardır.

★ Gece kalkışı, ağır olan ertesi günkü vazifenin hakkıyla yürütülmesinde bir nevi hazırlık safhası olmaktadır.

4- Kur'ân-ı Kerim, her asra hitap ettiği için, bu emre en az mendup (ihtiyarî) mânasında, her müslüman muhatap olmaya devam etmektedir.

5- Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak dinin tatbikatında yüce bir mertebe olması yönüyle, bu mertebeyi elde etmek isteyen mü'minler için de *kıyâmu'l-leyl* gerekmektedir.Zira, her hüşyâr (manevî uyanıklığa sahip) mü'minin en büyük ideali olan "Allah'ın muhabbet ve rızasını elde etmek" hedefi Cenâb-ı Hakk tarafından sünnete uymaya bağlanmıştır: "(Ey Resûlüm, inananlara şöyle) söyle: **"Eğer sizler Allah'ı seviyorsanız bana uyun, tâ ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın"** (Âl-i İmrân 31).

Ciddî ve ağır bir vazife olan dinin neşri açısından kıyâmu'l-leyl, kendisini din hizmetine adayanlar için ayrı bir ma'nâ taşımaktadır. Âyette görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "taşıması ağır bir vahy"e, bir vazifeye hazırlanması maksadıyla gece kalkışına çağrılmıştır. Din hizmetini gaye edinenler bu şartı aynen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi yerine getirmeli, kendisini disipline etmeli, vazifesine hazırlanmalıdır.

6- *Kıyâmu'l-leyl* esas itibariyle, namaz ve Kur'ân tilâveti ifade ederse de, başka meşguliyete ve hususan ilmî tetebbuya mâni değildir. Nitekim az ileride görüleceği üzere, eser bırakan büyük âlimlerimiz, gecelerini ibadetle birlikte ilmî müzâkere ve araştırmalarla geçirmişlerdir.

Şu halde, en azından müessir şekilde İslâm'a hizmet etmek isteyenler ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünetine uymak arzu edenler için ehemmiyetli bir "sünnet-i ilâhî", "bir nedb-i Kur'ânî" olan *kıyâmu'l-leyl*'in vakti ve müddeti hususunda biraz durmada fayda var:

KIYÂMU'L-LEYL'İN MÜDDETİ:

Gece kalkılacak müddetin yukarıda gecenin asgari dörtte biri, azâmi dörtte üçü olması gerektiğini belirtmiştik. Miktardaki bu büyük farklılık, temelde gece ve gündüz arasında mevsime veya üzerinde bulunulan coğrafî duruma bağlı olarak devamlı değişen uzunluk kısalıktan ileri gelir. Ferdin içinde bulunduğu içtimaî şartların değişikliği de göz önüne alınmış olmalıdır.

Kaba bir fikir verebilmek için ,belli bir yere göre, yılın en uzun gecesi ile en kısa gecesini alıp, verilen nisbetlere uygulayabiliriz: Azamî kalkış miktarını en uzun geceye, asgarî kalkış miktarını da en kısa geceye uygulayalım ve diyagramlarla şekle dökelim:

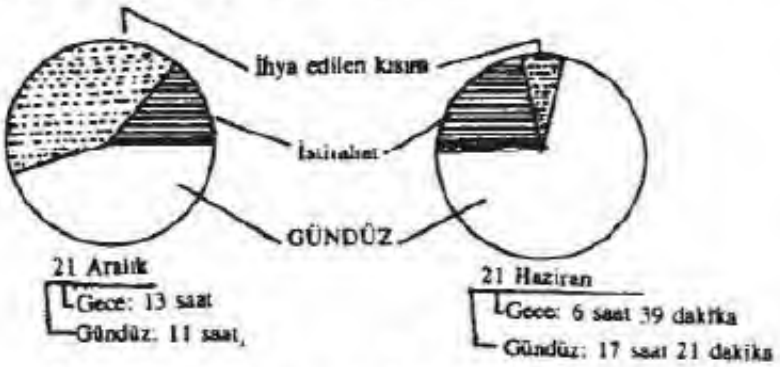

Şema 1: En az ve en çok ihyâ müddetleri.

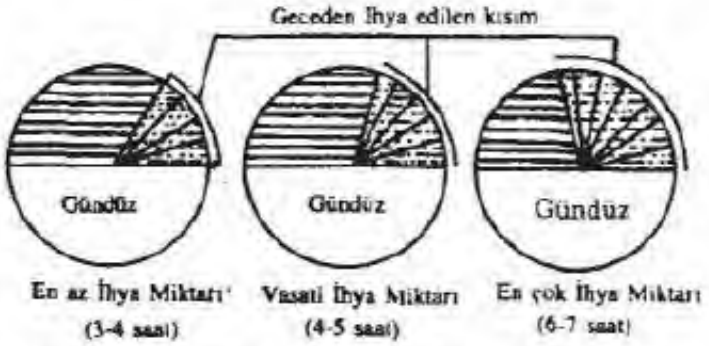

Şema 2: 12 saatlik bir gecede ihyâ edilecek miktârlar

Yılın en uzun gecesi (İstanbul esas alındıkta) 21 Aralık'ta 13 saattir.[64] Bunun dörtte üçü 9 saat 45 dakika yapar. Şu halde istirahat ve uykuya 3 saat 15 dakika kalmaktadır.

64– Bugünkü resmi takvimde bu, 15 saat 21 dakikadır. Fark şuradan ileri gelir: Gündüz dinî esaslara göre, fecr-i sâdıkla yani imsak saatiyle başlar, güneşin batışına kadar, (akşam namazı vakti veya iftar vakti) devam eder. Gece ise, akşamla başlar, imsak vaktine kadar devam eder. Nitekim Kadr sûresinde gecenin hududu fecr ânıyla sınırlandırılır. (3-5. âyetler). Yeni hesaplamada gündüz, güneşin doğuşundan batışına (akşam) vaktine kadar devam eder; sabahın ve akşamın alacakaranlıkları geceye dahildir.

Yılın en kısa gecesi 21 Haziran'da 6 saat 39 dakikadır. Bunun dörtte biri 1 saat 40 dakika yapar. Bu durumda istirahat için gözüken miktar 5 saat 3 dakikadır (Bak: Şema 1-2)

Bulunulan yerin ekvatora veya kutuplara yakınlığı, gece ile gündüz arasındaki müddet farkını son derece değiştirir. Öyle ki, kutuplara yaklaştıkça fark büyüyerek bir hafta, bir ay, altı ay süren "gündüzler"e yer verir. Ayet-i kerimede gelen kıyâmu'l-leyl ile ilgili miktarları, daha ziyade gece ile gündüz arasında çok büyük farklar bulunmayan bölgeler için düşünmek gerekecek. Dünyanın insanlarla meskun olan büyük kısmı böyledir. Hüküm ise daima ekseriyete göre verilir.

Kıyâmu'l-leyl'den maksad: Gece kalkışı, öncelikle ibadet içindir. Yani namaz ve tilâvet-i Kur'ân. Nitekim kıyâm kelimesi Kur'ân'da bazı kereler namazı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 238). Böye olunca, kıyâmu'l-leyl gece namazı ma'nâsına da gelir.

Ancak, *kıyâmu'l-leyl*'den yalnızca ibadet anlamamak gerekir. Nitekim, şu âyet secde ve kıyâmı beraber zikreder:

"Onlar gecelerini Rabbleri için secde ve kıyâmla geçirirler" (Furkân 64). Burada "secde" ile namaz ifade edildiğine göre, kıyâm kelimesinde daha başka bir ma'nâ arayabiliriz, mesela "uyanıklık" gibi. Öyle ise geceleyin kalkan kişi, namaz ve tilavetle birlikte ilmî tetebbuâtla da meşgul olacaktır. Nitekim Buhârî, bu hususa delâlet eden rivâyetlere dayanarak, geceleyin ilmî teâti üzerine iki bâb açmıştır.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet, onun gecedeki ilmî müzakereyi "namaz" olarak isimlendirip ona tercih ettiğini görmekteyiz.

İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bir kısım âlimler bu rivâyetlerden hareketle: "İlim için geceleyin uyanık kalmak, nafile namaz için uyanık kalma yerine geçer" hükmünü çıkarmışlardır.

Büyük âlimlerimiz gecelerini üçe ayırmışlardır:

1- İstirahat,

2- İbâdet,

3- Müzakere (ilmî çalışma).

Müzakere bölümüne daha çok yer verilen bu prensibin tatbikatıyla ilgili, ibretâmiz bir menkîbeyi hadis ilminin büyük şahsiyetlerinden olan Tâbiîn'e mensup *Muhammed İbnu Şihâbu'z-Zührî*'den kaydedeceğiz:

Zührî (v. 124/741), gündüzleyin hocalarından öğrendiği yeni hadisleri, gece eve döndüğü vakit câriyesine tekrar ederek müzakere ederdi. Bir gün her zamankinden daha geç eve dönen Zührî, câriyesini uyumuş bulur.

Uyandırıp, yine de: "Bana falan rivâyet etti, o da falancadan dinlemiş, onun da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan dinlediğine göre şöyle buyurmuştur.." diye ezberden hadis okumaya başlayınca, gözlerini oğuşturan câriye: "Bu rivâyetten bana ne?" diyerek hoşnudsuzluk ifâde eder. Zührî şu cevabı verir: "Bilmiyorum, bu senin işine pek yaramaz. Ancak bu hadisi ben yeni işittim, bir kimseye okuyarak müzakere etmem gerek."

İlmî tetebbuâtın umumiyetle gecenin son kısmında yani sabahtan önce olması da yapılan tavsiyeler arasındadır. "Zira denir, kişiye uyanıklık gecenin sonunda gelir. Çünkü o vakit, hizmetlerin ve ihsanların taksim vaktidir. Bir grubun nasibi az, bir grubun çoktur, bir grup da mahrumdur..."

Kıyâmu'l-leyl ve Âile: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman mevzuunda ferde bir başka sorumluluk hatırlatmaktadır: Mü'min kişi, zaman meselesinde, ferdî planda problemini çözmekle yetinemez. Ailesini de bu hususta şuurlandırmalı, zamanla ilgili bir kısım alışkanlıkları onlara da aynen kazandırmalıdır. Bu meseleyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde gece kalkışıyla ilgili olarak, Hz. Dâvud (aleyhisselâm) örnek vererek tesbit eder: "Allah'ın Peygamberi Dâvud (aleyhisselâm)'un, ailesini de kaldırdığı bir saati vardı. O saatte âilesini uyandırır ve şöyle dedi: "Ey Davud ailesi, kalkın ve namaz kılın. Zira bu saatte Allah, sihirbaz ve (cahiliye küfrü üzerine olduğu halde) öşür alan kimselerin duası hariç, bütün duaları kabul eder."

Resulullah'ın da ramazanın son on gününde, âilesini geceleyin kaldırdığını, Hz. Âişe rivâyet etmektedir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âileden bilhassa karı veya kocanın kalkması durumunda, diğerlerini de *kıyâmu'l-leyl*'e alıştırmaya teşvik eder: "Allah şu kişiye rahmetini bol kılsın: Geceleyin kalkar, namazını kılar, sonra da karısını uyandırır, o da namazını kılar. Şâyet kadın kalkmazsa yüzüne su serper. Allah şu kadına da rahmet etsin; geceleyin kalkar, namaz kılar. Sonra kocasını uyandırır. O da namaz kılar. Şâyet kalkmaktan imtina ederse yüzüne su serper (ve bu sûretle kaldırır.)"

Rivâyetlerden aile ferdleri arasındaki gece kaldırma işinin karı-koca arasında sınırlanmaması gerektiğini anlamaktayız. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, damadı olan Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nın kapısını geceleyin çalarak onu ve kızı Fâtıma'yı uyandırarak namaz kılmalarını emretmiştir.

Burada şu noktayı da açıklamamız gereklidir: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âilesini kıyâmu'l-leyl için uyandırması, her gece yaptığı mûtad bir prensibi değildir. Hadiseyi rivâyet eden *Hz. Âişe*, bu-

nun ramazan ayının son on gününde olduğunu belirtir.Keza kızı Fâtıma ve damadı Hz. Ali'yi kaldırması da öyle. Rivâyet mûtad bir prensibi ifade etmiyor. Keza bir keresinde yanında geceleyen İbnu Abbas'ın müşâhedeleri de bunu te'yîd etmektedir.Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi kalkıyor, fakat âilesini uyandırmıyor.

Gece Üzerinde Niçin Israr? Buraya kadar kaydedilen nâsslardan iki husus bilhassa dikkatimizi çekmektedir:

1- "Gece" ile ilgili âyetler "gündüz" ile ilgili âyetlerden sayıca daha çok (leyl = gece kelimesi 92, nehâr = gündüz kelimesi 57 adet).

2- *Kıyâmu'l-leyl* ile, yani gecenin değerlendirilmesiyle alakalı ilâhî emir Hz. Peygamber'e peygamberliğin ilk yıllarında geliyor. Yani gecenin tanzimi üzerine gelen ve dötte üç miktarına varıncaya kada büyük bir bölümünün uyanık geçirilmesini emreden Müzzemmil sûresi, geliş (nüzûl) sırası itibariyle 3. sırada yer almaktadır. Demek ki, ilk ilâhî emirlerden biri gecenin değerlendirilmesi ve tanzimi olmuştur. Halbuki gündüz vaktinin tanzimini böylesine teferruâtla ele alan bir âyet hiçbir zaman nâzil olmamıştır.

Bu durumu, gecenin beşerî hayattaki ehemmiyetiyle izah edebiliriz. Gerek başarıda ve gerekse başarısızlıkta olsun, insana hayatı boyunca derin ve kesin te'sir icrâ eden hususlardan biri, gece hayatıdır. Gece, insan hayatının yarısını teşkil ettiği halde, ihmal edilme, gafletle geçirilme tehlikesine maruzdur. Şu halde, ikaz ve uyarıların, ciddi dikkat çekmelerin bu hususta daha çok olması gerekmektedir. Kur'ân bunu yapmıştır.

İlâhî emirle geceyi tanzim edip değerlendirecek olan insan, gündüz vaktini de azami şekilde değerlendirecek demektir. Zira gece mes'elesinde muvaffakiyet bir azim, gayret ve irade işidir, şuur işidir.

Zor olanı halleden, kolay olanda takılır mı? Geceyi ihyâ eden, gündüzü öldürür mü? Bu hikmete binaen, daha peygamberliğin başında Cenâb-ı Hakk, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zamanı iyi kullanma dersini vermek için kıyâmu'l-leyl'i emretmiştir.

Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mûcizevi başarısında, gecenin değerlendirilmesi olan kıyamu'l-leyl'in mühim payını görmemek mümkün mü?

Gerek uhrevî kurtuluşunu ve gerekse İslâm'ın tekrar teâlisini gaye edinenlerin, rahmet-i Rahman'ın celb ve tecellisinde böylesine müessir bir vasıtayı şevkle tutmaları, *kıyâmu'l-leyl* kapısından vecdle girmeleri gerekmez mi?

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

3016 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا سَبَّحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سُبْحَةَ الضُّحَى قَطُّ، وَإِنِّي لأُسَبِّحُهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (3016)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuşluk namazını her kılışında mutlaka ben de kıldım." [Buhârî, Teheccüd 5, 32; Müslim, Müsâfirîn 75, 77, (717, 718); Muvatta, Kasru's-Salât 29, (152-153); Ebû Dâvud, Salât 301, (1292, 1293); Nesâî, Savm 35, (4, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazının vakti, sabahleyin mekruh olan vaktin çıkmasıyla başlar. Mekruh vakit, güneşin doğmasından bir mızrak boyu, yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir. Türkiye'de kırk-elli dakikalık bir müddettir. Mekruh vaktin çıktığını anlama hususunda şu basit usülden de istifade edilebilir: Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakınca, eğer güneş ufukta görülemeyecek kadar yükselmişse artık kerâhet vakti çıkmıştır.

2- Hadiste kuşluk namazı *sübhatu'd-Duhâ* yani kuşluk sübha'sı diye ifâde edilmiş, namaz ma'nâsına gelen salât kelimesi kullanılmamıştır. Burada namaza tesbîh kökünden gelen sübha denmesi namazın nafile olmasındandır. Çünkü burada nafile ma'nâsınadır. Nafile namazın tesbîh aslından gelen sübha ile tesmiyesi farz namazlarda tesbîhin nafile olması sebebiyledir.

Şöyle de denmiştir: "Nafile namaz için sübha denmiştir, çünkü o farz namazdaki tesbîh gibidir."

3017 ٢- وعن عبدالرحمن بن أبي ليلى قال: [مَا حَدَّثَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي الضُّحَى غَيْرُ أُمِّ هَانِئٍ. فَإِنَّهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْتِي يَوْمَ الْفَتْحِ

فَاغْتَسَلَ وَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ. فَلَمْ أَرَ صَلَاةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا. غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ]. أخرجه الستة.

2. (3017)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* (rahimehullah) anlatıyor: "Bize, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kuşluk namazı kıldığını *Ümmü Hânî*'den başka kimse anlatmadı. O dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bundan daha hafif bir namazı hiç görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam yapıyordu." [Buhârî, Teheccüd 31, Teksîru's-Salât 12, Megâzî 50; Müslim, Hayz 71, (336); Müsâfirîn 80, (336); Muvatta, Kasru's-Salât 28, (1, 152); Ebû Dâvud, Salât 301, (1290, 1291); Tirmizî, Salât 346, (474); Nesâî, Tahâret 143, (1, 126); Gusl 11, (1, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazı en az iki en fazla sekiz rekat olarak kılınır. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Fetih günü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'de sekiz rekat kuşluk kıldığını ifade etmektedir.

2- *İbnu Ebî Leylâ*'nın ifadesinde de görüldüğü üzere, bu sünnet son derece yaygınlık kazanmamış olmalıdır. Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'in kuşluk kıldığını görmemişler bile. Nitekim Abdullah İbnu Ömer bu namaza bid'a diyenlerdendir. Ancak "Ne güzel bid'a", "Bu, bid'aların en güzelidir" gibi tasvipkâr, takdirkâr ifadelerde bulunmuştur.

Buhârî'nin bir rivâyetinde Müverrik der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordum: "Kuşluk namazı kılar mısın?" Bana "Hayır!" dedi. Ben tekrar sordum: "Ya Ömer?", "Hayır!" dedi. Ben: "Ya Ebû Bekr?" dedim. O: "Hayır!" demeye devam etti. "Pekala, dedim ya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*?"

"Onun da kıldığını zannetmiyorum" cevabını verdi."

Hz. İbnu Ömer, Resulullah hakkında kesin bir redde yer vermiyor, "zannetmiyorum" diyor. Bunun sebebi, Resulullah'ın kuşluk kıldığını işitmiş olmasıdır.

Âlimler, İbnu Ömer'in inkârını "görmemiş" olmasıyla izah ederler. Efendimizi kuşluk kılarken görmüş olsaydı, sünnete bağlılığı ile meşhur olan İbnu Ömer'in bunu inkâr edeceğini akıl kabul etmez. İbnu Ömer'in Kuba'da ve Mekke'ye gelişinde kuşluk namazı kıldığına dair rivâyetler mevcut ise de bunların kuşluk vaktine rastlayan tahiyyetu'l-mescid ve ta-

vaf namazı oldukları söylenmiştir. Nitekim *İbnu Ömer*'den rivâyet edilen bir hadiste: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لاَ يُصَلِّي الضُّحَى إِلاَّ أَنْ يَقْدَمَ مِنْ غَيْبَةٍ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece seferden döndüğü zaman kuşluk kılardı" der. Yani sefer dönüşünü hep gündüze rastlatan *Aleyhissalâtu Vesselâm*, ilk iş olarak mescide gider, namaz kılar sonra evine giderdi. Hz. Abdullah *İbnu Ömer* bunu görmüş olmalı, Resulullah'ın evde kılmış olduğu kuşlukları görmemiş olmalıdır.

Öyleyse onun inkârı, Efendimizin bu namazı nefsülemirde kılmadığını ifâde etmez. İbnu Ömer'in kuşluğu kıldığını görmediğini ifâde eder. Nitekim *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivâyette, O'nun, kuşluk kılan bir cemaati görünce onları azarladığı ve إِنْ كَانَ وَلاَبُدَّ فَفِي بُيُوتِكُمْ "mutlaka kılacaksınız evlerinizde kılın" dediği belirtilir. Yani, bunun kılınmasında esas, evde kılınmış olmasıdır.

3- Fetih günü yaptığı gusülle ilgili rivâyetler de ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz rivâyette Efendimiz Ümmü Hânî'nin evinde gusletmiştir. Halbuki bir rivâyette Ümmü Hânî, fetih günü Resulullah'a gider ve O'nun Mekke'nin yukarı kısmında yıkanır bulur. Bir rivâyette Resulullah'a bu sırada *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) perde tutmaktadır, bir başka rivâyette ise kızı Fâtıma perde tutmaktadır. Âlimler bu farklı durumları te'lif ederler.

★ Ümmü Hânî, iki ayrı hadiseyi rivayet etmektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ayrı yıkanma hadisesi mevzubahistir. Biri Mekke'ye ilk geldiği sırada Mekke'nin yukarı kısmında, diğeri Ümmü Hânî'nin evinde, Mekke'nin yukarı kısmındaki yıkanması sırasında Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) ile *Ebû Zerr* hazretleri sırayla perde tutmuşlardır.

4- Bu namazın hafif olduğu belirtilir. Öyle ki bir rivâyette râvi: لاَ أَدْرِي أَقِيَامُهُ فِيهَا أَطْوَلُ أَمْ رُكُوعُهُ أَمْ سُجُودُهُ "Bilmiyorum, kıyâmı mı daha uzun çekmişti, yoksa rükû veya secdesi mi?" der. Buradan hareketle kuşluk namazını hafif tutmanın müstehab olduğuna hükmedilmiş ise de, uzun da olabileceği, Resulullah'ın o gün fetih işleriyle ziyade meşgul bulunduğu için rek'atleri kısa tutmuş olabileceği söylenmiştir.

5- Kuşluk Namazı Kaç Rek'at? Fetih günü, Resulullah'ın kılmış olduğu namazla ilgili olarak da rivâyetler farklıdır. Bazısı her iki rek'atte selam verdiğini tasrîh ederken, bazısı da bu sarahate yer vermez. Ümmü Hânî sekiz rek'at kıldığını söylerken, İbnu Ebî Evfa'nın rivâyetinde iki rek'at kılmış olması mevzubahistir. Bu durumda: "İbnu Ebî Evfa sadece

iki rek'ati görmüş olabilir, sekiz diyen Ümmü Hânî ise tamamını görmüş olabilir" diye cevap verilmiştir. Diğer taraftan Resulullah'ın kıldığı kuşluk namazının miktarıyla ilgili farklı rivâyetlerde farklı rakamlar gelmiştir. *Hz. Âişe*'nin bir rivâyetinde "dört rek'at", "Hz. Câbir'in bir rivâyetinde "altı rekat" zikredilir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde Efendimiz: مَنْ صَلَّى الضُّحَى ثِنْتَى عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ *"Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah ona cennette bir köşk bina eder"* buyurur. Taberânî'nin bir rivâyetinde kuşluk namazının oniki rek'at olmasına teşvik olduğu gibi, iki rek'at olabileceğini de ifâde eder: "Kuşluğu kim iki rek'at kılarsa gâfil-lerden yazılmaz. Kim dört kılarsa tevbe edenler arasına yazılır. Kim altı kılarsa, bu ona o gün kâfidir. Kim sekiz kılarsa âbidlerden biri olarak ya-zılır. Kim oniki kılarsa, Allah ona cennette bir köşk yapar." Nevevî bu mevzuda gelen muhtelif hadisleri ve sıhhat durumlarını gözönüne alarak: "Kuşluk namazının efdali sekiz rek'attir, en çoğu da oniki rek'attir" der.

3018 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ بِصِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَيِ الضُّحَى، وَأَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَرْقُدَ]. أخرجه الخمسة.

3. (3018)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Dostum Aleyhissalâtu Vesselâm, bana her ay üç gün oruç tutmamı, iki rek'at kuşluk, yatmazdan önce de vitir namazı kılmamı tavsiye etti."[Buharî, Teheccüd 33, Savm 60; Müslim, Müsâfirîn 85, (721); Ebû Dâvud, Salât 342, (1432); Tirmizî, Savm 54, (760); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 28, (3, 229).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)' ye üç şey vasiyet ediyor:

1- **Her ay üç gün oruç**: Bu üç gün eyyâmu'l-bîz denen ayın ortasındaki 13, 14 ve 15. günleridir. Bu üç gün için ayın başından, ortasından ve sonundan birer gün dahi denmiştir. Keza "Her on günün evvelindeki birinci gündür" diyen de olmuştur. "Her hangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak üç gündür" diyen de olmuştur.

2- **İki rek'at kuşluk namazı:** Bununla ilgili açıklama önceki hadiste geçti.

3- **Yatmazdan önce vitir kılmak:** Bu namazın vacib olduğunu belirttik. Ancak gece de kılınabilir. Zira vakti, yatsının bitiminden itibaren şafak sökmesine kadardır. Resulullah'ın yatmazdan önce kılınmasını tavsiye etmesi, uyuduktan sonra uyanamama tehlikesine binâendir. Uyan-

maktan emin olan, uyanmak için müessir tedbir almış olan için, gece kılmasının efdal olacağı söylenmiştir.

3019 ٤- وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ كُلِّ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ مِنَ الضُّحَى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (3019)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmid bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'l-münker de bir sadakadır. Bütün bunlara kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'at namaz kafi gelir."* [Müslim, Müsâfirîn 84, (720); Ebû Dâvud, Salât 301, (1286).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet kuşluk namazının ehemmiyetine parmak basmakta, sağlığımız için hergün vermemiz gereken, sadakaların yerini tek başına tutacağını belirterek, iki rekat kuşluk kılmaya teşvik etmektedir.

Müteâkiben kaydedilecek olan bir Müslim hadisi, insanda üçyüz altmış mafsal olduğunu belirtir. Buna göre irâdî olarak her bir mafsal için verilmesi gereken günlük sadaka 360 adedi bulmaktadır. Bu maddî sadakayı karşılayabilen iki rek'atlik namaz kıymetli bir ibadet olmalıdır.

Ne mutlu bunu yerine getirenlere!

3020 ٥- وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: في الإنْسَانِ ثَلاثُمائَةٍ وسِتُّونَ مفصلاً. فعليه أنْ يتصدّق عن كُلِّ مفصلٍ منه صدقة. قالُوا من يُطيقُ ذلكَ؟ قَالَ النُّخَاعَةُ في المَسْجِدِ يَدْفِنُهَا. والشَّيءُ يُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ. فإنْ لَمْ يَجِدْ فَرَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى، أخرجه أبو داود.

«النخاعة» بالضم: النخامة.

5. (3020)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanda üçyüzaltmış mafsal vardır. Her*

bir mafsal için bir sadakada bulunması gerekir." (Bunu işitenler): "Buna kimin gücü yeter?" dediler. *Aleyhissalâtu Vesselâm:*

"Mescidde toprağa gömeceği bir balgam, yoldan bertaraf edeceği bir engel... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti kılacağı iki rekat namaz!" [Ebû Dâvud, Edeb, 172, (5242).]

3021 ٦– وعن أبي ذر وأبي الدرداء رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: قال الله تعالى: ابن آدم اركع لي أربع ركعات أول النهار أكفك آخره].

6. (3021)- *Ebû Zerr* ve *Ebû'd-Derdâ* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resullullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ hazretleri dedi ki: "Ey Âdemoğlu! Günün evvelinden benim için dört rek'at namaz kıl, ben de sana günün sonunu garantileyeyim."* [Tirmizî, Salât 346, (475).]

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten şu mânayı çıkarmışlardır: "Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: *"Ey insanoğlu, günün başında kalbini ibadetim için dünyevî meşguliyetlerden uzak tut, bana yönel. Ben de günün sonunda senin ihtiyaçlarını yerine getirerek senin zihnini o dünya meşgalesinden uzak tutayım."* Böylece kuşluk namazından itibaren günün sonuna kadar, kişinin ihtiyaçlarının karşılanması, hoşuna gitmeyen şeylerden onun korunması gibi dünyevî sıkıntılara karşı ilâhî bir garanti vaadedilmiş olmaktadır.

3022 ٧– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: من حافظ على شفعة الضحى غفرت ذنوبه وإن كانت مثل زبد البحر]. أخرجه الترمذي.

7. (3022)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kuşluğun bir çift (namaz)ına devam ederse, deniz köpüğü kadar çok da olsa, Allah günahlarını affeder."* [Tirmizî, Salât 346, (476).]

3023 ٨– وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: من صلى الضحى ثنتي عشرة ركعة بنى الله له تعالى قصراً في الجنة من ذهب]. أخرجه الترمذي.

8. (3023)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah Teâlâ Hazretleri cennette onun için altından bir köşk bina eder."* [Tirmizî, Salât 346, (473).]

3024 ٩- وعن عائشة رضي الله عنها قالت : [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُصلِّي الضُّحَى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ويَزِيدُ ما شَاءَ اللهُ].

9. (3024)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuşluğu dört kılar, (bazan) dilediğince de artırırdı." [Müslim, Müsâfirîn 78, 79, (719).]

3025 ١٠- وعن زيد بن أرقم رضي الله عنه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : صَلاَةُ الأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الفِصَالُ مِنَ الضُّحَى]. أخرجهما مسلم.

10. (3025)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kuşluk namazı, boduğun (yani deve yavrusunun) ayağı kumdan yanmaya başladığı andan itibaren kılınır."* [Müslim, Müsâfirîn 43, (748).]

AÇIKLAMA:

Yerdeki kumlar ısındıkça ayakları yakmaya başlar. Deve yavrusunun ayağı yanmaya başladı mı, kuşluk namazının vakti girmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH NAMAZI

3026 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُرَغِّبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ ثُمَّ كَانَ الأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ خِلاَفَةَ أَبِي بَكْرٍ، وَصَدْرًا مِنْ خِلاَفَةِ عُمَرَ].

1. (3026)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları, kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki: *"Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve bunu elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir."*

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* -bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan- vefat etti. Bu durum (terâvihin ferden kılınması) Hz. *Ebû Bekr*'in hilafeti zamanında da böylece devam etti, Hz. Ömer'in hilafetinin başında da böyle devam etti."

3027 ٢- وفي رواية: [مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ].

أخرجه الستة. وأخرج البخاري: «المَرْفُوعَ مِنْهُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ».

2. (3027)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"Kadir gecesini, kim sevabına inanıp onu kazanmak ümidiyle ihya ederse, geçmiş günahları affedilir."* [Buharî, Terâvih 1, Müslim, Müsâfirîn 174, (759); Ebû Dâvud, Salât 318, (1371); Tirmizî, Savm 83, (808) Nesâî, Siyam 39, (4, 154, 155); Muvatta, Salât fî Ramazan 2, (1, 119). Buhârî, Ramazan kıyamı ile, Kadir gecesi kıyamı üzerine ondan merfû rivâyet kaydeder.]

AÇIKLAMA:

1- Ramazan gecelerini ihya etmek demek o geceleri namaz kılarak

geçirmek demektir. Ancak Nevevî, ramazandaki kıyâmu'l-leylin, ramazan ayındaki terâvih namazını kılmakla hâsıl olacağını anlamıştır. Yani, terâvihi kılan kimse, kıyamdan matlub olan sevaba nâil olur, ancak bu, kıyâmu'r-ramazan teravihsiz olmaz ma'nâsına gelmez.

2- Ramazan gecesini ihya edenin uğrayacağı mağfiret büyük günahtan mıdır, küçüklerden midir, her ikisinden midir? *İbnu'l-Münzir*'e göre hadis mutlak geldiğine göre her ikisindendir. Ancak Nevevî, bu gibi ifadelerle küçük günahların kastedildiğni söylemiştir. İmamu'l-Haremeyn de bu hususta cezmeder (= kesin kanaat ifade eder.)

3- Hadiste terâvih namazının kılınmasıyla ilgili Nebevî tavsiye bunun evlerde ferdî olarak kılınmasını ifade eder. *Resulullah* ve *Hz. Ebû Bekr* devrinde terâvihler böyle yani ferdî olarak kılınmış ve durum Hz. Ömer'in hilafetinin başlarına kadar bu minval üzere devam etmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in emriyle teravihler, *Übeyy İbnu Ka'b*'ın imamlığında cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Bazı rivâyetlerde: "Bu, ramazanda halkın bir kimsenin arkasında tek bir cemaat teşkil etmesi ilk defa vukûa gelen bir hâdiseydi" denmiştir. *Hz. Ömer*, bir Buhârî, hadisinde, bu cemaatin daha önce olmayışına telmihte bulunarak: "Bu ne güzel bid'at" der.

3028 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَجْتَهِدُ في رَمَضَانَ مَالاَ يَجْتَهِدُ فـي غَيْرِهِ، وفـي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ أَشَدَّ، وَكَانَ يُحْيـي لَيْلَهُ وَيُوقِظُ أَهْلَهُ وَيَشُدُّ مِئْزَرَهُ]. أخرجه الخمسة.

« شَدَّ المِئْزَرَ » كناية عن اجتناب النساء أو عن الجِدّ والاجتهاد في العمل.

3. (3028)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Ramazanın son on gününde ise çok daha şiddetli bir gayrete geçerdi. Son on günde geceyi ihya eder, ailesini de (gecenin ihyası için) uyandırırdı, izarını da bağlardı." [Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadir 5, Müslim, İ'tikâf 8, (1175); Ebû Dâvud, Salât 318, (1376); Tirmizî, Savm 73, (796); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, (3, 218).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah*'ın ramazan ayında daha çok zikrullah yapma gayretine girdiğini göstermektedir. Bu ayda artan fevkalâde gayret son on gününde daha da artmaktadır; zikir, ibadet, tevbe vs. şeklinde... Ramazandan artan gayret O ayın kudsiyetinden, yapılan ibadetlerin se-

vaben üstünlüğünden ileri gelir. Husûsan bin aydan hayırlı olduğu nâssı Kur'ân ile te'yîd edilen Kadir gecesi bu ayın içerisindedir. Hangi gün olduğu belirtilmediği için her gecenin Kadir gecesi olma ihtimali var. Efendimiz ona isabet etmek için de gayreti artırmış olabilir. Bu kıymetli gecenin son on günde olma ihtimali daha fazladır. Öyle ise bu günlerde daha çok gayrete gelerek her geceyi *"Kadir gecesi olabilir"* heyecanıyla karşılamak gerekir. Resulullah'ın yaptığı işte budur.

2- Şeddül-Mi'zer=İzarın bağlanması: Âlimler bununla, Resulullah'ın son on günde hanımlarını terketmiş olduğunun kinâye edildiğini belirtirler. Böylece ibadete daha çok vakit ayırma imkânı aramış olmaktadır.

3029 ٤- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقُومُ في رَمَضَانَ فَجِئْتُ فَقُمْتُ إلى جَنْبِه. فَجَاءَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَامَ أَيْضاً حَتَّى كُنَّا رَهْطاً. فَلَمَّا أَحَسَّ أَنَّا خَلْفَه جَعَلَ يَتَجَوَّزُ في الصَّلاَةِ. ثُمَّ دَخَلَ رَحْلَهُ فَصَلَّى صَلاَةً لاَ يُصَلِّيهَا عِنْدَنَا. فَقُلْتُ لَهُ حِينَ أَصْبَحْتُ: أَفَطِنْتَ لَنَا اللَّيْلَةَ؟ قَالَ: [نَعَمْ، ذَلِكَ الَّذِي حَمَلَنِي عَلَى مَا صَنَعْتُ]. أخرجه مسلم. « التَّجَوُّز » الإسراع في العمل وتخفيفه.

4. (3029)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ramazanda geceleyin namaz kılardı. (Bir gece) gelip yanında ben de namaza uydum. Sonra bir erkek daha geldi, o da namaza uydu, derken (sayımız arttı ve) bir cemaat olduk. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bizim arkasında olduğumuzu hissedince namazı hızlandırdı. Sonra (selam verip) ayrıldı ve evine girdi. Orada bizim yanımızda kılmadığı bir namaz kıldı. Sabah olunca kendisine:

"Bizim arkanıza durduğumuzu geceleyin farketmiş miydiniz?" diye sordum. Bana:

"Evet. Ve işte bu, beni o yaptığıma sevkeden şeydir. (Yani sizi arkamda hissedince namazı hızlı kılarak yanınızdan ayrıldım)" buyurdu."
[Müslim, Siyam 59, (1104).]

3030 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [صَلَّى رسولُ اللهِ ﷺ في المَسْجِدِ فَصَلَّى بِصَلاَتِه نَاسٌ كَثِيرٌ ثُمَّ صَلَّى مِنَ القَابِلَةِ فَكَثُرُوا. ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ. فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: قَدْ رَأَيْتُ صَنِيعَكُمْ فَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الخُرُوجِ إِلَيْكُمْ

إلاَّ أنِّي خَشِيتُ أنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ، وذلِكَ في رَمَضَانَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

5. (3030)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gece) mescidde (nafile) namaz kılmıştı. Birçok kimse de (ona iktida ederek) namaz kıldı. (Sabah olunca "Resulullah geceleyin mescidde namaz kıldı" diye konuştular.) Ertesi gece de Efendimiz namaz kıldı. (Halk yine olanları konuştu, katılacakların) sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. (Öyle ki mescid, insanları alamayacak hâle gelmişti.) Ancak aleyhissalâtu vesselâm (bu dördüncü gecede) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:

"Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır" dedi. İşte bu hadise ramazanda cereyan etmişti." [Buhârî, Salâtu't-Teravih 1, Cuma 29, 5; Müslim, Müsâfirîn, 177, (761); Muvatta, Salât-fi'r Ramazan 1, (1, 113); Ebû Dâvud, Salât 318, (1373, 1374); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 4, (3, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise çeşitli tariklerden farklı ifadelerle gelmiştir. Parantez içerisindeki ilavelerimiz rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Size farz oluvermesinden kortuğum için namaza inmedim" sözü bazı âlimler tarafından müşkil bulunmuştu. Çünkü Resulullah farz namazlarla kılınan ve revâtib denen nafilelere devam etmiş, ashâb da devam etmiş ama yine de farz hükmünü almamışlardır. Bu sebeple, Resulullah'ın o sözü bazı yorumlara tâbi tutulmuştur:

★ *Muhibbu't-Taberî* der ki: "Muhtemeldir ki Cenâb-ı Hakk, Peygamberine: "Eğer sen bu namaza onlarla birlikte devam edersen, bu onların üzerine farz oluverir" diye vahyetmiştir de bu sebeple Resulullah, ashâbına tahfifi tercih etmiş ve devamdan vazgeçmiştir. Mamafih bu vahiy değildir de içinden bu düşünce geçmiştir, nitekim Allah'a yaklaştıran bazı amellere Efendimiz devam etmiş, bu da O'nun şahsı için farz oluvermiştir."

★ "Ümmetinden birinin, kendisinin devamlı kılmış olmasından hareketle bu namazın vacib olduğunu zannetmesinden korktu" diyen de olmuştur. Bu görüşe meyl eden *Kurtubî* der ki: "Namazın size farz oluvermesinden korktum" sözü, "Sizin onu farz zannetmenizden, böylece o zanna düşene farz oluvermesinden korktum" demektir. Nitekim bir müçtehid bir şeyin helal veya haram olduğunu zannetse, onun, bu zannıyla amel etmesi gerekir."

★ Şöyle de denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada ifade ettiği hüküm şu idi: Kendisi hayırlı bir amele devam eder, o amelde halk da O'na uyarsa bu amel onlara farz olur."

★ *İbnu Battâl* der ki: "Resulullah'ın bu sözü, gece namazı kendisine farz olduğu halde ümmetine farz olmadığı bir zamanda söylemiş olması da mümkündür. Bu sebeple, onlara çıktığı takdirde, onlar da uymaya devam edecek ve sonunda hüküm yönüyle onlarla kendisi arasında fark kalmayacak ve hepsine farz durumuna geçecek diye korkmuştur. Çünkü dinde asıl olan müsâvaattır: İbadet meselelerinde ümmeti ile Resulullah arasında müsâvaat vardır."

★ Şu da söylenmiştir: "Efendimizin, Ashâb'ın namaza devam etmeleriyle vacib olmasından, bilahare de devam etmekten acze düşüp, Resulullah'a uymayı bırakmak sebebiyle âsi duruma düşmelerinden korkmuş olması da muhtemeldir."

★ *Hattâbî* de, hadiste geldiği üzere, M'irâc'ta namazın farz olması sırasında Cenab-ı Hakk'ın: هُنَّ خمس وهن خمسون لا يبدل القول لدى *"Namaz (günde) beş vakittir ve (aynı zamanda) elli (vakit değerinde)dir, bu söz artık benim nezdimde değişmez"* sözü gözönüne alınınca, sadedinde olduğumuz hadis müşkildir. Çünkü, Allah'ın "beş" hükmünün değişmeyeceğinden emin olduktan sonra nasıl olur da artmasından Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korkuya düşer? der.

Hattâbî bu müşkili şöyle halleder: "Gece namazı Aleyhissalâtu Vesselâm'a farz idi. Şer'î amellerinde O'na uymak ümmetine farzdır. Yani, Resulullah'ın bu farza aralıksız devam etmesi halinde ümmetine farz idi. İşte bu sebeple, bu namazın vacibler arasında girmemesi için (dördüncü gece) onların yanına gidip onlarla bu namazı kılmayı terketti. Tâ ki, kendisine iktida yoluyla husule gelecek vücub'la, beşe, ziyade yeni bir farz hâsıl olmasın. Burada inşa (müstakil bir emir) yoluyla değil, iktida yoluyla hasıl olacak bir farz melhuzdur. Tıpkı, kişinin nezr ederek bir namazı nefsine vacib kılması gibi. Nezir namazı ona ziyâde bir vacibtir, ama bu, şeriatın aslından gelmez." Hattâbî sözüne devamla bir başka ihtimâl daha beyan eder:

"Allah namazı elli vakit olarak farz kıldı. Sonra peygamberinin şefaatiyle çoğunu kaldırdı. Eğer ümmet, kendisine bağışlanan kısma dönüp, peygamberlerinin kendileri için affedilmesini taleb ettiği kısmı iltizam edecek olursa bunun onların üzerine farz olması normal karşılanır, yadırganmaz. Nitekim onlardan önce bir kısım insanlar ruhbanlığı ilti-

zam etmişler, Allah da, onda düştükleri kusur sebebiyle onları şöyle diyerek kınamıştı: **"...Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler..."** (Hadîd 27). Şu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmetinin de bu âyette zikredilenlerin durumuna düşmelerinden korkmuş olarak, onlara olan şefkatin sevkiyle bu amelden vazgeçmiştir."

Bu yorumlar üzerine de bazı münakaşalar devam eder, ancak biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ *Kıyâmu'l-Leyl* cemaatle mendubtur, hususen ramazanda olursa... Çünkü Efendimizin vefatından sonra, farz olma endişesi mevcut değildir. Bu sebeple Hz. Ömer, terâvihlerin Übeyy İbnu Kab'ın arkasında cemaatle kılınmasını emretmiştir.

★ Bu hadiste Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçmanın cevazı vardır.

★ Büyük, etbaının alışkanlıklarına ters düşen bir şey yapınca sebebini açıklamalı: hükmünü, hikmetini belirtmelidir.

★ Resulullah'ın dünyaya karşı zühdüne, dünyadan az şeyle iktifa etmesine, ümmetine karşı duyduğu şefkate ve re'fete örnek mevcuttur.

★ Fesada meydan vermemek için bazı maslahatı terketmeye örnek var.

★ İki maslahattan daha mühim olanı öne alınmıştır.

★ İmam olmaya niyet etmeksizin namaz kılmaya başlamış bulunan kimseye iktida edilebilir. Ancak bazı âlimler: "Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in böyle bir niyette bulunmadığını kesinlikle iddia edemeyiz, bu hususta bir sarahat nakledilmemiştir, zanla O'na muttali olunamaz" demiştir.

★ Cemaatle de kılınsa, nafile için ezan ve ikâmet okunması terkedilir.

3031 ٦- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [خرج رسول الله ﷺ على الناس في رمضان وهم يصلون في ناحية المسجد: فقال: ما هؤلاء؟ قيل أناس ليس معهم قرآن. وأبي بن كعب رضي الله عنه يصلي بهم فقال: أصابوا ونعم ما صنعوا].

أخرجه أبو داود، وقال: هذا الحديث ليس بالقوي.

6. (3031)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan'da, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğramıştı.

"Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Bunlar, yanlarında (ezberlenmiş fazla) Kur'ân bulunmayan kimselerdir. *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) bunlara namaz kıldırıyor!" dediler. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 318, (1377).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah'ın sağlığında, *Übeyy İbnu Ka'b*'ın ramazan ayında cemaatle (terâvih) namazı kıldırdığı fikrini zihne getirebilmektedir. Bu meselede, *İbnu Hacer*'in de belirttiği gibi, esas olan terâvih namazının Hz. Ömer zamanında resmen cemaatle kıldırmış olmasıdır. Meseleyi ilgilendiren bazı teferruâtı, sadedinde olduğumuz bâbın 1. ve 2. hadislerinde (3026-3027) açıkladık. Burada mevzubahis olan hâdise, terâvih dışındaki bir namaz da olabilir, kısmî bir cemaat de olabilir.

3032 ٧- وعن أبي ذرٍّ رضي الله عنه قال: [صُمْنا مع رسول الله ﷺ فلم يقم بنا شيئاً من الشَّهْرِ حتَّى بقي سبعٌ من الشَّهْرِ فقام بنا حتَّى ذهب ثُلُثُ اللَّيْلِ. ثُمَّ لم يقم بنا في السَّادسة وقام في الخامسة حتَّى ذهب شَطْرُ اللَّيْلِ. فقلنا له: لو نفَّلْتنا بقيَّة ليلتنا هذه؟ فقال: إنَّه من قام مع الإمام حتَّى ينصرف كُتِبَ له قيام ليلة. ثُمَّ لم يقم بنا حتَّى بقي ثلاثٌ من الشَّهْرِ فصلَّى بنا في الثَّالثة ودعا أهله ونساءه وقام بنا حتَّى خشينا أنْ يفوتنا الفلاحُ. قيل: وما الفلاحُ؟ قال: السَّحُورُ]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذي.

«السَّحُور» بفتح السين: ما يتسحر به، وبالضم: الفعل نفسه.

7. (3032)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile (bir ramazan) ayında beraber oruç tuttuk. Ay boyunca bize son yedi güne kadar hiç (ziyade) namaz kıldırmadı. Ayın son yedinci gününde gecenin üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırdı. Altıncı gününde yine bir şey kıldırmadı. Beşinci gününde gecenin yarısı geçinceye kadar namaz kıldırdı. Kendisine: "Bu gecemizin geri kalan kısmında da bize nafile kıldırırsanız!" dedik. Talebimize karşı:

"Kim imamla namaza başlar, sonuna kadar devam ederse, kendisine gecenin tamamını namazla geçirmiş (sevabı) yazılır" buyurdular. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aydan son üç gece kalıncaya kadar başka namaz kıldırmadılar. Üçüncü gece bize namaz kıldırdılar. Ehline ve kadınlarına dua ettiler. Bize (o kadar uzun) namaz kıldırdılar ki "Felâh"ı kaçırmaktan korktuk.

(Ebû Zerr'e): "Felâh" nedir? diye soruldu:

"Sahûr!" cevabını verdi. (Sonra ayın geri kalan kısmında bize namaz kıldırmadı.)" [Ebû Dâvud, Salât 318, (1375); Tirmizî, Savm 81, (805); Nesâî, Sehv 103, (3, 83, 84), Kıyâmu'l-Leyl 4, (3, 202).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh), bu rivâyette Resulullah'ın ramazan ayında terâvihi nasıl kıldırdığı hususunda bilgi vermektedir. Hangi seneye ait olduğunu tasrih etmediği ramazan gecelerinde son haftanın birkaç günü dışında farzdan başka namaz kıldırmamıştır. Farzları kılan Efendimiz odasına çekilmektedir.

2- Şu halde cemaate nafile namaz kıldırdığı günlerin tesbitine gelince: Eğer ramazanın 29 olmasını esas alırsak:

★ Sondan yedinci gün, 23 ramazandır.

★ Sondan altıncı gün, 24 ramazandır.

★ Sondan beşinci gün, 25 ramazandır.

Ramazan ayının otuz olması esas alınırsa hadiste geçen günleri tesbit için yukarıdaki rakamlara birer ilave etmemiz gerekecek: 24, 25, 26... Hadisin sonunda, parantez içerisinde kaydettiğimiz kısım, bazı rivâyetlerde mevcuttur. Ayın son iki gününde 28 ve 29. günlerinde oruç tutulmadığını ifade eder.

3- *Hattâbî*, Felâhla ilgili şu açıklamayı yapar: "Felâh'ın aslî mânası bekâdır. Sahûr yemeğine felâh denmesi, onun orucun bekâsına sebep ve yardımcı olmasından dolayıdır. Nitekim حيَّ عَلَى الْفَلَاح "felâh'a gelin" denir, "yani "sizi cennette bâki kılacak amele gelin" demektir. Bazı âlimler, "Felâh'a götüren orucun itmâmına (tamamlanmasına) yardımcı olduğu için felâh denmiştir" der.

4- *Sâhur* kelimesi suhûr şeklinde de gelmiştir. İki okunuş da caizdir. Sahûr geceleyin yenen ve içilen şeylerdir. Suhûr ise, masdardır, fiilin kendisidir. Rivâyetlerde umumiyet itibariyle sahur şeklinde gelmiştir.

Ancak en-Nihâye'nin kaydına göre: "Doğrusu suhûr olmalıdır, çünkü sahûr yiyecek, bereket ve ecr ma'nâsına gelir, sevab fiildedir, ta'amda değil" de denmiştir."

5- *Aliyyu'l-Kârî:* Hadis, Ashâb'ın sahûr'a verdikleri ehemmiyeti göstermektedir, çünkü kaçırmaktan korktuklarını belirtmektedir.

6- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu gecelerde kıldırdığı namazların kaç rek'at olduğuna dair rakam *Muhammed İbnu Nasri'l-Mervezî*'nin *Kıyâmu'l-Leyl*'deki bir rivâyetinde gelmiştir. O rivâyette Hz. Câbir der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayında bize sekiz rek'at ve vitr kıldırdı. Müteakip gece gelince mescidde toplandık, gelip bize namaz kıldırmasını rica ettik. (Geldi) o gece sabaha kadar bize namaz kıldırdı. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resulü, şu namazı bize kıldırmanız için size ricada bulunduk (da öyle geldiniz, kendi kendinize gelip bunu bize kıldırmadınız, bunun sebebi nedir?)" dedik. Bunun üzerine:

"Ben vitrin size farz oluvermesinden korktum!" buyurdu."

Huzeyfe (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyette, namazla ilgili bazı teferruât yer almaktan başka "...Resulullah'ın ramazanın bir gecesinde kendilerine dört rek'atlik namaz kıldırdığını, bunun tamamlanması sırasında Hz. Bilâl'in gelip sabahı haber verdiğini belirtir."

Yine *Câbir* (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette: "Bir ramazan günü Übeyy İbnu Ka'b'ın Resulullah'a gelerek: "Ya Resulullah bu gece benden bir hâdise vâki oldu (...) Mahallemden bazı kadınlar evime uğrayarak "biz Kur'an okuyamıyoruz, senin arkanda namaz kılmak istiyoruz" dediler. Ben de onlara sekiz rek'at ve vitr kıldırdım" dedi. *Aleyhissalâtu Vesselâm* sesini çıkarmadı, fakat rıza izhar etti" dendiğini görmekteyiz.

Hz. Ömer'in emri üzerine *Übeyy İbnu Ka'b*'ın halka onbir, -ve bazı rivâyetlerde onüç- rek'at kıldırdığını daha önce kaydetmiştik. Ramazanda halka cemaatle namaz kıldırma işini Hz. Ömer'in, Übeyy İbnu Ka'b'la birlikte Temîmü'd-Dârî'ye de verdiği, ikisinin birlikte bu vazifeyi üzerlerine aldıkları belirtilir.

3033 ٨– وعن عبدالله بن أبي بكر قال: [سَمِعْتُ أَبِيًّا رضي الله عنه يَقُولُ: كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ فَنَسْتَعْجِلُ الْخَدَمَ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ فَوْتِ السَّحُورِ]. أخرجه مالك.

8. (3033)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr* anlatıyor: "Übeyy (radıyallâhu

anh)'i dinledim, diyordu ki: "Ramazanda (teravih) namazından ayrılıp, hizmetçilerden alelacele sahûr yemeği getirmelerini isterdik, çünkü vaktin çıkmasından korkardık." [Muvatta, es-Salât fi'r-Ramazân 7 (1, 116).]

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arapçada bayram, عِيد (îd) kelimesiyle ifâde edilir. Aslı, dönmek mânasına gelen عَوْدَة avdet kelimesinde gelir. Peş peşe tekrar etmek, her sene gelmek ma'nâsından, îd dendiği söylenmiştir.

3034 ١ — عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ يومَ عيدٍ فصلّى ركعتينِ لم يُصلِّ قبلهما ولا بعدهما]. أخرجه الخمسة.

1. (3034)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram günü çıkıp iki rekat namaz kıldırdı. Ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kıldırmadı." [Buhârî, Iydeyn 8, 16, 18, 26, 32, Ezân 161, Zekât 21, 33, Tefsir, Mümtahine 1, Nikâh 124, libâs 56, 57, 59, İ'tisâm 16; Müslim, Iydeyn 13, (884); Ebû Dâvud, Salât 256, (1159); Tirmizî, Salât 387, (537); Nesâî, Iydeyn 29, (3, 193).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, musallada iki rekatlik bayram namazından başka nafile namazı kılınmadığını ifade etmektedir. Ebû Saîd'il-Hudrî'den gelen bir rivâyet, Resulullah'ın, evine dönünce iki rekat daha kıldığını ifade eder.

İbnu Kudâme, musallâda bayram namazından önce veya sonra nafile namazı kılmanın mekruh olduğu hususunda ulemânın icma ettiğini kaydeder. Ancak, Tirmizî'nin bir rivâyeti, Ashâbtan bazılarının bayram namazından önce ve sonra nafileyi tecviz ettiklerini kaydeder. Böyle olunca icma iddiası muallel hale düşmektedir.

Irakî de bir kısım *Sahâbe* ve *Tâbiîn*'in bunu caiz gördüklerini rivâyet eder. *İbnu Ebî Şeybe,* Tâbiîn'in bu hususta ki görüşlerini kaydeder.

Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivâyete göre: "Kûfiler (Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî) bayram namazından sonra, Basrîler (Hasan Basrî ve bir grup), bayram namazından önce namaz kılmışlardır. Medineliler ise (Zührî, İbnu Cüreyc, Ahmed) ne önce, ne sonra kılmamışlardır." *İmam Mâlik* bunu musallâda yasaklar. Ona göre mescidde kılınması hususunda iki rivâyet mevcuttur.

3035 ٢- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ في الفِطْرِ وَالأَضْحَى في الأُولى سَبْعَ تَكْبِيراتٍ وَفي الثَّانِيةِ خَمْسَ تَكْبِيراتٍ سِوى تَكْبِيرَتَي الرُّكُوعِ]. أخرجه أبو داود.

2.(3035)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fitr (ramazan) ve kurban bayramlarının namazlarında, birinci rekatte yedi (ziyade) tekbir getirirdi, ikinci rekatte ise, iki rükû tekbirinden başka beş (ziyade) tekbir getirirdi." [Ebû Dâvud, Salât 252, (1149, 1150).]

AÇIKLAMA:

1- Bu tekbirlerin tavsifinde fakihler arasında bazı yorum farklılıkları mevcuttur. Nevevî'nin açıklamasına göre:

★ *Şâfiî*'ye göre, birinci rekatte iftitah tekbirinden başka yedi tekbir vardır, ikinci rekatte kıyâm tekbirinden başka beş ziyade tekbir vardır.

★ *İmam Mâlik, Ahmed* ve *Ebû Sevr*'e göre de rakam aynıdır, ancak birincideki "yedi"nin biri iftitah tekbiridir.

★ *Ebû Hanîfe* ve *Sevrî*'ye göre birincide beş, ikincide dört tekbir vardır, iftitah ve kıyâm tekbirleri bu rakamlara dâhildir.

2- Cumhur-u ulemâ bu ziyade tekbirlerin ard arda söylenmesi gereğini belirtir. *Atâ, Şâfiî* ve *Ahmed* ise her iki tekbirin arasına zikrullah girmesine müstehab derler. Bu görüş İbnu Mes'ud'dan da rivâyet edilmiştir.

3036 ٣- وعن كثير بن عبد الله عن أبيه عن جده قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ في الْعِيدَيْنِ في الأُولى سَبْعاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَفي الثَّانِيَةِ خَمْساً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ]. أخرجه الترمذي.

3. (3036)- *Kesîr İbnu Abdillah an ebîhi an ceddihî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayramlarda birinci rek'atte kırâatten önce yedi kere tekbir getiriyordu. İkinci rek'atte de kırâatten önce beş kere tekbir getiriyordu." [Tirmizî, Salât 386, (536).]

AÇIKLAMA:

1- Senedde geçen Kesîr İbnu Abdillah'ın babası, *Abdullah İbnu Amr İbni Avf*'tır. Dedesi de Amr İbnu Avf el-Müzenî (radıyallâhu anh)'dir. Bedir savaşı'na katılmış yüce sahâbîlerden, bahtiyârândan biridir. Hadisin mahreci budur (Amr İbnu Avf).

2- Burada, önceki rivâyette olduğu üzere, rakamlara birinci rek'atte iftitah tekbiri, ikinci rekatte kıyâm tekbiri dâhil değildir.

Tirmizî, hadisin sonuna şu bilgiyi ekler: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin Medine'de (yaptığı imamlık sırasında) bu hadiste târif edilene uygun şekilde bayram namazı kıldırdığı rivâyet edilmiştir. Bu aynı zamanda Medine Ehli'nin de kavlidir. İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye de buna hükmetmişlerdir."

3- Hadiste dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, tekbirlerin yeridir: Her iki rekatte de kırâatten önce olduğunu söyler. Bu, Hanefî tatbikata uymaz. Çünkü Hanefîler, tekbirleri ikinci rekatte kırâatten sonra okurlar. Bu, *İbnu Mes'ud*un rivâyetine dayanır. Tirmizî aynı babta, az önce kaydettiğimiz açıklamasının devamında, İbnu Mes'ud'un bu rivâyetini verir. Şöyle buyurmuştur:

...تِسْعُ تَكْبِيرَاتٍ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَىٰ وَخَمْسُ تَكْبِيرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ يَبْدَأُ بِالْقِرَاءَةِ ثُمَّ يُكَبِّرُ أَرْبَعًا مَعَ تَكْبِيرَةِ الرُّكُوعِ

"Birinci rek'atte dokuz tekbir vardır. Bunun beşi kırâatten öncedir.[65] İkinci rekatte kırâatle başlanır. Kıraat bitince rükû tekbiriyle birlikte dört tekbir getirilir."

Görüldüğü üzere, burada ikinci rekatte ziyade tekbirlerin kırâatten sonra rükûya gitmezden önce okunacağı, dödüncü tekbir olarak da rükû tekbirinin okunacağı açık olarak ifade edilmiştir.

İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un bu mevkuf rivâyetini Abdurrezzak ve Ebû Davud tahric etmiştir. Bazılarına göre sened sahihtir. Rivâyetin aslına bakıldığı zaman, *İbnu Mes'ud* bu açıklamayı yaptığı zaman yanında *Hüzeyfe İbnu'l-Yeman, Ebû Musa el-Eş'arî, Saîd İbnu'l-Âs* gibi başka sahâbeler var (radıyallahu anhüm ecmaîn). *Saîd İbnu'l-Âs*, bayram tekbirleri hakkında soru tevcih eder. Huzeyfe (radıyallâhu anh): "Bunu

65- Birinci rekatteki dokuz tekbirin hepsi ziyade tekbirler değildir. Biri iftitah tekbiri, üçü ziyade tekbiri, beşincisi rükû'ya giderken çekilen tekbir, altıncısı secdeye giderken, yedincisi birinci secdeye, sekizinci ikinci secdeye giderken, dokuzuncusu secdeden ikinci rekate kalkarken çekilen tekbirlerdir.

Eş'arî'ye sor" der. Eş'arî de: "Abdullah'a sor, çünkü o bizim en eskimiz, en âlimimiz" der. Saîd soruyu ona tevcih eder. O şu cevabı verir: "Dört tekbir getirilir, sonra kırâate geçilir, sonra tekbir getirilip rükûya gidilir, ikinci rek'ate kalkınca kırâat yapılır, kırâatten sonra dört tekbir getirilir (dördüncüsü ile rükûya gidilir.)"

Hanefîler, başka rivâyetlerle de takviye edilmiş olan bu hadisle ameli esas almışlardır: İkinci rek'atte ziyade tekbirleri -ki zevâid tekbirleri denir- kırâatten sonra, rükûden önce okurlar.

3037 ٤ – وعن جابر بن سمرة رضي الله عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْعِيدَيْنِ غَيْرَ مَرَّةٍ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

4. (3037)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte, birçok kereler bayram namazını ezansız ve ikâmetsiz kıldım." [Müslim, Iydeyn 7, (887); Ebû Dâvud, Salât 250, (1148); Tirmizî, Salât 384, (532).]

AÇIKLAMA:

Bagavî, Şerhu's-Sünne'de, hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra: "Sahâbe ve sahâbe olmayan ilim ehlinin tamamı bununla amel etmiştir. Bayram namazlarında ne ezan ne de ikâmet her ikisi de okunmaz. Diğer nafilelerde de okunmaz" der.

3038 ٥ – وعن نافع أن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (3038)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anhümâ), bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı." [Buharî, Iydeyn 7, 8; Müslim, Iydeyn 8, (888), Tirmizî, Salât 383, (531) Nesâî, Iydeyn 9, (3, 183).]

AÇIKLAMA:

Bayram hutbeleri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında namazdan sonra okunmuştur. Halbuki cuma hutbeleri namazdan öncedir. Emevîler devrinde ilk defa *Hz. Muâviye*'nin Medîne vâlisi Mervân tarafından hutbelerin muhtevasını, medhe layık olmayanları medhetmek, sebbe müstehak olmayanları da sebbetmek sûretiyle siyasî ağırlıklı yap-

tıkları için cemaat bayram namazını kılar kılmaz camiyi terkederek hutbeleri dinlememeye başlamış, bunun üzerine hutbe dinlemeyi halka mecbur etmek için hutbe namazdan önceye alınmıştır. Ancak bu durum cemaat tarafından hoş karşılanmamış, bazı hâdiselere sebep olmuştur. Bununla ilgili bir vak'aya daha önce temas etmiştik.(66) Ancak, *Mervân*'dan önce *Hz. Osman*'ın "Cemaat namaza yetişsin" mülahazasıyla hutbeyi namazdan öne aldığı da söylenmiştir. *İbnu Hacer*, Hz. Osman'ın buna bazan, Mervân'ın ise her zaman başvurmuş olması sebebiyle hâdisenin Mervan'a nisbet edilmiş olabileceğini söyleyerek ihtilafı çözmeye çalışır. Ancak, Kadı İyâz'ın yorumunu da bilmemizde fayda var. İyâz bu bâbtaki rivâyetleri değerlendirerek hutbeyi öne alma işini ilk defa *Hz. Muâviye*'nin yaptı-ğını, ona uyarak Medine'de Mervân, Basra'da Ziyad'ın yaptığını söyler.

3039 ٦- وعن جابر رضي الله عنه قال: [شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَبَدَأَ بِالصَّلاَةِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ بِلاَ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ. ثُمَّ قَامَ مُتَوَكِّئًا عَلَى بِلاَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَأَمَرَ بِتَقْوَى اللهِ وَحَثَّ عَلَى طَاعَتِهِ وَوَعَظَ النَّاسَ وَذَكَّرَهُمْ. ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَقَالَ: تَصَدَّقْنَ. فَإِنَّ أَكْثَرَكُنَّ حَطَبُ جَهَنَّمَ. فَقَامَتِ امْرَأَةٌ مِنْ سِطَةِ النِّسَاءِ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ. فَقَالَتْ: لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لأَنَّكُنَّ تُكْثِرْنَ الشَّكَاةَ وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ. فَجَعَلْنَ يَتَصَدَّقْنَ مِنْ حُلِيِّهِنَّ يُلْقِينَ فِي ثَوْبِ بِلاَلٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« سِطَةُ النساءِ » أوساطهن حَسَباً ونسباً.

« وَالسُّفْعَةُ » سواد في اللون.

« وَالشَّكَاةُ » بفتح الشين: الشكوى.

« والعشير » الزوج.

6. (3039)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bayrama katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikâmetsiz namaz kılardı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı emretti ve O'na itâate teşvik etti. İnsanlara vaaz edip (ölümü, âhireti, cenneti, cehennemi) hatırlattı.

Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu. Ve:

66- 89. hadise ve açıklamasına bakılsın.

"Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!" buyurdu. Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak:

"Niçin ey Allah'ın Resûlü? dedi (niye cehennem odunlarıyız?)" Resulullah açıkladı:

"Zira siz kadınlar çok şikâyette bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz."

Bunun üzerine kadınlar takılarından tasadduk etmeye başladılar. Hz. Bilâl'in eteğine atıyorlardı." [Buhârî, Iydeyn 7; Müslim, Iydeyn 4, (885); Ebû Dâvud, Salât 248, (1141); Nesâî, Iydeyn 19, (3, 186, 187).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise birçok sahâbe tarafından farklı ziyadelerle rivâyet edilmiştir. Burada kaydetmeye değer farklılıklar ihtiva eden bir vechi, Buhârî'nin Kitâbu'l-Hayz'da, *Ebû Saîdi'l-Hudrî* tarafından rivâyet edilmiştir. Aynen şöyle:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kurban veya ramazan bayramında (namaz için) musallâya çıktı. (Namazdan sonra) kadınlar kısmına geçti ve:

"Ey kadınlar cemaati! Sadaka verin, zira bana, sizler cehennem ehlinin ekseriyeti olarak gösterildiniz!" buyurdular. Kadınlar:

"Niye ey Allah'ın Resulü?" dediler.

"Lâneti çok yapıyorsunuz, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben aklı ve dini noksan olanlar arasında, iradesi kavî erkeklerin aklını sizin kadar çelen birini görmedim!" buyurdu. Kadınlar yine sordular:

"Ey Allah'ın Resulü! Dinimizin ve aklımızın noksanlığı nedir?"

"Kadının şehadeti erkeğinin şehadetinin yarısı değil mi?"

"Evet!" dediler.

"İşte bu, dedi. *Kadınların aklının noksanlığıdır. Kadınlar hayız oldukları zaman namaz kılmazlar, oruç tutmazlar öyle değil mi?"* diye sordu. Onlar:

"Evet!" dediler. Aleyhissalâtu Vesselâm:

"İşte bu, dedi, *onların dinlerinin noksanıdır."*

2- Buradaki ifadeler ilk bakışta kadınları istiskâl ediyor gibi gelebilir. Aslında öyle değildir. Çünkü dinimiz, kadın ve erkek her iki cinsi

aynı değerde mütâlaa eder. Ancak kadın ve erkek iki ayrı cinstir her ikisinin hayattaki farklı olan rolleri gereği aralarında fıtrattan yani yaratılıştan gelen bazı farklar vardır. Kadın anne olacaktır, şefkate muhtaç yavruları yetiştirecektir, bu sebeple onlar daha müşfik, daha mülâyim, daha hissî bir mizâca sahiptirler. Bazı tabiblerin ifâdesiyle, kadın-erkek farkı her bir beden hücresinden kendini göktermektedir. İşte İslâm bu fıtrî farkı esas alarak, bir kısım hukukun zâyi olmaması için, onların şehâdetini nâkıs addetmiştir. Şahidlik bir hak olmayıp bir vazifedir. Bu sebeple şahidliğin noksan addedilmesi onların hukukunu zedelemez. Şahidliklerine başvurulacak dâvalarda hukukun korunmasına yönelik bir tedbirdir. Yarattığını en iyi bilen Yaratıcımız (Mülk 14), kadınların fıtratlarından gelen hissiliğin verdiği zaaf sebebiyle, iki kadının şehâdetinin bir sayılmasına ﴿اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰاهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰاهُمَا الْاُخْرٰى﴾ biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatması gerekçesini göstermiştir.

Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste onların, Yaratıcı tarafından beyan edilen bu fıtrî durumlarını aklen noksanlık olarak ifâde buyurmuştur. Yine aynı fıtrî zaafın bir başka tezâhürü olan lâneti çok yapma, hissiyata kapılarak çabuk parlama ve bunun neticesi olarak kocayla geçimsizlik çıkarma vs.'ye parmak basıyor.

Biz, kadınlara yapılan hususî bir hitabede, onların dikkatlerini fıtrî zaaflarına çekmeyi, onların lehine bir davranış olarak görüyoruz. Böylece zaafının şuuruna eren bir kimse, kendisini zayıf olduğu yerde hususi bir kollamaya tabi tutar ve kontrol altına alarak o cihetten gelecek zararı asgariye indirebilir.

Bu noktanın anlaşılması için *Resulullah*'ın وَيْلٌ لِلْاَعْقَابِ مِنَ النَّارِ uyarısını hatırlatmak isteriz. Abdest sırasında abdest uzuvlarında kuru yer bırakılmaması gerekmektedir. Resulullah bu hususu zihinlerde tesbit ederken, yüz veya kolu zikretmiyor. Ökçeyi zikrediyor ve: "Yazık ateşte yanacak o ökçelere!" diyor. Ökçeyi zikredişinin sebebi, onun ihmale uğraması ihtimalinin fazlalığındandır. Aslında yüz veya kol iyi yıkanmayarak kuru yer bırakılsa yine aynı şey söylenebilir: "Yazık ateşte yanacak o yüze -veya kola-!" Abdest uzvu olarak hangisi kuru kalırsa kalsın, hepsinin değeri ve hükmü aynıdır. Ancak ayağın tam yıkanabilmesi için hususi itina gösterilmesi gereklidir. İşte bu sebeple Efendimiz o hususa ayrı bir ağırlık vermiş, oraya dikkat çekmiştir.

Kadınlar içinde durum böyledir. Resulullah onların bu zayıf noktalarına dikkatlerini çekerek o cihette her an maruz kalacakları tehlikeye karşı her an uyanık olmalarını sağlamak istemiştir.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Kadınlara vaaz etmek, onlara dinin ahkâmını öğretmek, vazifelerini hatırlatmak müstehabtır.

★ Kadınları sadaka vermeye teşvik etmek müstehabtır.

★ Kadınların ta'lîmi için ayrı bir gün, ayrı bir zaman ayırmak, müstakil bir mecliste onlara hitab etmek de müstehabtır, yeter ki fitne ve fesaddan emin olunsun.

★ Kadınlar bayramlarda musallâya çıkabilirler.

★ Kadının kendi malından kocasının izni olmadan tasarruf hakkı vardır, sadaka vermesi caizdir. Bu tasarruf belli bir miktarla da kayıtlı değildir. Mâlikîler "Üçte bir çerçevesinde yetkilidir, fazlasında değil..." demiştir.

★ Sadaka, azabı uzaklaştıran sebeplerden biridir. Zira Aleyhissalâtu Vesselâm kadınlara sadaka emretti. Sebep olarak cehennem ehlinin ekseriyetini teşkil ettiklerini söyledi, yani ondan kurtulmak için sadaka vermelerini hatırlatmış oldu.

★ Nasihatı çok yapmak, muhataba göre sert çıkışmak müstehabtır.

★ Muhtaçlar için zenginlerden sadaka taleb etmek caizdir, tâlib muhtaç olmasa da.

★ Rivâyet, sahâbe hanımların cömertliğini, Resulullah'ın emirlerine icâbette acele ettiklerini de göstermektedir. Zira takılarından herkes yüzük, küpe, bilezik her ne varsa tasaddukta bulunmuşlardır.

★ Nankörlük haramdır.

★ Kötü sözleri çok kullanmak, lânet, sebb, şetm vs. haramdır. Nevevî bunları kebâirdan saymıştır.

★ Lânet kötülenmiştir, yani Allah'ın rahmetinden uzak kılınmasını taleb etmek dinimizde mezmumdur, dili alıştırmamalıdır.

★ Dinden çıkarmayan günahlara, tağliz maksadıyla küfür denmesi caizdir.

★ Akıl, ziyade ve noksan olabilir, îman da böyle.

★ Kadınlardaki noksanlığı zikretmek onları levm etme gayesi gütmez, çünkü bu, yaratılıştan gelmektedir. Bu noksanlar sebebiyle fitneye düşmelerini önlemek için bir uyarıdır. Nitekim hadiste azabın, noksanlıkları sebebiyle değil, küfran vs.'leri sebebiyle olacağı söylenmiştir.

★ Din noksanlığı sadece günah hâsıl eden şeylerle olmaz, daha umumi şeylerden de ileri gelebilir, zira bu nisbi, izafi bir durumdur. Sözgelimi kâmil, ekmelden nâkıstır. Bu sebeple hayızlı kadın, bu esnada namazı terketmekle günaha girmez, fakat namaz kılana nisbetle nâkıstır.

★ Hadiste talebenin hocasına, tâbi olanın tâbi olduğu kimseye anlamadığı hususlarda başvurmasının caiz olduğu ifade edilmektedir.

★ Bu rivâyet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüce ahlâklarına, müsâmaha, rıfk ve re'fet gibi sâmî sıfatlarına da delâlet etmektedir.

3040 ٧- وعن عبيدالله بن عبدالله بن عُتبة بن مسعود قال: [سَأَلَ عُمَرُ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: مَا كَانَ يَقْرَأُ رسولُ اللهِ ﷺ في الأَضْحَى وَالْفِطْرِ. قالَ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا بِقَافْ وَالْقُرآنِ الْمَجِيدِ. وَاقْتَرَبَتْ السَّاعَةُ وانْشَقَّ الْقَمَرُ]. أخرجه الستة إلا البخاري.

7. (3040)- *Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe İbni Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Ebû Vâkid el-Leysî (radıyallahu anhümâ)'ye sordu:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban ve ramazan bayramlarında ne kırâat buyururdu?"

"Resulullah bu namazlarda Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid, *İkterebeti's-sâatu ve'n-Şakka'l-Kameru* sûrelerini okurdu" diye cevap verdi." [Müslim, Iydeyn 14, (891); Muvatta, Iydeyn 8, (1, 180); Ebû Dâvud, Salât 252, (1154), Tirmizî, Salât 385, (534); Nesâî, Iydeyn 12, (3, 183, 184).]

3041 ٨- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ وَفِي الْجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ، وَرُبَّمَا اجْتَمَعَا فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ فَقَرَأَ بِهِمَا]. أخرجه الستة إلا البخاري.

8. (3041)- *Nu'mân İbnu Beşîr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bayramlarda ve cumada *Sebbihi'sme Rabbike'l-A'lâ, Hel etâke* hadîsu'l-ğâşiye okurdu. Bazan cuma ve bayram bir günde birleşirlerdi. Resulullah bu sûrelerin her ikisini de (cuma ve bayram) namazlarında birlikte okurdu." [Müslim, Cum'a 62, (878); Muvatta, Cuma 19, (1, 111); Ebû Dâvud, Salât 242, (1122, 1123); Tirmizî, Salât 385, (533); Nesâî, Iydeyn 13, (3, 184).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivâyet *Resulullah*'ın cuma ve bayram namazlarında Fati-

ha'dan sonra zamm-ı sûre olarak neleri okuduğunu göstermektedir. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayetine göre, birinci rek'atte Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid'i; ikinci rek'atte ise İkterebeti's-Sâatü Ve'n-Şakka'l-Kameru sûrelerini okumaktadır. *Nu'man İbnu Beşîr*'in rivâyetine göre birinci rekatte Sebbihi'sme rabbike'l-A'lâ'yı, ikinci rek'atte de Hel etâke *hadîsu'l-ğâşiye'yi* okumaktadır.

İki ayrı rivâyetin varlığı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunlardan birini seçmede musır olmadığını, bazan birini bazan ötekini ve hatta daha başka sûreleri de okumuş olabileceğini, ama yine de çoğunlukla bunları kırâat buyurduğunu ortaya kor. Nitekim, cumanın birinci rek'atinde Cuma sûresi'ni,ikinci rek'atte de Münâfikûn Sûresi'ni okuduğu da rivâyet edilmiştir (2881, 2883. hadisler).

Hasan-ı Basrî'nin, imamın bu namazlarda dilediği herhangi bir sûreyi de okuyabileceğine dair beyânını Ebû Hanîfe ve ashâbından İbnu Ebî Şeybe rivâyet etmiştir. İbnu Uyeyne, cumalarda sadece bu rivâyetlerde gelenleri okumanın mekruh olduğunu söylemiştir. İbnu Mes'ud, Hz. Ebû Bekr'in Bakara'yı okuduğunu rivâyet etmiştir. Bu hususta başka rivâyetler de mevcuttur.

CUMA VE BAYRAMIN AYNI GÜNE RASTLAMASI

3042 ١– عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: اجتمع في يومكم هذا عيدان فمن شاء أجزأه من الجمعة وإنا مجمعون]. أخرجه أبو داود.

1. (3042)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyene (bayram namazı) cuma için de yeterlidir. Biz her ikisini birleştiriyoruz."* [Ebû Dâvud, Salât 217, (1074); İbnu Mâce, İkâmet 166, (1311).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif rivâyetler, gerek *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde ve gerekse daha sonra, bayram namazının cumaya rastladığını belirtir. Bu durumda iki bayramın bir günde ictima etmesi mevzubahistir: 1- Cum'a bayramı, 2- Kurban (veya Ramazan) bayramı.

Sadedinde olduğumuz rivâyet, bu durumda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram namazını kıldırdığını, cumayı da kılıp kılmama hususunda cemaati muhayyer bıraktığını göstermektedir. Öyle ise, bayram namazı kılınması halinde, cuma namazını kılmanın da, kılmamanında caiz olması gerekir. Ancak bayramı kılamayana, cumayı kılmak muhayyer olmaz, farz olmaya devam eder. Bir grup âlim, imam ile üç kişiyi bu hükümden hariç tutmak kaydıyla buna hükmeder. Müteakiben kaydedilecek olan *İbnu'z-Zübeyr* hadisi (3044) meseleyi ashâbın da buna yakın anladığını göstermektedir.

İmam Şâfiî ve bir grup âlim ise, bu ruhsatı kabul etmezler. Onlara göre "cumanın vacib olma delili bütün cuma günlerine şâmildir, bayramın rastladığı gün de bu âmm hükme dahildir; tahsis ifade eden rivâyetler, sened yönüyle, bu hükmü değiştirecek güçte değildir."

Atâ'ya göre bu bâbta gelen hadis sahihtir ve ruhsat âmmdır, herkesi içine alır. *İbnu'z-Zübeyr* de böyle tatbik etmiştir. Görüleceği üzere İbnu'z-Zübeyr, bayramı kıldığı gün sadece cumayı değil, öğleyi de kıldırmamıştır. Bu hususu bazıları şöyle izah etmiştir: "Cuma günü cuma namazı asıldır, öğle namazı ona bedeldir. Bu görüşten şu netice çıkar: Aslın vücubu, eda imkânına rağmen düşerse, bedel de düşer." Ancak, cuma gününde öğle namazının asıl, cumanın bedel olduğunu, zira ilk defa öğlenin farz kılındığını, cuma namazının ise müteahhiren farz kılındığını söyleyerek bu görüşe itiraz eden de olmuştur. Bunlara göre cumayı kaçırana öğlenin icmâen farz olması da öğlenin asıl olduğuna bir delildir.

İbnu'z-Zübeyr hadîsinde bazı açıklama daha sonra gelecek.

3043 ٢ – وعن أبي عبيد سعيد بن عبيد: [أَنَّهُ شَهِدَ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَصَلَّى قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَاكُمْ عَنْ صِيَامِ هَذَيْنِ الْعِيدَيْنِ. أَمَّا أَحَدُهُمَا فَيَوْمُ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ، وَأَمَّا الآخَرُ فَيَوْمٌ تَأْكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسُكِكُمْ. قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: وَشَهِدْتُهُ مَعَ عُثْمَانَ فَصَلَّى قَبْلَ أَنْ يَخْطُبَ، وَكَانَ ذَلِكَ يَوْمَ جُمُعَةٍ. فَقَالَ لأَهْلِ الْعَوَالِي: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْتَظِرَ الْجُمُعَةَ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى أَهْلِهِ فَقَدْ أَذِنَّا لَهُ]. أخرجه الشيخان.

2. (3043)- *Ebû Ubeyd Saîd İbnu Ubeyd*'in anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile bir bayramda beraber olmuştur. Hz. Ömer önce namaz kıldırmış, sonra hutbe okuyup halka şöyle hitab etmiştir:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sizleri bu iki bayram gününde oruç tutmaktan men etti. Bu iki bayramdan biri oruç tuttuğunuz aydaki ramazan bayramınızdır. Diğeri de kurbanlarınızdan yediğiniz günün bayramıdır!"

Ebû Ubeyd der ki: "Ben Hz. Osman (radıyallâhu anh) ile de bayram geçirdim. O da hutbeden önce namaz kıldırdı. Hatta bu bir cuma günüydü. Avâli halkına şöyle dediler:

"Kim cumayı beklemek isterse beklesin, kimde ailesine dönmek isterse dönsün kendisine izin verdik." [Buhârî, Edâhi 16, Savm 66, 67; Müslim, Siyâm 138, (1137).]

AÇIKLAMA:

1- Avâli, "Âliye"nin cem'idir, Medîne'ye yakın köylerin müşterek adıdır.

2- Bu hadis, bayramlardan biri cum'aya rastladığı takdirde, bayram namazını kıldığı takdirde cumanın farziyyetinin düşeceğine hükmedenlere delil olmuştur. Bu hüküm, *Ahmed İbnu Hanbel*'den nakledilmiştir. Ancak, "izin verdik" ifadesinin "geri dönüşü olmayan bir izn"e delâlet etmede sarih olmadığı söylenerek hükme itiraz edilmiştir. Ayrıca, burada izin verilenlerin Avâli ahalisi olması üzerinde de durulmuştur. Çünkü onlar Medîne'ye olan uzaklıkları sebebiyle cuma onlara farz değildi denilmiştir:

3- Bu hadis, iki bayram günlerinde oruç tutmayı tahrim etmektedir. Haram edilen oruç nafile, nezir, kefâret,kaza her çeşit oruçtur. Bu hususta ülemâ icma etmiştir.

Yasağa rağmen tutmuş olan kimsenin hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir.

★ *Ebû Hanîfe*'ye göre bu, oruç sayılır.

★ Cumhur, *Ebû Hanîfe*'ye muhalefet eder. Şöyle ki: Bir kimse "Onbeş gün sonra bir gün oruç tutacağım"dese ve o gün bayrama rastlasa, cumhura göre bu nezri tutmak gerekmez, *Ebû Hanîfe*'ye göre nezir sahihtir, orucu o gün tutmaz, bir başka gün kaza eder. Evzâî: "Kaza eder, ancak bayramı istisna etmeye niyetlenmiş idiyse kaza etmez" der. İmam Mâlik, -bir rivâyette-: "Kazaya da niyet etmiş idiyse kaza gerekir, değilse gerekmez" demiştir.

Buhârî'nin bir rivâyetine göre, bir adam *Abdullah İbnu Ömer*'e gelerek sorar:

"Bir kimse pazartesi günü oruç tutmaya niyet eder, bu da bayrama rastlarsa ne yapmalıdır?"

İbnu Ömer:

"Allah nezirlere uymayı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, bayram günü oruç tutmamayı emretti" diye cevap verir ve kesin bir fetvadan kaçınır.

Ülemâ, *İbnu Ömer*'in davranışını yorumlamada ihtilaf eder. Burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadar söyleyelim ki İbnu Ömer (radıyallâhu anh), sünnete bağlılığından neş'et eden verâsı sebebiyle kesin hükümden kaçınmasıyla meşhurdur, hele bu, ihtilâflı hadislerden ise.

3044 ٣- وعن عطاء بن أبي رباح قال: [صلّى بنا ابن الزبير رضي الله عنهما يوم عيد في يوم جمعة أول النهار. ثم رحنا إلى الجمعة فلم يخرج إلينا وصلينا وحدانا، وكان ابن عباس رضي الله عنهما بالطائف. فلما قدم ذكرنا له فقال أصاب السنة].

3. (3044)- *Atâ İbnu Ebî Rebâh* merhum anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ), bize bir cuma günü gündüzün başında (bayram) namazı kıldırdı. Sonra biz (öğle vakti) cuma namazı kılmak üzere (mescide) gittik. *İbnu'z-Zübeyr,* bize (namaz kıldırmak üzere mescide) gelmedi. Biz de tek başımıza (öğle namazlarımızı) kıldık. O sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Tâif'te idi. Medîne'ye döner dönmez durumu ona açtık.

"Sünnet'e uygun hareket etmiş!" dedi.

3045 ٤ – وفي رواية: [اجتمع يوم الجمعة ويوم الفطر على عهد ابن الزبير. فقال: عيدان اجتمعا في يوم واحد فجمعهما جميعا فصلاهما ركعتين بكرة لم يزد عليهما حتى صلى العصر]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (3045)- Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "İbnu'z-Zübeyr zamanında ramazan bayramı cum'a gününe rastlamıştı."

"İki bayram, aynı günde bir araya geldiler!"dedi. Sonra ikisini birleştirip iki rek'at halinde sabah erkenden kıldırdı. Artık, ikindiyi kılıncaya kadar başka bir şey kılmadı." [Ebû Dâvud, Salât 217, (1071, 1072); Nesâî Iydeyn 32, (3, 194).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de belirttiğmiz gibi bu mesele ihtilaflıdır. *İmam Şâfiî*'den rivâyet edilen iki kavlinden birine ve ülemânın ekseriyetinin görüşüne göre, bayramı kılan kimseye cum'ayı terketme ruhsatı verilmez. Çünkü vücub ifade eden delil mufassal değildir; yani istisnâî duruma yer vermez. Sadedinde olduğumuz hadisler ise, su götürür; aksi istikamette yoruma elverişlidir. Nitekim *İmâm Şâfiî*'den: "Ruhsat şehrin dışında oturanlara verilmiştir" diye kısıtlayıcı açıklama yaptığı da rivâyet edilmiştir.Bu hususa, Hz. Osman'ın şu sözü ile de istidlâl edilmiştir: "Avâli ahâlisinden kim bizimle cuma kılmak isterse (burada kalıp) kılsın, gitmek isteyen de gitsin." Bu hükme: "Hz. Osman'ın sözü ile Resulullah'ın sözü tahsis edilemez" diyerek karşı çıkmak isteyen de olmuştur.

★ *Hanefî* mezhebine göre, bayram cumaya rastladığı takdirde, belde ahalisine cuma vacibtir, bayram kılmakla sâkıt olmaz.

★ *Şâfiî* mezhebine göre, belde ahâlisinden, bayramın kılınması ile cum'a sakıt olmaz, köylerden gelenlerden sâkıt olur. Bayramı kılan, dilerse cumayı beklemeden geri dönebilir, cumayı terkedebilir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Bu durumda bayram kılan kimse, bölge

halkından da olsa, köyden de gelse farketmez, cuma üzerlerinden düşer, sadece öğle namazı kılarlar" demiştir.

★ Atâ: "Hem cuma hem de öğle namazı her ikisi de düşer" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'in öğleyi de kılmadığını ifade etmektedir. Bu hadise göre, cuma namazı meşrû olan sebeplerden biriyle kişinin üzerinden düştüğü takdirde öğleyi kılması da ona vacib olmaz. Atâ işte bu görüştedir. Bunlar görüşlerini, önce de temas ettiğimiz üzere, öğle namazını asıl kabul edip cumanın ona bedel olduğuna hükmetmelerine bina etmişlerdir. Ancak, çoğunluk bu yorumu muvafık bulmamıştır. Cumayı herhangi bir sebeple kılamayana öğleyi kılmak vacib olur.

3046 ٥- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لاَ يَغْدُو إِلَى الصَّلاَةِ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْرًا]. أخرجه البخاري، والترمذي.

5. (3046)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ramazan bayramında, sayıca tek olan birkaç hurma yemedikçe namaza gitmezdi." [Buhârî, Iydeyn 4, Tirmizî, Salât 390, (543).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah'ın Ramazan bayramı namazına giderken birşeyler yemesinin hikmetini, bazı şârihler: "Kimse namaz kılıncaya kadar oruca devam ediliyor zannetmesin diyedir, sanki bu yanlışlığın yolunu kapamak istemiştir" şeklinde açıklamışlardır. Keza: "Oruç tutma vücûbundan sonra orucu açma vücûbu gelince, bunda da Allah'ın emrine uymada acele ve sür'at gerektiği içindir" diyen de olmuştur. Başka te'viller de yapılmıştır.

İbnu Kudâme, namazdan önce birşeyler yemenin müstehab olması hususunda bir ihtilâf bilmediğini belirtir.

2- Hurmanın tercihi, oruç sebebiyle zayıflayan basarın tatlı ile kuvvetlenmesi diye izah edilmiştir. Tâbiîn'den bazısı tatlı, şeylerin (hazımca) kolaylığı, kalbe kazandırdığı rikkat, imâna muvafık olması gibi çeşitli faziletleri sebebiyle, bayram günü mezkûr iftarı, hurma yoksa bal gibi tatlı bir şeyle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Tatlının, bevli tuttuğu da söylenen faziletleri arasındadır.

Esas olan, sade su ile de olsa iftar yapmaktır. Kurban bayramında ise, namaza kadar bir şeyler yenmemesi esastır.

3- Hurmanın tek kılınması Allah'ın birliğine işaret içindir. Resulul-

lah "tek" ile teberrük için imkân olan her şeyi tek yapardı: "Allah tek'tir teki sever" buyurmuştur.

3047 ٦– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَخْرُجَ إِلَى الْعِيدِ مَاشِياً، وَأَنْ تَأْكُلَ شَيْئاً قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ]. أخرجه الترمذي.

6. (3047)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Bayram namazına yaya gitmen, çıkmazdan önce birşeyler yemen sünnettendir." [Tirmizî, Salât 382, (530); İbnu Mâce, İkâmet 161, (1296).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram namazına yaya gitmenin müstehab olduğunu ifade ediyor. Hadis zayıf ise de aynı hükmü ifâde eden başka hadislerle takviye edilmiştir. Namazdan önce yeme, ramazan bayramına hastır. Kurban bayramında namazdan dönünceye kadar bir şey yenmez. Nitekim önceki hadiste geçti.

3048 ٧– وعن بُرَيدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَطْعَمَ وَلاَ يَطْعَمُ يَوْمَ الأَضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ]. أخرجه الترمذي.

7. (3048)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ramazan bayramı namazına bir şeyler yemeden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yemezdi." [Tirmizî, Salât 390, (542).]

3049 ٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَأْخُذُ يَوْمَ الْعِيدِ فِي طَرِيقٍ ثُمَّ يَرْجِعُ فِي طَرِيقٍ آخَرَ]. أخرجه أبو داود.

8. (3049)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram namazına giderken bir yoldan gider, dönerken başka bir yoldan dönerdi." [Ebû Dâvud, Salat 254, (1156).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bayram namazına gidiş ve gelişi başka başka yollardan yapmanın müstehab olduğunu ifade etmektedir. Bu, hem imam ve hem de me'mûm için böyledir. Ulemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmekte müttefiktir. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gidiş ve gelişi ayrı ayrı yollardan yapmasının hikmeti hususunda ihtilaf etmiştir.

3050 ٩- وعن أم عطية رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نُخْرِجَ فِي الْعِيدِ الْعَوَاتِقَ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضَ. فَأَمَّا الْحُيَّضُ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَدَعَاءَهُمْ وَيَعْتَزِلْنَ مُصَلَّاهُمْ]. أخرجه الخمسة.

9. (3050)- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah bize, bayram namazlarına genç kızları, çadırda kalan genç bâkireleri, ve hayızlı kadınları da çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları müslümanların cemaatlerini görmeleri, dualarında hazır bulunmaları içindi, bunlar namazgâhların dışında kalacaklardı." [Buhârî, Iydeyn 15, 20, Hayz 23, Salât 2, Hacc 81; Müslim, Iydeyn 10, (890); Ebû Dâvud, Salât 247, (1136-1139); Tirmizî, Salât 388, (539, 540); Nesâî Iydeyn 3, 4, (3, 180, 181).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet ve benzerleri, bayram namazlarına mümkün mertebe herkesin katılmasının teşvik edildiğini göstermektedir. Muhaddar denen ve çadırda kalan genç kızların ve hatta namaz kılmayan hayızlı kadınların, küçük çocukların dahi katılmalarının taleb edilmesi rivâyetlerde gelmiştir.

2- Hadise rağmen Selef büyükleri kadınların bayrama çıkmaları hususunda ihtilaf etmiştir. Bir grup, bunu kadınların bir hakkı görür. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ali, İbnu Ömer* vs. bu görüştedir. Bazıları da buna karşıdır. *Urve, Kâsım, Yahya El-Ensârî, İmam Mâlik, Ebû Yusuf* bu görüştedir. Ebû Hanîfe bir defasında "caiz" derken, bir başka defasında "caiz değil" demiştir.

Hattâbî der ki: "Resulullah bütün kadınların bayram günü musallâya gelmelerini emretmiştir, tâ ki özrü olmayanlar namaz kılsın, özrü olanlar da yapılan duaların bereketinden müstefid olsun. Hadiste, herkesin namazlara, zikir meclislerine katılması, sâlihlerin yakınlığını elde etmesine teşvik vardır, tâ ki onların bereketine nâil olsunlar."

Ümmü Atiyye'nin Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyetinde bu teşvikin neticesini görmekteyiz: "Hayızlı kadınlar insanların gerisinde durup herkesle birlikte tekbir getiriyorlardı."

3051 ١٠- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُخْرِجُ الْعَنَزَةَ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ الْأَضْحَى يَرْكُزُهَا فَيُصَلِّي إِلَيْهَا]. أخرجه النسائي.

10. (3051)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ve Kurban bayramlarında yanında bir mızrak olduğu halde musallâya çıkıyor, (namaz sırasında kıble cihetine) sütre olarak dikiyor, ona doğru namazını kılıyordu." [Nesâî, Iydeyn 10, (3, 183).]

3052 ١١ – وعن ثعلبة بن زهدم: [أنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عنه استخلف أبا مسعودٍ رضي اللهُ عنه على النَّاسِ فخرج يوم عيدٍ فقال: يا أيُّها النَّاسُ إنَّهُ ليس من السُّنَّةِ أنْ يُصلَّى قبل الإمامِ]. أخرجه النسائي.

11. (3052)- *Sa'lebe İbnu Zehdem* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh) Ebû Mes'ud (radıyallâhu anh)'u halkın başına koyup kendisi bayram günü namaza gitti ve: "Ey insanlar! dedi, imamdan önce namaz kılmak sünnette yoktur!" [Nesâî Iydeyn 6, (3, 181, 182).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallâhu anh) burada, imamdan önce namaz kılmanın kerâhetine dikkat çekiyor. Yasaklama musallâya has gözükmüyor, mutlak olarak geldiğine göre evde de, mescidde de olsa imamdan ayrı olarak ondan önce namaz kılınmamalıdır.

İKİNCİ BÂB
BAZI SEBEPLERE BAGLI NAFİLELER

(Bu babta dört fasıl vardır)

★

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

★

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAĞMUR) NAMAZI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET (DİLEK) NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam dinine göre, cin ve insanların yaratılışı ibadet içindir. İbadet kulla Allah arasındaki en yüce irtibattır. İbadetin zekât, oruç, hacc sadaka gibi değişik tezahürleri ve çeşitleri vardır. Bütün ibadet çeşitleri arasında en yücesi, en ulvî ve en kıymetlisi namazdır. Bu sebeple namaz, İslâm'ın direği ve alemi olmuştur.

Namaz İslâm'ın en ziyade üzerinde durduğu, en fazla ehemmiyet verdiği ibadettir. Büluğdan ölüme aklı başında her insana şâmildir; yaşı, cinsiyeti, içinde bulunduğu şartları ne olursa olsun namazı bırakması, muaf sayılması mümkün değildir. Âdetâ mü'min, namaz için yaratılmıştır; namaz kılmak için müslümandır.

Bu kıymetli, ehemmiyetli ibâdetin farz, vacib ve nafile nev'inden çeşitleri var. Bunlardan farzları ve farzlarla birlikte kılınan nafileleri (revâtib) gördük.

Burada, din tarafından tesbit edilen bazı vesilelerle kılınması gereken namazları göreceğiz. Bunlar vacib değildir, kılmayanlar günahkâr olmaz. Ancak yapan büyük fazilete erer, mü'minlik edebine kâmil mânada uymanın bazı adımlarını daha atmış olur. Bunlar da Resulullah'ın irşadıyla belirlenmiştir. Onlar sayesinde, ibadet yapmamız gereken mühim vakitleri öğrenir ve anlarız ki, farz ve vacibler dışında bazı hâricî durumlara, mevsimlere, coğrafî ve kevnî şartlara göre ortaya çıkan ibadet ve namaz vakitleri vardır.O vakitler gelince kulluğumuzu izhara, Resul-ü Ekrem'e ve sünnetine bağlılığımızı göstermeye koşmamız istenmektedir.

Evet hâlikımız mâbudumuzdur,

Bizleri âbidler,

Dünyayı da bir mâbet

Olarak yaratmıştır.

Farz dışı namazlar mâbedde âbidin edebidir.

Sadedinde olduğumuz bâbta göreceğimiz tahiyyetü'l-mescid, istihâre, hâcet, tesbih, cenaze... namazları, bu açıdan değerlendirilmeli ve bilinmelidir ki, güneşin batması akşam namazının vakti olduğu gibi, kuraklık da istiska (yağmur) namazının vaktidir. Diğerleri de öyle...

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

Küsûf ve *hüsûf* namazları güneş ve ayın tutulmaları zamanında kılınan namazların adıdır. Bazı âlimler küsûf güneş tutulması için, husûf da ay tutulması için kullanılır demiştir. Aksini söyleyen de vardır. Ancak esas olan şudur: Küsûf ve hüsûf kelimeleri müteradif gibidir, her ikisi de hem güneş ve hem de ay tutulması için kullanılır. Bunların tutulmaları sırasında cemaatle olsun, münferiden olsun iki veya dört rek'at namaz kılmak müstehabtır. Bu namazlar musallâ denen sahrada da kılınabilir. Bu namaz ay ve güneşi tutulma halinden kurtarmak gaysiyle yapılan bir dua ma'nâsına gelmez. Herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumuyla da bir alakası yoktur. Allah'ın tecellî eden âyeti karşısında duyulan haşyeti ibadetle ifâdeden, sünneti îfâ etmekten ibarettir.

Şiddetli rüzgar, fazla karanlık, yer sarsıntıları, gece vakti görülen fazla aydınlık, umumî salgın hastalıklar, büyük musibetler gibi mûtadın dışında vukûa gelen, hissiyat üzerinde müessir olup dikkatleri kendine çeken hadiseler hengâmında böylü küsûf ve hüsûf namazları nev'inden ibadetler yapılır, bu hadiselerin gerçek fâili Allah hatırlanır, sükûnete erilir, kendine gelinir.

3053 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُسِفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ فَقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، وَهِيَ دُونَ قِرَاءَتِهِ الأُولَى، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، وَهُوَ دُونَ رُكُوعِهِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لاَ

يُكْسَفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ تَعَالَى يُرِيهِمَا عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى الصَّلاَةِ]. أخرجه الستة.

1. (3053)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında güneş tutulmuştu. Hemen kalkıp halka namaz kıldırdı. Namazda kırâatı uzun tuttu. Sonra rükûya gitti, rükûyu da uzun tuttu.Sonra başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rükû yaptı ve rükûyu uzattı, ancak önceki rükûdan kısa idi. Sonra başını kaldırdı, sonra secdeye gidip iki secde yaptı. Sonra kalkıp, birinci rek'atte yaptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneşde açıldı.

Sonra kalkıp halka hitab etti. Dedi ki: *"Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın âyetlerinden iki âyetidir, kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun."* [Buhârî, Küsûf 2, 4, 5, 13, 19, el-Amel fi's-Salât 11, Bed'ü'l-Halk 4, Tefsir, Maide 13; Müslim, Küsûf 1, 8, (901, 902, 903); Muvatta, Küsûf 1, (1, 186); Ebû Dâvud, 261, 263, 264, 265, (1177, 1180, 1187, 1188, 1190, 1191); Tirmizî, Salât 396, (561, 563); Nesâî, Küsûf 6, 7, 10, 11, (3, 127, 128, 129, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis Resulullah'ın halka cemaatle küsûf namazı kıldırdığını ifâde ediyor. Bu namazın meşruiyyetinde ulemâ ittifak eder. Ancak hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Cumhur, müekked sünnet olduğunu söyler.

★ *Ebû Avâne,* Sahih'inde vacib olduğunu tasrih eder, İmâm Mâlik'in de bunu aynen cuma gibi değerlendirdiği belirtilmiştir.

★ *Ebû Hanîfe*'nin de vacib addettiğini *Zeyn İbnu'l-Münîr* naklet-miştir. Hanefilerden bazıları vacib derse de, çoğunluk sünnet olduğuna hükmetmiştir.

2- *Küsûf namazının keyfiyeti:* Bu husus ihtilâflıdır. Bazıları dört rükû, dört secde ile iki rek'at olarak tarif eder. Sadedinde olduğumuz rivâyet, birinci rek'atte iki uzun rükû ile iki uzun kıyamdan bahseder. Kırâatlerin ve rükûların her biri, bir öncekine nazaran biraz kısa da olsa, normalde uzundur.

Bazı rivâyetler iki rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında altı rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında on rükû ve dört secde ile iki

rek'at olarak kılındığı belirtilir. Başka şekillerinin varlığına da Ebû Dâvud'da dikkat çekilir. Buhârî şârihi Aynî bu ihtilaflı tavsif ve târifleri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu namazı farklı şekillerde birçok defalar kılmış olmasıyla izah eder. Rivâyetler, Efendimizin küsûf namazını güneş açılıncaya kadar devam ettirip açılmadan sonra selam verdiğini belirtir. Aynî küsuf namazının uzunluk ve kısalığını bu açılma müddetinin uzun sürmesi veya kısa çekmesi ile de irtibatlandırır. Aynî'ye göre, yerine ve ihtiyaca göre, hadislerde gelen şekillerden biri ile küsûf namazı kılınabilir; hepsi de caizdir.

★ *Hanefîler, İmam Mâlik, İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Sevr ve Leys İbnu Sad*'a göre küsuf namazı iki rekattir.

★ Hanefîler, İbrahim Nehâî ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre küsûf namazı diğer nafileler gibi kılınır, yani her rek'atte bir rükû, iki secde yapılır. İmam-ı Âzam'ın: "Dileyenin dört rek'at ve hatta daha fazla rekat kılabileceğini" söylediği rivâyet edilmiştir.

★ Şâfiî'lerle diğer fakihler, küsûf namazının her rek'atinde iki rükû ve iki secde yapılarak kılınacağını söylemişlerdir. Böylece iki rek'atli bir küsûf namazında dört rükû, dört secde yapılmış olur.

★ *Tâvus, İbnu Cüreyc* ve *Hubeyd İbnu Ebî Sâbit,* küsûf namazının, her rek'atte dört rükû ve iki secde yaparak kılanacağını söylemişlerdir. Bu tarz, Hz. Ali ile İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir.

★ *Katâde, Atâ İbnu Ebî Rebâh, İshak İbnu Râhûye* ve *İbnu Münzîr*'e göre her rekatte üç rükû ve iki secde yapılmalıdır.

3- Sadedinde olduğumuz hadis, küsûf namazından sonra Resulullah'ın halka hitabettiğini belirtir ise de, *Ebû Hanîfe, İmam Ahmed*'e göre bu namazdan sonra hutbe okunmaz. Çünkü, çoğunluk itibariyle rivâyetlerde Resulullah küsûf meydana gelince namaz kılmayı, dua etmeyi, sadaka vermeyi tavsiye buyurmuş, hutbe okunmasını emretmemiştir. Ancak İmam Şâfiî ve bir kısım muhaddislere göre namazdan sonra hutbe okumak müstehabtır.

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAĞMUR) NAMAZI

3054 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَصَابَتْ النَّاسَ سَنَةٌ فَبَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ يوم الجُمُعَة إِذْ قَامَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ يَا رسُولَ الله: هَلَكَ المَالُ، وَجَاعَ الْعِيَالُ، فَادْعُ اللهَ لَنَا، فَرفع يَدَيْه وَمَا نَرَى فِي السَّمَاءِ قَزَعَةً، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِه مَا وَضَعَهُمَا حَتَّى ثَارَ السَّحَابُ أَمْثَالَ الجِبَال، ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ مِنْ عَلَى المِنْبَرِ حَتَّى رَأَيْتُ المَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلَى لِحْيَتِه، فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذَلِكَ وَمِنَ الْغَدِ، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ، وَالَّذِي يَلِيه حَتَّى الجُمُعَة الأُخْرَى، فَقَامَ ذَلِكَ الأَعْرَابِيُّ أَوْ غَيْرُه، فَقَالَ يَا رسُولَ الله: تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ المَالُ، فَادْعُ اللهَ تَعَالَى لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْه وَقَالَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا، فَمَا يُشِيرُ بِيَدِه إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إِلَّا انْفَرَجَتْ، وَصَارَتِ المَدِينَةُ مِثْلَ الجَوْبَةِ].

وفي رواية: «اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا. اللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ الأَوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ. قَالَ: فَانْقَلَعَتْ وَخَرَجْنَا نَمْشِي فِي الشَّمْسِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

«القَزَعَةُ»: بالتحريك: قطعة من الغيم، والجمع قزع.

1. (3054)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cuma günü hutbe verirken bir bedevî kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, malımız helâk oldu, horantamız aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırdı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini geri çekmeden semâda dağlar gibi bulutlar peydah oldu. Derken daha minberden inmemişti bile ki, sakalından

yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki günde de yağdı, onu takib eden günde de yağdı, hatta müteakip cumaya kadar yağış devam etti.

Öyle ki, o bedevî veya bir başkası kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırıp:

"Allahım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" diye dua ettiler. Eliyle bulutlara doğru hangi istikametteki buluta işaret etti ise, bulutlar orada açıldı. Bütün Medîne buluttan temizlendi."

Bir rivâyette de de şöyle denmiştir: *"Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım,dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten yerlere olsun!"* Hz. Enes der ki: "Bulut hemen çekildi, biz de çıkıp güneşte yürüdük." [Buhârî, İstiskâ 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 24, Menâkıb 25, Cum'a 34, 35, Edeb 68, Da'avât 24; Müslim, İstiskâ 9, (897); Muvatta, İstiskâ 3, (1, 191); Ebû Dâvud, Salât 260, (1174, 1175); Nesâî, İstiskâ 1, 9, 10, 17, 18, (3, 154, 155, 158, 160, 165, 177).]

3055 ٢- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [شُكِيَ إلى رَسولِ اللهِ ﷺ قُحُوطُ المَطَرِ، فَأَمَرَ بمِنبرٍ فوُضِعَ لَهُ في المُصلَّى، ووعَدَ النَّاسَ يومًا يخرجُونَ فيهِ قالَتْ: فخرجَ حينَ بدَا حاجِبُ الشَّمْسِ، فقعدَ على المِنبرِ، فكبَّرَ وحمِدَ اللهَ تعالى، ثُمَّ قالَ: إنَّكُمْ شكَوتُمْ جدْبَ دِيارِكُمْ، واستِئخارَ المَطرِ عَنْ إبَّانِ زمانِهِ عنْكُمْ، وقَدْ أمرَكُمُ اللهُ تعالى أنْ تدْعُوهُ، ووعدَكُمْ أنْ يستجيبَ لَكُمْ، ثُمَّ قالَ: الحَمْدُ للهِ ربِّ العَالَمِينَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ يفعَلُ ما يُرِيدُ. اللَّهُمَّ أنْتَ اللهُ لاَ إلهَ إلاَّ أنْتَ الْغَنِيُّ ونحنُ الفُقَراءُ، أنْزِلْ علينا الغَيْثَ، واجعَلْ ما أنْزَلْتَ لنا قُوَّةً وبلاغًا إلى حينٍ، ثُمَّ رفَعَ يدَيْهِ فلَمْ يَزَلْ في الرَّفْعِ حتَّى بدَا بياضُ إبطَيْهِ، ثُمَّ حوَّلَ إلى النَّاسِ ظَهْرَهُ، وحوَّلَ رِداءَهُ، وهُوَ رافِعٌ يدَيْهِ، ثُمَّ أقبلَ على النَّاسِ ونزَلَ فصلَّى ركْعتَيْنِ، فأنْشأَ اللهُ تعالى سَحابَةً فرعَدَتْ وبرقَتْ، ثُمَّ أمْطَرَتْ بإذْنِ اللهِ تعالى، فلَمْ يأْتِ مَسْجِدَهُ حتَّى سالَتِ السُّيُولُ، فلَمَّا رأى سُرْعَتَهُمْ إلى الْكِنِّ ضَحِكَ حتَّى بدَتْ نواجِذُهُ، ثُمَّ قالَ: أشْهَدُ أنَّ اللهَ على كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وأنِّي عَبْدُ اللهِ ورَسُولُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3055)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yağmur kıtlığından şikâyet edildi. Bunun üzerine bir minber getirilmesini söyledi. Musallaya minber kuruldu. Halka, oraya gidilecek gün tesbit edildi."

Hz. Âişe devamla der ki: "Güneşin kızıllığı ufukta görülür, görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturdu. Tekbir getirdi. Allah'a hamdetti. Sonra:

"Sizler memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal yağma zamanında gelmeyip gecikmesinden şikâyetlendiniz. Allah (celle celâluhu) kendisine dua etmenizi emrediyor. Duanıza icâbet edeceğini vaadetti" buyurdular ve sonra şöyle dediler:

"Hamd âlemlerin Rabbine aittir ve Rahim'dir, âhiret gününün sâhibidir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Ecel zamanımıza kadar yetecek kıl!"

Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki, koltuk altı beyazlığı göründü. Sonra sırtını halka dönderdi, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka yöneldi. Minberden indi ve iki rek'at namaz kıldı. Anında Allah bulut hâsıl etti. Gök gürledi. Şimşek çaktı. Allah'ın izniyle yağmur başladı.

Resulullah daha mescidine dönmeden seller aktı. Aleyhissalâtu Vesselam, cemaatin sığınağa dönmekteki acelelerini görünce azı dişleri görününceye kadar güldü. Ve: "Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben de Allah'ın kulu ve Resulüyüm" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 260, (1173).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kuraklık olduğu takdirde imamın halkı duaya çağırmasının müstehab olduğunu göstermektedir. İbnu Hibbân, Resulullah'ın burada mezkûr yağmur namazını, hicretin altıncı yılında kıldırdığını zikreder.

2- İkinci hadis, istiska namazının hutbesinde minberin üzerine çıkmanın müstehab olduğuna delildir.

3- İstiska namazı şehrin haricinde kılınmalıdır.

4- Yağmur namazına güneş doğarken gitmek müstehabdır. İbnu Abbâs'tan gelen rivâyetler, Resulullah'ın yağmur namazında, bayram namazındaki gibi yaptığını, bayram namazı vaktinde yağmur namazı kıldırdığını söyler. Ancak şârihler vakit hususunda ülemânın ihtilaf etti-

ğini belirtir. *İbnu Hacer:* "Râcih görüş şudur: "Yağmur namazı için muayyen bir vakit yoktur. Birçok hükmüyle bayrama benzese bile bunun muayyen bir günü olmaması sebebiyle ondan ayrılır" der. *İbnu Kudâme*, kerâhet vaktinde kılınmayacağı hususunda ulemânın icmâından bahseder.

5- Hadiste temas edilen: "Allah'ın dua etmemizi emretmesi" meselesi Kur'anda geçen ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Dua edin icabet edeyim"** (Gâfir 60) âyetindedir.

6- Resulullah, hutbeye hamdele ile başlıyor, besmele çekmiyor. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tahmid'den başka bir şeyle hutbeye başladığını söyleyen hiçbir rivâyet mevcut değildir.

7- Yağmur namazında duâda eller mübâlağalı şekilde kaldırılmalıdır, bu müstehabtır.

8- Hatib elbisesini ters çevirirken kıbleye yönelmelidir.

3056 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [أصابنا مطر ونحن مع رسول الله ﷺ فحسر ثوبه حتى أصابه من المطر، فقلنا: لم صنعت هذا؟ قال: إنه حديث عهد بربه]. أخرجه أبو داود.

3. (3056)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberken bize yağmur isabet etti. Efendimiz elbisesini açtı, bedenine yağmur isâbet etti.

"Bunu niye yaptınız?" diye sorduk.

"**O Rabbinden yeni geliyor**" buyurdular." [Ebû Dâvud, Edeb 114, (5100), Müslim, İstiskâ 13, (898).]

AÇIKLAMA:

1- Yağmurun Rabbinden yeni geldiğini söylemesi: "Yağmur bir rahmettir, Allah Teâlâ onu yeni yaratmıştır, onunla teberrük olunmaya değer" demektir.

2- Yağmur suyundan teberrüken bedene sürünmek müstehabtır. Nevevî'ye göre avret yerleri dışında bedenin her tarafı yağmur sırasında açılıp ıslatılabilir. Bu hadise dayanarak bazı âlimler bu şekilde hükmetmiştir.

3- Bu hadise göre, mertebece, ilimce üstün olan bir kimse, sebebi anlaşılmayan bir şey yaptığı takdirde onunla amel etmek ve başkasını da o amele sevketmek için, mahiyetinin ne olduğunu o şahsa sormak müstehabtır.

4- Yağmur suyu kuyu suyundan efdaldir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

3057 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ شَهِدَ الجَنَازَةَ حَتّى يُصَلّى عَلَيْهَا فَلَهُ قِيـــرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيـــرَاطَانِ، وَالْقِيـــرَاطُ مِثْلُ أُحُدٍ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري.

1. (3057)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim üzerine namaz kılıncaya kadar cenazede hazır bulunursa kendisi için bir kîrat sevab vardır. Kim de cenaze gömülünceye kadar hazır bulunursa iki kîratlık sevab vardır. Bir kîrat'ın miktarı Uhud dağı kadardır."* [Buhârî,Cenâiz 59; Müslim, Cenâiz 57, (946); Ebû Dâvud, Cenâiz 45, (3168); Nesâî, Cenâiz 54, 59, (4, 54-55, 76, 77); Tirmizî, Cenâiz 49, (1040); İbnu Mâce, Cenâiz 34, (1539).]

3058 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَعَىٰ النَّبِيُّ ﷺ النَّجَاشِيَّ رَحِمَهُ اللهُ في الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، وَخَرَجَ بِهِمْ إِلى الْمُصَلَّى فَصَفَّهُمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ]. أخرجه الستة.

2. (3058)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Necâşî rahimehullah'ın vefatını, ölümünün aynı gününde haber verdi. Ashâbıyla musallâya gitti, orada saf bağlatıp dört tekbir getirerek namaz kıldırdı."

3059 ٣- وفي أخرى للشيخين والنسائي: [نَعَىٰ النَّجَاشِيَّ في الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَلَمْ يَزِدْ].

3. (3059)- Sahiheyn ve Nesâi'de gelen bir diğer rivâyette şöyle denir: " [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] Necâşî'nin ölüm haberini öldüğü günde haber verdi ve:

"Kardeşiniz için (Allah'tan) mağfiret taleb edin" dedi ve başka bir şey söylemedi." [Buhârî, Cenâiz 4, 55, 61, 65; Menâkibu'l-Ensâr 38; Müslim, Cenâiz 62, 63, (951); Muvatta, Cenâiz 14, (1, 226, 227); Ebû Dâvud, Cenâiz 62,(3204); Tirmizî, Cenâiz 37, (1022); Nesâî, Cenâiz 76, (4, 72).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* mü'min kardeşinin cenazesine katılmayı, ona karşı olan vazifelerinden biri olarat teşrî etmiş, birçok hadislerinde bunu tekrar etmiştir. Bu dinî vazifenin yerine getirilmesi büyük sevabı mucibtir. Ancak sevab, cenazeye katılma nisbetinde artmaktadır. En büyük sevab, namaz ve def'ine varıncaya kadar, cenaze ile ilgili hizmetlerin hepsine katılana verilecektir.

Şu halde en azından komşu ve yakınların cenazesine, defnedilinceye kadar iştirak etmek, yardımcı olmak dîn-i mübîn-i İslâm'ın vazettiği güzel âdâbtan biridir.

2- Son iki hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir mûcizesine şâhid olmaktayız: Habeşistan'da vefat eden Habeş kralı Necâşî'nin vefatını, aradaki bunca mesafeye rağmen öldüğü gün haber veriyor, gıyabında cenâze namazı kıldırıyor. Bilâhare gelen haber, Resulullah'ın namaz kıldırdığı aynı günde Necâşî'nin ölümünü bildiriyor ve önceki ihbarı doğruluyor.

3- *Necâşî,* aslında Habeş kralının ismi değil lakabıdır. Tıpkı Türk hükümdarlarına hâkan, İran krallarına kisra, Bizans krallarına kayser denmesi gibi. Asıl adı Ashame'dir (Arapçada Atiyye demektir).

Resulullah Hudeybiye sulhü üzerine civar meliklere elçiler göndererek İslâm'a davet etmişti. Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'yi de bir mektupla Necâşî'ye göndermişti. Necâşî, Resulullah'ın mektubunu alınca büyük bir saygı ile yüzüne sürer ve müslüman olur. Müslümanlığını Resulullah'a yazarak bildirir. Kendisine sığınan müslümanlara himayekâr olur, güzel muâmelede bulunur. Necâşî öldüğü zaman Resulullah, Ashâbına: قد مات اليوم عبد صالح يقال له اصحمة **"Bugün, kendisine Ashame denen sâlih bir kul vefat etti. Kalkın Ashame üzerine namaz kılın..."** der. Âl-i İmrân'ın 199. âyetinin Necâşî hakkında indiği belirtilmiştir: وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ "Hakikat, ehl-i kitap içinde Allah'a, ve hem size indirilene, hem kendilerine indirilene -Allah'a büyük saygı gösteren kimseler olarak- inananlar da vardır...

Şunu da belirtelim: Resulullah'ın cenaze namazını kıldırdığı Necâşî ile, mektup yazdığı Necâşî'nin başka başka şahıslar olduğu da rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih Aleyhissalâtu vesselâm'ın, müslüman olan *Necâşî*'nin vefatından sonra yerine geçen Necâşî'ye de mektup yazmış olması ihtimali üzerinde de durulmuştur.

4- Bir kimse öldüğü zaman bunu ilân etmek mübahtır. Bu sûretle halkın cenazeye iştirakleri sağlanır. Bazı âlimler ve Hanefîlerin ekseriyeti bunu müstahsen ve gerekli bulurlar. Böylece çok sayıda kimsenin cenaze namazına iştirâki ve dua etmeleri sağlanmış olur.

Şâfiîlerle, *Ahmed İbnu Hanbel* ölüm haberini ilân etmeyi mekruh addederler, sadece ölenin dost ve yakınlarına duyurmayı uygun görürler.

Nevevî, mekruh addedilen ölüm ilânının cahiliye âdetlerine uygun tarzda yapılan ilân olduğunu söyler. Belirttiğine göre cahiliye devrinde şerefli bir kimse ölünce bütün kabilelere atlı haberci gönderip: "Falanın ölmesiyle bütün Araplar helâk olmuştur" şeklinde ifadelerle bağırıp çağırmaya, feryad u figân etmeye yer verirlerdi. İslâm bu tarzı yasaklamıştır.

5- Hz. Peygamber'in, ölüm haberini mescidde verdiği hâlde namaz için müsallâya çıkmasından, cenaze namazının mescidde kılınmayacağı hükmünün çıkarılmasına sebep olmuştur.

6- Cenâze namazını saf teşkil ederek kılmak sünnettir.

7- Hadis gâib üzerine namaz kılınabileceğini gösterir. *İmam Şâfiî* ile İmam Ahmed gâib üzerine cenaze namazı kılınabileceğine kail olmuşlardır.

8- Cenâze namazında alınacak tedbirlerin sayısı ihtilaf konusudur. Râviler, üçten yediye kadar muhtelif sayıda rakamlar söylerler. İbnu Mes'ud: "Cenaze namazında imam kaç tekbir alırsa, cemaat de o kadar tekbir alır" demiştir.

3060 ٤- وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال: [كَانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ يُكَبِّرُ عَلَى جَنَائِزِنَا أَرْبَعًا، وَإِنَّهُ كَبَّرَ عَلَى جَنَازَةٍ خَمْسًا، فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ كَانَ النَّبِى ﷺ يُكَبِّرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. (3060)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* anlatıyor: "Zeyd İbnu Ebî Erkam cenazelerimiz üzerine dört tekbir getirirdi. Bir ara bir cenaze üzerine de beş tekbir getirmişti. Sebebini kendisinden sordum, dedi ki: "Resulullah o tekbirleri getirirdi." [Müslim, Cenâiz 72, (957); Ebû Dâvud, Cenâiz 58, (3197); Tirmizî, Cenâiz 37, (1023); Nesâî, Cenâiz 76, (4, 72).]

3061 ٥- وعن حميد بن عبدالرحمن قال: [صَلَّى أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ، وَكَبَّرَ ثَلَاثًا،

وَسَهَا فَسَلَّمَ، فَقِيلَ لَهُ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَكَبَّرَ الرَّابِعَةَ ثُمَّ سَلَّمَ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

5. (3061)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) (cenaze) namazı kıldı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç sefer tekbir getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selam verdi." [Buhârî, Cenâiz 65, (Bunu ta'lik olarak, bâb başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Cenaze namazında getirilecek tekbirlerin sayısı hususunda ihtilâflı rivâyetler gelmiştir. Teysîr'in yukarıda kaydettiği iki rivâyet, çoğunluğun benimsediği görüşü aksettirmektedir. Yani cenaze namazında tekbir sayısı dörttür.

İbnu Hacer'in kaydettiği açıklama şöyle: Selef bu tekbirlerin sayısında ihtilâf eder. Müslim'in *Zeyd İbnu Erkam*'dan rivâyetine göre beştir. Ve bunu Resulullah'a nisbet eder.

İbnu'l-Münzîr'in İbnu Mes'ud'dan rivâyetine göre, Benî Esed'den bir cenazeye namaz kıldırmış, beş tekbir getirmiştir.

Yine *İbnu'l-Münzir* ve başkalarının Hz. Ali'den rivâyetine göre, (radıyallâhu anh) Bedir ashâbına altı tekbir, sahâbeye beş tekbir, bir başka cenazeye dört tekbir alırdı.

Ebû Mâbed der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın arkasında bir cenazenin namazını kıldım Üç kere tekbir getirmişti.."

Bu hususta başka görüşler de vardır.

Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in dediğine göre, cenaze namazında tekbir sayısı dört ve beştir, Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.

Beyhakî'nin Ebû Vâil'den kaydettiğine göre, Resulullah zamanında tekbir sayısı yedi, altı, beş ve dört idi. Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.

Hülasa, büyük çoğunluk cenaze tekbirinin dört olduğunu söyler. *İbnu Hacer*, üç olduğunu söyleyen rivâyetler için: "İftitah tekbirini hesaba katmayanlara göre üç olmalıdır" diyerek üç diyenlerle dört diyenleri te'vil ve te'lif eder.

3062 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً، وهذا لفظ أبو داود.

6. (3062)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir cenaze üzerine namaz kılmış ve namazda Fâtiha'yı okumuştur. Bu hususta kendisine (niye onu okuduğu) sorulunca: "Bu, sünnettendir!" diye cevap vermiştir." [Buhârî, Cenâiz 66, Ebû Davud, Cenâiz 59, (3198); Tirmizî, Cenâiz 39, (1026); Nesâî, Cenâiz 77, (4, 74, 75).]

AÇIKLAMA:

Fatiha'nın cenaze namazında okunmasının sünnetten olması demek, onun okunmasının meşruiyyetine delil var demektir. Nitekim *İbnu'l-Münzir, İbnu Abbâs, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahremé* den bunun meşruiyyetini nakletmiştir. Ancak sahâbenin: "...Sünnettendir" dediği şeyin hükmen merfu sayıldığı, çoğunluğun görüşüdür.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye de böyle hükmetmiştir. *Ebû Hüreyre* ve *İbnu Ömer* "cenâze namazında kırâat yok" demişlerdir.

3063 ٧– وعن نافع: [أن ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ لاَ يَقْرَأُ في الصَّلاَةِ على الجَنَازَةِ]. أخرجه مالك.

7. (3063)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer, cenâze için kılınan namazda kırâata yer vermezdi." [Muvatta, Cenâiz 19, (1, 225).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenaze namazında Fâtiha sûresini okumaz, dua ve senâ ile yetinirdi. Ebû Hüreyre ile Tâbiînden birçokları bu görüştedir, *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* de bu görüşte olmuşlardır.

Daha önceki rivâyette de görüldüğü üzere İbnu Abbâs, İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme Fâtiha okumanın meşruluğuna hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Bunlar Fâtiha'yı okumanın vacib olduğunu iddia etmezler müstehabtır derler. Fatiha'nın namazın neresinde okunacağı da tasrih edilmez. Ancak ilk tekbirden sonra okunacağına dair zayıf rivâyetler gelmiştir.

Beyhakî'de zayıf bir senetle Hz. Câbir'den gelen bir rivâyete göre, ilk tekbirden sonra Fâtiha'nın okunması meşrûdur. Nesâî'nin Ebû Ümâme'den kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: "Cenaze namazında sünnet şudur: "Tekbir getirilir, sonra Fâtiha okunur, sonra Resulullah'a salât okunur, sonra ölüye dua edilir; kırâat sadece ilk tekbirdedir."

3064 ٨- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَلَّيتُمْ عَلى المَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ]. أخرجه أبو داود.

8. (3064)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlasla dua edin." [Ebû Dâvud, Cenâiz 60, (3199); İbnu Mâce, Cenâiz 23, (1497).]

AÇIKLAMA:

Cenâze için yapılan duanın hâlisâne olması gerekir. Yani ölünün istifade edeceğine inanarak samimi hislerle dua etmelidir. Hadis mutlak geldiğine göre, cenaze sâlih bir kişi de olsa gayr-ı sâlih bir kişi de olsa hüküm aynıdır, ayırım yapılmaksızın hayırlı dualarda bulunulmalıdır. Şârihler: "Çünkü günahlara bulaşan kimse, mü'min kardeşlerinin dua ve şefaatlarına daha çok muhtaçtır. Bu sebeple onlara getirilmiş, önlerine çıkarılmıştır."

3065 ٩- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [وسئل كَيْفَ تُصَلِّي عَلى الجَنَازَةِ؟ فقَالَ: أَتْبَعُهَا مِنْ بَيْتِ أَهْلِهَا، فَإِذَا وُضِعَتْ كَبَّرْتُ وَحَمِدْتُ اللهَ تَعَالى وَصَلَّيْتُ عَلى نَبِيِّهِ ﷺ ثُمَّ أَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وَابْنُ أَمَتِكَ. كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ، اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ، وَإِنْ كَانَ مُسِيئاً فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ. اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ]. أخرجه مالك.

9. (3065)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, kendisine: "Cenaze üzerine nasıl namaz kılarsın?" diye sorulmuştu. Dedi ki:

"Ailesinin evinden tâkibe başlarım, yere kondu mu tekbir getirir, Allah'a hamd, Resulüne salât eder, sonra şu duayı okurum:

"Ya Rabbi o senin abdindir, abdinin oğludur, câriyenin oğludur. O, senden başka ilah olmayıp sadece senin ilâh olduğuna, Muhammed'in senin kulun ve elçin olduğuna şehadet ederdi, sen onu (bizden) daha iyi bilirsin. Ey Allahım, eğer o muhsin ise ona yapacağın ihsanı artır. Eğer kötülerden ise, günahlarını affet. Ey Allahım, bizi (ona kılınan namazın) ecrinden mahrum etme, ondan sonra bize fitne verme." [Muvatta, Cenâiz 17, (228).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenâzeye katılan kimsenin, cenaze namazında kendisi için de dua etmesinin meşrû olduğunu göstermektedir. Zira sondaki iki talep ölü için değil, musalli içindir.

3066 ١٠ — وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى جَنَازَةٍ فَحَفِظْنَا مِنْ دُعَائِهِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلاً خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ عَوْفٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ أَنَا ذَلِكَ الْمَيِّتَ]. أخرجه مسلم، واللفظ له والترمذي والنسائي.

10. (3066)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cenazenin namazını kıldırdı. Okuduğu duadan şunları ezberledik:

"Allahım, şunu mağfiret et ve şuna rahmet eyle. Âfiyet ver, affeyle, vardığı yerde ikramda bulun, girdiği yeri genişlet. Onun (günahlarını) kar ve buzla yıka, hatalardan pâk eyle, tıpkı elbisenin kirden pâk edilmesi gibi. Onu dünyadaki evinden daha iyi bir eve, ailesinden daha hayırlı bir âileye koy, eşinden daha hayırlı bir eşe ulaştır. Onu kabir âzabından, ateş âzabından sakındır."

Avf (radıyallâhu anh) der ki: "(Resulullah'ın bu dualarını işitince) o ölünün yerinde kendimin olmasını temenni ettim." [Müslim, Cenâiz 85, (963); Tirmizî, Cenâiz 38, (1025); Nesâî, Cenâiz 77, (4, 73).]

3067 ١١ — وعن الحسن أنه قال: [يُقْرَأُ عَلَى الطِّفْلِ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا وَفَرَطًا وَذُخْرًا وَأَجْرًا]. أخرجه البخاري في ترجمة.

11. (3067)- *Hasan Basrî* (rahimehullah): "Çocuk üzerine Fâtiha okunur" der ve şöyle dua ederdi: "Ey Allahım, bunu bize öncü yap, karşılayıcı kıl, (âhiret) azığı ve ücret yap." [Buhârî, Cenâiz 66, (Bâb başlığında senetsiz olarak geçmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Cenâze namazında Fâtiha okunup okunmayacağının ihtilaflı bir mesele olduğu daha önce geçti (3063).

2- Ölen küçük çocukların, âilesi için karşılayıcı ve Allah indinde mağfiret vesilesi, âhiret azığı olacağı hadisten anlaşılmaktadır.

3068 ١٢ – وعن عطاء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ وَهُوَ ابْنُ سَبْعِينَ لَيْلَةً]. أخرجه أبو داود.

12. (3068)- *Atâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oğlu İbrahim (ölünce) üzerine namaz kıldırdı. O zaman çocuk yetmişinci gününde idi." [Ebû Dâvud, Cenâiz 53, (3188).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, oğlu İbrahim üzerine namaz kılıp kılmadığı rivâyetlerde ihtilaflıdır. Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde (3070), İbrahim'in 18 aylıkken öldüğü Resulullah'ın onun üzerine namaz kılmadığı belirtilir.

Senet yönüyle *Hz. Âişe*'nin rivâyeti akvâ'dır, ancak bazı âlimler "İsbat nefye tercih edilir" esasını iltizam ederler. Diğer taraftan İbrahim'in öldüğü gün, güneş tutulması da olmuştur. O gün Resulullah küsûf namazı kıldığı için, İbrahim'in cenazesiyle meşguliyet aksadığı için "namaz kılmadı" diye şüyû bulmuş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Namaz kıldırdı veya "kıldırmadı" diyen başka rivâyetler de var.

İÇİNDEKİLER

AKŞAM NAMAZI **7**
YATSI NAMAZI **11**
CEHRÎ OKUMA **19**
TA'DÎL-İ ERKÂN **27**
RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI **35**
RÜKÛ VE SUCÛDUN ŞEKLİ **41**
SECDE ÂZÂLARI **51**
KUNÛT **53**
TEŞEHHÜD **59**
Teşehhüdde Geçen Bazı Tâbirler 63
Teşehhüdden Sonra Dua 65
Teşehhüdün Ma'nâ ve Ehemmiyeti 71
CULÛS (KÂ'DE) = OTURMA **77**
SELÂM **87**
NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER **93**
NAMAZIN UZUNLUGU VE KISALIGI HAKKINDA **97**
NAMAZIN SEKİZ ŞARTI **101**
BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHÂRET 101
İKİNCİSİ: ELBİSE TEMİZLİGİ 106
ÜÇÜNCÜSÜ: SETRU'L-AVRET 109
DÖRDÜNCÜSÜ: NAMAZ KILINAN YERLER 122
BEŞİNCİSİ: NAMAZDA KONUŞMAMA 140
NAMAZIN ALTINCI ŞARTI: BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK 155
NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI: KABE 169
NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER **185**

Çocuk Taşımak 185
Namazda Uyuklamak 186
Saçın Örülüp Bağlanması 187
İki Habisin (Büyük ve Küçük Abdest) Sıkışması 189
SECDELER ÜZERİNE FASIL 191
SEHİV SECDESİ 191
TİLÂVET SECDESİ 203
Umûmi Açıklama 203
İhtilaflar 205
Tilâvet Secdesinin Hükmü 206
Tilâvet Secdesiyle İlgili Tafsilat 211
Garânîk Hadisesi 215
Rivayet 217
Şeytan Kur'ân'a Müdahale Edemedi 221
Kalpleri Kör 221
Temenninin Birinci Manasına Göre Âyetin Manası 223
Temenninin İkinci Manasına Göre Âyetin Manası 224
Garânik Kıssası 226
Rivayetlerin Tenkidi 227
Rivayet Cihetinden Tenkidi 228
ŞÜKÜR SECDESİ 239

ALTINCI BÂB

BİRİNCİ FASIL: CEMAATİN FAZİLETİ 245
Cemaatin Fazileti Nereden Geliyor? 249
Cemaat Camide mi Olmalıdır? 250
İKİNCİ FASIL: CEMAATE DEVAM VACİBTİR 255
Cemaate "Sünnet-i Müekkede" Diyenlerin Açıklaması 259
ÜÇÜNCÜ FASIL: CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER 267
DÖRDÜNCÜ FASIL: İMAMIN VASFI 271
BEŞİNCİ FASIL: İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB 291

YEDİNCİ BÂB

Umumî Açıklama 329
BİRİNCİ FASIL: CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU VE AHKÂMI 331
Saatin Beşe Taksimi 333
İKİNCİ FASIL: CUMANIN VAKTİ VE EZANI HAKKINDA 349

ÜÇÜNCÜ FASIL: HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR 353
DÖRDÜNCÜ FASIL: NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT 367
BEŞİNCİ FASIL: CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI 371

SEKİZİNCİ ÂB

UMUMİ AÇIKLAMA 381
Yolculuğun Hükmü 384
BİRİNCİ FASIL: NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI) 385
İKİNCİ FASIL: SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ 395
ÜÇÜNCÜ FASIL: YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR 403
HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI 407
Umumî Açıklama 407

İKİNCİ KISIM

BİRİNCİ BAB

BİRİNCİ FASIL: BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (RÂTİP) NAFİLELER 419
ÖGLE NAMAZININ NAFİLESİ 435
İKİNCİ NAMAZININ NAFİLESİ 439
AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ 443
YATSI NAMAZININ NAFİLESİ 447
CUMA NAMAZININ NAFİLESİ 449
İKİNCİ FASIL: VİTİR NAMAZI 453
ÜÇÜNCÜ FASIL: GECE NAMAZI 467
Kendi Güzelliğiyle Geceler 467
Kıyâmu'l-Leyl ve Ehemmiyeti 490
Kıyâmu'l-Leyl'in Müddeti 494
DÖRDÜNCÜ FASIL: KUŞLUK NAMAZI 499
BEŞİNCİ FASIL: RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH 507
ALTINCI FASIL: BAYRAM NAMAZLARI 517
Cuma ve Bayramın Aynı Güne Rastlaması 527

İKİNCİ BÂB:

Umumî Açıklama 537
BİRİNCİ FASIL: KÜSÛF NAMAZI 539
İKİNCİ FASIL: İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI 543
ÜÇÜNCÜ FASIL: CENAZE NAMAZI 547
İÇİNDEKİLER 555